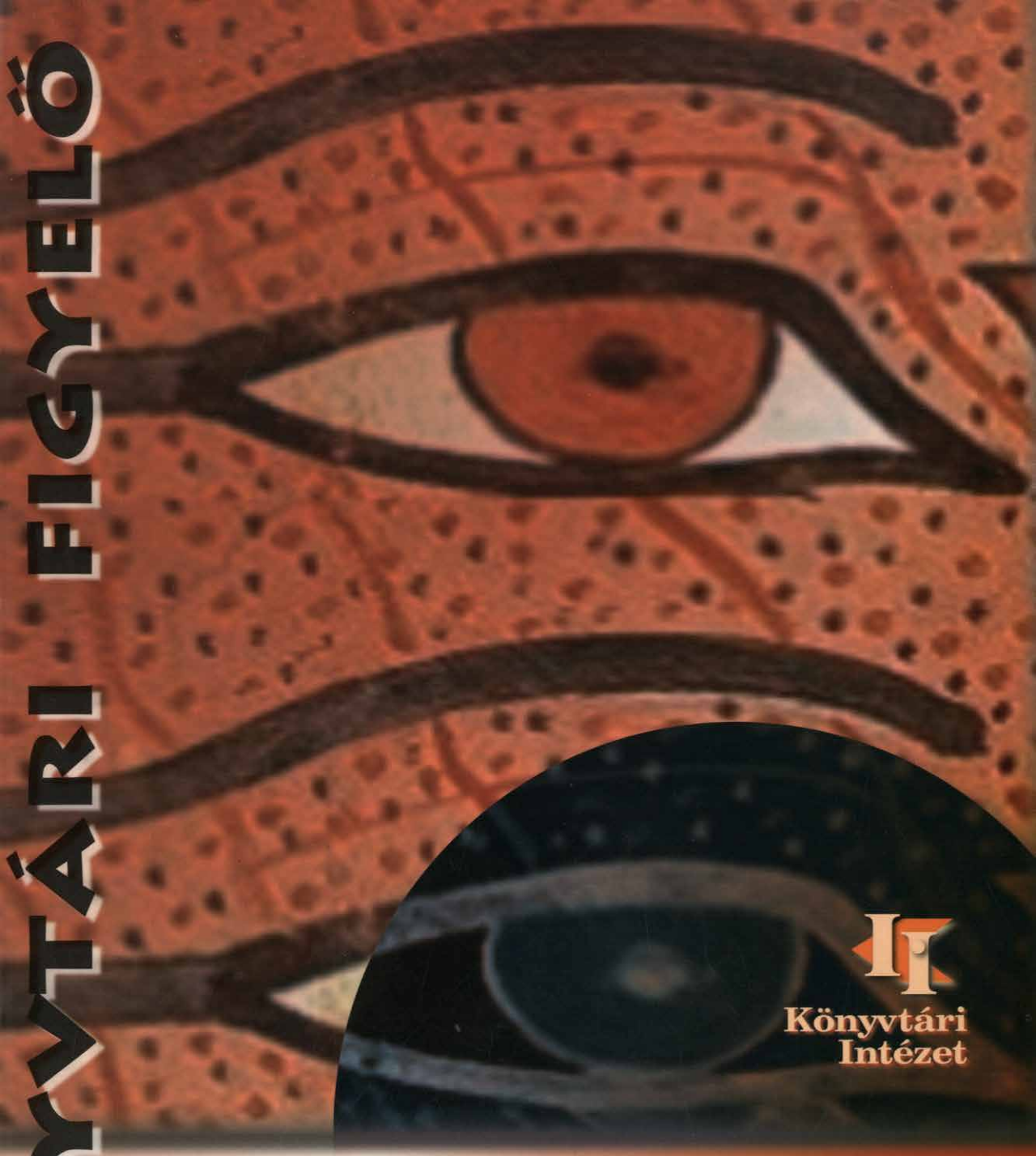
KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Könyvtári Intézet

2007/3

A TARTALOMBÓL:

- INDEX LIBRORUM PROHIBITORUM A DEMOKRATIKUS MAGYARORSZÁGON
- OLVASÓKÖZPONTÚ OLVASÁSFEJLESZTÉS
- A MAGYARORSZÁGI KÖNYVTÁRAK HUMÁN ERŐFORRÁS GAZDÁLKODÁSA
- KERTÉSZ GYULA BIBLIOGRÁFIA-ELMÉLETI MUNKÁSSÁGA
- FERENCZI ZOLTÁN KÖNYVTÁRPOLITIKAI ÍRÁSA
- A NYILVÁNOS HASZONKÖLCSÖNZÉSI JOG ALKALMAZÁSA 2.
- KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNYI KÉPZÉS EURÓPÁBAN
- CIRILL BETŰS ADATOK GÉPI TRANSZLITERÁLÁSA

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

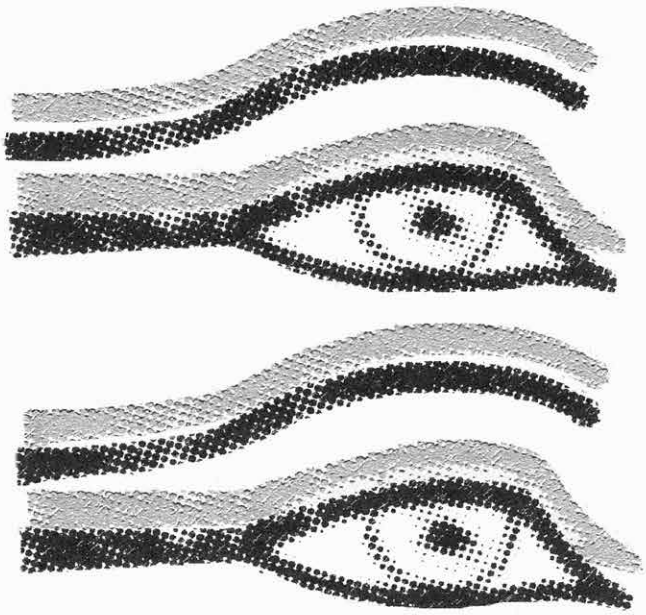
FROM THE CONTENTS:

- BANNED BOOKS IN POST-WAR HUNGARY, 1945–1946
- READING DEVELOPMENT – FOCUSING ON READERS
- HUMAN RESOURCE MANAGEMENT IN PUBLIC LIBRARIES IN HUNGARY
- KERTÉSZ' WORK ON THE THEORY OF BIBLIOGRAPHY
- REMARKS ON FERENCZI'S STUDY ON LIBRARY POLICY ISSUES
- THE APPLICATION OF PUBLIC LENDING RIGHT (PLR) IN INTERNATIONAL PRACTICE – PART 2
- LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE EDUCATION IN EUROPE
- PROBLEMS OF THE AUTOMATED TRANSLITERATION OF CYRILLIC DATA

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2007/3

17. (53.) ÉVFOLYAM, 2007. 3. SZÁM

FŐSZERKESZTŐ: dr. Dippold Péter
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Kovács Katalin
SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Feimer Ágnes (Külföldi folyóirat-figyelő)

⌘ **Szerkesztőbizottság:** dr. Bényei Miklós, dr. Hangodi Ágnes, Haraszti Pálné, Hegyközi Ilona, dr. Jacsó Péter, Káldos János, dr. Mader Béla, dr. Murányi Lajos, dr. Murányi Péter, Pallósiné dr. Toldi Márta, Rácz Ágnes. ⌘ **Borítóterv:** Gerő Éva, grafikus **Műszaki szerkesztő:** Gerő Éva. ⌘ **Szerkesztőség:** Könyvtári Intézet, 1827 Budapest, Budavári Palota F épület, **Telefon:** 224-3795, 224-3796, **Fax:** 224-3795, 3759–984, **E-mail:** kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu ⌘ **Megjelenik:** negyedévenként. **Egy szám ára:** 1200.-Ft +5% áfa + postaköltség. **Éves előfizetés:** 4800.-Ft + 5% áfa + postaköltség. **Külföldi előfizetési ára:** 100 euró. ⌘ **Terjeszti:** Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár. Előfizethető: a szerkesztőség címén. ⌘ **Kiadja:** az Országos Széchényi Könyvtár. Felelős kiadó: dr. Monok István. ⌘ Nyomda: AKAPRINT Nyomdaipari Kft. Budapest; Felelős kiadóvezető: Freier László ⌘ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott, HU ISSN 1586-5193 (Online)

BIBLIOTHECA NATIONALIS HUNGARIAE

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

Bibliografia analityczna bibliotekoznawstwa informacji naukowej
(a Przegląd Biblioteczny c. folyóirat melléklete)
EBSCO Publishing
HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)
Library Literature and Information Science adatbázis (The Wilson Co.)
LISA (Library and Information Science Abstracts)
LISTA (Library, Information Science & Technology Abstracts, Ebsco)
MANCI (Magyar és Nemzetközi Cikkek adatbázisa)

A folyóirat megjelenését az Oktatási és Kulturális Minisztérium és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

OKTATÁSI ÉS KULTURÁLIS MINISZTÉRIUM
OKM

www.okm.gov.hu

nka
Nemzeti Kulturális Alap

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a
http://www.ki.oszk.hu/kf/index.html címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.
A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat

E számunk szerzői, közreműködői:

AMBERG Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), BÉNYEI Miklós (a Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár ny. igazgató-helyettese, Debrecen), BOGNÁRNÉ LOVÁSZ Katalin (Berzsenyi Dániel Főiskola, Könyvtár- és Információtudományi Tanszék, Szombathely), DANCS Szabolcs (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Bp.), DÉVAI Péter (Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Levéltár, Bp.), FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), HANGODI Ágnes (Könyvtári Intézet, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), MOHOR Jenő (az ELTE BTK Központi Könyvtárának ny. igazgató-helyettese, Bp.), MURÁNYI Lajos (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Bp.), ORBÁN Éva (Szent István Egyetem, Állatorvos-tudományi Kar Központi Könyvtára, Bp.), PAJOR Enikő (Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, Könyvtártudományi Tanszék, Szeged), PÉTERFI Rita (Könyvtári Intézet, Bp.), PRÓKAI Margit (II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc), SIPOS Anna Magdolna (Pécsi Tudományegyetem, Könyvtártudományi Intézet, Pécs), SONNEVEND Péter (Kaposvári Egyetem, Egyetemi Könyvtár, Kaposvár), SZÉNÁSZKY Mária (Pécsi Tudományegyetem, BT és TT Kari Könyvtár, Pécs), TÓSZEGI Zsuzsanna (Magyar Szabadalmi Hivatal, Bp.), TÓTH Máté (Könyvtári Intézet, Bp.) TÓTHNÉ HEGYI Judit (Derkovits Gyula Művelődési Központ és Városi Könyvtár, Tiszaújváros), VASBÁNYAI Ferenc (OSZK, Bp.), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (BME OMIKK, Bp.).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2007/3

TARTALOM

ABSTRACTS 409

TANULMÁNYOK

SIPOS Anna Magdolna: Index librorum prohibitorum a demokratikus Magyarországon (Könyvindexek 1945–1946) 413

PÉTERFI Rita: Olvasóközpontú olvasásfejlesztés 436

TÓTHNÉ HEGYI Judit: A magyarországi könyvtárak humán erőforrás gazdálkodása 449

BÉNYEI Miklós:
Kertész Gyula bibliográfia-elméleti munkássága 468

Elődeink üzenik:
SONNEVEND Péter: Jegyzetek Ferenczi Zoltán (1857–1927) könyvtárpolitikai írásához 485

FERENCZI Zoltán: A könyvtárak mint a nemzeti művelődés eszközei 489

KITEKINTÉS

AMBERG Eszter: A nyilvános haszonkölcsönzési jog (PLR) alkalmazása a külföldi könyvtári gyakorlatban. 2. rész 499

TÓSZEGI Zsuzsanna: Könyvtár- és információtudományi képzés Európában 509

DANCS Szabolcs: A cirill betűs adatok gépi transzliterálásának problémái 523

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2007/3

SKYTALINA, O. S.: Az orosz könyvpiacon:
könyvek – olvasók – kiadók (Töm.: Hangodi Ágnes) 534

TARTALOM

KÖNYVSZEMLE

Vizuális elektronikus, digitális
KOLTAY Tibor: Vizuális, elektronikus, digitális. Elméleti ismeretek a 21. század könyvtárához (Ism.: Tóth Máté) 543

A könyves szakma és a nemi szerepek (gender-studies) közös szempontú megközelítése. A nők és a könyvek kapcsolata
Die Freundinnen der Bücher. (Bd. 1–2.)
(Ism.: Sipos Anna Magdolna) 547

Korszerű könyvtár ódon falak közt
Univerzitná knižnica v Bratislave. (Zost.: Tibor Trgiňa)
(Ism.: Dancs Szabolcs) 554

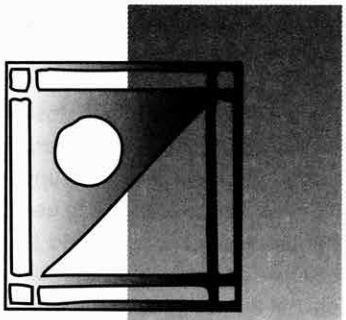
KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ

(REFERÁTUMOK) 557

A számot szerkesztette:
Kovács Katalin és Feimer Ágnes

Helyesbítés:
Lapunk 2007. 2. száma tartalomjegyzékében tévesen, Kégli Ferenc neve alatt tüntettük fel a *József Attila Megyei Könyvtár évkönyvé*ről készült könyvismertetést. Az ismertetést *Éger Veronika* készítette. A hibáért elnézést kér: a szerkesztő

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ABSTRACTS

STUDIES

Banned books in post-war Hungary, 1945–1946

SIPOS Anna Magdolna

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 17. (53.) 2007. no. 3. pp. 413–435.

The study describes the historical and political environment of book weeding activities carried out in 1945–1946, the political processes in the background of the book lists in question and their composition.

In 1945 a legal regulation made it compulsory to withdraw fascist, anti-Soviet and anti-democratic literature held in libraries, bookshops and print offices, and to destroy them. In 1945–1946 four lists of prohibited items were prepared. The first one was published in August 1945. It contained approximately 2000 books published mainly in the thirties and forties. In the spring of 1946 a new weeding process begun urged by the Soviets, whose implementation was strictly controlled. The second list contained fewer items. The majority of books on this list were published in the twenties, and as a result of the Trianon Treaty many discussed revisionist views. The list was dominated by German-language books that were deemed to be weeded. Beside 23 prohibited journals 129 notes (e.g. military and irredentist songs) were banned. The third list contained 562 Hungarian- and 49 German-language books. The majority of titles were of revisionist, anti-Semitic, nationalistic and militaristic nature. Beside Italian and German publications also works disseminating Japanese nationalist ideas became prohibited. The fourth list contained 523 items, mostly books and pamphlets etc. in Hungarian with racist and Nazi ideas, as well as anti-Soviet items by subject, but every list included „innocent" or strongly disputable items too.

Reading development – focusing on readers

PÉTERFI Rita

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 17. (53.) 2007. no. 3. pp. 436–448.

The study reports on a reading development training organised by the British Council and the Hungarian Library Institute in March 2007, led by Rachel Van

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Riel (United Kingdom), and on some similar initiatives in Hungary.

In the UK a programme to foster library use has been in operation for 15 years. Librarians try to draw attention to books and to the supporting role of reading. They pay more attention to user habits, prepare smart hand-outs and recommend books for different user groups, bring readers with similar interest together, so that they suggest books to each other or talk about books. To make book selection easier, librarians arrange the books in the reading room in an alternative way (e.g. grouping them by subject, by season, by age or gender). An easy-to-use database helps readers to identify their fields of interest and search relevant books.

The author describes a database created by the Hungarian Library Institute and the Hungarian Reading Association with annotated titles of children's and youth literature (http://www.ki.oszk.hu/gyerekirodalom).

Human resource management in public libraries in Hungary

TÓTHNÉ HEGYI Judit

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 17. (53.) 2007. no. 3. pp. 449–468.

The article summarises a survey conducted in autumn 2005 in Hungarian city libraries. The survey analysed if the techniques, that have evolved in other fields long ago, were in use in Hungarian libraries for developing organisational culture. The questionnaires were sent to a total of 160 institutions, i.e. 53% of municipal and county libraries. The return rate was 21%, the respondents represented only 14% of city libraries. The core of the questionnaire (with 32 items) inquired about human resource management (HRM) issues, such as manpower planning, analysis and assessment; job descriptions; recruitment, selection and training of manpower, qualification, performance assessment, staff development, incentives, motivation, compensation etc. The open questions asked about problem areas and those needing change regarding HRM areas.

The findings have confirmed the hypothesis that HRM in city libraries is handled at the level of personnel administration. The responding directors have already taken certain steps in every area analysed, and felt the need for a better HRM. To the most problematic issues that are ripe for development and change belong performance measurement and the system of performance assessment, as well as motivation and incentives.

Gyula Kertész' work on the theory of bibliography

BÉNYEI Miklós

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 17. (53.) 2007. no. 3. pp. 468–484.

Gyula Kertész (1935–2002) has done a lot for the development of bibliographic culture in Hungary as a teacher, librarian, author and compiler of bibliographies. The study, after presenting in short his life and professional career, gives an overview of his main research fields: recording local history literature (theoretical and terminological questions of general local history bibliographies, as well as methodical issues of bibliographies), repertories of journals (with special regard to the importance of recording articles in newspapers) and the tasks for retrospective national bibliographic activities.

Kertész dealt with the problems of repertories in university textbooks too. He produced two special works from this research: a pioneering historical-critical Annotated bibliography of repertories of Hungarian journals [A magyar sajtó repertóriumainak annotált bibliográfája], and a methodical summary, Repertories of Hungarian periodicals [A magyar időszaki kiadványok egyedi repertóriumai]. In his lectures and essays too he often analysed the tasks related to preparing the repertories of individual journals. In his opinion the cataloguing of newspaper articles must be an organic part of the system of the national, local and special bibliographies.

In the last phase of his career he headed a team working on a period (1920-1944) of Hungarian national bibliography. The relevant additions and corrections started to be collected under his direction. He regarded the personal study of materials and care-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ful proof-reading as very important factors in bibliographical activity. His longer-term plans also included the cataloguing of notes, maps and foreign Hungarica publications from the same period.
His theoretical work was characterised by a system approach, historical thinking, and a strong commitment to solve terminological, theoretical and methodical issues.

Kertész' bibliographies are exemplary in quality. Scientific research into and the evaluation of his life work is supported also by his bequest held and accessible in the Debrecen University Library.

Remarks on Zoltán Ferenczi's study on library policy issues

SONNEVEND Péter

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 17. (53.) 2007. no. 3. pp. 485–488.

The introduction outlines the professional activity of Zoltán Ferenczi (1857–1927), one of the most prestigious figures of library policy, director of the Budapest University Library (later of the Library of the Hungarian Academy of Sciences), and highlights the context of the study on library policy re-published in this issue.

Libraries as vital tools of the national culture

FERENCZI Zoltán

(Reprinted from the journal Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 4. no. 1909)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 17. (53.) 2007. no. 3. pp. 489–498.

It is the main purpose of the study to argument that school education does not provide sufficient knowledge for people for their lives. Beside education it is reading in the mother tongue and libraries as places where books can be accessed that can prevent people from sinking back to ignorance. A good library with its interior and exterior is attractive, its reading room is inviting and freely accessible for all. Ferenczi names as good examples the practice of developed nations, where public libraries are very popular, and recommends to follow their model.

FROM ABROAD

The application of public lending right in international practice. Part 2

AMBERG Eszter

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 17. (53.) 2007. no. 3. pp. 499–508.

The study continues reporting on the application of Public Lending Right in the European Union. The first part (see Könyvtári Figyelő 2007. no. 1.) described the general principles, the points of view of legislation and the library profession.
This second part presents the countries where the system has been implemented recently, as well as those where the regulation exists, but the application of PLR in practice is planned for the future only.

Library and Information Science education in Europe. A review

TÓSZEGI Zsuzsanna

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 17. (53.) 2007. no. 3. pp. 509–522.

An overview of literature based on the issue 2 of 2007 of the Journal of Education for Library and Information Science, focusing on the goals of the projects LIS Education in Europe and LIS Curriculum. The projects were aimed at analysing the fundamental frames, structures, levels and output forms of European LIS education.

Problems of the automated transliteration of Cyrillic data

DANCS Szabolcs

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 17. (53.) 2007. no. 3. pp. 523–533.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Publishers, readers and books on the Russian book market
STYKALINA, O. S. (Abstracted by Ágnes Hangodi)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 17. (53.) 2007. no. 3. pp. 534–541.

BOOK REVIEWS

Theoretical knowledge for the library of the 21st century
Koltay Tibor: Virtuális, elektronikus, digitális (Reviewed by Máté Tóth)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 17. (53.) 2007. no. 3. pp. 543–547.

Women and books. About the book sector and gender studies from a common view
Die Freundinnen der Bücher.
(Reviewed by Anna Magdolna Sipos)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 17. (53.) 2007. no. 3. pp. 547–554.

A modern university library in a historical building
Univerzitná knižnica v Bratislave. [Zost. Tibor Trgiňa.]
(Reviewed by Szabolcs Dancs)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 17. (53.) 2007. no. 3. pp. 554–555.

FROM FOREIGN LIBRARY AND INFORMATION JOURNALS (ABSTRACTS)

„E-könyvek igény szerint" (eBooks on Demand – EOD) nemzetközi szolgáltatás az Országos Széchényi Könyvtárban

A nyolc ország 13 könyvtára közreműködésével létrejött együttműködés célja, hogy Európa régi könyveiből (1500–1900) a használók számára elérhető áron lehessen digitális változatot készíteni.

Az EOD projektet az Európai Unió azzal a céllal támogatja, hogy a kulturális szférában új üzleti modell jelenjen meg a régi könyvek digitalizálására. A szolgáltatás nem profitorientált, a költségek csupán a tárolás és fenntartás költségeit fedezik. Első lépésben a tagkönyvtáraknak az igények felmérése és a szolgáltatás tesztelése a feladata.

A szolgáltatás lehetővé teszi az online megrendelést, az online fizetést és az online letöltést.

A digitalizálás költségeit az olvasók fizetik meg. A digitális másolat az olvasó tulajdonába kerül, de egy példány megmarad a könyvtár digitális gyűjteményében is. elkészült könyveket nem kell újra elállítani. Az elkészült e-könyvek újraértékesíthetők az online könyvesboltban. A szolgáltatás azokat a kutatókat, diákokat, gyűjtőket, gyengénlátókat célozza meg, akiknek fontos a szöveg kereshetősége és a kényelmes otthoni használat.

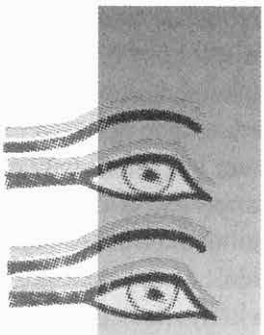
A projekt honlapja: http://alo-neu.uibk.ac.at/dodweb/abput.php5

Magyar nyelvű megrendelő lap: http://alo-neu.uibk.ac/odm/orderformular.do?formular_id=72

(Tóth Ferenc. tájékoztatója alapján, Katalist, 2007. augusztus 31)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

TANULMÁNYOK

Index librorum prohibitorum a demokratikus Magyarországon

(Könyvindexek 1945–1946)

SIPOS Anna Magdolna

A könyvtárosok és irodalmárok körében közismert, az egyéb írástudóknál pedig ismert, hogy a hegemón gondolkodás megvalósítására törekvő ideológiák a történelem kezdete, illetve az írás megjelenése óta gyakran éltek – és tegyük hozzá – napjainkban is élnek a gondolatok terjesztésére leginkább alkalmas eszközök, a könyvek, majd később a folyóiratok tiltásával. A gondolatok szabad közzétételét és szabad hozzáférhetőségét a történelem során világszerte sokan és igen sokféle indíttatásból igyekeztek korlátozni[1]. A betiltott könyvek kérdésköréhez Magyarország huszadik századi történelme és kultúrtörténete is igen bőséges adalékkal szolgált. A magyar történelem más szempontból is sorsfordító éve – 1945 – azonban minden addig ismert könyvmegsemmisítést felülmúlt. Írásunk célja, hogy bemutassa az 1945–1946-ban végrehajtott könyvkivonások történelmi, politikai környezetét, a listák összeállításának hátterében meghúzódó folyamatokat, valamint a jegyzékek tematikai összetételét.

Az indexek közreadásának történelmi, politikai és társadalmi háttere

1944 ősze és 1945 tavasza között Magyarország területe hadszíntér volt. A háború pusztítása és az annak nyomán fellépő fosztogatások nem kímélték a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyomdatermékeket sem. A háborúban megsemmisült könyvek és folyóiratok, valamint egyéb dokumentumok azonban a háborús veszteségeknek csupán egy részét jelentették. A károk másik, nem közvetlen háborús veszteségként számon tartott részét alkotta a fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus sajtótermékeknek a könyvkiadók, a könyvkereskedések, a könyvnyomdák és a könyvtárak gyűjteményéből történő kivonását és megsemmisítését előíró rendelet.[2] A jogszabály megszületése előtörténetének fontos eleme, hogy azt az Ideiglenes Nemzeti Kormány által 1945. január 20-án, Moszkvában megkötött fegyverszüneti egyezmény 16. pontja írta elő. Az egyezmény értelmében 1945. február 26-án született meg az Ideiglenes Nemzeti Kormány 530/1945. M. E. számú rendelete. A rendelet értelmében *„meg kell semmisíteni a könyvnyomdák, könyvkiadó vállalatok, könyvkereskedők, köz- és kölcsönkönyvtárak, iskolai könyvtárak, valamint magánszemélyek birtokában lévő minden fasiszta szellemű, szovjetellenes és antidemokratikus sajtóterméket (könyv, folyóirat, napilap, hirdetmény, röplap, képes ábrázolat stb.), tekintet nélkül arra, hogy az magyar vagy más nyelven jelent meg. Különösen és kivétel nélkül megsemmisítendők a fasiszta (nemzeti szocialista) politikusok fasiszta szellemű életrajzai, nyilvánosan elmondott beszédei, fasiszta állampolitikát méltató tudományos színezetű művek, a német hadviselést feldicsérő sajtótermékek, a fasiszta politikusoknak ily szellemű művei, a fasiszta pártoknak és kiadóhivataloknak összes politikai jellegű kiadmányai, vagy ilyen vonatkozású szépirodalmi termékei stb.”*[3] A rendelet megtiltotta a művek újbóli kiadását, utánnyomását, forgalmazását, terjesztését, valamint külföldről történő behozatalát, és rendelkezett arról is, hogy az érintettek 15 napon belül kötelesek ezeket a sajtótermékeket a törvényhatóság első tisztviselője által kijelölt gyűjtőhelyre szállítani, aki gondoskodik a gyűjtőhely kijelöléséről, a beszállított sajtótermékek őrzéséről mindaddig, amíg azokat a zúzómalmokba el nem szállítják[4]. A beszolgáltatás elmulasztóit szigorúan büntette a rendelet: hat havi elzárásra és 8000 pengő pénzbüntetésre voltak ítélhetők.

A listákon szereplő művek könyvtárakból és könyvkiadókból, könyvkereskedésekből történő kivonásáról, illetve az azzal kapcsolatos magyar és szovjet hatósági túlkapásokról az utóbbi években több tanulmány is megjelent[5], amelyek segítséget nyújtottak a folyamat[6] rekonstruálásához.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 530/1945. M. E. számú, 1945 február 26-án kelt rendelete részletesen szabályozta, hogy – a fegyverszüneti egyezmény értelmében – mely műveket, mennyi idő alatt és milyen feltételek között kell beszolgáltatni és megsemmisíteni. A rendelet végrehajtása érdekében 1945. április 28-án, a Miniszterelnökség Sajtóosztályának felügyelete mellett létrehozták a *Fasiszta Sajtótermékek Jegyzékét Összeállító Bizottság*ot, amelynek vezetését a neves és elkötelezetten baloldali gondolkodású könyvkiadóra, *Faust Imré*re[7] bízták. A kivonásra és megsemmisítésre ítélt művek jegyzékének összeállítását egy húsztagú, az akkori szellemi és politikai életet reprezentáló testületre bízták. A tényleges munkát azonban olyan könyvtári szakemberek végezték[8], akiknek politikai megbízhatóságához nem férhetett kétség: *Kőhalmi Béla*[9], *Mátrai László*[10], *Tiszay Andor*[11], *Goriupp Alíz*[12]. A hivatalos listákat a Magyar Közlönyben, illetve önálló kiadványok formájában tették közzé. A bizottság másfél éven át tartó munkájának eredményeként összesen közel négyezer könyvet és kétszázhatvan hírlapot, illetve folyóiratot tettek indexre[13]. A testület tovább szándékozott munkáját folytatni, ám újabb jegyzékek – legalábbis ezzel az indokkal – 1946 után már nem jelentek meg.

A jogszabály végrehajtására összeállított és 1945. április 23-án megjelenő, az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1330/1945. M. E. rendelete értelmében, 15 napon belül kellett végrehajtani a nyomdatermékek kivonását. Az indexre tett művek első jegyzéke 1945 augusztusában je-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lent meg, s még a nyár folyamán, az Ideiglenes Nemzeti Kormány irányítása mellett, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) megfigyelője jelenlétében megindult az első nagy kampány a könyvek begyűjtésére. A listán szereplő művek azonban – az élénk sajtóhadjárat, valamint a rendőrség által rendszeresen tartott könyvrazziák, majd az ifjúsági szervezeteken és a házfelügyelőkön keresztül történő mozgósítás ellenére is – csak nagyon lassan csordogáltak a begyűjtési helyekre, amelynek több oka is volt. Egyrészt sok volt a bizonytalanság, másrészt pedig sokan már a háború alatt eltüzelték a kényesebb tartalmú kiadványokat. Jóllehet a SZEB felügyeletet biztosító szovjet hatóságok elégedetlenek voltak a begyűjtés eredményével, de a közelgő őszi választások miatt ekkor még nem szorgalmazták a tiltott kötetek hatékonyabb begyűjtését. Így 1945 végéig szinte alig történt valami, s úgy tűnt, hogy a tiltott könyvek megsemmisítése lekerül a napirendről.

1946 tavaszán azonban – elsősorban szovjet nyomásra – újabb óriási kampány indult. Ennek előzménye volt, hogy 1945/1946 fordulóján a SZEB-megbízottak jelentései sorra számoltak be arról, hogy egyrészről leállt a megsemmisítésre ítélt könyvek beszállítása, másrészt pedig a korábban a tárolókba begyűjtött, de még meg nem semmisített – és feltehetőleg hanyagul őrzött – kiadványok kezdenek eltűnni, szétszivárogni. A probléma megoldása érdekében 1946. március első napjaira – a SZEB, a kormány, a rendőrség, a főváros és a pártok képviselőinek részvételével – országos értekezletet hívtak össze. A fennmaradt jegyzőkönyv[14] alapján állítható, hogy a magyar fél szerette volna megakadályozni a további könyvmegsemmisítéseket, ám a jól informált szovjet fél – felismerve a magyar kormány elodázási szándékát – kemény diktátumot fogalmazott meg, és innentől kezdve a SZEB szovjet megbízottjai nem csupán megfigyelőként, hanem operatív módon is részt vettek a nyomdatermékek kivonásában. A szovjet követelések eredményeként március 14-én a miniszterelnök szigorú levelet intézett a főispánokhoz, amelyben már nem csupán a reakciós erők ideológiájának káros voltáról, hanem külpolitikai érdekekről is írt. A könyvek kivonásának országos lebonyolítása érdekében valamennyi törvényhatósági központban és járásban ki kellett jelölni egy felelős vezetőt, gondoskodni kellett a helyi sajtókampányról, és a helyi tanügyi hatóságokkal együttműködve, az akcióba be kellett vonni az iskolásokat is. Ezzel egyidejűleg rendelkeztek arról, hogy a begyűjtött kiadványokat szigorúan kell őrizni. A feladat elvégzésére április 20-i határidőt állapítottak meg. A diktátum végrehajtásában a kormány továbbra is kettős szerepet játszott: egyrészt nem tehette meg, hogy bojkottálja, illetve ne hajtsa végre a SZEB utasításait, másrészt viszont csak vonakodva, halasztgatva működött együtt a szovjet hatóságokkal: például a sajtóban és a rádióhírverés során csak a hivatalos szövegeket tették közzé[15].

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1946. március 9-én szólította fel a hatáskörébe tartozó könyvtárakat a listán szereplő munkák beszolgáltatására. A SZEB azonban továbbra is elégedetlen volt a begyűjtött kiadványok mennyiségével, ezért *Szergejcsuk* ezredes[16] vezetésével kidolgozták a napi irányítás és ellenőrzés rendszerét. Ettől kezdve a rendőri razziák a szovjet tisztek és politikai tisztek jelenlétében, Szergejcsuk személyes ellenőrzése és *Péter Gábor* vezérőrnagy[17] aktív operatív irányítása, közreműködése mellett zajlottak. Sőt! A budapesti nagy könyvtárak és könyvraktárak állományát a SZEB orosz tisztjei által irányított kommandók fésülték át, rendre túllépve hatás- és feladatkörüket, ami ellen azonban hiába érkeztek panaszok[18]. Az oroszok felügyelték az elszállítást, a megsemmisítést, és gyakorta részt vettek a kiadványok bezúzásában is. Ezeken a razziákon azonban sok esetben nem csak az indexre tett munkák kerültek a zúzdákba: a könyvkereskedések, kiadók és a könyvtárak raktárainak szisztematikus válogatása során egyéb, számukra nem tetsző munkákat is megsemmisítésre ítéltek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Szergejcsuk különítményei és a könyvtárak, könyvtárosok folyamatos harca zajlott az indexen szereplő művek archiválandó példányainak megőrzéséért is. A rendelet nem adott lehetőséget a megjelölt művek tudományos célú archiválási példányainak megtartására. Ezért *Fitz József*, a nemzeti könyvtár akkori főigazgatója a rendelet módosítása érdekében 1945. április 5-én segélykérő levelet[19] írt *Supka Gézá*nak, a Magyar Nemzeti Múzeum elnökének. A főigazgató a rendelet módosítását az alábbi indokokkal támasztotta alá: *„... A forgalomból kivonandó és megsemmisítendő anyagot azután 1–1 példányban meg kellene őrizni, mert máskülönben a közelmúlt történetének fontos forrásai teljesen megsemmisülnének, közöttük éppen a fasiszta irányzatot jellemző és leleplező nyomtatványok. Ez utóbbiakat azon kívül az igazolási, továbbá rendőrségi és népbírósági eljárás folyamán a magyar és az orosz hatóságok máris nagymértékben igénybe veszik és mint jogi bizonyító anyagot bizonyára a jövőben is igénybe kívánnak venni. A közérdek is azt kívánja tehát, hogy ez az anyag az országnak legalább egy könyvtárában, mégpedig az erre legilletékesebb Orsz. Széchényi Könyvtárban megőriztessék."*[20] Az archivált példányokat azután a könyvtár zárt anyagként kezelné, s használatra nem bocsátaná. Fitz módosítási javaslata azt is tartalmazta, hogy a betiltott és összegyűjtött műveket – a törvényhatóság által kijelölt gyűjtőhelyek helyett és az egész ország területéről – a nemzeti könyvtárban gyűjtsék össze. Supka Géza méltányolta Fitz kérését, és a Nemzeti Bizottság 1945. április 25-i határozata értelmében a Nemzeti Könyvtárat bízta meg az indexre tett művekkel kapcsolatos teendők végzésével, valamint elfogadta Fitz egyéb – többek között az archiválási példányokra tett – javaslatait is. Miközben úgy tűnt, hogy ezen a vonalon rendeződött a könyvek és a Nemzeti Könyvtár ügye, aközben másik irányból több hatóság is megkereste az Országos Széchényi Könyvtárat a kivonandó kötetek ügyében. *„Elsőként (április 11-én) a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya jelentkezett. ... A Széchényi Könyvtár gyűjteményéből kivonandó művekről négy példányban jegyzőkönyvet kértek, amelyet nyolc napon belül kellett címükre megküldeni."*[21] Fitz József a feldolgozandó művek kiválogatására és jegyzékbe foglalására irreálisan rövid határidőt szabó hatósághoz fordult, így a határidőt június 10-ig meghosszabbították, és mellette az archív példányok megtartását is engedélyezték. Május 22-én azonban újabb hatóság kereste meg a nemzet könyvtárát: Budapest székesfőváros polgármesterének határozatát tolmácsolták a könyvtárnak. Az akkori polgármester, *Csorba János* május 30-át jelölte meg a könyvek elszállítására, gyűjtési helyként pedig a Fővárosi Könyvtár központját jelölte ki. A rendelet intézkedett arról is, hogy a kivonandó művekről két példányban készüljön jegyzék, amely az átadás bizonylatául is szolgálhat. A könyvtár az újabb, és a korábbiaknak ellentmondó intézkedés értelmezése érdekében *Teleki Gézá*hoz, az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszterhez fordult. Június 14-én újabb levelet kapott a nemzeti könyvtár Budapest főpolgármesterétől, amelyben ismét felszólították a fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus műveknek a Fővárosi Könyvtárba történő beszállítására. A könyvtár azonban erre a felszólításra sem reagált, folytatta a könyvek és folyóiratok zárt anyaggá minősítését.

Az 1946 márciusában megindult és a szovjet hatóságok által igen erősen ellenőrzött akciók újabb megpróbáltatások elé állították a könyvtárat, és ismét veszélybe került az archív példányok megőrzése. *„Március 29-én vegyes bizottság kereste fel a nemzeti könyvtárat. ... Tagjai voltak: a Vallás- és Közoktatási Minisztérium, a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya és a SZEB szovjet katonai képviselői. Látogatásuk célja a fasiszta anyag elkülönítésére tett addigi intézkedések ellenőrzése volt. Györke József megbízott főigazgató ismertette a tiltott művek korlátozásával kapcsolatban addig megtett intézke-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

déseket."[22] A korábbi megegyezés értelmében a művek katalóguscéduláit kiemelték, a nyomtatványokat zárt anyag címkével látták el, ám a művek az eredeti helyükön maradtak. A SZEB szovjet képviselője azonban nem hagyta jóvá ezt az eljárást, hanem a kötetek fizikai elkülönítését követelte[23]. A munka végrehajtását április 1-jén, Szergejcsuk személyesen is ellenőrizte. Néhány nap múlva – a SZEB korábbi döntése alapján – megvonták a nemzeti könyvtártól az archivált példányok megőrzésének jogát, azzal az indokkal, hogy arra csak a főváros és a nemzetgyűlés könyvtára kapott jogot. A könyvtárak közötti értelmezési problémák a helyzet tisztázatlansága miatt következtek be. És ezzel még nem volt vége! A nemzeti könyvtár ragaszkodott a megőrzési példányok megtartásához, és ennek érdekében több hatóság segítségét is kérte. Végül április 12-én véglegesen eldőlt, hogy a tudományos célú archiválási két példány megőrzésének jogát az Országos Széchényi Könyvtár kapta meg, ezzel párhuzamosan megvonták a főváros, illetve a képviselőház könyvtárának archiválási jogát. A huzavona eredménye az lett, hogy miközben a könyvek kivonása folyamatosan zajlott, a megőrzés kérdése pedig állandóan változott, a hatóságok, sőt gyakran a könyvtárosok sem tudták, ki hivatkozhat a megőrzésből adódó mentességre. A kivonást ellenőrző politikai és SZEB hatóságok pedig a mentességet hol figyelembe vették, hol nem.

A rendre irreálisan rövidre szabott határidők, illetve az új, meg új jegyzékek megjelentetése, az indexre tett munkák nagy száma, valamint az ezzel párhuzamosan zajló tankönyvcserék és tankönyv-begyűjtések áttekinthetetlen helyzetet teremtettek, amely a szovjet és a magyar hatóságok túlkapásaival együtt a kiadványok lényeges veszteségét jelentette. Az 1945. és 1946. évi könyvbegyűjtési akciónak végleges összesítése nem áll rendelkezésünkre. *Z. Karvalics László* becslése szerint több mint ötszázezer könyv és négyszáz mázsányi egyéb sajtótermék került a zúzdákba. Annyi azonban máris bizonyos, hogy az indexre tett munkák mellett mintegy kétszer, háromszor annyi tankönyv is a megsemmisítés sorsára jutott, jóllehet tankönyvek ezeken a jegyzékeken nem szerepeltek, sőt azokat ez a rendelkezés nem is érintette.

Az I. számú jegyzék és az I. számú jegyzék második, javított kiadása

Az 1945-ben megjelent első jegyzék 67 oldal terjedelemben, közel kétezer művet sorolt fel, köztük olyanokat is, amelyek közül néhánynak újbóli kiadására egészen a közelmúltig kellett várni: Almásy László: Rommel seregénél Líbiában, Baktay Ervin: India szabadságot akar, André Gide: Utazásom a Szovjetunióban, Jánosy István: Vitéz Horthy István, a repülő. Jóllehet a válogatásban találhatók olyan sajtótermékek is, amelyek indexre tétele teljesen érthetetlen, ám a listán szereplő művek nagyobb része forgalmazásának tiltása érthető.

A jegyzéken szereplő alkotások többségét az antiszemita és antibolsevista művek, illetve a zsidóság kommunista kapcsolatait taglaló kiadványok tették ki. Ilyenek voltak például az Avarffy Elek beszédeit tartalmazó és a Stephaneum Nyomda gondozásában megjelent munkák, vagy a Bosnyák Zoltán által jegyzett és a Stádium Kiadó által megjelentetett, A magyar fajvédelem úttörői sorozat kötetei, illetve a Méhely Lajos írásait közlő kiadványok egész sora. Az antibolsevista irodalom megsemmisítésének markáns példája Gratz Gusztávnak A bolsevizmus Magyarországon című munkája, Fehérváry Józsefnek a Szamuely halálvonata, vagy Molnár Jenőnek A 133 napos bolsevista rémuralom címmel megjelent művei, Haller István, illetve Imrédy Béla írásai és beszédei, Váry Albertnek a vörös uralommal kapcsolatos munkái. Ez az index tartalmazta a Szabó István által fordított, Útban a világuralom felé (Cion bölcseinek jegyzőkönyve és a berlini protokollper) 1937-es és 1942-es kiadásának betiltását is. A zsidóság kommunista kapcsola-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

taira vonatkozó művek közül – a teljesség igénye nélkül – elsőként két német szerző művének fordítását említjük: Leersnek Bolsevizmus és a zsidó uralom, amelyet a Stádium Kiadó adott ki 1944-ben, illetve a Herman Fehst által jegyzett, Bolsevizmus és zsidóság című kötete, amely 1936-ban jelent meg Budapesten. Ugyanezt a tartalmat fedik a szerzői jegyzés nélkül megjelent, A zsidó bolsevizmus elleni küzdelem ..., A zsidók rémuralma Magyarországon című kötetek is. Az európai fasizálódási folyamat jellegzetes kísérője volt a zsidóknak tulajdonított rituális gyilkosságok bemutatását célzó kötetek közreadása, amelyeket az indexek – kivétel nélkül – zúzdákba küldtek. A gazdag irodalomból itt csupán néhányat említünk meg. Fern Atanáz: A zsidó rituális gyilkosságok igazi okai (Bécs : Kaisha, 1935.), Wichtl Frigyes: Szabadkőműves gyilkosságok (Wien : Nehardea, 1940.).

Az index jelentős mennyiségű olyan jogszabályt is tartalmazott, amelyeket a zsidó lakosság diszkriminációjának végrehajtása érdekében alkotott meg a magyar állam és közigazgatási rendszer. Ilyenek voltak például a fajgyalázással kapcsolatosan hozott rendelkezések (az 1941. évi XV. tc. 15. §-ának büntetőbírósági joggyakorlatát bemutató kötet, amely 1944-ben jelent meg), vagy a Fajvédelem és a házasságkötés jogszabályai (Bp. : Springer ny., 1941.), a Fajvédelmi törvény és végrehajtási rendeletei (Bp. : Grill, 1941.), az 1939-ben, az Egyetemi Nyomda által közreadott A zsidótörvény, vagy a Serly Antal szerkesztésében megjelent A zsidóságra vonatkozó magyar törvények gyűjteménye (Bp.: Nyilas Lap- és Könyvkiadó Vállalat, 1939.). Hasonló tartalmú a Tájékoztató a kereskedők és iparosok részére a II. zsidótörvény tárgyában, 1939-ben a Stádium által közreadott kétkötetes jogszabálygyűjtemény, amelynek első kötete az értelmiségi alkalmazottakkal kapcsolatos, második kötete pedig az iparra és a hasznot hajtó jogosítványokra vonatkozó rendelkezéseket tartalmazta.

A jegyzék harmadik meghatározó eleme a szovjet birodalom létrejöttét és működésének bemutatását kedvezőtlen színben feltüntető művek megsemmisítése volt. Marton László: Az orosz szovjet rémségei 1918-ban (Bp.: Pallas, 1931.); Melszky: A bolsevizmus barbár pusztítása az orosz műkincsekben (Bp.: Centrum, 1944.); Nyakszirtlövés: A katyini halálerdő (Bp.: Centrum, é.n.), Osdi Márton: Beszélgetés Katynről (Bp.: Könyv- és Lapkiadó Rt., 1944.), Szladek Barna: Az orosz forradalmak és ellenforradalmak története (Bp.: Szerző kiad., 1928.), Szurmay Sándor: Az orosz veszedelem és Magyarország szerepe. (Bp.: Magyar Antibolsevista Liga, 1921.), Fábián Bélának több olyan műve, amelyek a szovjet veszedelemmel és Oroszország szovjet pusztításával foglalkoztak, és a lista még folytatható lenne, de természetesen, itt sem lehet teljes a felsorolás.

A listán nagy számban szerepelnek az 1945-ben fasiszta, illetve annak tartott politikusok és más személyiségek írásai, valamint a nemzeti szocialista gondolat, illetve a nemzetvédelem terjesztőinek beszédei, az életüket bemutató feldolgozások. A legismertebb személyiségek, akinek írásai a zúzdákba, vagy máglyákra kerültek: Hitler, Göring, Göbbels, Mussolini, Ribbentrop, Rommel, Ciano, Szálasi, Gömbös, Imrédy. Ugyancsak a tiltott művek közé kerültek a rájuk vonatkozó biográfiai kiadványok, ám ebben a típusban tovább bővült az előbb említett személyek köre. A listán szerepelnek a Horthy Miklós, Horthy István, Hermann Göring és más, kevésbé ismert, fasisztának minősített személyiségek életrajzi feldolgozásai is. A nemzeti szocialista gondolat, illetve a nemzetvédelmi gondolat terjesztőinek köréből Antal István, Árkossy Károly, Balogh István, Bárdossy László, Böszörmény Zoltán, Csányi Antal, Migray József nevét emeljük itt ki, akiknek egyes kötetei, illetve teljes életművük került a tiltott kiadványok közé. Megsemmisítésre ítélte a bizottság a fasisztának, fajvédőnek, valamint nemzeti szocialistának tartott pártokhoz, társadalmi tömörülésekhez kötődő kiadványok egész sorát. Ennek a kategóriának olyan gazdag választéka található a jegyzé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ken, hogy a konkrét művek megnevezése helyett inkább azokból a pártokból és társadalmi tömörülésekből nevezünk meg néhányat, amelyekhez kötődő kiadványokat a lista megsemmisíttetett. Ilyenek voltak például – a teljesség igénye nélkül – a Nemzeti Egység Pártja, az Ébredő Magyarok Egyesülete, az Egyesült Nemzeti Szocialista Párt, a Magyar-Német Társaság, a Magyar Népnemzeti Párt, a Magyarországi Turán Szövetség, a Turáni Vadászok Országos Szövetsége, a Turul Szövetség, a Magyar Megújulás Pártja, a Nyilaskeresztes Párt, valamint a Levente-mozgalom dokumentumai.

Ugyancsak jelentős mennyiségű irredenta, illetve sovinisztának, vagy revizionistának tartott mű bezúzását írta elő a rendelet. Ezek közé a kiadványok közé sorolták a trianoni Magyarország ellen protestáló, illetve a nagy Magyarország mellett érvelő köteteket, valamint az utód- és a szomszédos országokat, azok népeit, kultúráját kedvezőtlen színben feltüntető műveket. Ezekre néhány jellemző példa: Balogh-Beéry László: A magyar-lengyel közös határ és a rutén terület (Bp. : Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Lengyelbarát Egyesülete, 1936.); Rónás József: Erdélyünk és honvédségünk (Bp. : A Vitézi Rend Zrínyi Csoportja, 1941.); Gergely Pál: Székelyföld mindig zöld (Bp. : Erdélyi Férfiak Egyesülete, 1941.); Hangel László: Mit élt át a Felvidék? (Kassa: Felvidéki Politikai Foglyok Országos Szövetsége, 1938.); Kerecseny János: Mit veszített a feldarabolt Magyarország? (Bp. : Kelet Könyv- és Lapkiadó Vállalat, 1922.); Nyékhegyi István: A Trianont előkészítő hazaárulások leleplezése (Bp. : Budai Bernwalter nyomda, 1943.); Nyíri László: Történelmi igazságszolgáltatás 1938–1941. (Bp. : Országos Közművelődési Szövetség, 1942.); Oláh György: Jajkiáltás Ruténföldről (Bp. : Magyar Nemzeti Szövetség, 1928.); Ortutay Tivadar: Cseh világ a Kárpátokban (Ungvár : A szerző kiadása, 1941.); Sréter István: Nem, nem, soha! (Bp. : Viktória nyomda, 1927.); Szigyártó Sándor: Erdély kiált! (Bp. : A szerző kiadása, én.); Szvatkó Pál: Visszatért magyarok (Bp. : Révai, 1938.); Zentay István: Egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók! (Bp. : Vitézi Rend Zrínyi Csoportja, 1942.).

Hasonló sors várt a német nemzeti és birodalmi, illetve az olasz fasiszta politikai eszmét és államot közvetítő kiadványok egész sorára. Ezek többsége az eredeti nyelvű művek magyar fordítását jelentette, de bőségesen találhatók a listán magyar szerzők hasonló témájú írásai is. Ängner, I. Thedor: Rommel páncélosai (Szeged : Városi nyomda, 1941.); Andocsy Béla: A fasiszta Szicília (Bp. : Universitas, 1938.); Badics László: Mit tett Mussolini Magyarországért? (Bp. : Stádium, én.); Balbo, Italo: Repülőrajokkal az Óceánon át (Bp. : Lampel, 1931.); Balla Ignác: A Duce és a dolgozó Itália (Bp. : Singer és Wolfner, 1932.); Cochenhausen, Frigyes: Német katonai szellem a múltban és a jelenben (Bp. : Franklin, 1940.); Flack, Werner: Így épült a Siegfied-vonal (Bp. : Révai, 1942.); Füzesi Árpád: Tanulmányút Hitler birodalmában (Bp. : Kapisztrán nyomda., 1937.); Gády Béla: A munkás a fasiszta Olaszországban (Bp. : Mérnökök nyomdája, 1936.); Prien, G.: Életutam Scapa Flowig (Bp. : Stádium, én.).

Ugyancsak indexre került a Hitler-Jugend tevékenységét népszerűsítő kiadványok egész sora, a német fajvédelmi jogszabályokat tartalmazó magyar nyelvű kiadványok, a magyar és a német kapcsolatokat feldolgozó művek, a második világháborúban szereplő, a német hadsereg győzelmét reprezentáló kiadványok többsége, a militáns szellemet népszerűsítő magyar és idegen nyelvű könyvek, például a német katonai irodalom alapján készült szemelvénygyűjtemény (1943).

Más megfontolásból kerültek az indexre azok a művek, amelyek a Szövetségesek oldalán harcoló országokat kedvezőtlen színekben mutatták be. A győztesek igyekeztek megsemmisíttetni azokat a műveket, amelyek országukat, népüket ellenségesen ábrázolták. Ezért kerültek a listára – többek között – az alábbi művek: Rentorff: A slum : Nyomortanyák Angliában; Reindhardt, Frank: Anglia uralma Indiában; Schäffer: Anglia uralma Írországban; Winsch, Gert: Anglia ural-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ma Palesztinában; Tamási György: Anglia áldozata, az öngyilkosságba kergetett Olaszország; Wolf Ernő: Orosz áfium és amerikai maszlag; Alexander Mihály: A Scotland Yard kiutasított; Angol rémuralom Ciranaikában; Anglia végzete; Flüggen, Berthold: Anglia a világ kalóza; A francia vezérkar titkos okmányai; Magyarország feldarabolása és a szabadkőművesség : A Párizsban 1917. évi VI. 28-án, 29-én és 30-án tartott szabadkőműves kongresszus; Franz, E.: USA, Japán, Anglia.

A jegyzék külön-külön fejezetben sorolja fel a magyar, a német, az olasz, a francia, az angol, a spanyol és más nyelvű könyveket, a magyar nyelvű, valamint a német és más nyelvű hírlapokat és folyóiratokat. Az ebben a fejezetben szereplő művek egy része Magyarországon, magyar nyelven megjelent művek idegen nyelvű fordításai, más részük pedig külföldön, többnyire Németországban és Olaszországban megjelent kiadvány, közte jelentős számban olyan munka, amelynek magyarra fordított változata már szerepelt a magyar nyelvű kötetek között. A megsemmisítésre ítélt idegen nyelvű művek száma meghaladja a hétszáz kötetet. Ezek közül a legtöbb (512 mű) német nyelvű, ezt követi az olasz nyelvű kiadványok száma (130 mű), végül pedig a más nyelvű kiadványok: francia, angol, spanyol stb., összesen 60 féle kiadvány. Az akkori könyvforgalmi és nyelvismereti adatok ismeretében ez egyáltalán nem meglepő, hiszen ezekben az években a magyar nyelv mellett a német nyelv ismerete volt általános. A listán szereplő német nyelvű kiadványok többnyire Berlinben, Lipcsében, Hamburgban, Münchenben, Bécsben jelentek meg. Az nyilvánvaló, hogy a jegyzék készítői pontosan ismerték azoknak a műveknek a körét, amelyek bekerültek az országba, hiszen könyvészetileg pontos adatokat tartalmaztak[24].

A hírlapok és a folyóiratok tekintetében hasonlók voltak a válogatás szempontjai, mint a könyvek esetében. Összesen 178 időszaki kiadvány indexre tételét tartalmazta a jegyzék, ebből 144 magyar és 34 idegen nyelvű lap volt. A tiltás egyes lapok teljességét, más lapok esetében pedig csupán bizonyos évfolyamokat, esetleg számokat érintett. A magyar lapok közül – fenntartva a könyvek esetében is végzett erős szelekciót – a következőket emeljük ki: Bajtárs (1932–1939 közötti számai); Esti Újság (1936–1944 közötti számai); Fehér Újság (1920–1923 közötti számai); Függetlenség (1933–1944 közötti számai); Honvédelem (1921–1929 közötti számai); Képes Tábori Újság (1943–1944 közötti számai); Levente (1921–1944 közötti számai); Magyar Sajtó (1939–1944 közötti számai); Magyarság (1938. május 20–1944 közötti számai); MOVE (1919–1921 és 1929–1931, valamint 1935–1944 közötti számai, mivel 1921 és 1929 között Honvédelem címen jelent meg, amelyet szintén indexre tettek); Tábori Újság (1941–1943 közötti számai); Új Magyarság (1934–1944 közötti számai). Az idegen nyelvű lapok többségét – hasonlóan a könyvekéhez – német nyelvű hírlapok és folyóiratok (30 cím) tették ki, azokon kívül egy darab horvát, egy darab kárpát-ukrán, egy darab bolgár és egy darab szlovák nyelvű lap szerepel a jegyzékben. A német lapok között szerepelnek mind a Magyarországon német nyelven, például Deutsche Zeitung, Deutscher Volksbote, Jungkamerad, Sonntagsblatt für das deutsche Volk in Ungarn, Südostdeutsche Rundschau, mind pedig a német nyelvterületen, (Der Adler, Leipziger Viertaljahrschrift Südosteuropa, Südostecho, Südostdeutsche Forschungen), illetve Erdélyben (Siebenbürgische Deutsche Zeitung), Újvidéken (Deutsche Arbeit), német nyelven megjelent időszaki kiadványok. Az indexre tett lapok és számok kisebb része az 1930-as évek második felétől szerepel a jegyzéken, a másik és meghatározó részét pedig 1940–1944 közötti lapok jelentik.

Tekintettel arra, hogy az I. számú jegyzék második, javított kiadásában (1946) szereplő művek az előző kiadáshoz viszonyítva alig változtak, nem tartjuk szükségesnek, hogy annak külön tartalmi elemzését elvégezzük.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A II. számú jegyzék

A II. számú jegyzék lényegesen kisebb mennyiségű művet tartalmaz, mint az I. számú. Ez könyvek esetében az előző jegyzéknek kevesebb, mint felét, időszaki kiadványok esetében pedig nem éri el az I. számú lista hasonló kategóriájának húsz százalékát. A 1945-ben közreadott és kiadóként szintén a Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztályát feltüntető, illetve Faust Imre felelős szerkesztését jelző kiadvány összesen 892 könyvet tartalmaz. E jegyzék előszava arra hivatkozik, hogy az I. sz. jegyzék nem tartalmazhatta az összes betiltandó művet, és ezért az azt összeállító bizottság újabbak kivonására tett javaslatot. Ugyancsak itt történik arra utalás, hogy a jegyzékek közreadását tovább folytatják, s a következő, a III. sz. jegyzék a tankönyveket fogja tartalmazni[25].

A második jegyzék tartalmilag igen hasonló az elsőhöz, sőt több azonos, de más kiadásban, vagy másik évben megjelent mű is szerepel a két jegyzéken. Jelentős különbözőség található azonban az indexre tett művek kiadási évei között: az I. számú jegyzéken szereplő könyvek meghatározó többsége a harmincas évek végén, illetve a negyvenes évek elején jelent meg; a II. számú jegyzék művei között azonban lényegesen több a húszas, illetve a harmincas évek elején, sőt a XIX. sz. végén megjelent kötetek mennyisége. Úgy tűnik, hogy az első jegyzék összeállítása során és sebtében csak a legfrissebben megjelent kiadványokat vizsgálta át a bizottság, a második lista összeállításánál azonban már a régebbi megjelenésű művek is sorra kerültek. A húszas évek kiadványai közül kiemelkedő mennyiséget képviselnek az 1919-es magyar kommunista hatalomátvétel, illetve az abból fakadó bel- és külpolitikai problémákat, valamint a kommunista rémuralom tetteit részletesen bemutató munkák.

A lista meghatározó mennyiségét teszi ki ismét a zsidóellenes szakirodalom. Ilyenek például Adamovich Józsefnek a Tiszaeszlár – Zsidókérdés (1882); Apafi Istvánnak A zsidóság felsőbbrendű mámora (1932); Árkosy B. Gábornak A zsidó világuralom megjósolt bukása (1919); Bosnyák Zoltánnak a Harc a zsidó sajtó ellen (1942); Csopják Attilának A magyar zsidóság sok és nagy bűne (1919); Ilosfay Bálintnak A cionista mozgalom története (én.); Kászonyi Dánielnek a Solymosi Eszter, a tiszaeszlári véráldozat (1882); Palatinus Józsefnek A szabadkőművesség bűnei (1921), valamint Kiss Sándornak a magyar irodalom elzsidósodását elemző kötetei. Az első jegyzékhez hasonlóan itt is bőségesen találunk olyan műveket, amelyek a zsidóság és a kommunizmus kapcsolatát tárgyalja, illetve ítéli el, így a bolsevizmus, illetve a vörös terror ellenes munkák jelentős része egyben zsidóellenes is. A teljesség igénye nélkül, ezek közül is megemlítünk néhányat. Buza Barna: A kommunista összeesküvés (1919); Győri Imre–Kázméri Kázmér: Kun Béláék 131 napos rémuralma (1919); A halál népbiztosa : Szamuely Tibor gyilkosságai (1919); Kemény Ferenc: Kinek a bűne a magyarországi bolsevizmus? (1919); Lenin fiúk munkában (é.n.); Nagy Ádám: Kun Béla Szibériában (1919); Nagy Olivér: Kun Béláék rémuralmának története hiteles okmányok alapján (1919); Richter Jenő: A kommunismus bukása (1919); Simonyi Sándor: Potyorektől Számuely Tiborig (1919); Stettner Tamás: Tizennégy év Kun Béla életéből (1919); Szamuely Tibor élete és gaztettei (1919); Vörös Európa (1934); Wágner Antal: Bolseviki zsiványok aknamunkája Magyarországon (1919).

A zsidókra vonatkozó jogszabályok közül a második jegyzéken főként a törvények végrehajtására és értelmezésére közreadott jogszabályok és egyéb írások szerepelnek.

A jegyzék jelentős részét teszi ki a szovjetellenes művek sora. A könyvek között ugyanúgy megtalálhatók a Szovjetunióról szóló viccek gyűjteménye, mint a Sztálin, illetve a személyi kultusz bemutatását vállaló kötet. Ilyenek voltak például a Viccekben él a szovjet (1919); Balogh József: Sortűz Moszkvában (1938); Hajas

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ferenc: Sztálin élete (1942); Lovászy Károly: Gyenge a szovjet (é.n.); Magyarok ébredjetek! : Egy Oroszországból hazatért katona jajkiáltása magyar testvéreihez (é.n.); Mező Péter: Levél a szovjet arcvonalról (1941); Migend Dezső: Magyar honvéd a Szovjetparadicsomban (1942); Szovjetparadicsom képekben (é.n.). Kétségtelen azonban, hogy a szovjetellenes művek száma és aránya lényegesen kisebb, mint az előző jegyzék esetében, amelyen sokkal nagyobb számot képviseltek. A II. számú jegyzéket a magyar bolsevik–hatalom elleni művek nagy aránya, és kevésbé a szovjetellenes művek meghatározó száma jellemezte.

A fasiszta vagy annak tartott politikusok, írók, gondolkodók köre tovább bővült, és a korábban már annak minősített szerzők művei mellett itt újabb köteteik kerültek indexre. Bővült az indexre tett műveik listája Darányi Károlynak, Gratz Gusztávnak, Haller Istvánnak, Méhely Lajosnak, Wolff Károlynak és Kállay Miklósnak. Tovább szaporodott a Horthy Miklósról szóló betiltott kötetek száma, a Hitler és Mussolini írásait, beszédeit tartalmazó kiadványok, illetve a róluk szóló irodalom tiltott köre is.

Az előző kategóriához hasonlóan gyarapodott azoknak a dokumentumoknak a köre is, amelyek a fajvédelmet, a nemzetvédelmet, illetve a nemzeti szocializmus magyarországi terjedését voltak hivatva szolgálni. Ez egyrészről azt jelentette, hogy a már korábban is diszkriminált szervezetek, pártok által közreadott kiadványokat újakkal egészítette ki a bizottság, másrészről pedig újabb egyesületek és pártok kerültek fel a listára. Az újonnan betiltott szervezetek kiadványai közé tartozott az Antiszemita Párt Naptára (1883); az Egyesült Keresztény Liga alapszabályai (1941); a Nyilaskeresztes Párt országépítő programja (1941); A Vitézi rend története, szervezete és tagjainak névsora (1941), valamint egyéb olyan dokumentumok, amelyek a Vitézi rend eszméjével, működésével kapcsolatos információkat tartalmazták; a cserkészettel kapcsolatos kiadványok; a Magyar Országos Véderő Egylet, MOVE történetének és alapgondolatának vázlata (1920); az Országos Sajtókamara évkönyvei. A jegyzék bővítette a Baross Szövetséghez és a levente mozgalomhoz kapcsolódó kiadványok körét.

Az első jegyzékhez viszonyítva lényegesen nagyobb arányban jelentek meg a második jegyzéken az úgynevezett irredenta, nacionalista, soviniszta és militarista tartalmú művek. Az e témához kapcsolható kiadványok egy része a trianoni döntést követő években, másik része pedig az erősödő revizionista nemzeti érzés, illetve a területei visszacsatolások éveiben jelent meg. Ilyenek voltak például Czabafy Andrásnak a Trianoni strófák címmel megjelent verseskötete (1939); Dávid Ivánnak a Hazátlan voltam (Egy kortárs vallomásai Erdély huszonkétéves szabadságharcáról, 1941); az Erdélyi kérdések, magyar kérdések (1943); a Felvidéki mártírok és hősök aranykönyve (1940); a Húszmilliós magyarságért (1940); Kovács Antalnak az Erdélyi magyarság és a román statisztika (1940); a Vályi Nagy Géza szerkesztésében megjelent Magyar katonaköltészet (é.n.); Makkai Jánosnak A háború utáni Magyarország (1937); Máté-Török Gyulának a Déli végeink visszafoglalása (1941); Móricz Bélának a Kárpátalja hősei (1939); a Munkács üzen (é.n.); Tóth Sándornak az Erdély 22 éves rabsága (1941); vagy a Visszatért Felvidék adattára (1939).

Az újonnan közreadott jegyzék válogatása között is jelentős számban találhatók olyan nyomdatermékek, amelyek kiadása az akkor hazánkkal szövetséges országok – elsősorban Németország és Olaszország – és népek dicsőítését, illetve eredményeik bemutatását szolgálták. A jegyzék mindkét tartalmú műveket betiltotta. Ezek teljes felsorolására nincs lehetőség, és nem is szükséges, de néhányat – a példa kedvéért – bemutatunk: Amit ma tudni kell: Ez Olaszország (1940); Balbo, Italo: Diadalmas szárnyak (1934); Dövényi Nagy Lajos: Párbaj a tengeren: A Bismarck és a Hood csatája (1941); Fall Endre: Mit tett a fasiszta Olaszország Magyarországért

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

(1940); Géczy Gyula: A német hadsereg rendfokozati jelzései (é.n.); Harccselekmények a német hadsereg 1939/40. évi hadjárataiból (1941); Heller András: Mussolini földreformja (1941); Így láttuk mi Németországot: Tíz beszámoló a kiváló magyar diplomásnők tollából a német nők munkájáról (1940); Jung, Willi: A német munkásifjúság megválogatása – támogatása – pályafutása (1941).

A második jegyzéken feltűnően megcsappant azoknak a műveknek a száma, amelyek a Szövetséges Hatalmak elleni propaganda minősítéssel kerültek be a jegyzékbe: Wilhelm Kriesnek Az angol háborús propaganda stratégiája (é.n.); Miért kellett Hollandiának a szövetségesek oldalán beavatkozni a háborúba (1942). Mint azt a példák is mutatják, ez nem azt jelentette, hogy ilyen művek ne lettek volna a listán, csupán azt, hogy ebben a témában az előző jegyzék alapos szelekciót végzett, amelyet itt alig kellett kiegészíteni.

Míg az első jegyzéken szereplő művek között – néhány kivételtől eltekintve – alig lehet olyan kiadványt találni, amelyik a jegyzék címével – különösen, ha azt tágabban értelmezzük – ne lett volna releváns. A II. jegyzéken azonban már olyan kötetek is szerepeltek, amelyeknek indexre tétele – legalábbis – vitatható, sőt megkérdőjelezhető. Ezek közé sorolható Fekete Istvánnak a Zsellérek (1940), Gulyás Pálnak a Kommunista könyvtárpolitika (1921) című művei, valamint Mécs László, Papini és Prohászka Ottokár alkotásai. Még ebben a kategóriában sem nagyon értelmezhető Windischgrätz herceg Küzdelmeim című kötetének indexre tétele.

Arányait tekintve II. számú index tartalmazta a legtöbb német nyelvű könyvet, a teljes jegyzéknek mintegy 41%-át tette ki, míg az első jegyzéken 26%-a a teljes mennyiségnek, a III. sz. jegyzéken 8%, a IV. sz. jegyzéken pedig mindössze 6% volt a német nyelvű kiadványok aránya. A teljes kivonások mennyiségét tekintve a német nyelvű könyvek aránya 24%-ot tett ki. A jegyzéket tartalmazó kiadvány az idegen nyelvű munkák kivonásával kapcsolatosan az alábbi megjegyzést tartalmazza. *„A Jegyzékben szereplő idegen nyelvű könyvek csak elenyészően kis hányadát alkotják a külföldön megjelent fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus szellemű sajtótermékeknek, hiszen az 1933 (Hitler uralomra jutása) óta Németországban, valamint később a német megszállás alá került országokban megjelent kiadványok túlnyomó része ebbe a kategóriába tartozik és felsorolásuk magában több kötetet töltene meg. A Bizottság tehát a német és más idegen nyelvű kiadványok közül csak azokat a címeket veszi fel jegyzékeire, amelyekből tudomása szerint Magyarországon példányok találhatók. Ugyanakkor azonban a Bizottság mindenkit felkér, hogy a jegyzékben fel nem tüntetett fasisztagyanús, idegen, elsősorban német nyelvű sajtótermékekre (fasiszta vagy nemzetiszocialista politikusok ilyen szellemű életrajzai, beszédei, fasiszta állampolitikát méltató tudományos színezetű, a német hadviselést feldicsérő művek, a fasiszta pártok kiadványai, stb.) szíveskedjenek felhívni a Bizottság figyelmét. (címe: VIII. Rökk Szilárd u. 5.)”*[26] A megjelölt munkákat látva az a benyomásunk támad, hogy ebben a jegyzékben vették részletes szelekció alá a Magyarországon fellelhető német nyelvű irodalmat. A felsorolt művek tartalmi vonatkozásban hasonlóak a magyar nyelvű művekhez, megjelenési helyüket tekintve pedig meghatározóan a német nyelvterülethez kötődnek, ám mellettük jelentős számban találhatók idehaza, illetve a környező országokban megjelent német nyelvű kiadványok is. Az előző jegyzékhez képest tovább bővült a Hitlerhez és a Mussolinihez kapcsolódó kiadványok köre, azokon kívül jelentős mennyiségben található a listán antibolsevista, illetve antiszemita, valamint szovjetellenes mű, mint ahogy a Német Birodalmat, a német népet, illetve a német nemzeti szocializmust és az olasz fasizmust méltató, a Szövetséges Hatalmakat negatív fényben feltüntető, elítélő mű. A tiltott könyvek közé kerültek az Anschluss kérdéseit taglaló munkák, a szabadkőműves mozgalom káros tevékeny-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ségét bemutató kiadványok, a német hadsereg harci cselekedeteit, helytállását bemutató sajtótermékek, a trianoni döntést kritizáló, valamint a döntés hátterét nyilvánosságra hozó munkák egész sora.

Ezen a jegyzéken az olasz, a francia és az egyéb nyelvű könyvek listája együtt szerepel. Mennyiségileg elenyésző (63 mű) a korábbiakhoz képest, tartalmilag pedig hasonló azokhoz: Mussolini, Hitler művei, a róluk szóló irodalom, valamint a fasisztának minősített országok történelmét, politikáját, különösen a Harmadik Birodalom erényeit tárgyaló kiadványok.

A betiltott magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok száma újabb 23 címmel gyarapodott. Indexre kerültek többek között az Akarat címmel Pécsen 1939. május 1-jétől megjelent lap számai, a Horváth József és Bitskey Miklós által szerkesztett Hungarista című lap 1938. évi számai, az 1919-ben megjelent Magyar ébredés című hetilap, a Magyar szárnyak című aviatikai folyóirat, a Turul Szövetség pécsi kerületének lapja, a Nemzetvédő.

Az idegen nyelvű hírlapok és folyóiratok száma ezen a jegyzéken csupán harmada a korábbinak. A lapok mindegyike német nyelvű, a kiadás helyét pedig tizenegy esetben a Német Birodalom jegyzi: Der Angriff (Berlin), Auslandsdeutsche (Stuttgart), Berliner Börsenzeitung (Berlin), Berlin – Roma –Tokio (Berlin), Freude und Arbeit (Berlin), Kraft durch Freunde (h.n.), Nationalsozialistische Monatshefte (München), Nationalzeitung (Essen), Das Reich (h.n.), Reich, Volksordnung, Lebensraum (Darmstadt), Völkischer Beobachter (Berlin-München-Wien). Két időszaki kiadvány a Birodalmon kívül jelent meg, de szintén német nyelven: Landpost (Újvidék), Donau-Zeitung (Belgrád).

A II. jegyzék kapcsán külön kell szólnunk arról, hogy az – a többi listától eltérően – a könyveken és az időszaki kiadványokon túl – a gyűjteményekből, a könyvkereskedésekből, illetve a kiadókból, nyomdákból kivonandó aprónyomtatványok, illetve zeneművek felsorolását is tartalmazta.

Először az aprónyomtatványok adataival foglalkozunk, amelyeknek listáját a megjelenés éve szerint rendezték a szerkesztők.

A Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya által kiadott, fasisztának, szovjetellenesnek és antidemokratikusnak minősített sajtótermékek számszerű adatai[27] *(aprónyomtatványok)*

A kiadás éve	Az indexre tett aprónyomtatványok száma (db.)
1921–1923.	9
1926.	4
1927.	1
1930.	4
1931.	2
1933.	2
1934.	3
1935.	8
1936.	16
1937.	15
1938.	112
1939.	56
1940.	28
1941.	32
1942.	27
1943.	12
1944.	64
1945.	3
Összesen:	**398**

Ugyancsak ez a jegyzék tartalmazta a betiltott zeneműveket is, amelyeknek többsége a Rózsavölgyi és Társánál jelent meg. Összesen 129 zeneművet tettek indexre: 119 magyar és 10 idegen nyelvű mű található a listán. A zeneművek esetében indexre kerültek a kották és a hangfelvételek. Listára kerülésüket indokolhatta fasisztának tartott zenei és szöveges tartalmuk, vagy a kiadványok külső megjelenése, vagy amennyiben azokon fasiszta szimbólumok, fasiszta személyiségek képei, illetve azokhoz intézett ajánlások szerepeltek. A zenei jegyzék jelentős

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

részét a katonadalok, az irredenta művek, műdalok, nóták alkották, a külföldiek közül talán a legközismertebb a háborús évek Német Birodalmának nagy slágere, a Lili Marleen, amely magyarul Márikám címmel jelent meg. Az index jelentős számban tartalmazott olyan indulókat is, amelyeket a trianoni döntés következtében elcsatolt területek emlékére írtak, és amelyek revansra buzdítottak. Ilyenek voltak például a Czellár Árpád által komponált Mindent vissza, vagy a Dohnányi-Somogyváry szerzőpáros jegyezte Nemzeti egység indulója, vagy a Farkas Dezső szerezte Levente induló, a Fricsai-Boldizsár féle Bácskai induló, a MOVE induló, az Erdélyi induló, a Gyorshadtest induló, amely a Szovjetföldön szerzett első háborús győzelmeket örökítette meg, illetve az 1943-ban kiadott Ipolysági bevonulás induló. Ugyancsak a listára került a háborús évek nagy magyar slágere: Fries-Vaszary: Csak egy nap a világ. Aligha illeszthető ebbe a sorba a Kiss Lajos szerkesztésében, 1943-ban, a Magyar Kórus gondozásában közreadott 108 magyar népdal betiltása, amely szintén szerepel a jegyzéken.

A kötet végén találhatók az I. jegyzék helyreigazításai, illetve kiegészítései. A módosítások 15 művet sorolnak fel, amelyből 12 mű – „Nem fasiszta könyv, törlendő" megjegyzéssel – esetében az indexre történő visszavonásról rendelkeztek, három esetben pedig nyomdai hibát korrigáltak.

A III. számú jegyzék

A már 1946-os impresszumú, III. számú jegyzék által felsorolt művek tartalmilag némi átrendeződést, illetve bővülést hoztak a korábbi tematikába. A lista összesen 562 magyar és 49 német nyelvű könyvet tartalmaz. A magyar művek között jelentősen csökkent a kifejezetten zsidóellenes és antibolsevista szövegeket magukba foglaló kiadványok mennyisége. Feltehetőleg ennek az lehet az oka, hogy a korábbi jegyzékek már meglehetősen jól kiválogatták a hasonló témájú műveket. Ez azonban nem jelenti azt, hogy egyáltalán nem találhatunk rajta ilyen könyveket. Néhány példa: Bornemissza Sándor: 23 évvel ezelőtt (1942); Breit József: A magyarországi 1918/19. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története (1925); Burián Károly: A kereszténység és a magyarság veszedelme (1912); Drozdy Győző: A zsidóság és a bolsevizmus (é.n.); A GYOSZ vakmerő rohama a jobboldali Magyarország ellen (é.n.); Hoór Károly: A numerus clausus (1925); Az izraelita vallásfelekezet jogállása (1942); Orbán Ferenc: Kik teremtették meg a húsz év előtti forradalmat? (1939); Rónay Károly: A tóra és népe (1929); Székely Sándor: Felelős-e a zsidóság az ország romlásáért? (1919). Feltehetőleg hasonló okokból, mint az előzőben, csökkent a zsidókra vonatkozó jogszabályok jegyzékben felsorolt mennyisége is, szinte elenyésző a még megmaradt és a zsidó diszkriminációt szentesítő művek száma. Az itt felsoroltak többsége a II. zsidótörvény és a végrehajtási utasítások szövegeinek, valamint azoknak a jogszabály-forrásgyűjteményeknek a címeit sorolja fel, amelyek – egyéb jogszabályok között – a zsidókra vonatkozó rendelkezéseket is tartalmazza. A jogszabályok között megjelenik egy új törvény is: az 1942-es Honvédelmi törvény. Jelentősen csökkent a kifejezetten szovjetellenes művek aránya is. Az előző két jegyzék bővelkedett ebben a témában, a harmadik jegyzéken azonban csupán egy-két ilyen témájú munkát találhatunk. A teljesség igénye nélkül felsorolunk néhányat. Dajbukát Jenőnek a Szovjet-orosz egészségügyi viszonyok (1942); Dell' Adami Gézának a Megváltás Szibériából (1925); Harcoló magyar honvéd: Képek a Szovjet elleni hadjáratból (1944); a Magyar Királyi Honvéd Tudósító Osztag közreadásában megjelent, Vörös Hadsereg (1944); Panajoth Gyulának A bolsevikiek országa (1921); Popper Józsefnek a Mai Szovjetoroszország (1929); Rakáts Lajosnak a Szovjet fogságban (é.n.);

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Vindexnek a Sztalinizmus (1944) című műve. A fasiszta, illetve annak minősített politikusok, gondolkodók, írók között részben a már korábban is említett személyiségek újabb munkáit, valamint biográfiáik újabb válogatását olvashatjuk: Mussolini, Hitler, Gömbös Gyula, Horthy Miklós és Imrédy Béla. A listán azonban új személyek nevei is feltűnnek: Bethlen István, Julier Ferenc, Kállay Gyula, Kozma Miklós, Magyary Zoltán, Bangha Béla és Somogyvári Gyula. A fajvédőnek, nemzeti szocialistának és fasisztának tartott szervezetek közül a harmadik jegyzéken meghatározó a levente- és a cserkészmozgalommal kapcsolatos művek megjelenése. Az e témával foglalkozó művek már az I. és a II. számú jegyzékeken is szerepeltek, de ott csupán néhány darab tűnik fel a témában. A leventemozgalommal kapcsolatosan indexre tett művek közül néhány: Anyagi intézkedések az 1942/43. leventekiképzési évre (1942); Budapest székesfőváros leventemozgalma (1929-32.); Képes album a nemzet jövőjéről ... (1943); Levente legény szolgálat (1942); Levente daloskönyv (1944); A leventeegyesület alapszabályainak és a Levente évkönyvek, valamint naptárainak egész sora. Újdonságnak számít, hogy a levente-leányok számára készült kiadványok is megjelentek a listán: például a Leventeleányok ideiglenes foglalkoztatási terve (1942) és az Emese levente-leánykönyv (1942). Mint láthatjuk, a jegyzék a nem kívánatos irodalomnak egyre finomabb metszeteit érinti. Ezt tapasztalhatjuk a további példáknál is. A nem kívánatos szervezetek kiadványai közé besorolták a Magyar Asszonyok Nemzeti Körének kiadványait, a női nemzetvédelemmel foglalkozó műveket, a KALOT-kiadványokat, a Magyar Ügyvédek Egyesülete és a Magyarországi Máltai Lovagok Szövetsége, valamint a Sajtókamara által jegyzett nyomdatermékeket is.

A III. jegyzéken túlsúlyba kerültek az irredentának, sovinisztának, nacionalistának és revizionistának minősített művek. Jól érzékelhetően megnőtt azoknak a műveknek az aránya, amelyek sem a fasizmushoz, sem a szovjetellenességhez, sem pedig az antidemokratikus sajtótermékekhez nem köthetők, ellenben szolgálták azt a nemzeti gondolatot, amely a két világháború között a magyarság egészét és a magyar politikát áthatotta. A teljesség felsorolása lehetetlen, ezért – követve eddigi módszerünket – itt is csupán a példa erejével élünk. Asztalos Miklósnak két műve: Erdély és a revízió (1933) és A visszacsatolt erdélyi rész bekapcsolása a magyar életbe (1943); Balázs Bélának a Hiszek a székely vértanúkban (1937); Bánky Józsefnek a Trianoni naptár 1918–1938 (1938); Bogya Jánosnak a Magyar birodalmi gondolat (1940); Budaváry Lászlónak a Kassai kriptában (1938) című színműve; a Délvidéki emlékkönyv (1942); Az erdélyi egyházmegye és a román impérium (1920); Észak – Kelet – Dél és Nyugat: Négy előadás az elszakított magyar részekről (1937); az Igazságot Magyarországnak (1928); Szathmáry Istvánnak a Rákóczi földje visszatér (1938); a Tormai Károly és Pölöskei János által írt Hiszek egy Istenben (1939) című művek.

A Magyarországgal sorsközösséget vállaló, illetve szövetséges államok eddig megszokott köréhez Németország és Olaszország tartozott. Az előző jegyzékek rendre indexre tették azokat a műveket, amelyek ezekkel az országokkal foglalkoztak. A harmadik jegyzéktől kezdődően – ezeken kívül – felkerültek a listára a japán nemzeti eszmét hirdető munkák is, amelynek jelentős részét a Magyar Nippon társaság adta ki: Éles Zoltán: Nippon és Gál Zoltán: Üdvözlet Japánnak (1942); Nagy Iván: Magyarország kapcsolatai a 2600 éves Japánnal (1942); Imaoka Dzsuirio: Új Nippon (1929); Japán katonák, ifjúság és otthon (1943); Japán és a keletázsiai nagytér (1942). A hazánkkal ellenséges táborba tartozó országok elleninek tartott irodalom jelentős részét a két első jegyzékben már belefoglalták, ezért itt nem sok művet találunk e témában: A háborús bűnöző Roosevelt (1944); Berber, Fritz: Az amerikai semlegesség váltakozásai (1944); Briffault: A brit birodalom bu-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kása (1940). Bővült viszont a jegyzék tartalma olyan témákkal, amelyeket a korábbi jegyzékek nem tartalmaztak. Több, a szlávizmust elítélő munka is megjelent az indexen: Csiki Lajos: A magyarság évszázados harca Középeurópa elszlávosodása ellen (é.n.); Malán Mihály: A szláv veszedelem (1942); Kemény András: Benes jármában (1944).

Az eddig megszokott kategóriákon kívül új tartalmat is hordoz a harmadik jegyzék: a militáns gondolatot, a magyar hadsereg és a magyar katona hősiességét, harcát ábrázoló és példaképül állító művek, valamint a vallással és egyházzal kapcsolatos munkák. Az első témában már a korábbi jegyzékeken is felbukkant egy-két mű, de jelenlétük nem volt jellemző, a második témában azonban csak itt fedezhetők fel művek. E művek aligha sorolhatók az antifasiszta, antidemokratikus és antibolsevista alkotásokhoz. E kötetek indexre tétele már a későbbi (1949 és 1950), és más indokból összeállított listák tartalmát vetítik előre. Szemléltetésükre közlünk néhány példát: Állj közénk és repülj velünk (1942); Rolf, Axa : Vidámságok a katonaéletből (1941); Bihari-Csontó: „A 202-43 jelenti" így harcolt a Donnál (1943); Csíkos Attila: Donmenti dalok (1943); Egyedi Balázs Dénes: Harminkettesek előre (1943) és A rongyosok felvidéki harcainak története (1940); Flórián Endre: A repülés hősei (1937); Háborús tízparancsolat (1943); Hadak útján (1942); Honvédek! Veletek vagyunk! (1942); a Magyar Kórus kiadásában megjelent és 105 dalt tartalmazó Katonadalok (1942); Kiss Géza: Honvédélet (1940); Táboros József: Katonaversek az ejtőernyősök világából (1942).

A vallással és az egyházzal kapcsolatos munkák itt még csak éppen megjelentek, de feltűnésük már markánsan bizonyítja, hogy a jegyzékek közreadásának más célja is volt, mint a fegyverszüneti egyezményben rögzített sajtótermékek kivonása. Az indexre felkerült az Actio-Catholica által jegyzett, illetve a mozgalomról szóló kiadványok egy része; Bangha Bélának az eucharisztikáról írott műve (1938), amely a Magyarországon tartott Eucharisztikus Kongresszus alkalmából készült, valamint az Örök élet igéi című kétkötetes munkája, amely szentbeszédeket és olvasmányokat tartalmazott. Ugyancsak indexre került a katolikus sajtó terjesztésével foglalkozó módszertani kiadvány is: Sajtó-káté: Gyakorlati útmutatás a katolikus sajtóterjesztés ügyében (é.n.).

Ezen a jegyzéken is bőségesen találhatunk olyan kiadványokat, amelyek egyik típusba sem sorolhatók, sőt indexre tételüket aligha magyarázhatják a jegyzékek összeállításának indokai. A teljesség igénye nélkül, az alábbi műveket emeljük itt ki: Bárányné Oberschall Magda: Művészettörténet (é.n.); Bibó Lajos: Vitéz Thury György (1942); Budapest Székesfőváros II. ker. Pontyutcai községi Hunfalvy János kereskedelmi középiskola évkönyve (1943); Az Országos Magyar Színművészeti Akadémia ... évkönyve (1942.); Bonkáló Sándor: Az orosz irodalom története (1924); Napkelet lexikona (1927); Hankiss János: Tormai Cecile (1939); Hóman Bálintnak három műve; Jankovics Marcellnek két munkája; Prohászka Ottokárnak két műve; a Temesi Győző által szerkesztett Földrajzi zsebkönyv 1940-es kiadása, valamint Tormay Cecilnek a Megáll az óra című műve. A kiadványok meglehetősen eklektikus tartalmi összetétele arra enged következtetni, hogy ezekben a művekben bizonyos elemek, motívumok lehettek az új megszállók számára nem tetszőek, ezért kellett azokat kivonni a gyűjteményekből és a könyvárus forgalomból.

A III. számú jegyzék az idegen nyelven megjelent munkák közül újabb német nyelvű könyveket sorol fel. Tekintettel arra, hogy az I. és II., de különösen a második listán jelentős mennyiségű német nyelvű könyvet tettek már indexre, itt ez a kategória nem jelent nagy mennyiséget; összesen 49 újabb kiadvány található, amelyek közül 17 mű a magyar Atheneaum Kiadó Heeresgruppe Süd sorozatába tartozik. A betiltott kiadványok megjelenési helyük tekintetében nagyobbrészt Magyarországon, s kisebb részben német nyelv-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

területen közreadott német nyelvű kiadványok voltak: például Barta, Stephan : Die Judenfrage in Ungarn (Budapest, é.n.); Emsen: Adolf Hitler und die Kommenden (Leipzig, 1932); Gárföldy, Egon : Ungarn einst und jetzt (Budapest, 1942); Isbert, Otto : Probleme der Siedlungskunde im Karpatenraum (Budapest, 1942); Der Kroatische Freihaitskampf 1918–1941. (Budapest, 1941); Nyiry: Die Vorbereitung der ungarischen Proletardiktatur durch die Regierung Károlyi (Budapest, 1942); Propaganda Abteilung: Ungarische Waffenkameraden (Budapest, 1944); Sombart, Werner : Deutscher Sozializmus (Berlin, 1934); Wir Deutsche in der Welt (Berlin, 1937).

A III. számú jegyzék – hasonlóan a második jegyzékhez – helyreigazításokat is tartalmaz. Összesen három mű visszaminősítését végzi el, azon a címen, hogy azok nem fasiszta művek, és a jegyzékből való törlésüket rendeli el. A három kötet közül kettő magyar, egy pedig idehaza megjelent német nyelvű kiadvány. A kérdés önkéntelenül felmerül: ugyan, mit lehetett elérni egy olyan helyesbítéssel, amely a hónapokkal korábban betiltott és beszolgáltatásra kötelezett könyv visszavonásáról szól? Hiszen addigra az eredeti listák alapján ezek a könyvek már régen megsemmisültek az őrlőmalmokban vagy a könyvégetések során.

A IV. számú jegyzék

A IV. jegyzék 1946-ban jelent meg, s azzal egy időben került a könyvárusokhoz a I. számú jegyzék második, javított kiadása is. Az összesen 523 könyvet tartalmazó kiadvány meghatározó része – 477 kötet – magyar nyelvű kiadvány volt. Az idegen nyelvű művek mennyisége 46 kötetet tett ki, amely a teljes mennyiségnek alig tíz százalékát jelentette. Ez a jegyzék is jelentős számban tartalmazott aprónyomtatványt, ám azokat nem külön fejezetben, hanem a könyvek között sorolták fel. Ilyenek voltak például a Keresztes hadjárat emléklap (plakát, é.n.); Magyarország elzsidósodása (röplap, é.n.); a Magyar Turáni Szövetség kiadásában megjelent Turán Röpíveinek gyűjteménye (1941); Vitézek vére védi és váltja a világot a vörös veszedelemtől (plakát, é.n.).

A negyedik jegyzék könyvanyagának meghatározó részét teszi ki a fajvédelem, a nemzeti szocializmus eszméit magáénak valló és hirdető pártok, mozgalmak és szervezetek által közreadott művek. Ezek egy része a már korábban is említettek gondozásában – Baross Szövetség, Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége, Magyar Turáni Szövetség, Ébredő Magyarok Egyesülete, Országos Sajtókamara, MOVE, Actio Catholica, leventemozgalom, – más része pedig újonnan kijelölt szervezetek – Keresztény Nemzeti Liga, Ellenforradalmi Iparos Csoport, Gömbös Gyula Társaság, Hunnia Csónakázó Egyesület, Frontharcosok Szövetsége, Országos Nemzetvédelmi Szövetség, Magyar Revíziós Liga, Magyarországi Máltai Lovagok Szövetsége, EMKE, Protestáns Diákszövetség, Országos Nemzetvédelmi Szövetség kiadványait tartalmazza. Az indexre tett művek másik meghatározó tartalmát a revizionista művek válogatása jelenti. Betiltották a Nagy-Magyarország eszméjét hirdető kiadványokat csakúgy, mint a trianoni döntés értelmében elcsatolt területek utódállamait kedvezőtlen színben feltüntető, valamint a területi visszacsatolásokat éltető munkákat. A teljesség igénye nélkül ismét néhány példát sorolunk fel: Asztalos Miklós: A korszerű nemzeti eszme (1933); Balogh Beéry László: A ruthén autonómia (1937) és Magyarlengyel közös határ és a ruthén terület (1936); Csincsura Győző: Köszöntsük Erdélyt a sorsközösség szent érzésével (1941); Darabos László: Politikai földrajz (é.n.); Domokos Pál: Magyar feltámadás (é.n.); Erdő Sándor: Kárpátaljai emlékek (1940); Fall Endre: Jugoszlávia összeomlása – Délvidék visszatérése (1941); Fehér Tibor: Ütött az óra: A trianoni döntés története (é.n.);

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Gábor Géza: Irredentizmus (1927); Illés József: A ruszinszkói kérdés (1939); Kalászi Erzsébet: Trianon árnyékában (1940); Lombos Alfréd: Danubius: A trianoni dráma revíziója (é.n.); Magyar katekizmus: Amit mindenkinek tudnia kell az elszakított magyar területekről (1927); Oláh György: Jajkiáltás a ruténföldről (1928); Török Sándor: Magyar fiúk oláh mundérban (1928); Visszatért Délvidék (1941).

Tovább bővült a fasiszta, vagy annak minősített politikusok, írók, tudósok, gondolkodók köre is. Felkerült a listára Andrássy Gyulának a Diplomácia és világháború (1921); Darányi Gyulának a Feladatok a nemzetvédelem terén (é.n.); Teleki Pálnak, Keresztes-Fischer Ferencnek, Hóman Bálintnak egyes beszédeit tartalmazó kötete; Festetics Domonkos gróf beszédeinek gyűjteménye (1938); Hitler beszédeinek újabb kötete; Karafiáth Jenőnek a Tisza Istvánról szóló kötete (1936); Klebelsberg Kunónak a Világválságban (é.n.); Kozma Miklósnak a Kárpátalja kormányzói biztosa hivatalának átvételekor elmondott beszéde (é.n.); Matolay Gézának a Teleki Pálról szóló kötete (é.n.); újabb, Horthy Miklósról szóló művek, a Tisza István életének emléket állító könyv (1921) is.

Hasonlóan nagy arányban találhatók e listán is a szovjetellenes művek címei. Jóllehet a korábbi jegyzékeken, főként az I. és II. listákon bőséges válogatást találhatunk e témában, itt újabb munkák tűntek fel. Többek között Bérczi Bélának a Szibériai gyöngyélet (é.n.); Birkás Endrének a Levelek Oroszországból (é.n.); Erdélyi Jánosnak a Mechanizált orosz kollektív gazdálkodás (1937); Fleissig Józsefnek a Szibériai napló (1920); Incze Kálmánnak az Új szomszédunk a Szovjet (1940), a Nyilas áfium – vörös maszlag (1939), Stessel Ernőnek a Hadifoglyok élete Szibériában, a krasznojarszki hadifogolytábor (1925); Theodosius Richárdnak a Szovjet csillag Kína felett (1943) című munkái.

A betiltott, zsidóellenes munkák többségét – eltekintve néhány antiszemita munkától – a jogszabályok tették ki, és lényegesen csökkent azoknak a műveknek a száma, amelyek a zsidók kommunista kapcsolatait taglalták. Ennek oka az lehetett, hogy a korábbi jegyzékeken a hasonló témájú kiadványok elég nagy arányt képviseltek, így azok jelentős részét már korábban likvidálták. Feltűnően nagy arányt képviselnek ismét a magyarországi kommunista hatalom ellen irányuló kiadványok. Például Aczél Imre királyi főügyészhelyettes vádbeszéde 1920. november 3-án és 4-én a bolseviki népbiztosok bűnperének főtárgyalásán (1921); Bernhardt Zsigmond: Egy jezsuita emlékei a kommunizmus idejéből (1919); Kertész István: A világháború után: A forradalom (1919); Knézy Lehel: Baja a forradalom és a szerb megszállás alatt (én.); Kristóffy József: A királyságtól a kommunizmusig (1920); Légrády Imre: A kommün fogságában (1919); Mezőfi Vilmos: Emlékeim a kommün idejéből (1920).

Tematikailag megmaradt a többi kategória is a jegyzéken, ám mennyiségük jelentősen csökkent: az akkori baráti országokhoz (Németország, Japán, Olaszország) fűződő szövetséges viszonyunk erősítését propagáló kiadványok éppúgy megtalálhatók az összeállításban, mint ahogy egy-két, a Szövetséges Hatalmak ellen irányuló könyv. Érzékelhetően tovább növekedett a magyar és a német katonai életet, valamint hadsereget és annak harcait, hősiességét bemutató kötetek mennyisége és aránya. Indexre kerültek a Honvédelmi ismereteket tartalmazó kötetek (1943), a katonadalokat, katonaverseket tartalmazó gyűjteményes munkák újabb sora, Kádár Gyulának az Így lettem repülő (1943) című kötete, a Honvéd naptár (1941), és a felsorolást még lehetne folytatni. A IV. számú jegyzék két egyháztörténeti munkát is tartalmaz: Harza Lajos: Katolikus egyháztörténelem (1942) és Aubermann Miklós: Katholikus egyháztörténelem (1943).

Ezen a jegyzéken is jelentős számban találhatók olyan kiadványok, amelyek tartalmilag nem illenek a lista célkitűzéseihez, és amelyeknek indexre tétele indokolatlan vagy legalábbis meg-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kérdőjelezhető. Ilyenek voltak – ismét a teljesség igénye nélkül – például: Balassa Imrének A Magyar királytragédia, IV. Károly (1931); Balogh Lajosnak a Méhészkedés (1941); a Brunszkvik Teréz kisdedóvó intézet 1940–41. évi évkönyve; a Budapesti Érseki katholikus gimnázium és Rákóczi-Kollégium 1942–43. évi évkönyve, Garay Lajosnak a pécsi m. kir. honvéd hadapródiskola története (1939); Haltenberger Mihálynak a Politikai földrajzi világkép (1943); a Bangha Béla szerkesztésében közreadott Katolikus lexikon (1931); Nagy Ivánnak a külföldi magyar sajtót bemutató kötete (1943); Pethő Sándornak a Világostól Trianonig (1925) címmel közreadott kötete. Volt azonban egy mű, amelynek indexre kerülése miatt a IV. lista körül kisebb botrány keveredett: Mindszenthy Józsefnek Az édesanya című kétkötetes (1940, 1942) munkája. A vitába az akkori napi sajtó is bekapcsolódott, amely közel kétheti polémia után azzal zárul, hogy a negyedik jegyzéken szereplő művek betiltása indokolt volt, s arról egyetlen művet sem töröltek.

A IV. számú jegyzék külön fejezetben írja le az idegen nyelvű kiadványok közül indexre tett műveket. Önálló részben hozza az összesen 31-féle német, a 7-féle olasz, és 8-féle egyéb nyelvű kiadvány címét. A betiltott művek között megtalálhatók a Luftwaffe harcait bemutató kiadványoktól kezdve az orosz-szovjet birodalom kialakulását és működését kedvezőtlenül bemutató könyveken és a német katonai dalok gyűjteményén át, a trianoni Magyarország revíziós törekvéseit bemutató kötetekig. A könyvek többsége német nyelvterületen, kisebb része pedig Magyarországon jelent meg, a két világháború közötti évtizedekben. Mind az olasz, mind pedig az egyéb idegen nyelvű betiltott kiadványok tematikai megoszlása hasonló a magyar, illetve a német nyelvű művekhez.

Az indexre tett napilapok és folyóiratok címe összesen 45 tételt tesz ki, amelyből 36 magyar, 9 pedig egyéb – nyolc német és egy olasz – nyelvű időszaki kiadvány. A magyar nyelvű időszaki kiadványok egy része vidéki megjelenésű, másik része egy foglalkozási csoporthoz vagy más társadalmi réteghez kötődik. Ezeken túl a jegyzéken megjelennek a csendőrség tevékenységét bemutató kiadványok, a Honvéd Ludovica Akadémia gondozásában megjelentetett Ludovicás levente, a Magyar tartalékos tisztek lapja, a Vitézek lapja is. A korábbi listákhoz viszonyítva itt új elem, hogy olyan folyóiratokat is betiltottak, amelyek sem fasiszta, sem antidemokratikus, sem pedig antibolsevista propagandát nem folytattak. Ilyenek voltak például a Magyar kultúra katolikus folyóirat 1921 utáni, a Magyar szemle 1927–1943 közötti, a Hankiss János szerkesztésében megjelenő Magyar lélek 1940 utáni, a Tormay Cecil által szerkesztett Napkelet című folyóirat 1923 és 1940 közötti, valamint a Néptanítók lapjának 1939 után megjelent számai.

A lista – a korábbiaknál már megszokott módon – tartalmazott az előzőkben közreadott jegyzékekhez helyreigazításokat és törléseket is. Itt összesen hat darab nem fasiszta mű visszaminősítéséről értesített a jegyzék.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya által kiadott, fasisztának, szovjetellenesnek és antidemokratikusnak minősített sajtótermékek számszerű adatai[28]
(könyvek, hírlapok, folyóiratok)

A kiadványok típusa és nyelve	A jegyzékek száma és a kiadás éve					Összesen db.
	I. sz. jegyzék (1945.) db.	I. sz. jegyzék (2. jav. kiad, 1946.) db.	II. sz. jegyzék (1945.) db.	III. sz. jegyzék (1946.) db.	IV. sz. jegyzék (1946.) db.	
Magyar könyvek	1235	1225	475	562	477	**2749**
Német nyelvű könyvek	512	509	354	49	31	**946**
Olasz nyelvű könyvek	130	130	együtt: 63	0	7	**együtt: 268**
Egyéb nyelvű könyvek (francia, angol, spanyol	60	59		0	8	
Könyvek összesen	***1937***	***1923***	***892***	***611***	***523***	***3963***
Magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok	144	143	23	4	36	**207**
Idegen nyelvű hírlapok és folyóiratok	34	34	13	0	9	**56**
Hírlapok és folyóiratok összesen	***178***	***177***	***36***	***4***	***45***	***263***

A mintegy négyezer monografikus jellegű mű, a több mint két és félszáz periodikus kiadvány, valamint közel négyszáz aprónyomtatvány és több mint száz zenemű betiltása, bezúzása és kisebb részben elégetése csupán kezdete volt a későbbiekben folyatódó könyvmegsemmisítéseknek. Még 1945 elején megindult a tankönyvek lecserélése is. Az 1945-ben, a Néptanítók Lapja helyére lépő Köznevelés című lapban jelent meg az 1945/46. iskolai évben használható tankönyvekről szóló miniszteri közlemény[29]. Ez előrevetíti, hogy a magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter hamarosan közzéteszi az induló tanévben használható tankönyvek, segédkönyvek és segédeszközök jegyzékét[30], amelynek alkalmazása valamennyi iskolatípusban kötelező volt, míg a korábban használt tankönyveket, egyéb szemléltető eszközök valamennyi kiadását be kellett szolgáltatni az iskola igazgatójának. A tanulóktól összegyűjtött példányok mellett a korábbi tanítási segédleteket és tankönyveket – megfelelő lajstrom kíséretében – a kijelölt gyűjtőhelyekre kellett szállítani. Nyilvánvaló, hogy ilyen rövid idő alatt, és az akkori óriási papírhiány miatt nem lettek készen az új tankönyvek, és folyamatos nehézségek jelentkeztek az újonnan elkészült tankönyveknek az iskolákba történő eljuttatásával is. Ennek eredményeként – az iskolaév indulása és a tanítás megkezdése érdekében – több helyen még 1946-ban is a régi tankönyvek alapján folyt a tanítás, jóllehet a politikai hatalom keményen szankcionálta a nem

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

csupán régi könyvek használatát, de megtartását is. Ezzel kapcsolatosan a Szabad Nép 1946. évi áprilisi számában egy rövid tudósítás is megjelent. *„A múltban használt összes magyarnyelvi, történelmi, földrajzi, valamint közgazdasági és társadalmi ismereti tankönyveket kivonták a forgalomból. Helyettük demokratikus szellemű, új tankönyvek készültek. Ezek a folyó iskolai év eleje óta folyamatosan jelentek meg, a sajtót az utolsó is régen elhagyta már. Ez ideig 14 kötetes magyar, 6 kötetes történelem, 4 kötetes földrajz és 2 kötetes gazdasági és társadalmi ismeretek sorozat jelent meg. Sajnos, ezek közül néhányat nem adtak ki elegendő példányszámban. A többi tankönyvet a szükséghez mérten átdolgoztatta a minisztérium. Ezekben egyetlen olyan részlet, kitétel nem maradhatott, amely kifogásolható volna. Az iskolareformmal kapcsolatban szükségessé váló új tankönyvek megíratására megtörténtek az előkészületek. Az ismételt rendelkezések ellenére előfordulhat, hogy egyes iskolák, illetőleg tanárok vagy tanulók megtartották a használatból kivont tankönyveket, főképp olyan kiadásokat, amelyek csekély változtatásokkal tovább engedélyezhetők voltak. Ha ilyen eset jut a minisztérium tudomására, a mulasztók ellen haladéktalanul eljár.”*[31]

Az 1945-ben és 1946-ban zajló könyvmegsemmisítések másik folytatása volt az 1949-ben és 1950-ben végrehajtott újabb könyvkivonási folyamat. A hatalomváltás következtében történő és mind a könyvkiadókat, mind a könyvkereskedőket, mind pedig a könyvtárakat érintő sajtótermék-kivonások és megsemmisítések már a más tartalmakat felvonultató kiadványok terjeszthetőségét, olvashatóságát akadályozták meg.

Jegyzetek, irodalom

1. A könyvek tömeges betiltása a reformációhoz kötődik, majd az ellenreformáció tágította azt egyre nagyobb méretűre: 1540-ben leuveni, majd 1544-ben a párizsi egyetemen jelentek meg azok a katalógusok, amelyek a tiltott műveket tartalmazták. A római katolikus egyház első formális indexét IV. Pál pápa uralkodása (1559) alatt adta ki a római inkvizíció. Az indexet a tridenti zsinat átdolgoztatta, bővíttette és az új listát IV. Pius pápa 1564. március 24-én a „Dominici gregis custodiae Domino” kezdetű pápai bullával tette közzé, amely közölte az indexre tétel szabályait is. Ennek értelmében a könyvtilalom joga a pápát illette. Index librorum prohibitorum (tiltott könyvek jegyzéke) azoknak a könyveknek jegyzéke, amelyeknek olvasásához a római katolikus egyház nem adta hozzájárulását, sőt azokat hívei körében kifejezetten tiltotta. A lista összeállításának az volt a célja, hogy megakadályozzák a teológiailag helytelen, a katolikus hit és erkölcs szempontjából veszedelmes tévtanok terjesztését. A lista tartalma változó volt: folyamatosan bővült, idővel lekerültek róla művek. A pápai index mintegy négy évszázados története során, becslések szerint, összesen közel tízezer könyvet vagy teljes életművet tiltott be. Az 1948 októberében összeállított utolsó, 32. index mintegy 4000 cenzúrázott címet tartalmazott, többek között az alábbi okokból: eretnekség, erkölcstelenség, szexuális szabadosság, politikai inkorrektség. Olyan ismert szerzőket találhattunk a jegyzékben, mint Erasmus, Galeotto Marzio, Nostradamus, Kopernikusz, Voltaire, Defoe, Victor Hugo, Anatole France, Nikosz Kazantzakisz, valamint Theodor Hendrik van de Velde holland szexológus, A tökéletes házasság című szexuális kézikönyve miatt. Az évszázadok során indexre kerültek a Talmud, a Korán, sőt a Szent Biblia egyes kiadásai is. Magyar szerzők közül indexen volt Bölöni Farkas Sándor, Prohászka Ottokárnak pedig három írása is szerepelt a listán. Később az index kifejezést már nem csupán a pápa által közreadott jegyzékek elnevezésére, hanem általában a tiltott művek megnevezésére használták. A különböző indexeken a leggyakrabban szereplő alkotások: Biblia, Korán, Talmud, Hitler Mein Kampfja, Orwell: 1984, Szolzsenyicin: Ivan Gyenyiszovics egy napja, Nabokov: Lolita, Lawrence: Lady Chatterley szeretője, Joyce: Ulysses, Rushdie: Sátáni versek. Az érdekesség kedvéért bemutatjuk a leggyakrabban cenzúrázott, illetve indexre tett gyermekkönyveket, valamint azok indoklását is: Piroska és a farkas (Perrault) – erőszak és brutalitás; Hófehérke (Grimm) — erőszak és brutalitás; Tom Sawyer kalandjai (Mark Twain) – antipedagogikus mű; Huckleberry Finn kalandjai (Mark Twain) – rasszizmus; Tamás bátya kunyhója (Beecher Stowe) – rasszizmus; Pinokkió kalandjai – erőszak, brutalitás, aszociális hatás; Alice csodaországban (Lewis Caroll)— az állatok nem tudnak dohányozni és emberi hangon beszélni. Jóllehet az utolsó pápai index 1948-ban jelent meg, azonban az index hatályon kívül helyezésére csak 1966. április 9-én került sor. Ezzel azonban nem általában a tiltott könyvek köre szűnt meg, csupán a Vatikán nem élt tovább ilyen jogával. Szerte a világon, még napjainkban is jelentős mennyiségű olyan mű létezik, amelyeknek olvasását különböző okok miatt az aktuális politikai, illetve ideológiai hatalom megtiltja. Ez ellen tiltakozik minden év szeptemberének utolsó hetében az ALA által gondozott mozgalom, amelynek az a célja, hogy felhívja a figyelmet az indexek létezésére. A múlt évben, 2006-ban az ALA akciójához a Google is csatlakozott:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

bemutatták és elérhetővé tették azokat a műveket, amelyek a XX. század során, a világ különböző részein és különböző indokokból tiltólistára kerültek.

Az indexek történetével kapcsolatosan Magyarországon is több mű jelent meg. A lábjegyzet összeállításához az alábbi műveket használtuk fel: Reclams Sachlexikon des Buches. – 2., verbess. Aufl. – Stuttgart: Philipp Reclam jun. GmbH, 2003. p. 270.; http://hu.wikipedia.org/wiki/Index_Librorum_Prohibitorum (2007. május 6.)

2. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 530/1945. M. E. számú rendelete a fasiszta szellemű és szovjetellenes sajtótermékek megsemmisítéséről. A rendeletet a jegyzéket tartalmazó, önálló kiadványok bevezetőjeként tették közzé: Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya (közread.): A fasiszta szovjetellenes antidemokratikus sajtótermékek jegyzéke: I. számú jegyzék – Bp. : Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya, 1945.; Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya (közread.): A fasiszta szovjetellenes antidemokratikus sajtótermékek II. számú jegyzéke – Bp. : Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya, 1945. ; Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya (közread.): A fasiszta szovjetellenes antidemokratikus sajtótermékek I. számú jegyzéke. – 2. jav. kiad. – Bp. : Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya, 1946.; Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya (közread.): A fasiszta szovjetellenes antidemokratikus sajtótermékek III. számú jegyzéke – Bp. : Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya, 1946.; Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya (közread.): A fasiszta szovjetellenes antidemokratikus sajtótermékek IV. számú jegyzéke – Bp. : Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya, 1946.

3. Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya (közread.): A fasiszta szovjetellenes antidemokratikus sajtótermékek jegyzéke: I. számú jegyzék. – p.: 3.

4. Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya (közread.): A fasiszta szovjetellenes antidemokratikus sajtótermékek jegyzéke: I. számú jegyzék. – p.: 3–4.

5. Berkó Pál: Indexen : Adalékok a fasiszta, a szovjetellenes és az antidemokratikus sajtótermékek második világháború utáni történetéhez. – Szakdolgozat. – MSZMP Politikai Főiskola, 1988. – 51. p. ; Zalai K. László: Könyvpusztítás a háború után. In: Élet és Tudomány, 67. évf., 1992. 51. sz. (1992. XII. 18.). – p.: 1620–1621.; Z. Karvalics László: Könyvbegyűjtés és bezúzás 1946-ban. In: Magyar Könyvszemle, 109. évf., 1993. 4. sz. – p.: 404–418.; Bánfi Szilvia: Könyvtári dokumentumok az ÁVH „fogságában" In. Monok István (szerk.): A könyvtárak és a hatalom. – Bp. : Országos Széchényi Könyvtár, Gondolat Kiadó, 2003. – p.: 22–88. ; Földesi Margit: A megszállók szabadsága. – Bp.: Kairosz Kiadó, 2002. – p.: 158–172. ; Murányi Gábor: Könyvmentő akciók 1944-1945-ben = Heti Világgazdaság, 2003. 34. sz. – p.: 77-78. ; Katsányi Sándor: Indexek, könyvzúzdák, könyvtárosok : Könyvkivonások a Fővárosi Könyvtárban 1945-1950. In: Könyvtári Figyelő, 15. (50. évf.), 2004. 3. sz. In. www.ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/2004/3/katsanyi.html (2007. április 20.); Bánfi Szilvia: „... a káros sajtótermékeknek a terjesztését megakadályozhassam." : A könyvtári zártság gyakorlata a negyvenes évek második felétől. In: Könyvtári Figyelő, 17. (53.) évf., 2006. 4. sz. – p.: 514–520.

6. A „szellemi tisztogatás" azonban nem csupán a nyomdákból kikerült művekre vonatkozott, hanem a könyvek és folyóiratok kivonásával párhuzamosan egyéb szellemi és művészeti termékek indexre tétele is megtörtént. Az Országos Mozgóképvizsgáló Bizottság bírálata alapján betiltották azokat a filmeket és forgatókönyveket is, amelyek – a Bizottság megítélése szerint – nemkívánatosak voltak. Ám a tiltás nemcsak a tartalmilag kifogásolt alkotásokra vonatkozott, hanem azokra a filmekre is, amelyekben olyan szereplők játszottak, akik, úgymond, az előző rendszerben kompromittálták magukat. Így a Bizottság betiltotta a Páger Antalt, Szeleczky Zitát, Muráti Lilit, Fedák Sárit, Szilvássy Lászlót szerepeltető filmeket is. Hasonló sorsot szántak egyes képzőművészeti alkotásoknak is, különösen azoknak, amelyek a köztereket díszítették. Kossa István már 1945-ben keményen fellépett annak érdekében, hogy az imperialista rezsim szobrait minél előbb eltávolítsák. A témáról részletesebben ír Földesi Margit idézett műve 158–172. oldalán.

7. Faust Imre (1897–1963) könyvkiadó, Az első világháborúban orosz hadifogságba került, ahonnan 1918-ban tért haza, a Tanácsköztársaság ideje alatt pedig vörös katona volt. 1921-ben Újvidékre vonult emigrációba, majd 1927-ben hazatért Pécsre, ahonnan rövidesen, 1928-ban Budapestre költözött, s ekkor kezdte meg baloldali művek kiadását és terjesztését. 1933-ban, a Társadalmi Szemle márciusi számának kiadásáért letartóztatták. 1935-ben a Fővárosi Könyvkiadó tisztviselője, majd 1940 első felében a Kelet Népe kiadóhivatalának vezetője volt. 1943-ban a kistarcsai internálótáborba került, 1944 áprilisában a Gestapo letartóztatta. Szabadulása után, 1944. szept. 22-én negyedmagával Moszkvában a fegyverszüneti egyezményt előkészítő tárgyalásokon vett részt. 1946-ban, név nélkül összeállította a Fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus sajtótermékek című négy füzetes sorozatot. (1945–46). 1949-ben letartóztatták, 1954-ig raboskodott. 1956 után rehabilitálták, és Pécsett könyvtárosként dolgozott. 1955-től a Baranya Megyei Moziüzemi Vállalat igazgatójaként tevékenykedett. Forrás: Kenyeres Ágnes (szerk.): Magyar életrajzi lexikon (CD-ROM). – Bp. : Arcanum Kiadó, é.n.

8. A listákat tényleges összeállítók névsora több, már korábban is említett kiadványban olvasható, ezért itt csupán egyetlen tényre szeretnék utalni, ami bizonyítja, hogy könyvtáros szakemberek végezték a lista összeállítását, illetve azok jegyzékbe rögzítése könyvtári nyilvántartások alapján történt. Könyvtárosi közreműködésre utal, hogy akkori leírási szabályoknak és szokásoknak megfelelően az ä-betű leírását a könyvtárakban átírással oldották meg, és ezt az írásmódot a közreadott indexek is követték: például Windischgraetz, Kraemer, Aengner; Schaeffer.

9. Kőhalmi Béla (1884–1970) könyvtártudományi szakíró, egyetemi tanár, a korszak könyvtárügyének meghatározó alakja. 1910-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ben tett könyvtárosi szakvizsgát. Részt vett a Galilei Kör és a Társadalomtudományi Társaság munkájában, tagja lett a Huszadik Század Társaságnak és baráti viszonyba került Jászi Oszkárral, valamint Szabó Ervinnel. Szabó Ervin 1909-ben bízta rá a Fővárosi Könyvtár új betűrendes és szakkatalógus munkálatainak irányítását. 1913 és 1919 között ő szerkesztette a Könyvtári Szemle című folyóiratot. Pikler Blankával közösen, 1914 és 1918 között a Magyar Könyvészet című bibliográfiai kiadványt szerkesztette. A Tanácsköztársaság idején Dienes László mellett helyettes könyvtári megbízott, s így alkalma nyílt könyvtárpolitikai elgondolásainak megvalósítására. Erről tanúskodik a Könyvtári Tanács, az Országos Bibliográfiai Intézet létesítése és a Tanácsköztársaság könyvtárügye c. kiadvány megindítása. A proletárdiktatúra bukása után állásától megfosztották, négy hétig fogva tartották. A börtönbüntetés elől Bécsbe emigrált, ahol a Bécsi Magyar Kiadó lektora, a Panoráma című képeslap helyettes szerkesztője, valamint a Bécsi Magyar Újság és a Die Bühne munkatársa volt. 1934-től ismét idehaza élt. 1945 után a Szabad Nép munkatársa és a Fővárosi Könyvtár helyettes igazgatója. Révay Józseffel együtt szerkesztette a Hungária irodalmi lexikont. 1949 végétől az Országos Könyvtári Központ, illetve az OSZK Módszertani Osztályának szaktanácsadója lett és szerkesztésében jelentek meg az alábbi szakmai kiadványok: a Könyvtártudományi Szemle, Könyvtártudományi Beszámoló, valamint a Szovjetunió és a Népi Demokráciák Könyvtárügye. 1949-től meghívott előadó, 1956-tól 1960-ig, nyugdíjazásáig a Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtártudományi Tanszékének egyetemi tanára, illetve 1958-tól haláláig a Magyar Könyvszemle szerkesztője volt.

10. Mátrai László (1909–1983) filozófus, esztéta, Állami díjas (1975), az MTA tagja. A Budapesti Tudományegyetem Bölcsészkarán 1929-ben magyar–német szakos alapfokú tanári vizsgát tett. A bölcsészkaron kialakult szellemi csoportok közül a Harkai Schiller Pál köré szerveződők közé tartozott Kerényi Károly, Hamvas Béla, Szerb Antal, Horányi Béla társaságában. 1933-ban, Prohászka Lajos segítségével, könyvtárosi állást kapott az Egyetemi Könyvtárban. 1945. február 23-án a Budapesti Nemzeti Bizottság kinevezte az Egyetemi Könyvtár főigazgatójának. E hatáskörben a magyar könyvtárügy meghatározó személyiségévé vált. Politikai és szakmai tevékenységének tudományos feldolgozása jelentős adalékkal járulna hozzá magyar könyvtárügy huszadik századi történetének, valamint az Egyetemi Könyvtár 1945 utáni működésének elemzéséhez.

11. Tiszay Andor (1900–1986) író, rendező, művelődéstörténész, bibliográfus. Galilei Körből indult pályája, majd 1919-ben a Vörös Hadseregben harcolt. Az 1920-as évek elején újságíró. 1924–1927-ben külföldön, elsősorban Olaszországban élt. Hazatérve részt vett a formabontó irodalmi és színházi mozgalmakban. 1928-tól a Kommunisták Magyarországi Pártjának tagja, illetve a 100% és a Világirodalmi Szemle munkatársa. 1929-től az Operaház segédrendezője, ahonnan 1937-ben – baloldali magatartása miatt – elbocsátották. 1946-tól a Fővárosi Könyvtár Színházi Gyűjteményének, 1961-es nyugdíjba vonulásáig pedig bibliográfiai osztályának vezetője volt. Az ajánló bibliográfiák széles körét építette ki és többnek összeállítója is volt. Nevéhez kötődik Szabó Ervin könyvtártudományi cikkei és tanulmányai gyűjteményes kötetének 1959-es közreadása.

12. Goriupp Alíz (1894–1979), könyvtáros, sajtótörténész, bibliográfus. A Kolozsvári Egyetemen 1916-ban doktorált, majd 1917-ben magyar–német szakon tanári diplomát szerzett. 1918-ban gyakornokként lépett az a Nemzeti Könyvtár szolgálatába, ahol 1922-ben segédőrré, majd alkönyvtárnokká nevezték ki. A Hírlaptárban dolgozva rendet teremtett a háborús viszonyok miatt elmaradott gyűjteményben, elkészítette a hírlapok katalogizálási szabályzatát, irányította a gyűjtemény felállítását az újonnan épített raktárban. Fitz József főigazgató a könyvfeldolgozás reformjának megszervezésével bízta meg, amelynek keretében 1935-ben tanulmányutat tett Németországban. A Nemzeti Könyvtárban bevezetendő új katalogizálási rendszert berlini, göttingeni, frankfurti és darmstadti tapasztalatainak felhasználásával dolgozta ki. Az 1936-ban bevezetett, átfogó katalogizálási reform a kor színvonalán oldotta meg a könyvek katalógusainak többszörözött készítését, bevezette a könyvtárban az egyetemes tizedes osztályozást, megoldotta a kiadványok megbízható raktári nyilvántartását, egyben előirányozta a könyvek korábbi gyűjteményének az új szabályok szerint való újrakatalogizálását. 1944 tavaszától irányítója volt a gyűjtemények és a katalógusok biztonsága érdekében elrendelt helyi költöztetéseknek, 1945-1946-ban pedig a helyreállításnak és újjászervezésnek. 1946-tól 1954-ig a Magyar Nemzeti Bibliográfia alapító szerkesztője volt. 1960-ban nyugállományba vonult, és ezt követően 1969-ig nyugdíjasként bibliográfiaszerkesztést végzett a könyvtár számára. Irányítása alatt működött az Országos Könyvtárügyi Tanács katalogizálási szakbizottsága, katalogizálási és bibliográfiai ismereteket oktatott az ELTE könyvtáros szakán. Nevéhez fűződik az első magyar könyvtári címleírási szabvány megszerkesztése.

13. A témát feldolgozó írások többsége kettőezerhétszáz mű indexre tételéről beszél. A valóságban azonban csupán a magyar nyelvű kiadványok mennyisége meghaladta az általuk közölt adatokat, s ehhez jöttek még az idegen nyelvű művek, valamint a nem könyv jellegű kiadványok.

14. Ezzel kapcsolatosan lásd részletesebben: Z. Karvalics László és Zalai K.László, valamint Berkó Pál korábban már hivatkozott írásait.

15. A témával kapcsolatosan lásd Z. Karvalics László és Berkó Pál már hivatkozott művét.

16. A források egy része ezredesként, más része pedig alezredesként említi Szergejcsuk nevét. Írásunkban a források által megnevezett rendfokozatot használjuk. Szergejcsuk a Szövetségi Ellenőrző Bizottság Adminisztrációs Osztályának képviseletében vett részt a kiadványok begyűjtésének irányításában és ellenőrzésében.

17. Péter Gábor 1944 decemberében, az illegális kommunista

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

párt megbízásából kezdte el szervezni a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályát. A könyvkivonásokban mint az osztály vezetője vett részt. 1946-tól a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályát (ÁVO), 1948 és 1953 között pedig a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságát (ÁVH) vezette.

18. 1945. március 13-án a Fővárosi Könyvtárban tartottak razziát. Erről Katsányi Sándor már idézett tanulmánya az alábbiakban számolt be. „Március 13-án a könyvtárban különítmény jelent meg: a Budapesti Rendőrkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya kíséretében Szergejcsuk alezredes, a Szövetségi Ellenőrző Bizottság Adminisztrációs Osztályának képviselője, aki az összegyűjtött anyag azonnali elszállítását követelte. A könyvtárat képviselő Kalmár Gyula (a Feldolgozó Osztály vezetője, a Fővárosi Könyvtár régi dolgozója) hiába érvelt azzal, hogy még nem volt mód a dokumentációs anyag kiválogatására, az alezredes az ellenvetéseket nem vette figyelembe, egy tehergépkocsi rakományt, mintegy 10 ezer kötetet azonnal a csepeli papírgyárba szállíttatott". In. www.ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/2004/3/katsanyi.html p.: 3. (2007. május 10.)

19. A levelet közli Bánfi Szilvia már korábban idézett tanulmánya a Könyvtárak és a hatalom című kötet 43–44. oldalán.

20. Uott.

21. Bánfi Szilvia im. p.: 31.

22. Bánfi Szilvia im. p.: 36.

23. A könyvtár munkatársai a gyűjteményből leválogatták az inkriminált műveket, külön, zárt helyiségben helyezték el, és ez lett az alapja az 1989-ig működő és folyamatosan bővülő Zárolt Kiadványok Gyűjteményének. Uott.

24. A kutatás jelenlegi állása szerint nem bizonyítható, de – a tényleges munkát végző könyvtári szakemberek ismeretei alapján – több mint valószínűsíthető, hogy az akkor már több évtizede működő és a könyvtárakba beérkező külföldi kiadványok katalógus-feltárását végző Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ nyilvántartásait használták fel a listák szerkesztésénél. Ezt az állítást látszik alátámasztani, hogy a magyar nyelvű művek között Hitlernek 16 műve szerepel, a német nyelvű kiadványok között pedig csupán 4; Göbbels esetében ez az arány 10 : 6.

25. A fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus sajtótermékek II. sz. jegyzéke. – Bp. : Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya, 1945. – p.: 3. A III. számú jegyzék azonban nem tartalmazta a tankönyveket, azok kivonásával kapcsolatosan külön intézkedés történt.

26. A fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus sajtótermékek II. sz. jegyzéke. – p.: 4.

27. Az adatok forrása: A fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus sajtótermékek II. sz. jegyzéke. – p.: 36–53.

28. Az összesítésben az 1. sz. jegyzék első kiadásának adatai szerepelnek és mellőztük a 2., javított kiadás táblázatban történő szerepeltetését. Így láttuk indokoltnak, mivel a 2., javított kiadás megjelenésekor (1946) – az akkori politikai közhangulat, illetve a jegyzéken szereplő művek kivonásával kapcsolatos erőszak és szovjet nyomás eredményeként – bizonyosnak tarthatjuk, hogy már régen kivonták a gyűjteményekből az eredeti listán szereplő műveket, s azok megsemmisültek az őrlőmalmokban vagy a máglyákon. Az adatok forrásául a közreadott jegyzékek szolgáltak.

29. Az 1945/46. iskolai évben használható tankönyvek. In: Köznevelés, 1. évf., 1945. 5. sz. – p.: 26.

30. A listák a Köznevelés 1945. évi további számaiban sorra meg is jelentek, és ugyancsak ebben a lapban adták közre az alapjegyzékek kiegészítését is.

31. Szabad Nép, 48. évf., 1946. 81. sz. (április 13.). – p.: 4.

„Szabad emberek, szabadon olvasnak" mottóval 2007 szeptemberének utolsó napjaiban az Amerikai Könyvtárosok Szövetsége tizedszer rendezte meg a Tiltott Könyvek Hetét (Banned Books Week).

A rendezvény célja, hogy felhívják a figyelmet arra: a mai napig is vannak értelmetlenül tiltott, üldözött olvasmányok. (http://www.ala.org/alaoif/banned booksweek/bannedbooksweek.htm)

Az ALA ezúttal nemcsak hagyományos eseményeket szervezett, hanem az internetes társadalmat megmozdító 2.0-s akciókat is.

(Részlet Bánhegyi Zsolt híréből, Katalist, 2007. szeptember 30.)

* * *

Az NKA támogatásával elkészült a Műszaki tudománytörténeti kiadványok újabb, 28. kötete. A sorozat utolsó darabja 1982-ben jelent meg nyomtatásban, az új kiadvány elektronikus formában „Hungarikumok a BME OMIKK muzeális gyűjteményében" címmel látott napvilágot. Szerzője Emmertné Szerőczei Dóra.

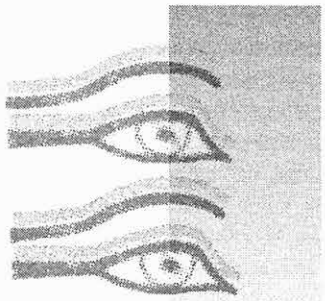
A kiadványban a könyvtár muzeális állományában található négy ősnyomtatványt és a legértékesebb, legjelentősebb 1801 előtt megjelent 177 hungarikumot mutatják be.

A tanulmányokban az állomány történetéről és a hungarikumok eredetéről olvashatunk. A Képek c. fejezetben az egyes kötetek érdeklődésre számot tartó oldalainak fotói láthatók.

(Katalist, 2007. szeptember 21. Pák Györgyné híréből)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Olvasóközpontú olvasásfejlesztés[1]

Péterfi Rita

Tudjuk-e mi, könyvtárosok, hogy mire van szüksége az olvasónak? S ezzel mennyire van tisztában ő maga? Befolyásolhatjuk-e a bizonytalan olvasó ízlését, választását? Léteznek-e technikák, melyekkel rábírhatjuk a tétova olvasót a választásra? Ösztönözhetjük-e a számára idegen, nem ismert témák, területek felfedezésére?
Gyakorló könyvtárosok előtt nem ismeretlenek az ilyen dilemmák. Írásunkban az ilyen és ehhez hasonló kérdések megoldásához mutatunk be máshol már bevált ötleteket, átvehető, adaptálható módszereket.

Középpontban az olvasó

Nagy-Britanniában idestova 15 éve folyik egy – kezdetben kísérletnek indult – projekt, mely a könyvtárhasználat népszerűsítését tűzte ki célul, s mely napjainkra a kormányzati politika szintjére emelkedett. A program középpontjában az olvasásra ösztönzés áll, melyet a britek *olvasófejlesztés*nek neveznek. Mivel magyarra fordítva ez kissé furcsán hangzik, ezért inkább *az olvasóközpontú olvasásfejlesztés* kifejezést használjuk. Mit jelent ez? Elsősorban aktív könyvtárosi szerepvállalást, melynek hármas célja van: egyrészt az olvasó önbizalmának erősítését az olvasás örömére való ráébresztéssel; másrészt az olvasó eligazítását a könyvtár által kínált olvasási lehetőségek között; harmadrészt pedig az olvasók számára olyan beszélgetések, alkalmak megteremtését, melyek során megoszthatják egymással olvasási tapasztalataikat. Mindez azonban nem az olvasástanítás és nem is az irodalomtanítás helyett van. Természetesen a program azokra is támaszkodik, csak tudatosabb, átgondoltabb formában.
A könyvek népszerűsítésekor hagyományosan a szerzőből szokás kiindulni: például az író képét kitesszük a falra és ismertetjük életrajzát, alkotói pályáját vagy egy-egy téma szerint gyűjtjük csokorba a szerzőket. Ilyenkor azonban az olvasó láthatatlan marad. A britek a könyvek pr-ja során változtattak ezen a szemléleten és elkezdtek a másik félre, az olvasóra fókuszálni.
Először az olvasókról igyekeznek minél többet megtudni: kik ők, mit, miért és hol olvasnak, miként illeszkedik életükbe az olvasás; milyen érzések alakultak ki bennük olvasás közben, milyen elvárásaik vannak egy művel szemben stb. Mivel ezekkel a tulajdonságokkal minden olvasó jellemezhető, felmerült, miért ne lehetne az olvasókat is egymással összehozni, hogy a má-

1. A British Council és a Könyvtári Intézet szervezésében 2007. március 1. és 3. között – Rachel Van Riel vezetésével – Budapesten került sor a 3 napos bentlakásos olvasásfejlesztő tréningre. Jelen írás az ott elhangzott ötleteket és bemutatott technikákat ismerteti.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sik tapasztalatát, véleményét megismerve tegyék vonzóbbá az olvasást.

Közismert az is, hogy sok kisdiák számára az olvasás nem tartozik a különösen vonzó tevékenységek közé. Nem növeli az olvasási kedvüket az sem, ha a felnőttektől olyanokat hallanak, hogy „a jó gyerek olvas"; „aki a szülők és az iskola elvárásainak eleget akar tenni, az olvas". Ilyen utasítások mellett nem biztos, hogy vágyott tevékenységgé válik számukra a könyvekben való elmélyedés. A gyerekek gyakran gondolják úgy, hogy a vonzó világ az iskolán kívül található, annak pedig nincs köze az olvasáshoz. A brit könyvtárakban az ilyen általánosan elterjedt nézeteken is megpróbáltak változtatni. De nem csupán a gyerekekre és kisiskolásokra figyelnek. A fiatal felnőttek, a családalapítók, a középkorúak és a nyugdíjasok ugyancsak rászorulnak a könyvtárosok tudására, praktikáira. A könyvtárosok mindegyik csoporthoz annak egyedi sajátosságain, érdeklődésén, speciális igényein keresztül közelítenek.

Plakátok

A könyvek, a könyvtár és a szolgáltatások népszerűsítésének egyik leggyakrabban használt vizuális eszköze a plakát. Manapság annyi plakáttal, reklámmal találkozhatunk nap mint nap, hogy figyelmünket csak azok keltik fel, amelyek újszerűen, a megszokottól eltérő módon közölnek velünk valamit.

A brit könyvtárakban egyre több olyan, a gyerekek számára készült plakát látható, melyekről elmondható mindez. Például: egy huncut tekintetű, csibészes mosolyú kisfiú, (olyan, akinek a szeme se áll jól) mondja a következőt: *„Azért vagyok ilyen, mert olvasok."* Nagyobbaknak szánták azt a plakátot, melyen egy tornacipős láb, egy könyv és a lezser testhelyzet érzékelteti, hogy: *„Lazíts!"* Egy másik plakát, mely a 15–18 éveseknek kíván üzenni, azt hirdeti: *„Az imázsváltás után."*

Ezek a plakátok nem akkorák, mint amilyeneket például a falra szoktak kitenni, hanem sokkal kisebb méretűek, ami lehetővé teszi, hogy könnyen elhelyezhetők legyenek a könyvek mellett, szétszórhatók a könyvtári asztalokon, otthagyhatók a pultokon, s mindegyikük alkalmas arra, hogy konkrét műveket ajánljon. Például egy kis méretű asztali állvány egyik részén ott a plakát, mellette pedig olyan könyveket talál a fiatal olvasó, amelyek valamiképp kapcsolódnak a plakáton feltüntetett szlogenhez. Nehéz megmondani, mi a fontosabb: a kép vagy a szöveg. Mindenesetre úgy találták ki őket – mint a jó plakátokat általában –, hogy azok egymás hatását erősítsék. A plakátok mellett a könyvek folyamatosan cserélődhetnek, és a könyvtárosok aszerint választják ki és sorolják be a könyveket, hogy mely korosztály figyelmébe ajánlják.

Az életkor szerinti bontáson kívül, alkalmazható a könyvek hangulati tartalom szerinti ajánlása is. Vannak a vidám és a szomorú könyvek. Azt gondolhatnánk, az emberek szívesebben olvasnak vidám, könnyed olvasmányokat. De a napi gyakorlatból tudható, sokszor az ad segítséget, megkönnyebbülést az olvasónak, ha olyan alkotással találkozik, amely nehéz sorsú emberekkel, problémás élethelyzetekkel ismerteti meg. Egy olvasó ezt így fogalmazta meg: *„Nálam szomorúbb sorsú emberekről szeretnék olvasni."* Ez a mondat adta az ötletet a szomorú könyvek csoportjának kialakításához, hogy azok is könnyen megtalálják az olvasmányukat, akik éppen ilyenre vágynak. A plakátra ezért a fentebb idézett mondat került.

Természetesen szép számmal keresnek vidám témájú könyveket is. Számukra készült a következő eligazító felirat: *„Olyan könyvek, amelyek felvidítanak."*

Walesi könyvtárosok arra törekedtek, hogy a könyvajánlásaikkal hívják fel az emberek figyelmét arra, hogy az olvasással kiszakadhatnak a napi rutin tevékenységeikből. Sokan kénytelenek naponta hosszú időt tölteni utazással a lakóhelyük és munkahelyük közti távolság miatt. Az utazás unalommal és stresszel is jár. Az

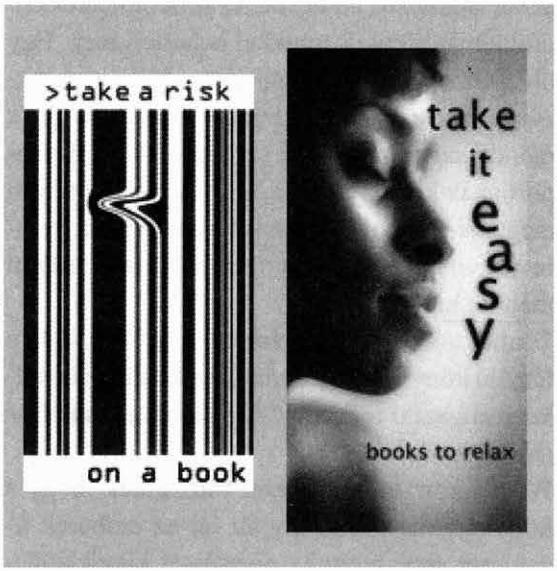
A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ő számukra készült a *„Szakadjunk el a stressztől!”* feliratú plakát. A plakáttal azt igyekeztek tudatosítani, hogy a monotóniát, a feszültséget fel lehet oldani, s ehhez egészen hétköznapi, mindenki számára elérhető eszközként kínálkozik az olvasás.

Kisgyerekes családokban a gyerekek körüli teendők azok, amelyektől időnként jó lenne megszabadulni. Nekik készült a *„Megőrjítenek a gyerekek!”* feliratú plakát, amelyen egy olvasó szülőt látunk egy olyan lakásban, ahol jól láthatók a kisgyerek jelenlétére utaló tárgyak is, de a képen csak az anya/apa látható könyvvel a kézben – a rendetlenség közepén – gyerek nélkül.

Bárki lehet a megszólítottja a harmadik plakátnak, hiszen nincs ember, aki soha nem érezte még, hogy jó lenne valahol máshol lenni. A képen egy ágyban olvasó, teázó, kekszet rágcsáló nőt látunk, s a felirat ezt hirdeti: *„Szakadjunk el mindentől!.”*

Ezekről a plakátokról sok mindent mondhatunk, de azt, hogy szokványosak lennének, azt semmiképp. Sokkal inkább gondolhatjuk azt, hogy meghökkentők és őszinték.

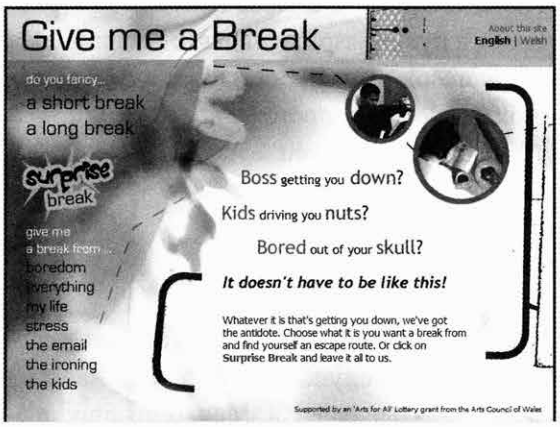

Forrás: www.openingthebook.com/otb/page.asp?idno=697

Ha kíváncsiak vagyunk rá, hogy az interneten milyen formában ajánlanak könyveket az olvasóknak, (bejáróknak, kisgyerekeseknek, unatkozóknak stb.), akkor nézzük meg a www.givemeabreak.org weboldalt.

Hasonló stílusban csábítanak olvasásra a következő feliratok: *„Agyamra megy a főnök”*, vagy *„Halálra unom magam.”*

Miről szólnak hát ezek a plakátok, hogyan hangzik a könyvtár üzenete? Nagyjából így: *„mindenre van ellenszerünk, nem kell félned, elég, ha egy kis időre eltávolodsz a gondoktól, a nehéz helyzetektől. Hogy ezt könnyen megtehesd, tudunk ajánlani neked rövidebb és hosszabb kikapcsolódásra egyaránt alkalmas műveket. Az internetes oldalunk ajánlata már néhány kattintással elvisz egy olyan könyvhöz, amire éppen szükséged van.”*

Forrás: http://www.givemeabreak.org/givemeabreak

Láthatóvá tenni az olvasókat

Az olvasó láthatóvá tételének egyik ötletes módja, hogy nem a szerzőkről teszünk ki képeket a könyvtár falára, hanem használóinkat örökítjük meg.

Mi módon? Dániában például az éves falinaptárhoz férfiakat fényképeztek le, könyvvel a kezükben. Mindennapi embereket választottak, számos különböző szakma képviselőjét: volt közöttük egyetemi hallgató, üzletember, biciklis, számítástechnikus, tanár vagy szobafestő. A naptár üzenete könnyen értelmezhető: *„mi minden férfi számára rendelkezünk könyvek-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kel." A marketing célcsoportja ebben az esetben a férfiak voltak. Az ötlet hátterében az húzódik meg, hogy a nők mellett – akik Dániában is intenzívebb könyvolvasók és könyvtárhasználók, mint a férfiak – felkeltsék a férfiak figyelmét is az olvasás iránt, ezért választottak az olvasásra ösztönző naptárra öt különböző foglalkozású, karakterű és korú férfit.

Természetesen más módszerekkel is „láthatóvá" tehetjük olvasóinkat. Például lefényképezhetjük őket, mikor könyvvel a kezükben kilépnek a könyvtárból. Az mindig érdekes, hogy az általunk is ismert emberek, milyen könyveket választottak. Különösen azokon a helyeken működik jól ez az ötlet, ahol kisebb közösséget szolgál a könyvtár és jobban ismerik egymást az emberek. Készült pl. egy olyan plakát, amelynek egyik felén a helyi közösség jól ismert arcai jelentek meg – a plébános, a benzinkutas, az orvos, a közértből az eladó – másik részén pedig azoknak a könyveknek a fotói látszottak, amelyeket olvastak, viszont a személyek és az általuk olvasott könyvek képei nem egymás mellett szerepeltek. Vagyis összekeverték azokat, így lehetett találgatni, hogy kihez, melyik könyv tartozik. A plakát ürügyet adott arra, hogy a képen megjelenő személyekkel kapcsolatba lépjenek, beszélgessenek a könyvekről és megkérdezzék, hogy melyik könyvet választották.

Iskolai könyvtárak is elkészíthetik e plakát helyi változatát. Ilyenkor azokat a személyeket kell lefényképezni, akiket a gyerekek mindannyian ismernek: a gondnokot, a konyhást, a népszerűtlen tanárt, a takarító nénit, a karbantartót vagy az iskolatitkárt. Mert bizony a gyerekek is rendkívüli módon érdeklődnek a velük kapcsolatban lévő felnőttek olvasmányai iránt.

Vannak olyan könyvtárak is, ahol az olvasókról készített fotókkal díszítik a könyvespolcok üres oldalfalát. A fényképek mellett az olvasó egy-egy – az olvasással kapcsolatos – gondolatát is ráírták a plakátra. Ezek a mondatok azt tükrözték, hogy a fényképen látható személy számára mit jelent a könyv, a könyvtár vagy az olvasás.

Amikor az írás az eszköz

Ha megkérdezzük az embereket, hogy mit jelent számukra az olvasás, a könyv, a könyvtár, többnyire szívesen megosztják velünk gondolataikat. Tegyük hát ezt meg bátran olvasóinkkal is! Biztos kapunk olyan frappáns, tömör válaszokat, amelyeket aztán érdemes másokkal is megismertetnünk. Kirakhatjuk ezeket a vallomásokat egy hirdető táblára, vagy odatehetjük e-mailjeink végére, vagy akár a helyi újságban is közölhetünk belőlük egy csokorra valót.

Ha az idézetek alá odatesszük azok képét is, akiktől a mondatok származnak, még erősebb a hatás. Igyekezzünk ne megkomponált, hanem minél természetesebb, élethű képeket közölni.

Beszélgetés a könyvekről

Ha megpróbáljuk másnak átadni azt az élményt, amiben olvasás közben részünk volt, beláthatjuk, hogy ez bizony nem fog menni, mert az élményt nehéz továbbadni, de hogy élményben volt részünk, azt a beszélgetőtárs is megérezheti.

Ha ismeretlen emberekkel kezdünk el könyvekről beszélgetni, könnyebben megy az ismerkedés, hamarabb kerülhetünk bensőséges viszonyba. Jó, ha az ilyen helyzetekre a könyvtárosnak vannak előre gyártott kérdései. Például: hol, milyen körülmények között szokott olvasni, mely napszakban, mely évszakban? Átlapozza-e a számára érdektelen részeket vagy mindent akkurátusan elolvas? Megnézi-e előre a könyvek befejezését? Stb.

A magyar könyvtárosok ötletei

A háromnapos tréninget olyan gyakorlatok színesítették, amelyek során a szeminárium résztvevői – vagyis magunk is – kipróbálhattuk a hallottakat, megfigyelhettük, hogy mennyivel könnyebben tudunk kapcsolatot teremteni, ha a beszélgetés tárgyát a könyvek képezik, s ehhez ráadásul segítő kérdéseket is kapunk. Kipróbál-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tuk, miként tudunk úgy elhelyezni egy asztalon tíz könyvet, hogy azok a lehető legnagyobb változatosságot mutassák, s felkeltsék az olvasók érdeklődését a kölcsönzés iránt. De volt módunk arra is, hogy a brit plakátok magyar megfelelőihez keressünk magyar feliratokat. A jelenlévők kreativitását dicsérik a következő szlogenek:

- Buszmegállóban elhelyezésre kerülő könyvtári vagy könyveket ajánló plakátra szánták a következő feliratot: *„Utazz velünk!"*
- Ugyanez egy orvosi rendelőben: *„Együtt könnyebb a gyógyulás!"*
- Szintén orvosi rendelőbe szánták gyerekeknek a *„Ne szomorkodj otthon az ágyban, gyere el a gyerekkönyvtárba!"* feliratot.
- Bárhová helyezhetjük a következőket: *„Kitárul a világ"* vagy *„Otthon a könyvtárban"*.
- Kamaszokhoz szól a Doktor Bubóval csábító plakát, melyen a szöveg így szól: *„Kéred a következőt?"*
- Kisgyerekeknek Pom-Pom figurájával ajánlhatunk könyvet ezzel a kérdéssel: *„Elkísérhetlek?"*
- Fiataloknak írhatjuk ezt is: *„Tök jó könyvek"* vagy *„Ez nagyon penge!"*.
- Könyvsorozatoktól is lehet címet kölcsönözni. Ilyen például a fiúk számára ajánlott könyvek közelében elhelyezett plakát, melyen ez áll: *„Lányok kizárva."*
- A borzongató könyvekhez pedig: *„Libabőr"* feliratú plakát kerülhet.
- Nő olvasóink, háztartást vezető családanyák számára ajánlhatjuk így is könyveinket: *„A vacsora késni fog."*
- Huszonéves férfiaknak szóló könyveknél pedig így: *„Kattanj rám!"*
- De hogy a könyvtárosok se maradjanak ki az ajánlók sorából, írhatjuk ezt is egy plakátunkra: *„Amit a könyvtáros olvas."*
- Sokat autózó férfiak számára hangos könyv ajánlható így: *„Hallottad már?"*
- Gasztronómiával foglalkozó művekhez kerülhet ez: *„Idegen ízek"* vagy az *„Ízleld meg!"*
- Az esélyegyenlőséggel foglalkozó könyvekhez: *„Adj esélyt!"*
- A régen olvasott, korábban felkapott, divatos könyvekhez: *„Emlékszel rá?"*

A könyválasztás folyamata

A könyvesboltok és a könyvtárak

A brit tapasztalatok azt mutatják, hogy a könyvtárak nem semleges intézmények. Első hallásra ez furcsán hangzik, azonban ha a könyvek könyvtári megjelenésének esélyeit vesszük számba, látnunk kell, hogy ez gyakorta mégis így van. S hogy miként nyilvánul ez meg? Bizonyos könyveket anélkül is jól ismernek az olvasók, hogy arra külön felhívták volna a figyelmüket. Ezeknek a könyveknek és szerzőknek nincs szükségük reklámra. Azonban léteznek olyan könyvek, amelyekről még nem hallottak, amelyeket még senki nem kölcsönzött, amelyeket még soha senki nem vett kézbe.

Nagy-Britannia tipikus könyvtárlátogató közönségét az idősebb hölgyek alkotják. Sok könyvtár igyekszik az ő ízlésüknek megfelelni, ezért nem teszik ki például a homoszexuális vagy a színes bőrű szerzők műveit. Mivel ezek „kockázatos" könyvek, a könyvtárak pedig igyekeznek biztonságra törekedni. A könyvtár semlegességét azonban az jelentené, ha a rizikós könyvek is ugyanolyan eséllyel kerülhetnének a láthatóság szempontjából a legjobb helyre, mint a biztonságosnak tartott társaik. Nem csak nekünk embereknek, de a könyveknek sincsenek egyenlő esélyeik. A könyvtárak a maguk eszközeivel azonban törekedhetnek ennek megteremtésére.

Tény, hogy évente több ezer könyv jelenik meg Nagy-Britanniában, de csak néhányat kísér nagyobb figyelem, csak néhány kap reklámlehetőséget. A kultúra kiválogat bizonyos könyveket. Míg egyes könyvek reklámozására jelentős pénzeket fordítanak, másokra egy fillér sem jut. A könyvtárak lehetősége abban rejlik, hogy a nem reklámozott könyveket is előtérbe he-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lyezheti. Tény, hogy a könyvtár és a könyvesbolt egymástól eltérő funkcióval rendelkezik. Veszélyes helyzetet teremtene, ha a könyvtárak a könyvesboltokra hasonlítanának, ha nem igyekeznek sajátos funkciójukat megtartani. Ne ugyanaz legyen megtalálható a könyvtárakban, mint a könyvesboltokban. Miért? Mert könnyen felmerülhet a kérdés, hogy akkor miért is van szükség könyvtárakra? Mint hazánkban, úgy Nagy-Britanniában is a politika, a döntéshozók, a költségvetési pénzek felett diszponálók kérdése lehet ez.

A Waterstone's könyváruház az egyik legjelentősebb könyvesbolt Nagy-Britanniában. Forgalmának 50%-át a forgalmazott címek 3%-a teszi ki. Megfigyelhető, hogy az utóbbi időkben a könyvesboltokban nagy mértékben szűkült a választék. Igaz ugyan, hogy a könyvesboltba lépve az első benyomás nem ezt erősíti, hiszen hatalmasra tornyozva állnak a belépők előtt a könyvek. De ha jobban belegondolunk, nyilvánvalóvá válik, hogy a könyvhegyek gyakorta egyetlen mű, sok példánnyal való ottlétét jelentik. Ezzel szemben a könyvtárakban – bár kisebb az egyes címekből fellelhető példányok száma (ami sok esetben csak egyetlen példányt jelenthet) –, sokkal többféle könyv van jelen.

A könyvesboltok nem törekednek semlegességre, a favorizált könyvekből hatalmas kupacokat építenek, s ezek eladása létkérdés a számukra. A könyvtár viszont olyan terep, ahol lehet és kell is semlegességre törekedni.

A küszöbfélelemről

A szakirodalomban gyakorta jelenik meg a „küszöbfélelem" fogalma. Ez azt a lelki gátat jelenti, amely megakadályozza az emberek eljutását a könyvtárig, a könyvekig. Szimbolikus kép, mely hűen fejezi ki, azt a szorongást, melyet egy ismeretlen dolog válthat ki bennünk. Vagyis, amikor nem merjük megtenni azt a lépést, mely esetünkben bevezetne minket a könyvtárba. Nem ismerjük a szabályokat, nincsenek viselkedési mintáink, nincsenek forgatókönyvek a fejünkben arról, hogy mit és hogyan kell tennünk egy ilyen közösségi térben.

A brit példák azonban azt mutatták, hogy azok is, akik mégis megteszik ezt a lépést, leküzdve a félelmüket, gyakran könyv nélkül távoznak. Pedig megvolt bennük a szándék és a kíváncsiság, de mégis pánik, menekülési vágy alakult ki a sok könyv látványától, a veszélyeket rejtő könyvtári tértől. Azt mondják, hogy azok, akik számára ez a környezet idegen világot takar, valami olyat élnek át, mint mikor az ember egy veszélyekkel teli környezetbe kerül, mikor letér a kitaposott ösvényről és minden lépés valami kiszámíthatatlan veszélyt rejt magában.

A Nagy-Britanniában végzett felmérések tanúsága szerint a könyvtárba érkezők felét azok teszik ki, akik egy konkrét műért jönnek. A látogatók másik felének azonban nincs pontosan megfogalmazott igénye. Az első csoportba tartozóknak mindössze fele találja meg a keresett könyvet, vagyis a könyvtárba betérőknek mindössze negyedéről mondható el, hogy azzal a könyvvel távozik, amiért odament. Tehát 75%-ot tesznek ki a böngészők. Ők vagy eleve ilyen céllal érkeztek, vagy azzá váltak. Ez a 75% is fog kölcsönözni, de csak abban az esetben, ha ajánlanak neki, ha megkönnyítik a dolgát azalatt, míg ő ott jól érzi magát. Mert fontosabb számukra, hogy olyan helyen töltsék el az idejüket, ahol ezt az érzést megkapják, ahol kellemes a környezet, mint az, hogy könyvvel távozzanak.

A „láthatatlan" kölcsönzők. Lehetőségek egy adatbázisban

A könyvtárosok hajlamosak úgy gondolkodni, hogy a könyvtárba látogatók: 1) tudják, hogy mit akarnak; 2) ha valamit nem találnak, hozzájuk fordulnak segítségért; 3) s ha ez alkalommal nem találtak valamit, majd máskor visszajönnek, 4) az olvasónak sok ideje van. (Azt gondolom, hazánkban sok olyan könyvtáros dolgozik, aki nap mint nap tapasztalja ennek az ellenkezőjét.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Hogy pontos képet kapjunk arról, hogy látogatóink miként viselkednek, érdemes jobban megfigyelnünk őket. A britek megvizsgálták 200 olvasó viselkedését könyvtárhasználat közben. Azt állapították meg, hogy a látogatások átlagos időtartama 9 perc (ebben benne voltak azok is, akik három órát töltöttek az internet előtt). 57%-uk úgy távozott, hogy nem kölcsönzött egyetlen könyvet sem: sokan csak körbenéztek, s úgy találták, itt nincs keresnivalójuk. Erőfeszítést kellett volna tenniük, amire nem került sor. A brit kollégák őket nevezik láthatatlan kölcsönzőknek. Ugyanis tíz emberből csak egy kér segítséget a könyvtárostól, a többiek azonban ezt nem teszik meg: vagy azért, mert nem merik, vagy azért, mert nem akarnak segítséget kérni.

Mit tehetünk láthatatlan kölcsönzőinkért, akiknek zöme férfi? (Megfigyelések szerint ugyanis a nők szívesebben elegyednek beszélgetésbe a könyvtárossal és könnyebben kérnek segítséget is.) Egy dolgot biztosan tehet a könyvtáros: a tétovázók számára minél jobban meg kell könnyítenie a könyvválasztást. A látogatók általában nem ismerik a könyvtárban használatos segédeszközöket, például a katalógust sem. Számukra dolgoztak ki egy olyan internetes oldalt (www.whichbook.net), amely a könyvtáros megkérdezése nélkül segít nekik a könyvek közti eligazodásban. Ezen a weboldalon különféle fogalompárok szerint haladva jelölheti ki az olvasó, hogy milyen típusú könyvre vágyik, s a keresés eredményeként konkrét könyvcímeket ad meg a rendszer, elviszi a keresőt egy katalógushoz, sőt azt a könyvtárat is kijelzi, ahol éppen van kölcsönözhető példány a kiválasztott könyvből.

S hogy milyen fogalompárok alapján választhatunk a könyvekből? Íme a lista: boldog – szomorú, vicces – komoly, megnyugtató – izgató, várakozásnak megfelelő – kiszámíthatatlan, gyönyörködtető – undorító, szelíd – vad, könnyű – megerőltető, erotikus – erotika mentes, megszokott – különös, vidám – szomorú, rövid – hosszú. Az olvasó bejelölheti egy skálán, hogy milyen jellegű könyvre vágyik. A www.whichbook.net cím magyarra fordítva annyit tesz, mint: „milyen könyvet? melyik könyvet?" A rendszer olyannyira sikeresnek bizonyult, hogy 2006 szeptemberében elindult a norvég változata is.

A skandináv országban két éve folyik 43 könyvtáros kiképzése, akik később az adatbázis építői lettek/lesznek. A jelenleg 1500 tételt tartalmazó katalógus 15 és 25 év közötti fiatalok számára készül, mert a készítők úgy gondolták, ők azok, akik amellett, hogy rászorulnak a támogatásra, egy ilyen rendszer használói is lennének. A rendszerbe – jellemzően – a kevéssé ismert művek kerülnek, hiszen a népszerű és keresett művek nem szorulnak rá a figyelemfelkeltés ilyen formájára. Az adatbázis létrehozásának célja egyrészt az olvasó megkísértése, olyan könyvekkel való megismertetése, amilyenekkel korábban nem találkozott, másrészt a könyvtárosok presztizsének növelése volt.

Egy hasonló magyar példa: könyvajánló adatbázis

1995-ben jelent meg az *Olvass nekem!* címet viselő gyermekirodalmat ajánló bibliográfia, mely szándéka szerint szülőknek, óvónőknek és tanítóknak kívánt segítségére lenni a gyermekkönyvek útvesztőjében. Ennek újabb, bővített kiadásán a Magyar Olvasástársaság (HUNRA) már több éve dolgozott, de az így összeállt anyagot könyv formában nem sikerült megjelentetni. A megismert angol példa adta az ötletet, hogy a rendelkezésünkre álló 750 annotált bibliográfiai tételt szervezzük adatbázisba. Így jött létre a HUNRA és az Országos Széchényi Könyvtár, Könyvtári Intézet összefogásának eredményeként az a gyermekirodalmi adatbázis, amely lehetővé teszi, hogy azok az érdeklődők – szülők, könyvtárosok, pedagógusok –, akik a környezetükben lévő gyerekek kezébe igényes olvasnivalót szeretnének adni, könnyebben válasszanak. Az adatbázis 2 évestől 14 éven túli gyerekek és fiatalok számára ajánlott, válogatott könyvlistát

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tartalmaz. Vagyis nem az 1995 és 2005 közötti időszakban megjelent összes gyermek és ifjúsági könyvet tartalmazza, hanem csak azokat a szépirodalmi műveket, amelyeket a szerkesztők jó szívvel adnának saját gyerekeik kezébe is.

A választás megkönnyítésére szolgál a nem, életkor és tartalom szerinti szűkítés lehetősége. Tehát keresgélhetünk a csak fiúknak vagy lányoknak ajánlott könyvek között, de a korosztályok szerinti bontás lehetőségével is élhetünk, sőt azt is meghatározhatjuk, hogy történelmi művet vagy inkább kalandregényt, indiános történetet, mondókákat vagy útleírást ajánlanánk-e gyerekeinknek. A könyvek címleírásán, a kiadásra vonatkozó adatokon túl minden dokumentumról egy 10–15 soros tartalmi összefoglalót is találunk az eligazodáshoz.

Az adatbázis folyamatos bővítését tervezzük, vagyis hogy ne csak a 2005-ig megjelent könyvek között válogathassunk. Szeretnénk, ha mindannyian biztonsággal igazodhatnánk el az éppen megjelent olvasmányok között is.

Az adatbázis a www.ki.oszk.hu/gyerekirodalom címen érhető el.

Forrás: www.openingthebook.com

A gyors választás lehetősége

A londoni Sutton Central Libraryben kialakítottak egy olyan 850 könyvnek helyet adó állományrészt, amely lehetővé teszi a gyors könyvválasztást. Sokan vannak, akiket szorít az idő, nincs módjuk a hosszas böngészésre, de mégis szeretnének könyvet kölcsönözni. Az ő igényeiket igyekeznek kielégíteni az itt elhelyezett, folyamatosan változó állománnyal. Statisztikai adataik szerint a kihelyezett könyvek az állománynak mindössze 0,5%-át teszik ki, azonban a kölcsönzések fele ebből a gyűjteményrészből történik.

A kiállított állományrész sajátossága, hogy a szépirodalom és az ismeretterjesztő művek vegyesen jelennek meg benne. Szándékosan nem választják szét, mint ahogy a különböző témakörök és szerzők is vegyesen lettek elhelyezve egymás mellett. A könyvtárosok célja az volt, hogy olvasóiknak meglepetéseket szerezzenek, s erre egy plakáttal is felhívják a figyelmet: „*Próbáld ki, ha még nem próbáltad!*”. Hasonlóra buzdít a „*Fedezd fel*!” felirat is, amely azt üzeni, hogy egy könyv felfedezése varázslatos dolog.

A gyűjtemény más-más plakátokon szólítja meg az egyes célcsoportok tagjait. A fiatal lányokhoz szól az „*Álom*” feliratú; a rémtörténeteket kedvelő gyerekekhez az „*Elrettentés*”, a valóságban és attól elszakadva is szívesen kalandozóknak tartogat meglepetéseket az „*Utazáshoz*” feliratú plakát. Ezek a plakátok figyelemfelkeltő, szöveges képek és a böngészést segítő támpontok is egyszerre. Ezek alá a könyvtárosok elhelyezik azokat a könyveket, amelyek tartalmilag köthetők a plakáthoz. Tehát, ha valaki már választott magának témát, akkor rögtön az ahhoz kapcsolódó könyveket is megkapja.

„*A nap könyvé*”-t egy, az asztalon ezzel a felirattal ellátott tartóba helyezik el. Ha az olvasó innen választott, és a tartó megüresedik, akkor a könyvtá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rosok egy másikat tesznek oda, hiszen a napnak több könyve is lehet. A választás folyamatába az olvasókat is be lehet vonni, vagyis meg lehet kérni a könyvet kölcsönzőt, hogy egy kedve szerinti olvasnivalót helyezzen maga is a tartóra.

Az „olvasótól – olvasóig" promóció

Az olvasás sok más tevékenységtől abban is eltér, hogy ez jellemzően nem csoportos tevékenység. Láthatatlan is egyben, hiszen sokan vannak, akik ilyenkor kifejezetten igénylik a nyugodt körülményeket, a csendet. Míg egy moziban, színházban vagy egy sportrendezvényen magunk is a közönség része vagyunk, és sokak részesednek egyszerre az élményből, addig olvasás közben ugyan fontos tapasztalatokra teszünk szert, de ez magán jellegű tapasztalat marad. Hányan és hányan olvasnak este elalvás előtt, amit soha nem látunk? Pedig ezek az emberek sok élményhez és tapasztalathoz jutnak, amit megoszthatnának egymással. Miféle módon? S ehhez van-e köze a könyvtárnak? Igen, hiszen olyan tudással rendelkeznek ezek az emberek, ami másoknak is hasznosítható lehet. Az a kérdés: mi módon? A brit könyvtárakban többféle módon igyekeznek az olvasók ilyen irányú erőforrásait hasznosítani.

A visszahozott könyvek kocsija

Megfigyelések szerint a visszahozott könyvek kocsiján található könyvek az olvasókat különösen érdeklik. Úgy gondolják, hogy a legjobb könyvek ott találhatók. Ha módot adunk rá, hogy ehhez ők is hozzáférjenek, ha nem pusztán a visszavételezést végző kolléga éri el, akkor látható lesz, hogy az olvasók nagy örömmel válogatnak ezek között a könyvek között. Az egyik könyvtárban bevezették, hogy a visszahozott könyvet az olvasó maga helyezze el a kocsin annak megfelelően, hogy mit gondol róla. A kocsi két végére ugyanis egy-egy feliratot ragasztottak a következő szöveggel: *„Ajánlom"*, *„Nem ajánlom"*. Az olvasók komolyan vették a feladatot, és szívesen átnézték mindkét kupacot. Mert a nem ajánlott könyvek is felkeltették az érdeklődésüket. Sőt, egy idő múlva, ellenőrizték, hogy mit hova tettek olvasótársaik, és ha az nem egyezett a véleményükkel, akkor átrendezgették a kupacot.
Máshol a visszahozott könyvek kocsijára ez a felirat került: *„Ezeket a könyveket már olvasták."* Mert az emberek úgy „működnek", hogy valami miatt az kell nekik is, ami másoknak már valami miatt fontos volt.

Az azonos érdeklődésűek köre

Bár nem tartozik szorosan a tárgyhoz, de ezt a Rachel Van Riel előadó által elmesélt történetet mégis elmondom, mert továbbgondolásra érdemes. Egyszer a történelem egy speciális részkérdése iránt érdeklődő olvasó azzal kereste meg a könyvtárat, hogy hozzák össze az általa olvasott téma egy korábbi olvasójával. A nyilvántartásból láthatta ugyanis, hogy előtte már 14-en kölcsönözték a művet. Az olvasó szembesült azzal, hogy bár személyesen ezidáig még nem találkozott olyan emberrel, akit ugyanez a terület érdekelt volna, de nyilvánvalóvá vált számára, hogy közeli környezetében is jó néhány hasonló érdeklődésű lakik. Ezért szeretett volna velük találkozni. A könyvtár rendelkezett ugyan az olvasók adataival, de személyiségi jogaik védelme miatt nem adhatták ki. (Azt csak zárójelben jegyzem meg, hogy a könyvtáros tájékoztathatta volna az érintett olvasókat az ötletről, s az ő felhatalmazásukkal már megadhatta volna a címüket.) Ami számunkra megjegyzendő, hogy bizonyára több olyan speciális érdeklődésű olvasónk is lehet, aki magányosnak érzi magát, holott csak nincs tudomása a hasonló érdeklődésű másik olvasóról. Az ilyen helyzetek feloldásában kezdeményezően léphetnének fel a könyvtárosok.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Üzenetek a könyvekbe

A könyvek olvastán az olvasó valamilyen véleményt alakít ki az adott műről. Mint azt már láttuk, ezt az információt hasznosíthatjuk a visszahozott könyvek kocsijánál leírt módszerrel. De mivel a könyvek rövidesen visszakerülnek a polcra, ezért találták ki azt a speciális könyvjelzőt, amelynek egyik végén egy mosolygó arc, a másikon egy szomorú látható. A könyv leadásakor arra kérik az olvasót, hogy úgy helyezze el benne a könyvjelzőt, hogy az tükrözze a véleményét. Ha tetszett és másnak is szívesen ajánlaná, akkor a mosolygós arc látsszon a könyv tetején kilógva, ha nem, akkor a másik. Ezzel a módszerrel az olvasók közvetett módon üzenhetnek egymásnak, kifejezhetik a véleményüket.
Arra is megkérhetjük az olvasókat, hogy hagyjanak üzenetet a könyv végén. Egy lapra tetszés szerinti terjedelemben megírhatják véleményüket a könyvről egymásnak. Minél többen olvasták a könyvet, és hagytak üzenetet, annál hosszabb listát böngészhetnek át az újabb olvasók társaik véleményével.

Könyveslánc

A könyveslánc nagy mértékben támaszkodik a könyvtáros tapasztalataira, és beindításához a szakember jelenléte elengedhetetlen. A könyvtáros a jelentkező olvasókból olyan négyes csoportokat hoz létre, melynek tagjai nem ismerik egymást. Itt az olvasók ízlésének alaposabb ismeretére van szükség, mivel a könyvtárosnak úgy kell a csoportokat kialakítania, hogy a résztvevők azt érezzék, gazdagodtak a láncban való részvétel által. A négy főből álló csoport mindegyik tagja kap egy számot. Mindenki elolvas egy-egy könyvet, amit aztán a könyvtáros sorban, egymás után továbbít a másik háromnak. Így végül a csoport minden tagja ugyanazt a négy könyvet olvassa el, amelyből az egyik saját a választása volt, a másik hármat pedig a csoport többi tagjaitól kapta. Tulajdonképpen itt az ajánlás egy speciális esetéről van szó. Az különösen izgalmassá teszi a dolgot, hogy a könyvtároson kívül más nem tudja, hogy ki a tagja az adott négyesnek, tehát anonim módon történik az ajánlás is. A könyvekbe a csoport tagjai kommentárokat helyeznek el, így egymás véleményét is megismerhetik, s azt, hogy a többieknek mennyire tetszett a kapott könyv.

Olvasókörök

Az olvasókörök nagy múltra tekintenek vissza hazánkban. Témánkhoz kapcsolódva most csak azt említeném meg, hogy míg 10 évvel ezelőtt ilyen társulások még nem léteztek Nagy-Britanniában, addigra mára minden könyvtárban működik legalább egy. Az olvasókörök munkájában a könyvtárosnak a megalakuláskor van nagyobb feladata, például a beszélgetések elindításakor. Ehhez jól jöhetnek az összeállításunk elején bemutatott indító kérdések.

Egyéb szolgáltatások

Honlapok az olvasók egyes csoportjai számára

A marketingben használatos fogalom a szegmentálás. A mi esetünkben ez azt jelenti, hogy a könyvtárak feltérképezik a potenciális olvasóikat, felmérik, hogy az egyes csoportok milyen igényekkel rendelkeznek, s azokhoz igazítják szolgáltatásaikat. Nagy-Britanniában számos olyan honlap él, amely ezen folyamat eredményeként jött létre. Ezért létezik külön könyvajánló oldal a fiatalok, külön a fiúk és külön a lányok számára. Megfigyelték azt is, hogy a középkorúak körében elterjedt vélemény, miszerint a könyvtárban csak nőknek szóló olvasnivalót lehet találni. Ennek cáfolataként hozták létre a *„Papucsuralom"* című oldalt, melyen az ún. „férfias" könyveket ajánlják.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A mi ODR-ünkhöz (Országos Dokumentumellátó Rendszer) hasonlóan lehet a honlapon keresztül könyvet rendeli. A könyvek tematikus bontásban is megtalálhatók.
A Big Brother televíziós műsor mintájára létrehoztak egy Book Brother című oldalt, amelyen hétről hétre egy könyvet szavazhatnak ki az olvasók, s így alakul ki, hogy melyik könyv élvezi a legnagyobb népszerűséget a netezők körében.

Szolgáltatások a könyvtáron kívül

Könyvtári szolgáltató helyek működhetnek könyvtáron kívüli helyeken is, például egy kórházban. Walesben a daganatos betegek gyógyítására szakosodott kórházba telepítettek olyan sarkokat, ahol könyveket helyeztek el az asztalokon. A kitett könyveket lehet helyben is olvasni, de el is lehet onnan vinni. Ha a beteg hazaviszi magával, azt később a terület bármelyik könyvtárában leadhatja, ahonnan visszajuttatják a kórháznak, amit megkönnyít a bennük elhelyezett azonosító. Mint arról a program kezdeményezői beszámoltak, a szolgáltatás bevezetése nem volt költséges, azonban nagy szervezési munkát igényelt.

A költészetet népszerűsítő plakátok, összeállítások

A mi költészet napi rendezvényeinknél is jól használhatók lehetnek azok a Nagy-Britanniában készített plakátok, melyeken egy kis átlátszó bonbonos zacskóban az édesség helyett mini könyveket láthatunk. Első pillantásra – mivel a minikönyvek színben nagyon hasonlatosak a csomagolt bonbonokhoz – csak a plakát furcsasága tűnik fel. Csak alaposabb szemlélődés után látható, hogy mit is helyeztek el a zacskóban. A plakát felirata azt mondja, hogy „*Egy harapásnyi*", vagyis egy harapásnyit vegyél belőle. Elég egy keveset, mert a vers olyan, mint egy falat édesség.
A költészet népszerűsítésére adták ki azt a válogatást, mely a következő címet viseli: „*101 lélekfrissítő vers*".
Szójátékon alapul a következő felirat: „*Textuális érintkezés*", amely a szexuális érintkezés kifejezést használta fel, alakította át, hogy felhívja a könyvekre a figyelmet.

Képeslapok, kártyák

Egyes könyvtárak nagy idézetgyűjteményekkel rendelkeznek, melyeket egészen változatos alkalmakkor és céllal lehet felhasználni. Ezeket hívták segítségül, mikor születési és halálozási kártyák előállításába fogtak. A grafikus által tervezett kártyán szerepel az idézet, s a hátoldalon feltüntetik a könyvtár nevét, mint előállítóét és forgalmazóét. Ugyanis ezeket a kártyákat a könyvtárakban lehet megvásárolni. Vannak olyan virágboltok, amelyek a könyvtárral rokonszenvezve árusítanak ilyeneket.
De nem csak kártyákon lehet idézeteket elhelyezni. Figyelemfelkeltő az is, ha váratlan helyekre teszik ki őket. Ezért kerültek versek, versrészletek liftbe, mellékhelyiségekbe, de a könyvtári pultokon gyakorta találni „*A nap verse*" feliratú cédulát is.

A könyvek elhelyezése

A polcok és a könyvek

Brit könyvtárakban bevett gyakorlat az állomány gyakori mozgatása annak érdekében, hogy az jobban forogjon. A könyvek átrendezése, a kevésbé szem előtt lévők bemutatása az olvasókban azt a benyomást kelti, mintha új könyveket szereztünk volna be, holott csak a már meglévőkkel gazdálkodtunk okosan. Ennek egyik módja, az olvasóink életviteléhez, különböző tevékenységeihez való igazodás. Tapasztalataik szerint a hét elején például érdemesebb a kézimunkával kapcsolatos könyveket jól láthatóan elhelyezni, azonban a hét második felében, a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szabadnapok felé közeledve inkább a kertészeti könyvekre érdemes irányítani a figyelmet. Tehát frekventált helyen mindig azok a könyvek jelenjenek meg, amelyek az adott évszak, hónap vagy hét tevékenységeihez kötődnek.

Ha a polcokra vagy az asztalon helyezünk el könyveket, úgy tegyük, hogy a borítók színe minél nagyobb változatosságot mutasson, a közel azonos színűeket, stílusúakat egymástól távolabb helyezzük inkább. Ezzel megszüntetjük a borítók nyújtotta egyhangúságot, s a könyvek dinamikus egymásutánja jobban felkeltheti az olvasó érdeklődését.

A könyvtárban megjelenő sokféleség bemutatásának egyik módja, ha a polcokon kívül könyveket teszünk az asztalokra is. A brit kollégák gyakran speciális kiállító állványokat tesznek az asztalokra, melyeken valami feliratot ragasztanak, s alá teszik ki a könyveket. A plakátoknál ismertetett meghökkentő feliratokhoz hasonlóan, itt is az olvasó figyelmének megragadására a cél – már magával a szlogennel is. Pl. „*Próbáljon ki valami újat*", vagy ilyen a „*Ez a mai nap könyve* „ felirat is. Ide az olvasók is tehetnek általuk javasolt könyveket.

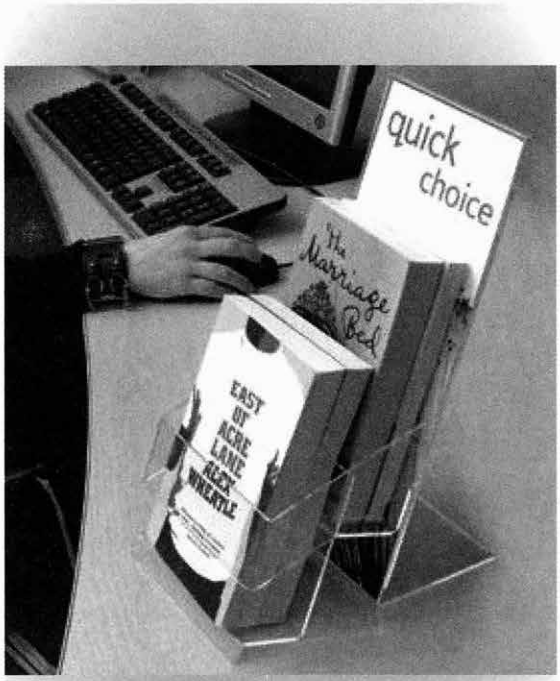
A zsúfoltság csökkentése

A könyvek elhelyezésével kapcsolatosan vannak visszatérő problémák, amelyeket a könyvtáraknak orvosolniuk kellene. Ilyen például, hogy túl sok könyv van a könyvtárakban. Azt gondolom, ez a probléma nem ismeretlen nálunk sem. Régi igazság, hogy egy kisebb, de friss, jól válogatott állománnyal rendelkező közművelődési könyvtár vonzóbb az olvasók számára, mint egy nagy, de kevéssé használt állományú könyvtár.

Mivel azt tapasztalták, hogy a böngészés szándékával érkező olvasó az őt ért benyomások alapján dönt, ezért igyekeznek a könyveket minél hívogatóbban, kézbevételre csábítóan elhelyezni. Vagyis nem a könyvek gerincét látja az olvasó, ha a polchoz lép, hanem azok címoldalukkal a könyvtárlátogató felé kerülnek elhelyezésre. Tudjuk, hogy sok könyvtár küzd helyhiánnyal, nagy a zsúfoltság, de ahol van lehetőség a módszer kipróbálására, bátran vágjanak bele. A tapasztalatok azt mutatják, hogy érdemes könyveinket a hagyományostól eltérő módon rendeznünk, mert ezek a praktikák erősen növelik a kölcsönzési kedvet. Ugyanis amit kézbe vesz a válogatás, a böngészés szándékával érkező, annak a könyvnek sokkal nagyobb az esélye arra, hogy ki is kölcsönözzék.

Rachel Van Riel véleménye szerint létezik néhány aranyszabály, amelyekre a könyvek elhelyezésénél célszerű odafigyelni:

- Gondoljunk azokra az emberekre, akik csak a benyomásaik alapján döntenek. Hagyjuk, hogy a könyvek hassanak.
- Ne fedjünk be mindent könyvekkel. Gyakran a kevesebb, több. Lehessen a könyveket megérinteni. Lehessen elvinni a könyveket onnan, ahova kitették.
- A polcokat mindig újra kell tölteni, a levett könyvek üresen maradó helyére tegyünk újakat.

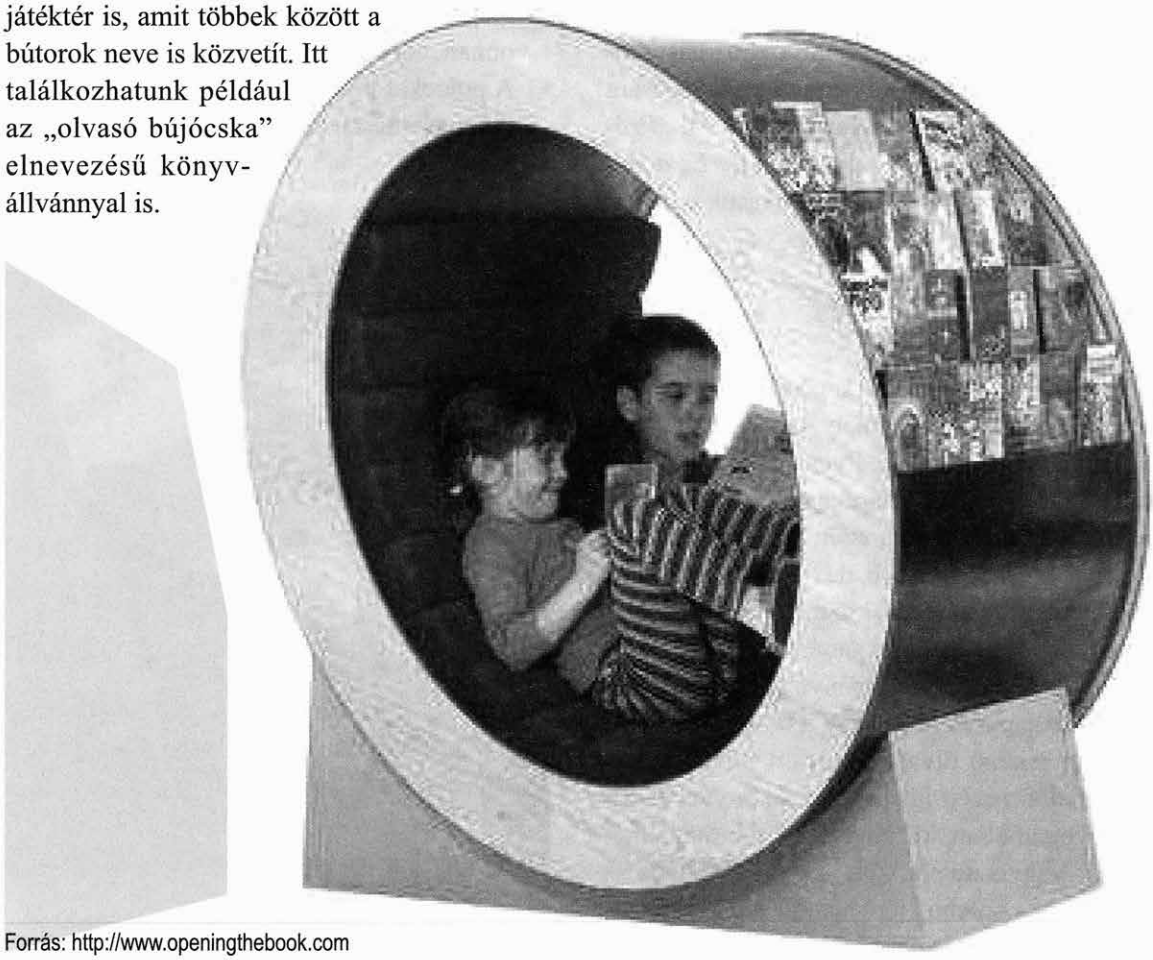

Forrás:http://www.openingthebook.com

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Speciális könyvtári bútorok

Ha módunk van könyvtárunk bútorzatán változtatni, érdemes megnézni a britek legújabb fejlesztésű bútorait a www.openingthebook.com internetes oldalon. Itt olyan speciális állványokat, könyvkínáló asztalokat is találhatunk, amelyek kialakításukkal kifejezetten a gyors választást segítik elő. Gyerekkönyvtáraik számára fejlesztettek ki olyan többfunkciós bútordarabokat, amelyek azon túl, hogy lehetőséget teremtenek könyvek elhelyezésére, olvasósarokként, mászókaként is szolgálnak. Furcsának tűnhet ezek összekapcsolása, párosítása, de véleményük szerint már a legkisebbek számára is igen vonzó, hívogató helyeket, tereket szükséges ahhoz kialakítani, hogy örömüket leljék a könyvtárlátogatásban. Ezekben az esetekben a könyvtár egyben játéktér is, amit többek között a bútorok neve is közvetít. Itt találkozhatunk például az „olvasó bújócska" elnevezésű könyvállvánnyal is.

Forrás: http://www.openingthebook.com

Összegzés

Tudjuk, hogy az ismertetett példák némelyike a hazai könyvtárosok számára sem jelent újdonságot. Jó néhány fogást, technikát Magyarországon is régóta ismerünk, használunk. Azonban nem árt, ha időnként újragondoljuk a napi gyakorlatot – a könyvek elhelyezésétől az ajánlás lehetséges módozatáig –, ezáltal téve hatékonyabbá könyvtárunk működését.

Ne féljünk belevágni, bátran próbálkozzunk, olvasóink visszajelzései megerősíthetnek minket abban, hogy jó irányban haladunk-e.

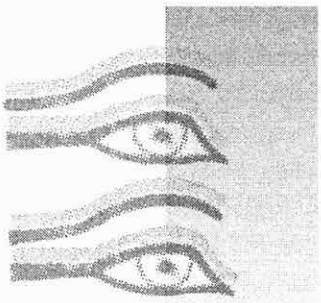
A szövegben hivatkozott internetes oldalak

www.whichbook.net
www.openingthebook.com
www.givemeabreak.org

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

„A szervezetben rejlő tudás hordozói az emberek, így a tudásalapú szervezeti működés alappillére elsősorban az emberi erőforrás."

(Bencsik Andrea)

A magyarországi közkönyvtárak humán erőforrás gazdálkodása*

TÓTHNÉ HEGYI Judit

Ma már Magyarországon is egyre több vezető fordít megkülönböztetett figyelmet az emberi erőforrással való gazdálkodásra. Tisztában vannak vele, hogy az általuk irányított szervezet sikerességét alapvetően meghatározza, hogy milyen felkészültségű, mennyire motivált emberekkel dolgoznak. Tudják, hogy intézményük sikerességben döntő szerepe van annak, hogy az ott dolgozók szeretik-e a munkájukat, lojálisak-e a szervezethez.

Az alkalmazottak akkor teljesítnek jól, ha elkötelezettek az intézményük iránt és sajátjuknak tekintik annak céljait. Ehhez olyan szervezeti kultúrára van szükség, amely a bizalomra, a segítőkészségre és az egymásra figyelésre épít.

A könyvtárosoknak – a társadalom többi csoportjához hasonlóan – folyamatosan alkalmazkodniuk kell a társadalmi, gazdasági, kulturális környezetben lezajlott változásokhoz. Meg kellett tanulniuk pl. a szolgáltatásaik reklámozását, a fenntartói és egyéb forrásokból megszerezhető költségekért való lobbizást, a pályázatírást, vagyis a hatékony könyvtári marketinget.

Az elmúlt években több könyvtárban is elkezdődött a teljes körű minőségbiztosítás (TQM) rendszerének bevezetése és az ezt segítő folyamatos önértékelés kialakítása. A TQM nem más, mint egy intézmény napról napra történő továbbfejlesztése annak érdekében, hogy szolgáltatásai egyre jobban kielégítsék a használók elvárásait. Az önértékelés a szervezet rendszeres, szisztematikus átvilágítása a vezetés, a szolgáltatáspolitika, a stratégia, az *emberi erőforrások,* társadalmi elvárások stb. alapján. (Zalainé, 2000)

A minőségfejlesztéshez megfelelő jogi hátteret biztosít a 14/2001. NKÖM rendelet a könyvtári szakfelügyeletről. A szakfelügyeleti vizsgálatok alapul szolgálnak a könyvtári tevékenységek és szolgáltatások újfajta, korszerű értékeléséhez, segítik a fenntartót az adott könyvtár megítélésében, és a könyvtár vezetőjének visszajelzést adnak szolgáltatásaik javításához.

* A tanulmány a szerző „Lépésváltás. A könyvtáros mint erőforrás" (Miskolci Egyetem, Humán Erőforrás Tanszék, Miskolc, 2006. 97 p.) című szakdolgozatának lapunk számára átdolgozott, rövidített változata

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A „*Könyvtáros pálya vonzóbbá tétele*" stratégiai munkabizottság létrehozásával elkezdődött egy olyan folyamat, mely a könyvtárak emberi erőforrásával, vagyis magával a könyvtárossal, a könyvtáros életpálya vonzóbbá tételével kezdett el foglalkozni. A munkabizottság olyan alapkérdésekre fókuszál, mint a pálya elismertségének növelése, a felsőfokú könyvtárosképzés minőségi javítása, valamint a szűkebben vett humán erőforrás gazdálkodás egy funkciójaként a kompenzáció, s a könyvtáros előmenetele.

A felmérésről

A könyvtárak legfontosabb erőforrása a könyvtáros. Vajon kialakultak-e azok a technikák, módszerek a könyvtárakban is, melyeket más területeken már nagy rutinnal alkalmaznak a vezetők annak érdekében, hogy munkatársaik elégedettek legyenek és teljes tudásukkal, figyelmükkel szolgálják a szervezetet. Mekkora figyelmet fordítanak a könyvtárvezetők munkatársaik tudásának kihasználására, fejlesztésére és az elvégzett munka értékelésére? Megteremtődtek-e a lehetőségek a könyvtárosok ösztönzésére, motiválására?

A helyzet tisztázása érdekében felmérést készítettem a magyarországi önkormányzati fenntartású közkönyvtárak körében. A nyilvános könyvtári adatbázisból azokat a könyvtárakat választottam ki, amelyek városi könyvtári funkciót jelöltek meg. Szempont volt a kiválasztásnál az is, hogy a könyvtár ne legyen összevonva művelődési házzal, illetve iskolával, mert csak az önálló könyvtárakra kívántam koncentrálni.

A **kérdőív** *(ld .a cikk függelékében a Könyvtári Figyelő honlapján:a www.ki.oszk.hu/kf/....)* 32 kérdésből állt, melyből 28 zárt, 4 pedig nyitott kérdés volt. Az általános kérdések (az intézmény típusa, a foglalkoztatottak száma, megoszlásuk iskolai végzettség, nem, kor szerint) után a humán erőforrás gazdálkodás területeire vonatkozó kérdések következtek:

- munkakörtervezés, -elemzés, -értékelés, munkaköri leírások;
- toborzás, kiválasztás, beillesztés;
- minősítés, teljesítményértékelés;
- személyzetfejlesztés;
- ösztönzés, motiváció, kompenzáció.

A nyitott kérdésekben olyan fontosnak tartott témákat érintettem, mint:

- melyek a legtöbb fejtörést okozó HR-területek;
- melyek a változtatandó HR-tevékenységek;
- ki végezze ezeket a tevékenységeket stb.

A 2004. évi könyvtárstatisztikai adatok szerint Magyarországon 303 megyei és városi könyvtár működött. (Könyvtári statisztika 2004, KI, Bp. 2005.) Ezek közül 140 városi könyvtárat és a 19 megyei könyvtárat választottam ki, valamint a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárat, mivel ott létezik önálló humánpolitikai osztály. Így összesen a felmérésbe 160 magyarországi könyvtárat vontam be, ami 53%-a az összes városi és megyei könyvtárnak. A kérdőívek válaszai a 2005. szeptemberi állapotot mutatják.

A visszaküldési arány sajnos, nagyon lehangoló volt. Mindösszesen 34 kitöltött kérdőív érkezett vissza, mely 21%-a a megkérdezett könyvtáraknak, az összes városi és megyei könyvtárat tekintve pedig csak 11%. A válaszokat öt megyei, illetve megyei és városi könyvtártól és 29 városi könyvtártól kaptam. A városi könyvtárak körében sok a 10 fő alatti munkavállalót foglalkoztató intézmények száma, ugyanakkor a Human Resource Management (HRM), az emberi erőforrással való gazdálkodás elsősorban a nagyobb létszámot foglalkoztató szervezetekre jellemző. A közepes nagyságú szervezetekre a személyügyi menedzsment (Personnel Management – PM) a jellemző, melynek lényegi eleme az operatív munkaerő gazdálkodás a munkaerő toborzástól kezdve a létszámleépítésig. A legkisebb szervezetekben ún. személyügyi adminisztrációt (Personnel Administration – PA) végeznek, ami lényegében az adminisztratív tevékenységek ellátását jelenti.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

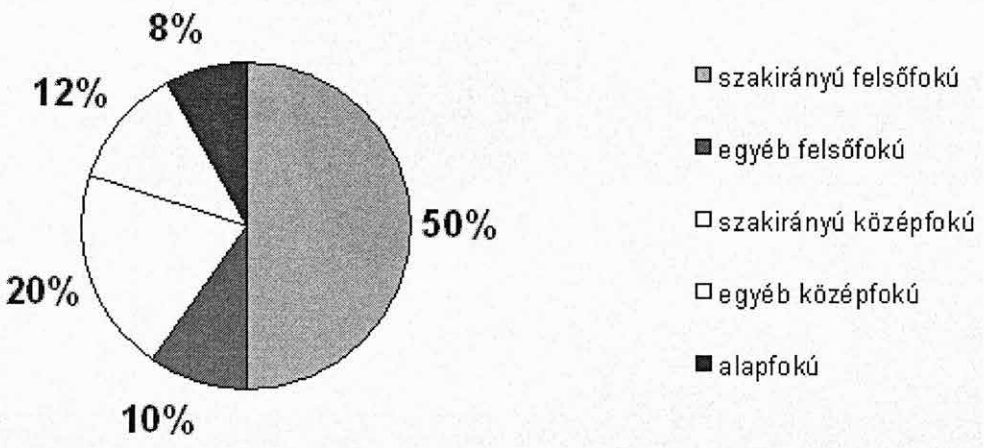
A minta

Az **intézmény típusa** szerint a válaszoló 34 intézmény közül 29 (85%) városi könyvtár, 4 (12%) megyei könyvtár, és 1 (3%) megyei és városi funkciójú könyvtár volt.
(Már annak is jelzésértéke van, hogy azok a megyei könyvtárak, amelyeknek igazán „beleszólásuk", javaslatuk lehetne a HRM területén, nem érezték fontosnak, hogy részt vegyenek e felmérésben.)
Az **alkalmazottak száma** szerint a felmérés 582 fő munkavállalót érintett. A szakirányú iskolai végzettséget tekintve a munkavállalók 70%-a (407 fő) könyvtárosként dolgozik, 30%-a (175 fő) egyéb munkakörben.
A városi és megyei könyvtárakban könyvtári munkakörben dolgozók száma a 2004-es országos statisztika szerint 2547 fő volt (Könyvtári statisztika, 2004), így a felmérésben a könyvtári munkakörben dolgozók mindössze 16%-ával számolhattam.
A feldolgozás érdekében öt csoportot alkottam, hogy az intézmények létszám alapján is jól elkülönüljenek:

- 0–10 fő
- 11–30 fő
- 31–60 fő
- 61–100 fő
- 101– főt foglalkoztató intézmények.

A csoportosítás alapján kiderült, hogy a válaszoló könyvtárak 59%-a (20 intézmény) működik 10 fős, vagy az alatti létszámmal, 21%-uk foglalkoztat 11–30 munkavállalót, 9%-ukban dolgozik 31–60 fő, 12%-ukban pedig 61–100 közötti a foglalkoztatottak száma, de a százat egyetlen helyen sem haladta meg a létszám. A mintában szerepelt egy olyan könyvtár is, ahol egyetlen könyvtáros dolgozik. (Mivel városi könyvtárakra irányult a felmérés, elképzelhetjük mekkora feladatot jelent egy embernek ellátni a városi könyvtári feladatokat, s lehet-e egyáltalán városi könyvtárnak nevezni egy ilyen létszámú intézményt?)
A **legmagasabb iskolai végzettség** szerinti megoszlás azt mutatja, hogy a 34 intézményben a foglalkoztatottak 70%-a rendelkezik felső, vagy középfokú szakirányú végzettséggel *(1 .ábra).*

1. ábra
Legmagasabb iskolai végzettség

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

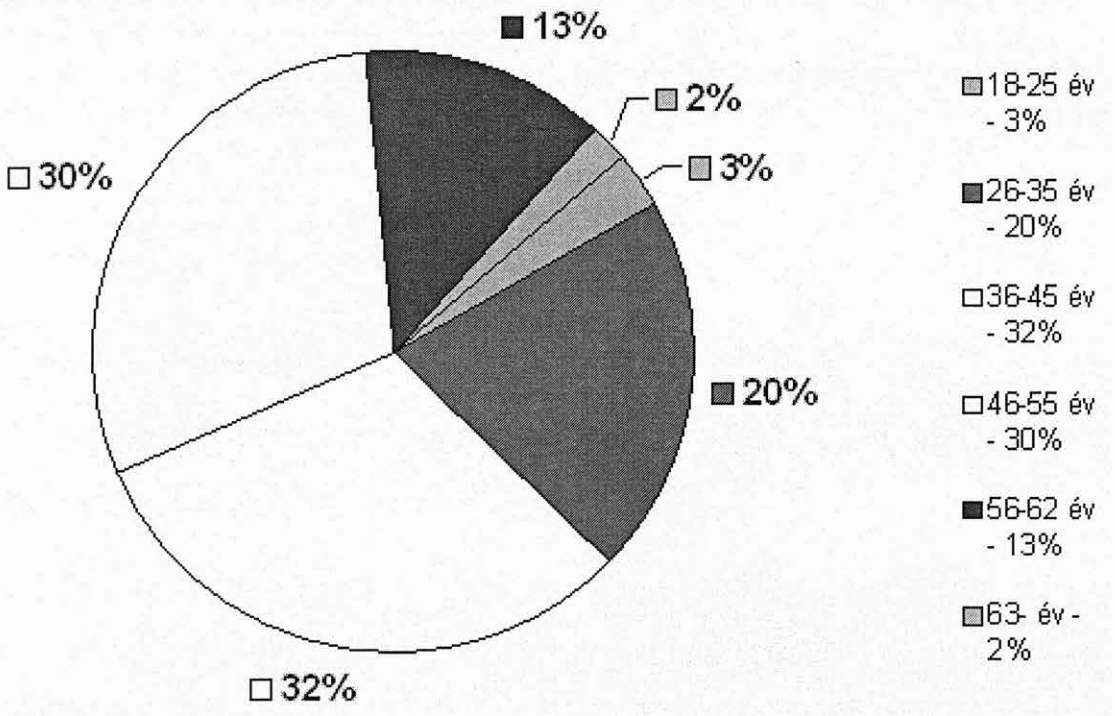
Az egyéb felsőfokú végzettségűek csoportjába tartoznak a rendszergazdák, a gazdasági területen dolgozók, valamint az olyan könyvtáros munkakörben dolgozók, akiknek nincs szakirányú felsőfokú végzettségük stb. A kérdőív nem tért ki a több diplomával rendelkezőkre. A válaszok is úgy érkeztek, hogy a legmagasabb iskolai végzettség nem kétszereződött meg a szakirányú és az egyéb felsőfokú végzettségnél. Mindenki automatikusan a szakirányú felsőfokú végzettséghez osztotta az olyan, esetlegesen több diplomával rendelkezőket, akiknek csak az egyik diplomája a könyvtáros.

A **nemek szerinti** csoportosítás eredménye nem okozott meglepetést. Azt eddig is tudtuk, hogy a könyvtárakban zömével nők a munkavállalók. Ez a munkaerő gazdálkodás szempontjából azért fontos adat, mert figyelni kell arra is, hogy a nők szülnek, beteg családtagot ápolnak stb., tehát befolyásolhatják a mindenkori létszámgazdálkodást. A mintában szereplő alkalmazottak 87%-a nő és csak 13%-a férfi, vagyis ha ez általános tendencia, akkor a magyarországi közkönyvtárakban jelenleg közel hétszer annyi nő dolgozik, mint férfi.

Az **életkor szerinti** megoszlásból jól látható, hogy a könyvtáros szakma „öregedőben" van. Kevés a fiatal szakember, illetve kevés a szabad, megüresedő álláshely. *(2. ábra)*

2. ábra

Életkor szerinti megoszlás

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ma a könyvtárakban dolgozók 62%-a 36–55 év között korosztályból kerül ki. A 35 évnél fiatalabbak aránya mindössze 23%. Nincs meg a kellő mértékű utánpótlás, a demográfiai csere rendkívül lassú. Itt válik fontossá a „Könyvtáros pálya vonzóbbá tétele" stratégiai munkabizottság által már elkezdett munka. Fontos, hogy mind erkölcsi, mind anyagi vonatkozásban vonzóvá váljon könyvtárosnak tanulni, könyvtárosnak lenni!

Munkakörtervezés, -elemzés, -értékelés, munkaköri leírások

A munkakörök kialakítása és a feladatok pontos meghatározása elengedhetetlen a hatékony munkavégzéshez. A dolgozóknak tudniuk kell, mit várnak el tőlük, mi az, amit el kell végezniük, mi az, ami számon kérhető rajtuk. Ehhez természetesen a vezetőknek pontosan kell tudniuk, hogy mit szeretnének az egyes munkakörökben, munkaterületeken elérni, milyen kompetenciával rendelkező munkavállalóval és miként? Azért tettem fel az e területeket érintő kérdéseket, hogy látható legyen, a vezetők mennyire vannak tisztában a munkakörtervezés, -elemzés és értékelés jelentőségével.

Munkakörtervezés

A megkérdezett intézmények 59%-ában történt már munkakörtervezés. Ez 18% esetében fél éve, 19% esetében egy éve, 21% esetében pedig egy évnél régebben történt, egy válaszoló esetében pedig szervezeti módosuláskor végzik el e tevékenységet. A munkakörök kialakítását általában az intézményvezető végzi el, többnyire egyedül (56%) vagy a gazdasági vezetővel együtt, ritkábban a közalkalmazotti képviselő, illetve a munkavállaló közreműködésével (41%). Egy helyen az intézményvezető az osztályvezetőre (3%) delegálta ezt a feladatot. Külső HR- szakembert, illetve tanácsadót nem alkalmaznak sehol sem.

Munkakörelemzés

Munkakörelemzést az intézmények egyötödében végeztek. Fél éven belül 29%, egy éven belül 43%, a többinél (29%) egy évnél régebben került sor a munkaköri követelmények áttekintésére. Tehát a munkakörelemzést végző intézmények 72%-ánál ez viszonylag friss tevékenység, hiszen egy éven belül sor került annak vizsgálatára, hogy a változó követelményeknek mennyiben felelnek meg a kialakított munkakörök, milyen követelményeknek kell megfelelni a munkakör betöltőjének.
A munkakörelemzést – a munkakörtervezésnél nagyobb arányban – 86%-ban az intézményvezető végezte, egyedül, s csak 14%-ban vont be közreműködőket a közalkalmazotti képviselő, illetve az osztályvezető személyében.

Munkakörértékelés

Munkakörértékelésre a válaszoló intézmények 24%-ában került sor. Fél éven belül 9%-uk, egy éven belül szintén 9%-uk tett eleget, egy könyvtár nem válaszolt, egy másik könyvtár pedig az „Egyéb" válasz között szerepeltette, hogy „szükség" esetén. 18%-ban az intézményvezető végezte, egy esetben az osztályvezetők, illetve külső szakértő. Az egy fős városi könyvtárban – érthetően – külső szakértő bevonásával készült az értékelés.

Munkaköri leírás

Munkaköri leírással minden dolgozónak rendelkeznie kell, s a leírásokat aktualizálás céljából felül kell vizsgálni. Nézzük, hogyan állnak ezzel a magyarországi közkönyvtárak.
Kértem, hogy százalékban adják meg, hogy a dolgozók milyen arányban rendelkeznek naprakész munkaköri leírással. Ezzel kiküszöbölhető volt, hogy téves képet kapjunk, hiszen, ha csak néhány dolgozó rendelkezik naprakész munkaköri leírással, akkor is valószínűleg az igen-nem

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

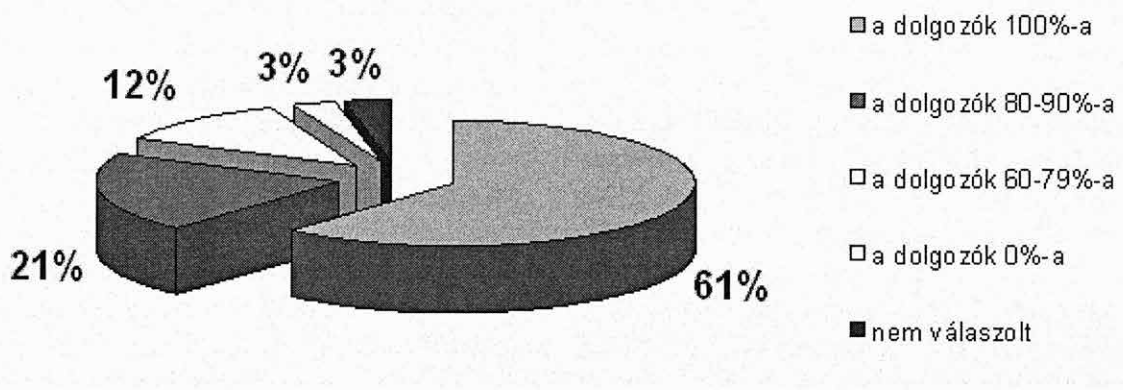
választlehetőségek közül az igen került volna aláhúzásra, ami nem tükrözte volna a valóságot.
A kialakított csoportok a következők voltak:

- 100% – mindenki rendelkezik naprakész munkaköri leírással;
- 80–90%;
- 60–79%,
- 40–59%;
- 20–39%;
- 1–19% – rendelkezik naprakész munkaköri leírással,
- 0% – senki sem rendelkezik naprakész munkaköri leírással.

A válaszok megoszlását a *3. ábra* tartalmazza.

3. ábra

Naprakész munkaköri leírások százalékos megoszlása

Láthatjuk, hogy:

- a kialakított csoportokból hármat egyáltalán nem jelölt senki: a 0–19%, a 20–39% és a 40–59% csoportokat;
- a 34 intézmény közül egyben egyáltalán nincs (vagy nem aktuális) a munkaköri leírás. Az intézmények 61%-a rendelkezik naprakész, mindenre kiterjedő munkaköri leírással. 21% esetében 80–90%-os, 12% esetében pedig 60–79%-os a naprakészség.
- egy intézmény nem válaszolt erre a kérdésre.

Kérdés volt, hogy **milyen időközönként kerül sor** a munkaköri leírások felülvizsgálatára. Az intézményekre inkább az volt a jellemző (53%), hogy csak szükség esetén változtatnak a munkaköri leírásokon. Így előfordulhat, hogy valakinek akár évekig is ugyanazok a feladatok szerepelnek a munkaköri leírásában, módosítások nélkül, miközben már régen nem azt a tevékenységet végzi. Gondoljunk csak arra, hogy az a sok-sok változás, ami a világban bekövetkezik, hatással van a szakmánkra is, és befolyásolja az elvégzendő munkákat is.
Jellemző volt még a „kettő vagy több évente" válasz (24%), amely halványan már jelzi, hogy a vezetők kezdik figyelembe venni a változásokat.
Az ideális persze az lenne, ha mindenhol évente elővennék és átvizsgálnák a munkaköri leírásokat és elvégeznék a szükséges módosításokat. Volt olyan könyvtár, amely a „csak szükség esetén" választ kiegészítette azzal, hogy erre „létszámváltozás esetén" kerül sor. Abban az egy könyvtárban, ahol nem készült munkaköri le-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

írás, nyilvánvalóan nem is kerülhetett sor a felülvizsgálatra.

Az egyéb válaszok között szerepeltek még: „félévente és szükség esetén"; „új munkaerő alkalmazásakor"; „a munkakör megváltozása esetén"; „tervezetten, évente, de szükség esetén gyakrabban is"; „átszervezéskor"; „feladatbővítéskor".

E válaszok közül egyet besorolhatunk a félévenkénti felülvizsgálathoz, egyet az évenkéntihez, kettőt pedig a „csak szükség esetén" csoportba *(1. táblázat)*

1. táblázat

A munkaköri leírás felülvizsgálatának, készítésének gyakorisága

Gyakoriság	Említett esetek száma	%
Nem válaszolt	1	3
Félévente	2 (3)	6 (9)
Évente	3 (4)	9 (12)
Kettő vagy több évente	8	24
Csak szükség esetén	16 (18)	47 (53)
Egyéb	4	12

A zárójel az egyéb válaszok besorolását tartalmazza.

Arra a kérdésre, hogy **ki készíti a munkaköri leírásokat** a következő válaszok érkeztek: az intézmények 62%-ában egyedül az intézményvezető készíti, néhány helyen besegít a közvetlen felettes (15%) és a gazdaságvezető (6%) is. 9%-ban a közvetlen felettes egyedül állítja össze a munkaköri leírásokat. Egyéb válaszok: „közalkalmazotti képviselő segítségével"; „a dolgozó bevonásával", „igazgatóhelyettes segít".

A munkaköri leírások naprakészsége a versenyszférában kritikus tényező, ezért úgy gondolom, hogy a 61%-os eredmény nálunk még elfogadható. Ugyanakkor azt is mondhatnánk, hogy a **válaszoló intézmények 39%-a nem tesz eleget** az ilyen irányú munkajogi kötelezettségnek. És a nem válaszoló intézményekben, vajon mi jellemzi ennek a fontos humánpolitikai eszköznek a helyzetét?

A munkakörtervezés, -elemzés, és -értékelésre kapott válaszok alapján arra a következtetésre jutottam, hogy ezek a humánpolitikai eszközök még kevéssé ismertek a felmérésben részt vevő könyvtárakban. Bár munkakörtervezést a megkérdezettek 59%-a, munkakörelemzést 20%-a, munkakörértékelést 24%-a készített már, ez mégsem tekinthető a gyakorlatban rendszeresen használatos tevékenységnek.

Toborzás, kiválasztás, beillesztés

A következő kérdéscsoportban arra kerestem a választ, hogy miként, milyen eszközökkel történik a munkaerő keresése, kiválasztása, illetve „beillesztése".

Toborzás

A válaszoló könyvtárakra jellemző volt, hogy elsősorban a munkatársak, barátok, ismerősök általi ajánlás (59%) útján keresik a leendő munkatársakat. Ezt követi még a munkaügyi központ (53%) adatbázisának használata. Hirdetésekkel 32%, munkaközvetítő irodák szolgáltatásainak igénybevételével 12% élt. Néhányan az „Egyéb" kategóriában megadtak más toborzási forrásokat is: pl. „a beadott önéletrajzokból, pályázatokból választanak"; „pályázati kiírással"; „személyes ismeretség útján"; „a végzős szakképzettek szá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

montartásával. *(2. táblázat)*. Fejvadász cégek segítségét viszont senki sem vette igénybe. Két intézményben évek óta nem került sor új munkaerő felvételére.

2. táblázat

A munkaerő keresésének módjai

Keresés módja	Említett esetek száma (db)	% *
hirdetés	11	32
ajánlás	20	59
fejvadász	0	0
munkaügyi központ	18	53
munkaközvetítő iroda	4	12
kapcsolattartás képző intézményekkel	10	29
egyéb	9	26

*A toborzási módszer a megkérdezettek százalékában.

Itt fontos megjegyezni, hogy a primer és szekunder munkavállalói csoport esetében nem ugyanazok a keresési módok alkalmazandók. Más toborzási technikát alkalmaznak magasan képzett, kvalifikált szakember esetében (könyvtáros, gazdaságvezető stb.) és mást kisegítő alkalmazotti munkakör (gondnok, takarítónő stb.) esetében. Jellemző még, hogy a szakalkalmazottak fluktuációja sokkal alacsonyabb, mint az egyéb munkakört betöltő alkalmazottaké. Ezért alakult úgy, hogy az ajánlás és a munkaügyi központ közvetítő tevékenysége „vezet" a toborzási módok között. (Ezt az eszközt az alacsonyabb képzettséggel rendelkező munkavállalók toborzása során szokták alkalmazni.)

Kiválasztás

A válaszok alapján a felvételi elbeszélgetés és a pályázat elbírálása a leggyakoribb kiválasztási módszer. Van, ahol interjút is készítenek, tesztet viszont sehol sem alkalmaznak a felvételik során *(3. táblázat)*.

3 . táblázat

A kiválasztásnál alkalmazott módszerek

Kiválasztási mód	Említett esetek száma	% *
Nem válaszolt	1	3
Pályázat	16	47
Felvételi elbeszélgetés	29	85
Interjú	5	15
Tesztek	0	0
Egyéb	2	6

*Az alkalmazott módszer a megkérdezettek százalékában.

Az intézmények 91%-ában az intézményvezető dönt az új dolgozó felvételéről, 6%-ban a fenntartó (képviselő-testület). Az „Egyéb" válaszok között említették még: „az intézményvezető a dolgozók bevonásával dönt", „az érintett egység vezetőjével egyeztetve", ill. „a képviselő-testület közreműködésével".

E két kérdésnél kiderült, hogy a toborzási és kiválasztási technikák keverednek a fejekben, nem sikerül szétválasztani, megkülönböztetni a két technikát egymástól (pl. a hirdetés és a pályázat esetében).

Mivel érdekelt az is, hogy mennyire átgondoltan történik a munkatársak kiválasztása, ponto-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

san tudják-e a vezetők, hogy az egyes munkakörökbe milyen kompetenciákkal rendelkező dolgozót szeretnének felvenni, ezért rákérdeztem arra, hogy kidolgozták-e a munkakör betöltéséhez szükséges kompetenciákat? Zömében igenlő választ kaptam, ami jellemző volt az intézmények 68%-ára. Nemlegesen válaszolt 29%, 1 intézmény pedig egyáltalán nem válaszolt.

Az igennel válaszoló intézmények kétharmadában az intézményvezető, 3%-ában a közvetlen felettes az, aki elkészíti az általánosan ismert kompetenciák figyelembe vételével a kompetenciatáblázatot. (Arra nem irányult a kérdés, hogy ezt írásban is rögzítették-e?) Az intézmények 6%-ában segíti az intézményvezetőt az a munkatárs, aki mellé kerül az új dolgozó, illetve az érintett egység vezetője.

Az egyes munkakörök kompetenciájának megállapítása nagy körültekintést igényel. Kérdés, hogy a vezetők szerint melyek azok a kompetenciák, amikkel egy új kollégának rendelkeznie kell. Ezért arra kértem a kitöltőket, hogy ötös skálán rangsorolják az általam megadott kompetenciákat.

A *4. táblázat* bemutatja, hogy az egyes kompetenciákat hány intézmény és miként értékelte.

- Az egyes skálaértékek alatti szám az adott kompetenciát választó intézmények számát jelöli, vagyis hogy hányan adták azt az értéket az adott kompetenciára.
- Egy adott sorban félkövérrel emeltem ki a legnagyobb számban kapott domináns értéket, melyből jól látható, hogy az adott kompetencia a vezetők szerint az ötös skála értékeinek megfelelően mennyire fontosak egy új munkatárs kiválasztásában.
- A súlyozott átlagérték szerinti számítás segítségével pedig felállítható a teljes minta szerinti kompetenciák fontossági rangsora.

4. táblázat

Az új munkaerő kiválasztásánál alkalmazott kompetenciák fontossága

Tulajdonság	Skálaértékek*					Súlyozott átlagérték
	1	2	3	4	5	
Szakképesítés	0	0	3	5	**26**	4,67
Életkor	1	**16**	14	2	0	2,44
Számítástechnikai ismeretek	0	0	12	**13**	9	3,91
Kommunikációs képesség	0	0	7	12	**15**	4,23
Logikus gondolkodás	0	0	12	**14**	8	3,88
Határozottság	0	1	**17**	13	3	3,52
Teherbírás	0	0	14	**15**	4	3,58
Kooperációs képesség	0	0	13	**15**	6	3,79
Kreativitás	0	1	9	**16**	8	3,91
Nyelvtudás	1	8	**19**	5	1	2,91
Szakmai tapasztalat	0	6	**14**	8	5	3,32
Kapcsolatteremtő készség	0	0	8	**15**	11	4,08
Önálló munkavégzés	0	0	4	**17**	13	4,26
Emberismeret	0	1	13	**16**	4	3,67
Nyitottság	0	1	9	**15**	8	3,79
Döntési képesség	0	1	10	**21**	2	3,70
Gyakorlatiasság	0	1	10	**14**	9	3,91
Rugalmasság	0	1	12	**16**	5	3,73

*1=lényegtelen 2=nem fontos 3=fontos 4=nagyon fontos 5=elenegedhetetlen

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Megállapítható, hogy a félkövérrel kiemelt értékeket vizsgálva, egyik tulajdonságot sem ítéltek lényegtelennek. A súlyozott átlagértéket nézve, láthatjuk, hogy 4 és 5 közé eső átlagértéket négy kompetencia kapott. A válaszolók szerint az új munkatárs kiválasztásánál elengedhetetlen fontosságú kompetencia a *szakképesítés*, mely a szakmai tudás kifejezője. Elengedhetetlen még a *jó kommunikációs képesség*, melyet követ az *önálló munkavégzés képessége* és a *kapcsolatteremtő készség*.

Az átlagosnál fontosabb volt (3 és 4 közé eső értékkel osztályozva) 12 kompetencia a számítástechnikai ismeretektől a szakmai tapasztalat fontosságáig. Érdekes volt, hogy az átlagosnál kisebb jelentőséget tulajdonítottak két tényezőnek, az életkornak és a nyelvtudásnak.

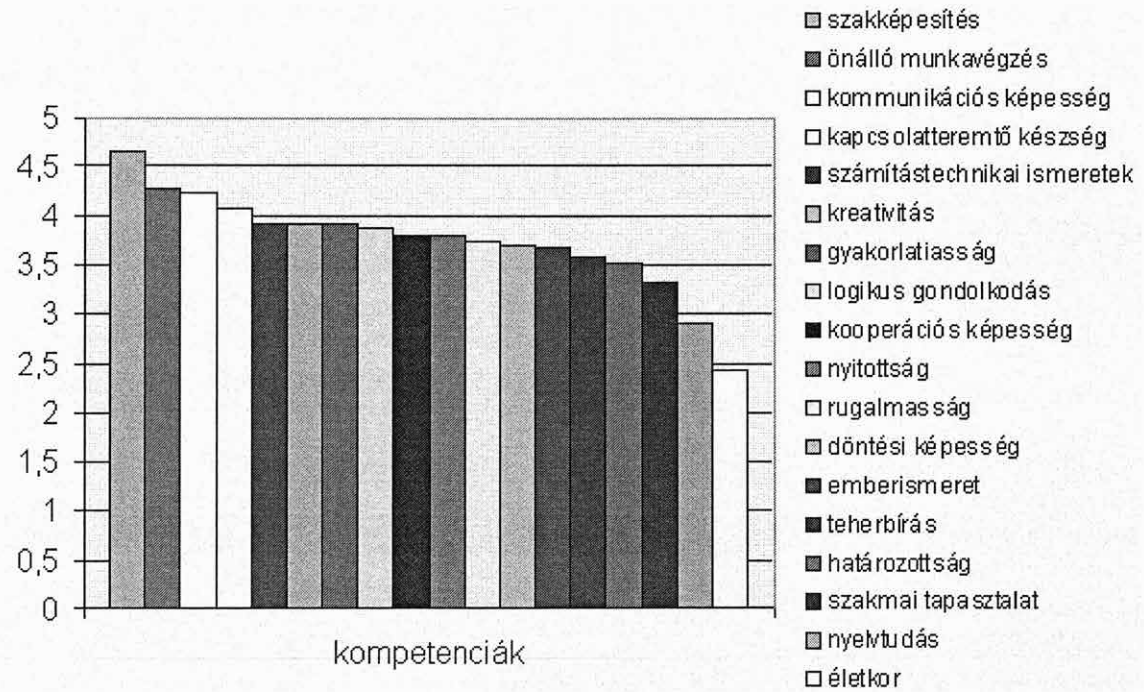
A súlyozott átlagérték azt mutatja, hogy mindent összevetve, skálaértékenként összeszorozva hányan választották az egyes kompetenciákat. Ezt átlagolva megkaptam az egyes kompetenciák súlyozott átlagértékét, mely alapján felállítható a 18 kompetencia fontossági sorrendje.*(4. ábra)*

A kompetenciák fontossági sorrendje a súlyozott átlagérték alapján:

1. Szakképesítés
2. Önálló munkavégzés
3. Kommunikációs képesség
4. Kapcsolatteremtő készség
5. Számítástechnikai ismeretek
6. Kreativitás
7. Gyakorlatiasság
8. Logikus gondolkozás
9. Kooperációs képesség
10. Nyitottság
11. Rugalmasság
12. Döntési képesség
13. Emberismeret
14. Teherbírás
15. Határozottság
16. Szakmai tapasztalat
17. Nyelvtudás
18. Életkor

4. ábra

Kompetenciák fontossága súlyozott átlagérték alapján

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Meglepő volt, hogy nem tartották fontosnak a nyelvtudást, s elgondolkoztam azon is, hogy a számítástechnikai ismeretet miért tartották fontosabbnak, mint a logikus gondolkodást, a nyitottságot vagy az emberismeret? Egy 21. századi könyvtárosnak valóban fontos az „információs írástudás", de legalább olyan fontos az „emberi oldal" is, a közkönyvtárak mindig is meglévő, napjainkban erősödő szociális funkciója. Ebben az esetben nem a „géppel", hanem az „emberrel" kerülünk kapcsolatba!

Beilleszkedés

Nem meglepő, hogy egy új kolléga „beillesztését" is általában az intézményvezető végzi (68%). Jelentős még a kijelölt patronáló (41%), illetve a közvetlen felettes (35%) szerepe.
Az „Egyéb" válaszokban említették még: „az intézményvezető és az a kolléga, aki mellé kerül az új munkaerő"; „az intézményvezető és a közvetlen munkatárs"; „maga az intézményvezető, ha lenne rá lehetősége (=vagyis hosszú ideje nem tudtak új munkatársat felvenni); „közvetlen felettes és a közvetlen munkatárs"; „közvetlen munkatárs, mint kijelölt patronáló" segítségével. Egy intézmény azt válaszolta, hogy „a beilleszkedés az új kolléga feladata", boldoguljon, ahogy tud!
A beillesztést segíti:

- információs beszélgetés, tájékoztatás;
- a munkahely bemutatása;
- a munkaterületekkel való ismerkedés;
- a munkahelyi szabályok, követelmények ismertetése;
- a munkatársakkal (nem csak közvetlen) való megismerkedés.

Furcsa módon annál az intézménynél, ahol a kolléga önmaga illeszkedik be, ott minden folyamatra igennel válaszoltak, vagyis használják azokat a nem létező beillesztés során! Egy intézmény pedig nem árulta el, hogy ez a fontos humán erőforrás funkció hogyan is zajlik náluk, nem válaszolt erre a kérdésre.

A tipikus foglalkoztatás

A magyar könyvtárakra általában a hagyományos, atipikus foglalkoztatási forma a jellemző. Vizsgáltam, hogy mennyire terjedtek el az atipikus foglalkoztatási formák a könyvtári környezetben, s, hogy mennyire alkalmazzák azokat az egyes intézmények. 20 könyvtárban (59%) alkalmazzák valamelyik formáját. Jellemzően a részmunkaidős foglalkoztatás (41%) és a munkakörmegosztás (41%) használatos, a távmunkát egyetlen intézmény jelölte meg foglalkoztatási formaként. Ezen viszont gondolkodnunk kellene! Tudjuk, hogy a könyvtári területnek vannak olyan munkafolyamatai, amelyek távmunkában is végezhetők lennének (pl. adatbázis feltöltés, bibliográfiák készítése stb.).
Vagy például az atipikus foglalkoztatás körébe tartozó munkaerő-kölcsönzést (pl. állományellenőrzésnél, költözködés során, retrokonverziónál) határozott időtartamú szerződéssel való alkalmazásként is számításba lehetne venni.

Minősítés és teljesítményértékelés

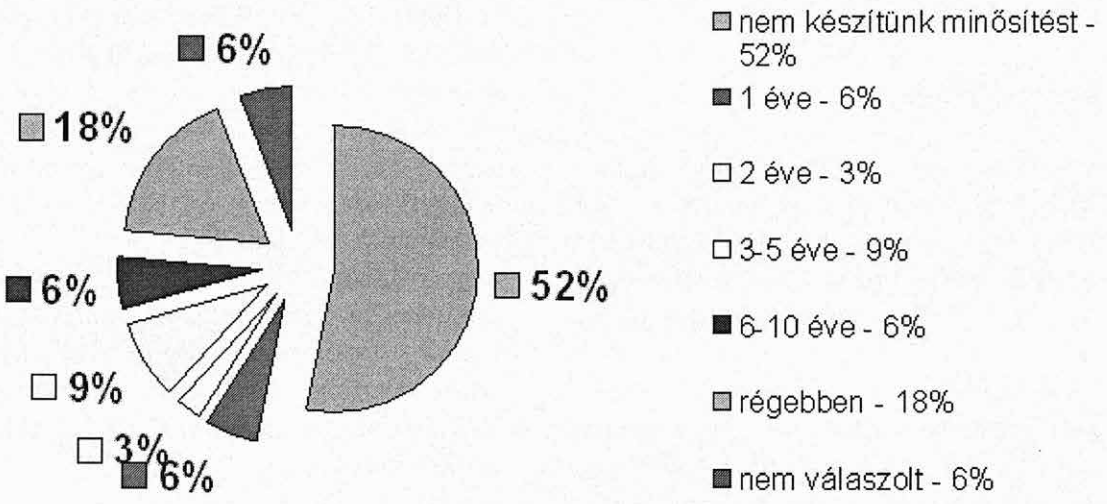
A könyvtári dolgozókat mint közalkalmazottakat a 150/1992. számú Kormányrendelet 9. §-a értelmében minősíteni kell. Első alkalommal háromévi közalkalmazotti jogviszonyban eltöltött idő után, ezt követően pedig hatévente. A kormányrendelet melléklete tartalmaz egy Minősítési lapot, mely felsorolja azokat a szempontokat, melyekre a minősítés során ki kell térni.
A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma könyvtári osztályának felkérésére 2003-ban megalakult a Teljesítménymérési Munkabizottság, mely *Teljesítménymutatók a magyar könyvtári rendszerben* címmel kidolgozta az MSZ ISO 11620:2000 szabvány alapján a könyvtári tevékenységeket, a munkafolyamatok hatékonyságát, a használók elégedettségét mérő mutatókat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Minősítés

Nézzük először a minősítési rendszert, hogyan működik ma a magyar közkönyvtárakban? Lesújtó eredményt kaptam. A rendelet ellenére a könyvtárak több mint felénél, 52%-ánál nem minősítenek. És ez nem csak a városi könyvtárakra jellemző! *(5. ábra)*

5. ábra
Minősítés alkalmazása

Mindössze 18%-uk válaszolta, hogy már több mint 10 éve készítenek minősítést. Tehát a kormányrendelet megjelenése után már biztosan készítettek, de volt olyan könyvtár, ahol már előtte is. Két intézmény (6%) egyáltalán nem válaszolt erre a kérdésre. Ahol minősítés folyik, ott szinte minden esetben az intézményvezető minősít, egy helyen az intézményvezetőt a közvetlen felettes segíti. Egy könyvtárban a közvetlen felettes egyedül minősít.

Vizsgáltam a minősítés elfogadottságát, nevezetesen, hogy a vezetők szerint a minősítetteknek milyen a viszonyuk ehhez az eljáráshoz. A megkérdezettek több mint a fele (53%) nem válaszolt erre a kérdésre. Aki válaszolt, azok között: 6% fontosnak, 12% jónak tartja a minősítést. 26% elfogadja, 3% viszont szükségtelennek tartotta a minősítést. Félnek tőle? Nem látják át (vagy nagyon is), mire használható?

Teljesítményértékelés

A Teljesítménymérési Munkabizottság által készített mutatók a **könyvtárra mint intézményre vonatkoznak**, nem az egyéni teljesítményt mérik.

Rákérdeztem, hogy a munkabizottság által kidolgozott mutatórendszert mennyiben adoptálták az intézmények, kidolgoztak-e valahol a munkavállalókra vonatkozó teljesítményértékelési rendszert? Nem lepett meg az eredmény. A 34 intézmény közül csak egy rendelkezik ilyen értékelési rendszerrel, egy intézmény pedig nem válaszolt. Vagyis 32 intézményben (94%) nem

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

értékelik a könyvtárosok egyéni teljesítményét! Az egy igennel válaszoló intézményben két éve került sor a rendszer bevezetésére, melyet az intézményvezető készített.

Arra, hogy milyen **időközönként kerül sor az értékelésre**, kaptam néhány érdekes választ. Abban az egy intézményben, ahol működik teljesítményértékelési rendszer, évente kerül sor az értékelésre. Két olyan intézményben, ahol nincs ugyan kidolgozott értékelési rendszer, de évente, illetve annál ritkábban sor kerül értékelésre. Vajon milyen elvek, mutatók alapján? Ott, ahol van kidolgozott teljesítményértékelési rendszer, a vezető megítélése szerint a dolgozók jónak tartják a rendszert. A másik két intézmény esetében az egyik helyen elfogadják, a másik helyen nem fogadják ezt el.

Biztató, hogy az intézmények 53%-a tervezi a munkavállalókra vonatkozó teljesítményértékelési rendszer bevezetését.

Hol veszik figyelembe az intézmények az értékelés eredményét?

A szakirodalom szerint a teljesítményértékelés leggyakoribb felhasználási területe a bérezés, kompenzáció, a személyzetfejlesztés, képzés, a karriertervezés, karrierépítés. A megkérdezett könyvtári vezetők válaszait tartalmazza a következő táblázat. *(5. táblázat)*

5. táblázat

A teljesítményértékelés figyelembevétele az egyes területeken, %-ban

Terület	Igen	Nem
Bérezés, kompenzáció	12	26
Személyzetfejlesztés, képzés	9	24
Karriertervezés, karrierépítés	3	29

Láthatjuk, hogy a teljesítményértékelés eredményét a könyvtárak többségében nem veszik figyelembe. Leginkább még a bérezésnél, bérfejlesztésnél alkalmazzák, de a karriertervezésben már alig.

Arra a kérdésre, hogyha figyelembe veszik, akkor hogyan használják fel az értékelés eredményét, a következő válaszokat kaptam:

Bérezés, kompenzáció

- „az alapilletménynél nem, kizárólag jutalmazásnál";
- „majd ha lesz kompenzáció!";
- „nincs rá anyagi keret";
- „mivel nincs teljesítményértékelési rendszer, így nem vehető figyelembe a bérezésnél, de ha lenne sem tudnánk figyelembe venni, mert nincs meg a forrás rá a költségvetésben";
- „az egyes feladatok elvégzése alkalmával".

Személyzetfejlesztés, képzés

- „a dolgozót érdeklő, a munkaterülettel kapcsolatos képzéseken való részvétel támogatása";
- „beiskolázás, tanfolyamok";
- „nagyobb lehetőség az önképzésre".

Karriertervezés, karrierépítés

- „kicsi az intézmény, csak elviekben lehetséges";
- „szervezeti felépítésben a beosztásoknál, a funkcióknál".

Személyzetfejlesztés, képzés

Az 1/2000. számú, a kulturális szakemberek szervezett képzési rendszeréről, követelményeiről és a képzés finanszírozásáról szóló NKÖM rendelet alapján a könyvtárosok képzése kötelező hétéves továbbképzési rendszer keretében

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

működik. E kötelezettségének minden intézmény eleget tesz. A kötelezőn kívüli egyéb támogatási lehetőségekről a következők derültek ki: az intézmények döntő többsége (88%) a konferenciákon, szakmai rendezvényeken való részvételt, illetve a továbbképzéseken való részvételt támogatja (76%). Egyéb tanfolyamokra (62%) és iskolarendszerű képzésre (56%) az intézmények szűkös anyagi lehetőségeik miatt már sokkal ritkábban tudják küldeni munkavállalóikat. A tréningeken való részvételt csak az intézmények 35%-a támogatja. És ezeken kívül? Biztosítják-e, illetve tudják-e biztosítani az egyéb, a dolgozók fejlődését, képzését támogató formákat. A választ ismerjük előre.

Javadalmazás és ösztönzés

A közalkalmazottak javadalmazását törvény szabályozza. A közalkalmazotti illetményrendszer az alapbért tartalmazza. Az illetményminimum törvényileg garantált, amelytől felfelé el lehet térni, amennyiben erre forrás rendelkezésre áll (Koncz, 2004).

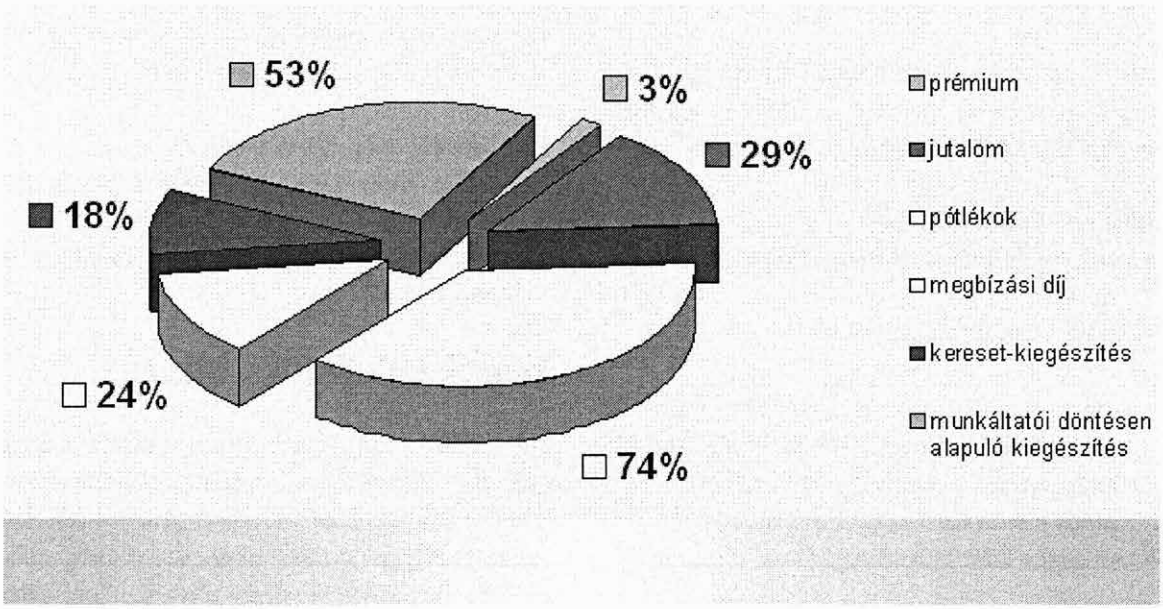
Az illetményrendszer két tényező kombinációjára épül: az iskolai végzettségre és a szolgálati idő elismerésére. Közalkalmazott lévén a könyvtári alkalmazottak is bérüket a fizetési fokozatok és osztályok alapján megállapított szorzók szerint kapják. A fizetési osztályok iskolai végzettség szerint, a fizetési fokozatok pedig közalkalmazotti munkaviszonyban eltöltött évek szerint számolandók. A fizetési fokozatok háromévenkénti ugrását is érinti a közalkalmazotti törvény. Ez a javadalmazási rendszer a közalkalmazottaknak alacsonyabb jövedelmeket állapít meg, mint a versenyszférában, vagy a köztisztviselői szférában foglalkoztatottaknak.

Javadalmazás

A magyar könyvtárak kereseti rendszerének fontos összetevői: már említett illetményrendszer (alapbér rendszer), pótlékok rendszere, a mozgóbér (jutalom, prémium), és egyéb bérek közül a megbízási díj, a kereset-kiegészítés, és a munkáltatói döntésen alapuló kiegészítés. *(6 ábra)*

6. ábra

Alapilletményt kiegészítő közvetlen javadalmazási elemek

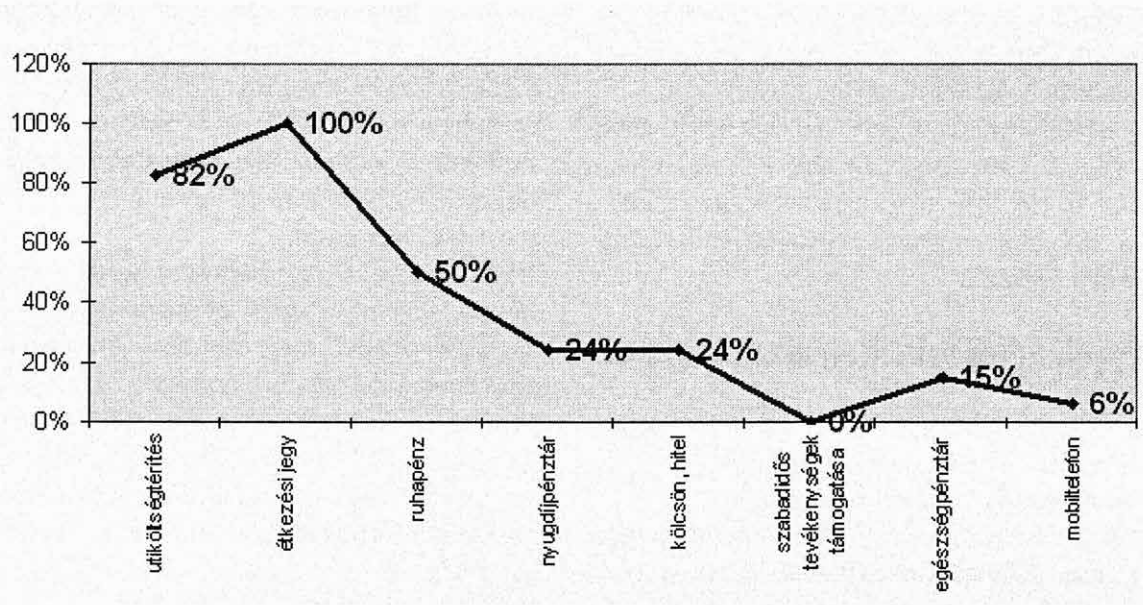
A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Nézzük, milyen az egyes alapbéren kívüli javadalmazási eszközök súlya? A pótlékok a megvizsgált intézmények 74%-ánál vannak csak jelen, ami meglepő, hiszen a vezetői **pótlékok** adása kötelező. Fontos eleme még a keresetnek a **munkáltatói döntésen alapuló kiegészítés** (53%), melyet a munkáltató, ha van rá anyagi kerete, saját jogán adhat, ha úgy gondolja, hogy pl. a bértábla alapján való besorolás nem fejezi ki a dolgozó munkakörében ténylegesen elvégzett feladatainak mértékét. A 13. havi **jutalom** (egyelőre még) szintén kötelező a közalkalmazotti szférában. Ahol mód van rá, ott ezen kívül is igyekeznek jutalmat adni. A válaszoló intézmények 29%-ában próbálják a bérek összegét ezzel emelni. **Megbízási díj**jal dolgozhatnak könyvtárosok, informatikus szakemberek, kisegítő személyzet (24%) stb. **Kereset-kiegészítés**ben (amikor a munkáltató a közalkalmazottat meghatározott többletfeladattal bízza meg) az intézmények 18%-ában részesítik a dolgozókat. A prémium szinte alig (3%) van jelen a közalkalmazotti keresetben.

A béren kívüli juttatások (közvetett javadalmazás) köre a versenyszférához és a közszolgálati szférához viszonyítva szűkebb. A kérdőívben felsorolt formák elterjedtségét a *7. ábra* mutatja.

7. ábra

Közvetett javadalmazás

Az étkezési jegyet minden intézmény biztosítja. Az intézmények 82%-a biztosítja a munkába járás költségeit, valamint az intézmények felénél van ruhapénz. Az általam megadott további lehetőségek közül az intézmények negyedénél a nyugdíjpénztári hozzájárulás és a lakáshitel támogatás szerepel. Az intézmények 15%-a járul hozzá az egészségpénztári befizetésekhez, valamint 6% mobiltelefon használatot biztosít.

Egyéb lehetőségként megadták még néhányan az alább felsorolt formákat: „tárgyi ajándék"; „iskolakezdési támogatás"; „folyószámla-vezetés évi költségének megfizetése"; „fizetési előleg".

Megjegyezni kívánom, hogy a tárgyi ajándék nem béren kívüli juttatás, hanem a jutalom természetbeni formája, melyet a megkérdezettek téves ismereteik miatt ide soroltak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Anyagi és nem anyagi ösztönzés

Az ösztönzési és motivációs lehetőségek a költségvetési szférában, de különösen a magyar közkönyvtárakban nagyon szűken mértek. Anyagi ösztönzés formái a fizetésemelés és a jutalom, a nem anyagi ösztönzési formák pl. a munkakörülmények javítása, az előléptetés, a kitüntetés, a dicséret. A közkönyvtáraknál motiválásra a leginkább használatos módszer a dicséret (79 %). Ez pénzbe nem kerül, csak egy kis odafigyelést kíván a vezetőtől. Szerencsére ezzel sokan élnek is.

Az intézmények 44%-ánál lehetőség van jutalommal is ösztönözni, ezen kívül 38% alkalmazza motiválásra a színvonalas munkakörülmények közötti munkát, valamint a kitüntetést. A fizetésemelés és az előléptetés, mint motivációs eszköz nagyon ritka. Nem csoda, hiszen mindkettőnek hosszú távú anyagi vonzata van.

A kérdőívben az „Egyéb" lehetőségként adott válaszok: „közösségi programok" ; „az a jutalom, ha egy évig nem kell elbocsátani senkit" ; „szóbeli vállveregetés az egyetlen rendelkezésre álló eszköz".

Egyéb kérdések, ill. a visszacsatolás

A magyar közkönyvtárak emberi erőforrás gazdálkodási fő területeinek áttekintése után még három kérdés vizsgálatára tértem ki.

Megkérdeztem a vezetőktől, fontosnak tartják-e, hogy dolgozóik **elégedettek** legyenek munkájukkal, valamint, végeznek-e dolgozói elégedettség-vizsgálatot. Meglepő módon egy intézményvezető úgy válaszolt, hogy számára nem fontos a dolgozók elégedettsége! A többi vezető számára viszont ez fontos, odafigyelést igénylő feladat. Azon intézmények közül akik odafigyelnek erre, 18% végez is dolgozói elégedettség-vizsgálatot.

A könyvtárak készítenek különféle stratégiai terveket, mely munkájuk alapját képezik. Érdekelt, hogy vajon a **humán stratégia** beletartozik-e ezen tervek közé. Sajnos csupán az intézmények egynegyede, pontosabban 24%-a rendelkezik humán stratégiával. A többi intézménynél hiányzik az emberi erőforrás gazdálkodás hosszú távú terve.

Fontos szakmai kérdés az is, hogy ki végzi, **kinek a feladatkörébe tartozik** a humánpolitika. Az intézmények 76%-ánál az intézményvezető foglalkozik humánpolitikai, személyügyi kérdésekkel, néhány helyen segítségére van a gazdaságvezető (9%), a gazdasági ügyintéző (6%), az intézményvezető helyettes (3%), egy intézménynél a minőségbiztosítással foglalkozó munkatárs segíti ezt a tevékenységet. Mindössze egy intézmény van, ahol erre a feladatra külön személyt foglalkoztatnak. További egy intézmény esetében a polgármesteri hivatal hatáskörébe tartozik, illetve egy intézménynél munkaidejének felében egy munkatárs végez humán tevékenységet.

Az intézmények zömében (76%) 1–3 fő foglalkozik humánpolitikával, heten pedig nem válaszoltak erre a kérdésre. Egy megyei könyvtár kivételes helyzetben van, ott ugyanis 4–6 fő látja el ezt a tevékenységet.

A zárt kérdéseket egy **ellenőrző kérdéssorral** zártam. A visszacsatolás módszerét alkalmaztam abból a célból, hogy a kérdőív előző kérdéseire adott válaszok megegyeznek-e a vizsgált humánpolitikai eszközök összességét tartalmazó táblázatra adott válaszokkal. Vagyis ugyanazt a választ kaptam-e a kérdőíven belül, mint az ellenőrző táblázat kérdési során. Kiderült, hogy nem.

Három kritikus pontot emelnék ki:

- 68% válaszolta a kérdőíven belül, hogy elkészíti a munkakör betöltéséhez szükséges kompetenciák meghatározását. Az ellenőrző kérdések során viszont már csak 1% jelölte, hogy végzi ezt a tevékenységet;
- A munkaköri leírások az intézmények 94%-ánál naprakészek valamilyen szinten. Az ellenőrző kérdések során viszont az intézményeknek csak 82%-a jelölte be mint elvégzett tevékenységet.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- A kérdőíven belül az intézmények 42%-a jelezte, hogy elkészíti a dolgozók minősítését. Az ellenőrző kérdések alapján viszont ez már csak 7%.

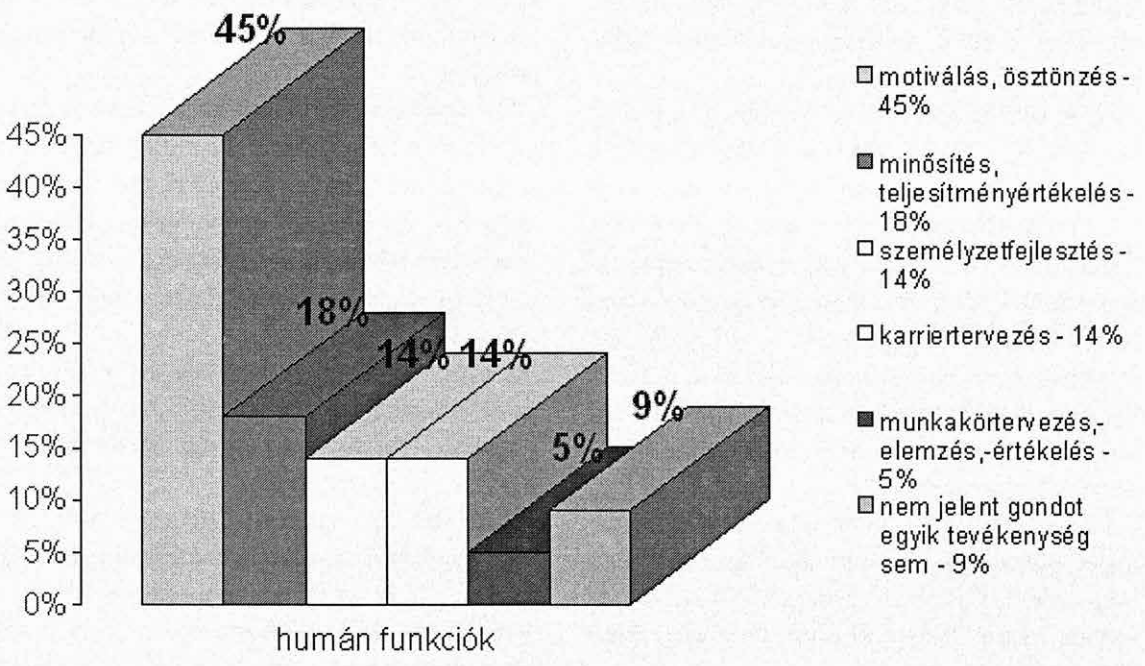
Akkor felmerül a kérdés, hogy melyik válasz az igazi, melyik válasz a valóságos? Vagy egyszerűen csak a fogalmak keverednek, nem elég tisztázottak, az intézményvezetők, vagy a kérdőívet kitöltők humán erőforrás menedzsment ismeretei nem pontosak.

Nyitott kérdések

Végezetül három nyitott kérdést tettem fel. Szerettem volna, ha a vezetők megosztják velem gondjaikat, azokat a nehézségeket, problémákat, melyekkel napi munkájuk során találkoznak a humánpolitika területén. Örömömre szolgált, hogy a válaszadók 65%-a ezt meg is tette. Voltak, akik csak egy-két szavas válaszokat írtak, voltak, akik hosszabban kifejtették véleményüket. Kérdésenként kigyűjtöttem és elemeztem az adott válaszokat.

Melyek azok a humánpolitikai területek, melyek a legtöbb fejtörést, gondot okozzák a vezetésnek? Miért? *(8. ábra)*

8. ábra
Problémát jelentő területek

A válaszadók 45%-ának az ösztönzés, a motiválás okozza a legtöbb gondot. Az intézményekben nem állnak rendelkezésre megfelelő anyagi források ahhoz, hogy dolgozóikat megfelelően motiválni, érdekeltté tudnák tenni a közös munkavégzésre. Előre tervezni anyagi ösztönző eszközt nem lehet, „csak a maradékelv érvényesül. Az pedig nem motiváló tényező, hogy „járni jár, de nem jut" ahogy egyikük írta. Egy másik intézményben „az a jutalom, ha egy évig nem

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kell elbocsátani senkit". A középfokú végzettségű kollégák motiválása nagy gondot okoz egy helyen: ők már nem fognak diplomát szerezni, és feszültséget okoz, hogy egy kezdő, gyakorlatlan, de diplomával rendelkező kolléga több fizetést kap, mint ők. „Meg kell változni a gazdasági környezetnek ahhoz, hogy hatékonyabb humánpolitikát tudjunk folytatni" – fogalmazott egy másik intézményvezető.

Az intézmények 18%-ánál gondot okoz az egyéni teljesítmény mérése, értékelése, illetve a minősítés. Úgy érzik, nem áll rendelkezésre megfelelő mérési rendszer, nincsenek igazán objektív mérési szempontok. Ugyanakkor kerülik a személyes konfliktust, sérelmeket a teljesítményértékelés során, így az nem lehet valós, a minősítési rendszer pedig semmire sem használható.

14%-nál a személyzetfejlesztés folyamatos karbantartása, szinten tartása a nehéz. Ezt ugye anyagilag is „bírni" kell, ami megterheli a költségvetést. A fiatal, jól képzett szakember pedig kevés.

Szintén 14%-nál ütközik nehézségekbe a karrier megtervezése. Nincs, illetve nem találnak igazán lehetőséget az egyes intézményekben arra, hogy a jól teljesítők karriert futhassanak be. Ehhez hozzájárul az is, hogy egy kis könyvtárban, kevés létszámmal ez nem is igen valósítható meg, hiszen kicsi a mozgástér.

9%-nál a munkakörtervezés, -elemzés, -értékelés területe az, ami nehezen megy. Arra utaltak, hogy nehéz objektíven elemezni, értelmezni, illetve megvalósítani.

Az intézmények 5%-ának ütközik nehézségbe a létszámgazdálkodás, a kiválasztás. Azaz hogy megfelelő létszámban, a megfelelő helyen és időben rendelkezésre álljanak megfelelő képzettségű személyek.

A válaszadók 9%-a mondja azt, hogy nincsenek olyan humánpolitikai területek, amelyek gondot okoznának, amelyeket ne tudnának megoldani. Ha erre mégis sor kerül, a fenntartó segítségét kérik.

Mely humánpolitikai tevékenységek azok, ahol véleménye szerint változtatásra van szükség? Miért?

A válaszadók 41%-a gondolja úgy, hogy a munkakörtervezés, -elemzés, -értékelés területén változtatásokat kellene tennie intézményében. Vagy mert nincs ilyen az intézményben, vagy mert nem működik, nem éri el célját. Többen tervezik, hogy ez irányban lépéseket tesznek, elindítják ezeket a folyamatokat. Érdekes, hogy ez az egyik legkevésbé problematikus terület (5%) az előző ábra szerint.

32% gondolja úgy, hogy a teljesítmények értékelésében kellene új megoldásokat találnia. Olyat, mely igazán értékeli az egyéni teljesítményt, és motivációs eszközként is alkalmazható.

14%-nál a motivációs eszközök megtalálásában és használatában van nehézség. Anyagi lehetőségek hiányában nehéz olyan motivációs eszközt találni, mely a minőségi munkavégzést erősítené.

18% fontosnak tartaná a karriertervezést, az utánpótlás megtalálását és megtartását. Azt, hogy ösztönző legyen egy adott intézményben dolgozni. De hogyan? A karrierutak kiépítése nehéz egy néhány fős intézményben, sőt még egy nagyobb létszámban dolgozó könyvtár esetében is.

9% a személyzetfejlesztést, képzést jelölte meg, mint változtatásra megérett területet. Ezt megint nagyban befolyásolja az anyagi lehetőségek szűkössége, illetve hiánya.

Ugyancsak 9% esetében a szükséges kompetenciák meghatározásában nem érzik magukat biztosnak, illetve még nem végeztek ilyet.

Szintén 9% aki a minősítés területén érzi a változtatás szükségességét. Úgy érzik, nincs értelme, hiszen sem a munkáltató, sem a munkavállaló nem tudja mire használni. „Nem függ sem előbbre lépése, sem visszalépése, sem bére, sem jutalma tőle."

5% a jobb munkahelyi légkör, a csapatszellem kialakításában kíván előrelépéseket tenni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

5% érzi fontosságát a humán stratégia elkészítésének, illetve meglétének, de ehhez úgy érzik, már önálló személy kellene.

Szükségesnek tartaná-e, hogy e tevékenységek elvégzését felkészült humán szakember segítse intézményében? Miért?

A válaszadók 36%-a egyértelműen szívesen látná egy felkészült humán szakember segítségét. Ez egy külön szakma. A vezetők úgy gondolják, a szakmai munkára fordítható idejüket növelné, ha ezzel a területtel nem nekik kellene foglalkozniuk. Egy humán szakember döntéselőkészítő szerepe nagy segítséget jelentene, hatékonyabbá válna a munkavégzés. A kezdeti lépések megtételéhez mindenképpen fontos egy humán szakember segítsége, tanácsa. Sajnos az anyagi gondokkal küszködő intézményekben a státusz és bérezés kérdése megoldhatatlan. Itt megjegyzem, hogy senki nem gondolt arra, hogy nem feltétlenül kell, hogy az intézmény létszámát gyarapítsa egy humánmenedzser. Tanácsadóként bármikor felkérhető a felmerülő gondok kezelésére. Javaslatként felmerült, hogy a fenntartó önkormányzatok is alkalmazhatnának humán szakembert, aki segítené az intézményvezető munkáját.
Szintén 36% azok aránya, akik egyáltalán nem tartanak igényt humán szakember segítségére. Ők megoldanak minden felmerülő problémát maguk is. 23% az anyagi gondokra hivatkozva úgy érzi, még nem jött el az ideje, hogy ezzel a témával foglalkozni kellene.

*

Az első két nyitott kérdésre adott válaszok egybevetése **több ellentmondásra hívja fel a figyelmet**. A válaszok alapján a legtöbb problémát okozó terület a motiválás, ösztönzés (45%), ugyanakkor ezen a területen már csak 14%-uk változtatna. A munkakörrel összefüggő tevékenységek (munkakörtervezés, -elemzés, -értékelés) problémát csak az intézmények 5%-ában okoznak, viszont ez a terület első a változtatásra szoruló tevékenységek között (41%). A minősítés és teljesítményértékelés problémája itt is kiütközik. Az intézmények 18%-ánál jelent problémát e két terület. A változtatásra szoruló tevékenységek sorában a teljesítményértékelés az intézmények 32%-ában, a minősítés pedig csak 9%-ában merül fel. Holott a minősítés kötelező tevékenység, s mint láttuk, ennek nem tesznek teljes mértékben eleget az intézmények. A karriertervezés területe az, mely mind a két esetben hasonló eredményt hozott. Az intézmények 14%-ában okoz gondot a karrierutak megtervezése, és 18% gondolja úgy, hogy változtatásra szorul e tevékenység intézményében.

Összegzés helyett

Kutatásaim során bebizonyosodott az általam felállított hipotézis, miszerint jelenleg csak minimális, a szakirodalom szerint az ún. Personnel Administration (PA) szintjén folyik a magyar városi közkönyvtárakban humán erőforrás gazdálkodás. Ugyanakkor tárgyilagosan el kell ismerni, hogy megindultak próbálkozások, érződik a vezetők részéről e terület mélyebb megismerésének igénye.
Magam is vallom *Bartos Éva* gondolatait, mely szerint: *„Őszinte és reális helyzetkép lehet az alapja annak, hogy további vizsgálódási, majd fejlesztési irányokat tudjunk felvázolni mind a magunk, mind a tényleges és potenciális használóink, mind pedig az állami irányítás számára. Mára már kimondatott, hogy a könyvtárak a társadalom alapintézményei: ez jó reménnyel szolgál arra, hogy az ezen intézményekben dolgozó szakemberek nélkülözhetetlensége is kimondassék. De ezt magunknak is elő kell segítenünk."(Bartos Éva 2002)*

Irodalom

BARTOS Éva: Korszakváltó könyvtárosok?. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 11. évf. 2002. 4. sz. április p. 31–33.

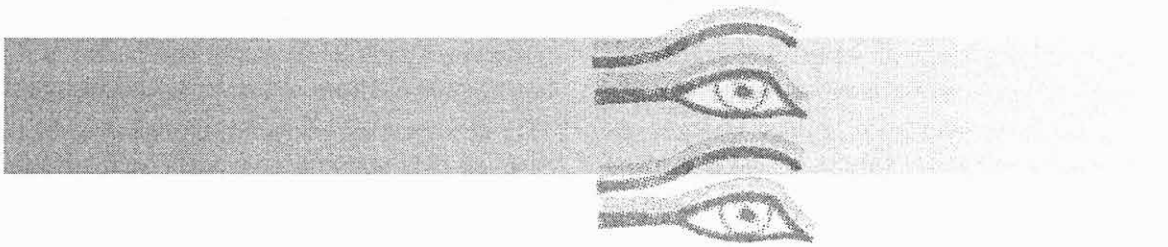
A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

BENCSIK Andrea: Szervezeti versenyképesség és dolgozói elégedettség. In: Marketing Menedzsment, 37. évf. 2004. 5. sz. p. 4–12.

KONCZ Katalin: Karriermenedzsment. Budapest : Aula, 2004.

Könyvtári statisztika 2004. Budapest : Könyvtári Intézet, 2005.

ZALAINÉ KOVÁCS Éva: A könyvtár tevékenységének és szolgáltatásai minőségének értékelése az európai modell alapján. In: Könyvtári Figyelő, 46. évf. 2000. 3. sz. p. 385–391.

Kertész Gyula bibliográfia-elméleti munkássága

BÉNYEI Miklós

Ha majd egyszer megírják a hazai bibliográfia-elméleti tevékenység történetét (szeretnénk hinni, hogy egyszer tényleg megírják!), ebben az áttekintésben minden bizonnyal jókora terjedelmet kapnak majd az 1950-es évek végétől kibontakozó időszak fejleményei. Részben a nagy elődök teljesítményére támaszkodva, részben a külföldi eredményeket, tapasztalatokat figyelemmel kísérve, részben az aktuális itthoni feladatokra keresve a megoldást élénk és sokrétű, sokirányú gondolkodás indult meg a bibliográfiáknak a tudományos kutatás, tágabban az információközvetítés folyamatában betöltött szerepéről, a teljesség és a válogatás örök életű problémájáról, a szerkesztés és a tételalkotás metodikai dilemmáiról és még sok más kérdésről. Publikációk sokasága látott napvilágot, és ezzel egy időben igencsak megugrott a különféle témájú és műfajú bibliográfiai összeállítások száma.

A fellendülés aktív részese, emlékezetes alakja volt *Kertész Gyula* is, aki tanárként (sok száz mai könyvtáros nevelőjeként), könyvtárosként, szakíróként és bibliográfusként egyaránt sokat tett a magyarországi bibliográfiai kultúra fejlődéséért. Életművének, szellemi örökségének számbavétele, elemző, értékelő feltárása még előttünk álló feladat.

Talán azzal tehetjük meg az első, esetleg másokat is további kutatásra ösztönző lépést, ha munkásságának legismertebb szeletét próbáljuk meg felidézni, a szabott keretek között vázlatosan bemutatni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Vázlatos élet- és pályakép

Nézzük először az életút szikár tényeit. Kertész Gyula 1935. április 12-én született egy kis bihari faluban, Magyarhomorogon. A Debreceni Református Kollégium Gimnáziumában érettségizett 1953-ban, majd a Kossuth Lajos Tudományegyetemen 1957-ben szerzett magyar-orosz szakos tanári oklevelet. Ez év őszén a frissen szervezett derecskei járási könyvtár vezetőjévé nevezték ki, ma már szinte hihetetlenül fiatalon, akkor azonban nem szokatlan módon. Három esztendő elteltével a Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár módszertani csoportjába került. A szakmai ismereteket autodidaktaként (olvasmányaiból, munkatársaitól, előadásokon stb.) igyekezett elsajátítani. 1961-ben házasságot kötött, felesége a közismert kollegina, *Molnár Katalin*. Ekkor kezdte levelező tagozaton a tanulmányait az Eötvös Loránd Tudományegyetem könyvtáros szakán, ahol 1965-ben végzett. Pár héttel később, 1965 szeptemberétől a Debreceni Tanítóképző Intézet népművelő-könyvtár szakának oktatója lett. Amikor 1977-ben a szakon a nappali tagozat megszűnt, Budapestre költözött, és az Állami Gorkij Könyvtár osztályvezetőjeként, később főosztályvezetőjeként dolgozott. Az utolsó állomás az Országos Széchényi Könyvtár, ahová 1985-ben hívták: a retrospektív nemzeti bibliográfiai osztály főmunkatársa, majd osztályvezetője volt; innen ment nyugdíjba 1998-ban. Voltaképpen formális aktus volt, hiszen továbbra is gyűjtötte az anyagot, szerkesztett, mutatózott, vagyis folytatta választott hivatását – fájdalmasan korán bekövetkezett haláláig. 2002. november 8-án hunyt el, éppen öt esztendeje. A hatvanas évek közepétől folyamatosan jelen volt a hazai szaksajtóban, számtalan recenziót írt (főleg bibliográfiákról), gyakran kérték fel lektornak. Többféle megbízatást is vállalt a szakmai közéletben: egyebek között az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács (OKDT) képzési és továbbképzési szakbizottságában (1968–1974 között), a Könyvtári Figyelő szerkesztőbizottságában (1968–1978), alapításától (1973) a Magyar Könyvtárosok Egyesülete (MKE) Bibliográfiai Bizottságában (1990-től Szekciójában), 1980-tól a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaságban, majd 1986-tól 1990-ig a Magyar Tudományos Akadémia könyvtörténeti és bibliográfiai munkabizottságának tagja; egy ideig (1980–1985) az IFLA Round Table of Ethnic and Linguistic Minorities (1980–1985) egyik hazai résztvevője. Magas szintű teljesítményét kitüntetésekkel is elismerték: 1980-ban a Szocialista Kultúráért jelvényt, 1994-ben a Szinnyei József-díjat, 1995-ben az OSZK Széchényi Ferenc emlékérmét kapta meg.[1]

Érdeklődésének középpontjában: a bibliografizálás

A pálya ismeretében nem meglepő, hogy bibliográfiai érzékenysége már korán kialakult: magyar-orosz szakos egyetemi hallgatóként 1957-ben írt szakdolgozatában (*Gorkij a debreceni napilapok és folyóiratok kritikáiban 1945-től napjainkig*)[2] történeti áttekintést adott a szóban forgó évtized debreceni sajtójáról, illetve értékelő bibliográfiai szemlét a címben jelzett cikkekről, számos ponton kiegészítve az akkori szakbibliográfiát. Lehet, hogy ez ekkor még ösztönös választás volt, de a munka már jelzi, mintegy előre vetíti későbbi érdeklődésének két fontos irányát: a lokális jelenségek és a sajtórepertorizálás ügye iránti majdani elkötelezettséget. Jelzi majdani munkásságának egyik legfontosabb jellegzetességét, az adatfeltárásban érvényesülő alaposságot és precizitást is. Saját vallomása szerint a helyismereti információszolgáltatás jelentőségét igazán a derecskei járási könyvtár élén értette meg.[3] A bibliográfia elméleti és módszertani kérdéseivel valószínűleg a könyvtár szakon végzett kiegészítő egye-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

temi tanulmányai során találkozott először; itt négy féléven keresztül (1962–64) a szakterület legendás egyéniségétől, *Szentmihályi János*tól hallgatta a bibliográfiai stúdiumot.[4] Majd főiskolai tanárként, mint a könyvismeret-könyvtári tájékoztatás tárgy oktatója[5] szükségszerűen elmélyült a tárgykörben. Tanítványaival rengeteg évfolyamdolgozatot íratott, és sokan nála választottak szakdolgozati témát is, leginkább helyismereti és személyi bibliográfiákat, folyóirat-repertóriumokat készítettek. Néhány tanéven át a tudományos diákkör tanári vezetőjeként szintén szorgalmazta a lokális bibliográfiák összeállítását, felismerve e *„munka nagy nevelő és metodikai értékét"*. Hallgatói az országos szakmai versenyeken szép sikereket értek el, akadt olyan munka is, amelyet közreadtak.[6] A helyismereti bibliográfia problematikája rendkívül intenzíven foglalkoztatta ez idő tájt. Ezzel a témával pályázott 1969-ben aspirantúrára, de az eredményes vizsga ellenére a Szovjetunióban nem fogadták.[7] 1972 tavaszán dolgozta ki a *Helyismereti munka a könyvtárakban* című speciálkollégium két féléves tematikáját (ősszel meg is indította a kurzust), amelyben tetemes hányadot foglalt el a helyismereti bibliográfia rendszere és módszertana.[8] Mintegy másfél évvel később nyújtotta be egyetemi doktori disszertációja tervét, *A magyarországi helyismereti bibliográfiák története, elméleti és módszertani kérdései* címmel. (Ennek megírása végül is elmaradt.) A vázlatból kiderül, hogy bármennyire fontosnak tartotta a történeti alapozást, voltaképpen a lokális bibliográfiák rendszertani, tipológiai és metodikai problémái izgatták, sőt kísérletet akart tenni a helyismereti bibliográfiák másodfokú regisztrációjára és egyúttal azok kritikai vizsgálatára. Jelezte a külföldi szakirodalom feldolgozásának, valamint a történeti és az összehasonlító módszer együttes alkalmazásának szándékát is.[9] Oktatói sikerei, kezdeményezései, az országos tanácskozásokon elhangzott, rokonszenvesen megfontolt hozzászólásai komoly visszhangot váltottak ki.

Helyismereti bibliográfiai munkássága

A hetvenes évek elején egyébként is fokozott figyelem irányult a helyismereti tevékenységre, szoros összefüggésben a helytörténetírás és a honismereti mozgalom fejlesztésére, kibővítésére irányuló erőfeszítésekkel. A könyvtári szakemberek, illetve intézményesen a Könyvtártudományi és Módszertani Központ (KMK) szükségesnek tartották volna a helyismereti kutatók kézikönyvének elkészítését és kiadását.[10] A harmadik rész, a bibliográfiai kalauz tervezetének kidolgozásával 1972 őszén az ötlet első számú szorgalmazóját, Kertész Gyulát bízták meg. Rendkívül alaposan végiggondolt, nagy ívű koncepciót vázolt fel. Főként a primer szakirodalomhoz elvezető bibliográfiákat, repertóriumokat, a publikált kézirat-katalógusokat és levéltári jegyzékeket, a szintetizáló-összefoglaló és adattár jellegű kiadványokat kívánta feltárni, ám a lokális monográfiákig, folyóiratokig is eljutna (de a cikkekhez semmi esetre sem). Rendszerező, tudományterületenként (azokon belül műfajok szerint) tagolt és magyarázatos, tájékoztatási szempontból értékelő, földrajzilag a mindenkori Magyarország közjogi területére kiterjedő, egyedileg vagy csoportosan annotált, rövidített címleírásokat tartalmazó kutatási segédletre gondolt.[11] A KMK a munkálatok irányítására őt kérte fel, 1973-ban formálisan is a Debreceni Tanítóképző Intézetbe telepítve a feladatot. Főként debreceni bibliográfusok és néhány tehetséges hallgatója közreműködésével az előkészítés és az anyaggyűjtés megindult, de itt nem részletezhető (máig beható elemzésre váró) okok, leginkább a szervező távozása miatt az ígéretes, ám valószínűleg az adott körülmények között túlméretezett vállalkozás eredeti mivoltában nem valósulhatott meg.[12]

A helyismereti, közelebbről a városi bibliográfiák szerkesztési metodikájának kifejtésére (nyilván a tanóra-előadásokon kívül) először

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

egy recenzióban tett kísérletet, 1975-ben. A *Szolnok helyismereti bibliográfiájának módszertani kérdései* c. közlemény észrevételeinek döntő hányada a többi típusban is érvényesíthető, tehát bizonyos értelemben általánosítható. Szisztematikusan vette sorra a teendőket: tartalom és gyűjtőkör, feldolgozás, szerkezet, mutatók, kiegészítő részek. A külső szemlélő által is érzékelhető hiányok kimutatása után sajnálattal jegyezte meg, hogy keveredik a tiszta bibliográfia és a megyei lelőhelyjegyzék, ráadásul következetlenül. Felrótta, hogy nem különböztették meg a „helyi", vagyis a városról szóló és a helyi kiadványok kategóriáját, sőt még a helyi írók nem helyi tartalmú munkáinak egy részét is beemelték. Örvendezett a gyűjteményes kötetek analitikus feltárásán, továbbá az országos és megyei munkák ilyetén felvételén, de kárhoztatta a címleírásokban található, feltűnően sok hibát, pontatlanságot és az annotációk esetleges, hézagos voltát. Helyesnek vélte a tematikus beosztást, akárcsak a másodlagos kronológiai rendező elvet, ugyanakkor úgy érzékelte, hogy a szinkron (egyidejű) és a diakron (történeti) fejezetek tartalmának elválasztása bizonytalan. Miután ez máshol is jelentkező, „örök" dilemma, a feloldásra – kissé elsietett módon – a tárgyidőszak szerinti tagolást ajánlotta. Szerinte a megbízható névmutató mellett szembe ötlő a tárgymutató kiérleletlen volta. Végül levonta a tanulságokat is: tisztább profilú bibliográfiákat adjanak ki; tartalmi-szerkezeti szempontból úrra kell lenni az összegyűjtött anyag fölött (ez kellő érlelési időt és módszertani jártasságot kíván); a mutatók nem pusztán függelékek, hanem funkcionális szerepük van; elengedhetetlen a megfelelő ellenőrzés, korrektúra.[13]

Bibliográfiák a tájékoztatásban, oktatási segédletek

Már egy évtizede tanította a népművelő-könyvtár szakos hallgatókat, amikor 1975-ben megjelent az általa szerkesztett *Könyvtári tájékoztatás* c. jegyzetsorozat első kötete, *Általános tájékoztatás* címmel. Ebben foglalta először írásba – máig időszerű és hiteles módon –, hogy miként vélekedett általában a bibliográfia szerepéről, helyéről, rendszeréről. Abból indult ki, hogy *„az indirekt tájékoztatás egyik leghatékonyabb"* műfajáról van szó. A fogalmi körülhatárolásnál utalt a történelmi változásokra, és háromféle értelmezést emelt ki (összhangban az akkortájt uralkodó hazai szemlélettel): a bibliográfiát egyrészt produktumnak, másrészt tevékenységnek, harmadrészt ismeretágnak, tudománynak tekintette. Igen korszerű felfogásban nyilatkozott a bibliográfiai produktumról: az nemcsak a nyomtatványokra vonatkoztatható és nemcsak szimpla jegyzék, hanem *„a közlésre szánt vagy arra érdemesnek ítélt objektiválódott szellemi alkotások rendszerező és módszeres* (analitikus-szisztematikus) *nyilvántartása és feltárása."* Nagyon lényeges momentum egy tanulmányi segédletben, hogy egyértelműen kiállt a bibliográfia tudományossága mellett, mintegy követelményként is megfogalmazva a teoretikus megalapozottságot. Munkássága világosan bizonyítja, hogy ezt a tézist igencsak komolyan gondolta: előadásaiban, publikációiban rendre visszatérő elem a bibliográfiai tevékenység elméletét és módszertanát érintő töprengés, elmélkedés. A jegyzetben következetesen érvényesítette a történeti szemléletet, és a legjobb, legfrissebb hazai szakmunkák, valamint néhány szovjet-orosz mű nyomán behatóan foglalkozott a bibliográfiák tipológiájával, az egyes műfajokkal, szólt a jelesebb darabjaikról; külön fejezetet szentelt – egyéni meglátásokkal – a magyar nemzeti bibliográfiának.[14] Az elvi-rendszertani és metodikai problémák tisztázására irányuló teoretikus szándéka talán még nyíltabban kifejeződött a topobibliográfiákról szóló fejezetben. Ekkor ugyanis úgy vélte, hogy a helyismereti bibliográfia (amely a helyre vonatkozó kiadványokat re-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gisztrálja) és a helyi kiadványok bibliográfiája az átfogóbbnak hitt topobibliográfia néven vonható egybe. Fontos megállapítása, hogy a két csoportba sorolható összeállítások *„ugyanolyan rendszert alkotnak, mint az ugyancsak regionális szempontú nemzeti és patriotica bibliográfiák."* Vagyis a lokális címjegyzékek voltaképpen egy komplex alrendszert képeznek, amelyek éppúgy tagolhatók, mint maguk a nemzeti bibliográfiák.[15]

Akár a jegyzetben olvasható didaktikai fejtegetés egyenes folytatásának is tekinthető a szintén oktatási segédletként, szaktanfolyami használatra 1978-ban közzétett *A bibliográfiák elméleti és módszertani kérdései* c. írásmű. Ebben arra a kézenfekvő kérdésre kereste a választ, hogyan kell bibliográfiát készíteni. Noha meggyőződéssel hangoztatta, hogy vannak/lehetnek olyan általános vagy általánosítható tudnivalók, elvárások és eljárások, amelyeket minden bibliográfusnak ismernie kell, e helyen leginkább a szak- és az ajánló bibliográfiák különféle műfajai szerkesztőinek, még közelebbről a kezdő vagy csekély tapasztalattal rendelkező szakembereknek szánta mondanivalóját. Előbb felsorolta, magyarázta az általános, azaz valamennyi bibliográfiára érvényes követelményeket: társadalmi hasznosság, tervszerűség, megbízhatóság (válogatásban, pontosságban, értékelésben) és egységesség; a két utóbbi egyik fő biztosítékaként említette az autopszián alapuló munkamódszert. Aztán a munkafolyamat menetében haladt előre, és igen aprólékosan tárgyalta az egyes teendőket: felkészülés (tárgyválasztás, előzetes tájékozódás, tervezés), anyaggyűjtés (források, válogatás, gyűjtési technikák), feldolgozás (címleírás, tartalmi feltárás), szerkesztés, mutatók összeállítása. Az elmélet talaján állva és messzemenően figyelembe véve a gyakorlati tapasztalatokat, mindenütt az adekvát módszerek felmutatására törekedett, de felvillantotta a megengedhető alternatív lehetőségeket is, sőt kifejezetten biztatott a kísérletezésre. Ugyanakkor elutasította, bírálta az eleve helytelen megoldásokat: pl. a felületes szelekciót, a túlírt és ellenőrizetlen annotációkat, az erőltetett vagy mereven mechanikus elrendezést.[16]

A sajtórepertorizálás kérdéseiről

A helyismereti kalauz kapcsán figyelt fel a megyei sajtóbibliográfiák, továbbá a magyarországi időszaki kiadványok repertóriumainak, illetve repertorizálásának problematikájára. Az előbbiekről szervezett szegedi tanácskozáson (1974. március 19–20-án) részben előre megírt, részben rögtönzött hozzászólásban foglalta össze, miként vélekedik a helyi sajtótermékek regisztrálásáról. Az igényes, tanári precizitással előadott át- és rátekintés során nyolc pontba sűrítette gondolatait. Szólt a földrajzi határok dilemmájáról, a megyei és a városi (községi) sajtó viszonyáról (a településekre helyezve a hangsúlyt), az évkönyvek, kalendáriumok és iskolai értesítők felvételéről (elvileg helyeselte volna, de a központi feldolgozás terve miatt gyakorlatilag ellenezte), az annotáció indikatív formájáról (amelyet egy sajtótörténeti-tematikai vázlat egészíthetne ki), a sajtótörténeti irodalom és még inkább a repertóriumok felsorolásának szükségességéről, a lelőhelyközlés fontosságáról, a mutatókról (minél több, annál jobb) és végül az illusztrálás lehetőségéről (főleg a címlap-másolatokat javasolta).[17] A sajtótörténeti bevezető (vagy éppen utószó) lehetőségét sem vetette el, bár nem tartotta a bibliográfia nélkülözhetetlen kellékének, és igencsak magas követelményeket támasztott vele szemben. Jól tükrözi ezt a Nógrád megyei sajtóbibliográfiáról 1979-ben írt lektori jelentése, ahol a terjedelem közel háromnegyedét a történeti áttekintés bírálatának szentelte.[18] Tíz évvel később a Bács-Kiskun megyei sajtóbibliográfiáról vállalt recenziót, és korábban nyilvánosságra hozott nézeteivel szembesítette, vagyis módszertani szempontból vizsgálta. Az elismerő szavak (a földrajzi határoknak a történeti vármegyére való kiterjesztése, az időszaki kiadványok fogalmának mértéktartó értelmezése, a gazdag forrásanyag, a széles körű lelőhely-kutatás, a bibliográfiai leírások tel-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

jessége és mélysége, a betűrendes szerkezet, az ötféle mutató) mellett a csekély számú kifogásait (a források köre nem világos, a szakmutatóban a hírlapok pártállás és jelleg szerinti csoportosítása nem mindig szerencsés, sok a sajtóhiba) sem hallgatta el.[19] Élete végén impozáns szaktudásával és türelmes jóindulatával szintén lektorként segítette – közel másfél évtizedeken keresztül – a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei sajtóbibliográfia napvilágra hozatalát, amely a műfaj egyik legjobb hazai terméke.[20]

A repertóriumokkal a főiskolai jegyzetében is foglalkozott, de inkább történeti aspektusból.[21] Ekkor már ambicionálta a különféle periodikumok önállóan és rejtetten közzétett, valamint kéziratban hozzáférhető címjegyzékeinek számbavételét; a hallgatói is segítették (tanulmányi feladatok megoldásával). E munka gyors befejezéséhez aztán a folyóirat-repertóriumokról 1974. augusztus 27-28-án rendezett debreceni országos konferencia ajánlásai[22] adták a végső lökést. A következő év nyarán lezárt anyaggyűjtés (szám szerint 372 tétel) 1977-ben jelent meg nyomtatásban, *A magyar sajtó repertóriumainak annotált bibliográfiája* címmel. A teljességre törekvő kutatást ezután is folytatta, és 1990-ben a könyvtárosok és az érdeklődők kezébe került a jegyzék bővített, átdolgozott változata, amely immár 838 tételt számlált, és *A magyar időszaki kiadványok egyedi repertóriumai. Annotált bibliográfia* címet kapta. (A törzsanyag gyűjtését 1986 végén zárta le, ám függelékben közölte a 1989-ig napvilágot látott vagy tervezett összeállításokat is.) A két előszó és a nagyrészt megismételt (bár a második kiadásban némileg kiegészített és módosított), mintaszerűen precíz használati útmutató akár tankönyvi lecke is lehetne, akárcsak a forrás- és rövidítésjegyzék, a bibliográfiai leírás, a részletes annotálás és a mutató. A nyomtatásban (másodszor már árnyaltabban) megfogalmazott hármas célkitűzés híven tükrözi szándékait: az egyedi repertóriumok nemzeti másodfokú bibliográfiájának megalapozása, a könyvtári tájékoztatás elősegítése és hozzájárulás a műfaj történeti, elméleti, módszertani szintéziséhez. Ő ennyit tudott vállalni, a közös repertóriumok szintén indokolt feldolgozását viszont már kollektív erőfeszítéssel hitte kivitelezhetőnek.[23]

Az úttörő jellegű műfajtörténeti-kritikai bibliográfia első kiadása érezhető meglepetést keltett. Az egyik kritikusa a helyzetkép megrajzolását üdvözölte, szerinte e „furcsa műfaj" szellemi szolgáltatás, amely a hazai művelődés történetének feltárását segíti.[24] A másik az autopszia következetes alkalmazását, az annotációk egységes felépítését és az utalási rendszer mintaszerű voltát emelte ki.[25] A bővített változat fogadtatása szintén kedvező volt, a recenzensek mindegyike elismeréssel írt róla. Volt, aki az első kiadás termékenyítő hatására, továbbá a forrás- és irodalomjegyzék hasznosságára is utalt.[26] Egy másik bíráló a könyvtári tájékoztatás és a kutatás szemszögéből vizsgálta az összeállítást, aprólékosan elemezve módszertani erényeit.[27] A könyvtáros és a kutató kezében egyaránt fontos műszer lesz ez a kötet – jósolta a harmadik ismertetés szerzője.[28] A negyedik méltató részletesebben kitért a hungarika-folyóiratok problematikájára, majd a tartalmi teljességen túl a tárgyilagosan elemző megjegyzéseket és az egyszerű, könnyen áttekinthető szerkezetet dicsérte. *„A bibliográfia a maga nemében mestermunka, olyan, amit tényleg tanítani kéne"* – sommázta mondandóját.[29]

A sajtórepertorizálás hazánkban meglehetősen mostohán kezelt témája Kertész Gyulát évtizedekig foglalkoztatta. A hetvenes évek derekától az új évezred elejéig több ismertetést is közölt a publikált összeállításokról. A *Könyvtáros tízéves (1961–1970) mutatójá*ról kevés jót tudott mondani, főleg a következők miatt marasztalta el: a cím pontatlan, nem a teljes anyagot tárja fel, a hármas (személyi-szerzői, földrajzi-intézményi, tárgyszavas) beosztás és többnyire mellérendelő ismétlés gazdaságtalan, a harmadik rész így eleve nem töltheti be szerepét, a címleírásokban alkalmazott betűjelek egy része feloldatlan, a technikai kivitelezés színvonala alacsony. Ál-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

talánosítható tanulságként javasolta, hogy egy folyóiratról (vagy egy periódusáról) csak egy, de teljes repertórium készüljön, a lap profiljának és a keresés várható igényeinek legmegfelelőbb szerkezetben.[30] A *Kincskereső repertóriumá*ról – 1982-ben – a kezdő bibliográfusoknak kijáró megértéssel, ám tárgyilagos modorban formált véleményt. Méltányolta a tudatosságot, a módszerességet, a teljességre törekvő feltárást, a pontos címleírásokat és a precíz betűrendes mutatót. Nem tetszett viszont a szerkezet megválasztásának számos bizonytalansága (a műfaji csoportosítás elsőbbsége a tartalmival szemben, a szépirodalom tagolatlansága, az illusztrációk elkülönítése a szemléltetett tárgytól).[31] A harmincas-negyvenes években élt vajdasági irodalmi folyóirat, a *Láthatár* címjegyzékében – erről 1988-ban nyilatkozott – elsősorban a szerkesztés újító metodikája váltotta ki elismerő szavait: az összeállító az állandó és változó rovatokat, továbbá a főbb témákat, műfajokat mint keresési csomópontokat követte, és ezzel a lap szerkezetét is tükröztette.[32] A kifejezetten lokális (vagy az ő kifejezésével: regionális) érdekű *Dunakanyar* (1965–1999) repertóriumáról szólva 2002-ben azon kesergett, hogy készítői a besorolásnál a szimpla és szoros időrendet választották, és mellőzték a tájékozódást megkönnyítő címkiegészítéseket, megjegyzéseket. A hiányosságok és hibák forrását abban látta, hogy a kiadványt nem lektorálták.[33] 1978-ban terjedelmesebb recenzióban mérlegelte a szovjet-orosz gyakorlat módszertani tanulságait.[34] 1982-ben egy szűkebb szakmai tanácskozáson előadást tartott az ügy hazai állásáról; állást foglalt a kiemelkedő jelentőségű periodikumok egyedi mutatózása mellett, de ismételten sürgette a közös repertóriumokat is.[35] Három esztendővel később sokak érdeklődését felkeltő módszertani tanulmányt publikált *Az egyedi sajtórepertorizálás újabb eredményei és problémái* címmel. A bibliográfiája első kiadása óta folytatott anyaggyűjtés tanulságait összegezte. Pozitívumként említette a számbeli gyarapodást és a számítógépes indexek felbukkanását, felfigyelt a napi- és hetilapok javára történt arány-eltolódásra, és új fejleményként konstatálta az iskolai értesítők feltárását (egyelőre csak szakdolgozatban). Tapintatosan (a vitatható eljárások felvillantásával), ám kellő szigorral a metodikai szabadság káros velejáróit is megnevezte: pl. a szerzői betűrend indokolatlan alkalmazása, az időrendi szerkezet abszolutizálása, a tagolás túlzott szétaprózottsága, a többszörös (párhuzamos) feltárás, a mutatók hiánya.[36] A kétségkívül időszerű és a történeti kutatás szempontjából közvetve igen hasznos téma olyannyira érdekelte, hogy ebből írta egyetemi doktori értekezését is. Évekig dolgozott rajta, majd *A magyar sajtó egyedi repertóriumainak fejlődése, elméleti és módszertani kérdései* címmel 1987-ben nyújtotta be az ELTE Könyvtártudományi Tanszékére. A bölcsészdoktori disszertáció nyomtatásban nem jelent meg, ezért érdemes legalább a vázlatát ismertetni, a hagyatékban fennmaradt gépiratos, javításokkal teletűzdelt példány alapján. Az első fejezetében (Terminológia, funkcionális és tipológiai-rendszertani kérdések) a repertórium fogalmát, válfajait, történeti terminológiáját, továbbá a sajtórepertóriumok célját, funkcióit, típusait és rendszerét tisztázta. A második részben (A hazai egyedi sajtórepertóriumok tartalmi és módszertani kérdései) a magyar időszaki sajtó feltártságáról (a formai, műfaji és tartalmi arányokról), a válogatás és teljesség problémájáról, a bibliográfiai leírásról és annotálásról, a szerkezeti-szerkesztési megoldásokról és a mutatókról esett szó.[37] Mindkét bírálója a legmagasabb minősítéssel honorálta a nagy anyagismeretről tanúskodó dolgozatot. Főként az elméleti fejtegetésekkel voltak elégedettek, a metodikai fejezetekben további tudományos elemzésre biztatták.[38]

A hírlapközlemények feltárásának fontossága

Kertész Gyula is azok között volt, akik ismételten szorgalmazták a hírlapok egyedi és közös

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

(országos) repertorizálását, beleértve a szépirodalmi közlemények és az eredeti műalkotások felvételét. A műfaj létjogosultságát érezte bizonyítottnak a debreceni Néplap repertóriumában is. Az 1975 nyarán közölt, feltűnően pozitív recenziójában mindenekelőtt a mások elé is példának állítható erényeket hangsúlyozta.[39] A *Magyar Nemzet* első két esztendejének feltárását 1981-ben mint újabb eredményes kísérletet méltatta; egy olyan újság közleményeinek szelektív jegyzékét, amelyben nagyon sok szépirodalmi alkotás is napvilágot látott, tehát e tekintetben is mintaértékű. Noha talált hibákat, aránytalanságokat és további vitát sürgetett az időrendi szerkezetről, összességében elégedett volt.[40] Az ekkortájt még ritka próbálkozások serkentésére időszerűnek vélte egy módszertani kiadvány közzétételét is.[41] A kecskemétiek kérésére 1987-ben – *A hírlaprepertorizálás kérdéseiről* címmel – gondolta át, hogyan lehetne a *Szinnyei József* óta megoldatlan feladat végrehajtásában előrelépni. Alaptézise: a teendőket be kell illeszteni a nemzeti, helyismereti és szakbibliográfiák rendszerébe, mert e nélkül *„öncélúvá, ismétlődővé vagy éppen provinciálissá válhatnak a helyismereti repertorizálási próbálkozások."* Országos szakmai ügyről van tehát szó, ezért országos koordináció szükséges. Természetesen a módszertani vonatkozásokat is meg kell vitatni (pl. mi kerüljön a kollektív, illetve az egyedi címjegyzékekbe, mit kell csak indexelni vagy eseménynaplóban rögzíteni, milyen műfajokat kötelező leírni), és ehhez (ezt megelőzően) elengedhetetlen az eddig elkészült összeállítások tapasztalatainak kritikai elemzése.[42] Ezt követően is többször eltűnődött a bibliográfus szakma által egy ideig napirenden tartott problémakörön, főleg a válogatás feszítő dilemmáján, utoljára és legmagasabb színvonalon 1994-ben, a helyismereti könyvtárosok váci összejövetelén. *A kurrens helyismereti repertorizálás helyzete és perspektívái* címmel foglalta rendszerbe elképzeléseit, és referátumához egy táblázatot is mellékelt, ahol ötven címjegyzék tartalmi-módszertani és technikai jellemzőit sorolta fel. Szokásához híven figyelembe vette a témához kapcsolódó szakirodalmi közleményeket, gyakran utalt, támaszkodott rájuk, illetve újragondolta egyes részleteiket. Sajnálattal észlelte, hogy jó néhány kurrens repertórium mihamar megszűnik. Másfajta gondként jelezte, hogy nem ismerjük a gyűjtés potenciális forrásait sem országosan, sem regionálisan (akkoriban erősen hézagos volt a kötelespéldány-szolgáltatás, és – tegyük hozzá – a sajtótermékek terén azóta sem javult kellő mértékben a helyzet). Szemléleti bajokat is felfedezett; leginkább azt helytelenítette, hogy a megyei könyvtárak egy része a megyeszékhelyen kívül kiadott lapokat mellőzi (ez olyan hiba – mondta –, mint a nemzeti és szakbibliográfiák részéről a megyei lapok elhagyása). Ezt csak részben ellensúlyozza, hogy két könyvtár a rádió- és tévéműsorokat is regisztrálja. Az intézmények többsége cikkrepertóriumot épít, máshol a könyveket, cikkeket és recenziókat együtt tárják fel; szerinte ez a nemzeti, illetve a nemzeti szakbibliográfiai modell helyei adaptációja. Itt is kitért a „helyi szerző" bizonytalan kategóriájára: meggyőződése, hogy a szépirodalmi szövegek (ha csak nem lokális tartalmúak) külön tárandók fel, vagyis ezektől és általában az ún. helyi szerzők nem helyi vonatkozású műveitől tehermentesítené a helyismereti repertóriumokat, bibliográfiákat. Kiegészítette ezt a megjegyzését azzal, hogy a kiemelkedő személyiségek anyagát egyébként is személyi bibliográfiában kell feldolgozni. Árnyaltabban közelített a sajtóban közölt művészeti alkotások (grafikák, fényképek) első közléseihez: hosszabb távon ezek is külön adatbázisba kívánkoznak, de átmenetileg maradhatnak a cikkekkel együtt. Úgy látta, hogy a diakron (történeti) közlemények felvétele rendben van, a szinkron (egyidejű) cikkek esetében viszont a fokozottabb válogatás szükségessége mellett voksolt. Emlékeztetett arra, hogy az újságcikkek nagyobbik hányadának indexekbe, illetve eseménynaplóba utalása elméletileg rég tisztázott, a gyakorlatban viszont nehezen való-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sul meg; konkrét ajánlásokra ő sem igen vállalkozott. Megértéssel viszonyult az új bibliográfiai leírási szabvány lassú befogadásához, valamint a tárgyszavazás kérdéséhez (amely az eltűnőben lévő annotációk szerepét veszi át); és egyúttal megfogalmazta az egységes helyismereti tezaurusz kidolgozásának óhaját. Miután előretörnek a számítógépes adatbázisok, a tételek (rekordok) elrendezésének problémája háttérbe szorult; mindazonáltal megismételte a szerkesztéssel, valamint a mutatókkal összefüggő korábbi elvárásait. A jövő útját a számítástechnika intenzívebb alkalmazásában, még inkább a helyi és országos adatbázisok hálózati összekapcsolásában, rendszerének mielőbbi és biztonságos kiépítésében jelölte meg. Majd az idő eldönti, hogy pusztán nosztalgikus vágyálom vagy a felhasználói igény realitásának tudati kivetítése volt-e a bibliográfiák, repertóriumok nyomtatott formájának életben tartása.[43] Bár a hírlapok feltárását, a cikkek szelektálását illetően végleges, megnyugtató eredményt ő sem tudott felmutatni – feltehetően nincs is ilyen – mindenképpen arra buzdította a kollégákat, hogy folyamatosan igyekezzenek kimunkálni, kikísérletezni az egzaktabb kritériumokat.

Általános helyismereti bibliográfiák

A nyolcvanas évek elején ismét behatóbban foglalkozott az általános helyismereti bibliográfia összetett témájával. Egy ideig fontolgatta a helyismereti munka módszertani kézikönyvének megírását is, amelyben a bibliográfiai rész tetemes részt kapott volna.[44] Nem hagyta nyugodni az általánosítható és nemzetközileg is elfogadható elnevezés kérdése sem. Miután belátta, hogy a főiskolai jegyzetében szereplő *topobibliográfia* kifejezést az ETO már lefoglalta a helyi tartalmú dokumentumokat rögzítő címjegyzékekre, másfelé tájékozódott. Az 1983-ban közreadott *A regionális bibliográfia néhány elméleti-terminológiai kérdése* c. dolgozatában a regionális jelzőt javasolta. Érvrendszerét a rokonfogalmak (helytörténet, honismeret, helyismeret) használatának és viszonyának kritikai jellegű történeti áttekintésére és részben a külföldi gyakorlatra alapozta. Bár a terminus technicus és általa felvázolt hierarchikus fogalmi szisztéma sem honosodott meg, a tanulmány újból és hatásosan ráirányította a figyelmet az elméleti-módszertani kérdések históriai megközelítésének lehetőségére és szükségességére.[45]

Még ugyanebben az esztendőben *A falu- és városbibliográfiák szerkesztésének módszertani kérdései* címmel publikált – több mint százötven címjegyzék tüzetes analízisét elvégezve – egy igen részletes, mélyre hatoló, didaktikailag is kitűnően hasznosítható elvi-gyakorlati összegzést. Mintha a szolnoki és a többi helyi bibliográfiáról írt recenzióit fejlesztené tovább, bővítené ki, visszaidézve hajdani tanári tapasztalatait is. S felfogható az 1978-as metodikai összefoglalás lokális összeállításokra történt adaptálásának is (sok a hasonlóság az elvi szempontokban, a tárgyalás sorrendjében, a hangsúlyokban stb.). A cikk hosszú időre meghatározta a jelzett típus művelőinek munkáját, sőt – bár néhány megállapításán a technikai fejlődés túllépett – napjainkig támpontul szolgáló, nélkülözhetetlen, ennélfogva sűrűn forgatott segédeszköz. Pontosan ismerte fel, hogy az egyetlen település anyagát tartalmazó bibliográfiákra a megyei összeállítások mellett is nagy szükség van, mert a feltárás bővebb, részletezőbb lehet. A közreadott és kéziratban fekvő bibliográfiák, valamint a szakirodalom tanulmányozása alapján, a tudományos igényből kiindulva a tárgykör átfogó megközelítésére törekedett, számos elvi és gyakorlati részlettel foglalkozott. Újdonság, hogy az indítékokról és a személyi, tárgyi feltételekről is írt. Aprólékos gonddal ismertette az egyes munkamozzanatokat (a tervezéstől a közzétételig). Sokféle, gyakran egyenértékű lehetőségeket körvonalazott (pl. az annotálásnál, az elrendezésnél, a mutatózásnál, a kiegészítő részeknél), ugyanakkor nem egyszer leszögezte, hogy szerinte melyik az optimális vagy éppen ideális

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megoldás (pl. változatlanul a tárgyidőrendiség és az egyedi mutatók híve). Ugyanakkor határozottan elvetette az elavult vagy „módszertani iskolázatlanságból" fakadó eljárásokat (pl. az analitikus leírás elmaradását, a szerzői betűrend anakronizmusát).[46] Érdemes megjegyezni, hogy már ezt megelőzően, leginkább az említett szegedi összejövetelen is hangsúlyozta: a helyismereti tevékenység megyei centralizálása nem volt szerencsés történeti folyamat, hiszen egy városban vagy községben körülhatároltabban és intenzívebben folyhat a gyűjtés és feltárás. Mindazonáltal felismerte azt is, hogy a megyei és a települési szolgáltatások szoros összhangban kell legyenek egymással. Talán ezzel is magyarázható, hogy egyaránt lelkesen köszöntötte *Kecskemét történeti bibliográfiájá*nak tervezetét[47], valamint a hasonló témában a pedagógusok számára kiadott hajdú-bihari könyvbibliográfiát és az ugyancsak ott született megyei oktatástörténeti válogatást.[48]

Időben kissé korábbi fejlemény ugyan, de okvetlenül megemlítendő, hogy Kertész Gyula 1984-ben bibliográfiai kultúránk jelentős eseményeként kommentálta igényes kritikájában *Bodor Antal* helyismereti könyvészetének reprintjét: „*Tudományos, közművelődési (honismereti) és magángyűjtői szempontból egyaránt telitalálatnak tekinthető*..." Azzal is egyetértett, hogy a szerző pótlólagos anyaggyűjtését és a sajtó alá rendező *Gazda István* kiegészítéseit hozzáragasztották. Semmiképp sem helyeselte viszont, hogy megváltoztatták a címet (*Magyarország honismereti irodalma 1527–1944*); különösen a honismereti jelzővel volt gondja, bár a két fogalom (helyismeret – honismeret) értelmező megkülönböztetése csak részben meggyőző.[49]

Bár a merész ötlet, a helyismereti guide terve az idők folyamán csaknem feledésbe merült, a kilencvenes években megszületett az országos program méltó, ám a legnagyobb tájegységre korlátozódó párja. Az alkalmat ismét a kecskemétiek szolgáltatták: az ottani Alföldi Tudományos Intézet elfogadta *Lisztes László* javaslatát, az Alföld bibliográfia koncepcióját, majd Kertész Gyulát kérték fel a plánum kimunkálására. Az első vázlat, *Az Alföld bibliográfiai kalauzának* tervezete 1993. augusztus 15-én kelt, majd november 6-án ugyanezzel a címmel papírra vetette a hosszabb, tizenöt oldalas elaborátumot is. Olyan tájbibliográfiára, szorosabban vett műfaját tekintve bevezetőre gondolt, amely a tárgykör alapvető forrásait, kézi- és segédkönyveit, monográfiáit és periodikus irodalmát ismerteti. (Szerette volna rávenni a megrendelőket az intézményi adattár és a kutatástörténeti, elméleti-módszertani összefoglalás elkészítésére is.) Pontosan körülhatárolta az Alföld tájföldrajzi és közigazgatási felosztását; az utóbbi különösen szükséges volt, mert a megyei könyvtárak gyűjtötték volna össze az anyagot. Precízen felsorolta az elsősorban szóba jöheti tudományágakat és szakterületeket, szándékosan kihagyva a nyelvészetet, a szépirodalmat és az irodalomtudományt, a zenét és a zenetudományt, mert úgy ítélte meg, ezek szétfeszítenék a kalauz terjedelmi kereteit. A sorrenddel azt is jelezte, hogy logikai-szisztematikus elrendezést akar az egyes tájakon és közigazgatási egységeken belül is. A korábbi tervezeteiből mentette át a kiadványtípusok listáját. A gyűjtőkör formai-terjedelmi, kronológiai, területi és nyelvi határait szintén kijelölte. Rögzítette az előzetes szerkezeti tagolást, a bibliográfiai leírással és a mutatókkal összefüggő kérdéseket. Kétféle megjelenési formát ajánlott: a nyomdai publikációt és a mágneslemezt (ezt főként a hazai és külföldi intézményközi kapcsolatok céljára.)[50] Nem sokkal később arculatváltás történt: a számítógépes változat, az Alföld kutatás könyvészeti-információs rendszerének kiépítése került előtérbe, a szegedi egyetemi könyvtár gesztorságával meg is indult a feltöltés[51], de aztán – informatikai szlogennel élve – „befagyott" a kezdeményezés. A könyvek válogató jegyzéke viszont létrejött, retrospektív[52] és kurrens változatában; ez utóbbi a megyei könyvtárak közreműködésével talán ma is él, és az *Alföldi tanulmányok* éves köteteiben lát napvilágot.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A helyismereti kalauz egykori tervéből nőtt ki a *Magyar helynévtárak, helynévlexikonok és szótárak. Történeti tipológiai áttekintés* c. műve is, amelyet már nyugdíjasként fejezett be. Eleinte, jó ideig a cím- és névtárak számbavételét is szerette volna elvégezni.[53] A helynévtárak (és a vonatkozó szakirodalom) regisztrációja úttörő próbálkozás volt, de ennek nyomai egyáltalán nem látszanak rajta, hiszen a 2000-ben kibocsátott füzetben[54] egy hosszan kiérlelt, a tudományosság szempontjait és követelményeit messzemenően érvényesítő, a három műfaj között finoman disztingváló kritikai szemlét olvashatunk. Egyik része – a helynévtárakról – már a hetvenes évek végére elkészült, majd a következő két évtizedben a másik két rokon műfaj darabjait is összegyűjtötte. A teljessé vált segédlet pótolhatatlan a helyismereti-helytörténeti, más megközelítésben a földrajzi, statisztikai, közigazgatási tájékoztatásban. Ennek láttán sajnálhatjuk igazán, hogy a hajdan megálmodott bibliográfiai kalauz nem készült, nem készülhetett el.

Amikor megvált a debreceni főiskolától és a fővárosban kapott állást, bibliográfiai érdeklődése új motívummal gazdagodott. A Gorkij Könyvtár főosztályvezetőjeként részt vett a nemzetiségi kutatás és dokumentáció alapjainak lerakásában[55]; később – 1993-ban, már az OSZK munkatársaként – *Cholnoky Győző*vel és *Futala Tibor*ral közösen invenciózus tanulmányt írt e szolgáltatás előzményeiről és történetéről, *Nemzetiségi bibliográfia és dokumentáció hazánkban a kezdetektől napjainkig* címmel.[56] A hagyaték dokumentumaiból sem deríthető ki filológiai pontossággal, mely részletek származnak az ő tollából, de ez végső soron nem is lényeges, sokkal inkább az a három szerző igényes alapvetése. S jellemző adalék Kertész Gyula korrektségére és elkötelezettségére, hogy amikor felfedezett egy elveszettnek hitt nemzetiségtörténeti anyagot, ezt a cikket közlő folyóiratban rögtön jelezte, egyúttal a többi kéziratos bibliográfiai kartoték megmentését, hozzáférhetővé tételét is szorgalmazva.[57]

Retrospektív nemzeti könyvészet

Bibliográfusi pályájának utolsó szakasza szorosan kötődött a retrospektív *Magyar könyvészet 1921–1944* közötti ciklusához. A sorszám szerinti *harmadik* kötetet (Társadalomtudomány 2. Jog, közigazgatás, népjólét, pedagógia, néprajz – 1985) társszerkesztőként, a *negyediket* (Természettudományok, orvostudomány, technika, mezőgazdaság – 1992) és *ötödiket* (Művészet, sport, földrajz, életrajz, történelem – 1989) egyedül szerkesztette.[58] Noha a bibliográfia szerkesztési elveit készen kapta, néhány ponton hozzá tudott tenni a korábbi koncepcióhoz: pl. határozottabban megkövetelte az autopsziát, kivételes gonddal ügyelt a lektorálásra, más gyűjteményekből igyekezett kiegészíteni a korabeli kötelespéldány-szolgáltatás hézagait (mármint a leírásokat), személyes érdeme is a harmadik kötetből terjedelmi okokból kimaradt alsó- és középfokú iskolai tankönyvek címlajstromának kiadása (az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeummal közösen).[59] Hozzáértése, szakirodalmi tájékozottsága, legendás precizitása, lelkiismeretessége, kitartása itt is nagyszerűen kamatozott, és különösebb zökkenők nélkül vezényelte le a számítógép beillesztését a munkafolyamatba. Az utolsó, végül is lemezen közreadott rész – a betűrendes mutató és a pótlások, javítások – munkálatait szintén ő indította el, sőt felhívással fordult a kollégákhoz a hiányok pótlására, a fehér foltok eltüntetésére.[60] S amíg tehette, alázatos türelemmel vett részt a finomításban, a személyi anyag ellenőrzésében, az azonos nevű szerzők műveinek szétválasztásában, a helynevek egységesítésében.[61] Számosan tanúsíthatjuk, milyen odaadással kereste, kerestette a hiányzó adatokat, névalakokat, évszámokat. Teljes mértékben igaza van közvetlen munkatársának és utódjának, *Kégli Ferenc*nek: *„Ha csak a retrospektív nemzeti bibliográfia szerkesztése lenne Kertész Gyula szellemi hagyatéka, már azzal is helyet kaphatna bibliográfiatörténetünk panteonjában."*[62] Különösen, ha megemlítjük azokat

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a távlatos terveit is, amelyek nem, vagy egyelőre nem realizálódhattak. Szerette volna a korszak zeneműveinek (kottáinak) és térképeinek könyvészetét is tető alá hozni, és haláláig izgató vágya volt a két világháború közötti külföldi hungarikumok feldolgozása.[63]

Miként minden más vállalt vagy tervezett feladat esetében, a hungarika-könyvészet eszméjét is minden oldalról igyekezett szemügyre venni, akkurátusan tájékozódott, minden lépését megfontolta. A nyolcvanas években még a kényes politikai összefüggésekre is figyelnie kellett. A trianoni békediktátum nyomán rögzült határokon kívül rekedt magyarság szellemi produktumait tekintette első renden feltárandónak. A szomszédos országokban korábban és menet közben közzétett részeredményeket, azaz bibliográfiákat mélyrehatóan tanulmányozta, a friss összeállítások érdemeit és hiányosságait, valós dilemmáit (pl. a műfaji körülhatárolás tétovaságait, a magyarországi és a határon túli magyar irodalom szétválasztásának kuszaságait, az újságközlemények oldalszámainak elhagyását) több ízben is recenziókban tette mérlegre.[64] 1996-ban két iránymutató áttekintést is készített. Az átfogóbb *A szomszédos országok hungarika bibliográfiai rendszere* címet viselte[65], és az általános vonások felrajzolása, valamint a minőségi fokozatok kijelölése után a régi, két világháború közötti csehszlovákiai állapotokat ragadta ki szemléltető és részben követhető példaként. Az előadás végkicsengése optimista, amire talán a másik, egy államra szűkített históriai összefoglalás – *A romániai retrospektív bibliográfia fejlődésének állomásai*[66] – tartalma is okot szolgáltatott. Természetesen fontosnak ítélte az emigrációs hungarikák számbavételét is, de ezt második lépcsőben vélte kivitelezhetőnek, a gyűjtőköri határok tisztázása, a bibliográfiai leírások módszereinek megvitatása, az adatbázis-építés technikai akadályainak elhárítása után.[67] Egy leendő hungarika-hungarológiai forrástájékoztató központ egyik eszközét látta a külföldi társadalomtudományi kézikönyvek országos gyarapodási jegyzékében, illetve majdani adatbázisában is.[68]

Még a helyismereti bibliográfiai kalauz félbemaradt történetének kezdeti periódusára vezethető vissza az életrajzi források számbavételére és rendszerezésére irányuló szándéka, amely hosszas lappangás után a retrospektív könyvészet szerkesztése közben éledt újjá és az alapkötetek befejezését követően erősödött fel. Máig fogódzót kínáló jelzőkövei ennek a tárgyban született könyvismertetései, amelyek a személyi bibliográfiák szerkesztésének jó néhány metodikai kérdését is taglalták. Egyebek között egyértelműen kiállt a kronológiai elrendezés és a minél teljesebb körű forrásfeltárás mellett.[69] A szokásos lendülettel gyűjtötte a tételeket, de ereje és ideje már csak a bevezető írásba foglalására jutott.[70] Szerencsére a munkának akadt folytatója. Kégli Ferenc egykori főnöke és barátja inspirációjára, az ő anyagát is beolvasztva végezte el a lokális életrajzi források jelentékeny hányadának számbavételét, és a kötetet az általa is mesterként tisztelt bibliográfus emlékének szentelte.[71]

Elméleti munkásságának jellemzői

Kertész Gyula elképzelései, javaslatai, elméleti és metodikai meglátásai, a recenziókban elrejtett támogató vagy kritikai észrevételei[72] összefüggő egészet képeznek és vitathatatlan, maradandó értékei a hazai könyvtár- és tájékoztatástudományi szakirodalomnak. Megtermékenyítő hatásuk mindenekelőtt saját bibliográfiai összeállításaiban teljesedett ki; ezekben mutatta meg, hogy a megismert vagy kialakított elveket hogyan lehet és kell átültetni a gyakorlatban, vagy ahogy egyik tanítványa írta: *„bebizonyította: el lehet és el kell jutni a legjobb módszertani megoldásokig."*[73] Szám szerint kevés bibliográfia fűződik a nevéhez, de azok mindegyike elsőrangú, mintaszerű alkotás: tanítványai és követői, a mostani nemzedék bibliográfusai, újabban a számítógépes adatbázisok megalkotói, gondozói is sokat tanulhattak, tanulhatnak tőle.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Bibliográfia-elméleti vizsgálódásainak talán legszembeötlőbb jellemzője a rendszerszemlélet volt. Különösen racionálisak és logikusak, de lehangolóan hatástalanok a nemzeti, tágabban a hungarika és a helyismereti bibliográfia viszonyáról, genetikai és analógiás rokonságáról megjelent vagy kéziratban maradt eszmefuttatásai. Már a többször említett főiskolai jegyzet lapjain, majd a megyei sajtóbibliográfiákról, az egyedi repertóriumokról, a hírlapfeltárásról és a nemzetiségi dokumentációról szólván, aztán a két világháború közötti könyvészet szerkesztőjeként is gyakran kitért arra, hogy a két hasonló rendszer között megkerülhetetlen átjárás van, a nemzeti bibliográfiai feltárás minden kiadványtípusra kiterjedő teljessége a helyismereti dokumentumok teljességre törekvő regisztrációja nélkül elképzelhetetlen.

A másik előremutató mozzanat: a közgyűjtemények és a könyvtárak, illetve a különböző könyvtártípusok közötti együttműködés, összefogás következetes szószólója volt. Már első nyilvános szerepléseinek egyikén, az 1971 nyarán lezajlott siófoki, balatoni beszélgetéseken sokan felfigyeltek arra, milyen felkészülten és diplomatikusan érvelt, döntően a történelmi hagyományok felsorakoztatásával a valaha közeli rokonságban, időnként szervezeti egységben élő múzeumok, levéltárak és könyvtárak közös akciói mellett.[74] A következő évtizedekben a helyismereti gyűjtés és bibliográfiai feltárás országos és helyi összehangolásában, az ésszerű és egységes módszertani alapokon nyugvó munkamegosztásban kereste az előrelépés útját. Másokkal együtt indítványozta egy nemzeti bibliográfiai központ létesítését (az OSZK kebelében) is, a hátrányos megosztottság felszámolására.[75]

A harmadik kiemelendő vonás a társadalmi igényekhez, a kutatás, az oktatás, a termelőmunka, a közigazgatás, a gyógyítás stb. szükségleteihez való igazodás és ezzel összefüggésben a tervszerűség, szervezettség erőteljes hangoztatása. Hasonlóan fontos szerepet tulajdonított a bibliográfiáknak a nemzeti identitástudat erősítésében és a lokálpatriotizmus elmélyítésében, a nemzeti kulturális örökség felszínre hozatalában és ápolásában.

A negyedik jellegzetesség már a szakdolgozatában is felbukkant és mindvégig megmaradt: a történeti látásmód, a históriai szempontok előtérbe állítása. A múltban a jelenhez vezető utat és a jövőnek szóló tanulságokat próbálta rekonstruálni, kideríteni. Az előzmények megismerésétől a helyes megoldások kimunkálásához várt segítséget. Ezzel függ össze a jeles elődökkel szemben megnyilvánuló tisztelete is.[76] Mindig a jövő perspektíváiban gondolkodott; aggódott a bibliográfus-képzés gyengeségei miatt, és ezért sürgette az utánpótlás megnyugtató biztosítását.[77]

A terminológiai és az elméleti-metodikai kérdések iránti rendkívüli érzékenység az ötödik sajátosság. Alighanem a szakmai elhivatottság és alázat egyenes folyománya ez. Pedagógusként, gyakorló bibliográfusként és teoretikusként egyaránt a módszertani szigorúság és következetesség – de nem a merevség! – jellemezte. Minden esetben az adott kérdéskör alapos tanulmányozását, a teendők egyértelmű tisztázását és a választandó eljárások kimerítő megvitatását szorgalmazta, illetve maga is így cselekedett. Más szóval: szüntelenül a lehető legjobb megoldások szenvedélyes keresése hajtotta, mozgatta.[78]

Fogékony volt az új iránt – és ez a hatodik dolog, amiről szólni kell. Felismerte azt is, hogy a számítógép, az internet soha nem látott esélyt kínál a kurrens országos bibliográfiai rendszer megteremtésére, a nemzeti és a helyi, a hazai és a határokon túli bibliográfiai adatok közvetítésére, illetve bekapcsolására a világméretű információáramlásba. Nem idegenkedett a számítógépes repertorizálástól sem. Úgy vélte, az adatbázisok helyettesíthetnek bizonyos bibliográfiákat, sőt régi anyaggyűjtések is közzétehetők a hálózaton, de a hagyományos, nyomtatott forma megmaradásában is őszintén hitt.[79]

Szerinte a bibliográfia a tájékoztatás, az információ-szolgáltatás, az információáramlás szerves része, a tudományos kutatás és a társadalmi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gyakorlat nélkülözhetetlen segédeszköze, erős támasza. Elévülhetetlen érdeme a bibliográfia tudományosságának állhatatos hangsúlyozása, és ezáltal a bibliográfiai, tágabban a könyvtári tevékenység rangemelésének előmozdítása.

Bibliográfiai munkássága, legyen szó akár az elméleti-metodikai, akár a gyakorlati eredményekről, követhető és követendő mintát adott és ad. Legalább ilyen fontos, ha nem fontosabb az a sokak által tapasztalt tény, hogy emberi magatartása, tudása, szerénysége, töretlen munkakedve, elkötelezettsége személyes példát mutatott fel főiskolai hallgatói és munkatársai előtt.[80] Mindannyiunknak, akik felelősséget érzünk a magyar bibliográfia ügyéért, kötelességünk szellemi örökségének ápolása. Jó úton indult el az MKE Helyismereti Szervezete és Bibliográfiai Szekciója, amikor 2005-ben *Kertész Gyula emlékérmet* alapított e két szakterület átlagon felül teljesítő művelőinek elismerésére. S örvendezhetünk azon is, hogy egykori tanintézetének jogutódja, a debreceni Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola 2006. december 14-én szaktantermet nevezett el tiszteletére. Talán felgyorsul életművének tudományos feltárása, értékelése is. Ehhez jó alapot, szinte kiapadhatatlan forráskincset jelent a debreceni egyetem könyvtárában özvegye által elhelyezett, harmincöt doboznyi kutatható hagyatéka.[81]

Bár ismétlésnek tűnik, nem árt újból és újból elmondani, hogy részleges kudarcai ellenére (amelyek minden halandót sújtanak) teljes életművet hagyott ránk. Nyilvánvaló, hogy a bibliográfia hagyományos – ha úgy tetszik: klaszszikus – korszakának volt hatékony művelője, teoretikusa és metodológusa, ám ráérzett a számítástechnika által kínált lehetőségekre, és élt is azokkal. Személye ily módon kapocs volt a kétféle szolgáltatási forma között. Talán ezzel (vagy ezzel is) magyarázható – ha szabad ezt a kifejezést használni – bibliográfusi tevékenységének korszerűsége.

Jegyzetek

1. Életrajzi adatai: Kégli Ferenc: Dr. Kertész Gyula, 1935–2002. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2002. 12. sz. 52–55. p.; továbbá (számos ponton részletesebben) a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárának (a továbbiakban: DEENK) Kézirattárában elhelyezett Kertész Gyula hagyaték idevonatkozó iratai: Ms 450/1., 2., különösen: Önéletrajz, 1983. nov. 21. (Ms 450/5.).
2. DEENK Kézirattára A 5872. – Helytelenül szerepel a dolgozat címe (Gorkij a debreceni színpadon 1945–1955 között a helyi sajtó tükrében) egyik interjújában: Batári Gyula: Beszélgetés dr. Kertész Gyulával, a Szinnyei József emlékérem kitüntetettjével. In : OSZK Híradó, 1994. 7-8. sz. 27. p.
3. Batári Gy. i. m. 27. p.
4. DEENK Ms 450/1. (Kertész Gyula leckekönyve az ELTE BTK levelező tagozatán).
5. Kégli F. i. m. 52. p.
6. Uo. 53. p., Batári Gy. i. m. 28. p. (innen az idézet). Vö. DEENK Ms 450/18-22. (Közbevetőleg megjegyzendő: egyszer érdemes lenne a fennmaradt tanári bírálatokat is elemezni.) A TDK-ról talán a legrészletesebben: Beszámoló a népművelő-könyvtáros szak diákköri munkájáról, 1972. okt. 30. DEENK Ms 450/1.
7. Önéletrajz, 1983. nov. 21. DEENK Ms 450/5.
8. Helyismereti munka a könyvtárakban, 1972. ápr. DEENK Ms 450/16. A vázlaton olvasható megjegyzés szerint egy kézikönyv-félére is gondolt.
9. A háromoldalas tervezet 1973. okt. 12-én kelt, az ELTE akkori tanszékvezetője elfogadta. DEENK Ms 450/5.
10. A Könyvtártudományi és Módszertani Központ tervezete a Helytörténeti kutatás kézikönyve c. kiadványhoz, 1971. júl. 1.; A miskolci helyismereti értekezlet ajánlásai, 1972. okt. 20. DEENK Ms 450/14. p.
11. Fogarassy Miklós: A helyismereti kutatás kézikönyvének tervezete. In: Könyvtáros, 1972. 12. sz. 728-729. p. – a bibliográfiai kalauz vázlatát Kertész Gyula tervezete nyomán ismertette. Ennek gépirata: A helyismereti guide bibliográfiai részének szerkesztési irányelvei, 1972. júl. 12.; módosítása: Javaslat „A helyismereti kutatás kézikönyve" szerkesztési koncepciójának módosítására, különös tekintettel a bibliográfiai részre, 1972. nov. 25.; egy újabb átdolgozása: A helyismereti kutatás kézikönyve bibliográfiai részének tartalmi, szerkesztési és pénzügyi terve, 1973. júl. 12. Az utóbbi kibővített változatát ugyanazzal a címmel 1974-ben a KMK kézirat gyanánt sokszorosítva is közreadta (fennmaradt a gépirata is). Mindegyik dokumentum és az ezzel kapcsolatos, 1972–1974 közötti levelezés: DEENK Ms 450/15.
12. Batári Gy. i. m. 28. p., Kégli F. i. m. 53. p., Jelentés Csűry István könyvtártudományi kutatással kapcsolatos felmérésé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hez, 1975. máj. 24. DEENK Ms 450/1. Az okok elemzéséhez adalékot kínál Szente Ferenc (a KMK igazgatója) 1983. okt. 6-án Kertész Gyulához intézett levele. DEENK Ms 450/15.
13. Együtt, 1975. 1. sz. 5-15. p.
14. Könyvtári tájékoztatás 1. Általános tájékoztatás. Bp., 1975. 134-152. p. (a két idézet: 134. és 146. p.)
15. Uo. 140., 267. p. (az idézet: 267. p.)
16. Bibliográfiai tanulmányok. Bp., 1978. 204-223. p.
17. Sajtóbibliográfiák és sajtórepertóriumok szerkesztése, a hírlapok feltárása. Helyismereti tanácskozások. Bp., 1976. 38-40. p.
18. Lektori jelentés Praznovszky Mihály: A Nógrád megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1846–1978 c. munkájáról, 1979. dec. 22. DEENK Ms 450/7.
19. Könyvtáros, 1989. 2. sz. 118-120. p.
20. A már halála után, 2003-ban megjelent bibliográfiával kapcsolatos dokumentáció: DEENK Ms 450/28.; az első tervezethez fűzött észrevételeit 1990. máj. 7-én vetette papírra. Vö. László Gézáné: A tervezéstől a bibliográfia megjelenéséig... In: Könyvtári Kis Híradó, 2003. 1. sz. 1-3. p.
21. Könyvtári tájékoztatás 1. Általános tájékoztatás. Bp., 1975. 217-219., 245., 275. p.
22. (V. K.): A folyóirat-repertóriumok szerkesztése. In: Könyvtáros, 1974. 11. sz. 652-653. p.
23. Minderről: Előszó [1. kiad.] 3. p., Előszó (2. kiad.) 8. p.; Batári Gy. i. m. 28. p., Kégli F. i. m . 53-54. p.
24. Marót Miklós: Térhódító műfaj. Eszmefuttatás a kiadvány megjelenése apropóján. In: Könyvtári Figyelő, 1978. 3. sz. 316-318. p.(az idézőjelbe tett kifejezés: 316. p.)
25. Pálvölgyi Endre. In: Könyvtáros, 1978. 3. sz. 178. p.
26. Lakatos Éva. In: OSZK Híradó, 1991. 5-6. sz. 24-25. p.
27. Pogány György. In: Könyvtáros, 1991. 6. sz. 364-367. p.
28. Somkuti Gabriella. In: Magyar Tudomány, 1992. 1. sz. 125-126. p.
29. Dippold Péter. In: Könyvtári Figyelő, 1991. 4. sz. 667-668. p. (az idézet: 668. p.)
30. F. Wiesinger Piroska – J.Mátrai Judit: A Könyvtáros könyvtári és könyvtári vonatkozású közleményeinek tízéves mutatója, 1961–1970). In: Könyvtáros, 1974. 8. sz. 492-496. p.
31. Könyv és Nevelés, 1982. 4-5. sz. 227-229. p.
32. Könyvtáros, 1988. 1. sz. 55-56. p.
33. Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2002. 1. sz. 57-58. p. A hagyatékban két lektori jelentés is fennmaradt: a Múzeumi kiadványok repertóriuma 1945–1974 c. kiadványról, 1975. nov. 5. és Kolozs Barnabásné A Horizont repertóriuma 1972–1982 c. munkájáról, 1985. márc. 1. DEENK Ms 450/10. és Ms 450/8. (Az utóbbi mellett az összeállítás pályamunkaként benyújtott korábbi változatairól két bírálat és egy átdolgozási javaslat is fellelhető.)
34. Hézagpótló bibliográfia az orosz nyelvű folyóiratok és időszaki kiadványok repertóriumairól. In: Könyvtári Figyelő, 1978. 6.s z. 756-759. p.
35. (K. M.): A folyóiratok helyismereti szempontú feltárása. In: Könyvtáros, 1982. 12. sz. 745-746. p. (a tanácskozás 1982. szept. 15-én volt Budapesten).
36. Könyvtári Figyelő, 1985. 4. sz. 385-397. p.
37. DEENK Ms 450/5. A szöveg másik példányán a szerkezetről szóló fejezet hét alfejezetre bomlik. Fennmaradt az 1983. nov. 30-án kelt témavázlat (A hazai sajtórepertorizálás múltja, jelene és jövője) és egy datálatlan tervezet (A sajtórepertorizálás hazai története, elméleti és módszertani kérdései) is.
38. Fülöp Géza bírálata 1987. szept. 19-én, Voit Krisztináé 1987. szept. 24-én kelt. DEENK MS 450/1.
39. Király László–Tóth Ferencné: A debreceni Néplap repertóriuma 1944. nov. 15.–1945. ápr. 6. In: Könyvtáros, 1975. 7. sz. 438-439. p.
40. Magyar Nemzet 1938. aug. 25–1944. márc. 22. Repertórium, 1938–1949. In: Honismeret, 1981. 6. sz. 62-63.p.
41. (K. M.): A folyóiratok helyismereti szempontú feltárása. In: Könyvtáros, 1982. 12. sz. 746. p. Más fórumokon és doktori értekezésében is megismételte.
42. Együtt, 1987. 1-2. p. 52-56. p. (az idézet: 53. p.)
43. Helytörténész könyvtárosok I. országos tanácskozása. Vác, 1994. július 27-29. Bp.-Szentendre, 1995. 63-75. p., a jegyzetek után közölték a táblázatot: 79-83. p.
44. A helyismereti munka módszertani kézikönyve. DEENK Ms 450/15. A gépirat második lapján részletezte a Helyismereti bibliográfiák, bibliográfiai tevékenység c. hetedik fejezet vázlatát; ezen a dátum 1982 tavasza.
45. Kovács Máté emlékkönyv. Bp., 1983. 151-159. p. (a konkrét javaslat: 158. p., a táblázat: 159. p.)
46. Könyvtáros, 1983. 9. sz. 522-526. p., 10. sz. 576-579. p.
47. Megjegyzések Kecskemét történetének bibliográfiája tervezetéhez, 1990. júl. 21. DEENK Ms 450/7.
48. Könyvek Hajdú-Bihar megye múltjáról. In: Könyv és Nevelés, 2001. 4. sz. 88-89. p., Hajdú-Bihar megye oktatástörténeti irodalma 1896-1998. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1998. 2. sz. 30-31. p.
49. A Tudománytár c. új utánnyomás sorozatról. In: Magyar Könyvszemle, 1984. 4. sz. 377-379. p. (az idézet: 377. p.)
50. Mindkét tervezet: DEENK Ms 450/4.; itt megtalálható Lisztes László Az Alföld bibliográfia koncepciója c., 1992. márc. 30-án kelt beadványa is.
51. Az erre vonatkozó iratok: DEENK Ms 450/24.
52. „Ezer írás az Alföldről." Szerk. Lisztes László. Békéscsaba, 1995. (sajnálatos módon elhallgatták Kertész Gyula szerepét)
53. Ezt jelzi az Adalékok a tiszti címtárak magyarországi történetéhez. (Kiegészítések Fallenbüchl Zoltán: A tiszti címtárak története Magyarországon c. cikkéhez) c. kézirata és a hagyatékban mellette fekvő Cím- és névtárak c. fejezet, amely valószínűleg a guide része lett volna. DEENK Ms 450/8.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

54. A KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat adta ki a Történeti statisztikai füzetek c. sorozatban. Kézirata, előmunkálatai, cédulái: DEENK Ms 450/26.
55. Batári Gy. i. m. 28. p.
56. Könyvtári Figyelő, 1993. 4. sz. 545-560. p., 1994. 1. sz. 15-28. p.
57. Helyreigazítás. In: Könyvtári Figyelő, 1995. 1. sz. 12. p. A hagyaték vonatkozó anyaga: DEENK Ms 450/30-35.
58. A negyedik kötet kritikai visszhangjából: Pogány György. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1994. 7. sz. 66-68. p., Bilincsi Lajos. In: Magyar Könyvszemle, 1993. 4. sz. 486-487. p.
59. Híradás a Magyar Könyvészet 1921–1944 műhelyéből. In: OSZK Híradó, 1989. 7-8. sz. 65-66. p., Batári Gy. i. m. 29. p., Kégli F. i. m. 54. p. Lásd még: Magyar könyvészet 1921–1944. 371.67 Tankönyvek. Gyűjtőköri és szerkesztési irányelvek, 1992. márc. 30.; ehhez szorosan kapcsolódik: A korábbi kiadásokra vonatkozó megjegyzések típusai (1921 előtt). A későbbi kiadás(ok)ra vonatkozó megjegyzések (1944 utáni kiadások), 1994. nov. 8. Korábbról egy tájékoztató: A Magyar Könyvészet 1921–1944-es retrospektív ciklusának gyűjtőköre, különös tekintettel a kiadványtípusokra, 1986. október. DEENK Ms 450/25.
60. Felhívás a Magyar Könyvészet 1921–1944. hiányainak pótlására. In: Könyvtári Levelező/lap, 1992. 11. sz. 24-25. p.
61. Céduláinak egy része: DEENK Ms 450/24-25.
62. Kégli F. i. m. 53-54. p. (az idézet: 53. p.)
63. A romániai retrospektív hungarika bibliográfia fejlődésének állomásai. In: OSZK Híradó, 1996. 5-6. sz. 8. p.; Az általános retrospektív nemzeti bibliográfia helyzete és perspektívái. (Vázlat.) In: OSZK Híradó, 1996. 7-8. sz. 6. p.; Batári Gy. i. m. 29. p. A szomszédos országok hungarika bibliográfiájához gyűjtött cédulái és egyéb anyagai, fénymásolatai és levelezése: DEENK Ms 450/30-35.
64. A magyar irodalom román bibliográfiája. In: Könyvtáros, 1984. 8. sz. 493-495. p. – a Magyar irodalom románul 1830–1970 (Bukarest, 1983) c. bibliográfiáról; Magyar könyvtermelés Romániában, 1919–1940. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1998. 7. sz. 39-42. p. – Monoki István összeállításának első kötetéről (Kolozsvár-Bp., 1998); Romániai magyar néprajzi könyvészet 1919–1944. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1999. 5. sz. 49-51. p. (A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője 8. évfolyamáról; Ki kicsoda Kassától Prágáig? In: Könyvtári Figyelő, 1993. 4. sz. 629-633. p. Záhony Éva Romániai magyar szépirodalom a két világháború között, 1919–1944. c. bibliográfiájáról is véleményt formált (1985. nov. 5-én, Gondolatok az „Országos Széchényi Könyvtár kiadványai. Új sorozat" 1. számának megjelenése kapcsán címmel), de ez annyira elmarasztaló volt, hogy inkább lemondott a közzétételéről. DEENK Ms 450/8.
65. Magyar könyvtárosok IV. szakmai találkozója. Bp., 1996. 73-80. p.
66. OSZK Híradó, 1996. 5.-6. sz. 8-11. p.
67. Vö. Bírálata Nagy Csaba A magyar emigrációs sajtó bibliográfiája 1853–1993 c. OTKA-pályázatáról. DEENK Ms 450/7.
68. Külföldi Társadalomtudományi Kézikönyvek. In: Könyvtáros, 1987. 3. sz. 176-179. p., Külföldi társadalomtudományi kézikönyvek. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1993. 9. sz. 69-71. p.
69. Kissé meglepő ezért, hogy apósáról műfaji tagolásban tett közzé egy összeállítást: Dr. Molnár Pál munkásságának bibliográfiája. In: Könyv és könyvtár XX. Debrecen, 1998. 340-324. p. A recenziók: Czine Mihály. Köszöntő és bibliográfia. In: Könyvtáros, 1989. 12. sz. 745. p., Sinka István bibliográfia. In: Könyvtáros, 1990. 4. sz. 244-245. p., Magyar és nemzetközi ki kicsoda 1972. In: Magyar Tudomány, 1992. 7. sz. 894-896. p., Ki kicsoda 2000. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2000. 3. sz. 52-55. p., Fontos emberek lexikona. Ki kicsoda 2000 pótkötet. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2001. 2. sz. 51-52. p. Figyelemre méltó észrevételek találhatók Dippold Péter Benda Kálmán műveinek bibliográfiája c. munkájáról írt lektori jelentésében is: DEENK Ms 450/8.
70. Vázlat. Az életrajzi kutatás – tájékoztató apparátus időszerű kérdései. DEENK Ms 450/29.
71. Kégli Ferenc: Életrajzi források a helyismereti tájékoztatáshoz. Regionális és lokális életrajzgyűjtemények válogatott annotált bibliográfiája. Bp., 2005. 10. p. (ugyanitt írt az előzményekről)
72. Ismertetései szerepéről, hatásáról: Kégli Ferenc: Dr. Kertész Gyula, 1935–2002. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2002. 12. sz. 54. p. Az Új Könyvek c. állománygyarapítási tanácsadóban a 90-es években aláírás nélkül megjelent leíró jellegű recenzióinak egy része a hagyatékban fellelhető: DEENK Ms 450/7.
73. László Gézáné: Búcsú Kertész Tanár Úrtól!, 1935–2002. In: Könyvtári Kis Híradó, 2002. 4. sz. 55. p.
74. Balatoni beszélgetések. A könyvtárak, múzeumok és levéltárak vezetőinek országos tanácskozása. Kaposvár, 1972. 47-50. p. A tanácskozás anyagát tartalmazó kötetről részletes ismertetést is írt: Könyvtári Figyelő, 1972. 5. sz. 558-564. p.
75. Pogány György: „A bibliográfia nekem hobbim is..." Beszélgetés Kertész Gyulával. In: Könyvtári Levelező/lap, 1995. 5. sz. 3. p.
76. Tipikus példája ennek a Kovács Máté hagyatékáról tartott előadása és a Petrik-emlékkötetről közölt recenziója: Kovács Máté kéziratos hagyatéka. In: Könyv és könyvtár XVIII. Debrecen, 1997. 23-30. p., Könyvtári Figyelő, 1997. 1. sz. 103-106. p.
77. Pogány Gy. i. m. 3. p.
78. Csak két példa a kéziratos hagyatékból: Gondolatok a Mikrofilmek címjegyzéke (időszaki kiadványok) olvasása/használata közben (1990) – DEENK Ms 450/1., Hozzászólás a mutató-kérdéshez (1991) – DEENK Ms 450/9.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

79. Pogány Gy. i. m. 3. p. A korábban említett előadásokon, cikkeken kívül lásd még a következő kéziratokat: [Levél Lisztes Lászlóhoz], 1990. júl. 29. (ebben a Kecskemét történetének bibliográfiája számítógépes szerkesztését forszírozta) – DEENK Ms 450/7., Ajánlás Hernádi László Mihály: A Történelmi Szemle repertóriuma 1912–1930 c. folyóiratrepertóriumának kiadásához, 2001. márc. 22., Ajánlás Hernádi László Mihály: A pécsi múzeumi értesítők és évkönyv repertóriuma 1908–1998 c. munkájának kiadásához, 2001. márc. 23. – DEENK Ms 450/8.
80. Arról, hogy hajdani tanítványainak emlékezetében hogyan él, hiteles képet fest Goda Éva (Kertész Gyula élete, munkássága. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2007. 2. sz. 46-49. p.) és László Gézáné (Búcsú Kertész Tanár Úrtól! In: Könyvtári Kis Híradó, 2002. 4. sz. 55. p.).
81. Korompai Gáborné: Kertész Gyula hagyatéka a debreceni Egyetemi Könyvtárban. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2005. 11. sz. 35-37. p.

UTCA – közösségi katalógus olvasóknak, könyvtárosoknak

Új kutatási projekt indult a Könyvtári Intézetben egy fiatal könyvtárosokból és informatikusokból álló csoporttal kötött együttműködési megállapodás keretében, melyet augusztus végén írt alá *Monok István*, az OSZK főigazgatója. A „civil kezdeményezés"-ként már majd egy éve folyó fejlesztés további munkáját segíti ezzel szakmailag az intézet.

Az UTCA, azaz az Univerzális Tartalomfeltáró és Csoportosító Alkalmazás[1] olyan közösségi katalógus lesz, mely egyfelől új megoldásokat alkalmaz a jelenlegi közös katalógusok főbb problémáira, másfelől az olvasók hatékonyabb tájékoztatása érdekében az adattartalom megjelenítésének és felhasználásának új lehetőségeit alkalmazza.

Elképzeléseink rímelnek Dippold Péter: Merre tovább katalógus?[2] című írására. Dippold a párhuzamosságok csökkentését szeretné látni a feldolgozó munkában, átjárható, költséghatékony központi szolgáltatások kiépítését és a Google-féle keresők által egyre nagyobb nyomás alatt álló OPAC-használat kényelmesebbé tételét. A ma már szinte mindenhol elérhető Internet és a webes eszközök, ill. az erre épülő „2.0"-ás jelenségek mindjobban megkönnyítik az egymástól fizikailag távol lévő könyvtárosok, könyvtárak és olvasók együttműködését. Az UTCA szempontjából a legfontosabb a közösségi tartalomépítés és a long tail jelenség (magyarul talán „csendes többség"-ként fordítható le tartalmilag) együttese lehetne.

Mit is jelent ez? Az egyes könyvtárakban épülő katalógusokat egységes arcot mutató egésszé lehetne formálni, melyben minél több munka eredménye egyesülne. Ez az igen nehéz feladat megvalósítható elvonultan kutatva, a könyvtáros és az informatikus tapasztalatára építve, a gépi és az emberi munka összehangolására építő módszerekkel – de ez csak a kezdet, melynek segítségével a katalógusokban felhalmozott tudás naprakész, duplumoktól mentes formában kerülhet az olvasó elé, művekre építő megjelenítéssel, gyorsan és személyre szabottan elérhetően és széles körű lelőhely-információt adva.

Bár a long tail jelenség a kereskedelmi életre jellemző, azokra a vásárlókra vonatkoztatva, akiknek hallgatag többsége legalább olyan jó piac, mint a divatos dolgokat nagy mennyiségben vásárló kisebbségé, – elképzelésünk szerint alkalmazható olyan együttműködésre is, melyben sok könyvtáros és nagyon sok olvasó kisebb-nagyobb hozzájárulásai összességükben lesznek fontosak. Ezért a továbblépés egyik iránya, ha a katalógus köré olyan közösséget építünk, hogy az sokrétű tudásának morzsáival (kivonatokkal, tartalomjegyzékkel, szubjektív véleményekkel) bővítse, javítsa a könyvtárakból érkező leírásokat.

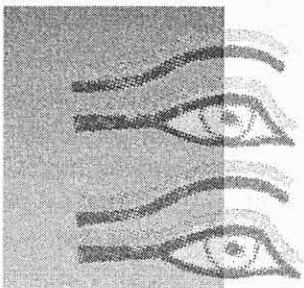
Az UTCA fejlesztéséről még ebben az évben egy kisebb előzetest szeretnénk elérhetővé tenni a http://konyvtar.info weboldalunkon. Ebben néhány előre kiválasztott keresési szempont találatait lehet majd megtekinteni például Arany János összes művén vagy az összes „szerelem" szót tartalmazó könyv bemutatásán keresztül.

KARDOS András (kardos.andras@konyvtar.info)

1. KARDOS András: UTCA: egy fejlesztésben lévő „közösségi katalógus". In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 54. évf. 2007. 7. sz. 329-333. p. ; KARDOS András: Az UTCA közösségi katalógus. In: Könyvtári Levelező/lap, 19. évf. 2007. 5. sz. 28–29. p.
2. DIPPOLD Péter: Merre tovább katalógus? In: Könyvtári Figyelő, 53. évf. 2006. 4. sz. 521–528. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Elődeink üzenik ...

Jegyzetek Ferenczi Zoltán (1857–1927) könyvtárpolitikai írásához

SONNEVEND Péter

Az alábbi sorok három – egymást erősítő – célt tűznek maguk elé. Fel kívánják idézni Ferenczi Zoltán, a múlt századelő egyik legtekintélyesebb könyvtárosa, könyvtárpolitikusa tevékenységét. Felhívják az olvasó figyelmét Ferenczi fő könyvtárpolitikai művének publikálása kapcsán a megértést segítő összefüggésekre, történésekre – mai szóval kontextusra, végül pedig röviden jellemzik ezt a hasznos embert, személyes sorsa vázlatával.

Ferenczi Zoltán *150 éve* született (Szinnyei biobibliográfiája: „szül. 1857. okt. 7. Borsán Kolozsmegyében"). Hosszú és termékeny életének *fő* vonulata a szélesen értelmezett *irodalomtörténetet* gazdagította (legalább kétezer oldalt publikált a felülmúlhatatlan kedvenc Petőfiről, közel másfél ezret Deákról, sokat Eötvösről, Zrínyiről, Csokonairól, Jósikáról, Széchenyiről, Kossuthról, Wesselényiről, Rimay Jánosról, Mikszáthról, s a névsor még hosszan – szinte végtelenül – folytatható lenne). Számos tudományos és irodalmi társaságnak volt tagja, tisztségviselője (Móricz Zsigmondot ő ajánlotta a Kisfaludy Társaság tagjai közé). Még számosabb kiadványnak, könyvsorozatnak (Petőfi Múzeum, Petőfi Könyvtár, Shakespeare Tár stb.) szerkesztését vállalta magára. A kolozsvári nyomda- és színháztörténetet alapvető művekkel gazdagította. Írt népszínművet, színdarabot, verseket, sőt regényt is. 1921-ben megjelent Dante-fordítását (Az új élet) nemrég újra kiadták.[1]

Előbb kolozsvári középiskolákat szervezett meg és igazgatott, majd az ottani egyetemen tanított.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az MTA Könyvtár kézirattárában átnézhettem levelezését *Szinnyei Józseffel* – különösen szívmelengető érzés volt megtapasztalnom e két hallatlanul szorgalmas és önérzetes ember kedélyes közeledését egymáshoz a közös munkálkodás (Petőfi-emlékek közzététele stb.) közben.

Ferenczi bő negyedfél évtizedig első emberként felelt jelentős könyvtárak működéséért, igazgatta:

- előbb az *Erdélyi Múzeum-Egylet,* illetve a *Kolozsvári m. kir. Ferenc József Tudományegyetem* könyvtárát (1891–1899, az egyetemi könyvtári kinevezés uralkodói szentesítése 1896-ban);
- majd a fővárosban az *Egyetemi Könyvtárat* (1899–1924) – talán nem felesleges arra emlékeztetni, hogy nyilvános pályázat eredményeként nyerte el az egyik legtekintélyesebb hazai könyvtár vezetését 42 éves korában;
- végül, utolsó éveiben a *Magyar Tudományos Akadémia* könyvtárát (1925–1927).

Az Egyetemi Könyvtárban nála hosszabb ideig csak *Toldy Ferenc* (1843 és 1874 között) és *Mátrai László* (1945 és 1980 között) működött igazgatóként, – aligha vállalt azonban magára egyik is annyi konkrét munkát vagy szervezési feladatot (címleírás, katalógusszerkesztés, olvasószolgálat átszervezése stb.), mint Ferenczi. Délelőttje a könyvtáré, délutánja a kutatásé, estéje a családé volt, – írta róla a visszaemlékező.

Ferenczi könyvtári pályafutása kezdetén, még a kilencvenes évek első felében, kéthónapos tanulmányúton járta be az összes fontos *nyugat-európai* könyvtárat. Tapasztalatait azon melegében számos tanulmányban fogalmazta meg (A könyvtárak berendezéséről. In: Magyar Könyvszemle, 1892.; Modern könyvtárak vezetéséről. In: Magyar Könyvszemle, 1894.), de ennél még lényegesebb, hogy benyomásai az 1903-ban napvilágot látott kézikönyvének – *A könyvtártan alapvonalai* – életszerűségét is nagyban gyarapították. (Érdemes azt is megemlíteni, hogy ekkoriban, vagyis a századforduló előtt és után szinte minden évben ment valaki a hazai szakértőink – *Erdélyi Pál, Esztegár László, Gyalui Farkas, Gulyás Pál* és mások – közül ilyen érdemi nyugati portyára, ami nyilván hozzájárult a következő évtizedben tapasztalható hazai szakmai pezsgéshez.)

A kézikönyv nem választható el a *Múzeumok és Könyvtárak Országos Felügyelőségének* (MKOF), *Szövetségének* (MKOSZ), illetve *Tanácsának* (MKOT) létrejöttétől és működésétől: Ferenczi könyvtárpolitikai aktivitása pedig *Wlassics Gyula* (1852–1937) megértő támogatásától. Wlassics majd kilenc éves (1895 eleje – 1903 vége) miniszterségé idején, az ő egyetértő támogatásával 1897 decemberében jött létre a MKOF, mely kézikönyvsorozatának első egységeként jelentette meg Ferenczi kézikönyvét (kivonatos ismertetése: Könyvtári Figyelő, 2006. 4. sz. 501–502. p.). Wlassics *„1902-ben elrendelte, hogy minden állami és községi népiskola szervezzen ifjúsági könyvtárt”*.[2] A miniszteri tárcától megvált Wlassicsot 1904-ben megválasztották a MKOSZ és a MKOT élére, s e funkcióját 1919 elejéig, a szervezet megszűnéséig végezte. Megkockáztatható: a következő évtizedben Ferenczi volt Wlassics első számú elnöki *bizalmasa* könyvtári ügyekben.

A MKOF 1898-tól rendszeresen szervezett könyvtárosképző tanfolyamot, 1913-ig összesen hétszer. A harmadiktól, 1902-től kezdve Ferenczi rendszeres előadó lett: kézikönyve elsőrendű funkciója is e tanfolyam céljainak szolgálata.[3] A MKOT 1907 júniusában indította el saját folyóiratát, a negyedévenként megjelenő, gazdagon illusztrált *Múzeumi és Könyvtári Értesítőt* (MKÉ, megjelent 1918-ig évi 30 ív terjedelemmel). A nyitó évfolyam *első három számában* egy-egy Ferenczi-tanulmány olvasható.[4] Ezek beható elemzése a hazai könyvtártörténet aktuális feladata lenne, hiszen Ferenczi a huszadik század elejének korszerű nyilvános- vagy köz- könyvtári elveit önti veretes szavakba. Mindazt, ami akkor az európai – és főként amerikai!– levegőben volt, s amit fontosnak tartott hazai viszonyaink közé plántálni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ferenczi volt a *szabadtanítás 1907 őszén Pécsett rendezett országos kongresszusán* a második – könyvtári és múzeumi – szekció (akkori terminológiával: „szakosztály") vezető előadója. Előadása[5] a kongresszus legterjedelmesebb írása. E szekcióban adott elő – *Móczár Józsefet* követően – *Szabó Ervin* is: köztudottan a legnagyobb vitát kiváltva. A szekció két ülésen összesen 8,5 óráig vonzott érdeklődést, vitáinak „rövid" jegyzőkönyve is 15 oldalt tesz ki, messze meghaladva a többi „szakosztály" aktivitását.

A most közlésre választott írás két évvel későbbi: a három korábbi írás szinte minden lényegi eleme itt egy gondolatmenetbe sűrűsödik. Kiemelésünket még az is indokolja, hogy a MKOT (két)évenkénti országos (vándor) közgyűlésén, Nagyenyeden hangzott el. Ezeknek a közgyűléseknek a dramaturgiájához hozzátartozott, hogy mindegyiken bevezető előadást tartott az elnök, Wlassics Gyula: gondolatmenete politikai, ideológiai és szakmai töltetet egyaránt hordozott (egyszer ezek elemzése is feladatunk lesz). Majd elhangzott egy reprezentatívnak szánt szakmai előadás (korábban, például az 1904. évi temesvárin *Gyalui Farkasé* (szövegét ld. Könyvtári Figyelő, 2004. 1. sz. 17–25. p.).

Szakmatörténetünk alig emlegetett alakja, *Mihalik József* (a MKOF felügyelője, a MKÉ szerkesztője) a MKÉ 1918-as évfolyamában[6] ezeket írta: „Wlassics Gyulához hasonlóan Ferenczi Zoltán már tizenegy év előtt nemcsak hozzászólt e nagy fontosságú kérdéshez, hanem – *s tudtommal először* (kiemelés tőlem. – S.P.) – ő tárta fel előttünk széles perspektívában a hazai könyvtárügy rendezése, javítása, de különösen a vidéken létesítendő könyvtárak körül reánk várakozó óriási feladatokat s mélyen szántó egyéb gondolatai kapcsán kifejezte azt a konkrét kívánságát is, hogy *hazánk minden legalább is 10.000 lakójú és nagyobb városában amerikai mintát szem előtt tartó olyan városi könyvtárat kell létesíteni, amely központja legyen a városi s esetleg a közelebbi vidék összes népkönyvtári működésének"* (kiemelés eredetiben. – S.P.).

Ferenczi a MKOF felügyelői tisztségét vállalva mintegy tíz éven át fáradhatatlanul járta az ország könyvtárait, javaslatokat és tanácsokat osztogatva, s mindenkor tapasztalatokat gyűjtve. Szinte nem volt olyan városa vagy szeglete az országnak, ahol ne fordult volna meg. [7]

Ferenczi közvetlen és derűs atmoszférát teremtett egyetemi könyvtárában. Ezt már korabeli szemtanúk – olvasók, kollégák – is örömmel tették szóvá. Legalább ilyen fontos, hogy munkatársai számára mintát, példát mutatott. A Magyar Könyvszemle nekrológja kiemeli: „bizonyára nem véletlen, hogy az utóbbi években két nagy könyvtárunk élére olyan férfiú került, aki büszkén vallja magát Ferenczi Zoltán tanítványának.[8] Talán nem tévedünk, ha a nekrológ írója *Fitz Józsefre* – ekkor pécsi egyetemi, később nemzeti könyvtári igazgatóra – és *Pasteiner Ivánra* (Országos Könyvforgalmi és Bibliográfia Központ, majd Egyetemi Könyvtár), a következő korszak meghatározó szakmai vezetőire utalhatott.

A magyar könyvtártörténet, a hazai könyvtárpolitikai fejlődés emlékezete nem nélkülözheti Ferenczi Zoltánt.[9]

Ferenczi 1899-ben szeretett Erdélyéből a fővárosba költözött. A tízes évektől sorra záporoztak rá a sors csapásai. 1913-ban elhunyt írólánya, Magda (1890–1913), aki tüdőbajával Davost is megjárta, s *Fehér árnyak* című regényének témája Thomas Mann Varázshegye felé mutat. Azután fia, felesége, majd kedvenc unokája követték a sírba. Elveszett Erdély is. Sztánához fűzött, versbe öntött reménye („Szerelmem, Erdély, idejön a nyáron / Keresni enyhülést egy ifjú lány...") családásba fordult. *Császár Elemér* lírai nekrológja egy rejtekező Ferenczit idéz, ki egész életében nem szűnt meg érzéseit versbe foglalni.[10]

Ki feltételezné egy tudós könyvtárosról, egy Szinnyeihez hasonlóan folyton adatokat gyűjtő szorgalmas filoszról?

Vessük pillantásunkat a közlésre kerülő tanulmányra.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Fő célkitűzése: a Széchenyi-féle „kiművelt emberfő". Gondolatmenete az iskolai oktatás kiegészítésének szükségességét hangsúlyozza („kell tehát valami, ami az iskolából [...] kikerült ifjat megóvja attól, hogy [...] visszasüllyedjen abba a tudatlanságba, melyből az iskola valahogyan kiemelte"). Ennek pedig leghatékonyabb megoldását az anyanyelven történő olvasás, s ezen olvasmányokat nyújtó könyvtár adja. Milyen legyen a mindenkit hívó könyvtár? Mely „külső és belső kiállításával vonz", mely rendszeresen gyarapodik, „hívogató olvasóterme van", „melyben a jelszó legyen az, ami Amerikában: szabad tanulhatás, szabad olvasás, ingyen s lehetőleg a nap minden, de legalább minden szabad órájában, még pedig mindenkinek".

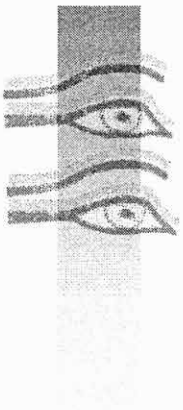
Úgy látja, az út legelején áll a hazai fejlesztés. A MKOT „közismertető füzetecskét adjon ki s ingyen terjessze, ha kell, százezer példányban is..." Itt nem kísérletezésről van szó, hisz tények állnak rendelkezésre, „tüneményes eredmények a világ legelőrehaladottabb nemzeteinél", ezeket a példákat kell követni, de „... nem mint holmi népkonyhai intézményt..."

Jegyzetek

1. A halál másnapján őt búcsúztató Hatvany Lajos szerint „Ferenczi Zoltán halottas ágya köré [...] egész könyvtár sorakozik föl...", mármint saját műveiből. In: Magyar Hírlap, 1927. június 1.; újra kiadva: Emberek és korok. Bp.: Szépirodalmi, 1964. 263. p.
2. Csapodi Csaba – Tóth András – Vértesy Miklós: Magyar könyvtártörténet. Bp. : Gondolat, 1987. 262. p.
3. Vö. a kézikönyvről megjelent recenziót a Magyar Könyvszemlében (1903. 299–303. p.) A V. E. szignó bizonyára Varjú Elemért jelöli.
4. A nép- és városi könyvtárakról. In: Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1907. 1. sz. 13–18. p; Az olvasásról a köz- és népkönyvtárakkal kapcsolatban. In: Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1907. 2. sz. 73–80. p.; A népkönyvtárak nemei. In: Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1907. 3. sz. 155–163. p. (Csak egy adalék Ferenczi friss tájékozottságához: a harmadik írásban – még megnyitása előtt – felhívja a figyelmet a New York Public Library új épületére.)
5. Népkönyvtárak, vándorkönyvtárak, azok szervezése és az esteli iskolák kérdése. In: Az 1907. évi Szabadtanítási Kongresszus naplója. Szerk. Vörösváry Ferenc. Bp.: Franklin, 1908. (hasonmás: Bp. – Pécs, Dialóg Campus, 1997.). 352 –378. p.
6. Mihalik József: Még egy szó a magyar közművelődési könyvtárakról. In: Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1918. 1. sz. 94. p. (az egész dolgozat: 94–112. p.)
7. 1913-ban a következő városokban tett szemlét: Alsókubín, Bártfa, Eperjes, Felka, Kassa, Késmárk, Lőcse, Debrecen, Hódmezővásárhely, Sárospatak, Szatmár, Zilah, Marosvásárhely, Máramarossziget, Nagyvárad, Nagyenyed.
8. Ferenczi Zoltán. Magyar Könyvszemle, 1927. 203–204. p. Érdekes szakmatörténeti adalékról tájékoztat a Könyv és Nevelés 2006. 3. számában Gráberné Bősze Klára: Czeke Marianne dr., az első magyar könyvtáros nő (1873–1942) című írása: 1906-ban alkalmazta Ferenczi az Angliát és Franciaországot is megjárt bölcsészdoktort könyvtárában, jócskán kiváltva ezzel az egyetemi könyvtári bizottság maradi tagjainak „morgását".
9. Alakját érdemben utoljára születésének 100-ik évfordulóján idézte Bereczky László (A Könyvtáros, 1957. június, 13–16. p.) és Léces Károly (Magyar Könyvszemle, 1958. 74–75. p.). Kovács Máté kézikönyve – A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében – lényegében mellékszereplőként kezeli. A Magyar könyvtártörténet is ugyanezen paradigma jegyében emlegeti. E vonulathoz csatlakozik újabban Voit Krisztina előadása (A nyilvános közkönyvtár eszményének alakulása a 20. század fordulóján. In: A város könyvtárnoka. Konferencia Szabó Ervin születésének 125. évfordulója alkalmából. 2002. október 10. Bp. : FSZEK, 2003. 108–120. p.), ahol a szerző „konzervatívnak tartott könyvtári teoretikus"-ként aposztrofálja Ferenczi Zoltánt (113. p). Biztos, hogy a kortársak ezt a minősítést visszaigazolnák? Vajon akkor miért épp Ferenczi Zoltán írta a Szabó Ervin munkatársa, Kőhalmi Béla által szerkesztett Könyvtári Szemle legelső számában (1913.) a programadónak tekinthető tanulmányt, „Pár szó a könyvtárakról" címmel (1913. május 20. 1. sz. 3–5. p.) A Könyvtári Szemléről vö. Katsányi Sándor: A főváros könyvtárának története 1945-ig. (1. köt. Bp.: FSZEK, 2004. 179. p.) Katsányinak ez a hatalmas értékű, itt kellően nem dicsérhető munkája is tovább cipel nem megalapozott állításokat (ilyen például a 133. oldalon olvasható kitétel a „beolvasztás és a kooperáció" kérdéséről: aki figyelmesen elolvassa Ferenczi harmadik tanulmányát 1907-ből, nem érzi megalapozottnak Katsányi szembeállítását: Szabó Ervin kontra Wlassics, Ferenczi etc.).
10. Császár Elemér: Ferenczi Zoltán emlékezete (1857–1927.). In: Budapesti Szemle, 1930. 20–57. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A következő tanulmány a Múzeumi- és Könyvtári Értesítő (3. évf. 1909. 4. füz. 188–196. p.) publikációjának újraközlése. A szöveg eredeti helyesírását átvettük és csak néhány, értelemzavaró esetben javítottuk.
(A szerk.)

A könyvtárak mint a nemzeti művelődés eszközei*

FERENCZI Zoltán

I.

Nemrégiben egy politizáló társaságban ezt hallottam: Egy ország jóléte kivált három intézményen fordul meg: a jó bíróságon, vagyis az igazságszolgáltatás biztosságán, (tehát nem az ún. törvénykezésen), a jó közigazgatáson, azaz a polgári bátorság biztosságán és a jó közoktatáson, ti. hogy minden polgár legalább annyit tudjon, amennyit helyzete megkíván, vagy más szóval, a tudás biztosságán.

Ha ez a három megvan, a többit bátran a polgárokra bízhatjuk: elvégzik maguk is, ha ti. megvan biztosságuk az igazságban, a szabad mozgásban, a tudásban. És az állam czélja megadni nekik ezeket a biztosságokat s ebben a magasabb értelemben csakugyan megtámadhatatlan Eötvös elve, aki híres állambölcseleti művében, más szempontból ugyan, de azt mondta, hogy az állam czélja a biztosság.

Csupán megemlítem még, ezekhez hozzátettem azt is: nálunk különösképpen állami föladat, hogy e hármas főirány hivatali képviselői egymással egyáltalán érintkezzenek. A bíróság mint egy hierarchikus kaszt zárkózik el. A közigazgatás a régi magyar hagyományos első hivatali osztálynak tartja magát s minthogy politikai, azaz hazánkban első érdekű foglalkozás tényezője, tehát a specifikus magyarnak legkedveltebb pályája. A közoktatás minden rangú embereit pedig mindkét előző osztály egyaránt kicsinyli és maga a közvélemény is a másik kettő után helyezi. Ez így van, de csak Magyarországon.

Pedig Széchenyi, ez az igazi és legfőbb praeceptor Hungáriae, a *Hitel*ben azt mondja, hogy „minden kifejlődés, előmenetel, erő, érték és szerencsének legmélyebb sarkalatja *a kiművelt emberfő*". /.../ Tehát szerinte a tudás, az oktatás az első. Az anyagi érdek is csak második. Mert noha e kettő egységéből fakad a nemzeterő, a szabadság, mégis az anyagi fölvirágzás az elsőnek következménye. «Az ész erő s így az ész boldogsága», mondja Széchenyi. «Tekintsünk csak mélyen a legnagyobb következések elveire /.../, s mint a nyári reggel, oly tisztán fogjuk látni, mennyi bámulásra méltó szivárgott s nem másunnan, mint emberi agyvelőből a világra, Confutse, Bacon, Franklin és számtalan mások maroknagyságú veleiből!» «A tudományos emberfő mennyisége a nemzet igazi hatalma. Ezek statisztikája az ország legérdekesebb – leginteressánsabb – része. Nem termékeny lapály, hegyek, ásványok, éghajlat stb. teszik a közerőt, hanem az ész, mely azokat józanon használni tudja. Igazabb súly s erő az emberi agyvelőnél nincs. Ennek több vagy kevesebb léte a nemzetnek több vagy kevesebb szerencséje».

* Fölolvasta a szerző Nagyenyeden, a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Szövetségének közgyűlésén 1909. szept. 26-án.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

«Nagy szerencse, teszi hozzá alább, hogy az agyvelő hazánkban szép mennyiségű, csakhogy ittamott kifejlődése hátra van»... /.../

Mekkora igazság és mekkora igazság mindmáig, hogy ami Magyarországnak most is leginkább hiányzik, az az eléggé kiművelt emberfő az egyesekben és az egész nemzetben. Széchenyi politikájának tehát legfőbb alapja a nemzettest minden tagját befoglaló egyetemes művelődés, mely mindennek kezdete és forrása. Minő félreértés terjeszthette el róla, hogy ő az anyagi fejlődésben találta főleg a nemzet előhaladását, melyet ő csak mint a mívelődés természetes következményét tekintett.

/.../

Tehát a kiművelt emberfő. Ez az első és legfőbb, hirdetjük mi is Széchenyivel. Minden nemzeti emelkedés a maga végeredményében az egyének emelkedésében, az egyéniség fontosságának elismerésében, kiművelésében áll.

Ez más szóval a tudatlanság, a barbárság elleni küzdelmet és legyőzését jelenti. Erre nézve eddigelé az volt a meggyőződés s nálunk jóformán ma is az, hogy az ezek elleni küzdelemre elég az iskolák mindenféle faja, elkezdve az óvodán a legmagasabbig, az egyetemig.

Ámde nézzünk a dolog gyökerére. Magyarországon (Horvát-Szlavonországot nem számítva) 1907-ben volt 3.201.750 tanköteles, azaz 6 –15 és némi részben még idősebb népiskolai tanuló. Ezeknek 79,5%-a járt iskolába, azaz 2.546.456 tanuló. Ezek közül 16.618 mindennapos elemi, közülök 1743 községben 2153 állami iskolába bejárt 1.862.085 tanuló, különböző ismétlő iskolába 513.429 tanuló. Ámde itt megjegyzi az állami hivatalos jelentés, hogy minden erőfeszítés daczára az V–Vl-ik elemi korosztályú tanulók száma fogy. A különféle 556 iparos- és kereskedelmi inasiskolákba járt összesen 91.764 tanuló, kik közül 17.130 maradt ki év folyamán, de a megmaradtak is rengeteget mulasztottak. Előképzettségük oly csekély volt, hogy olvasni, írni és számolni jól csak 3911 tudott; 2437 nem tudott sem írni, sem olvasni, s csak olvasni tudott 1218. Mindezeket oktatta 1907-ben 30.753 rendes tanító s még pár ezer más kisegítő tanerő.

Most gondoljuk el, hogy ezekből kerül ki évenkint átlag 15 éves korban az a nemzedék, mely kevés kivétellel soha többet nem tanul, s alkotja a népességnek körülbelül 90%-át. Vegyük föl, hogy az, aki iskolába járt, mind megtanul olvasni és írni, mégis ha utóbb életének másik 3/4 vagy 4/5-öd részében magára hagyjuk, nem kell-e, kevés kivételt leszámítva, rövid időn minden ismeretet jóformán elfelednie s visszasüllyednie az előbbi barbárságba? Hiszen még más környezetben is a felnőttek tekintélyes része nem ugyan az olvasást, hanem az írást rendesen jórészt elfelejti.

Most aztán vonjuk le ezt a mindössze három milliót alig meghaladó összes gyermeksereget hazánk (Horvát-Szlavonországot nem számítva) 18.048.106 lakosságából; tegyük föl, hogy még két milliót tesz az intelligens elem, mely ismereteit par force des choses utóbb is gyarapíthatja: nem állunk-e még mindig körülbelül 13 millió oly népességgel szemben, melyhez az iskolai kor után, vagyis életének még hátralevő háromnegyed részében, leszámítva kevés rongyolvasmányon, ponyvaregényen és elbeszélésen, esetleg egyetlen, az ő szája izén szerkesztett zuglapon kívül, semmi ismeretterjesztő olvasmány el nem jut, holott mindezek az olvasmányok inkább ártanak, mint használnak?

Íme, kétségtelenül a népesség túlnyomó része, életének túlnyomóan nagyobb felében, éppen a valóban emberré válás időszakában, a művelődés terén teljesen elhagyatva. Már most aki tudja, vagy csak el bírja képzelni, hogy mily rettentő nehéz a nagy tömegek műveltségét csak egy parányi fokkal is emelni és hogy ezek műveltsége, a legnagyobb állami és társadalmi erőfeszítésnek csak pillanatnyi lankadásával is, mily gyorsan hanyatlik több fokkal alá: bizonyára nem fog közönnyel tekinteni a nagy embertömegre, a népesség e nagyobb részének ismeretbeli elhanyagoltságára, mely miatt oly könnyen esik áltanítók, politikai kalandorok, mindenféle,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a nép könnyen hívésére és tudatlanságára számító zsebelők és félrevezetők zsákmányává, az alkoholizmus, az erkölcsi elvadulás, a káros, sőt veszedelmes olvasmányok, hamis politikai és társadalmi tanok áldozatává.

Márpedig a kérdés annál nagyobb súlyú, minél inkább kívánjuk, hogy haladásunk egyetemes, vagy más szóval demokratikus legyen, hogy szociális helyzetünk mentől egészségesebbé váljék. Ugyanis a demokráczia csak a művelt polgárok összességére támaszkodhatik, s tudjuk, hogy éppen ma, az általános, vagy legalább széles alapú szavazatjognak szükségessé vált behozatalával, nálunk is minő súllyal esik latba a műveltségnek legalábbis kezdetleges mértéke. Igaz ugyan, hogy a demokratikus átalakulás már magában is kedvez az emberi egyéniség kifejlésének; de egyedül ennek átalakító hatásában bizakodni, művelődés nélkül, annyi volna, mint a szocziális metafizikában elmerülve azt hinni, hogy az emberi természet már a maga ősállapotában tökéletes és minden erkölcsre s erényre alkalmas. Holott ez az ősemberi tudatlanság a múltban nem bizonyult méltónak a bizalomra, sőt ellenkezőleg, magas tulajdonait csak a műveltség arányában bírta kifejleszteni. De, sőt a helyes állampolitika alapelvének kell lenni, hogy bizalmatlan a műveletlen emberi természetben. És ha igaza van Montesquieu-nek, s én Petőfivel hiszem, hogy igaza van, mely szerint a demokrata uralom rugója, támasza az erény, de ennek föltétele a polgárok erkölcsi tökélye, akkor igaz az is, hogy tanulatlan embertömeggel nem lehet valódi társadalmat, nem életrevaló államot alkotni. Ebben bizakodni annyi, mint valami szocziális miszticizmus illúzióiban álmot hüvelyezni.

Más szóval, noha mindeddig az iskolán kívüli oktatás főleg nálunk éppen nem részesült kellő méltatásban, itt egyike áll előttünk a legnevezetesebb modern állami és társadalmi problémáknak.

II.

Valóban régóta rájöttek Amerikában és Európa nyugatán, hogy kell tehát valami, ami az iskolából és itt főképen a nép- és ismétlő iskolából kikerült ifjat megóvja attól, hogy mihamar mindent elfelejtsen s életének körülbelül hátraeső háromnegyed részében visszasüllyedjen abba a tudatlanságba, melyből az iskola valahogyan kiemelte.

Mi legyen ez? Csupán két eszköz volt gondolható. Egyik az újratanítás, melyet változatos néven elneveztek különböző tanfolyamoknak, melyek természetüknél fogva csak szűkebb körre szorítkozhatnak, továbbá szabad tanításnak, szabad egyetemnek, népes munkás egyetemnek, melyek, mint nevük is mutatja, minél szélesebb réteget kivannak felölelni. Másik eszköz a különböző nevezetek alatt létesített nép- és mindenfajta közkönyvtár, melyek meg azt akarták és akarják, hogy a lakosság minden rétegéhez mennél könnyebben, mennél gyorsabban s mennél olcsóbban eljuttassanak a jó, hasznos és mulattató könyvekből egy válogatott menynyiséget, melyekből ki-ki tetszése szerint szerezzen okulást és mulattatást. Amaz tehát oktatás, emez önművelés, öntevékenység által kívánja a czélt elérni.

Itt most az a kérdés: melyik egyszerűbb, s melyik hatásosabb, melyik olcsóbb és keresztülvihetőbb?

Érdekes, hogy a régiek valahányszor iskolát alapítottak, azonnal megalkották melléje a könyvtárt is, mintegy természetszerűen érezvén, hogy az élőszó tanítását csak az olvasás, tehát önművelés rögzítheti meg, gyarapíthatja s teheti gyümölcsözővé. Mégis most mi történt nálunk? A múlt és folyó évben nagy előkészülettel, de nem elégségessel, Budapesten egy fényes testület letárgyalta a szabadtanítás állami törvényjavaslatát a nélkül, hogy abban bárminemű könyvtárról csak szó lett volna is.

Márpedig vegyünk csak egy példát. Ezer ember kezébe eljuttatni egy évben egy jó könyvet, hogy tehát elolvasson évenként egyetlenegy hasznost vagy kellemest magába foglaló művet, nem különösen nehéz föladat, elérhető aránylag néhány jól megválogatott könyvvel s tehát kevés költ-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

séggel. De hogy pl. ezer felnőttnek előadjunk annyi ismeretet, amennyi egy hasznos könyvben van, vagy okozzunk nekik élőszóval annyi gyönyört, amennyit teszem Jókai *Kárpáthy Zoltán*-jából meríthet: ahhoz hány tanító, hány óra, minő helyiség, mennyi erő, mennyi pénz kellene s az eredmény mégis az, hogy nem tettünk még egy lépést sem addig, hogy egyet is közülök önművelésre, azaz a könyvből való ismeretszerzésre szoktassunk és így kitettük annak, hogy ha tanításunkat meghallgatta s talán meg is értette, pár nap alatt újra elfelejti. De aztán vegyük hozzá, hogyha körülbelül két millió gyermek oktatásához több mint 16 ezer iskola és több mint 30 ezer tanító kell, hogy fognók az említett 13 millióból álló népességet, akármily felületesen is, oktatni s ha meg volna is rá minden eszköz, hogy fognók ez oktatás elfogadására bírni, hiszen itt a kényszeroktatás már lehetetlen.

Erről mondja Pellisson Mór, a könyvtárügy egyik első előharczosa Francziaországban, a következőket: «A szabadtanítás összes eszközei közt a nagy népesség könyvtára az, melynek túlnyomóan legtöbb a nevelő és szocziális hatása. Ez oly eszme, melytől nálunk általában elég távol állnak. Mikor körülbelül tíz éve nálunk megkezdődött a tevékenység az iskola utáni oktatás ügyében, az ügy előharczosai nem a közkönyvtárt karolták föl, ezt mellékesnek tartották s legföljebb ha kegyként szóltak róla s összes törekvéseiket más irányokban merítették ki. Ezért, nézetünk szerint, ez az olykor zajos és sok tekintetben csillogónak is mondható tevékenység egészben rosszul volt intézve. Nem számoltak vele eléggé, hogy könyvtár nélkül az iskola utáni oktatásnak nem lehet sem teljessége, sem állandósága. Nem hisszük, hogy fáradoznunk kellene a bizonyításban, mert egy pillanatnyi elmélkedés elég rá, hogy a felnőttek számára tartott tanfolyamokból – annál inkább az egyes előadásokból – csak nagyon sovány és lenge eredmény várható, ha nem fejti tovább és nem szilárdítja meg ezt a személyes olvasás. Azt lehetne mondani minden erőszakolás nélkül, hogy a hol nincs könyvtár, a felnőttek tanfolyamai semmire sem jók, s ahol megfelelő könyvtár van, e tanfolyamok nagy kár nélkül mellőzhetők».

Még jobban és határozottabban nyilatkozik Morei a könyvtárakról szóló két kötetes (1908) művében, melynek egyetlen czélja nemzetét meggyőzni a könyvtárak mint első és legfőbb nemzetnevelő intézmények szükségéről. Ő tudniillik így szól a saját művéről: «Ez a könyv meg akarná mondani és meggyőződésévé tenni egy hiú nemzetnek, hogy a szabad közkönyvtárak az egyetlen, egy szabad néphez méltó oktató eszközök, hogy az előadások, tanfolyamok, kis egyetemek, körök, vallási, felekezeti vagy czélzatos oktatások, gyakran maguk az iskolák is, nem egyebek, mint szalmacséplés, mint a balgaság fontoskodása előtt való parádé. Egyetlen oktatásnak van értéke: az, melyet az ember önmagának ad. Túlságos sokat beszélünk. Tanulnunk és elmélkednünk kellene. Az elmélkedés pedig csendet kivan. A néppel úgy bánnak, mint gyermekkel... Hát a felnőtt ember, ha meg akarja magát büntetni, tán az iskolába megy, hogy megvesszőzzék? Vagy aztán játszván, visszaélvén a nép szóval, egy közkötelességet a jótékonyság körébe utalnak. A könyvtárak problémája egyértelmű egy nemzet oktatásával, az iskola utáni, azaz a legfontosabb oktatásával. Olvasni annyi, mint szabad emberként cselekedni. Mindezt elmondták egy századdal ezelőtt... De ma bírunk jobbat, mint szép szavakat, előttünk a tények. Amerikának és Angliának vannak könyvtárai s a számadatok beszélnek».

Ezeket az angol és amerikai számadatokat nekem is volt alkalmam több mint egy éve, még a Morei könyve előtt, más források alapján megszólaltatni a Szabad Lyceum közgyűlésén Budapesten, azén a Szabad Lyceumén, mely egy amerikai értelemben *vett s*zabad, közművelődési közkönyvtár fölállítását programjába vette. Ezeket az adatokat most nem ismétlem, egyszerűen legyen szabad ezekre s a jelentékeny szakirodalomra utalnom. Nem állhatom mégis, hogy ne említsek meg annyit, hogy Amerikában nemcsak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ma alapelv, mely szerint a barbárság legyőzője a nagy tömegekre nézve csak a népiskola és a nép igényeinek megfelelő közkönyvtár, hanem ez volt már több mint száz éve és a múlt század 30-as éveitől fogva ott az a meggyőződés, hogy ezt csak a polgárok önmegadóztatásával lehet megvalósítani.

Ennélfogva 1847-ben Quincey Josiah bostoni polgármester indítványára a város elfogadta azt a javaslatot, hogy közadóból városi közkönyvtárt építsenek. Úgy jött létre ott nemcsak a világ egyik legszebb könyvtárépülete, hanem ebben a föld legnagyobb nem-tudományos, azaz közművelődési könyvtára. Ez a példa oly hatásos volt, hogy ma nincs csak kissé jelentékenyebb amerikai város sem, melynek szabad, nyilvános közkönyvtára ne volna, úgy hogy e czímen a fejenként való megadóztatás rendszerint 1–3 koronára megy, holott pl. Parisban alig esik egy lakosra 9 fillér. Ebből következik, hogy a tudományos, az egyetemi és más szakkönyvtárakat nem számítva, a közkönyvtárak ott oly számúak s könyvekkel úgy el vannak látva, hogy minden 100 lakosra 68 könyv esik s már 1903-ban csupán az 1000 kötetűnél nagyobb könyvtárakban 54,4 millió kötet volt. Csak ily könyvtisztelet hozhatott létre ott oly adakozót, mint Carnegie András, ki könyvtári czélokra eddig mintegy 800 millió koronát áldozott Amerikában és Angliában.

Hasonlóan jártak el az angolok, a kiknél ugyanez alapelvekből kiindulva, Ewart Vilmos indítványára 1849-ben törvénnyé lett, hogy a városok közkönyvtári czélokra adót vethetnek ki. (Ewart-Bill.) A manchesteri könyvtár volt az első 1852-ben, mely e törvénynek köszöni létrejöttét s az angolok ma körülbelül ott állanak, hol az amerikaiak és nem egy város tud könyvtárai könyveinek kiadásával, olvastatásával évenként milliónyi s még nagyobb forgalmat is előidézni. E törvénynek köszönhető, hogy ma Angliában 1600 nyilvános közművelődési könyvtár van.

Ezek nyomába lép Európában főképp Poroszország. A legkülönbözőbb egyletek, szakférfiak, maga a kormány, az egyes városokban gyakran csak e czélra egyesült lelkes emberek csoportja buzgólkodik a közkönyvtárak létrehozásában. Zwittauban (hol amerikai példára Ottendorfer Oswald alapította az első szabad közkönyvtárt), Hamburgban, Berlinben, Charlottenburgban, Jenában, Halléban, Dortmundban, Brémában, Mainzban stb. ma már mintaszerű ily közművelődési könyvtárak emelkedtek, melyekre Charlottenburgban fejenként 34 fillér, Jenában 96 fillér esik egy-egy lakosra. Emellett magánosok, gazdag adakozók már ott is sietnek ezt a nagy közművelődési czélt előmozdítni, az egyesek és társulatok fölhívásokban, könyvekben, röpiratokban igyekeznek meggyőzni hasznosságáról az elméket s az angol-amerikainál kevesebb eszközzel is rendkívüli eredményeket bírnak fölmutatni. Említsem itt föl csupán azt, hogy Krupp Essenben fölállított egy amerikai szellemű és berendezésű közművelődési nyilvános könyvtárt. Ez évenként a város különböző távolabbi területein kisebb könyvküldeményeket helyez el, melyekből ki-ki könyvet kaphat olvasás végett. Följegyeztek oly esetet is, hogy Gronbergben, ennek egyik fiókkönyvtárában, 400 könyvvel 20.220 kötet forgalmat értek el 11 hó alatt, azaz egy-egy kötet több mint ötvenszer fordult meg különböző olvasók kezén. Természetes, hogy ez ott is még kivételes adat. Azonban nem olyan ez, mint a Bibliában az a messiási adat, mely szerint Krisztus pár hallal és hét kényérrel 4000 embert vendégelt meg? De sőt a mi szerényebb viszonyaink közt is, eddigelé Országos Tanácsunk s az általa segített közművelődési és más egyletek az 1908. évi jelentés szerint szétosztottak 803 kisebb-nagyobb népkönyvtárt s ezek közül a beküldött jelentések szerint csupán 357-ből 177.031 egyén kivett 464.033 könyvet. Ez az adat pedig a népkönyvtáraknak még feléről sem szól.

Nem önkénytelen-e itt az a kérdés, hogy ugyan hány tanerővel, mi úton s mekkora összeggel lehetett volna elérni, hogy akár csak ennyi oktatást, akár csak ennyi gyönyörűséget adjunk ugyanennyi embernek? Hiszen ha mi egy 1000

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

koronás népkönyvtárral csak 10.000 olvasót bírunk évek alatt szerezni s akkor az elhasznált könyvtárt eldobjuk, ami pedig nem éppen szükséges, egy koronányi áldozattal mégis 10 embernek tudtunk valami hasznos vagy élvezetes olvasmányt adni s ha többnek, akkor a könyvtár haszna oly arányban növekedik, mint olvasói száma. De sőt ki bírná megmondani, hogy az így közlött tudás mekkora körre terjed. Hiszen köztudomású, hogy ha a család egyik tagja egy jó könyvhöz jut, rendszerint a többi családtag is elolvassa s egy kikölcsönző útján néhány más kézbe is eljut a könyv. Oly siker ez, hogy a pesszimista is kénytelen megadni magát s ha hitetlen Saul, akkor Pál lesz belőle.

Az anyanyelven olvasás és ezúton való tanulás nagyszabású terjesztéséről s ennek szükségéről, fontosságáról természetszerűleg jut itt eszembe három magyar férfiú neve a régi és közelebbi múltból, kik oly időben foglalkoztak már ezzel a kérdéssel, midőn még műveltebb államokban is bizonyára csak kevesen és kivételesén.

Ezek közül időrendben első Apáczai Cseri János, akit már mint leydeni és utrechti egyetemi hallgatót nemzetének hátramaradása keserített és egész életét ama módok kitalálására, alkalmazására és meghonosítására szentelte, melyekkel a tudományra oly képes nemzetét emelhetné. Nemcsak valóságos izgató, elleneit kihívó elszántságot mutat dolgozataiban, nemcsak tüzes lelkesedéssel vonja magához tanítványait, nemcsak hirdeti, hogy az iskola társadalmi, nemzeti és tudós intézmény, mert az itt szerzett tudás műveltté, gazdaggá és szabaddá tesz, hanem *Magyar Encyclopaedia* című művét egyenesen azért compilálja s adja ki 1655-ben, hogy az olvasás terjesztésével oktasson, vagy mint ő mondja, hogy «oly könyvet adna a magyar ifjúságnak kezébe, melyben anyai nyelvén többire minden szép és hasznos tudományokat olvashatna», mert, mondja tovább: «szerencsétlen a nemzet s mindenek fölött nyomorú, mely mindent idegen nyelvből kölcsönöz s viszont boldog az, melynek mindez kertjében terem».

A második Tótfalusi Kis Miklós, aki az olvasás terjesztését a *Biblia* által kívánta a XVII. század nyolczvanas éveiben előmozdítani. E végből a maga erején, a maga pénzén, a maga betűivel, a maga nyomdájában, majdnem emberi erőt meghaladó vállalkozásával, Amszterdamban 1685 és 1687-ben kinyomja az egész *Bibliát* 4500, az *Új testamentomot* 4200 példányban, gyönyörűen bekötve mindkettőt. De ő ezt mégis csupán a szellemi élet reggelijének szánta, addig, míg meghonosítja a módot, melylyel évenkint a *Bibliát* 20–25.000 példányban lehet majd terjeszteni, mint valami pompás szellemi ebédet s ezzel elérni azt a nagyszerű czélt, hogy mindenki megtanuljon olvasni és írni, «hogy a mi nemzetünk se maradna abban a nagy Írástudatlanságban, melyben eddig», hanem tanuljanak meg gyermekek, asszonyok, városiak és falusi parasztok egyaránt olvasni, mert szégyen borítja el orczánkat, ha a külföldhöz mérjük magunkat.

A harmadik, a szegény Csokonai. Midőn a lelkes ifjú a fölébredt nemzeti irodalom és érdeklődés hanyatlását látta 1790 után, a hazai könyvek olvasása útján kívánta megmenteni nemzetét és nemzete nyelvét a végső bukástól, még pedig elsősorban a szépirodalom, a költészet terjesztésével, mint a komoly olvasásra édesgető eszközzel, mert – mond – ha szellemileg elmaradt beteg nemzetünknek orvosságot akarunk adni, akkor «meg kell annak üvege szélét mézelnünk, malozsákba kell rejtenünk a gyógyító pilulákat».

III.

Íme, ezekben megvan a felelet arra, hogy az emberek óriási tömegének művelése sikerrel csak olvasás, más szóval ma már csak a mindenfajta könyvtárak útján lehetséges. Nem a könyvtáraknak kell tehát a mindenfajta ismeretterjesztő előadásokra támaszkodniuk; ellenkezőleg a könyvtárak a műveltség terjesztésének, az iskola utáni és iskolán kívüli oktatásnak első és fő eszközei, melyeknek segítségére, kiegészítésére, népszerűsítésére kell, hogy szolgáljanak a különböző általános ismeretterjesztő előadások és népszerű

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tanfolyamok. Az igazi népegyetemek nem azok, amiket eddig így hittak, hanem az általános ismereteket és nemes szépirodalmat magukba foglaló nép-, vagy helyesebben nyilvános szabad közművelődési közkönyvtárak, melyek nálunk még mindig a meg nem értettség miatt hamupipőke helyzetét foglalják el. Ezek a népoktatásnak valódi folytatói, az egyetlen tartós és állandó intézmények, melyek az iskolából kikerült ifjat és polgárt elkísérik a sírig, melyek nyájas arczczal vezetik eléje a lelket vidító és a lelket művelő, tartalmasabbá tevő legjobb barátainkat, a könyveket.

De hát, kérdem, nem köztudat-e ez? Nem igyekezett-e az ember mindig fölszerelni minden közoktatási intézményét könyvtárral? Nem alkottatott-e nálunk is csak imént törvény az ingyenes népoktatással kapcsolatban, hogy minden tanuló 50 fillér beiratási díjat fizessen tisztán az iskolai tanítói és tanulói könyvtárak czéljaira? Nem az a remény-e, hogy ebből körülbelül 700–800 ezer korona fog évenként a mondott czélokra fordíttatni? Nem fognak-e 10–10 év alatt ebből az összegből, helyesen fölhasználva, könyvekkel szó szerint fölszereltetni a népiskolák?

Ez mind igaz, de a legnagyobb iskola maga a nyilvános élet, a mint az minden emberi közületben jelentkezik. Ennek a legnagyobb iskolának nálunk jóformán nincsenek könyvei, nincsenek könyvtárai s ha vannak, akkor is alapos reformra szorulnak.

Rendesen ugyanis az emberek nagy megelégedéssel néznek városaikban egy-egy régi középiskola vagy szerzet még oly régi könyvtárára; és megelégedettebbek, ha ott valami főiskola, vagy éppen egyetem s ennek nagyobb szabású könyvtára van. Pedig ezek a nagy nemzettest közműveltségének terjesztésére és emelésére lényegileg alkalmatlanok. Az elsők többnyire becses könyvmúzeumok, melyeket nem olvasnak, s nem is olvashatnak. Az utóbbiak pedig tudományos laboratóriumok, melyek a szaktudomány szükségeit tartják szem előtt, s tehát a szaktudományokkal foglalkozók keresik föl. A maguknak gyönyört vagy az általános ismeretterjesztést kívánók nem mennek oda, s ha bejutnak is, csalódva távoznak el.

Nálunk még nem akarják megérteni azt, hogy amint az embereket nem lehet mind egyfajta iskolába gyúrni, éppen úgy nem járhat mindenki ugyanegy fajta könyvtárba. Az emberek hallanak valamit az angol és amerikai nyilvános közkönyvtárakról s rögtön előállanak vele, hogy miért nem bírnak azzá lenni például Budapesten a nemzeti múzeum, egyetem vagy műegyetem könyvtárai?

A hasonlat teljesen elhibázott. Anglia és Amerika ugyanis a tudományos és nemzeti könyvtárakat hagyta a maguk saját hivatásának. Hiába volt tehát valamely városban oly egyetemi, vagy voltak oly tudományos szakkönyvtárak, melyek épületben és gazdag gyűjteményben legalábbis versenyeznek európai társaikkal: azért, sőt még inkább, megalkották a városi nyilvános közművelődési közkönyvtárt, vagyis a könyvtár-egyetem, vagy könyvtár-szakiskola mellett a könyvtárnépiskolát, a nemzetnevelő könyvtárt.

Lássunk egy pár példát. Bostonban már 1638-ban megalapult a Harvard-egyetem mai könyvtára s van benne egy millió kötet. Van a városban ezen kívül jogi, történeti, ott van az Athenaeum és polytechnikum könyvtára, melyekben együtt körülbelül két millió kötet van. És mégis a városnak van nyilvános, a nagy, az egész népesség igényeit szolgáló városi közművelődési könyvtára is. Ennek már épülete is nálunk csodaszámba menne, Amerikában azonban vannak szebbek is. Most csak annyit róla, hogy van benne 925.485 kötet könyv s olvasótermei egyszerre 2000 embert bírnak befogadni. Chicagóban is van egyetem, könyvtára egy félmillió kötetből áll, mégis két nyilvános városi közkönyvtára van.

Egyiket a Newberry Walter Leonus bankár alapítványából, a másikat a Crerar János odavaló kereskedő adományából alapították. Mindkettő most nagyszerű középületben a város által építve és tartva fönn, szolgálja a közművelődés ügyét. Ezt a föladatot senki sem várja ott az egyetem

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tudományos könyvtárától, mert nem is várható. Mellőzve itt New-York és még több más amerikai városnak épp ily vagy még nagyobbszerű példáját, Londonban van a föld második legnagyobb könyvtára, a British Museumé; London mégsem elégszik 'meg ezzel, meg az annyi más tudományos és szakkönyvtárral, s mindezek több millió kötetével, hanem már 1902-ben tartott fönn 80 közkönyvtárt, mind ellátva hírlapok és folyóiratok termével, könyvkiadó helyiséggel és olvasóteremmel, melyek nyitva vannak reggel 8-tól este 9-ig. Ezekből foly, hogy az Egyesült-Államokban már 1902-ben az volt a viszony, hogy 677 állami és más tudományos könyvtárban volt 11.942.000 kötet és a municipalis közkönyvtárak közül csak a 664 nagyobban 6.528.000 kötet, azaz átlag egy-egy állt körülbelül 10.000 kötetből. Már most, hogy ezek az utóbbi közkönyvtárak mily forgalmat bírnak előidézni ott, a hol valóban a közművelődés szervei, csupán csak Londonból a 23 nagyobb municipalis könyvtárnak adatát említem meg. Volt tudniillik 1897/98-ban bennük 193.132 szépirodalmi, 278.498 egyéb mű és 127.252 oly mű, melyeket kikölcsönözni nem lehetett. Az előbbiekből kikölcsönöztek regényt 3.120.118-at, ismeretterjesztő művet 773.553-t s helyben használtak 554.642-őt. De már 1902/03-ban volt e könyvtárban 278.426 regény, 425.641 egyéb, 221.208 ki nem kölcsönözhető mű. A könyv-kivételekből a szépirodalmiakra esett 3.888.901, az ismeretterjesztőkre 1.131.677, a helyben használtakra 712.833. Ezeknek az adatoknak rendkívüliségét legjobban mutatja az, hogy ugyancsak 1903-ban a British Museum könyvtárában mindössze 233.361 olvasó fordult meg, kik összesen a nagy és szakkönyvtárakból együtt 1.587.463 kötetet használtak. Ez a legjobban bizonyítja, hogy tehát a közműveltség nagy forrásai ott sem, mint másutt sem, nem a British Museum nemzeti könyvtára, nemzeti könyvmúzeuma, hanem a szabad közművelődési közkönyvtárak.

De, hogy közelebbi példát is idézzek egy-párt, ott van Berlin, a hol most építették a világ egyik legszebb könyvtárépületét az egyetemi és királyi könyvtár számára. Van benne (1908-ból) 1.230.000 kötet, az egyetemiben 208.350 kötet, 254.062 kisebb nyomtatvány. Mindenesetre nagyszerű két könyvtár. És mégis, nem tekintve Berlinben a majdnem számtalan más szak- és egyéb intézeti könyvtárakat, 1901-ben maga a város állított föl egy központi könyvtárt, még pedig nem olyat, mint a budapesti, melynek az általunk érintett könyvtárak hivatásához, minden más irányú becse mellett is, semmi köze, hanem valódi amerikai-angol jellegű közművelődési könyvtárat, mely központilag igazgat 28 fiókkönyvtárat, melyek közül tizenkettő már most olvasóteremmel is el van látva. A központi könyvtárban van 90 ezer kötet, a fiókkönyvtárakban 186.459 kötet, könyvbeszerzésre évenként 121.568 márkát (145.880 korona) fordítanak. A város költségvetésében gondoskodott róla, hogy rövid időn belül fölépítse a városi közkönyvtár központi épületét is, melyet a fiókok ellátása fog követni. De vegyük még szembeötlőbb például azt, hogy a berlini nagyszerű könyvtárak mellett a szomszéd Charlottenburgnak máris külön városi könyvtára és fiókjai vannak, melynek működését gyönyörrel láttam sok máséval együtt magam is. Vagy forduljunk Jénába. A városnak van 26 ezer lakója, egyeteme s ennek könyvtárában 250.000 kötet könyv és 120.000 apró nyomtatvány. Mindenesetre oly könyvtár, minőről hazánkban hasonló városban ma még álmodni sem lehetne. Mégis van külön városi közművelődési könyvtára, mely már 1904-ben 16.289 kötetből állt.

De elégedjünk meg a példákkal. Ilyenek önként ajánlkoznak.

Mindebből az látszik, hogy a meglevő könyvtárak helyett vagy mellett, városainknak, még ha vannak is régi könyvekből álló könyvtáraik, újakról kell gondoskodniok. Évszázados könyvekből tanítni akarni annyi volna, mint pl. természettudományra oktatni a XV. század taneszközeivel.

És milyen legyen ez az új könyvtár? Olyan, a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mely egy csomó régi, elavult, nem vonzó könyvből áll s a város félreeső utczájában, nehezen föllelhető, komor, homályos helyiségben van, bizonyára nem. Olyan, amelyben legalább egy barátságos és jól fölszerelt olvasóterem nincsen azok számára, kik otthon nem olvashatnak, mert nyájas, meleg otthonuk nincs, szintén nem. Olyan, amely hetenként csak egy napon van 1–2 óráig nyitva s nem áll naponként, a napnak a viszonyok szerint legalkalmasabb idejében rendelkezésére a használni akarónak, újra nem; mert ez még annyit sem használna, mint az a patika, mely hetenként csak egyszer s nehezen hozzáférhető föltételekkel volna megközelíthető, vagy oly posta, mely a hétnek egy napján 1–2 óráig volna nyitva.

Tehát olyannak kellene lenni, amely az előbbiekkel ellenkező. Olyannak, mely külső és belső kiállításával vonz, mely modern, mely nemes és erkölcsösen mulattató és minden szaktudományi nehezen érthetőségtől ment oktató könyvekből áll, mely ilyenekkel évenként gyarapodik, melynek legalább egy barátságos és hívogató olvasóterme van, mely hasonlít egy nyájas bolthoz, vagy éppen kellemes kávéházhoz, a melyben a jelszó legyen az, a mi Amerikában: szabad tanulhatás, szabad olvasás, ingyen s lehetőleg a nap minden, de legalább is minden szabad órájában, még pedig mindenkinek. Ez volna a népoktatás igazi folytatása, a nép valódi egyeteme, melynek czélja: az erkölcs és ismeret emelése a nemzet nagy tömegében s eszköze a nemes olvasmány, a tudás, mert a tudás más szóval vagyon, erő és szabadság. Ennek terjesztésében különös czélzatunk csak egy legyen, hogy a tudás és erkölcs emelésén kívül ne legyen semmi czélzatunk és vele az az egyetlen helyes elvünk, hogy zárjunk ki belőle minden szószerinti és bármely párt szolgálatába szegődő bármely irányú politikát.

Mindebben nálunk az utolsó 8–9 évben már történt valami, de nem elég. Pl. még egyetlen, az itt fölsorolt körbe eső városi közkönyvtárunk sincs, mert amelyek vannak, nem ilyenek, nem ilyen a legnagyobb, a szegedi sem, de lehetne ilyenné tenni. Csak egyetlen városnak kellene elkezdeni, s látva az eredményt, bizonyára a többiek is követnék és a sok fölösleges szoborra gyűjtő társaságok ilyes czélokra is összeállanának. Bizonyára a nemes adakozók és örökhagyók szintén ily intézményekkel is megörökítnék nevüket, mint a hogy ezt tették kórházakkal, más nemes emberbaráti intézményekkel. Említettük, hogy az amerikai Carnegie András hazájában és Angliában körülbelül 800 millió koronát adott könyvtári czélokra. Angliában is óriási adakozók ismertek e czélra. Németországban megindult az adakozás s nem egy szabad közkönyvtár hordja alapítója nevét, nem egy van, melyet egyletek stb. tartanak fönn.

Hazánkban mindenesetre szükségesnek tartanám s ezért egyenesen indítványozom, hogy ebben a tárgyban a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa egy közismertető füzetecskét adjon ki s ingyen terjessze, ha kell, százezer példányban is, megküldve mindama testületeknek és egyeseknek, a kik itt számot tehetnek, mert hiszen magát azt a közművelődési eszmét, hogy könyvtárakkal közművelődés teremthető, nálunk még terjeszteni kell. Indítványozom, hogy nagyobb városainkhoz fölhívás intéztessék s így elsősorban magához Budapesthez és sorban a többiekhez, a nagyobbakon kezdve, hogy egy nyilvános városi szabad közkönyvtár megalapítását vegyék a közeli idők feladatai közé, mert ez éppen oly szükséges, mint a jó kövezet, világítás, közvágóhíd stb. s bizonyára szükségesebb, mint a városi vendéglő, korcsma és hasonlók. Ugyanily fölhívás menne természetesen a vármegyékhez is. Mindkét autonóm közhatóságnak figyelmébe kellene ajánlani, hogy nem lehetne jobb példát követni, ha másként nem lehet, mint a Steglitz városáé, mely a nyilvános szabad közkönyvtár helyiségeiről új városházának tervrajzában gondoskodott s talán a fényes lakások mellett ilyféle gondoskodás nálunk is gondolható volna.

Azután fordulnunk kellene újra a kormányhoz, hogy népiskolát, ha épít bárhol is, ebbe okvetet-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lenül vegye be a viszonyoknak megfelelő könyvtárhelyiséget és olvasótermet. Ha erre régen gondoltunk volna, ma már 1153 állami elemi iskolában ugyanannyi kisebb-nagyobb közkönyvtár és olvasóterem volna. Hasonló fölhívást küldjünk mindama egyházaknak, magánosoknak, testületeknek, egyeseknek, akik csak valahol népiskolát tartanak fönn. Hivatkozva Krupp példájára, e fölhívást megküldendőnek tartom a gyártelepek vagy nagyobb munkássereget foglalkoztató gyárak s más telepek tulajdonosainak. Mert ismétlem, itt még nemcsak az alkotás a főszempont, hanem az érdekkeltés, figyelemébresztés és meggyőzés. Mindenkinek tudni, érezni kell, hogy midőn az amerikaiak a maguk közkönyvtári palotáikat emelték, oly időben, midőn Európa nagy szárazföldén a szerény népkönyvtáracskák, ha ugyan voltak, sötét iskolaszobákban vagy éppen folyosószögletekben, előszobácskákban húzódtak meg; ők helyesen ismerték föl, hogy e könyvtárak az egész nemzeti képzésnek és nevelésnek életkérdését teszik, hogy ez oly intézmény, mely az iskolával közel rokon, sőt vele jóformán édes testvér s vele karöltve egyedül alkalmas legyőzni a tudatlanságot és barbárságot, hogy egyszóval testvéreszköz létrehozni a legfontosabbat: a kiművelt emberfőt.

Az emberi művelődés egészben véve nagyon emlékeztet arra a gyermekjátékra, melyet néhány évvel ezelőtt Parisból hozzánk is eljuttattak. Ez abban állt, hogy egy kis emberke egy „gépezet segélyével bírt előre ugrani tíz lépést és azután visszaugrott ötöt". Ilyen körülbelül az emberi haladás is. És még jó, ha minden előre tett tíz lépésre nem több ötnél a visszaugrás. Azonban arra kellene törekedni, hogy kevesebb, sőt esetleg egy se legyen. Ezt pedig csak minden egyesnek a műveltség számára megnyerésével lehet elérni, mert a haladás forrásai nem a programok, hanem az egyesek kiművelése. Ezt ismét csak úgy érhetjük el, hogyha a tanítást át bírjuk változtatni tanulássá, az olvastatást olvasássá, az időleges oktatást állandó önműveléssé, az egyesek kivételes tanulását egyetemes nemzetművelődéssé, azaz ha elenyésztetjük a tanult és tanulatlan osztály közt fönnálló örvényt a tanulás iránti vágy fölébresztésével. Erre pedig csak egyetlen alkalmas eszközt ismer az emberiség: a szabad, nyilvános, a napnak legalkalmasabb részeiben nyitva tartott közművelődési közkönyvtárt, olvasó- és előadóteremmel, a mely központja legyen a szabadtanításnak, vagy helyesebben a szabadtanulásnak. Erre kell tehát törekedni s természetesen a legnagyobb városokon kell kezdeni.

És itt nincs szó még ezután teendő kísérletezésről. A tények itt éppen úgy beszélnek, a kísérletek éppen úgy be vannak fejezve, mint a népoktatásra nézve. Az, ami oly tüneményes eredményekre vezetett a világ legelőrehaladottabb nemzeteinél, Amerikában, Angliában, Németországban s melyre irigységgel és az elmaradottság érzésével tekintenek a francziák, abban nem lehet szó ma már többé kísérletezésről, csak úgy nem, mint a gőzgép, vagy vasút terén. Itt követni kell. A nemzetnevelés annyi, mint nemzetjólét. De követni kell nem mint holmi népkonyhai s ehhez hasonló jótékony intézményt, hanem mint nemzeti berendezkedést. Erre kívántam most egy erős fénysugárt vetni. Bár olyan lehetett volna ez, mint az éjszakában fölvillanó túlerős fény, mely ugyan egy pillanatra elvakítja a szemet, de aztán mégis biztosan rávezet a helyes út megtalálására a sötétben.

Megjelent az OSZK és a Kossuth Kiadó gondozásában Mátyás király legdíszesebb corvináját, a Mátyás Graduale-t bemutató díszalbum. A fő hangsúlyt a színes iniciálék részletes bemutatása és elemzése kapja, az illusztrált oldalakat magyarázatok teszik érthetővé. A könnyebb értelmezhetőséget egy bevezető tanulmány is segíti. A kötethez CD-ROM is tartozik, melyen gregorián misetételek hallhatók. A kötet megvásárolható a Széchényi Ferenc Könyvesboltban. *(OSZK levelező lista, 2007. október 10.)*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KITEKINTÉS

A nyilvános haszonkölcsönzési jog (PLR) alkalmazása a külföldi gyakorlatban

2. rész

AMBERG Eszter

A tanulmány célja, hogy bemutassa az Európai Unió országainak a Public Lending Rightra (PLR), azaz a nyilvános haszonkölcsönzési jogra (illetve jogdíjra) vonatkozó gyakorlatát. Az összeállítás első része (ld. *Könyvtári Figyelő 2007. 1. szám*) az általános elveket, a jogalkotók és a könyvtári világ szempontjait mutatta be és ismertette azon országok gyakorlatát, ahol a PLR-rendszer a mindennapokban már hosszabb ideje működik.
Ebben a szemlében azokról az EU-országokról kapunk képet, amelyekben csak nemrégiben vezették be a rendszert, körképet adunk azokról az országokról is, ahol az irányelvek szelleme ugyan megjelent a jogi szabályozásban, de a gyakorlatban még csak tervezik a PLR-rendszer bevezetését.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

PLR-rendszerek fejlesztés alatt

Először nézzük betűrendben azokat a tagországokat, amelyek már beillesztették az Irányelvet saját szerzői jogi szabályozásukba, de a haszonkölcsönzési jog tényleges működésének megteremtése még várat magára:

Horvátország
Jelenleg az Európai Unió hivatalos tagjelöltje. 2003 októberében a horvát kormány elfogadta a Szerzői jogi és szomszédos jogi törvényt[1], mely díjazáshoz való jogot biztosít a szerzőknek, ha műveiket vagy azok másolatát közkönyvtárakon, ill. nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtárakon keresztül kölcsönzik.
A szerzői jogi törvény emellett feljogosítja az Állami Szellemi Tulajdon Hivatalt, hogy hatalmazza fel a kollektív jogkezelő szervezeteket a PLR-ügyek intézésére, és arra, hogy összegyűjtsék a díjakat a jogokkal rendelkező különböző csoportok számára.
2005 márciusára megtörténtek az egyeztetések a különböző szervezetekkel. 2006 márciusában Madridban tartották a 3. PLR szemináriumot, mely után kialakult az igény a helyzet egységesítésére, és megkezdődött az új PLR-rendszer részletes kidolgozása.

Írország
Írország csak nemrégiben vezette be az Irányelvet, a Szerzői és szomszédos jogokról szóló törvényben[2]. A törvény kizárólagos terjesztési jogot[3] biztosít a szerzőknek, ez magában foglalja a művek és más védett anyagok nyilvános haszonkölcsönzését is. A 2000-ben elfogadott törvény mentesítette a közkönyvtárakat a nyilvános haszonkölcsönzési jog kötelezettsége alól, a szerzőknek pedig a szerzői jogdíjon kívül nem kínáltak fel egyéb díjazást a kölcsönzésért. Az Európai Bizottság ezt az Irányelv helytelen alkalmazásának minősítette, mivel a közkönyvtárak felmentése túl széles körben csorbította a Direktívát.

Az ír kormány napjainkra kötelezte el magát a PLR-tervezet benyújtása mellett. Hogy megfeleljen az 1992-es Irányelv követelményeinek, 2006 márciusában módosították a szellemi tulajdonról szóló törvényt. Ez tartalmazni fogja az ír PLR-tervezet intézkedéseit. A részletek egyelőre nem elérhetők, feltehetőleg a későbbi szabályozások tartalmazzák majd és nem az elsődleges jogszabály.

Luxemburg
A luxemburgi törvényalkotás olyan kizárólagos PLR-t biztosított a szerzőknek, előadóművészeknek, hangfelvétel- és filmproducereknek, amely az első hivatalos nyilvános terjesztés után elévül. A 2001-ben bevezetett új törvény biztosítja a kölcsönzések utáni díjazás jogát a szerzőknek és előadóművészeknek. Egy további rendelet bevezetésére lesz még szükség, amely teljessé teszi az Irányelv átvételét: ez a rendelet állapítja majd meg a díjazás mindenkori mértékét, és a PLR alól kivont intézmények listáját.
2006 márciusában *Romain Jeblick*, a LUXORR[4] főtitkára jelentette, hogy a luxemburgi kormány felkészült az 1992-es Irányelv alkalmazására. Várhatóan a 2005 júniusában megalakult LUXORR feladata lesz a PLR-díjak kezelése.

Olaszország
Olaszországban, ahol nem volt érvényben PLR az Irányelvet megelőzően, kizárólagos haszonkölcsönzési jogot vezettek be a terjesztési jog részeként, melynek a szerzők és előadóművészek a kedvezményezettjei. A hangfelvételek, videofelvételek és filmek esetében a haszonkölcsönzési jog az első terjesztést követően 18 hónappal elévül.
Az 1992-es Irányelvet elfogadta az olasz jogrendszer, azonban alkalmazásától mentesítette a közkönyvtárakat. Az Európai Bizottság ítélete szerint ez az Irányelv helytelen alkalmazása, ezért a kormányt az Európai Bíróság elé idézte.
2006 márciusában az olasz kormány olyan ter-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vezeten kezdett el dolgozni, mely megfelel az Európai Bizottság elvárásainak. Az új jogszabály 2006 novemberében sürgős pénzügyi előírásokat tartalmaz, melynek értelmében az olasz kormány létrehozott egy PLR-alapot. Az alap a Kulturális Minisztérium kezelése és ellenőrzése alatt áll. A díjazást a nyilvános könyvtárakból történő kölcsönzések alapján számítják ki, melybe az iskolai és egyetemi könyvtárak nem tartoznak bele. 2006-os évre 250 000 eurót, 2007-re 2 200 000 eurót, 2008-ra pedig 3 000 000 eurót állapítottak meg.

Portugália

A portugál Szerzői jogi törvény kizárólagos terjesztési jogot biztosít a szerzők, előadóművészek, hangfelvétel és filmproducerek számára, beleértve a PLR-t is. A PLR a terjesztést követően is érvényben marad. Tehát a portugál kormányzat beillesztette az Irányelvet saját jogi szabályozásába, ugyanakkor a közkönyvtárakat felmentette a PLR alól. Az Európai Bizottság ezt sikeresen megtámadta a bíróságon 2006 áprilisában és a portugál kormány pedig megtette a lépéseket a PLR közkönyvtári bevezetésére.

Románia

Románia 2007 január 1-jén csatlakozott az EU-hoz. Jelenleg a szerzői jogi törvény tartalmaz kölcsönzési jogot, de ez alól kivételt képeznek a kulturális és oktatási szféra könyvtárai. A PLR-t 2006-ban megvitatta a parlament, de előrelépés nem történt a tervezet elkészítésének ügyében.

Spanyolország

Spanyolországban a szerzők, előadóművészek, hangfelvétel és filmproducerek kizárólagos haszonkölcsönzési joggal rendelkeznek. A spanyol kormány alapvetően elfogadja az Irányelvet, de azt, hogy a közkönyvtárakat kirekeszti a szerzőknek járó haszonkölcsönzési jogból, az Irányelv helytelen alkalmazásának nyilvánította az Európai Bíróság.

2006 márciusában Madridban tartották a 3. PLR-szemináriumot, melyen elsőbbséget élvezett a spanyol helyzet, ill. a PLR bevezetése kapcsán adódó nehézségek megvitatása, s többek között a PLR további fejlesztését érintő olyan kérdéseket is megvitattak, mint amilyen például a spanyol könyvtárosok aggodalma amiatt, hogy a PLR-alapot esetleg a könyvtárak költségvetéséből fedeznék.

Legújabb PLR-rendszerek

Az utóbbi években (2003–2006) a három balti ország, valamint, Belgium, a Cseh Köztársaság, Franciaország, a Szlovák Köztársaság és Szlovénia vezette be a PLR-rendszert, közülük is elsőként Litvánia fizetett a szerzőknek díjazást 2003-ban, Észtország, Lettország, Szlovénia 2004-ben, Franciaország 2005-ben, Belgium, Cseh Köztársaság és a Szlovák Köztársaság pedig 2006-ban kezdte el működtetni PLR rendszerét.

Belgium

A nyilvános haszonkölcsönzési jogi irányelvet a belga szerzői jogi törvénybe 1994 júniusában illesztették be, a terjesztési jog részeként. A szerzőknek korlátozott, kizárólagos haszonkölcsönzési jogot biztosított és méltányos ellenszolgáltatást garantált műveik kölcsönzéséért. Ugyanakkor a szövetségi kormány nem léptette életbe a végrehajtáshoz szükséges intézkedéseket, és ennek következtében nem történt további előrelépés.

2000-ben egy szerzői szervezet panaszt emelt az Európai Bizottságnál és a belga kormányt bíróság elé állították, mert nem megfelelően alkalmazta a direktívát. Mivel a belga hatóságok nem reagáltak a Bizottság állásfoglalására, a Bizottság 2001 decemberében kötelezettségszegési eljárást kezdeményezett Belgium ellen, s 2003. október 16-án elmarasztalta a helytelenül alkalmazott Irányelv miatt. Az ítélet megállapította: annak ellenére, hogy az Irányelv elfogadott a belga jogban, lépéseket mégsem tettek

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a végrehajtása érdekében (pl. nem vezettek be olyan szabályozást, mely biztosítaná a szerzők vagy a hang- és videófelvétel-előállítók kizárólagos jogát, hogy engedélyezzék vagy megtiltsák műveik nyilvános haszonkölcsönzését, vagy ilyen jog hiányában legalább a haszonkölcsönbe adásért méltányos díjazást).

Az ítélet szerint Belgiumnak 6 hónap alatt teljesítenie kellett az Irányelvben foglaltakat, ellenkező esetben komoly bírsággal számolhatott. 2005 júniusában királyi rendelet alapján a Reprobelt[5], a belga szerzői jogi gyűjtőszervezetet bízta meg a kormány az új PLR-rendszer ügyeinek intézésével Belgiumban.

A belgák kombinált megoldást választottak: a szerzői jogi törvénybe foglalt PLR, amely már korábban is létezett, továbbra is érvényes a szerzőkre és előadóművészekre, ahogyan a hang- és filmfelvételek producereire is. Ezek a jogtulajdonosok élvezik a munkájuk kikölcsönzött példányai után járó díjazás jogát is. A belga törvény csak az első publikációt követő hat hónapban teszi lehetővé a kérdéses munkák díjazás nélküli kölcsönzését. Az intézmények egyes típusai mentesülnek a kölcsönzés utáni díjfizetés kötelezettsége alól.

A Reprobel és a regionális kormányzatok közötti tárgyalások sikert hoztak. A flamand kulturális miniszter egyoldalúan kötelezettséget vállalt arra, hogy 2004-re 1 millió eurót, 2005-re 1,15 millió eurót, 2006-ra pedig 1,3 millió eurót fizet ki.

A belgiumi francia közösség vezetőivel folytatott tárgyalások során a 2004–2006 közötti időszakra összesen 1,5 millió eurós összegben állapodtak meg. A harmadik és egyben legkisebb tartományi kormányzat – a németajkú közösség – szóbeli megállapodást kötött a Reprobellel a PLR hozzájárulással kapcsolatban.

A PLR pénzek szétosztásának aránya: 70%-ban a szerzők, 30%-ban a kiadók kapják meg.

Tehát Belgiumnak 14 évre volt szüksége, hogy a létrehozzon a gyakorlatban is működő PLR-rendszert.

Csehország

A parlament alsóháza tárgyalta és módosította azt a PLR-törvénytervezetet, melyet a cseh szerzői jogkezelő szervezet, a DILIA[6] a Kulturális Minisztériummal együttműködve dolgozott ki. (Azóta a Szenátus is jóváhagyta.) A viták során az eredetileg tervezett 1 koronás kölcsönzési díjszabást 0,5 koronára csökkentették. A szerzői jogi törvény módosítása 2006 áprilisában hatályba lépett. A DILIA osztja szét az évi mintegy 900 000 eurós PLR-alapot.

Észtország

Az észt szerzői jogi törvény[7] a szerzőket feljogosítja, hogy méltányos díjazásban részesüljenek műveik közkönyvtári kölcsönzése után.

A PLR rendszert 2004 márciusában vezették be. A törvény értelmében a jogosultság kiterjed azokra a szerzőkre és jogtulajdonosokra, akik állampolgárai vagy állandó lakosai Észtországnak; azokra a könyvekre, melyeket először Észtországban adtak ki, valamint azokra a könyvekre, melyek nemzetközi megállapodásokban szerepelnek.

A kormány rendelkezése értelmében a díjazásra jogosult személyek:

- szerzők, szerkesztők és fordítók;
- grafikusok, illusztrátorok, fényképészek;
- audiovizuális vagy hangzó anyagok szerzői a gyűjtőszervezeteken keresztül;
- jogtulajdonosok: kiadók, örökösök stb.

Az észt rendszer sajátosságai:

- közkönyvtár alatt a megyék, városok, községek vagy kisebb közigazgatási egységek könyvtárait kell érteni (567 könyvtár),
- az észt közkönyvtárak mintegy évi 12 milliós kölcsönzési forgalmat bonyolítanak,
- a díjazást elektronikusan tárolt statisztikai minta alapján számítják,
- a nyilvántartott kölcsönzések az összes kölcsönzés 12%-át reprezentálják.

A PLR-t egy független, nonprofit alap, az AHF[8], a Szerzői Jogdíjak Alapja kezeli. Ezt az Írók Szakszervezete, a Kiadók Egyesülete és a Gra-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

fikai Designerek Szakszervezete alapította 2004 januárjában. Az Alap kezeli a PLR- és reprodukciós jogdíjakat Észtországban. Az Alapot egy 5 tagú bizottság vezeti, melyben az alapítók mellett a Könyvtárosok Szakszervezete és a Kulturális Minisztérium képviselői ülnek. Az adminisztratív költségek az éves költségvetés 15%-át teszik ki. 2004-ben az AHF különböző javaslatokat terjesztett a kormány elé a PLR-rendszer továbbfejlesztésére vonatkozóan:

- a jogdíjak felső határának bevezetése – hosszú csatározás után sikerült elfogadtatni;
- az illusztrátorok PLR-részesedésének egyszerűsítése – sikerült elfogadtatni;
- a PLR kiterjesztése az egyetemi könyvtárakra is – elutasították.

Azokat a pontokat, ahol létrejött a megegyezés, beillesztették az észt szerzői jogi törvénybe és 2005-ben életbe léptették.

Ahhoz, hogy a szerzők és a jogtulajdonosok PLR-díjakban részesüljenek, igénylést kell benyújtaniuk publikációs listájukkal együtt. Ez történhet papíron vagy elektronikusan a http://www.ahf.ee honlapon keresztül. Az észt rendszer a kezdet kezdetétől rendelkezik azzal az újszerű elektronikus megoldással, melynek segítségével a szerzők bejelentkezése után a publikációs listájuk automatikusan megjelenik. A listázás az előző évi kölcsönzések bibliográfiai adatai alapján történik, és amennyiben a lista hiányos vagy pontatlan, a szerzők hozzáadhatják újabb tételeiket, vagy pontosíthatják a korábbiakat. Végül elektronikusan aláírhatják a jelentkezésüket, vagyis teljes igénylésüket benyújthatják digitálisan, bárminemű papírmunka nélkül. A regisztráció három évig érvényes, ez idő alatt a szerzők bármikor hozzáadhatnak új címeket a listához. Az első években benyújtott igénylések:

2004: 384 igénylés (mintegy egyharmada elektronikusan);

2005: 368 újabb regisztráció (mintegy egyharmada elektronikusan);

Összesen: 752 regisztrált szerző.

Az egyes szerzők díját a következők figyelembevételével számítják ki:

- a kölcsönzések száma;
- az illusztrációk mennyisége minden könyvben;
- a szerzők, fordítók és illusztrátorok száma minden könyv esetében.

Az éves kifizetések július 1-jéig történnek:[9]

Év	Kifizetett összeg	Szerzők száma	Átlagos díj (kölcsönzés/korona)
2004	1 millió észt korona (kb. 60.000 €)	380	5,77 koronás átlagos díjszabás (cca. 0,36 €)
2005	2 millió észt korona (cca. 128.000 €)	749	6,21 koronás átlagos díjszabás (cca. 0,40 €)

2005-ben felső kifizetési határt állapítottak meg: ez a hivatalos nemzeti statisztika által meghatározott előző évi, négy hónapra jutó átlagfizetésnek megfelelő összeg lett.

A kormány által befizetett összegek, melyeket évente egyeztetnek a Kulturális Minisztériummal.[10]

Év	Kifizetett összeg (észt korona)
2003	600 000
2004	1 000 000
2005	2 500 000
2006	2 500 000

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Franciaország

2005. március 7-én a SOFIA-t[11] felhatalmazta a francia kormány, hogy szedje össze és ossza ki a nyilvános haszonkölcsönzési jogdíjakat.

A PLR törvénytervezetet 2003. június 18-án fogadták el, és 2003. augusztus 1-jén lépett hatályba. A szerzők és a kiadók e törvény alapján jogosultak a díjazásra, mely könyveik nyilvános könyvtári szabad kölcsönzése után jár nekik.

A francia törvény által alkalmazott minta szem előtt tartotta, hogy a független könyvkereskedők is érvényesülhessenek a könyvtárak piacán azáltal, hogy a törvény megtiltja a 15%-nál nagyobb árengedményt a franciaországi kötött könyvárakból.

Ez a jogdíj a könyvtárak által vásárolt kötetek számán alapul, és egyenlően oszlik meg a szerzők és a kiadók között. Az összegnek egy kisebb részét pedig az írók és fordítók új nyugdíjalapjára fordítják.

A francia Kulturális Minisztérium az éves francia PLR-alap teljes összegét 22,6 millió euróra becsüli, amely két forrásból tevődik össze:

1. Mintegy a fele az éves átalánydíjból származik, melyet az állam fizet be:
   - 1,5 euró fizetendő a nyilvános köz- és magánkönyvtárak minden regisztrált olvasója után (0,75 euró a bevezetés első évében);
   - és 1 euró az egyetemi könyvtárak regisztrált olvasói után (a bevezetés évében 0,5 euró)
2. A másik rész a könyvkereskedőktől (vagy könyvtárellátóktól) származik, akiknek a könyvek adómentes, kötött árának 6 százalékát kell befizetniük bármely típusú kölcsönző könyvtár által beszerzett könyvek után.

A jogdíjat a Kulturális Minisztérium által nemrégiben megbízott SOFIA gyűjti össze, mivel az alábbi követelmények közül az összesnek megfelel:

- Sokféle partnerrel rendelkezik és a szerzőket, valamint a kiadókat egyenlő arányban képviseli;
- Szakmailag képzett ügyintéző csapattal rendelkezik;
- Rendelkezik a megfelelő mértékű infrastruktúrával, amely a jogdíj összegyűjtéséhez és szétosztásához kell.

A SOFIA elektronikus ügyintéző rendszert fejlesztett ki az új szabályozásra a CFC[12] és a DILCOM támogatásával. 2005 októberére a könyvkereskedőknek (vagy könyvtárellátóknak) és a könyvtáraknak a SOFIA weboldalán (www.la-sofia.org) regisztrálniuk kellett magukat a könyvtáraknak eladott könyvek minden adatával (például: számla, GS1 vonalkód[13], példányszámok, címek, szerzők, kiadói információk). Ezek az információk teszik lehetővé, hogy a SOFIA begyűjtse a könyvkereskedőktől (vagy könyvtárellátóktól) a PLR-díjakat.

A törvény megerősítése mellett a Nemzeti Könyv Központ (Centre National du Livre) megemelte a könyvtáraknak juttatott támogatás mértékét, ennek az intézkedésnek köszönhetően a könyvtárak továbbra is folyamatosan tudják gyarapítani állományukat.

Lettország

Noha a szerzők a nyilvános haszonkölcsönzések utáni díjakra már a 2000 áprilisi lett szerzői jogi törvény[14] alapján jogosultak voltak, a kormány 2004-ig nem terjesztett be javaslatot a PLR-rendszerre vonatkozóan. A nyilvános kölcsönzéssel csak a szerzői jogi törvény 2004. április 22-i kiegészítésében szereplő külön rész foglalkozik, mely kimondja, hogy a kormánynak kell meghatároznia azokat a számítási eljárásokat, egyrészt melyekkel az állami és a helyi könyvtárak nyilvános kölcsönzéseinek díjait meghatározzák, másrészt mellyel a szerzők, az előadók, a hangzó és képi dokumentumokat előállítók között felosztják ezt a könyvtárakból befolyt összeget.

A díjak számításánál a kormányzati és a helyi irányítás előző évi ráfordításait vették figyelembe. 2003-ban a díjalap a 2002. évi ráfordítások hét százalékát tette ki. A nyilvános kölcsönzéseket érintő átmeneti szabályozások szerint ez az összeg évente 0,5%-kal fokozatosan emel-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kedik mindaddig, amíg 2009-re eléri a 10%-os szintet.

Az AKKA/LAA[15] lett az a széleskörű gyűjtőszervezet, melyet a PLR hivatalos szervének ismertek el Lettországban, s mely szétosztja a díjakat a könyvek, filmek és hangzóanyagok kölcsönzési adatai alapján.

Mindazonáltal a kormány terveiben szereplő pénzügyi alap nem volt hozzáférhető egészen 2005 decemberéig, amikor az AKKA/LAA 2681000 LVL-t (381 474 eurót) kapott a 2003. és a 2004. évi díjak kifizetésére. A 2005. évi díjakra hozzávetőleg 220 000 euró volt lehívható.

Mostanra, hogy a pénzügyi alapok hozzáférhetővé váltak, az AKKA/LAA megrendelt egy felmérést arról, hogy mely könyveket, hangzó és képi dokumentumokat kölcsönözték ki és milyen gyakran a könyvtárakból 2003-ban, 2004-ben és 2005-ben. A Lett Nemzeti Könyvtár koordinálja a felméréshez kapcsolódó kutatást, a költségeket pedig az AKKA/LAA állt.

Jelenleg mintegy 3000 szerzőt tart nyilván az AKKA/LAA. Noha a PLR-díjakra igényt tartó szerzőknek külön kell regisztrálniuk magukat, a statisztikai minta eredményei lehetővé teszik, hogy azonosítsák és értesítsék az első száz leginkább kölcsönzött szerzőt arról az összegről, melyre jogosultak.

A mintakönyvtárak számáról még egyeztet a könyvtári hatóság, de valószínűleg a minta a könyvtári kölcsönzések 10%-át fedi majd.

A hangzó és képi dokumentumok nyilvános haszonkölcsönzéséért járó díjak szétosztását olyan elismert szervezetek hatáskörébe utalják, melyek az előadókat és hangzóanyag készítőket (Lett Előadók és Producerek Egyesülete – LaIPA)[16], valamint a filmprodusereket (Lett Filmkészítők Egyesülete – LKPA) képviselik.

A többi országtól eltérően Lettországban a PLR-szabályozások eléggé általánosak, az elosztás szabályozása az adminisztratív szervezet belátásán múlik.

Az AKKA/LAA-nak még egy halasztást nem tűrő feladata van: döntést kell hoznia a jogosult közreműködők – a szerzők, fordítók, illusztrátorok, fényképészek – részesedéséről (a szerkesztők és kiadók nem jogosultak a PLR-díjakra a lett szerzői jogi törvény értelmében), ugyanígy döntésnek kell születnie a jogosult művek különböző kategóriáiról – gyermek- és ifjúsági irodalom, szépirodalom, ismeretterjesztő irodalom, tudományos és akadémiai művek, vizuális művészetek stb. A nagyobb objektivitás kedvéért, a Lett Írók Szövetségének és a Lett Művészek Egyesületének képviselőivel szoros együttműködésben tárgyalják meg ezeket a kérdéseket, erre a célra külön szerzői bizottságot is alapítottak.

Szlovák Köztársaság

A 2003-as szerzői jogi szabályozás[17] kizárólagos haszonkölcsönzési jogot biztosít.

A LITA[18], az irodalmi, az audiovizuális és vizuális művészeti szerzőket képviselő gyűjtőszervezet a felelős azért, hogy a licenc-tárgyalásokat lefolytassa. Az oktatási és tudományos intézmények könyvtárait is beleszámítva, körülbelül 6000 közkönyvtár található Szlovákiában, melyek évente mintegy 28 millió művet kölcsönöznek. A LITA szerint lehetetlen minden egyes intézménnyel külön-külön licenc-szerződést kötni, így egyelőre a Kulturális Minisztériummal kezdődtek tárgyalások. Még kérdés, hogy a pénzalapok honnan származnak majd.

2006 elején a Kulturális Minisztérium előkészített egy kiegészítést a könyvtári törvényhez[19], amely megteremti annak jogi alapját, hogy a Szlovák Nemzeti Könyvtár kollektív, az összes közkönyvtárra kiterjedő licenc-szerződést kössön a LITÁ-val. Ez a módosítás 2006 őszén lépett hatályba.

A Nemzeti Könyvtár és a Kulturális Minisztérium kidolgozta a PLR-szabályozás részleteit:

- *A PLR szabályozás által érintett könyvtárak körének meghatározása*: minden nyilvánosan hozzáférhető könyvtár, melyet állami vagy helyi költségvetésből finanszíroznak, beleért-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ve az oktatási és a tudományos intézmények könyvtárait is;

- *A PLR szabályozás által érintett szerzők körének meghatározása*: irodalmi művek szerzői, fordítók, audiovizuális művek alkotói, illusztrátorok és más vizuális művek alkotói, akik szlovák állampolgárok; valamint azok a külföldi szerzők, akiknek hazájával a LITA kölcsönös megállapodást kötött;
- *Engedélyezés*: egy kollektív licenc-szerződést köt a LITA és a Szlovák Nemzeti Könyvtár, amely lefedi az összes nyilvánosan hozzáférhető könyvtárat Szlovákiában;
- *A díjak kiszámítása*: a kölcsönzések száma alapján; 0,4 szlovák korona az irodalmi és vizuális alkotások kölcsönzése után, 0,6 korona pedig az irodalmi alkotások hangfelvételei és az audiovizuális művek után; ezek a számok a törvény által meghatározott idei fenntartási költségekkel arányosan növekednek;
- *Díjazás*: a Kulturális Minisztérium költségvetési kérelmet terjeszt elő az idei évre vonatkozóan, melyben javaslatot tesz a Szlovák Kormánynak a megfelelő összegre, mely a Minisztérium szerint fedezné a kollektív engedélyezési szerződésben meghatározott díjak kifizetését;
- *A díjak szétosztása*: a szabályozásban meghatározzák, hogy mely könyvtárakat és hány könyvtárat számítanak be évente abba PLR-mintába, amely alapján a jogdíjak kiszámolása történik stb.

Szlovénia

2004-ben a PLR-rendszer sikeresen beindult Szlovéniában. Néhány éve – az Irányelvvel összhangban – beépült a szlovén szerzői jogi törvénybe is[20].

A PLR-rendszert a központi kormányzat finanszírozza, a támogatás nagysága pedig megegyezik annak az összegnek a 25%-ával, melyet a kormány könyvtári állománygyarapításra költ. Ez megközelítőleg évi 750 000 eurót eredményezett a 2004–2006-os PLR időszakban.

Az összeg két részre oszlik: az első rész közvetlenül a szerzőkhöz áramlik aszerint, hogy hányszor kölcsönözték a könyveiket közkönyvtárakból. 2004-ben 995 szerzőnek fizettek, a legnagyobb összegű kifizetés 4160 euró, a legkisebb pedig 45 euró volt. Az összeg másik részét ösztöndíjként osztják szét a szerzők között. A pénzt különböző szakmai szerzői szervezetek kapják, melyek tagjaiknak a saját kritériumrendszerük szerint osztják szét. 2004-ben 82 ösztöndíjat ítéltek oda, 26-ot íróknak, 29-et fordítóknak, 15-öt illusztrátoroknak és fotográfusoknak, 6-ot pedig zeneszerzőknek és filmkészítőknek. 16 ösztöndíj volt 6250 eurós vagy annál nagyobb összegű, 47 ösztöndíj 1670 és 6250 euró közötti értékű, 19 pedig 1670 eurónál kisebb összegű.

Zárógondolatok

Végezetül a Calimera útmutató A copyright hatása a kölcsönzésre c. fejezetének gondolatát idézem: *„A nem kereskedelmi nyilvános kölcsönzést hagyományosan nem befolyásolták a szerzői jogi törvények. A nyilvános kölcsönzés mindig is alapvető fontosságú eszköze volt a nyilvánosság kulturális és oktatási információval való ellátásának. Az információnak - bármilyen formában is jelenjen meg - mindig is kölcsönözhetőnek kell lennie. Az EU kölcsönzésre vonatkozó Irányelve értelmében az európai könyvtáraknak a kölcsönzésre vonatkozó rendeletek figyelembevételével kell működniük. Ez azt jelenti, hogy a nyilvános könyvtárak által kölcsönzött anyagok engedélykötelesek vagy jogdíjat kell fizetni utánuk, tehát ebből az következik, hogy bizonyos anyagokért a szerzők díjazásra tarthatnak igényt. Ugyanez vonatkozik a múzeumokra és levéltárakra is, amennyiben anyagokat kölcsönöznek."*[21]

Láthattuk, hogy a 34 ország közül, ahol a szerzők kölcsönzési jogait törvényileg szabályozták, 2006-ra 23 ország tette meg azt a következő lépést, hogy felállítson egy működő PLR rendszert, amelyik díjazást biztosít a szerzők

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

számára. Mind a huszonhárom országban a megközelítési mód egy-egy árnyalattal tér el a többiekétől. Néhány helyen a könyvek kölcsönzése után fizetnek (pl. az Egyesült Királyság, Hollandia, Izrael, Németország), néhányan a szerzőket minden, a könyvtárakban tartott példány után díjazzák, tekintet nélkül arra, hogy ezeket kikölcsönözték-e (pl. Ausztrália, Dánia, Kanada), néhány országban mindkét eset után fizetnek (pl. Izland), mások pedig a kormány által a könyvtárak részére állománygyarapításra juttatott összes kiadáshoz viszonyított díjakat fizetnek (Finnország). Egyes országok a PLR-t a törvénykezésben a szerzői jogi törvénybe foglalták (pl. Ausztria és Németország), mások a PLR-t külön jogként kezelik (pl. Egyesült Királyság). De ami mindegyikben azonos az az, hogy valamilyen formában díjazást biztosítanak a szerzőknek a műveik ingyenes könyvtári használatáért cserébe.

Az 1992-es Irányelvet követően tehát mindegyik EU tagállamnak el kell ismernie a szerzők jogát arra, hogy engedélyezhessék a könyvtáraknak a műveik kölcsönzését, vagy díjazást kérjenek érte cserébe. Azonban az is megállapítható, hogy az Irányelv számos ponton túl rugalmas, lehetővé teszi az államoknak, hogy saját körülményeikhez igazítsák azt. Ez egyes országoknak módot adott arra, hogy kikerüljék a PLR-rendszer felállítását. Például Görögország, Írország, Olaszország, Portugália és Spanyolország elfogadta a szerzők kizárólagos kölcsönzési jogát, de kizárták a nyilvános könyvtárakat e jog alól. Ezekben az országokban ma már létezik PLR-rendszer. Az EU-hoz 2004-ben csatlakozó tíz új országban szintén elvárt az Irányelv bevezetése, és ezidáig ezt már többen meg is tették. Észtország, Lettország, Litvánia és Szlovénia már felállította saját PLR-rendszerét és megtörténtek az első kifizetések a szerzők részére.

Tekintettel arra, hogy a haszonkölcsönzési jog volt a legtöbbet vitatott kérdés a 92/100/EGK Irányelv kapcsán, a megegyezést követő harmonizáció mértéke már fontos lépést jelentett előre, de nem szükségszerűen jelentette a végső megoldást. Az Irányelv alkalmazásának módjai az egyes tagállamokban fejlődést mutatnak, mégis egyértelmű, hogy csak részleges harmonizációt sikerült elérni és a tagállamok által alkalmazott törvényi intézkedések még mindig nagymértékben eltérnek egymástól. Nem mindegyik tagország módosította saját törvényeit, és néhányan csak apróbb változtatásokat vezettek be arra hivatkozva, hogy a már létező törvények összhangban vannak az Irányelvek által meghatározott kötelezettségekkel.

Bár a „kölcsönzési jog" biztosítására nincs megállapodásban vagy egyezményben rögzített nemzetközi követelmény, az országok egy részében – különösen Európában – a kölcsönzési tevékenységet korlátozták a szerzői jog keretében, és elképzelhető, hogy más országok is követik ezt az eljárást. Ezen körülmények mellett a PLR térhódítását nem lehet figyelmen kívül hagyni, és *az IFLA többször hangsúlyozta, hogy a könyvtárosoknak képessé kell válniuk a PLR rendszerek tervezésének befolyásolására, mivel a PLR rendszerek a nyilvánosan elérhető könyvtárak szolgáltatásait kockáztathatják, hacsak a jogalkotók nem kezelik érzékenyen, hatékonyan és előremutató módon ezt a kérdést.*

Jegyzetek

1. Copyright and Related Rights Act
http://portal.unesco.org/culture/admin/file_download.php/hr_copyright_2003_en.pdf?URL_ID=30311&filename=11420042713hr_copyright_2003_en.pdf&filetype=application%2Fpdf&filesize=1058674&name=hr_copyright_2003_en.pdf&location=user-S/

2. Copyright and Related Rights Act, 2000
http://www.irishstatutebook.ie/ZZA28Y2000.html

3. A terjesztési jog a mű forgalomba hozatalát, adásvételét, nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételét jelen-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ti. Vagyis ez a szerző kizárólagos joga arra, hogy a védelem alatt álló teljesítményeit, ill. azok többszörözött példányait adásvétel útján vagy egyéb módon a nyilvánosság számára hozzáférhetővé tegye. (Magyarországon a nyilvános haszonkölcsön a terjesztési jog részét képezi ld. Szjt. 23. § (3) "Filmalkotás, hangfelvételben foglalt mű, valamint szoftver esetében a terjesztés joga kiterjed a mű egyes példányainak a nyilvánosság részére történő haszonkölcsönbe adására is." És 23. § (7) "A (3) bekezdésben nem említett műveknek - az építészeti, iparművészeti és ipari tervezőművészeti alkotások esetében azok terveinek - a nyilvánosság számára történő haszonkölcsönbe adása esetén a szerzőket megfelelő díjazás illeti meg. E díjigény csak közös jogkezelés útján érvényesíthető, a jogosultak díjukról csak felosztás időpontját követő hatállyal, a rájuk jutó összeg erejéig mondhatnak le." Az Szjt. 40. §-a értelmében könyvtárközi kölcsönzés esetén a szabad felhasználás körében többszörözött példányok a szerző engedélye nélkül is terjeszthetők. Eszerint minden egyéb esetben, a szabad felhasználás körében többszörözött művek terjesztése engedélyhez kötött. Ám a 35. § (4) b) szerint többek között nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtár saját példányról archiválásként tudományos célra vagy a nyilvános könyvtári ellátás céljára készíthet a műről másolatot, s az Szjt. 39. § értelmében "a nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak a mű egyes példányait szabadon haszonkölcsönbe adhatják" - kivéve a szoftvereket és a számítástechnikai eszközökkel működtetett adatbázisokat - , vagyis így a nyilvános könyvtári ellátás célja érdekében a terjesztés is lehetséges.)

4. Luxembourg Organisation for Reproduction Rights http://www.luxorr.lu/

5. http://www.reprobel.be/

6. http://www.dilia.cz/en/view.php?cisloclanku=2005022101

7. Copyright Act, 1992. (PLR kiegészítés 1999-ben, hatályba lépett: 2000. januárban) http://www.legaltext.ee/text/en/X40022K6.htm

8. Autorihüvitusfond http://www.ahf.ee

9. Forrás: http://www.plrinternational.com/

10. Forrás: http://www.plrinternational.com/

11. Société Française des Intérêts des Auteurs de l'écrit

12. Centre Français d'Exploitation du Droit de Copie

13. korábban EAN13

14. Copyright Law, 2000 http://portal.unesco.org/culture/admin/file_download.php/lv_copyright_2004_en.pdf?URL_ID=30288&filename=11419166023lv_copyright_2004_en.pdf&filetype=application%2Fpdf&filesize=208690&name=lv_copyright_2004_en.pdf&location=user-S/

15. https://www.akka-laa.lv/

16. LaIPA http://www.laipa.org/

17. Copyright Act, 2003 http://portal.unesco.org/culture/admin/file_download.php/sk_copyright_law_2003.pdf?URL_ID=30267&filename=11418315123sk_copyright_law_2003.pdf&filetype=application%2Fpdf&filesize=232514&name=sk_copyright_law_2003.pdf&location=user-S/

18. LITA, Society of Authors http://www.lita.sk/en/index.php

19. Slovak Library Act, 2000 http://www.culture.gov.sk/english/doc/act_libraries.pdf

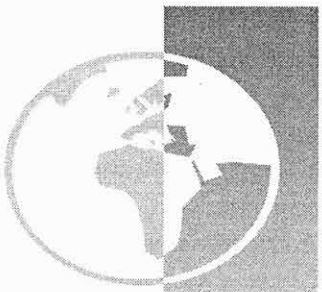
20. Copyright and Related Rights Act, 1995 http://portal.unesco.org/culture/admin/file_download.php/si_copyright_2004_en.pdf?URL_ID=30266&filename=11418300853si_copyright_2004_en.pdf&filetype=application%2Fpdf&filesize=320209&name=si_copyright_2004_en.pdf&location=user-S/

21. http://www.ki.oszk.hu/calimera/index.html

A Gutenberg Project – mely a világ legelső és egyik legnagyobb non-profit digitális könyvtára – gyűjteményében jelenleg 24 ezer könyv található. Az alapító atyának, Michael S. Hartnak szívügye a nagy világnyelveken (első körben: angol, spanyol, kínai, hindi és urdu) való elérhetőség biztosítása, ami komoly programozási feladat elé állítja őket.

(Király Péter híréből, Katalist, 2007. szeptember 27.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtár- és információtudományi képzés Európában

TÓSZEGI Zsuzsanna

Szakirodalmi szemle a Journal of Education for Library and Information Science. 2007. (48.) 2. számának írásai alapján.

Mint ismeretes, az európai felsőoktatási intézmények oktatási rendszerének egységes elvek alapján történő átalakítását – és ennek következményeként a diplomák kölcsönös elismerését – célzó bolognai kezdeményezés 1990-ben indult; a Bolognai Nyilatkozatot (Bologna Declaration) 1999-ben fogadták el. A bolognai folyamat – amelyhez nemcsak az Európai Unió tagországai csatlakoztak[1] – fő célkitűzése az egységes *európai felsőoktatási tér* kialakítása, de nem mellékes a hallgatói és oktatói mobilitás megvalósítása sem.

2006-ban az egész világon komoly érdeklődést váltott ki a „European Curriculum Reflections on Library and Information Science Education" címmel lezajlott projekt zárójelentésének[2] közzététele. Korábban az Európai Unió felsőoktatásának egységes elvek szerinti átalakítását szolgáló bolognai folyamat iránt is számottevő figyelem mutatkozott meg, de ez a projekt jelentősen túllépett az egységesítési folyamat vizsgálatán, mivel egészen alapvető, az egész könyvtári szakma identitásának és kompetenciájának újragondolását igénylő kérdéseket feszegetett. A projekt nemzetközi visszhangját tovább növelte, hogy szerte Európában az informatikus könyvtárosokat képző intézmények ugyanazzal a bizonytalansággal és ugyanazon kérdésekkel kényszerülnek szembenézni: mit hoz a jövő – a szakma és vele együtt a felsőoktatásban érintettek számára – a modern ipari társadalom és a globalizálódó, posztmodern tudástársadalom közötti átmenet időszakában?

2002-ben, a Thessalonikiben tartott „European LIS school" című konferencián fogalmazódott meg az a gondolat, hogy – a bolognai folyamaton túlmenően – dolgozzanak ki egy egységes tantervet a felsőfokú informatikuskönyvtáros-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

képzés számára. Az EUCLID[3] és az ALISE[4], a potsdami Fachhochschuléval együttműködésben, felkarolta és továbbfejlesztette a javaslatot. A SOCRATES program keretében az EU anyagilag is támogatta a 2005 végén lezárult projektet.

A szakirodalomban *LIS Education in Europe*, illetve *LIS Curriculum* néven ismertté vált projekt elsősorban a kulturális és nyelvi sokszínűség megőrzésének, a hagyományok továbbélésének, illetve a képzés elvi kereteinek, programszerkezetének és szintjeinek, valamint a kimeneti formáknak a vizsgálatára terjedt ki. Az informatikuskönyvtáros-képzés legfontosabb kérdéseit taglaló párbeszédbe az oktatókat is sikerült bevonni.

Európa és Észak-Amerika informatikuskönyvtáros-képzési rendszerét összehasonlítva számos különbséget fedezhetünk föl. Amerika élvezi az egynyelvűségből és a szakképzés terén érvényesülő, egységes akkreditációs rendszerből[5] adódó előnyöket. Ezzel szemben az európai képzést a nyelvi és kulturális sokszínűség, az eltérő hagyományok, valamint a képzési programok struktúrájában és szintjeiben, a kurzusok időtartamában, a tantervek tematikus összetételében, az oktatás és az értékelés módozataiban egyaránt megmutatkozó különbségek jellemzik.

Amíg Észak-Amerikában az egységes elvek alkalmazását erősíti, hogy ott egyetlen szervezet felelős az akkreditációért, addig Európában a különbözőségek továbbélését segíti az a tény, hogy a mi kontinensünkön országonként más és más, többnyire nemzeti hatáskörrel felruházott szerv akkreditálja a képzési programokat. Európában még meg sem fogalmazódott az egységes informatikuskönyvtáros-képzés kereteinek, illetve az azonos elvek alapján történő akkreditáláshoz szükséges intézményi rendszernek a kialakítását célzó törekvés.

Az Európára jellemző, minden téren megnyilvánuló különbözőség az egyik oldalról nagyon érdekes, sokszínű, számos értéket felmutató mintázatot alkot – de az éremnek van egy másik oldala is: gyakorlatilag még összehasonlítani sem lehet az egyes országokban folyó képzést és így a különböző helyeken megszerzett fokozatok ekvivalencia-értékét.

A projekt eredményei

A *LIS Education in Europe* program legfontosabb eredménye a *„European Curriculum Reflections on Library and Information Science Education"* címen, szabadon hozzáférhető elektronikus könyv formátumban közzétett zárójelentés, amely tizenhárom fejezetben taglalja a kutatás célját és főbb megállapításait. *[Az e-könyvet a következő számunkban mutatjuk be. A szerk.]*

A projekt keretében tizenkét munkacsoport alakult a következő fontosabb témák vizsgálatára:

- a könyvtár- és információtudományi képzés tanterve,
- a kulturális örökség digitalizálása,
- információs műveltség,
- információkeresés és -visszakeresés,[6]
- az információs társadalom és az információhoz való szabad hozzáférés,
- tudás- és információmenedzsment,
- tudásszervezés,
- a könyvtár a multikulturális információs társadalomban,
- könyvtártörténet,
- az európai kultúraközvetítés,
- elmélet és gyakorlat: a szakmai gyakorlat helye és szerepe a felsőfokú képzésben.

A projektben résztvevő szakemberek első megállapításai közé tartozik, hogy az informatikuskönyvtárosokat képző intézményeknek a jelenleginél sokkal többet kellene tudniuk egymásról; nem elégedhetnek meg a jól ismert kétoldalú kapcsolatokkal – még ha a kétoldalú együttműködésben a legtöbb intézmény érintett.

A képzést történeti kontextusban vizsgáló munkacsoport megállapításai szerint egész Európára a történeti-társadalmi megközelítés jellemző. Az intézmények a könyvtárügy fejlődését általában a saját országuk könyvtártörténetén keresz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tül oktatják, vagyis a tudományág nemzetállami megközelítése elsőbbséget élvez a holisztikus és összehasonlító szemlélethez képest. A nemzeti beállítottságú történeti stúdiumok még inkább elmélyítik az európai diverzitásról kialakult képet. Természetesen ez a helyzet nem akadályozza sem a mobilitást, sem a harmonizációt – sőt, ennek következtében még inkább tudatosodik az emberekben, hogy Európa soknyelvű, multikulturális kontinens, ahol sok szálból szőtt, összetett közegben kell kialakítani az egységes európai oktatási teret.

A LIS tantervek kidolgozását segítő didaktikai modellek

Európában a didaktikai szemléletmód – amely egészen a „didaktika atyjának" nevezett Comenius XVII. századi munkásságáig vezethető vissza – régi, erős hagyományokra épül. A koppenhágai *Royal School of Library and Information Science* rektora, *Leif Lørring* három olyan didaktikai modellt mutat be, amelyek a leginkább jellemzik az európai informatikuskönyvtáros-képzés tanterveit. A vizsgálat a könyvtárosok továbbképzésére, a gyakorlati tanfolyamokra, valamint a felsőoktatás keretei között folyó alap-, mester- és doktori képzés tanterveire egyaránt kiterjedt.

A XX. század 60-as, 70-es éveiben Európában élénk eszmecsere folyt az oktatás didaktikai kérdéseiről. A vita középpontjában *Jerome Bruner* spirális tanterve és a *Wolfgang Klafki* által képviselt kritikai-konstruktív didaktikai irányzat állt. Bruner az állandó ismétlésre helyezi a hangsúlyt: az általa helyesnek tartott módszernek megfelelően a tananyagot egyre magasabb szintű, bővített ismeretekből kell összeállítani. Klafki szerint viszont minden területen a legfontosabb témákat, a 'központi faktorokat' kell megkeresni, amelyek az oktatás során a középpontba állítva példaként, viszonyítási alapként szolgálnak.

A projekt során az oktatott tárgyakra vonatkozó, kérdőíves felmérést is végeztek. A szerző fontosnak találta megjegyezni, hogy elég nehéz olyan szempontrendszert kidolgozni, amely a munka melletti továbbképzésre és a nyolc éven át, a bachelor szinttől a mesterfokon át a doktori képzésig tartó egyetemekre is igaz lenne, és amely ismérvek alapján minden oktatóhelyet fel tudnának térképezni. A LIS Curriculum projekt munkacsoportjai a könyvtár- és információtudomány oktatására a következő definíciót fogadták el: *a dokumentumok szerzői és felhasználói között létező kommunikációs csatornák vizsgálatára irányuló képzés.*

Európában mintegy kétszáz könyvtárosképző intézményről tudni, közülük ötven-hatvannak van angol nyelven is elérhető honlapja. Az angol nyelven kitöltendő kérdőívet ötven helyről küldték vissza.

A válaszokból kiderül, hogy valamennyi intézményben oktatják az információkeresést és -visszakeresést; 81%-ban a könyvtári menedzsmentet; a tudásszervezés 66%-kal került a harmadik helyre. Mindezek mellett hagyományos tantárgynak számít a dokumentumismeret, valamint a kulturális és információpolitika és -szabályozás.

A foglalkozás-orientált modell

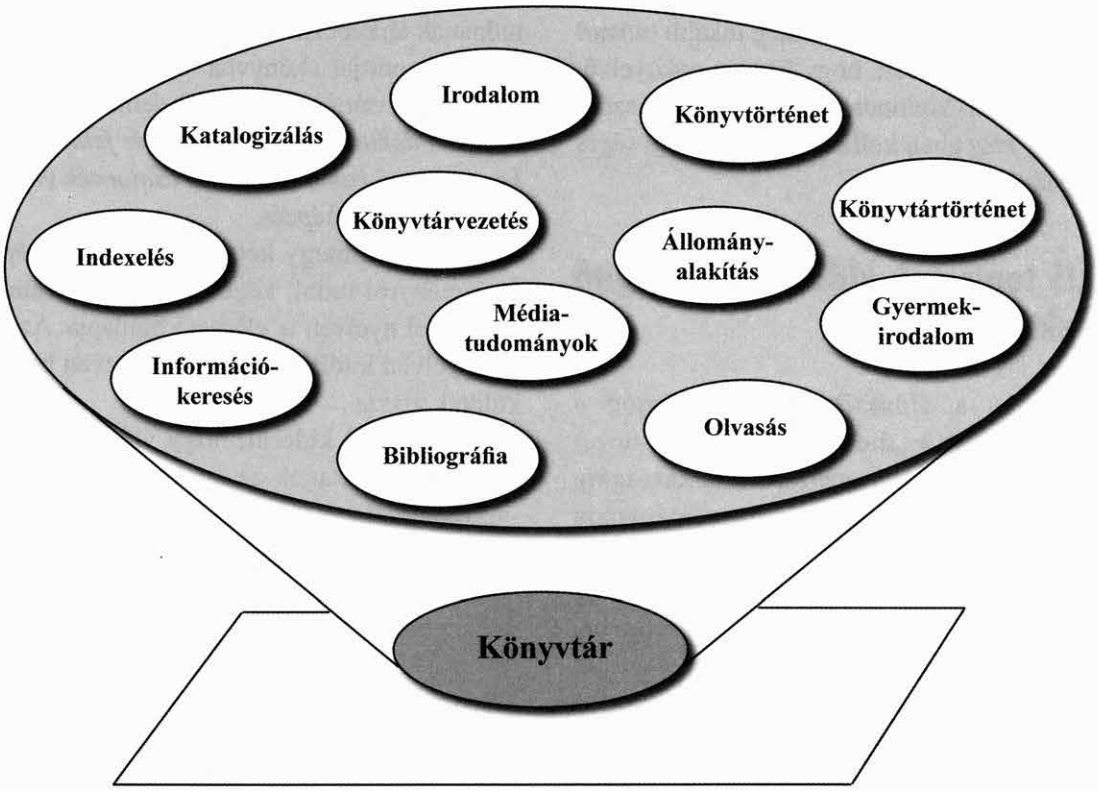
Lørring három oktatási modellt dolgozott ki, melyek közül az első a hagyományos, multidiszciplináris, *foglalkozás-orientált* iskola modellje. A könyvtári gyakorlatot leképező tantárgyak egymástól szinte függetlenül kapnak helyet a tantervben. Ha a könyvtárakban új diszciplína bevezetése válik szükségessé, azt a tartervbe is beillesztik – akár azon az áron is, hogy a régebbiek közül valamit elhagynak. A különböző szaktárgyak oktatói a saját szakterületük identitástudatával lépnek a katedrára; ennek következtében a szakmai önazonosságtudat is inkább a gyakorlathoz kapcsolódva alakul ki. Ebben a gyakorlat-orientált modellben a hallgatók elméleti tudása nem túlságosan mély, mert a fő hang-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

súly a szakértelem elsajátításán van: a hallgatók megtanulják, hogyan kell katalogizálni, osztályozni, tájékoztatni és a többi munkafolyamatot ellátni (*ld. 1. ábra*).

1. ábra

A hagyományos multidiszciplináris, foglalkozás-orientált iskola modellje

Forrás: Journal of Education for Library and Information Science, vol. 48. 2007. no. 2. p. 84.

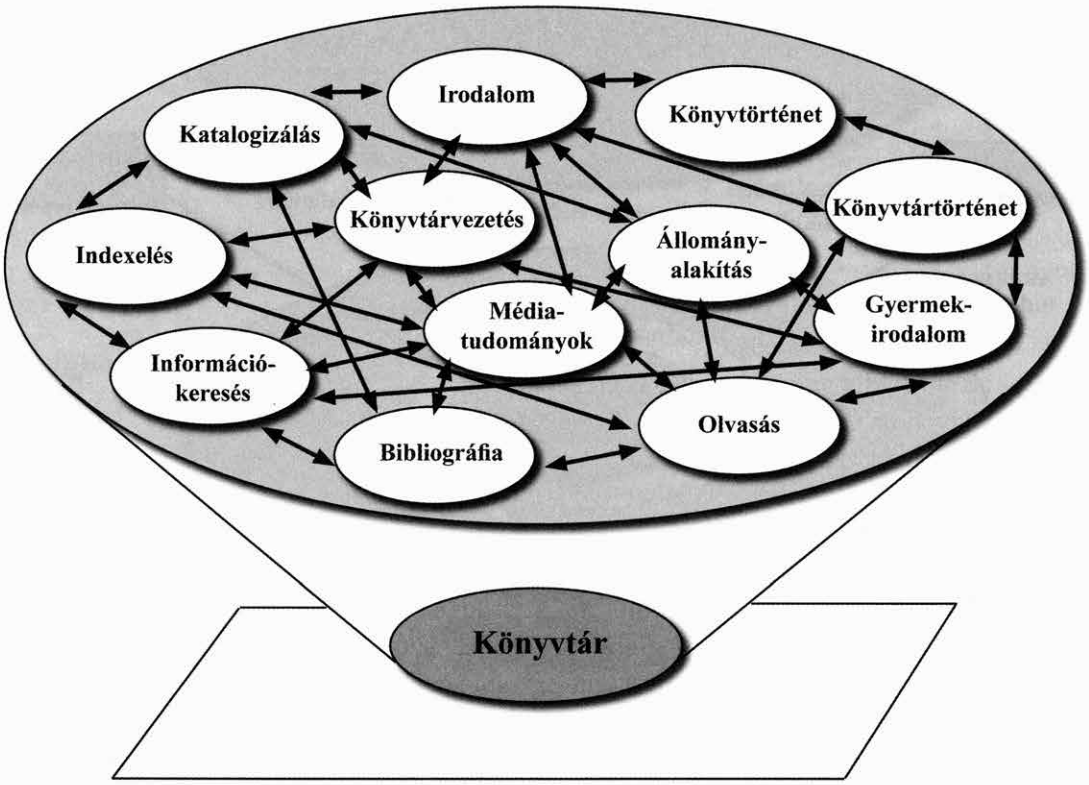
Az interdiszciplináris modell

Első látásra nagyon hasonlít az előző modellhez, mégsem ugyanolyan: ahogy a *2. ábra* nyilai is mutatják, a tantervben szereplő szakterületeket integrált kapcsolatrendszer fűzi össze. Az interdiszciplináris modell filozófiája a holisztikus szemléletre épül: az egész több, mint a részek összege. Az ilyen típusú képzést folytató intézményekben az oktatóknak a többi tárgy meghatározó részét is ismerniük kell, hogy a saját tárgyukat a teljes, integrált tananyagban el tudják helyezni. Ez a modell elméletileg erősebb, de gyakorlati szempontból kicsit gyengébb az előzőnél. Dániában azt tapasztalták, hogy az interdiszciplináris modellt alkalmazó intézményekből kikerülő fiatal diplomások gyakran a hagyományos könyvtári világon kívüli munkahelyeken helyezkednek el (*ld. 2. ábra*).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2. ábra

Integrált interdiszciplináris modell

Forrás: Journal of Education for Library and Information Science, vol. 48. 2007. no. 2. p. 86.

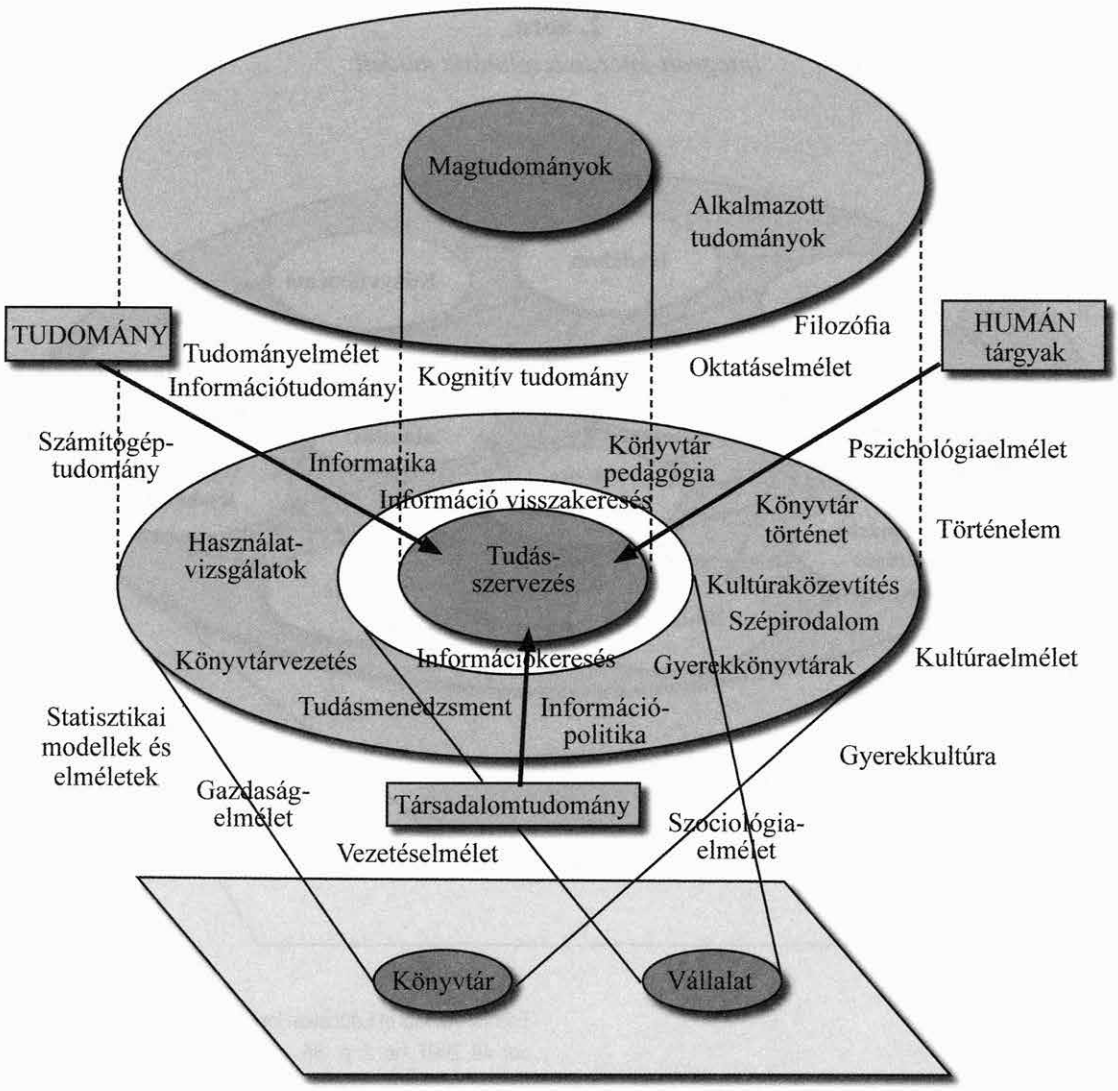
Középpontban a tudásszervezés és az információkeresés

A harmadik modell középpontjába az adott képzésben a legfontosabbnak tartott tantárgyak kerülnek; a *3. ábrán* ez a két tárgy a tudásszervezés és az információkeresés. A belső „magot" körbevevő körön kap helyet a többi jól ismert tantárgy; a periférián viszont olyan tárgyak is megjelennek, amelyek az előző modellekben nem szerepelnek (pl. kognitív tudományok, tudomány- és kultúraelmélet stb.).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

3. ábra

A tudásszervezést és az információkeresést a középpontba helyező modell

Forrás: Journal of Education for Library and Information Science, vol. 48. 2007. no. 2. p. 89.

A harmadik modell körüli viták nem a didaktikai kérdésekről szólnak, hanem arról, a könyvtár- és információtudománynak van-e egyáltalán ún. magterülete – vagyis arról, ki lehet-e jelölni olyan stúdiumot, amelyet mindenki a legfontosabbnak tart. Az utóbbi időben drámai változás következett be: míg korábban a fizikai valóságukban létező könyvtár menedzselése volt a feladat, addig napjainkban egyre inkább előtérbe kerülnek a digitalizált dokumentumok és a digitális kommunikáció, amelyek kezelése gyökeresen eltérő feladatot jelent. Ennek a paradigmaváltásnak mindenképpen tükröződnie kell a felsőoktatásban is.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Természetesen a fenti három modell a gyakorlatban ennyire tisztán szinte sehol nem működik. A felsőoktatásban tevékenykedőknek viszont hasznos lehet, ha a saját tanszékükön folyó oktatás elsődleges célját mindezek tükrében fogalmazzák meg.

Lørring olyan könyvtár- és információtudományi tantervi szerkezet kialakítása mellett érvel, amelyben világosan megfogalmazódik az oktatás magterülete, és minden tantárgy anyagát ehhez a középpontba helyezett stúdiumhoz viszonyítva határozzák meg. Az ilyen típusú képzés – azon túl, hogy feloldja a könyvtártudomány és az információtudomány közötti esetleges ellentmondásokat – világosan meghatározott és társadalmilag visszaigazolt kompetenciákat tud létrehozni.

Tudomány vagy szakma?

Az oslói egyetem professzora – és egyben az EUCLID elnöke –, *Ragnar Audunson* provokatív címet adott a tanulmányának: egy tudományág oktatását, vagy egy szakma elsajátíttatását jelenti a könyvtár- és információtudományi képzés?

A könyvtár- és információtudomány oktatása leginkább egy patchworkre hasonlít. Különösen igaz ez Európában, ahol valamennyi országban a nemzeti hagyományokra épülő képzés folyik.

A könyvtár- és információtudomány terén mindennél fontosabb lenne egy egységes tanterv kidolgozása; hiszen most – a bolognai folyamat ellenére – senki sem meri állítani, hogy ugyanolyan képzés folyik Nagy-Britanniában, mint Franciaországban, Németországban, Norvégiában vagy Spanyolországban. Ezért is törekszik az EUCLID arra, hogy átláthatóvá tegye az Európában folyó képzést. A szervezet célja nem az uniformizálás, hiszen minden országnak meg kell őriznie a saját hagyományait. A könyvtár- és információtudományi képzésben viszont valamilyen egységesülésre szükség van annak érdekében, hogy a gyorsan változó körülmények közepette, a digitalizáció és a multikulturalizmus korszakában is megtalálja a maga helyét.

Az utóbbi időkben jól érzékelhető, hogy a könyvtár- és információtudomány válságokkal küzd: a szakmai önazonosság megfogalmazása terén nem kis zavarodottság tapasztalható. Az elmúlt évtizedben sokan voltak, akik a tudományosság felé akarták elmozdítani a szakterületet, amely viszont ennek következtében fokról fokra veszítette el a kapcsolatát a gyakorlattal. Ezt a tényt viszont a szakma gyakorlói fogadták negatívan; számtalan bírálat hangzott el arról, hogy a friss diplomások gyakorlati tudása túl kevés ahhoz, hogy kellő hatékonysággal tudjanak a könyvtárak gyakorlati munkájába bekapcsolódni.

Az európai KIT oktatási rendszerben két alapvető megközelítés érvényesül: az egyik a tudomány-, a másik a szakma-orientált képzés. Annak ellenére, hogy az utóbbi időkben a tudomány-orientált képzés előnybe került, ez a szemléletmód is számos ellentmondással küzd. Egy szakterület tudománnyá válásához többek közt arra is szükség van, hogy egyértelműen ki lehessen jelölni a diszciplína magterületét. A könyvtár- és információtudománynak a magja lehetne például az ismeretek rendszerezése vagy az információkeresés módszertana. Sajnálatos módon, mire sikerülne kijelölni ezt a kitüntetett szerepű magterületet, addigra az oly mértékben változik meg, hogy szinte meg is szűnik. Ha ez a tendencia nem változik, azzal a veszéllyel kell számolni, hogy a könyvtár- és információtudomány elveszíti önállóságát és más tudományok segédtudományává válik.

Az integrált szakma-orientált megközelítés célja a könyvtári gyakorlat fejlesztése, javítása, amelynek előfeltétele a szakmával való szoros kapcsolat. Kellő kritikával és távolságtartással szemlélve a napi gyakorlatot, sokat lehet segíteni annak fejlődése érdekében.

Svédországban 2004-ben dolgozták ki azt a négy alapvető szempontot, amelynek valamennyi informatikuskönyvtáros-képzési programban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szerepelnie kell:

- A végzett hallgatóknak mélyrehatóan meg kell érteniük a tudás szervezésének és visszakeresésének a lényegét, valamint a tudásszervezést és -visszakeresést szolgáló rendszereknek az elveit és elméletét.
- A könyvtár-informatikai szakembereknek megfelelő tudással és műveltséggel felvértezetteknek kell lenniük – főként azokon a szakterületeken, amelyeknek a gyűjtését, szervezését és közreadását végzik. Az a könyvtáros, aki nincs tisztában az adott szakterület tartalmi kérdéseivel, nem tud megfelelni a tőle elvárható közvetítői funkciónak.
- A hallgatóknak a gondolkodási és kritikai képességük fejlesztése érdekében ismeret- és tudáselméletet kell tanulniuk.
- A hallgatókkal meg kell ismertetni azt a társadalmi környezetet, amelyben a könyvtárak működnek. Milyen hatást gyakorol a környezet a könyvtár- és információtudományra? Miként hat a könyvtár- és információtudomány a környezetére? Mi a könyvtárosok társadalmi szerepe és a társadalmi változások miként hatnak az ő szerepükre?

Audunson professzor a cikk végén leszögezi, hogy ő személy szerint a pluralizmus híve, és hisz abban, hogy a tudományos, illetve a szakma-orientált megközelítés nem egymást kizáró módon, hanem kölcsönösen jó hatást gyakorolva, egymás mellett létezhet.

A technológia fogságában

Hogyan is lehetne számon kérni a könyvtár- és információtudomány felsőoktatási intézményeitől azokat a kompetenciákat, amelyek hiánya az egész szakmára jellemző? – teszi föl a kérdést a hollandiai Deventerben működő *Saxion Egyetem* kurzus-igazgatója, *Ton de Bruyn*. Már jó ideje a technológia gyakorol ellenőrzést a könyvtárak fölött – ahelyett, hogy a szakma döntené el, a saját szemszögéből milyen technológiát tart relevánsnak és adekvátnak. Ugyanakkor az is tény, hogy az új technológiák (mint például az Internet) demokratizálják az információhoz való hozzáférést.

A technológia által okozott alapvető változások

A technológia óriási változásokat (néhányan azt állítják: pusztítást) okozott a szakmai és az oktatási területen. A technológia hatása lehet direkt és indirekt. A közvetlen hatást legjobban a *szöveges dokumentumok keresése és visszakeresése* tantárgyon keresztül lehet érzékeltetni. Korábban a gyűjteményeket úgy rendszerezték, hogy a dokumentumokat a lehető legkönnyebben visszakeresni – például szerzői betűrendbe sorolták őket, és különböző mutatókkal, indexekkel oldották meg, hogy más szempontok alapján is meg lehessen találni a dokumentumokat. Az összes szükséges technológia a szakemberek ellenőrzése alatt állt.

Az utóbbi 20 évben – a metaadatoknak, a relációs adatbázisoknak és a digitalizálásnak köszönhetően – nemcsak a dokumentumokról szóló információkhoz való hozzáférési idő csökkent szinte elképzelhetetlenül rövidre, hanem a dokumentumok tartalmához is korábban ismeretlen módokon lehet hozzáférni. Ennek – többek közt – az egyik következménye, hogy a könyvtárosok és a levéltárosok elveszítették azt a közvetlen kapcsolatot, amely közöttük és a kézzel fogható tárgyakból álló gyűjtemények között létezett. A virtuálissá váló gyűjtemények az infokommunikációs technológia uralma, fennhatósága alá kerülnek át; azonban az informatikus szakembereknek sincs fizikai kapcsolatuk a számítógépeken tárolt „tartalommal".

Manapság azokat a technológiákat már tanítani sem érdemes, amelyek néhány évtizede a legkorszerűbbnek számítottak. A lyukkártyán, a mágnesszalagon és társaikon hihetetlen gyorsan túllépett az idő, de mostanában már a hallgatók egyre nagyobb hányada kételkedik abban is, hogy fontos-e az egyetemen megtanulniuk

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a nyomtatott dokumentumok kezelését és tárolását?

Nem csoda, ha ezek után Ton de Bruyn azt kérdezi, mit lehet tenni a szakma és az informatikuskönyvtáros-képzés erodálása ellen? Lehetséges, hogy a nemzeti örökségre és annak megőrzésére fókuszáló felsőfokú képzésnek nincs is jövője? Ha ez a veszély talán nem is fenyeget bennünket, mindenképpen föl kell tennünk a kérdést: milyen hozzáadott értéket tud nyújtani a könyvtáros szakma a széles körben hozzáférhető információk közvetítése során? És hogyan lehet megoldani a ma még kevéssé hozzáférhető információkhoz a hozzájutást? Milyen új megoldásokat lehet kidolgozni az információközvetítésre kialakult értéklánchan?

Az információhoz való szabad hozzáférés kérdései

A belgrádi egyetem könyvtár- és információtudományi tanszékének professzora, *Aleksandra Vraneš* ismerteti az „információhoz való szabad hozzáférés" címen szervezett egyetemi kurzus filozófiáját, alapelveit, tematikáját és oktatási módszereit. A tematika és a módszertan gazdagsága és alapossága azért is meglepő, mert a professzorasszony szabadkozva tesz említést az egyetem oktatói kapacitásának és egyéb erőforrásainak a szűkös voltáról.

A kurzuson először arra keresik a választ, miben rejlik a könyvtárak társadalmi felelőssége? A politikai élet felől nézve a könyvtárak felbecsülhetetlen szerepet játszanak az olvasás szabadságának biztosításában. Egy másik szemszögből tekintve rájuk, a könyvtárak mint oktatási, kulturális, szellemi központok működnek. Bármelyik nézőpontból tekintjük azonban, tény, hogy a könyvtáraknak jelentős szerepet kell vállalniuk az információhoz való szabad hozzáférés biztosításában.

A belgrádi egyetemen szervezett kurzus célja:

- az információhoz való szabad hozzáférés szükségességének tudatosítása;
- a társadalmi felelősségvállalás fejlesztése;
- a könyvtárak és könyvtárosok bekapcsolódása a társadalom szellemi szabadságáért folyó küzdelembe;
- az információközvetítés jogi és etikai vonatkozásainak megértése;
- az egyénekre vonatkozó etikai kérdések megvilágítása a könyvtárak szempontjából;
- a könyvtárak szerepének megfogalmazása a személyes és a kollektív szabadságjogok szemszögéből.

A informatikus könyvtáros hallgatók számára kötelező a kurzus felvétele; más szakok hallgatói a kurzust szabadon választhatják. A két féléven át tartó oktatás heti két óra előadást és két óra szemináriumot foglal magába. Az oktatás formái az előadástól a gyakorlatokon, a konzultációkon, vitafórumokon át a joganyagok és más dokumentumok (nemzetközi ajánlások, könyvtári jelentések stb.) elemzéséig terjednek. A hallgatók esettanulmányok segítségével mélyülnek el a témákban.

A két szemeszteren át tartó kurzus az alábbi négy modulból áll:

1. az információs társadalom jogi szabályozása,
2. az információs társadalom etikája,
3. szellemi szabadság és cenzúra,
4. szellemi tulajdon.

Az első modul kezdetén a hallgatók megismerkednek az információs társadalom fogalmával, a könyvtáraknak az információs társadalomban betöltött szerepével, az iskolarendszerű képzés, illetve a könyvtáros szervezetek által az információhoz való szabad hozzáférés biztosításában játszott szereppel, majd az információszabadságot garantáló nemzetközi és helyi jogszabályokkal, előírásokkal. Az oktatók ismertetik az IFLA szakbizottságának, a CAIFE-nek[7] a tevékenységét, a glasgow-i nyilatkozatot, az Unesco közkönyvtári kiáltványát, az IFLA Internet manifesztumát és az Alexandria kiáltványt.

A második modul a könyvtáros etikát, mint a könyvtártudomány hagyományos értékét tár-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gyalja – természetesen kibővítve az újabban zajló technológiai fejlődés által megkövetelt „info-etikával" és „cyber-etikával". A hallgatók megismerkednek a legrégebbi könyvtáros etikai kódexekkel, majd előadások keretében ismertetik a különböző országok etikai kódexeinek sajátosságait a társaikkal. Szó esik arról a dilemmáról is, vajon szükség van-e még a XXI. században etikai kódexekre? Megismerik a pro és a kontra véleményeket, köztük *George Goodall*-ét is, aki úgy véli, az etikai kódexek nincsenek összhangban a napi gyakorlattal, ezért nincs is rájuk szükség. A szemináriumokon a hallgatók többek között a felhasználók magánszférája iránti tisztelet, a *szakmai függetlenség és* a *szellemi* szabadság kérdéseit vitatják meg.

A harmadik modul a szellemi szabadságjogokkal és a cenzúrával foglalkozik – ezen belül is nagy hangsúlyt fektetve az információk, a tudásátadás, a művészi önkifejezés, az oktatás és a tudományos kutatás szabadságára. A modul alapját az *ENSZ Emberi Jogok Nyilatkozata* adja, majd az *IFLA Internet manifesztumának* megtárgyalása következik. A szemináriumokon megvitatják, van-e különbség a „nyílt" és a „szabad" hozzáférés között, illetve azt, vajon benne rejlik-e ezekben a fogalmakban a cenzúra?

Az utolsó modul a szellemi tulajdonnal foglalkozik. A szellemi tulajdon és a szellemi szabadság a médiában döntő szerepet tölt be; nélkülük a kulturális élet prosperálása elképzelhetetlen. A kurzus során főként a nemzeti szabályozással ismertetik meg a hallgatókat. A szerzői jogok védelme felől indított négy esettanulmányon keresztül vitatják meg a plagizálás, a magángyűjtemények, a másolás, valamint a digitalizált szöveggyűjtemények kérdéskörét. Az előadásokon és a szemináriumokon szóba kerülnek a felhasználóknak a jogai, a „copy-paste" és a „fair use" határai, a tudományos és egyetemi előadások adathordozóra rögzítésének kérdései, a könyvtári portálok működtetésének szabályai.

Információkeresés és -visszakeresés

Dawid Bawden, a *City University of London* oktatója vezette azt a korábbi projektet, amelyet az Európai Unió támogatott a SOCRATES/ERASMUS program keretében, és amelynek célja a könyvtár- és információtudományi képzés tanterveinek fejlesztése, valamint a bolognai folyamat kiszélesítése volt. A projekt-célt a felsőoktatási tantervek felmérésével igyekeztek megvalósítani, de érintőlegesen a szakmai tanfolyamokkal is foglalkoztak.

A kutatás középpontjába állított tantárgy három nagy területet foglal magába: a kommunikációs magatartásformákat, az információkeresést és az információ-visszakeresést. Mindhárom terület számos további egységre osztható; ezek összessége alkotja azt a tantárgyat, amelyet a felmérések alapján kivétel nélkül minden képző intézményben oktatnak – ha nem is pontosan az alábbi táblázatban felsorolt csoportosításban.

A három részterületet a következők szerint lehet meghatározni:

a) Az információ-visszakeresés (information retrieval) a bármilyen típusú rendszerben, mindenféle információ céltudatos keresése, akár dokumentumban, akár annak szurrogátumában, akár faktográfiai adatok formájában tárolják és reprezentálják a keresett információt.
b) Az információkeresés (information seeking) alatt azt a céltudatos információkereső tevékenységet értjük, amely egy szükséglet kielégítése, egy probléma megoldása, vagy valaminek a megértése érdekében folyik.
c) Az emberi kommunikáció magatartásformái (human information behavior) közé tartozik az összes – az információ és a tudás bármilyen formában, bármely csatornán és médiumon keresztüli megszerzésével és felhasználásával összefüggő – viselkedésmód, beleértve az informális és a nem rögzített kommunikációt is.

A három terület szorosan összefügg egymással.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A közöttük lévő kapcsolatrendszert *Wilson* „fészek-modelljével" illusztrálhatjuk.[8] A legkülső, és egyben a legszélesebb réteg az emberi kommunikációs magatartás, amelynek egyik alhalmaza az információkeresés. Az ezen belüli, legbelső réteg az információ-visszakeresés, amely az információkeresés egyik speciális fajtája. A két belső réteg közül egyiket sem lehet megérteni a rajtuk kívüli rétegek bizonyos ismerete nélkül.

A tantárgy tervezése során a három fő területet mindenképpen együtt kell tekinteni, egymással integrálva kell kezelni. Jelenleg Európában nem mondhatni, hogy ez az integrált megközelítés általános lenne. Az információkeresést általában önállóan tanítják, a másik két területet általában a könnyebb stúdiumok közé sorolják. A tanterv és az azt támogató erőforrások szempontjából egyaránt nagyobb integrációra van szükség a kommunikációs magatartás – információkeresés-visszakeresés tengely mentén.

A fentiek alapján kidolgozták a szélesebb kontextusba ágyazott információkeresés és -visszakeresés tantárgy európai szintű ajánlását, amelybe az alábbi területek tartoznak:

- kommunikációs magatartásformák, információkeresés, információ-visszakeresés;
- tudás, információ, dokumentumok, információforrások;
- információkereső rendszerek, könyvtárak, digitális könyvtárak, az információs tér;
- információs szükségletek, az információhoz való hozzáférés, az információ használata, informáltság, információs műveltség;
- relevancia, használat, elégedettség;
- az információ fejlődése;
- az információforrások tartalma, az információ felhasználásának kontextusa;
- tudásszervezés, indexelés, osztályozás, szótárak, az információ reprezentációja.

Végezetül közzé tesszük a *könyvtár- és információtudomány magterületének tartott információkeresés és -visszakeresés tárgy elemeit*, 28 nagyobb egységbe szervezve. A bal oldali oszlopban megtartottuk az eredeti rövidítéseket: általános, vagyis *mindhárom részterületre vonatkozó (Gen)*, *kommunikációs magatartásformák (HIB)*, *információkeresés (IS)*, *információ-visszakeresés (IR)*.

Gen	Alapvető elvek és összefüggések
	A felhasználói, a kulturális és a rendszerszemléletű megközelítés
	Az információ és a tudás. A dokumentumok. Az információforrások tipológiája
	Laboratóriumi, mennyiségi, minőségi stb. kutatási módszerek
HIB	A kommunikációs magatartásformák áttekintése
	Alapelvek, elméletek, modellek
	Kutatási szempontok és módszerek
	Mintaalkalmazások
	A tárgy történeti fejlődése
IS	Az információkeresés áttekintése
	Alapelvek, elméletek, modellek
	Kutatási szempontok és módszerek
	Mintaalkalmazások
	A tárgy történeti fejlődése

a táblázat folytatódik

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

IR	Az információ-visszakeresés áttekintése
	Alapelvek, elméletek, modellek
	Az információkereső rendszerek összetevői
	Kutatási szempontok és módszerek
	Mintaalkalmazások
	A tárgy történeti fejlődése
HIB	Az emberi kommunikáció magatartásformái
	Egyének és csoportok
	Foglalkozás, életkor, tevékenység stb.
	Kognitív, szociális, kulturális, szervezeti jellemzők
HIB	Az emberi kommunikáció forrásai és helyszínei
	Az információs csatornák és a média
	Nyomtatott és elektronikus információ Formális és informális kommunikáció, tömegkommunikáció, helyi média Info-kommunikációs technológia
	Kommunikációs terek és helyszínek: könyvtárak, információs központok, archívumok, múzeumok stb.
HIB	Az emberi kommunikáció: mintázatok és magatartás
	Böngészés, közönyösség, túlcsordulás stb.
	Innováció és kreativitás
HIB	Az információs szükségletek természete és tipológiája
	Az információs szükségletek vizsgálata: használók és nem-használók
HIB	Információs műveltség
	Az információkeresés terepe, információkeresés szélesebb kontextusban
	A felhasználók oktatása és a tudásuk karbantartása
HIB	Az információk szervezése és felhasználása
HIB	Az információs szakemberek szerepe
IS	A kontextustól függő információkeresés
	Szakmai, professzionális, hétköznapi jellegű stb. információk
IS	Információkeresés meghatározott szakterületeken/témakörökben
	Szakterületi elemzés
	A szakterületek/tudományágak speciális forrásai
IS	Az információkeresés stratégiája és taktikája
	Feladat-orientált, kognitív stb. szempontok
IS	Az információ relevanciája, a felhasználók elégedettsége
	Fogalmak, tipológia, történet, empirikus kutatások
IS	Emberközpontú információs szolgáltatások
	A szükségleteknek megfelelő szolgáltatások fejlesztése, a kutatási eredmények hasznosítása
IR	Az információkereső rendszerek történeti fejlődése
	Információkeresés a különböző – nyomtatott, elektronikus, hálózati – médiumokban
IR	Információkereső felületek
	Ember-gép interfész, használhatóság, perszonalizáció
	Számítógépes ábrázolás, vizualizáció

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

IR	Az információkereső rendszerek tipológiája
	Adatbázis-menedzsment rendszerek, faktografikus/numerikus rendszerek, bibliográfiai adatbázisok, teljes szövegű visszakeresés, elektronikus folyóiratok, tartalommenedzselő rendszerek
	OPAC-ok, digitális könyvtár, a digitális források menedzselése
	Internetes kereső rendszerek, tematikus katalógusok, láthatatlan web, szemantikus web
	Vállalati menedzsment és tudásmenedzsment rendszerek (Autonomy, Verity, Google stb.)
IR	Speciális keresési módszerek
	Multimédia, képek, audio, hang, zene, szépirodalom, kémiai szerkezetek, genom- és fehérjeszekvenciák
IR	Intelligens rendszerek és technikák; kognitív megközelítés
	Intelligens ügynökök, mesterséges intelligencia
	Adat- és szövegbányászat
	Kérdezz-felelek rendszerek, ajánló rendszerek
IR	Információkereső taktikák
	Általános és speciális
IR	Hivatkozáskeresés, bibliometria, webmetria
IR	Információkereső nyelvek
	Természetes nyelvű feldolgozás, automatikus indexelés, osztályozás, tartalom-összegzés
	Többnyelvű rendszerek, információkeresés több nyelven
IR	Metaadatok és ellenőrzött szótárak
	Az ellenőrzött szótárak az információkeresésben
	Ontológiák, tárgyszavak, tezauruszok, taxonómiák, osztályozási rendszerek, RDF, tématérképek, fogalmi, tematikus, rejtett és szemantikus keresés
	Metaadatok és a metaadatok keresése
	Metaadatok előállítása intellektuális úton: katalogizálás, indexelés, kivonatolás; formai és tartalmi szabványok
IR	Az információkereső rendszerek és szolgáltatások fejlődése
	A szövegelemzésre épülő TREC módszer és más mérési eljárások
	Az információkeresés felhasználó-központú fejlődése
IR	A kutatási eredményekre épülő rendszertervezés
Gen	Új fejlesztések és a jövő trendjei a kommunikációs magatartásformákban, az információkeresésben és az információ-visszakeresésben
	Jelenleg folyó kutatások

Jegyzetek

1. 2007-ig a Bolognai Nyilatkozatot 45 ország – közöttük az Európai Unió 27 tagországa – írta alá. Forrás: http://www.unipresszo.hu/start.php?mi=rovat&id=44&cikk_id=2560&a=ok [hozzáférés 2007. szeptember 6.]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2. Leif Kajberg and Leif Lørring, eds.: European Curriculum Reflections on Library and Information Science Education (Copenhagen : The Royal School of Library and Information Science, 2005), http://biblis.db.dk/Archimages/423.12.05.pdf [hozzáférés 2007. szeptember 6.]

3. European Association for Library and Information Education and Research

4. American Library and Information Science Education

5. Észak-Amerikában a szakképzés valamennyi formáját az American Library Association (ALA) által működtetett bizottságok akkreditálják.

6. Jobb híján így fordítjuk az 'information seeking and retrieval' kifejezést, amelyet a magyar szakirodalom túlnyomó többségében így használ. A fogalmaknak a referátumban is megtalálható magyarázata sem eredményezett pontosabb magyar kifejezést. (A ref.)

7. IFLA Committee on Free Access to Information and Freedom of Expression

8. T. D. Wilson; „Models in Information Behaviour Research," Journal of Documentation, 55, no. 3 (1999): 249-270.

LIS Euroguide – Kompetenciák, tulajdonságok, minősítési szintek

(Ford.: Balogh Anna, Hedvig Olga)

Budapest, Könyvtári Intézet, 2007. 133 p.

A CERTIDOC projekt célja az volt, hogy „egy olyan egységes szakmai minősítő rendszert hozzon létre, amely az információs szektor szakemberei számára európai szinten biztosítja a diplomák, a felkészültség és a szakmai tapasztalat kölcsönös elismerését, illetve elismertségét, megkönnyítve ezzel többek között a szabad munkavállalást az Európai Unióban." – olvashatjuk a Könyvtári Intézet EuroTéka sorozatában megjelent kötet előszavában.

Az európai minősítési rendszer megismerése segíthet azoknak „akik szakterületükön állást keresnek, hiszen ellenőrizhetik felkészültségüket...piaci értéküket", a már aktív munkavállalóknak abban segít, hogy láthassák a beosztásukkal szemben támasztott követelményeket, s eldönthessék, milyen irányban fogják tovább képezni magukat. A kötetet a könyvtárosképzésben oktatók is haszonnal forgathatják, mert az útmutató segítségével felülvizsgálhatják és korszerűsíthetik tananyagaikat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A cirill betűs adatok gépi transzliterálásának problémái

DANCS Szabolcs

A könyvtári munka számítógépesítése a dokumentumok formai feltárása terén eleinte nem jelentette a munkafolyamat szó szerinti automatizálását, amennyiben a manuális adatbevitel továbbra is megkerülhetetlen maradt. A könyvtárak közötti rekordáttöltést lehetővé tevő Z39.50-es protokoll elvi haszna, hogy egy könyvről elegendő a világban egyetlen leírásnak készülnie, ami azután átemelhető bármely más könyvtári katalógusba. Az elv megvalósítása természetesen a nemzetközi szabványok következetes alkalmazását igényli. A nem latin karakteres adatok terén a probléma ennél is sokrétűbb. Jelen cikkemben a cirill betűs adatok gépi transzliterálása kapcsán felmerülő kérdésekkel kívánok foglalkozni.

1. Nemzeti és intézményi szabványok versus nemzetközi szabvány

2006 novemberében *Efrosina Angelova*, a szófiai *Szent Cirill és Metód Nemzeti Könyvtár* (továbbiakban: *BNK*) illetékes munkatársa egy beszélgetés során beszámolt arról, hogy a bolgár nemzeti könyvtár a 2007-es esztendő második felére tervezi a *COBISS* integrált könyvtári rendszerre való átállást, és az új rendszerre való áttérés keretében sort kerítenek a cirill betűs adatok gépi transzliterálására, amelynek köszönhetően cirill betűs dokumentumok esetén mind a cirill, mind a latin betűs keresés megvalósíthatóvá válik, ami jelenleg nem lehetséges. A kérdésre, hogy a transzliterálást milyen szabvány alapján végzik, Angelova asszony úgy válaszolt, hogy a *Bălgarski dăržaven standart*-ot (Bolgár nemzeti szabvány, *BDS*) veszik alapul[1], de a rendszeren belül lehetőség van arra, hogy a Z39.50-es protokoll használatakor a rekordimportálást végző intézményben használatos szabvány szerint történjen a transzliterálás. A washingtoni *Kongresszusi Könyvtár* (*LOC*) például a BNK munkatársai által eszközölt beállításoknak köszönhetően a saját transzliterálási táblázata alapján átkódolt rekordadatokhoz jut.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ТАБЛИЦИ ЗА ТРАНСЛИТЕРАЦИЯ*

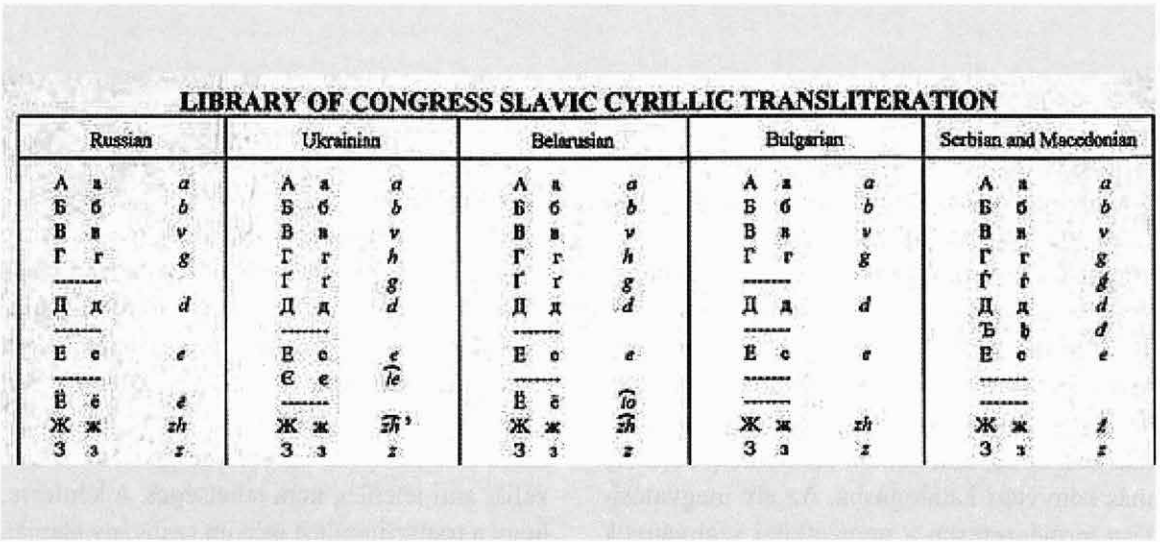
I.

1. Транслитерация на българската азбука на латиница:

а -- a	ж -- z	м -- m	т -- t	ш -- š	
б -- b	з -- z	н -- n	у -- u	щ -- št	
в -- v	и -- i	о -- o	ф -- f	ъ -- ă	(на края не)
г -- g	й -- j	п -- p	х -- h	ь -- '	на края не)
д -- d	к -- k	р -- r	ц -- c	ѣ -- e	
е -- e	л -- l	с -- s	ч -- c	ю -- ju	
				я -- ja	

1. ábra

Részlet a Bulgáriában alkalmazott cirill átírási szabványból

LIBRARY OF CONGRESS SLAVIC CYRILLIC TRANSLITERATION

Russian	Ukrainian	Belarusian	Bulgarian	Serbian and Macedonian
А а a	А а a	А а a	А а a	А а a
Б б b	Б б b	Б б b	Б б b	Б б b
В в v	В в v	В в v	В в v	В в v
Г г g	Г г h	Г г h	Г г g	Г г g
------	Ґ ґ g	Ґ ґ g	------	Ґ ґ ǵ
Д д d	Д д d	Д д d	Д д d	Д д d
------	------	------	------	Ђ ђ đ
Е е e	Е е e	Е е e	Е е e	Е е e
------	Є є ye	------	------	------
Ё ё ë	------	Ё ё yo	------	------
Ж ж zh	Ж ж zh'	Ж ж zh	Ж ж zh	Ж ж ž
З з z	З з z	З з z	З з z	З з z

2. ábra

Részlet a LOC cirill transzliterálási táblázatából

Míg – mint látjuk – egyes könyvtárak különböző nemzeti, ill. intézményi szabványoknak megfelelően végzik a karakterek gépi átkódolását, addig létezik egy nemzetközi szabvány is, amelynek alkalmazását sajnálatos módon nem minden könyvtár érzi magára nézve kötelezőnek. Az *ISO 9* szabványról van szó, annak is az 1995-ös kiadásáról, amely tartalmát és szerkezetét tekintve megegyezik az *MSZ ISO 9:1997* szabvánnyal. Az ISO 9:1995 a korábbi, a betűkapcsolásos átírási módot is támogató verziókkal szemben csupán a – Közép-Európában korábban egyébként is használatos – mellékjeles átírást tartalmazza.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

3. ábra
Részlet az ISO 9 szabványból[2]

2. Az ISO 9:1995 szabvány

Az ISO 9:1995 szabvány a „valódi transzliterálást", a betűhű átírást írja elő. Magyarul: egy betűnek (karakternek) egy betűt (karaktert) feleltet meg. A transzliteráció alternatívája a transzkripció, „melynek során egy adott nyelv kiejtését egy átírási nyelv karaktereinek rendszerével jegyzik le" (MSZ ISO 9, 3. o.), ilyen pl. a *Kniezsa-féle nemzetközi szlavisztikai átírás*, ahol a cirill 'x'-nak például a 'kh' felel meg.

Cirill betű	Átírása				
	orosz	ukrán	fehérorosz	bolgár	macedón
	nyelvű szöveg esetén				
А а	A a	A a	A a	A a	A a
Б б	B b	B b	B b	B b	B b
В в	V v	V v	V v	V v	V v
Г г	G g	H h	H h	G g	G g
Ґ ґ[1]	—	G g	—	—	—
Ѓ ѓ	—	—	—	—	Ǵ ǵ
Д д	D d	D d	D d	D d	D d
Е е	Je/e[2]	E e	Je/e[2]	E e	E e
Ё ё	Ë ë	—	Ë ë	—	—
Є є	—	Je je	—	—	—
Ж ж	Ž ž	Ž ž	Ž ž	Ž ž	Ž ž
З з	Z z	Z z	Z z	Z z	Z z
Ѕ ѕ	—	—	—	—	Dz dz
И и	I i	Y y	—	I i	I i

4. ábra
Részlet a Kniezsa-féle nemzetközi szlavisztikai átírásból[3]

Az ISO 9:1995 a nemzetközi – elektronikus – információcserét szem előtt tartva az egyértelmű (1:1) megfeleltetést írja elő, szemben a szabvány előző változataival, ahol az átírási táblázatokban az egyes cirill betűk mellett az egyes nyelvek szerinti – esetenként eltérő – megfeleltetések találhatók:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Cirillbetű	A cirillbetű latin betűs megfelelője						
	orosz	ukrán	belorusz	bolgár	mongol	szerb-horvát	macedón
	nyelven						
42. щЩ	Ŝ̌ŝ̌ (ŝčŜč)	Ŝ̌ŝ̌ (ŝčŜč)	–	Ŝ̌ŝ̌ (štŜt)	Ŝ̌ŝ̌ (ŝčŜč)	–	
43. ъЪ	"	–	–	ă Ă (")	"	–	–
44. ыЫ	yY	–	yY	–	yY	–	–
45. ь	'	'	'	'	'	–	–
46. эЭ	ѐЕ	–	ѐЕ	–	ѐЕ	–	–

5. ábra

Részlet az 1981-es kiadású MSZ KGST 1362-78 szabványból

Ez utóbbi esetekben tehát nem egyértelmű (vagyis 1:M) megfeleltetésekről volt szó.

Az átírásokat egyértelműsítő ISO 9:1995 szabványban ezért előfordulnak olyan átírások, amelyek az eddigiektől eltérően semmilyen mértékben nem tükrözik egy betű kiejtését: pl. az ún. keményjel ('ъ') idézőjelként írandó át mind az orosz, mind a bolgár nyelv esetén, jóllehet a régebbi szabványok alapján a bolgár 'ъ'-t a kiejtésre is utaló, valamint a bolgár átírási gyakorlatban is megszokott 'ă'-ként kellett transzliterálni. (Ahogy a szabvány fogalmaz: „A nemzetközi használatra javasolt átírási rendszer kompromisszumokat és áldozatokat kíván bizonyos nemzeti szokásokat illetően." (MSZ ISO 9, 4. o.)

Nézzük meg közelebbről, milyen problémákat vet fel az ISO 9 szabvány számítógépes alkalmazása!

3. A mellékjeles karakterek kódolásának problémái

Annak ellenére, hogy az egyes karaktereket 32 biten kódoló *Unicode* szabvány több mint kétmilliárd karakter kódolását teszi lehetővé, bizonyos mellékjeles karakterek számára nincsen külön kód fenntartva. Ezek csupán két kód összekapcsolásával ábrázolhatók. Ilyenek a szerb és macedón ábécé – kis és nagy – 'љ', 'њ' és 'џ' betűinek, valamint ugyanezen ábécék nagy 'J' betűjének szabványos átírásai. Ilyenkor az alapkarakterhez (jelen esetben: az 'l'-hez, az 'n'-hez, illetve a 'd'-hez) egy ún. circumflexet (kúpos ékezetet: '^') kell kapcsolnunk, a 'J'-hez pedig egy ún. hacseket 'ˇ' (Unicode-ban: *caron*).

Leszögezhetjük tehát, hogy az egyértelmű megfeleltetés elve ezekben az esetekben csak a karakterek szintjén érvényesül, a kódok szintjén nem. Mindez – programozói szemszögből – azt jelenti, hogy a karakterkonverzió során egy adott kódot két kódra cserélünk:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Љ	→	l	+	̂
0459	→	006C	+	0302

Sem ennek, sem a „visszakonverziónak" (két kód cseréje egy kódra) az algoritmizálása nem túl bonyolult feladat. Egy komolyabb integrált könyvtári rendszernek rendelkeznie kell olyan, az automatikus, gépi transzliterálást a Z-kapus áttöltés során lehetővé tevő karakterkonverziót végző alkalmazással, amely könnyedén „rávehető", hogy pl. a szerb 'љ' betűt circumflex-szel ellátott 'l'-lé alakítsa.

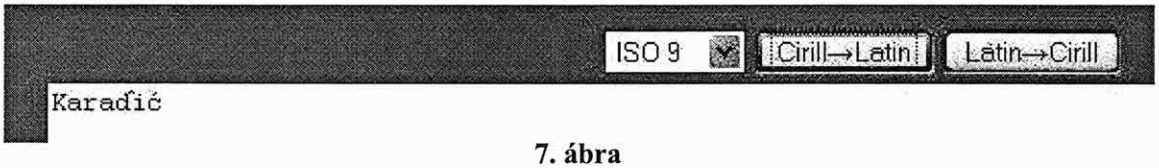
A valódi probléma a kódkapcsolásos karakterek, illetve általában véve a Unicode karakterek kezelésének rendszer- (és program)függő voltában rejlik. Lássunk néhány példát e probléma illusztrálására!

Az általam szerkesztett, „Transzliterátor" névre keresztelt javascriptes alkalmazás a szerb 'Караџић' név szabványos átírását adja, amely „jó esetben" a böngészőben a következőképpen jelenik meg:

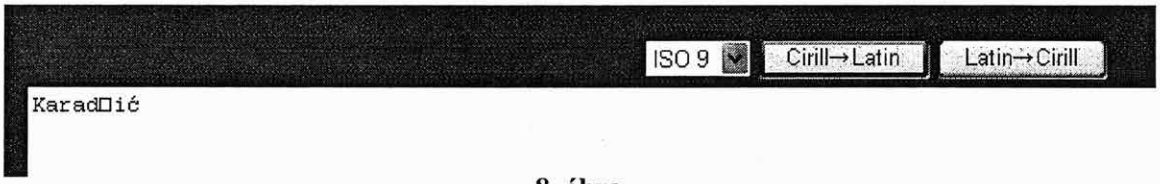
6. ábra

Rosszabb esetben így:

7. ábra

A „legrosszabb esetben" pedig így:

8. ábra

Ez a legutóbbi már „kevésbé szabványos".

A Unicode kódolású karakterek megjelenése, kezelése függ pl. az operációs rendszer regionális beállításaitól, a telepített betűkészletektől, adott program – pl. böngésző – nyelvi beállításaitól stb.

A kódolási problémák az adatok indexelésekor, áttöltésekor, közös katalógusok építésekor csúcsosodnak ki. Nem véletlen, hogy az egyes könyvtárak láthatóan ódzkodnak a „különleges", circumflexes karakterek kódkapcsolásos megjelenítésétől, kezelésétől. Jómagam nem találtam olyan online könyvtári katalógust, ahol ezeket a cirill betűket szabványosan írták volna át. Az ISO 9 szabvány alkalmazásában még oly következetesnek tűnő *Lengyel Nemzeti Könyvtár*ban is a szlavisztikai átíráson alapuló szerb átírást[4] veszik alapul (ld. például 'Karadžić'), míg a „kölönleges" karaktereket nem tartalmazó orosz adatok esetén szabványos átírásokat találunk ('Čehov, Anton Pavlovič').

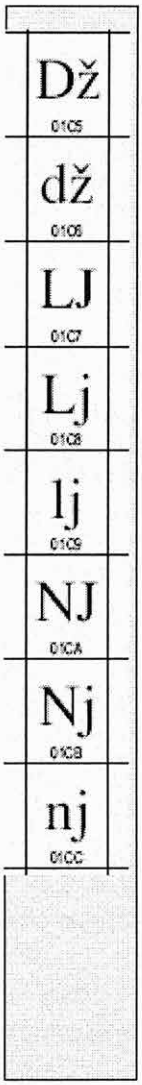
Valószínűleg az integrált könyvtári rendszerek jelen állapotukban csakúgy alkalmatlannak bizonyulnak a szóban forgó karakterek valamelyikét

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tartalmazó adatok kezelésére, ahogy pl. az elviekben az online fellelhető könyvtári dokumentum-leírásokban is kutakodó Google is értetlenül áll egy szabványos formában beírt, kódkapcsolásos megoldást is tartalmazó adat keresésekor.

4. Kettős betűk kódolása és a szerb átírási gyakorlat

Míg a problémát jelentő mellékjeles karakterek nem szerepelnek önállóan a Unicode karaktertáblájában, addig más a helyzet a szerb átírásban használatos kettős betűkkel, amelyek önálló kódokkal rendelkeznek:

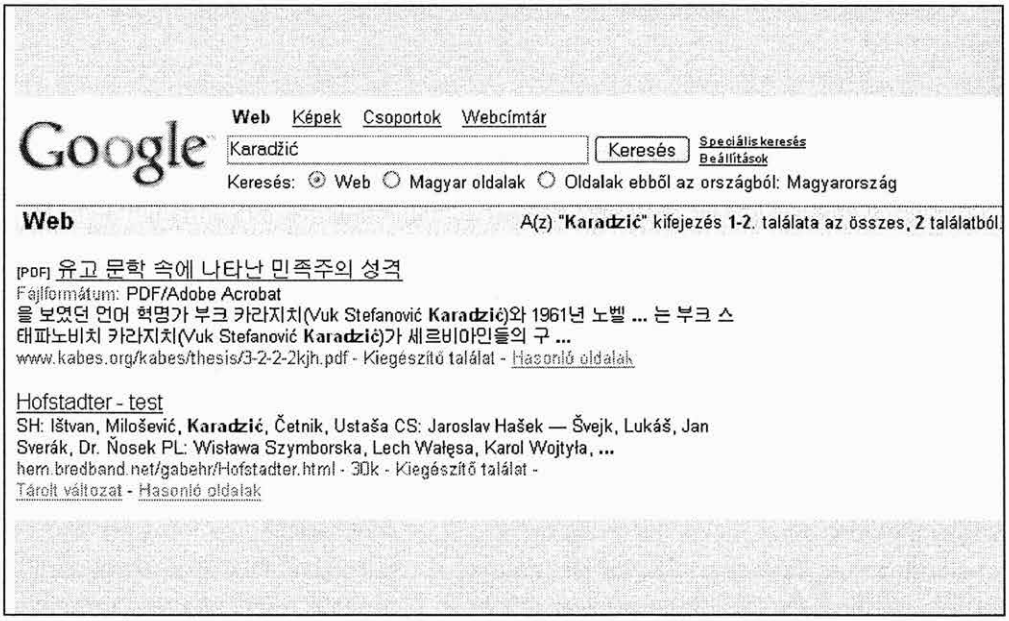

9. ábra
Részlet a Unicode karaktertáblából[5]

A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy ezeket jószerivel senki nem használja.

A Google nyelvi beállításainak függvényében különböző számú találatot kapunk eredményként az ilyen karaktereket tartalmazó szavakra keresve. Magyar vagy szerb nyelvi beállítások esetén pl. a keresőmotor csupán azokat az előfordulásokat hozza találatként, amelyekben valóban az említett, egy kóddal rendelkező kettős betűk találhatóak. Ekkor a 'Karadžić' szóra mindösszesen kettő találatot kapunk:

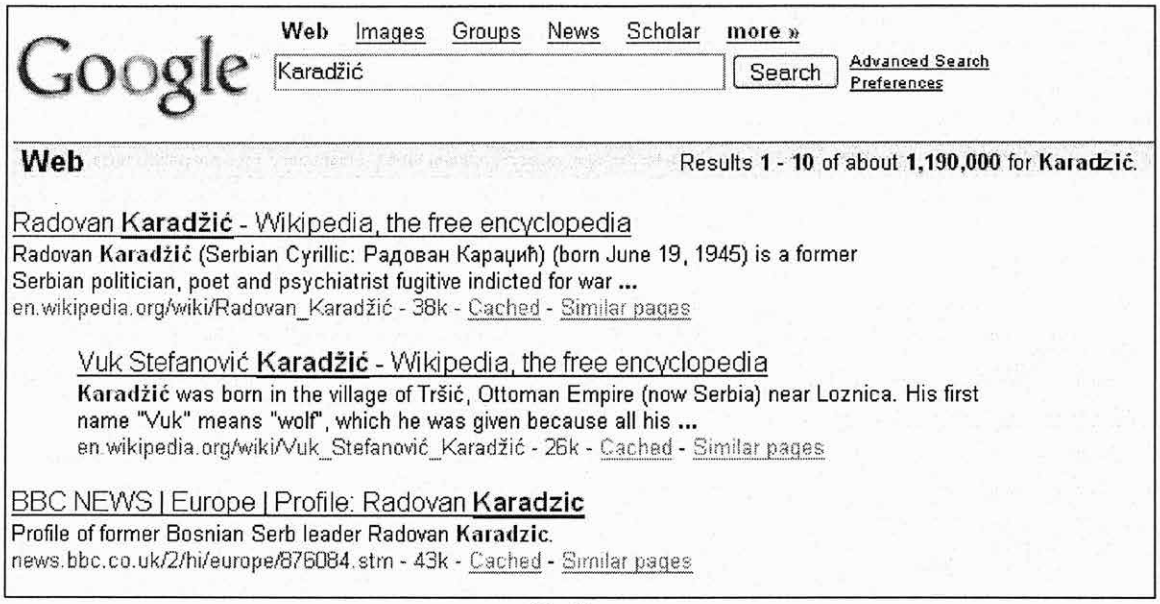
10. ábra

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Nem járunk sokkal jobban, ha egy gyakran használatos köznévre, pl. a 'knjiga' szóra keresünk, ekkor a találatok száma tíz, s ezek között nem egy olyan akad, amely ugyanazon szájtról származik.

Angol nyelvi beállítások esetén a rendszer az egyes karaktereket – okosan – kettészedi, s így értelmezi. Ennek fényében a találatok száma rendkívül magas (a 'Karadžić' szó esetén mintegy 1,19 millió):

11. ábra

Az egy kóddal rendelkező kettős betűk alkalmazásának gyakoriságára természetesen az előző – kód szerinti – keresés eredményeiből következtethetünk.

Kérdés: érdemes volna-e az egyértelmű megfeleltetés elvének karakterkódok szintjén való érvényesítése érdekében olyan önálló kóddal rendelkező kettős betűket használnunk, amelyek használatának a cirill átírási gyakorlatban nincsen hagyománya? Mindez az adatok olyan mértékű konverzióját tenné szükségessé, amelynek megvalósítása reménytelen feladatnak tűnik.

A gépi transzliterálás eddigiekben vázolt problémája elsősorban bizonyos szerb (és macedón) cirill karakterek (név szerint: 'Љ', 'љ'; 'Њ', 'њ'; 'Џ', 'џ'; 'Ј') szabványos átírására vonatkozik, a többi hasonlóképpen problémás cirill betű átírása csak a régi, ószláv források leírásakor jelent gondot. Ebből kifolyólag megfontolandó, hogy esetleg a mindeddig más gyakorlatot folytató könyvtáraknak is érdemes volna áttérnie a legtöbb – pl. a szerb nemzeti – könyvtár által is alkalmazott gyakorlatra: az egyes szerb karaktereknek a szerb latin betűs írásmódhoz igazodó transzliterálására. E gyakorlat alkalmazása már csak azért is hasznos volna, mert az „egyszeri keresőnek" előbb fog eszébe jutni ebben a formában keresni (pl. 'Karadžić'), mint a számára valószínűleg ismeretlen, idegen, szabványos formában.

5. Problémák és megoldások

Az eddigieket összefoglalva három probléma nyert megfogalmazást:

1. Szükség volna a szabványok következetes alkalmazására. Jelenleg a könyvtárak több – régi és új – nemzetközi szabvány szerint készítenek leírásokat (a bolgár 'ъ'-t például néhol 'ă'-ként,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

néhol idézőjelként transzliterálják), valamint sok helyen nemzeti vagy intézményi szabvány a dokumentum-leírás alapja (l. BNK és LOC).

2. Hosszú távon, a nemzetközi adatcsere automatizálódását szem előtt tartva, szükség volna arra, hogy az egyértelműség elve ne csak a karakterek, hanem a karakterkódok szintjén is érvényesüljön.

3. A szerb cirill karakterek szerbhorvát hagyományon alapuló transzkripciója a nemzetközi könyvtári világban is alkalmazott, nem szabványos átírási gyakorlat, amelynek szabványossá tétele több szempontból is megfontolandó. Egyfelől az eddig felhalmozott töménytelen adatmennyiség utólagos konverziója lehetetlen vállalkozásnak tűnik, másfelől továbbra is jelennek meg szerb nyelvű, latin betűs dokumentumok, amelyek leírásakor az egységesítés érdekében az adatokat előbb cirillre kellene transzformálni, majd a szabványnak megfelelően latinra. Harmadrészt a már említett keresői szempont sem elhanyagolandó tényező.

A szabvány úgy fogalmaz: „Ha egy ország saját nyelvének írására két egymásra egyértelműen átírható rendszert használ, eleve ezt a gyakorlatban már alkalmazott transzliterációs rendszert kell a nemzetközi szabványos rendszer alapjául venni…" (MSZ ISO 9, 4. o.). A szerbek (és macedónok) által használt átírási gyakorlat esetén azonban az egyértelműség elve nem érvényesül.

Amennyiben a 3. pontban megfogalmazottak megvalósulnak, vagyis a szerb gyakorlat szabványossá válik a szerb cirill karakterek átírására, a 2. pontban megfogalmazott karakterkódok szerinti egyértelműség a problémás szerb betűket természetesen már nem érinti.

6. A „Transzliterátor"

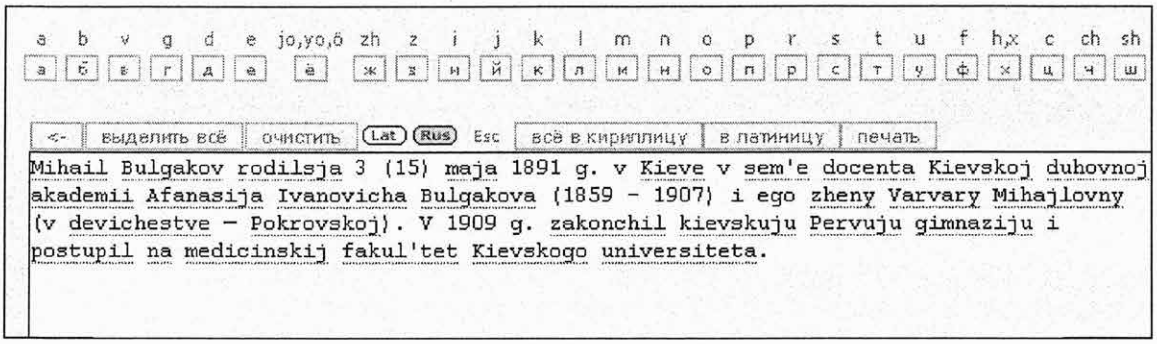
A legtöbb integrált könyvtári rendszer a cirill adatok transzliterálását vagy csupán a – Z39:50 protokollon keresztül történő – rekordimportálás során valósítja meg, vagy egyáltalában nem rendelkezik transzliteráló alkalmazással. Ha az előbbi eset áll fenn, akkor sem biztos, hogy lehetőségünk van rekordimportálás révén hozzájutni a megfelelő dokumentum-leíráshoz, ill. az áttöltött adatok további pontosításához szükség lehet arra, hogy egyes adatokra – pl. a Googleben – rákeressünk. Amennyiben az általunk használt rendszer egyáltalában nem alkalmas transzliterálásra, illetve nem áll módunkban Z-kapus összeköttetést létrehoznunk olyan katalógusokkal, amelyekre megbízható forrásként tekintünk, a transzliterálást manuálisan kell elvégeznünk. Ilyenkor az egyes, a billentyűzetünkön nem szereplő betűket vagy egy karaktertáblából választhatjuk ki, vagy a megfelelő nyelvi eszközök telepítése után magunk gépelhetjük be, azonban ekkor sem lehetünk biztosak abban, hogy módunkban áll a fentebb említett kódkapcsolásos karakterek megfelelő megjelenésű előállítása.

A munkánkat meglehetősen megkönnyíti, ha a dokumentum-leírás során valamely WebOpacban, pl. az orosz állami könyvtár online katalógusában található cirill leírásokra támaszkodunk. A gyors és pontos feldolgozás érdekében ugyanakkor érdemes olyan eszközöket igénybe vennünk, amelyek alkalmasak a weben lelt adatok szabványos formában történő átírására, és ezzel lehetővé teszik, hogy a feldolgozással járó „pepecselést" megspóroljuk magunknak.

Mindezek alapján elmondható, hogy egy a cirill adatok kétirányú transzliterálására alkalmas – webes – alkalmazás nagy könnyebbséget jelenthet az érintett feldolgozó könyvtárosok számára.

Az internetet böngészve nem egy olyan transzliteráló alkalmazást találunk, amely a cirill szövegek latin írásmódba történő átültetésére szolgál. Ezeknek az alkalmazásoknak a nagy többsége azonban nem a szabványos transzliterálást tartja céljának, hanem az internetes gyakorlatban is használt – nem betűhű – transzkripciót. Ilyen alkalmazást találunk pl. a http://www.translit.ru/ oldalon:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

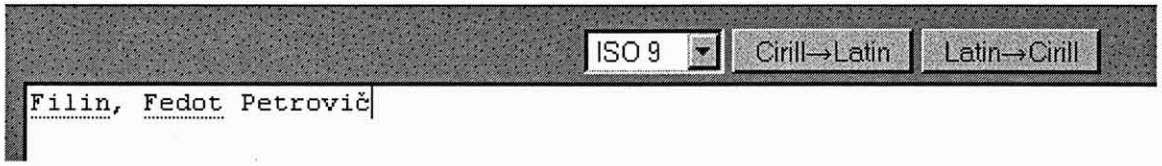
12. ábra

Más transzliterátorok egyfajta virtuális billentyűzetként működnek. A http://domnit.org/translit/example.html oldalon található alkalmazás segítségével a „latinosan" begépelt orosz szöveg nyomban cirill formában jelenik meg. (Az alkalmazás okosan a 'c'-t 'ц'-ként, a 'ch'-t 'ч'-ként írja át.)

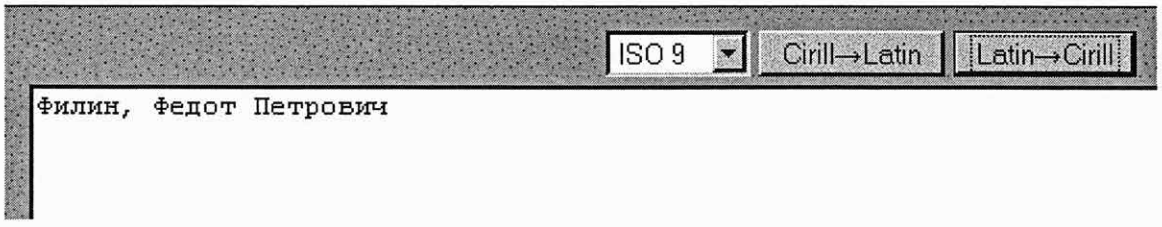
Ezeket az eszközöket tehát nem a szabványos dokumentum-leírást támogatandó fejlesztették ki, hanem az internetes kommunikáció megkönnyítésére, olyan esetekre példának okáért, amikor valaki – orosz bevándorlók gyermekeként – beszéli az orosz nyelvet, de a cirill írást nem ismeri, illetve amikor nincs mód cirill billentyűzet használatára.

Az általam szerkesztett igen egyszerű transzliteráló alkalmazás a könyvtári gyakorlat számára kíván hasznos segédeszközként szolgálni, és céljának megfelelően nem csupán az orosz, hanem az ukrán, belorusz, szerb, macedón cirill ábécék betűinek szabványos átírására is alkalmas.

Egy ilyen program megírásakor az egyik szem előtt tartandó cél, hogy a már – más eszközökkel – transzliterált adatokat visszatranszformálhassuk eredeti formájukba, hiszen egy további – webes – keresés során célszerű cirill formában keresnünk:

13. ábra

14. ábra

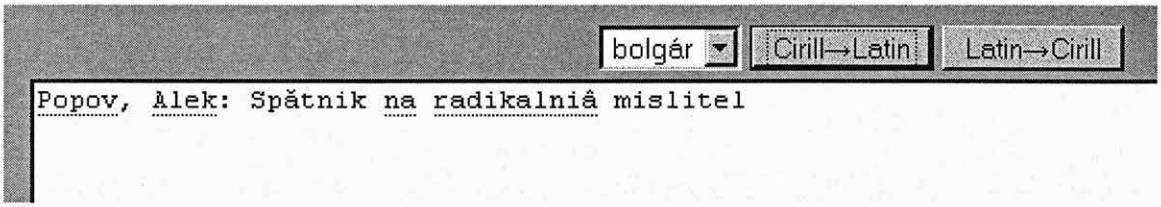
A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

15. ábra

Nem szabad, hogy elkerülje a figyelmünket, hogy a karakterek megjelenésbeli egyezése nem jelenti egyszersmind a kódbeli egyezésüket. A cirill 'A' számára a Unicode más kódot biztosít, mint a latin 'A' számára, jóllehet formailag a kettő nem különbözik. „Rosszul járunk" akkor is, ha az ukrán 'i'-t latin 'i'-vel próbáljuk helyettesíteni:

A régebbi szabványokat használó, bolgár nyelvű állományrészekkel rendelkező könyvtárak, illetve a régebbi dokumentum-leírások cirillre való „visszakonverziója" okán talán érdemes külön egy „bolgár átírási opciót" is beiktatni, amely annyiban tér el a szabványos átírástól, hogy a keményjelet ('ъ') 'ă'-ként transzliterálja.

16. ábra

Érdemes továbbá egy külön opciót létrehozni a szerb átírási gyakorlat számára. Jelen formájában az általam kreált program a külön karakterkóddal rendelkező kettős betűket használja a következő karakterek leírására: 'Љ', 'љ'; 'Њ', 'њ'; 'Џ', 'џ'; a nagy és kis cirill 'J'-t pedig latin 'J'-re transzliterálja.

A program jelenleg a következő URL-en érhető el: http://dancsz.fxnet.hu/transzliterator/transzliterator.php

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Irodalom

1. FODOR I.: Nemzetközi szlavisztikai átírás. In: A világ nyelvei. Főszerk. Fodor István. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1999, p. 1650.
2. Library of Congress - http://www.loc.gov/index.html
3. MSZ ISO 9:1997 - Információ és dokumentáció. A cirill karakterek transzliterációja latin karakterekre. Szláv és nem szláv nyelvek. 15 p.
4. MSZ KGST 1362-78 - A cirill betűk transzliterációja latin betűkre. 8 p.
5. Narodna biblioteka "Sv. Sv. Kiril i Metodij" - http://www.nationallibrary.bg/
6. SZLOBODA J.: Szabály vagy szabálytalanság? In: Magyar Nyelvőr, 124. évf. 2. sz., 2000, p. 164.
7. Unicode - http://unicode.org/

Jegyzetek

1. Az állami közigazgatás megreformálásáért felelős szófiai minisztérium „Érthető Bulgária" című projektjének célja egy új átírási szabvány létrehozása, erről bővebben: http://www.mdaar.government.bg/inquiries.php?ankid=2&offset=5 ; a javasolt átírási táblázat megtekinthető itt: http://translitera tion.mdaar.government.bg/alphabet.php
2. Forrás: http://ru.wikipedia.org/wiki/ISO_9
3. Forrás: Fodor 1999
4. Szerbiában jelenleg a cirill betűs írásmód a hivatalos, Jugoszlávia szétesése előtt ez természetesen másként volt, ezért a tulajdonnevek átírásában a besoroláskor a latin nyelvű („horvát") alak használata nem ütközött akadályba (minderről bővebben: Szloboda 2000). A cím- és egyéb típusú adatok esetén azonban ekkoriban is a dokumentumban megjelenő adatok szabványszerű tükrözése volt a cél.
5. Forrás: http://www.unicode.org/charts/PDF/U0180.pdf

Köszönetnyilvánítás

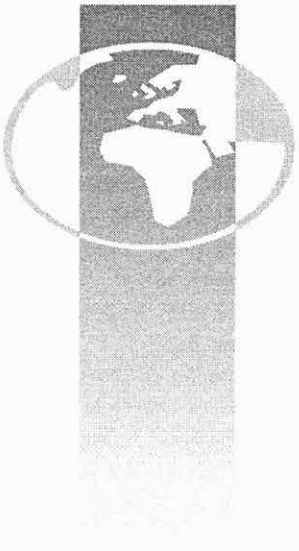
A cikk megírásához nyújtott segítségükért, támogatásukért szeretnék köszönetet mondani a *Bolgár Tudományos Akadémia Könyvtára* munkatársainak: *Sztefka Hrusanovának*, *Elena Geraszimovának* és *Szabina Anevának*.

Svájc is felkarolja a szabad hozzáférést

A Svájci Államszövetség legfontosabb kutatástámogatási intézménye, az SNF (Schweizerische Nationalfonds zur Förderung der Wissenschaftlichen Forschung) közzétette a szabad hozzáférést jelentősen elősegítő állásfoglalását, mely szeptember 1-jétől lép hatályba. Eszerint a kutatási támogatásért folyamodóknak kötelezniük kell magukat, hogy a támogatás révén elért kutatási eredményeket az interneten mindenki számára ingyenesen elérhetővé teszik. Két megoldás közül választhatnak: A ‚zöld' megoldás azt jelenti, hogy a kutatásról tájékoztató folyóirat-közlemény mellett – adott esetben bizonyos idő múltán – a teljes kutatási jelentés hozzáférhetővé válik egy, az adott tudományban mérvadó anyagokat közzétevő szerveren vagy egyetemi honlapon keresztül. Az ‚arany' megoldás viszont a szabad hozzáférésű közzététel elsőbbségét jelenti (például ilyen folyóiratban). Az SNF-nek nincs digitális könyvtára (repository), ezért a kutatási támogatást elnyerő köteles a szabad hozzáférést biztosító internetes lehetőséget megtalálni, illetve kiválasztani. Svájc jelentős kutatási tevékenységet folytat, így az országos szerv állásfoglalása lényegi hozzájárulás a szabad hozáférés eszméjének a gyakorlatba történő átültetéséhez.

(re.: S. P.) F.: aug. 24. htttp://www.snf.h (Katalist, 2007. augusztus 24.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az orosz könyvpiacon: könyvek – olvasók – kiadók

STYKALINA, O. S.

Stykalina, O. S.: Knižnyj rynok: izdateli – čitateli – knigi c. írását (Naučno Tehničeskaâ Informaciâ. Ser. 1. Org. i Metodika Inform. Raboty, 2006. No. 6. 9-17. p.) ***Hangodi Ágnes*** *tömörítette.*

2005 szeptemberében lezajlott a hagyományos moszkvai nemzetközi könyvkiállítás és -vásár, amely ez alkalommal is az orosz könyvkiadás sikerét hozta: több mint kétezer résztvevő, mintegy húszezer kötetnyi újdonság a standokon, rengeteg látogató. Mindez a könyvkiadás szükségességét, a társadalomban betöltött fontos szerepét bizonyítja. Azonban ez mégsem ilyen egyszerű…

Az kétségtelen, hogy az orosz könyvkiadás napjainkban viharosnak mondható fejlődésen megy keresztül, ezt bizonyítják a Központi Bibliográfiai Intézet igazgatója, *V. A. Szirozsenko* által a nemzetközi könyvnapon, 2005 áprilisában közölt adatok: 2004-ben az orosz kiadók kb. kilencvenezer címet jelentettek meg, ezzel Oroszország a világ egyik legnagyobb könyves hatalmává vált. Az előző évi adatokhoz képest ez nyolcezres növekedést mutat. Az éves példányszámokat illetően azonban már nem ilyen rózsás a helyzet: a 685,9 millió példány az összlakosság számára vetítve lakosonként mindössze 5 kötetet jelent. Európa országaiban ugyanez a szám 10–12, és 1991-ben még Oroszországban is 11 kötet volt. A szakemberek számításai szerint a könyvpiac jelenlegi évi másfél milliárd dolláros kapacitása 30–50 százalékkal nőhet a közeljövőben.

A helyzet azonban nem ennyire szép: egyrészt, mert Németországban ugyanez a mutató évi tízmilliárd dolláros értéket képvisel; másrészt, mert Oroszországban évente a kiadott könyvmennyiségnek csak mintegy 63 százaléka talál gazdára a kereskedelemben; több, mint 200 millió példány nem jut el a vásárlókhoz. *Oleg Szledov*, az Amfora könyvesház vezetője szerint még egy évvel ezelőtt is biztosak lehettek abban, hogy a kiadásra választott négyezres példányszám bármely kiadott mű esetén eladásra kerül. Manapság – óvatos becsléssel – legfeljebb kétezer példányról mondható el ugyanez.

2005-ben beszéltek először széles körben a könyvkiadás válságáról, három alapvető okot megjelölve: csökkent az olvasás iránti érdeklődés, összeomlott a könyvkiadás szervezete és rendszere, megszűnt az állami támogatás. Kezd-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

jük az elsővel: az olvasás iránti érdeklődés csökkenése nem speciálisan orosz jelenség, hiszen a multimédiás kommunikáció fejlődése, az új információforrások – mindenekelőtt az internet – megjelenése háttérbe szorította a könyvet és megszüntette korábbi monopóliumát. A Prajm-TASZSZ hírügynökség felmérései szerint az orosz internet (Runet) terjedése a következő adatokkal mutatható be:

Hónap	A használók száma	Növekedés az adott éven belül
2003. december	5,9 millió használó	+ 34 % (+ 1,5 millió használó
2004. június	5,9 millió használó	+ 31 % (+ 1,4 millió használó)
2004. december	7,9 millió használó	+ 34 % (+ 2 millió használó)
2005. július	7,6 millió használó	+ 30 % (+ 1,7 millió használó)
2005. december (előrejelzés)	9,8 millió használó	+ 24 % (+ 1,9 millió használó)

Meg kell azonban jegyezni, hogy ezek a számadatok nem felelnek meg a 2002-es előrejelzéseknek: az *„Elektronikus Oroszország 2002–2010"* elnevezésű országos program 2005-re 20 milliós használói számot prognosztizált. A helyzet mégsem rossz: a program keretében lezajlott felmérések szerint az ország városi lakosságának 37%-a használ internetet, 40%-ának számítógépe is van, a használók 74 százaléka pedig a 35 éves kor alatti korosztályt képviseli.

Az egyre inkább fejlődő multimédiás technika létrehozott egy új kiadványtípust: az elektronikus dokumentumot, amely fontos szerepet tölt be az erőiket a tudás megszerzésére koncentráló oroszok életében. E dokumentumtípus már beszerezhető a könyvvásárokon, elérhető az internetes könyvkereskedelemben – ugyanakkor a Központi Bibliográfiai Intézet, amelynek hivatalból feladata valamennyi napvilágra kerülő dokumentum számbavétele és osztályozása, egyelőre nem foglalkozik az elektronikus dokumentumok nagyobb tömegű terjesztésével.

A szociológusok megállapítása szerint a használók a keresett könyvek 12%-át az interneten olvassák el. Ezek nagy része tájékoztató irodalom, ezt követi a szakirodalom és mindössze egy százaléknyi a keresett szépirodalom aránya.

A könyvek iránti érdeklődés Oroszországban rohamosan csökken. Ezt támasztják alá a Ju. Levadü Elemzőközpont 2005 nyarán lezajlott felmérésének adatai is. Az eredmény az olvasás katasztrófájának nevezhető:

- Napjainkban az oroszok 52%-a nem vásárol, 37%-a nem olvas könyvet; a lakosság 59%-a nem vesz, 39%-a pedig egyáltalán nem olvas újságot.
- Az oroszok 79%-a nem könyvtárhasználó.
- Könyvet és újságot legtöbbet a 40 évnél fiatalabbak – közülük is inkább a nők – olvasnak.
- 2005-ben a megkérdezettek 34%-ának egyáltalán nem volt otthon könyve, 100 könyvet 36% birtokolt, 100 és 300 közötti könyvet 20%, 300 és 500 közöttit 6% , 500 és 1000 közöttit 3%-uk, 1000 fölötti kötetet csak 1%-uk;
- A két legnépszerűbb műfaj a nőknek szóló krimi és a női próza, a férfiak katonai tárgyú könyveket olvasnak.
- A nem szépirodalmi művek közül a legtöbben (22%) orvosi és egészségügyi könyveket, szakácskönyveket (18%) és szakkönyveket (18%) olvasnak.
- A könyvet vásárlók egyharmada az előző évben 1–2 könyvet vett, kicsit több mint egyharmada 3–5 könyvet, egyötöde 6–10 könyvet; 11-nél több könyvet (vagyis kb. havonta egyet) pedig az aktív olvasók 15%-a vásárolt.
- Az aktív vásárlók 33%-a 100 rubelt fordít havonta könyvvásárlásra, 25%-uk 100 és 200 rubel közötti összeget, 24%-uk pedig 200 és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

500 rubel közötti összeget költ; minden tizedik vásárló költ többet 500 rubelnél; az eredmények azt mutatják, hogy a vásárlók 84%-a kész havonta legalább egy közepes árú könyvet megvásárolni – a valóság azonban ennél sokkal szomorúbb…;

- Azok közül, akik azt válaszolták: olvasnak könyveket, szépirodalmat mindössze 17% olvas; a férfiaknál ettől kicsit jobb az arány (21%), legjobb viszont a 24 évnél fiatalabbaknál (24%).
- A fiatalok által olvasott könyvek között a legnépszerűbbek az ún. fantasyk és a misztikus elbeszélések.
- A felmérés legrosszabb mutatói az olvasási aktivitást illetően a falvakban és a kisvárosokban, a középfokúnál is alacsonyabb végzettségű idős férfiak körében születtek.
- Moszkva és Szentpétervár még mindig a kultúra két orosz fővárosa – ezeken a helyeken a legmagasabbak a könyvvásárlási mutatók.

Egy másik, a KOMKON társaság által végzett kutatás szerint Moszkva Európa legkulturáltabb városa. Arra a kérdésre: olvasott-e könyvet a múlt hónapban, a moszkvaiak 53,3%-a (főként külföldi klasszikusokat, kortárs külföldi és hazai szépirodalmat olvasnak), míg a párizsiak közül csak 51,9%, a londoniak közül 51,2%, a madridiak közül 30,4%, a berliniek közül 27,5% válaszolt igennel. A moszkvaiak 13,1%-a járt a kérdezett hónapban könyvtárban, 59,8% volt étteremben vagy kávézóban, 27,9%-a moziban, 20,3%-a színházban, 14,3%-a múzeumban vagy galériában. A könyvtárlátogatások aránya meghaladta a diszkók és az éjszakai klubok látogatottságát. Ez természetesen a moszkvaiak előnyös szociális-pénzügyi helyzetével magyarázható, ennyire pozitív mutatók Oroszországban sehol máshol nincsenek.

Az olvasással kapcsolatos eddig ismertetett eredményeket árnyalja a szövegértés rendkívül alacsony foka Oroszországban: az iskoláskorúak a 33. helyet foglalják el egy 37 országot felölelő vizsgálat rangsorában.

A Ju. Levadü Elemzőközpont egy másik felmérése 2005-ben az újságolvasási szokásokat járta körül. A két és félezer megkérdezett 28 százaléka kizárólag saját régiója, környezete reklám- és szórakoztató lapjait olvassa, minden ötödik válaszoló (20%) előnyben részesíti a hetilapokat, minden tizedik (12%) pedig csak a helyi politikai napilapokat olvassa.

Az ilyen, igénytelennek mondható olvasási ízlés vezet az olyan szituációkhoz, amelyről a Rosszijszkaja Gazeta hasábjain a Russzkaja Knyiga kiadó igazgatója számolt be, nyílt levelet intézve a kulturális és tömegkommunikációs miniszterhez. Az állami tulajdonban működő kiadó, amely az „Ezüstszázad" idejének orosz klasszikusait jelenteti meg 8–10 kötetes sorozatokban, az utóbbi öt évben a sorozatokra nyolcmillió rubelt fordított úgy, hogy a vásárlóközönség érdeklődése végül sajnos csekély maradt Ivan Iljin, Ivan Smelev, Borisz Zajcev, Alekszej Remizov, Zinaida Gippiusz és Jevgenyij Zamjatyin művei iránt. A kötetek készletei valószínűleg zúzdában végzik majd, mert a kiadó felhívása süket fülekre talált a régiók vezetőinél, hiába ajánlották fel a sorozatokat beszerzésre könyvtárak számára is.

Oroszországban mintegy 150 ezer könyvtár működik, közülük 51 ezer a közkönyvtár. Ezek az utóbbi időben – annak ellenére, hogy az Oroszország kultúrája 2006–2010 elnevezésű szövetségi program preambuluma szerint az országban összesen 60 millió regisztrált könyvtárhasználó van – a valóságban elveszítették korábbi „kulturális gócpont"-nak nevezett szerepüket. Az oroszok 79%-a nem jár könyvtárba, a könyvtárak elszegényedtek, a gyűjteményükben található művek komoly hányada elavult.

Ha a statisztikához fordulunk, az derül ki, hogy – míg az IFLA irányelvek egy-egy lakosra vetítve 2–3 könyv könyvtári meglétét feltételezik – Oroszországban minden lakosra 6,5 könyvtári dokumentum jut. A könyvek forgásának IFLA-mutatója ötös, vagyis minden könyvnek évente legalább öt használó kezében kell megfordulnia. Az orosz érték 1,5… A számadat azt mutatja,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hogy egyrészt az utóbbi évtizedekben az orosz könyvtárak hatalmas gyűjteményeket halmoztak fel (az ezer főre vetített adatok többszörösen meghaladják az amerikai, a német és a francia mutatókat), másrészt viszont e gyűjtemények állományai mind fizikai állapotukat tekintve, mind tartalmukban elavultak. Az IFLA mutatói szerint egy átlagos közkönyvtár állományának legalább kétharmad része tíz éves időtartam alatt meg kell hogy újuljon, a gyűjteményben legalább 10%-nyi olyan műnek kell lennie, amely megjelenési ideje szerint a legutóbbi két év könyvterméséhez tartozik, további 30%-nak pedig az elmúlt öt év terméséből kell származnia. Néhány régió (Moszkva és környéke is köztük van) kivételével az orosz mutatók ötször-tízszer rosszabbak a világmutatóknál. Napjainkban a gyűjtemények mintegy 50%-a 20 vagy még több éve kiadott művekből áll – ez különösen a tájékoztató, tudományos, gazdasági és egyéb szakirodalom esetében elfogadhatatlan.

A könyvtárügy állami támogatását a korábbiakban nem egyszer a legmagasabb szinteken deklarálták. A 2004-ben jogszabályilag újra megerősített 1994-es könyvtári törvény paragrafusainak megfelelően a könyvtárak a föderációs fenntartásból átkerültek a helyi (városi, községi) irányításhoz úgy, hogy a működés finanszírozása teljes egészében a helyi erőktől függ. Igaz, a megújított törvény lehetőséget ad arra, hogy a könyvtárak állományukat vállalatoktól, társadalmi szervezetektől, kereskedelmi vállalkozásoktól kapott alapítványi összegekből, a lottó- és szerencsejátékokból befolyt adókból finanszírozott egységekkel bővítsék. A gyakorlatban azonban az így kapott pénzeket nem mindig fordítják kimondottan dokumentumok vagy számítógépek beszerzésére – és ez sajnos, negatív hatással van a könyvekkel való, napjainkra kialakult viszonyra is.

Az olvasási kedv csökkenése – amely különösen a gyerekeknél és a kamaszoknál figyelhető meg – nem pillanatnyi, átmeneti időszak jellemzője. Éppen ezért már a csökkenés kezdete óta hallatszanak a helyzet megváltoztatására irányuló, társadalmi kezdeményezést sürgető, aggódó hangok. Az Orosz Nyelv Fejlesztésének Központja nevű regionális alapítvány „Bibliobraz 2005" elnevezéssel projektet kezdeményezett, folytatva a iskolai könyvtárak 2003-ban megrendezett fesztiváljának törekvéseit – azzal a különbséggel, hogy az új projekt nem kimondottan az iskolai könyvtárakra koncentrál, hanem magát a 8–17 éves korosztálynak szóló könyvet (főként szépirodalmat) helyezi a középpontba. A projekt aktualitását egyrészről az olvasásnak a fiatal olvasó személyisége kialakításában játszott fontos szerepének felismerése; másrészről a kortárs hazai szépirodalom krízishelyzete nyomán kialakult megoldás-keresés adja. Oroszországban ugyanis sok szó esik az állami kultúrpolitika kialakításának szükségességéről, csak azt hagyja mindenki figyelmen kívül, hogy ez a politika megvalósíthatatlan könyvkiadás és olvasás nélkül. A könyvek és az időszaki kiadványok megjelentetéséhez és terjesztéséhez ezért lenne feltétlenül szükség jelentős állami támogatásra és a kiadói prioritások megállapítására.

2004-ben Oroszországban 5388 kiadó működött, 89 066 kiadvány jelent meg összesen 685 881 000 példányban, de ebből a mennyiségből csak 1902 mű (2,1%) 45 215 000 példánya (6,6%) készült állami tulajdonban lévő kiadóknál. Annak ellenére azonban, hogy az állam ennyire kevéssé veszi ki a részét a könyvkiadásból, fontos szereplő: garantálja az alkotói szabadságot, biztosítja valamennyi állampolgár számára az ország kulturális éltében való részvétel jogát és az információ szabad elérését.

1995. december elsején lépett életbe a tömegkommunikáció és a könyvkiadás állami támogatásáról szóló törvény. E jogszabály alapján élvezett adómentességet a tudományos, a kulturális és a tankönyvkiadás, a szerkesztői, a kiadói és a nyomdai tevékenység. A törvény engedélyezte a könyvek külföldről való vámmentes behozatalát és kivitelét csakúgy, mint a papír- és a nyomdai eszközök behozatalának vámmentes-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ségét. A kiadók megkapták saját használatra a tevékenységük helyszínéül szolgáló épületeket és kedvezményes haszonbérleti, postai és telefonos tarifákat állapítottak meg számukra. Ezek a feltételek egészen 2002. január elsejéig érvényben voltak.

A 2001. december 28-án elfogadott orosz adótörvény 10%-os adót vetett ki a tudományos és tankönyvkiadásra, 20 százalékot pedig valamennyi egyéb vonatkozó tevékenységre. 2005 januárjától az általános forgalmi adó 10 százalékos emelése újra érintette az időszaki kiadványokat és a tudományos, a kulturális és a tankönyvkiadást. A könyvek előállításával kapcsolatos egyéb adókat 18%-ban határozták meg – annak ellenére, hogy a külföldi országok egy részében az ÁFA egyáltalán nem érinti a könyveket, más részüknél pedig jóval alacsonyabb az egyéb termékek adójánál (Németország: 7%, Franciaország: 5%, Görögország: 4%, Spanyolország: 4% stb.).

A vámilletékek megjelenése és emelkedése gyakran arra kényszeríti a kiadókat, hogy külföldi nyomdához forduljanak a kiadvány előállítása érdekében, ez viszont azt jelenti, hogy a vonatkozó hazai ipar nem fejlődik, sőt: nem képes a megújulásra. A papír-import illetéke jelenleg 15 százalékos annak ellenére, hogy 2004 és 2005 folyamán a nyomdák már többször kérvényezték az illeték csökkentését, egyrészt a nyomdai privatizációra hivatkozva, másrészt kimutatva, hogy csak a Finnországgal folytatott papírkereskedelem hány ezer tonna papír behozatalát jelenti.

Mindebből egy újabb dolog következik: a kiadók – annak érdekében, hogy az adómentesség elvesztését valahogy kompenzálni tudják – megemelték a könyvek árát. Az előrejelzések közvetlenül az emelések előtt 60–80%-os drágulást prognosztizáltak; utóbb ezt végre is hajtották. Érdekes jelenség ugyanakkor a könyvkiadásban, hogy a kiadókat egyáltalán nem feszélyezi, ha kiadványaik rosszul fogynak. Amíg korábban úgy tartották, gazdálkodásuk akkor rentábilis, ha egy-egy kötet kinyomtatott példányszámát egy év alatt értékesítik, addig manapság azt sem bánják, ha a példányok öt év alatt kelnek el – merthogy mindeközben a kötetnek olyan magas árat állapítanak meg, hogy a haszon már egy év alatt megtérüljön.

A piaci elemzők már korábban a könyvek árának további lassú, elhúzódó emelkedését prognosztizálták. A könyvek átlagos kiskereskedelmi ára 2003-ban 63, 2004-ben 70, 2005-ben 83 rubel volt, a 2006-ra szóló előrejelzés pedig 95 rubelt feltételezett. Hogy elérhető, megvásárolható marad-e a könyv az orosz vásárlók számára, azt a piac fogja eldönteni.

Az előzőekhez hasonló negatív hatást váltott ki a könyvkiadásra a 2004 augusztusában megfogalmazott és 2005 januárjában hatályba lépett orosz föderációs törvény, amely – ahogyan ezt az Információs Jogok Intézetében megfogalmazták – a tömegkommunikációs eszközök, így a televízió, a rádió és a könyvkiadás össznemzeti üzemeltetésének feladatát átruházta a regionális hatalom kezébe. Mivel így megszűnt a tömegkommunikációs eszközök központi anyagi támogatása és fenntartásuk a helyi hatalomtól vált függővé, veszélybe került a szólásszabadság és vélemény-pluralizmus. A törvény könyvkiadást érintő része burkoltan ugyan az újság-, folyóirat- és könyvkiadók privatizációja előtt álló akadályokat tüntette el, addig azonban e téren mégsem várható változás, amíg a kiadók a regionális irányítás politikai hatalma alá tartoznak. A külföldi vállalatok megjelenésére ugyanis egyelőre nem lehet számítani: az orosz könyvek átlagára még mindig igen alacsony (3–4 dollár) a külföldiekhez (12–15 dollár) képest. Mivel az előállítás költségei mindkét helyen hasonlóak, Oroszországban egy külföldi kiadónak harmadrésznyi összeg áll rendelkezésére a terjesztéshez, a szerzői díjak kifizetéséhez, így a könyvek eladásából nem lehet igazán nagy haszonra szert tenni; hiányzik a kiadás rendszerének átláthatósága, és nem teremtődtek meg a feltételek az iparágba való komolyabb befektetések számára sem.

A Veneto kiadóvállalat igazgatójának véleménye

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szerint az orosz kiadói üzlet egyelőre teljesen zárt és „félvad" állapotban leledzik. Hiányoznak a piaci eszközök és körülmények, amelyek az üzlet tisztaságát biztosítanák. Jó példa erre a nemzeti kötelespéldány-szolgáltatási bizottság működési gyakorlata, amely nem az eladott, hanem a kiadott művek száma alapján minősíti a kiadókat.

Így egyelőre perspektivikusabbnak látszik a papíriparba való tőkebefektetés. Erről tanúskodik a Moszkvai Bank és a Vologodszki területi közigazgatás között 2005 novemberében létrejött, nyomdai papír előállítására vonatkozó befektetési terv (ötszázmillió eurós üzlet, évente kétszázezer tonna papír – ez a teljes orosz papírpiac mintegy 50%-át jelenti).

Kizárólag üzleti mechanizmusok alkalmazása az állami támogatás teljes hiánya mellett egy szociálisan ennyire fontos iparágban, mint a könyvkiadás kulturális katasztrófához vezetnek, amint ezt a korábban idézett felmérések eredményei is mutatják. Ezt végre az orosz kormány is felismerte, bár a kilencvenes években még abban bíztak: az alakuló piac maga fogja megoldani a felmerülő problémákat. Az Oroszország kultúrája 2001–2005 elnevezésű föderációs célprogram sikerrel állította meg a hanyatlást a kultúra területén, kibővítette azokat a támogatási formákat, amelyek segítségével az állam és a társadalom a kultúra fejlesztésében részt vehet. Napjainkban már azoknak a szociális és gazdasági feltételeknek a megteremtése lenne feltétlenül szükséges, amelyek radikálisan megújítanák az állami részvételt a kulturális szféra fenntartásában és működtetésében.

A föderációs program célkitűzései igen nemesek: gondoskodni kell arról, hogy az egész ország területe egységes kulturális-információs térré váljon; biztosítani kell, hogy a kulturális szféra termékei és eredményei minden állampolgár számára elérhetővé váljanak (akár az ország legtávolabbi sarkában is). Vajon reálisak-e ezek az igények napjainkban? Vannak-e olyan helyzetben a helyi hatóságok, hogy fenntarthassák kulturális intézményeiket, nem is beszélve azok számítógéppel való ellátásáról? Lehet-e egyáltalán egységes kulturális-információs térről beszélni, ha a kultúra és a tömegkommunikáció ennyire közvetlenül függ a helyi közigazgatás hajlandóságától, elképzeléseitől és lehetőségeitől?

A kiegyensúlyozatlan és túltelített könyvpiacnak ma olyannyira szüksége lenne a rá leginkább hatni képes „játékos"-ra, az államra, mint még soha. Hol is lenne tetten érhető az állam jelenléte? Először is a tudományos, a kulturális és a tankönyvkiadásra kivetett 10%-os adó eltörlése területén.

Másodszor a konkrét kiadói projektek költségvetési támogatásában. A föderációs célprogram egyik alprogramja – amely „A nyomdaipar és a könyvkiadás támogatása" cím alatt fut – nyílt versenyt hirdetett meg kilenc témában (gyerekirodalom, lexikonkiadás, szépirodalom, művészeti könyvek, társadalomtudományi könyvek, valamennyi képzési forma tankönyvei és módszertani kiadványai, tudományos és technikai könyvek, az Orosz Föderációhoz tartozó autonóm területek könyvei, kronológiák). A nyertesek könyv-előállításra és -nyomtatásra kapnak támogatást. Ezek közül a legnagyobb nemzeti projekt a Nagy Orosz Enciklopédia megjelentetése hatvanötezer példányban úgy, hogy a sorozat példányainak 80%-a oktatási intézményekbe és könyvtárakba kerül.

Harmadszor: napjainkban igen fontos volna az olvasás megszerettetését nemzeti prioritásként kezelni – ez is az állam feladata lenne. Valamennyi fejlett ország konkrét programokat dolgoz ki e cél megvalósítása érdekében, bevonva ebbe az iskolákat, a kiadókat, a könyvtárakat, a társadalmi szervezeteket, az alapítványokat. Az utóbbiak már a gyermek születésekor kisebb könyvtárat ajándékoznak az újszülöttnek, az olvasmányok egészen az iskoláskorig kitartanak. Az egyik legnagyobb orosz könyvkiadó, a Vagriusz alapítójának véleménye szerint az érintett minisztériumok (oktatási, kulturális, gazdasági) bevo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

násával kellene a forrásokat megmozgatni annak érdekében, hogy megvalósuljon Oroszországban is az olvasás éve, ill. az olvasás népszerűsítésének éve. Próbálkozások már most is vannak: 2005 novemberében rendezték meg kulturális intézmények és könyvtárak igazgatóinak részvételével az olvasás összoroszországi fórumát; a föderációs nyomdai és tömegkommunikációs ügynökség pedig rendszeresen szervez tehetségkutató irodalmi versenyeket, amelyeken nem csak új szerzőket fedeznek fel és nyomtatják ki munkáikat, hanem gondoskodnak arról is, hogy ezek a kötetek eljussanak a gyerekkönyvtárakba.

Negyedszer: az államnak befolyása lehet az egyik legfontosabb kiadványtípus: a tankönyvek megjelenésére – és ki is kell használnia ezt a lehetőséget. Ennek példái az orosz történelemben II. Katalin óta jelen vannak: ő állított fel olyan oktatási bizottságot, amelynek szakértői rendszeresen vizsgálták a kiadásra kerülő tankönyvek tartalmát. Az orosz iskolák 40 százaléka napjainkban nem az oktatási minisztérium által kiadott egységes oktatási programot valósítja meg és nem a minisztérium által engedélyezett tankönyveket használja. Mivel a tankönyvkiadás hatalmas üzlet, túl sokan foglalkoztak vele hozzáértés nélkül egészen a legutóbbi időkig: nem is olyan régen még 150 tankönyvkiadó működött az országban... Kiadványaik az ezzel foglalkozó akadémikusok véleménye szerint pontatlanok voltak, tele voltak sajtó- és nyomdai hibákkal, szövegük a tények manipulálására épült. 2005 tavaszán megalakult a tankönyvek tartalmát és metodikai módszereit két egymásra épülő lépcsőben értékelő szakértői bizottság, amely még arra is figyelmet fordít, hogy ne csak a tankönyvek kéziratait, de a kéziratok alapján elkészült nyomdai levonatokat is átnézze (egy alkalommal találtak egy olyan középiskolai földrajzkönyvet, amelyben Oroszországot Kalinyingrád és a Kuril-szigetek nélkül ábrázolták). Az állam másik beavatkozási lehetősége a tankönyvkiadás területén az ún. állami megrendelés lenne, 1997 óta azonban az állami költségvetés a távol-keleti országrész iskoláin és a gyógypedagógiai oktatási intézményeken kívül erről a területről is megvonta a támogatást – pontosabban a regionális igazgatás feladatává tette azt. 2005 májusában készült egy törvénytervezet, amely a tankönyvkiadás költségeit legalább 70%-ban (sőt: esetleg teljes egészében) a központi költségvetésre terhelte volna azzal az érveléssel, hogy ily módon az egységes tankönyveken keresztül megvalósíthatóvá válna az egységes orosz oktatási térség. A tervezetet azonban már az első olvasatában elvetették azzal az indokkal, hogy javasolt tartalma ellentmond a piaci realitásoknak és az érvényben lévő jogalkotási gyakorlatnak.

Ötödször: amennyiben krízishelyzet áll elő (és a könyvkiadás már nagyon közel van ehhez), az állam kész magára vállalni a probléma megoldását: a könyvpiac kritikus árufelhalmozása esetén engedményes áron hajlandó felvásárolni az elfekvő készletet és a könyvtári rendszer tagjaihoz irányítani. Ez azonban valószínűleg csak enyhíti a krízist, meg nem szünteti.

A könyvpiac elemzőinek egy része szerint a potenciális olvasók szeretnék megvásárolni a könyveket, de nem jutnak hozzájuk – ezt a könyvkereskedelem elavult, rossz rendszere (néhol teljes hiánya) okozza.

A Központi Bibliográfiai Intézet adatai szerint az 5388 orosz kiadó közül (a Szovjetunió létezésének utolsó idejében idején mindössze 250 volt belőlük) 2587 (48,01%) Moszkvában működik, 88 (1,63%) a moszkvai körzetben, 562 (10,43%) Szentpéterváron, 5 (0,09%) a szentpétervári körzetben. Egészen elfogadható a helyzet a Volgamenti körzetben: ott 587 (10,89%) kiadó működik, a többi körzetben azonban még jóval alacsonyabbak a mutatók. Bár mintegy 300 orosz városban működik könyvkiadó, nagy részük kis- és középvállalat, nem tudják még saját körzetüket sem ellátni – sem megfelelő kötet-, sem megfelelő példányszámmal és komolyan nem befolyásolják a piacot sem. Az igazat megvallva az orosz könyvpiacot mintegy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ötven nagykiadó uralja úgy, hogy a forgalomba kerülő teljes könyvmennyiség egyharmad részét (példányszám szerint 67%-át) állítja elő. Ennek is a felét (49 %) a hét legnagyobb kiadó – ASZT, Drofa, OLMA-Pressz, Proszvscsenyije, Flamingo, Ekzamen XXI., Ekszmo (mind moszkvaiak) – bocsátja ki.

Az ország területén tehát már a kiadók elhelyezkedése sem optimális (a két kulturális főváros fölénye e téren is történelmi tény alapításuk óta) – ehhez kellene igazodnia a könyvkereskedelem rendszerének. A valóságban tíz nagy- és néhány száz kiskereskedelmi formájú könyvkereskedelmi cég létezik, évente mintegy tíz nagyobb könyvvásárt szerveznek. Napjainkban egyre több helyen zajlik a könyvesboltok bezárása vagy profiljuk átalakítása – vagyis a kiskereskedelem teljes szétesésének lehetünk tanúi.

A Ju. Levadü Elemzőközpont kutatásai szerint a százezer lakos alatti városokban és a falvakban lehetetlenné vált a könyvek beszerzése vásárlás útján. A Szovjetunió idején működött négy és félezer könyvesbolt után napjainkban 500 hálózatba tömörült bolt, kétezer önálló üzlet és tízhúszezer utcai árus működik (utóbbiak meglehetősen behatárolt és sztereotip kínálattal). A mai Oroszországban egy-egy könyvesboltnak hatvanezer potenciális vásárlóval kell számolnia, Európában ugyanez az arány 10–15 ezer vásárlóra érvényes.

A Központi Bibliográfiai Intézet statisztikái szerint az önálló könyvesboltok száma már 2004-ben meghaladta a háromezret – ez azonban még mindig kevés a 140 millió lakost számláló országban. A könyvtermés 45%-át mégis ezekben a boltokban értékesítik, 12%-ot visz el az internetes kereskedelem, 10%-ot a kiadók könyvkereskedései, 10% pedig a könyvvásárokon talál gazdára. Látva a létező könyvkereskedelem hiányosságait, a kiadók mostanában saját terjesztői hálózat kialakításával próbálkoznak: megszervezik saját kiskereskedelmi formáikat, könyvklubokat alapítanak, internet-áruházakat nyitnak és könyveik megjelentek a szupermarketek polcain is.

Az eredmény már most látszik: a könyvtermés 60%-a (más számítások szerint minden ötödik könyv) közvetlenül a kiadóktól jut el a vásárlókhoz, és csak 40%-át értékesítik a nagykereskedelmi hálózaton keresztül. E módszerrel egyetlen gond van: minden kiadó maga kísérletez, az ötletek egyelőre nem szerveződnek rendszerré. A moszkvai és Moszkva környéki könyvesboltok egyébként nem is kedvelik ezeket a módszereket. Amíg a rjazanyi nagy könyvesház maga keresi fel a kiadókat, vállalja a készletek elszállítását, így mindössze 1,5%-kal adja a kiadói árnál drágábban a köteteket, addig ugyanez az arány a moszkvai Biblio-Globusznál 60–70%, sőt egyes helyeken eléri vagy meg is haladja a száz százalékot.

Felmerül tehát újra a korábban feltett kérdés: rendbe tudná-e hozni az állam a most fennálló könyvkereskedelmi helyzetet azzal, ha felvásárolná a készleteket és szétosztaná a könyvtárak között? Felesleges arra számítani napjainkban, hogy megjelenik egy olyan egységes könyvterjesztői hálózat, amely Kalinyingrádtól Vlagyivosztokig az ország legtávolabbi csücskeibe is eljuttatja a könyveket – de nem is ebben állna az állam szerepe. Inkább azt kell továbbra is hangsúlyozni, hogy ha magas színvonalra akarja emelni az olvasás művelését a társadalmi élet szociálisan jelentős szféráiban, akkor érdekében kell hogy álljon a könyvek vásárlókhoz és olvasókhoz való eljuttatása is olyan módon, hogy a könyvek ára mindig az adott terület lakosságának életszínvonalához igazodjon és hogy a könyvek megbecsülés és tisztelet közepette az adott helyszínen mindig előtérben, „szem előtt" legyenek. Ez távolról sem azt jelenti, hogy a könyveknek mindig nagyon olcsónak kellene lenniük, legyenek inkább sokfélék: olcsók, középárasak, drágák, exkluzív kiadásúak, de váljanak az orosz polgárok számára nélkülözhetetlenné. Bízzunk benne, hogy az olvasás népszerűsítés nemzeti programja – amely magába foglalja a könyvtárak megőrzését is – olyan impulzussá válik, amely újra a könyvek felé fordítja az embereket.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtári Intézet

Könyvtörténeti és Könyvtártudományi Szakkönyvtár

Budapest, I. Budavári Palota F. épület
Levélcím: 1827 Budapest, Telefon: 224-3795
e-posta: kszk@oszk.hu

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

— 2007. október —

(Az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

a Könyvtári Intézet honlapja:
http://www.ki.oszk.hu

a szakkönyvtár honlapja:
http://www.ki.oszk.hu
Szakkönyvtár menüpont

az online katalógus (LibriVision):
http://nektar1.oszk.hu/librivision_hun.html

könyvtárközi kölcsönzés, dokumentum-szolgáltatás:
kszk@oszk.hu

adatbázisok (MANCI, THES):
http://w3.oszk.hu/manci.htm

(A LISA-t könyvtárunkban helyben szolgáltatjuk)

Könyvtári Figyelő:
http://www.ki.oszk.hu/kf/index.html

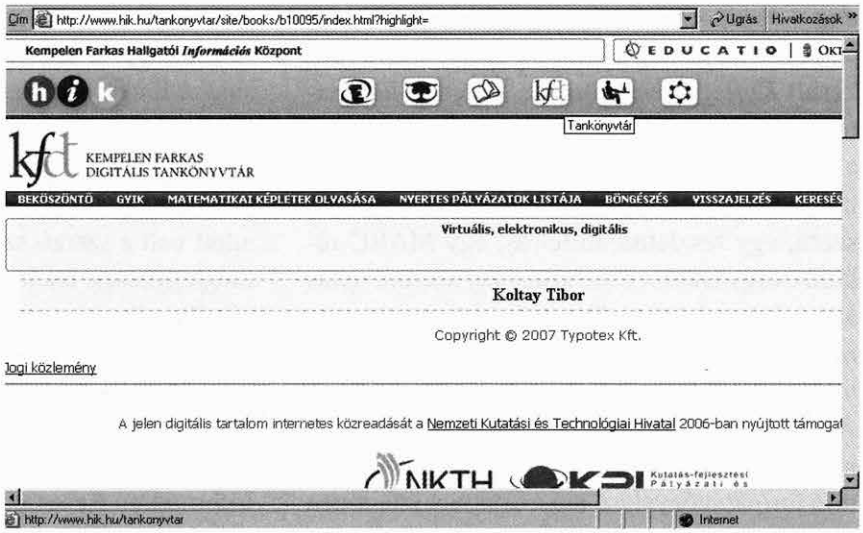
magyar könyvtári lapok tartalomjegyzéke:
www.matarka.hu
Dokumentáció, Könyvészet, Könyvtárak opció

online tájékoztatás a LibInfO keretében:
http://libinfo.oszk.hu

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Virtuális, elektronikus, digitális

Elméleti ismeretek a 21. század könyvtárához

Sajátos pozíciót foglal el a most bemutatásra kerülő könyv a hazai könyvtártudományi, informatikai tankönyvek sorában. Az elektronikus könyv formában való megjelenéssel a mű önmaga illusztrációját adja.[1] Az internetes megjelenést a Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal 2006-ban nyújtott támogatása tette lehetővé. A könyvet a Hallgatói Információs Központ Kempelen Farkas Digitális Tankönyvtárából töltheti le az olvasó – tetszés szerint – HTML, PDF vagy Word formátumban. A digitális kultúra új publikálási modellje így nagyon hamar testközelbe kerül minden különösebb magyarázat nélkül. Az érdeklődő hallgatók fizikai tértől függetlenül, egyszerre többen is használhatják ugyanazt a dokumentumot. A

[1] Koltay Tibor: Virtuális, elektronikus, digitális. Elméleti ismeretek a 21. század könyvtárához. Budapest, Typotex Kft. 2007. http://www.hik.hu/tankonyvtar/site/books/b10095/index.html

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyílt hozzáférés sem kíván túl sok magyarázatot, amikor a használók elektronikus formában, ingyenesen, online férhetnek hozzá a szakirodalomhoz. És persze még sorolhatnánk azokat a témaköröket, amelyek tanulmányozásához valóban a legmegfelelőbb forma az elektronikus könyv (elektronikus könyv, digitális könyvtár, metaadatok stb.).

A Hallgatói Információs Központ oldalára érve (www.hik.hu) a felső menüsorból a „Könyvtár, tankönyvtár" felé menjünk tovább, majd a „Digitális tankönyvtár"-at válasszuk ki. Itt a böngészésre kattintva először a dokumentumtípusok közül válasszuk ki a könyveket, ahol tudományterületenkénti bontásban jelennek meg az online elérhető művek. Könyvtártudományi területen jelenleg két tankönyv tölthető le: *Ungváry Rudolf – Vajda Erik Könyvtári információkeresés* című munkája még 2002-ből, amely mellé idén került *Koltay Tibor* könyve. Innen választhatunk, hogy a dokumentumot magát, vagy csak a metaadatokat szeretnénk megtekinteni. Ha a metaadatokra van szükségünk, akkor egy egyszerű, egy részletesebb leírás, egy MARC rekord és egy Dublin Core szabvány szerinti leírás áll rendelkezésünkre. Ha a teljes könyvet szeretnénk, akkor a már említett háromféle formában tölthetjük azt le.

A formátumok sokfélesége nagyon előnyös a használat szempontjából, hiszen rendszerint más formát igényel az, aki a könyvet interneten szeretné olvasni, mást, aki inkább kinyomtatja, aki a teljes szövegben keres, vagy aki a másol – beillesztés paranccsal emelne át idézetet, definíciókat a saját tudományos vagy iskolai dolgozatába. (Szem előtt tartva természetesen a könyv elején olvasható jogi közleményben foglalt tilalmakat a mű használatára vonatkozóan.)

A könyv maximálisan az oktatás céljainak lett alárendelve. Bár tudományos igénnyel készült, nem próbálja ötvözni a kézikönyvek és a tankönyvek sajátosságait, így nem is kell feleslegesen kompromisszumos megoldásokra törekednie. Az elektronikus forma pedig kedvez a tankönyvek szempontjainak, lehetőség van az anyag gyors áttekintésére, a szövegrészek átugrására, a fejezetek végén található – tananyaggal kapcsolatos – kérdésekre adott válaszok azonnali ellenőrzésére. A külső forrásra mutató csatolások (linkek) szintén sok téma feldolgozásához nyújtanak segítséget. (Például a hazai és külföldi digitális könyvtárakhoz, az elektronikus könyvtárakra vonatkozó szakirodalomhoz közvetlenül vezetik a hallgatókat csatolások.)

Tartogatott volna még magában lehetőségeket az elektronikus forma. Csak egy példa ezek körül a hivatkozások rendszere. Nincs közvetlen csatolás a hivatkozás és az irodalomjegyzék tételei között. Mivel az irodalomjegyzék nagyon sok elektronikus formában is elérhető cikket tartalmaz, kényelmetlen, amikor olvasás közben először mechanikusan ki kell keresni a hivatkozott tételt, hogy az online elérhető tartalomhoz jussunk. Mindez egyetlen kattintással is megoldható lett volna. Ha megnyitjuk a Hallgatói Információs Központ oldalán elérhető többi digitális tankönyvet, akkor láthatjuk, hogy a formátum adott volt a szerző számára, így ezen aprócska megjegyzések inkább a tankönyvtár működtetőinek szólnak.

Szintén zavaró apróság az irodalomjegyzékben – és ez már a szerzőn múlott, hogy míg a D-Lib Magazine, a Könyvtári Figyelő, a Magyar Elektronikus Könyvtár, a First Monday vagy az Information Research publikációihoz közvetlenül elvezetnek a csatolások, a leggyakrabban hivatkozott Tudományos és Műszaki Tájékoztatás cikkeihez nem. A szerző csak a lap online elérhetőségét adja meg (http://tmt.omikk.bme.hu), és az olvasóra bízza a hivatkozott lapszámból a konkrét cikk kikeresését.

A pdf formában való letöltési lehetőség elvileg támogatja azt is, hogy az olvasó kinyomtassa és a metrón, buszon, vagy az éppen az ágyában olvasgassa a könyvet. Mindezek fényében nagyon szomorú, hogy a jogi közlemény értelmében tilos bármiféle reprodukció. Ha azonban valaki mégis kinyomtatná a könyvet szomorúan venné

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tudomásul, hogy a pdf formában nincsen lapszámozás, ami kényelmetlenné tenné a tankönyv hagyományos formában való használatát.

A forma után nézzük a tartalmat, amely – mint említettük – ebben az esetben nehezen választható külön. Kérdezhetnénk, hogy valóban szükségük volt-e erre a könyvre a hazai felsőoktatásban tanuló diákoknak. Az ezredfordulót követően több olyan könyv is megjelent, amely részben vagy egészben a könyvtárosképzés céljait volt hivatott szolgálni. *Sütheő Péter* a *Könyvtárosok kézikönyve* harmadik kötetében szinte szó szerint azonos cím alatt írta meg a 21. század könyvtárának elméleti ismereteit.[2] *Sebestyén György: Légy az információs társadalom polgára* című könyvében[3] ugyancsak ezt a témát járja körül, bár ez utóbbi inkább gyakorlati szempontból.

Magyarázattal egyrészt a technológia rendkívül gyors változása, másrészt a téma rugalmassága szolgál, hiszen a szerzők nagyon gyakran részben vagy egészben más és más témákat dolgoznak fel hasonló cím alatt. Koltay Tibor – a mellett, hogy átfogóan áttekinti a virtuális, elektronikus, digitális könyvtárakról való legfontosabb tudnivalókat – a legfrissebb fejleményekről is rendszerezett, letisztult, a főiskolai hallgatóság számára „fogyasztható" ismereteket ad. Példaként említhető a Creative Commons, vagy az RSS, de akár a blogokról szóló rész is, hiszen a webes naplók könyvtári célú alkalmazása is csak a legutóbbi években került a könyvtáros szakemberek gondolkodásának fókuszába. Mindenesetre figyelemre méltó, hogy ezek a korábban hasonló témában Magyarországon publikált munkák fel sem tűnnek Koltay Tibor könyvének irodalomjegyzékében.

Ha már az irodalomjegyzéknél tartunk, engedjenek meg még egy megjegyzést. A hivatkozott művek alapján lenyűgöző a szerző naprakészsége a vonatkozó angolszász szakirodalomban. Ez biztosítja, hogy a tankönyvet a felsőoktatásban kötelezőként tanulmányozó hallgatóság valóban egy „klasszikusokon érlelődött" rendszerezést tarthat a kezében.

Mi mindenről van szó a könyvben? Az előszóban a szerző két kulcsszót említ, a változást és a kihívásokat, amelyek annak nyomában feltűnnek. „A változás a könyvtárak meghatározó „életélménye" – írja. „A könyvtárak ugyanis az *információs társadalom* szókapcsolattal jellemzett változásoknak elszenvedői, egyúttal azonban egy olyan intézményrendszer tagjai is, amely a változások megvalósulását aktívan segíteni tudja. (...) Ez a könyv nem a változás menedzseléséről szól, inkább magukat a változásokat veszi számba, vagyis azoknak a kihívásoknak egy részét tárgyalja, amelyekkel a 21. század könyvtárosának szembe kell néznie, méghozzá fokozódó mértékben. Menedzselni, kezelni ugyanis csak azt tudjuk, amit a lehető legjobban megismertünk." Elméleti ismereteket kínál tehát, de kifejezetten a könyvtári gyakorlat, a menedzsment támogatása céljából. Koltay Tibor az előszóban is megerősíti, hogy a nappali és levelező tagozatos informatikus-könyvtáros hallgatók képzését segíti ezzel a könyvvel. Nem célja, hogy új tudományos eredményeket hozzon létre, viszont arra vállalkozik, hogy a szakirodalomban csak szétszórva fellelhető ismereteket rendszerezze, méghozzá olyan mélységben, amilyenben azt az oktatás megkívánja.

A könyv felépítésében a távolabbról közelítünk a részletek felé. Először a kontextust ismerteti, ezután tér csak rá a könyvtárakkal kapcsolatos elméleti ismeretek taglalására, végül egészen konkrét részletek következnek a hálózati kultúra területéről. Az előszót és a bevezetést (első fejezet) követő két fejezetben az elméleti kere-

[2] Sütheő Péter: Elektronikus, virtuális, digitális könyvtárak = Könyvtárosok kézikönyve. 3. kötet A könyvtárak rendszere, szerk. Horváth Tibor – Papp István. Budapest, Osiris kiadó, 2001. 209–239. p.

[3] Sebestyén György: Légy az információs társadalom polgára. Budapest, ELTE Eötvös kiadó, 2002. 366 p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

teket tisztázza a szerző a társadalom és az egyén szintjén (információs társadalom és információs műveltség). A negyedik és ötödik fejezetben az internetről és az internetes információkeresésről van szó.

Ezt követően érkezünk el ténylegesen a könyvtárak világához. Először az internetes információkereséshez kapcsolódó egyik legfontosabb témakör, a virtuális tájékoztatás kerül kifejtésre. A hetedik fejezetben Koltay Tibor bemutatja az utat a papírkönyvtártól az elektronikus könyvtárig, majd hosszasan taglalja a falak nélküli, virtuális, elektronikus, hibrid és digitális könyvtár terminológiai problémáit. A digitális könyvtár önálló fejezetet kapott. Az alcímeket végigböngészve itt nagyon élesen kitűnik a szerző abbéli szándéka, hogy a kihívásokat mutassa be: gyűjtemények, interoperabilitás, együttes kereshetőség, megőrzés, metaadatok. A fejezet végén található egy hosszas felsorolás Magyarország és a nagyvilág digitális könyvtárairól, mellette csatolásokkal, amelyek segítségével közvetlenül is eljuthat az olvasó ezen gyűjteményekbe. A kilencedik fejezet a digitális tartalom létrehozását, a digitalizálást állítja a figyelem fókuszába. Talán ez a fejezet nyújt a legkevésbé elméleti ismereteket, hiszen a kulcsszó itt a tervezés, a digitalizálási projektek menedzselése, a folyamatok, a digitalizálandó anyagok kiválasztása, a szöveges dokumentumok digitalizálásának szempontjai. Lényegében a digitalizálás gyakorlati közelítését segíti az XML-ről (eXtensible Markup Language) szóló önálló fejezet, amely talán viszonylag hosszas terjedelme miatt nem „fért el" a digitalizálás témakörében.

A tizenegyedik fejezet újra eltávolodik kicsit a könyvtárak világától. Az információs társadalom és a hálózati kultúra olyan kérdései következnek, amelyek közvetve érintik a könyvtárakat és azok szolgáltatásait. Ismeretük elengedhetetlen a könyvtárosok számára is, ugyanakkor az interdiszciplináris jellegükből adódóan szélesebb kör érdeklődésére is számot tarthatnak. Az elektronikus folyóiratokról és könyvekről szól a tizenegyedik fejezet. A tizenkettedik a hozzáférhetővé tétel új modelljeit veszi számba. A három „O" (Open Source – nyílt rendszerek, Open Standards – nyílt szabványok, Open Access – nyílt hozzáférés) és a Creative Commons a folyamatosan változó és ezzel kihívásokat generáló új publikálási modell sajátságos problémái. A licencek és konzorciumok a hozzáférés lehetőségeit tárgyalja a hálózati kultúra játékszabályai által meghatározott keretek között.

Végül a tizennegyedik fejezetben jön az egyéb „Amit még jó tudni" cím alatt. Hogyan hivatkozzunk elektronikus dokumentumokra, majd egy váratlan fordulattal röviden szól a szerző a blogokról, majd az RSS szolgáltatás utóbbi hónapokban igencsak népszerűvé vált témakörére következik. Bár kétségtelenül fontosak ezek a témák, első olvasásra nehéz megérteni, hogy a virtuális, elektronikus, digitális témához miért éppen a hivatkozások, a blogok és az RSS-ek teszik teljessé a képet, amikor számos ezekhez hasonló apróbb részterület nem kapott helyet a műben.

Nagyon hasznosnak tartom a szakirodalmi kalauzt, amelyet a szerző a könyv végén elhelyezett. A csatolások segítségével az érdeklődőbb hallgatók egy kattintással a legfontosabb hazai és nemzetközi elektronikus könyvtári forrásokhoz juthatnak. A kalauz azt sugallja, hogy a könyv az oktatás színvonalát a megbízható angoltudás birtokában lévő és azt szakmai ismereteik bővítésére is rendszeresen használó hallgatók szintjére kívánja emelni.

A könyv erősségei ugyanazok, amelyek a gyengéi is egyben. Nagyon sok új ismeret helyet kapott benne az ezredfordulót követően megjelent hazai tankönyvekhez képest. Mintha a szerző tudatosan törekedett volna rá, hogy a legfrissebb eredményeket is bemutassa a hallgatóságnak. Ez az a szempont, ami miatt bátran ajánlom a könyvet mindazoknak, akik már a szakmában dolgoznak, ám szakmai ismereteiket szeretnék bővíteni, a legújabb eredményekkel frissíteni. A rövid, tömör, érthető formában megírt fejezetek

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

alkalmasak arra is, hogy valaki csak tájékozódjon: gyorsan utánanézzen egy fogalomnak, egy definíciónak, egy témakörnek. Ez a frissesség a könyv legfőbb gyengéje is egyben. Nagyon hamar elveszítheti az aktualitását, bár ez napjaink digitális kultúrára vonatkozó szakirodalmában nem is lehet máshogy. A digitális könyvtárakra, külső szakmai forrásokra és a felhasznált szakirodalomra mutató csatolások nyomán nem csak ismeretszerzésre használható a könyv, de ugródeszkaként is funkcionál a kibertér könyvtári szempontú megismeréséhez.

Tóth Máté

Die Freundinnen der Bücher. – Königstein ; Taunus : Ulrike Helmer Verlag, 2001. és 2003.
ISBN 3-89741-033-8
ISBN 3-89741-102-4

A könyves szakma és a nemi szerepek (gender-studies) közös szempontú megközelítése

A nők és a könyvek kapcsolata

Jóllehet a „gender-studies" eredményeinek ismerete, illetve magának az ismeretkörnek művelése Magyarországon sem ismeretlen terület, a recenzens számára mégis meglepő volt, hogy a nemek tanulmányozásához a könyves szakma újabb adalékokkal szolgálhat. A megállapítás fordítottja is igaz: a könyves szakma megismerését a nemek tanulmányozását folytató ismeretkör jelentős mértékben árnyalhatja, színesítheti. A meglepetés másik részét pedig az jelentette, hogy a két ismeretkör szintézisének eredményeit bemutató mű a német könyvpiacon nyomtatásban is meg tudott jelenni, pontosabban szólva a téma kifejtésének több kötetét is közre tudták adni, hiszen a recenzió apropóját a téma második kötetének megjelenése, illetve a harmadik kötet tervezete adta.

1987-ben, amikor az *Ulrike Helmer* által létrehozott kiadó a könyvpiacra lépett, tudatosan vállalta olyan, a nőkkel kapcsolatos és a nőknek szóló kiadványok megjelentetését, amelyek az érdeklődők számára újdonságot nyújtanak. A kiadó alapítása óta megjelent több mint háromszáz kiadványuk azt mutatja, hogy valóban új színt és – esetenként szokatlan – új elemet tudtak a könyvpiacon megjelentetni. A kiadónak a téma iránti elkötelezettségét

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

jelzi, hogy nem csupán divatot meglovagoló tartalmakat jelentetnek meg, hanem a női tudományok művelésében meghatározó és fontos, ma már a klasszikusok közé számító források gyűjteményét, olvasókönyv formában is közreadták (*Reader Feministische Politik&Wissenschaft).* Kiadványaik között egyaránt megtalálhatók a csók kultúrtörténetével kapcsolatos kiadványtól kezdődően, a nőtudományi és a nemek tanulmányozását folytató kutatások legújabb eredményeit felsorakoztató sajtótermékeken, a klasszikus női szerzőkön, a női foglalkozásokat bemutató köteteken, a szabadidő hasznos eltöltését segítő műveken, regényeken és életrajzokon át, a háború utáni politikatörténeti munkákig. Nem feladatunk a kiadó teljes palettájának ismertetése, csupán néhány olyan kiadványt emelünk ki szemléltetésül, amelyek a kiadó sokszínűségét, esetenkénti extrémitását mutatják. Például a *Feminist Spaces – Frauen im Netz* című kiadvány bemutatja: az internet használatával milyen új lehetőségek állnak a nők rendelkezésére annak érdekében, hogy a női tudományokkal és a feminizmussal kapcsolatosan tájékozódhassanak és kommunikálhassanak. Ugyancsak érdekes adalékkal szolgál a témához a *Gender und Militär* címmel megjelent kiadvány, amely nemzetközi áttekintést ad arról: mit jelent a demokrácia és az egyenlőség, valamint a politika szemszögéből az, hogy a seregben nők is szolgálnak.
A magyar könyvkiadás viszonylatában egyáltalán nem megszokott az sem, hogy – nem kizárólagosan, de döntően – leszbikusok számára szépirodalmi munkákat jelentet meg kiadó.
A *Die Freundinnen der Bücher* címmel közreadott kötetek a kiadónak abba a profiljába illeszkednek, amely az egyes szakmák történeti fejlődése során elnőiesedett, vagy eleve nőknek szánt foglalkozásokat mutatja be. Hogy a legelsők között azt a kiadványt említsük, amely a könyvkiadás körül tevékenykedő nők kaleidoszkópját mutatja: a *Gabriele Kalmbach* által összeállított és 2000-ben megjelent *Frauen machen Bücher* című mű. A könyvek barátnőit bemutató kötetek – többek között – a menedzser, illetve menedzser életformát folytató nők, a női stewardessek, a tudományos élet területén dolgozó, a vezető pozícióban tevékenykedő nők, valamint a prostituáltak életét felvonultató kiadói törekvésekbe illeszkednek. A Die Freundinnen der Bücher című kötetek a könyves szakmához a legtágabb értelemben kötődő szakterületek és tevékenységi körök munkáját dolgozza fel. Azokat a munkálkodásokat, amelyeknek szoros, egymást kiegészítő, de ugyanakkor esetenként egymástól távol eső együttműködése a feltétele annak, hogy egy kiadvány kellő belső és külső igényességgel és harmonikus egységben születhessen meg. Az igénytelen megjelenésű sajtótermékekre végtelenül állnak rendelkezésünkre példák, ám a könyv tartalmát és külső megjelenését harmonikusan ötvöző művek csak kisebb számban találhatók a könyvpiacon. A Die Freundinnen der Bücher kötetek közreadása azt a feladatot tűzte ki, hogy a könyvek létrehozása körül tevékenykedő szakmák és hivatások, valamint az olvasóközönség között hidat építsen. Ezt úgy kívánja megvalósítani, hogy az egyes szakmákat széles körben és egymással is megismerteti: a kötetekben találkoznak egymással a szortiment könyvkereskedők, az antikváriusok, a könyvtárosok, a lektorok, a fordítók, a szerkesztők és más olyan szerzők, akiknek tevékenysége a könyv körül forog, illetve az olvasók.
A Die Freundinnen der Bücher első kötetében azok a könyvkereskedőnők kerültek a középpontba, akik a könyvekben nem csupán egy eladásra szánt terméket látnak, hanem olyan közvetítőket, amelyek – az üzleti hasznon túl – az olvasás örömét, a tudás forrását is jelentik. Ezek a kereskedők jelentős szerepet vállalnak abban, hogy minden könyv megtalálja a maga vásárlóját, és minden vásárló megtalálja a számára fontos művet. Mindemellett igen sokat tesznek a könyvek és az olvasás népszerűsítéséért. A kötet lapjain színes kép bontakozik ki a német könyvkereskedők és könyvkereskedések múltjáról, jelenéről. Bemutatja azt a több, mint száz

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

éves utat, amelynek során a könyvkereskedői szakmában meghatározókká váltak a nők. A német könyvkereskedők lapja, a Börsenblatt 1895-ben tette közzé egy kiadó nyílt levelét, amelyben az állította, hogy – az akkor már jelentős számban tevékenykedő – könyvesbolti eladónők nem elsősorban a női nem képviselői, hanem ugyanolyan eladók, mint bárki, bárhol, bármely más kereskedésben. Vagyis mechanikusan és egyformán értékesítik a könyvet, vagy éppen a kolbászt. Mára azonban a könyvkereskedői szakma elnőiesedett, és ma inkább azt állíthatjuk, hogy a könyvkereskedésekben meghatározóan nők dolgoznak. Hogy hogyan vált egyre inkább meghatározóvá, majd megszokottá e jelenség, annak elemzése meghaladná a recenzió lehetőségeit, ám a kiadott kötetek is bizonyítják, hogy a női attitűd és mentalitás jobban illeszkedik ehhez a gyakran fizikailag is nehéz, de ugyanakkor sok örömet adó szakmához. Mára már természetessé vált, hogy a könyvesboltokban meghatározó szerepet vállalnak a nők, s nem csupán az eladásban, hanem az üzletek vezetésében, a könyvek eladásának menedzselésében és egyéb területeken is. Sőt! Nem csupán egyenrangú partnerei a férfiaknak, hanem – úgy tűnik – a könyvek forgalmazása során a nők valamiféle többlet-értéket testesítenek meg, amelynek eredményei gyakran az üzleti sikerekben is megmutatkoznak. A könyvértékesítésben tevékenykedő nők szerepének változása mellett a kötetben kibontakozik a német könyvkiadás és könyvkereskedés történetének egy sajátos, az egyén szempontjából és az oral history eszközeivel bemutatott metszete. Megismerkedhetünk azzal, hogyan élték meg és át a nemzeti szocializmus éveit, majd a háború utáni időket. Az egyes kötetekben kibontakozó könyvkereskedőnők portréi bemutatják azt is, hogy milyen veszélyekkel szembesültek azok a könyvkereskedők, akik a Német Demokratikus Köztársaságban az igényes, vagy a nyugati megjelenésű szak- és szépirodalmat forgalmazták; hogyan válhatott a diktatórikus politikai berendezkedésű NDK-ban egy kis berlini könyvkereskedés az ellenzéket és az akkori hatalommal való szembenállást képviselő lakosság meghatározó alapintézményévé. Részletes bemutatja a kötet azokat a nehézségeket, amelyek napjaink egységes Németországának könyvkereskedői tevékenységét meghatározzák: a kelet-németországi lakosság elvándorlása, a könyváruházak önkiszolgáló rendszerének egyre inkább meghatározóvá válása, a látens módon meglévő két főváros problémája stb.

A második kötet bővíti a könyvek körül tevékenykedő hölgyek és szakmák bemutatását. Ebben a részben is több könyvkereskedőnő portréja bontakozik ki, ám a folytatásban a közismert könyvkereskedői tevékenység további árnyalását végzik el a szerkesztők. Itt helyet kaptak olyan könyvkereskedőnők portréi is, akik sajátos módon szolgálják a könyvek terjesztését.

A kötetben kirajzolódik a hamburgi *Katrin Hecht* életpályája, aki sajátos szakmai utat járt be, miközben abból a Katrin Hecht a könyvkereskedőből, aki először csupán városrésze vevői számára és kerékpárral szállította házhoz a könyveket, a hamburgi iskolák könyvszállító-specialistája lett. Saját tapasztalatai, pedagógiai tanulmányai segítették hozzá ahhoz az ötlethez, hogy az iskolák számára szükséges szakirodalom kiválogatásával és terjesztésével indítsa meg könyvszállító vállalkozását. Könyvkereskedése tulajdonképpen az iskolai könyvtárak számára profilírozott, igényes válogatásra, a közvetítői tevékenységre, illetve a házhozszállításra terjed ki. Olvashatunk a reutlingeni könyvkereskedőnőről, *Hilde Witschről,* aki csaknem kilencven éves koráig, család mellett, és férje halála után egyedül dolgozott azon, hogy a megfelelő szakkönyvek eljuthassanak az olvasókhoz. Reutlingenben egymást követő generációk sora élvezte az igényes könyvkereskedés és a gondos könyvküldő szolgáltatás előnyeit, míg 1962-ben Katrin asszony kénytelen volt a könyvesboltot megszüntetni. Azt követően már csupán a könyvküldő szolgálatot tartotta meg és a jogi szakterületre specializálódott. Ezt működtette több, mint negyven

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

éven át, svábos fáradhatatlansággal és teljesen egyedül. Visszavonulása után, a könyvkereskedők seniorinjának végre elég ideje marad az olvasásra.

A könyvküldő szolgálat modernebb változatát reprezentálja *Irene Gronegger*, aki az internetes könyvkereskedői lehetőségeket mutatja be. Részletesen szól az Amazon könyvvásárlási szolgáltatásáról, illetve annak az 1998 óta Németországban és a 2000 óta Ausztriában működő, továbbfejlesztett változatairól. Megismerhetjük az Amazon partnerprogramot, a feminista és nőtudományi művek terjesztésével kapcsolatos honlapokat, a hálózaton működő antikváriumokat, valamint a könyvesboltok állományának teljességét tartalmazó online boltokat is. Külön érdekessége az internetes könyvkereskedéseknek, hogy ott nem csupán vásárolni, hanem eladni is lehet könyveket.

A kötet bemutatja azokat a könyvkereskedőnőket is, akik azért választották ezt a foglalkozást, mert szenvedélyük az olvasás és az igényes műveknek az olvasókhoz való eljuttatása. Ők az irodalomért rajongó könyvkereskedőnők. A portrék közül ide tartozik például *Christiane Fritsch-Weith*, akinek üzlete Berlin-Schönebergben, a Bayerische Platzon található. Életcéljának tartja, hogy minden vásárlója számára megtalálja a megfelelő könyvet. Ezen túl azonban igen sok energiát és esetenként pénzt is fordít arra, hogy az egyes szerzőket és műveiket minél többen megismerhessék. Ennek érdekében rendszeresen szervez az újdonságok iránt érdeklődő olvasók számára felolvasóesteket és találkozókat. A kis könyvesboltba mindössze száz vendég fér be, ám Christiane Fritsch-Weith könyves rendezvényei olyan népszerűek, hogy gyakran legalább ennyien figyelik az üzleten kívülről az ott zajló programot. A rendezvények látogatása nincs belépődíjhoz kötve, mivel Christiane asszony felfogása szerint: a résztvevők inkább könyvet vásároljanak a belépődíj helyett. A nagy szeretettel, szakmai igényességgel és odaadással gondozott könyvesbolt nem csupán választékával, hanem az olvasókkal való kapcsolattartásban is kiemelkedik más könyvkereskedések közül. Az utóbbi években valóságos irodalmi olvasószalonná alakult. 1999-ben, a bolt alapításának 80. évfordulója alkalmából a tulajdonosnő megnyitotta az olvasók galériáját. Rábeszélte törzsvevőit, hogy hagyják magukat kedvenc könyvük társaságában lefényképeztetni, és válasszanak a kép alá egy számukra kedves idézetet. Eddig mintegy ötszáz fénykép gyűlt össze, amelyeken egyik kedvelt könyvükkel láthatók az olvasók, esetenként egy szófán, vagy éppen az ágyban heverve, vagy a konyhában, esetleg a strandon. 2005-ben újabb akciót indított az olvasás iránt elkötelezett tulajdonos: az internet felhasználásával zajlik az a program, amelyben a szerzők és az olvasók közösen alkotnak műveket, és amelyeknek közreadását is tervezik. Christiane Fritsch-Weith legfontosabb feladatának azt tartja, hogy kiváló színvonalú művek kerüljenek az igényes olvasói közönséghez, és – lehetőleg a közeljövőben – megtalálja azt az utódot, aki az üzlet sajátos profilját – csakúgy, mint saját maga – fontosnak, élethivatásának tekinti.

Egy sajátos, a történelmi múltban gyökerező irodalmi szalon feleleventése és megszervezése motiválta *Helga Habsch* könyvkereskedőnő tevékenységét, amikor az Északi- tengernél fekvő Wilhelmshavenben, 1996-ban megvásárolta a Metropol-kávéházat, hogy ott irodalmi szalont működtessen. Helga Habsch azt a nők által működtetett irodalmi szalonkultúrát kívánta újból életre hívni, amely a XVIII-XIX. század fordulóján, Berlinben élte virágkorát, és amelynek egyik legmeghatározóbb személyisége Rahel Levin volt. Az 1801-ben, Rahel Levin által létrehozott irodalmi- kulturális szalon működtetésének célja az volt, hogy – kellemes körülmények között, társadalmi és társasági eseményként – bemutassa a korszak neves tudósait, művészeit, filozófusait, valamint azok írásait és egyéb alkotásait. A Helga Habschról szóló fejezetben egy modern „irodalmi szalonhölgy" szenvedélyes és elkötelezett életútja bontakozik ki, aki egyedül valósí-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

totta meg küldetését. A wilhelmshaveni irodalmi szalonban havonta tartottak olyan felolvasó esteket, művész-közönségtalálkozókat, amelyeknek témája a nő és a nőkkel kapcsolatos alkotások voltak. A szalon első rendezvényének például *Joachim Köhler* biográfus és újságíró volt a vendége, aki *Friedrich Nietzscheről* és *Cosima Wagnerről* írt könyvet. A rendezvényeket rendkívüli változatosság és gazdagság jellemezte: szerepelt a programban a tündérek világába bevezető előadás; egy színész részleteket adott elő Victor Klemperer naplójából; bemutatták Sophie von La Roche életét; a közönség részt vett egy középkori kalandos utazáson, és amikor a híres osztrák író- és színésznőt, Erika Pluhart hívták meg vendégül, a több mint háromszáz fős vendégsereget és az egész programot át kellett költöztetni a kulturális központba, mert a kávéházban nem fértek el. Az irodalmi szalon tehát nem csupán változatos és gazdag programot kínált, hanem igen népszerű is volt. Irene Habsch a rendezvények házigazdája, gondosan összeállított és mindig igényes, elegáns külsővel, selyem és brokát öltözékben – aminek minden alkalommal fontos kiegészítői voltak a különleges és ízlésesen kiválasztott ékszerek, az elmaradhatatlan kalap, amelyből a szalonhölgynek több mint harminc éve gondosan válogatott gyűjteménye van – személyesen fogadta a vendégeket. Ám azt is pontosan tudta, mikor kell központi szerepét átadni az aktuális program szereplői számára. Ekkor háttérbe vonult és maga is élvezettel vett részt azon. Született tehetséggel animálta a programok résztvevőit, kérdései, hozzászólásai minden esetben a témában való tájékozottságról, jártasságról és nagy műveltségről tettek tanúságot. Ám bármennyire is jól működött az irodalmi szalon, a 35. előadás után Irene Habsch élete úgy alakult, hogy átköltözött Brémába, és ezzel a wilhelmshaveni irodalmi szalon megszűnt. Az irodalom nagyasszonya azonban továbbra is a könyvek és az olvasás szolgálatában tevékenykedik. Rendszeresen tart könyvismertetéseket a rádióban, a napilapok oldalain felhívja az olvasók figyelmét a kiadók rendezvényeire és új kiadású műveire. Az évente több mint nyolcvanezer új kiadvány közötti eligazodásban sokat segít a „*Literarische Solistin*" munkája, aki szenvedélyes olvasója az új megjelenésű műveknek, és értő kritikái, ismertetései révén a kiadványokat közelebb viszi az olvasókhoz.

A kurrens könyvkereskedők bemutatása mellett ebben a kötetben helyet kaptak a régi könyvek újbóli értékesítésével foglalkozó antikváriusnők is. Érdekes portrét rajzol a *Doris Hermannt* bemutató fejezet. Ő alkalmazottként kezdte egy antikvárius-lánc utrechti üzletében, ám később Amszterdamban, a híres Westerkerk nevet viselő templommal szemben vásárolt meg egy antikváriumot, ahol a nőknek és a nőkről szóló irodalom teljes készletét árusítja. Az üzletet annak profiljáról – Vrouwenindruk – nevezte el, ahol eladható és megvásárolható minden, amit a nőkről írtak és kiadtak. Doris Hermann elkötelezetten, többnyire személyes utánajárással, nyomozással gyűjti üzletében a nőkkel kapcsolatos műveket és nem csupán a holland, hanem az angol és német nyelvű könyveket is. Az antikváriumban egyaránt kaphatók a témával kapcsolatos szépirodalmi munkák, teológiai, pszichológiai művek éppúgy, mint történelmi, politikai és zenei témájú kiadványok, valamint a szüfrazsettekről, a nők elleni erőszakról, a női mobilitásról szóló, valamint a nőkutatással kapcsolatos ismeretterjesztő és szakkönyvek. A kis antikvárium már eddig is jelentős vásárlói kört gyűjtött össze: tömegesen keresik fel az üzletet a téma művelőitől, az egyszerű érdeklődőkön, a turistákon, a könyvgyűjtőkön és könyvrajongókon át, az egyetemek könyvtárai és az online megrendelők is.

A könyves szakmát megjelenítő kiadvány második kötetében több, különleges életpályát ismerhetünk meg a könyvtárosnők köréből is. A kiadvány nem azokkal a könyvtárosokkal foglalkozik, akik hagyományos könyvtári tevékenységet végeznek, hanem azokkal, akik emellett valami különlegességgel is szolgálják a könyvek és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az olvasás, az irodalom ügyét. A kötetben külön portré mutatja be *Uta Biedermannt*, aki könyvtárosi munkája mellett a kölni irodalmi műhely meghatározó személyisége. Híres szülötte, Heinrich Böll ellenére is Köln, a hetvenes évek fordulójáig, a művészetek és a zene metropoliszának, és nem az irodalom városának tartotta magát. Az irodalmi élet megteremtése érdekében sokat harcolt a város korábbi könyvtárigazgatója, *Horst Tümmers* és az itt élő író, *Dieter Wellershoff*, míg végre Kölnben az irodalmi élet a többi művészettel azonos értékű szerepet kapott. A város irodalmi közéletének létrehozásában a kezdetektől fogva tevékenyen részt vett *Uta Biedermann* is. Az ő szakértelmének, elhivatottságának és szorgalmának köszönhetően a városban irodalmi rendezvények egész sorát tartották, amelyeknek főként a könyvtár adott otthont. A kölni irodalmi élet szervezésének egyik meghatározó állomása és kifejezője volt a LIK (Literatur in Köln) című folyóirat megindulása, amelyet szintén Uta Biedermann szerkesztett. Eleinte a LIK csupán egy nagyformátumú füzetsorozatot jelentett, amely a hetvenes évek közepétől 1990-ig rendszertelenül jelent meg. A folyóirat közreadása a városi könyvtár gondozásában működő irodalmi központ és műhely létrehozásának lehetőségét is megalapozta. Így ma a LIK már nem csupán rendszeresen megjelenő folyóiratot jelent, hanem a kölni irodalmi életet összegyűjtő és reprezentáló, jelentős nagyságú irodalmi archívumot is. A helyi születésű, illetve a városban hosszabb ideig élő szépírók és esszéisták tevékenységét dokumentáló gyűjteményt a városi könyvtár raktárában őrzik. Nagyságrendjét és jelentőségét mutatja a több, mint 11 ezer kötet és kézirat, valamint egyéb dokumentum, a LIK füzeteinek teljes sorozata, valamint a mintegy 55 ezer újságkivágat. A helyi irodalmi élet centrumát és műhelyét jelentő LIK teljes tevékenységének tervezésében és létrehozásában meghatározó szerepet vállalt Biedermann asszony, aki – városi könyvtárosi tevékenysége mellett – szabadidejében szervezte a város irodalmi életét, oly módon, hogy azt összekötötte a könyvtár tevékenységével. Például 1990-ben, a városi könyvtár alapításának századik évfordulójára megjelent LIK-Heft a városi könyvtárról szól. A LIK rendszeresen szervez a város egészét megmozgató irodalmi rendezvényeket, amelyeken vendégül látják a helyi szerzőket, ismertetik műveiket. A programok legfőbb célja, hogy az irodalmat közelebb vigye az emberekhez. Ennek keretében hirdették meg a fiatalok körében, 1979-ben, a városi könyvtár újbóli megnyitása alkalmából az írói versenyt, amelynek legjobb pályamunkáit a Beltz Kiadó megjelentette, és amely felkerült a német ifjúsági könyvdíj listájára is. A LIK-program gondozása érdekében Uta Biedermann szoros együttműködést alakított ki a város hivatalaival, szervezeteivel és intézményeivel. A rendezvények közül kiemelkedik a rádiójáték-galéria, amely – a többi programhoz hasonlóan – évek óta a könyvtár gondozásában működik. Ez azt jelenti, hogy a rádiójátékokat közösen meghallgatják, majd beszélgetés következik a szerzővel, a rádiójáték-osztály képviselőjével és egy külső szakemberrel, aki a rádiójáték témájához kiegészítésekkel és magyarázatokkal szolgál. Uta Biedermann mára az irodalmi élet területén fogalommá vált Kölnben. Nélküle nem tarthatók meg a nemzetközi irodalmi rendezvények sem, mint erre példa volt az INTERLIT '82, vagy az 1989-es PEN-kongresszus.

Figyelemreméltó adalékkal járul hozzá a könyvtárosok kötetbeli ábrázolásához az a mintegy húsz oldalt kitevő fejezet, amely a könyvtárosnők irodalmi és egyéb művészeti, illetve a populárisabb műfajok ábrázolásaiból mutat be részleteket. A fejezetet *Juliane Hagenström* interpretációjában olvashatjuk, aki néhány évvel ezelőtt kezdte meg hasonló témában a kutatásait, szakdolgozata elkészítése céljából és a témába annyira beleszeretett, hogy azóta is folyamatosan gyűjti a különböző ábrázolásokat. A szerzőt elsősorban az érdekli, hogy milyen motívumok és évszázadok alatt kialakult klisék alapján ábrázolják a valós, valamint a csak szerzői fikcióban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

létező könyvtárosnőket. Kutatásait a legszélesebb körben végezte el, beleértve a regényeket, a gyermekkönyveket, a képregényeket, a reklámokat és a játékfilmeket is. A kötetnek ebben a fejezetében olvashatunk részleteket azokból az írásokból, amelyekben a fiatalok fogalmazzák meg emlékeiket a könyvtáros-nőkről, arról, hogy hogyan látják a los angelesi nyilvános könyvtárban dolgozó *Miss Hopkinst*, hogyan ábrázolta *Stephen King* a könyvtárost egyik regényében, hogyan jelenik meg a Harry Potter-kötetben a könyvtárosnő és így tovább. A számos szemelvényt felsorakoztató fejezet tanulságaként a szerző azt a következtetést vonhatta le, hogy a könyvtárosnőkről alkotott kép az utóbbi évtizedekben alig változott, miközben a könyvtárosok munkája alapvetően mássá vált, mint a korábbi időkben. A művek által a könyvtárosokról sugárzott kép sztereotip, amely gyakran a korábbi évszázadok során a könyvtáros-nőkkel kapcsolatosan kialakult klisékből táplálkozik.

A részletesen bemutatott fejezetekkel együtt összesen 28 portrét rajzolnak meg a könyv szerkesztői, amelyek között olvasható, többek között, a Straelenben működő és több mint százezer kötetes könyvtárral (ahol 270-féle nyelven és dialektusban készült kiadvány található) felszerelt Európai Fordítók Kollégiuma házának vezetője, a Berlin-Wilmersdorfban működő és biográfiai műveket értékesítő könyvkereskedőnő, két könyvkereskedést vezető barátnő, akik egy hétre üzletet cseréltek, három barátnő, akik sajátos irodalmi szalont működtetnek: nők mutatnak be nőkről szóló olvasmányokat, nők számára, a krimikereskedő-nő, aki üzletének a csigalépcső nevet adta és az érdekesebbnél érdekesebb felsorolást még tovább lehetne folytatni. A kötetbe szerkesztett portrék alapján rendkívül színes, érdekes és változatos könyves, valamint irodalmi élet körvonalai bontakoznak ki az olvasókönyv oldalain. Az arcképek hosszabb-rövidebb megrajzolása eleven, szórakoztató olvasmányokat nyújt közönsége számára amellett, hogy a mai német könyves szakmáról részletes képet ad. Kíváncsian várjuk a kiadványsorozat harmadik kötetét, amely a tervek szerint újabb olyan szakmákat mutat majd be, amelyek a könyv létrejötte és terjesztése körül tevékenykednek: például kiadók, fordítók, könyvszerkesztők, lektorok, illusztrátorok, könyvtervezők szólalnak majd meg a gyengébb nem köréből.

A jól megszerkesztett, egyenként mintegy kétszáz oldalas kötetsorozat igényes könyvészeti kivitelben készült el, jóllehet csupán ragasztott és papírkötésű a könyv, mégis meglehetősen használat-állónak tűnik. Mindkét kötet esetében azonos a borító: a grafikailag és tipográfiailag igényes, vonzó borítón *Sylvia Beach* képe látható saját könyvkereskedése előtt. Mindkét kötetben, valamennyi portréval kapcsolatosan képeket találhatunk, amelyek általában a fejezet főszereplőit mutatják be, de például a Christiane Fritsch-Weith által működtetett olvasói galéria egyes képei is megtalálhatók a vonatkozó fejezet után. Külön figyelmessége a kötet szerkesztőinek, hogy a könyv végén felsorolja azoknak a boltoknak, intézményeknek és személyeknek a címeit, elérhetőségeit, akik, illetve amelyek a kötetben megtalálhatók. A könyvek gondos szerkesztését mutatja az is, hogy nem csupán a kötetben felhasznált forrásokat, hanem a képek tulajdonosainak nevét is felsorolják.

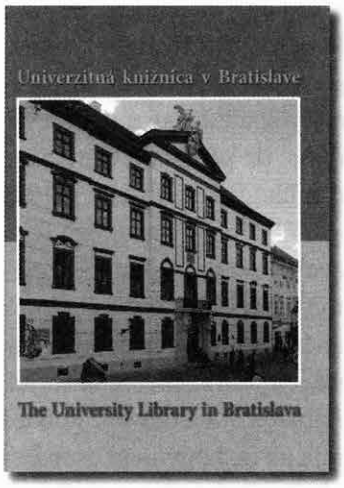
A kötetek piacra kerülésével egy újabb érdekes, könyvvilágbeli utazást tehetnek az olvasók. A könyvek szellemes, olvasmányos stílusa kiválóan alkalmas arra, hogy könnyed, de mégis igényes, akár utazás közben és részleteiben is élvezhető olvasmánnyal gazdagítsuk ismereteinket és könyvtárunkat. Ajánljuk ezt az olvasnivalót mind a könyvkereskedelemben, mind pedig a könyvtárakban dolgozók számára, akik a kötetekben bőségesen találhatnak érdekes és jól hasznosítható ötleteket, módszereket.

A könyvsorozat megjelenése pedig alkalom arra, hogy elgondolkodjunk: vajon a megújult magyar könyves és könyvtáros szakma nem tudna-e hasonlóan színes és elkötelezett személyiségeket bemutatni. Mint ahogy alkalom arra is, hogy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megkérdezzük: az irodalom, a könyv, az olvasás népszerűsítése vajon csak a méregdrága tömegkommunikációs eszközök révén, eseti akcióval érhető-e el, vagy tartós eredményt inkább azoktól a kisebb, esetenként provinciális műhelyektől, irodalmi szalonoktól, elhivatott könyvkereskedőktől és könyvtárosoktól várhatunk, amelyeknek Németországban – mint láttuk – meglehetősen nagy kultusza bontakozott ki.

Sipos Anna Magdolna

Univerzitná knižnica v Bratislave : multifunkčné kultúrne centrum = The University Library in Bratislava : the multifunctional cultural centre / [zost. Tibor Trgiňa]. – Bratislava : Univerzitná Knižnica, 2005. – 80 p. ; 31 cm
ISBN 80-85170-83-3

Korszerű könyvtár ódon falak közt

A *Pozsonyi Egyetemi Könyvtár* (továbbiakban: PEK) mintegy 2 és fél millió dokumentumot számláló gyűjteményével Szlovákia második legnagyobb könyvtára, valamint az ország legrégebbi és legjelentősebb tudományos könyvtára. A közelmúltban állami finanszírozásból (!) került sor az intézmény ódon épületeinek felújítására, a könyvtár „multifunkcionális kultúrközponttá" alakítására. A 2005-ben befejeződő beruházás összköltsége majdnem elérte az 500 millió Sk-t, ami mai árfolyamon 3,7 milliárd forintnak felel meg.

Talán nem róható fel a sorsnak, hogy a könyvtár története nem egészen úgy alakult, ahogyan az illetékesek valamikor elképzelték. Kétszer is tervezték, hogy a könyvtár számára új épületet emelnek. A tervek azonban – szerencsére – soha nem jutottak el a megvalósulásig. Ma a könyvtárnak három épület ad otthont Pozsony óvárosában. Ezek közül kettő (a magyar királyi kincstári kamara egykori épülete, valamint a császári birtokok főigazgatójának, Leopold de Paulinak egykori palotája) közvetlen egymás mellett helyezkedik el, a harmadikat, az egykori klarissza rendi kolostort egy utca választja el a kamara épületétől. (Megjegyzendő, hogy a XIX. század első felében a kincstári kamara épülete a pozsonyi magyar diéta üléseinek helyszíne is volt.)

A PEK-et bemutató, szlovák és angol nyelvű reprezentatív kötetben a könyvtár, valamint a könyvtár épületeinek történetén túl részletes információkat, adatokat találunk a beruházás kitűzött

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

céljaként megvalósult új, modern „multifunkcionális kultúrközpontról és könyvtárról", valamint magáról a projektről. Az egyébiránt is gazdagon illusztrált kötetben az épületek tervrajzai útmutatást nyújtanak a könyvtári, illetve kulturális funkciók számára kijelölt épületrészeket, helyiségeket illetően.

A könyvet lapozva az a benyomásunk, hogy a régmúlt idők örröksége és a modern kor technológiája nyújtotta lehetőségek különös együttélése, szimbiózisa valósul meg a történeti múltú műemléképületek ódon falai között. A régi pompájukban ragyogó, felújított homlokzatok mögött az információszolgáltatás korszerű kialakítású, tágas tereit találjuk. Érdemes közelebbről szemügyre vennünk, milyen feladatoknak kíván eleget tenni, milyen szerepeket vállal magára új minőségében a PEK.

Az egykori klarissza kolostor épületében található az állomány legértékesebb része. A történeti múltú gyűjtemény egyes darabjait az állomány megóvásának szem előtt tartásával bocsátják a kutatók rendelkezésére. Ez az épület ad otthont az UNESCO, az ENSZ és a NATO nemzetközi információs központjainak.

A kincstári kamara egykori székhelye tekinthető a voltaképpeni tudományos könyvtárnak. Az épület a specifikus gyűjtemények alapján kialakított kisebb olvasótermek hálózata, amely mindamellett megfelelő körülményeket biztosít egyéni kutatói munka végzésére. Itt található a számítóközpont is.

A Leopold de Pauli palota új funkciója szerint: „médiaközpont", „könyvtári és információs szupermarket". Az épület belső részét a falak egy részének elbontása révén összekötötték az utcával, a palota egykori udvara fölé üvegmennyezetet emeltek, az ily módon kialakított új helyiségben található a szabadpolcos állomány jelentős része. A három épület közül ez lett a könyvtári élet központja, ahol a tanuláson, kutatáson kívül a szabad idő eltöltésére is nyílik lehetőség a földszinten és az első emeleten elhelyezkedő irodalmi kávézóban. A könyvtár egyébiránt az esti órákban, illetve hétvégén is látogatható.

A kávézóhoz közvetlen kapcsolódik a kertben található ún. Liszt Pavilon. (Nevét onnan kapta, hogy a neves zeneszerző 1920-ben a palota egyik szalonjában adott koncertet.) A pavilon felső szintje a kávézó teraszaként szolgál. A kertben koncerteket s egyéb kulturális rendezvényeket szerveznek. A raktárak ugyanitt, a föld felszínén és a föld alatt kialakított, az olvasók és a vendégek tekintetétől elrejtett helyiségekben találhatóak.

A PEK az átalakításoknak köszönhetően egy jól felszerelt, attraktív, a kutatás és tanulás számára megfelelő környezetet biztosító, többfunkciós intézménnyé vált. A róla szóló könyvet érdemes forgatniuk azoknak (is), akiket saját könyvtáruk kihasználtságának, olvasóbarát voltának fokozása foglalkoztat, vagy előszeretettel méricskélik, hogy a közép-európai nemzetek közül melyik fordít több energiát, pénzt, időt kultúrája ápolására, jelesül a művelődést és kutatói tevékenységet szolgáló intézményeinek korszerűbbé tételére.

Dancs Szabolcs

"A nyáron két 'régi-új' tájékoztatási forrás jelent meg az interneten a német nyelvterület könyvtárai és könyvkiadói együttműködésének eredményeként. Az érdeklődők részletesebb ismertetést találhatnak a Könyvtári Intézet honlapján (www.ki.oszk.hu) a Szakkönyvtár menüpont Faliújságján.

A Fachdatenbank Buchwissenschaft (www.buchwissenschaft.info) nagy tradícióval rendelkező nyomtatott bibliográfiák és egy könyvtári katalógus adatait egyesíti és teszi közösen kereshetővé 1840-től napjainkig.

A Handbuch der historischen Buchbestaende c. nemzetközi összefogásban készült kézikönyv digitalizált változata (www.b2i.de/fabian) kibővült az Ausztriára és az európai országokra vonatkozó résszel. A teljes szövegű keresési lehetőségeken kívül az összeállításban szereplő könyvtárak lehetőségeket kapnak arra, hogy jelszavas hozzáféréssel, a wikipediához hasonlóan frissítsék a róluk szóló részt. *(Katalist, 2007. aug. 23. KSZK)*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Nehézségei vannak elektronikus
folyóiratainak kezelésében?

Mi segítünk Önnek.

Az elektronikus folyóiratok és könyvek beszerzése, kezelése összetett és időigényes feladat. Az EBSCO széleskörű szolgáltatásaival támogatja Önt ebben a munkában.

Ajánlatot kérünk Önnek a kiadótól, tisztázzuk a megrendelés körülményeit és rendelkezésre bocsátjuk a használathoz szükséges információkat.
Tájékoztatjuk Önt a régebbi évfolyamokhoz való hozzáféréssel és archívjogokkal kapcsolatosan, ezenkívül segítünk licenceszerződéseinek megkötésében is.

Professzionális vevőszolgálatunk segít Önnek hozzáférési nehézségek, IP-címváltozások és más problémák leküzdésében.
Az EBSCO megoldások elektronikus folyóiratok és könyvek számára minimalizálják az adminisztrációt és áttekinthetőbbé teszik a megrendeléseket.

Hadd dolgozzunk mi Ön helyett : vegye fel a kapcsolatot az EBSCO ügyfélszolgálatával még ma!

Keresse magyar anyanyelvű munkatársunkat:
Telefon: +49 30 34 005 111
Email: salesberlin@ebsco.com

www.ebsco.com

EBSCO
INFORMATION SERVICES

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

147
252

Könyvtár- és információtudomány

folyóirat FIGYELŐ

KÜLFÖLDI

Történet

07/147

PLATT, Dobrosława: Zbiory biblioteczne a dziedzictwo kulturowe Polski - Narodowy Zasób Biblioteczny = Bibliotekarz. 2007. 1.no. 3-8.p.

A könyvtári gyűjtemények és a nemzeti kulturális örökség - a Lengyel Nemzet Könyvtári Állománya

Könyvtártörténet -nemzeti; Megőrzés; Nemzeti gyűjtemény; Patriotika; Régi és ritka könyvek gyűjteménye

A lengyel társadalom különböző rétegeiben a múltban is megvolt az érdeklődés a tudományos és művészeti tárgyú irodalom iránt. A magánkönyvtárakat létrehozó gyűjtőket általában a lengyel társadalom, a haza iránti elkötelezettség hajtotta, ezért koncentráltak elsősorban a lengyel nyelvű illetve témájú művek gyűjtésére.
A *Załuski* fivérek 1747-ben tették a nyilvánosság számára is hozzáférhetővé saját könyvtárukat, amely ekkoriban már saját olvasóteremmel és használati szabályzattal rendelkezett, nem sokkal később pedig megjelent a könyvtárban őrzött kéziratok nyomtatott katalógusa. Az egy ideig nemzeti könyvtári funkciót betöltő gyűjteményt 1794-ben az orosz cári csapatok elrabolták, s a pétervári cári könyvtárat erre a zsákmányra alapozva hozták létre. A könyvtár sorsán okulva a nemzeti ügy, nyelv, kultúra iránt elkötelezett családok a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

saját magánkönyvtáraikban gyűjtötték és őrizték azokat a könyveket, amelyek a lengyel irodalom-, történettudomány és nyelvészet fontos forrásai voltak.

A Kościuszko-féle felkelés eleste után *Józef Maksymilian Ossoliński* gróf a lengyel nemzet kiművelésére alapított könyvtárat. A család birtokainak jövedelméből fenntartott nemzeti intézetben (*Ossolineum*) a könyvtár mellett múzeum, nyomda, kiadó és könyvkötészet is működött. Az 1817-ben Lembergben (mai neve: Lvov) létrehozott Ossolineumban található könyvtár 1918-ig töltötte be a nemzeti könyvtár szerepét, ekkor, Lengyelország függetlenné válásakor vetődött fel egy Varsóban működő nemzeti könyvtár alapításának a gondolata. A nemzeti könyvtár gyűjteményének alapját *Seweryn Smolikowski* hagyatéka adta: a mintegy 30 ezer kötetből álló magánkönyvtár 16-19. századi könyveket tartalmazott. 1923-ban elkezdődött az orosz hadizsákmányként elkerült könyvgyűjtemények, köztük az egykori Załuski Könyvtár állományának visszaszolgáltatása. Hamarosan köztársasági elnöki rendelet születik a kötelespéldány intézményéről, majd – 1930-ban – a könyvtár átveszi a nemzeti bibliográfia összeállításának feladatát az addig arra kijelölt minisztériumtól.

A második világháború kitörése előtt a könyvtár összegyűjt minden értékesnek számító könyvgyűjteményt. A világháború alatt azonban hatalmas veszteségek érik. Még bonyolultabb az Ossolineum helyzete, miután Lemberg az ország határán kívülre kerül. Az állomány egy részét az „ukrán nemzet ajándékaként" visszajuttatják, a gyűjtemény azonban ily módon elveszíti egységét. A ma már Wrocławban található intézet könyvgyűjteménye a mai napig nem teljes.

Az ország története során tehát három különböző intézmény töltötte be a nemzeti könyvtár szerepét Lengyelországban, s a történelem sodrásában mindhárom elvesztette a gyűjteménye jelentős részét. A hetvenes években ugyanakkor a nemzeti örökség megőrzésének új koncepciója látott napvilágot. 1977-ben a Nemzeti Könyvtár (*Biblioteka Narodowa*), a Jagelló Könyvtár (*Biblioteka Jagiellońska*) és az Ossolineum egy közös kezdeményezéssel állt elő, amelynek lényege a jelentős könyvtárak közötti együttműködés megteremtése volt a *Lengyel Nemzet Könyvtári Állománya* (*Narodowy Zasób Biblioteczny*) megőrzése érdekében. A Lengyel Nemzet Könyvtári Állománya létrehozása minden lengyel vonatkozású információforrás gyűjtését jelentette, ill. a lengyelországi gyűjteményekben fellelhető egyéb értékes dokumentumokra is vonatkozott. A kezdeményezést a könyvtárak közötti együttműködés, közös központi katalógus létrehozása révén kívánták megvalósítani. Az első időszakban 80 könyvtár csatlakozott a programhoz. A célok közül nem egy – pl. a kéziratok mikrofilmre vitele, tájékoztató kiadványok megjelentetése – meg is valósult.

A kilencvenes évek törvényi rendelkezései, köztük az 1998-as könyvtári törvény, nem fogalmaztak egyértelműen a Lengyel Nemzet Könyvtári Állományára vonatkozóan.

Az állomány ügyében 1999-ben összehívott bizottság 2001 novemberében elkészített emlékeztetőjében arra hívta fel a figyelmet, hogy a nemzeti állománynak elsősorban az említett három könyvtár gyűjteményén kell alapulnia. A többi könyvtárnak a nemzeti állományba tartozó részéről a kulturális miniszter által felállított kritériumok, illetve az érintett könyvtárigazgatók javaslatai alapján kell döntést hozni.

A javaslat ellenére a törvényi szabályozás maradt a régi. A gyűjtemények megóvása, a könyvtári konzorcium létrehozása, a közös elektronikus katalógus építése jórészt alapítványi támogatásokból valósul meg Lengyelországban (pl. *Mellon Alapítvány*). A kérdés továbbra is az, hogyan lenne célszerű a könyvtárakban található nemzeti örökség megóvását biztosítani, illetve szükség van-e a Lengyel Nemzet Könyvtári Állománya koncepciójára a továbbiakban is, vagy ideje volna egy új, működő rendszert létrehozni.

(Dancs Szabolcs)

Lás még 172

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kutatás

07/148

POLL, Roswitha: Was dabei herauskommt: Wirkungsforschung für Bibliotheken = Z.Bibliothekswes.Bibliogr. 53.Jg. 2006. 2.no. 59-71.p. Bibliogr. jegyzetekben.

Res. angol nyelven

Hatásvizsgálat könyvtáraknak

Hatékonyság; Szolgáltatások; Tudományos kutatás

A könyvtári szolgáltatások hasznának, hatásának tanulmányozása évek óta kiemelt téma, hiszen az elektronikus információ korában a könyvtárak haszna nem mindenki számára magától értetődő. Különböző projektekben törekednek annak bizonyítására, hogy a könyvtárhasználat hatással lehet a képességekre, készségekre, attitűdökre és a viselkedésre. Nemzetközi együttműködés keretében olyan módszereket dolgoztak ki, amelyektől azt várják, hogy képesek lesznek kimutatni és mérni e hatásokat. A javasolt eszközök a „puha" módszerektől (kérdőívek, interjúk, fókuszcsoportok, megfigyelés) a teszteken és a publikációk elemzésén át a könyvtárhasználat adatai és a tudományos vagy szakmai siker összevetéséig terjednek.

(Autoref.)

Lásd még 203, 221

Tudománymetria, bibliometria

07/149

BALL, Rafael - TUNGER, Dirk: Science indicators revisited - Science Citation Index versus SCOPUS. A bibliometric comparison of both citation databases = Inf.Serv.Use. 26.vol. 2006. 4.no. 293-301.p. Bibliogr. 7 tétel.

Újra a tudomány mutatóiról: Science Citation Index vagy Scopus? A két hivatkozási adatbázis bibliometriai összehasonlítása

Adatbázis; Bibliometria; Hivatkozás; Összehasonlító könyvtártudomány

Több mint harminc évig a Science Citation Index, az Institute of Scienticic Information terméke, egyetlen és megkérdőjelezhetetlen hitelességű eszköze volt a tudományos közlemények értékelésének, amit a hivatkozások mennyiségének regisztrálásával ért el. 2004-ben azonban komoly vetélytársa támadt: a Reed Elsevier konszern SCOPUS nevű adatbázisa, mely egyrészt maga is egy multidiszciplináris bibliográfiai adatbázis, másrészt pedig szintén a tudományos közlemények értékelésének benchmarking eszköze.

Kérdés, hogy melyikük a megbízhatóbb, alkalmasabb e feladat ellátására. A cikk megkísérli az adatbázisok tartalmának összehasonlítását. A vizsgálat tárgya nem a könnyű használhatóság volt, mivel ezt információs szakemberek már korábban értékelték. Nem is az adatbázisok által nyomon követett folyóiratok száma, mivel osztrák szakemberek e szempontból már vizsgálták az adatbázisokat, és arra a következtetésre jutottak, hogy – habár a SCOPUS a maga 15 ezer folyóiratával majd kétszer annyi periodikumot elemez, mint az SCI – pusztán ennek alapján nem dönthető el, melyik a kiválóbb.

Az SCI kb. 7500 tudományos folyóiratot értékel. Állandóan figyelemmel kíséri a folyóiratok minőségét. Ha egyikük az elfogadott küszöbérték alá esik, ejtik az adatbázisból, az újonnan felemelkedőket pedig beemelik. Ezzel szemben a SCOPUS az „amennyit csak bírsz" stratégiáját követi, a lehető legtöbb folyóirat vizsgálatára törekszik.

Az elemzés, melyet mindkét adatbázissal kapcsolatban elvégeztek, arra a kérdésre kereste a választ, hogy a figyelt folyóiratok mennyisége hogyan függ össze a tartalmak minőségével.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Négy szempont alapján értékelték az adatbázisokat: a bennük található cikkek száma; a nem hivatkozott cikkek száma; az adatbázisok által felölelt publikációk tartalma, nyelve és származási helye; valamint a „fuel cells" (üzemanyag cella) keresőszóra kiadott keresés eredménye.
A tudományos, technikai és orvostudományi intézetek által kiadott publikációk vizsgálata bebizonyította, hogy habár a SCOPUS elvileg kétszer annyi tudományos folyóiratot dolgoz fel, mint az SCI, ténylegesen több publikációt csak az 1996-os évtől kezdve tartalmaz. Sőt, ezt megelőzően a cikkek idézettségi adatai is hiányosak. Az SCI viszont 1945-ig visszanyúlóan tartalmazza a bibliográfiai adatokat és a hivatkozásokat egyaránt, és ezt egészen 1900-ig tervezik kibővíteni.
A nem idézett cikkek száma szerint hasonló a két adatbázis: az 1996-tól megjelent számítógép-tudományi (computer science) cikkeknek kb. 40%-át soha nem idézték a következő tíz évben. Ugyanez a helyzet a matematikai cikkeknél is. A fizika tudományában viszont jelentős eltérés mutatkozik az SCI javára. A SCOPUS-ban ugyanis jelentősen nagyobb a nem hivatkozott cikkek száma. Ez azt mutatja, hogy a SCOPUS-ra jellemző túl „mély" merítés a folyóiratok körében, kisebb relevanciát eredményez, ami a használhatóságát is csökkenti.
Az SCI kb. kétszer annyi tudományterületet tart szem előtt, mint a SCOPUS. A SCOPUS által figyelt tudományterületek mindegyike szerepel benne, bár más-más hangsúllyal, intenzitással. Abban hasonló a két adatbázis, hogy mindkettejük kb. egyharmadát az orvostudományi folyóiratok ill. cikkek teszik ki.
A „fuel cells" keresés eredményesebb volt az SCI-ben: átlag 12 hivatkozás található cikkenként, ellentétben a SCOPUS átlagos 8 hivatkozásával, valamint átlagosan 24% a nem hivatkozott cikkek aránya, szemben a SCOPUS 43%-ával.
Nem tisztázott még, hogy milyen hatással bír a két hasonló adatbázis különböző feldolgozási stratégiája a tudományos közlemények megjelenésére. Komoly, tudományos folyóirataival eddig az SCI volt a közlések minőségének mércéje, ám könnyen meglehet, hogy a folyóiratok számának gyors növekedése miatt minőségük nem lesz olyan fontos értékelési szempont a jövőben. Hiszen a kutatók számára talán fontosabb, hogy cikkeik minél több folyóiratban jelenjenek meg, minél kiterjedtebb körben lehessen hozzájuk férni – és persze hivatkozni rájuk.
Mindkét adatbázisnak vannak az internetes hozzáférésből eredő korlátai, melyek a bibliometriai elemzést nehezítik. Például a SCOPUS képernyőn csak 2000 találatot tud megjeleníteni, ami akadályozza a nem hivatkozott cikkek vizsgálatát. Mindazonáltal a bibliometria így is sok mindenre fényt derített az adatbázisok összehasonlítása révén. Az SCI még ma is világelsőnek számít a tudományos folyóiratok és közlemények értékelésében. Meglátjuk, vajon a SCOPUS túl tudja-e szárnyalni ebben.

(Fazokas Eszter)

07/150

DELGADO LÓPEZ-CÓZAR, Emilio - TORRES-SALINAS, Daniel [et al.]: Análisis bibliométrico y de redes sociales aplicado a las tesis bibliométricas difendidas en Espana (1976-2002). Temas, escuelas científicas y redes académicas = Rev.Esp.Doc.Cient. 29.vol. 2006. 4.no. 493-524.p. Bibliogr. 42 tétel.

Res. angol nyelven

Az 1976-2002 között Spanyolországban megvédett bibliometriai tárgyú disszertációk bibliometriai és közösségi hálózati elemzése. Témák, tudományos iskolák, egyetemi hálózatok

Bibliometria; Disszertáció; Felsőoktatási intézmény; Publikálás -tudományos kiadványoké

A doktori értekezések, mint dokumentumok igen alkalmasak egy-egy szakterület eredeti kutatásinak jellemzésére, ugyanakkor tükrözik az egyetemek tudományos tendenciáit is. A spanyol szakirodalomban sok tanulmány mutatta

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

be különböző szakterületek disszertációinak jellemzőit. Ezek közé tartozik a bibliometria is, melyet az 1970-es években López Piñero ismertetett meg a kutatókkal, és mára Spanyolország a bibliometriai disszertációk tekintetében az egyik legproduktívabb ország. Mivel a disszertációkhoz számos személy is kapcsolódik (a szerzőn és a hivatkozásokon túl a témavezető és a bírálók), a disszertációk vizsgálata a kötődéseket, a csoportosulásokat is kimutathatja.

A *Social Network Analysis* (közösségi hálózat elemzése) módszerét próbálták ki – bibliometriai módszerekkel együtt – annak felderítésére, hogy a doktori értekezések tükrében milyen az egyes spanyol egyetemek tudományos termése, milyen kapcsolataik vannak egymással, alakultak-e „tudományos iskolák" az egyetemek körül, mely egyetemek játszanak fontosabb („központi") szerepet stb.

A TESEO adatbázis alapján megállapították, hogy 1976-2002 között 287 bibliometriai tárgyú doktori értekezés készült a spanyol egyetemeken, a vizsgálathoz 213 disszertációt használtak fel. Megállapítható volt az 1976-1992 közötti egyenletesebb, az 1992-1997 közötti ugrásszerű, s azt követő kisebb mértékű mennyiségi gyarapodás. A legtöbb (61) disszertáció Valencia egyetemén készült (1976-1984 között szinte kizárólag csak ott), a további sorrend: Murcia (32), Valladolid (20), a madridi Complutense (17) és Granada (16). (Érdekes, hogy az egyébként minden tekintetben fejlett és élenjáró Katalónia e téren nem „jeleskedik": a barcelonai egyetem 3 disszertációval a 15. helyen áll az összesen 29 egyetem sorában.)

A legtöbb bibliometriai disszertáció (112) az orvostudományi publikációkkal foglalkozik, azt a filozófia–irodalom (37), a dokumentáció (és könyvtártudomány), majd a pszichológia és pedagógia követi. Ez utóbbi kettő, éppen úgy, mint a politika- és gazdaságtudomány csak 1994 után jelenik meg, mint bibliometriai disszertációk tárgya. A hálózati elemzés kirajzolta a kapcsolatokat is, egyértelműen kimutatva Valencia, illetve López Piñero központi szerepét.

(Mohor Jenő)

07/151

GONZÁLEZ-ALBO MANGLANO, Borja - ZULUETA GARCÍA, M. Ángeles: Patentes domésticas de universidades españolas: análisis bibliométrico = Rev.Esp.Doc.Cient. 30.vol. 2007. 1.no. 61-90.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

A spanyol egyetemek szabadalomtermésének bibliometriai elemzése

Bibliometria; Szabadalom; Tudományos kutatás

A szabadalmak, mint információforrások fontosságát egyre inkább elismerik, éppen úgy, mint a műszaki teljesítmények értékelésére szolgáló mutatók kidolgozásának egyik alapját. Az egyetemek pedig minden kutató-fejlesztő rendszer fontos központjai. Mindezek ellenére az egyetemi kutatásokat értékelő tanulmányok között a szabadalomtermés a kevéssé vizsgált területek közé tartozik.

A spanyol egyetemeknek a spanyol Szabadalmi és Védjegyhivatalhoz 1980-2000 között benyújtott (és az *Oepmpat* adatbázisban szereplő) szabadalmait vizsgálták. Az eredmények szerint a spanyol egyetemek az ország szabadalomtermésének viszonylag kis részét adják, ám a vizsgált időszakban a mennyiség folyamatosan emelkedett. Az egyetemi szabadalmak legtöbbjét Katalónia, Madrid, Valencia műszaki egyetemei és a madridi Complutense egyetem adja, megfelelően annak, hogy itt folyik a legnagyobb mértékű kutató-fejlesztő tevékenység.

(Autoref. alapján)

07/152

AGUILLO, Isidro F. - ORTEGA, José Luis [et al.]: Indicadores Web de actividad científica formal e informal en Latinoamérica = Rev.Esp.Doc.Cient. 30.vol. 2007. 1.no. 49-60.p. Bibliogr.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Res. angol nyelven

A latin-amerikai tudományos kommunikáció web-indikátorai

Bibliometria; Felsőoktatási intézmény; Publikálás -tudományos kiadványoké; Számítógép-hálózat

A négy legnagyobb keresőmotor (Google, Yahoo! Search, MSN Search, Teoma) adataiból, a világ egyetemei webometriai rangsora (www.webometrics.info) által javasolt kombinált mutató alapján kiválasztották az ötszáz első latin-amerikai egyetemet.
A minta 25 országot képvisel, a legtöbb intézményt Brazília (133), Mexikó (76) és Argentína (60) adta. A világ első 1000 egyeteme közül Latin-Amerika, mint régió, mindössze 2%-kal képviselteti magát, az első ötezernek pedig 6,8%-át adja. Láthatóság (azaz a kapcsolódások száma) tekintetében Brazília, Mexikó, Puerto Rico, Chile az egyetemek sorrendje, a méret (weboldalszám) szerint Chile valamivel megelőzi Puerto Ricót. Érdekes Columbia esete, mely nagyságrendben harmadik helyen állna, láthatóság (látogatottság) tekintetében viszont csak a középmezőnyben helyezkedik el. Puerto Rico, és a láthatósági sorrendben ötödik Jamaica esetében a helyezéseket egyértelműen az angol nyelv használata magyarázza.
A fájlformátumok sorrendjét a pdf vezeti, messze megelőzve a doc formátumot. Az elsősorban matematikusok, fizikusok, mérnökök körében népszerű ps formátumú fájlok mennyisége egyrészt e területek jelentős tudományos termésére enged következtetni, másrészt arra int, hogy e tudományterületek bibliometriai értékelésének nehézségeit a webometriai módszerek használatával lehetne enyhíteni. A ppt formátum, noha számos előnye van, valószínűleg a szellemi tulajdonjoggal összefüggő problémák miatt kevésbé népszerű.
Összefoglalóan megállapítható, hogy a latin-amerikai egyetemek a világ más részeinek intézményeihez hasonlóan járnak el ismereteik és eredményeik webes publikálása és terjesztése során. A legjobb eredményeket a nagy nemzeti intézmények érték el, és előkelő helyeken képviseltetik magukat a katolikus egyetemek is. A brazil és a mexikói intézmények minden szempontból az élmezőnyben vannak (különösen São Paulo egyeteme és az Universidad Nacional Autonoma de Mexico).

(Mohor Jenő)

Információszervezés (information management)

07/153

CHOO, Chun Wei - FURNESS, Colin - PAQUETTE, Scott [et al.]: Working with information: information management and culture in a professional services organization = J.Inf.Sci. 32.vol. 2006. 6.no. 491-510.p. Bibliogr. 28 tétel.

Információval dolgozni - információmenedzsment és információs kultúra egy szakmai szolgáltató intézményben

Esettanulmány [forma]; Használói szokások; Hatékonyság; Információszervezés; Tájékoztatás -jogtudományi

A cikk esettanulmány egy jogi szolgáltatásokat nyújtó kanadai óriáscégről. A cég információs kultúrája magas szintű, emellett nagy erőfeszítéssel igyekeznek megvalósítani az információs stratégiát. A szerzők következtetése szerint az információhasználat eredménye inkább függ az információs kultúrától, mint az információmenedzsmenttől – legalábbis a szóban forgó cégnél. Az ottani stabil információs értékrendre és információhasználati szokásokra a konkrét eredmények több mint egyharmada volt visszavezethető. Az információmenedzsmentre ez kisebb mértékben, közvetve vonatkozik, noha az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

alkalmazottak tudatában voltak a cégben folyó aktív információmenedzsment-tevékenységnek. A szerzők arra figyelmeztetnek, hogy a szervezetekben az információs stratégiák megvalósításánál, rendszerek kiépítésénél nem szabad megfeledkezni arról, hogy alapvetően mindig az információs értékrend és kultúra fogja meghatározni az alkalmazottak információhasználati szokásait.

(Autoref. alapján)

Lásd még 174

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Nemzeti könyvtárügy

07/154

REBOUT, Lise - WHATLEY, Shawn: Ein Recht auf exzellente Wissensstätten. In Kanada gibt es Bibliotheksgesetze und starke Netzwerke für Bildungsarbeit = BuB. 59.Jg. 2007. 1.no. 58-64.p. Bibliogr. lábjegyzetben.

Áttekintés Kanada könyvtárügyéről

Könyvtárügy

A kétnyelvű Kanadában a francia lakossági Québec tartományban és az angol nyelvű területeken eltérően alakult a könyvtárak története és ennek következtében Kanadán belül a legutóbbi időkig jelentősen eltérően fejlődött a könyvtárügy. Québec tartományban a bevándorlás kezdetétől 1959-ig erőteljes volt az egyház befolyása, ez rányomta bélyegét a könyvtárak jellegére és állományára is. A nyilvános könyvtárakra épülő polgári könyvtárügy csak a „csendes forradalom" után, 1960-tól indulhatott meg. 1962-ben kezdtek működni a vidék első központi nyilvános könyvtárai, 1967-ben nyílt meg a Québeci Nemzeti Könyvtár.

Jelenleg minden ötezer lakosnál nagyobb településen önálló városi könyvtár működik, a kisebb települések ellátása hálózati rendszerrel történik. Regionális könyvtári központok működtetik a közel 8700 tiszteletdíjas munkatárssal üzemelő kölcsönzőhelyet. Ezek a regionális könyvtári központok is hálózatot alkotnak, központjuk Québecben működik így az ellátó rendszer háromszintes.

A 18 egyetemi könyvtár ugyancsak hálózatba tömörült, és a könyvtárközi kölcsönzés hatékonyabbá tételére egy önálló szolgáltató intézményt hoztak létre. A felsőoktatási könyvtárak közül kiemelkedik a Műszaki Főiskola 2005-ben avatott könyvtára, melyet a legkorszerűbb, jövőbe mutató, környezetbarát építészeti megoldások jellemeznek.

Kanada angol nyelvterületén a könyvtárügy a kezdetek kezdete óta más úton jár. Már az első telepesek is érdeklődtek a könyvtár mint szociális intézmény iránt, s a bevándorlók nemzedékei használták az egyre növekvő könyvtári rendszert. A városok igen hamar kiépítették a nyilvános könyvtárakat, például Vancouver városban már 1869-ben működött az a könyvtár, melyből utóbb a Vancouver Public Library alakult ki. 1900-1917 között Kanadában 125 könyvtárat alapítottak, gyakran a nagyvonalú Carnegie Alapítvány jóvoltából, amelyet Québec tartomány visszautasított. Kanada angol nyelvterületű nagyvárosainak gazdag könyvtári ellátására jó példa a Torontói Városi Könyvtár. Ez az intézmény 99 fiókkönyvtárával évi 30 millió könyvtári egységet kölcsönöz, így világ legnagyobb könyvtárai közé tartozik. A városi könyvtárak nagyvonalú fejlődése mellett azon-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ban megoldatlan maradt a rendkívül alacsony népsűrűségű Kanada vidéki lakosságának ellátása. A probléma megoldására regionális könyvtári ellátórendszert hoztak létre. A rendszer kulcsa a központi ellátás, melynek révén a sokszor több kilométer távolságra levő kis településeket is ellátják.

Az egyetemi könyvtárak szorosan integrált részei az egyetemek világának. Az európai fejlődéssel ellentétben már korábban kialakították az oktatók és a hallgatók szabadpolcos hozzáférését az állományhoz. Több tényező teszi a kanadai egyetemi könyvtárakat rendkívül vonzóvá: a Torontói Egyetemi Könyvtár pl. úttörő volt az „Information Commons" koncepciójának megvalósításában.

A kanadai közkönyvtáraknak több olvasója van, mint más ipari államok könyvtárainak. Ennek oka: kiemelkedő szolgáltatások, berendezések és programok. A közkönyvtárak kulcsszerepet játszanak a bevándorlók integrációjában. A nagyvárosok könyvtárai az angol nyelvtanulás érdekében ingyenes tanfolyamokat, szemináriumokat és programokat szerveznek. Ez megfelel a kanadai könyvtárak filozófiájának, mely minden polgár számáras ingyenes hozzáférést kíván nyújtani szolgáltatásaihoz.

A Kanadai Nemzeti Könyvtárat évtizedes politikai viták után 2004-ben egyesítették az Állami Levéltárral. A fúzió következményeiről még korai ítéletet mondani. A Kanadai Könyvtár és Levéltár jelenleg kétszeres anyagi lehetőségekkel rendelkezik, és a politikusi figyelem központjában áll. Másrészt azonban a kormányzatnak az a véleménye, hogy az összevonás megtakarítással is fog járni.

Kanada lesz a vendéglátója 2008-ban az IFLA-konferenciának, amelynek mottója *„Könyvtárak határok nélkül"*. A mottó magára a kanadai könyvtárügyre is érvényes, ugyanis az erőteljes modernizálás következtében Québec tartomány könyvtárügye is eléri az angol nyelvterületek könyvtárügyének színvonalát.

(Katsányi Sándor)

07/155

KARLSEN, Signy Irene: A Library Revolution = Scand.Public Libr.Q. 2006. 4.no. 22-24.p.

Norvég könyvtári forradalom

Állami irányítás; Fejlesztési terv; Könyvtári rendszer -országos

A norvég könyvtárügy 2014-ig szóló stratégiai terve jól tükrözi a skandináv szemléletet: míg jelenleg évente 2 milliárd koronát fordítanak az egész szektor fejlesztésére, ez az összeg 2008-tól évente mintegy 350 ezer norvég koronát tesz majd ki.

És hogy mire költik ezt a rengeteg pénzt? A legfontosabb területek a tervezetben (amely a hangzatos *The Norwegian Nationwide Library - a network for knowledge and culture* címet viseli) az összekapcsolt digitális szolgáltatások megvalósítását, a szervezeti reform keresztülvitelét, valamint a szakértelem és a kutatás magasabb szintre emelését célozzák meg. E három téma közül minden bizonnyal a szervezeti keretek átalakítása lesz a legfájdalmasabb. Az illetékesek mégis azt remélik, hogy ma az önkormányzatok által fenntartott, szerény eszközökkel, több mint felerészben szakképzetlen munkaerővel működő könyvtárak esetében a nagyobb egységekbe szervezés színvonalasabb szolgáltatásokat, professzionálisabb szakembergárdát teremthet. Mert bár a törvény – akárcsak nálunk – az önkormányzatok feladatkörébe sorolja a nyilvános könyvtár fenntartását, a 21. századi igények kielégítésére már nem futja a helyi forrásokból. Hiszen szerencsés esetben a könyvtárnak saját honlapról, gyermekek foglalkoztatásáról, diákórákról, digitális szolgáltatásokról, a legkülönfélébb média-elérhetőségekről kell(ene) gondoskodnia, amihez nem mindig áll rendelkezésre a technikai vagy személyi háttér. S hiába fedi le az 5 legnépesebb önkormányzat a teljes szektor majd' egynegyedét, ha a lakosság 93%-át helyi szinten jó, ha átlag egy könyvtáros várja az intézményekben.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az átalakítás ugyanakkor nem jelent automatikusan bezárásokat – hangsúlyozza a Norvég Levéltári, Könyvtári és Múzeumi Hivatal (ALM) munkatársa. Az integráció gyakran akkor lesz igazán hatékony, ha különféle típusú könyvtárak fognak össze, amint azt Drammen esete is példázza: itt megyei, városi és felsőoktatási intézmények kooperálnak. Sok helyen ezáltal teljesül majd a törvény szabta előírás, és az irányítást végző könyvtár vezetője révén lesz a kis önkormányzati gyűjteményeknek is szakképzett irányítójuk.

A tervezet címében szereplő elnevezés (Norwegian Nationwide Library) persze csak akkor válik valósággá, ha az ország valamennyi települése bekapcsolódik a közös munkába. Norvégia könyvtárügyének stratégái akkor lesznek elégedettek, ha az infrastruktúra fejlesztése révén létrejövő együttműködés előnyeit a legteljesebb kör számára sikerül maximális mértékben biztosítani. Ennek eléréséhez a fentieken kívül tökéletesíteni kell a nemzeti könyvszállítási rendszert, megteremteni a norvég digitális könyvtárat, valamint rendezni a törvényi szabályozást (ez utóbbit csak a közös tevékenységek vonatkozásában).

Ami már ma megvalósulni látszik a kívánatos tervekből: a nagyobb könyvtárak hatékonyabb munkamódszereiknek köszönhetően hosszabb ideig tarthatnak nyitva, és magasabb szintű szolgáltatásokat kínálnak a látogatóknak, ezáltal motiválják a kisebb intézményeket az együttműködésre, társulásra. A Hivatal mindazonáltal csupán koordináló szerepet játszik, senkit nem kényszerít a belépésre, erről helyi szinten kell, hogy döntés szülessen. Tervezik továbbá egy ALM-portál kialakítását, amelyen minden könyvtár olyan formában lenne jelen, ahogyan akar. Lépni fognak a közeljövőben a digitális könyvtári tartalmak licenc-szabályozásának kérdésében, és – szem előtt tartva az irodalom népszerűsítésének ügyét – a digitalizálandó anyagok körét is meghatározzák. Végezetül gondolkodnak azon, hogy milyen új formákat lehetne találni a használók számának növelésére. Mindezzel csupán azt szeretnék elérni, hogy az internet kínálta lehetőségekkel élve a könyvtárak minél inkább megkerülhetetlenek legyenek a kutatás, a fejlesztés terén – és általában a helyi közösségek életében.

(Vasbányai Ferenc)

07/156

HINDAL, Sidsel: The road to greater seamless library services = Scand.Public Libr.Q. 2006. 2.no. 4-9.p.

Az egységesülő könyvtári szolgáltatások felé

Együttműködés -belföldi; Fejlesztési terv; Könyvtárügy

Már *A tudás és tapasztalat forrásai* (1999–2000) című norvég kormányzati jelentésben is szerepelt, hogy jóval több projekt-támogatásra lesz szükség, ha lezajlik a könyvtári, levéltári és a múzeumi szektor egyesülése. A közgyűjtemények új központjának létrejötte után három évvel azonban az eredetileg javasolt évi 70 millió koronás (8 és fél millió eurós) támogatás jóval kevesebb lett: 2006-ban mindössze 34 millió jutott közgyűjteményi projektekre. A pénz persze nem minden: legalább ennyire fontos a változtatás akarása, a szakértelem magasabb szintje és a rendelkezésre álló keretek jó felhasználása a célkitűzések elérése érdekében.

A *hézagmentesség* elérése volt az egyik legfontosabb feladat, melynek a koncepciója a fenti beszámolóban fogalmazódott meg először – elsősorban a könyvtárügy fejlesztésének irányvonalaként –, de ma már látszik, érdemes kiterjeszteni a különböző formátumokra és technológiákra is. A koncepció alkalmazható továbbá a különböző közszolgáltatások közti belső kooperációban, a magán- és a közszférában, de számtalan lehetősége van rá a közgyűjteményekben is. (Jó példa erre az Európai Digitális Könyvtár, amely nem csak könyvtári dokumentumokat gyűjt; a Norvég Digitális Könyvtár is tervezi levéltári és múzeumi anyagok digitalizálását.)

A központ egyik fontos teendője most az ország-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gos könyvtári felmérés lebonyolítása (a záró beszámolót hamarosan közzéteszik és megvitatják); az ezzel párhuzamosan elkészült stratégiai terv pedig számos célt, konkrét feladatot és követelményt fogalmaz meg a könyvtárügy fejlesztése, megreformálása érdekében. A központ speciális témákban is hirdet meg projekteket, hiszen ez a szakmai irányítás egyik leghatékonyabb eszköze. Minden évben témajavaslatokat is kérnek a közgyűjteményektől. 2006-ban az alábbi kategóriák élveztek támogatást:

- kooperációs és fejlesztési projektek a könyvtárak, levéltárak és múzeumok területén;
- helyi és regionális kezdeményezések a könyvtárak, levéltárak és múzeumok területén;
- új regionális kulturális weboldalak létrehozása és fejlesztése.

A közgyűjtemények közötti kooperációs és fejlesztési programok közül azok élveznek előnyt, amelyek ismereteket adnak, a kultúrát és a tudást terjesztik, bővítik internetalapú elérésüket és együttműködnek a szervezetfejlesztésben és a hálózatépítésben. A hézagmentes könyvtári modellt reprezentáló jó példák máris szép számmal akadnak. Több projekt is kapcsolódik a Norvég Digitális Könyvtárhoz, háromban pedig az a közös, hogy széles földrajzi körzetet ölelnek fel, intézményi és közigazgatási határokon ívelnek át, hosszabb távra terveznek, politikailag egy adott régióhoz kapcsolódnak).

Ezután a jelenlegi programok közül a legérdekesebbeket ismerteti a szerző, így

- az *Østfold Könyvtári Projekt*et (amely ma már szolgáltatásként működik),
- az *Oppland Könyvtári Projekt*et,
- a *Namdal könyvtárak*at (kooperáció a jobb minőség és hozzáférés érdekében), valamint
- a *Drammeni Totális könyvtár*at (ahol regionális, felsőoktatási és közkönyvtárat egyesítettek közös fizikai térben, amely ún. „tudáspark"-ként funkcionál).

A hézagmentes könyvtár megvalósításához vezető út egyik állomása a Norvég Digitális Könyvtár, az univerzális olvasójegy bevezetése, az „*Érdeklődj a könyvtárban!*" program és a norvég nyílt archívumok) kialakítása. A cikk befejező része hangsúlyozza, hogy a központ által meghirdetett témákat és kezdeményezéseket kell támogatni, több speciális kezdeményezésre és rövid tartamú programra és pontosabb adatokra van szükség (a potenciális pályázókról, a célokról és a preferált projekttípusokról), javítani kell az ellenőrzést, utóvizsgálatokat, és fel kell használni mindazt a tapasztalatot és eredményt, melyek konferenciákon és különböző publikációkban fogalmazódtak meg.

(Murányi Lajos)

07/157

KONTIAINEN, Kristiina - SULIN, Hannu: Finland's public library strategy implemented in projects = Scand.Public Libr.Q. 2006. 2.no. 12-15.p.

Finnország közkönyvtári stratégiája a projektek tükrében

Könyvtárügy; Középtávú terv; Ovasásra nevelés

Az információ és a kultúra elérhetőségének politikái címmel készült el Finnország 2010-ig szóló könyvtári stratégiája. A Finn Oktatási Minisztérium anyaga mindenekelőtt a kulturális információs társadalom infrastruktúráját kívánja fejleszteni, ami által az állampolgárok alapvető jogai erősödnek. Eszköztárában fontos szerepet kapnak az egyes intézményekkel, testületekkel (önkormányzatok, tartományi és nyilvános könyvtárak, Finn Nemzeti Könyvtár) kötött, évente megújított megállapodások, amelyek garantálják a stratégiában foglalt irányelvek helyi, regionális és nemzeti szinten történő, ütemezett megvalósítását.

Kiemelt problémaként – mint szinte valamennyi, magát információs társadalomnak nevező közösség esetében – a finneknél is a hozzáférhetőség kérdése áll. Az északi ország szórt településhálózata okán már eddig is nagy hangsúlyt

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

fektettek a bibliobuszok üzemeltetésére, amelyek esetében az állami költségvetés a kiadások 25-50%-át vállalja át. A bibliobuszok révén a hagyományos szolgáltatások mellett lehetőség nyílik mindenkinek az egyre szélesebb körben alkalmazott internetes tranzakciók lebonyolítására, amit a kormányzat programokkal, oktatással, az érintett felekkel (munkavállalói irodák, nyugdíjintézet, bankok, stb.) egyeztetve támogat.

Finnországban egy ideje felismerték: a technikai fejlődés nemcsak takarékos és kényelmes módot kínál az ügyintézésre, de lassíthatja, sőt megakadályozhatja a társadalom veszélyeztetett rétegeinek marginalizálódását. Éppen ezért 2005-ben másfélezer információs szakember részvételével államilag finanszírozott kampányt szerveztek, amely a tömegmédiumokban népszerűsítette az említett szolgáltatásokat (*Finland Online*). A tartományi szinten dolgozó könyvtárosoknak ezenkívül számos népszerű, pedagógiai kompetenciájukat növelő (ún. *peer-to-peer*) kurzust tartottak.

Mely intézmény lehetne hatékonyabb – az iskola mellett – a nyelvi hagyomány ápolása terén, mint a könyvtár? Az egy nyelvet beszélők közösségéhez tartozók örökölt és modern (média-)nyelve nem választható el egymástól, ám a finn állam jelentős összegeket áldoz arra, hogy a minőségi irodalom egyébként nem nyereséges szegmense (szépirodalom, kulturális folyóiratok) jelen legyen az ország könyvtáraiban. Következő lépésként speciálisan a fiatalok olvasási érdeklődését felkeltő programok mozdítják elő, hogy a felnövő generációk kézbe vegyék ezeket a munkákat. Ugyancsak fontos, hogy a könyvtárak honlapjai a gyerekeknek is szóljanak, illetve hogy azokon az olvasást hasznos és élvezetes hobbiként jelenítsék meg.

Finnországban hagyományosnak nevezhető a könyvtárak és az iskolák „munkamegosztása", amellyel a településszerkezet hátrányait igyekeznek kiküszöbölni. Ez magyarázza, hogy a kis létszámmal dolgozó iskolák helyett a támogatást a könyvtárak kapják. Az eredmények alapján mérhető módon nőtt a tanulók nemzetközi versenyképessége, amit a PISA-vizsgálatok is rendre visszaigazolnak. És nemcsak a született finnekre gondoltak a stratégia kidolgozói. Helsinki egyik könyvtárában saját részlege van az országba bevándorolt népcsoportoknak, akik ott saját anyanyelvükön művelődhetnek. Ahogy sikeresnek mondható az a nemrég kipróbált „nyelvek hangosan" módszer is, amelynek során különböző nyelveken hallhattak történeteket az egybegyűltek; vagy amikor egy finn könyvet fordítottak le kurdra, és ahhoz a legkisebbekkel készíttettek illusztrációkat.

A tervek egy irányba mutatnak: a könyvtárnak ki kell tudnia szolgálni a kulturális információs társadalom egyre összetettebb igényeit. Várható, hogy a kormányzati intézkedések nyomán a könyvtári adatbázisok, valamint a finn műsorszolgáltató zenei anyaga teljes egészében ingyenesen lesz hozzáférhető az érdeklődők számára. Így válik valósággá az esélyegyenlőség – földrajzi és technikai adottságok miatt gyakran csak papíron létező – elve.

Praktikus szempontból lényeges, hogy a központi területektől távol élőkhöz is eljusson a számukra értékes információ, dokumentum. Újabban a könyvtárközi kölcsönzés helyett a regionális együttműködés szorosabbá tételét szorgalmazzák. A decentralizáció jegyében támogatják azokat a kezdeményezéseket is, amelyek helyi szinten veszik számba a kulturális értékeket (szerzők, filmek, helytörténeti anyag, honlapok, regionális portálok stb.).

Mindezen elvek nem valósulhatnak meg jól képzett személyi állomány hiányában. A költségvetésből futja arra, hogy a finn könyvtárosok mintegy 70%-a vegyen részt legalább évente egyszer egy ingyenes, odahaza, esetleg külföldön rendezett szakmai fórumon, továbbképzésen. A változatos értékelési metódusok révén pedig lehetségessé válik az egyes intézmények teljesítményének elemzése.

(Vasbányai Ferenc)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

07/158

GRASHKINA, Vanja: Vom Heiligen Kyrill zum modernen Bibliotheksgesetz. Bulgariens langer Weg in die Europäische Union = BuB. 59.Jg. 2007. 1.no. 53-57.p.

Res. angol és francia nyelven

Szent Cirilltől a könyvtári törvényig. Bulgária könyvtárügye napjainkban

Könyvtárügy

Bulgáriában Cirill és Metód tevékenysége nyomán a 9. században jöttek létre először könyvtárak a kolostorokban és a cári udvarban. Az első modern tudományos könyvtár alapítása a Bolgár Tudományos Akadémiához (1869) és a Szófiai Egyetemhez fűződik (1888). A török uralomtól való megszabadulás után jöhetett létre 1878-ban a Cirill és Metód nevét viselő nemzeti könyvtár. Közkönyvtárakat és iskolai könyvtárakat először a 19. század közepén hívtak létre. A bolgár hagyományok e téren szorosan kötődnek a népi olvasókörökhöz, az ún. csitalistékhez. Ezek alapítói hazafias szellemű és művelt bolgárok voltak, akik a nemzeti kultúra és anyanyelv megőrzését kívánták ezekkel az intézményekkel szolgálni. A csitalisték demokratikus hagyományaik révén átvehették a közkönyvtárak funkcióját is.

A szocializmus korszakában egységes és átfogó könyvtári rendszer épült ki, mely a szakkönyvtárak hálózatát és magában foglalta. A rendszer hierarchikus tagolású volt, közvetlen állami irányítással és a kommunista ideológiát szolgálta propaganda-intézményként.

1990-nel, a piacgazdaságra és a demokráciára való átmenet évével a könyvtárakra nézve nehéz idők kezdődtek. Összeomlott a korábbi egységes könyvtári rendszer, a gazdasági és pénzügyi krízis súlyosan érintette a könyvtárakat. Háromezer könyvtárat bezártak, a személyzet jelentős részét elbocsátották. A nemzeti könyvtárban pl. a dolgozók 40%-ától kellett megválni, ami egyes szolgáltatások és funkciók leépítéséhez vezetett.

Ma az országban 6900 könyvtár működik, ebből 3300 közkönyvtár, 2600 iskolai könyvtár, több mint 50 egyetemi könyvtár. 1990 óta működik a könyvtáros egyesület. 2001-ben a könyvtáros egyesület és a Szófiai Egyetem Könyvtár- és Információtudományi Tanszéke könyvtárosi továbbképzési központot hozott létre. A központ célja, rövid tanfolyamokon megismertetni a jelenlegi információs technikát, a könyvtári menedzsmentet és marketinget. Eddig 850 könyvtárost képeztek ki nyolcvan továbbképzési tanfolyamon.

Bár a bolgár törvényhozás az európai normákhoz és direktívákhoz igazodik, a könyvtárügy törvényi alapvetését azonban mindmáig nem újították meg, mindössze a kötelespéldányokról jelent meg 2000-ben új törvény.

A nyolcvanas évek végén kezdődött el a könyvtárak nyilvántartási és bibliográfiai munkafolyamatainak számítógépesítése, integrált könyvtári hálózatok kiépítése. Ebben fontos szerepet játszott a könyvtáros egyesület és a Soros Alapítvány által támogatott 1993-ban induló projekt. A kezdeményezés hatására felgyorsult a nagy tudományos és a regionális könyvtárak automatizálása. A nemzeti könyvtár az 1878-tól 1945-ig terjedő állományát rekatalogizálta, adatai minden könyvtárnak rendelkezésére állnak. A egyetemi könyvtárakban szintén fontos rekatalogizálási munkálatok folynak. Jelenleg elektronikus katalógussal rendelkezik a nemzeti könyvtáron kívül a regionális könyvtárak 90%-a, az egyetemi könyvtárak 68%-a, a tudományos szakkönyvtárak 57%-a. Prioritást élvező feladat a jelentősebb szakterületi és teljes szövegű adatbázisokhoz való hozzájutás biztosítása. 2002-ben megalakult a bolgár információs konzorcium, mely negyven könyvtárat foglal magában.

Az új technológia nem pótolja a könyvtárak hagyományos tevékenységét, a könyv-és olvasáskultúra fejlesztésével kapcsolatban. A könyvkiadás, a könyvkereskedelem és a könyvtárak fejlesztésének állami szintű programjához a könyvtáros egyesület is csatlakozott az *„Olva-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

só Bulgária" programmal. A közkönyvtárak különösen a gyerekek megnyerése érdekében fejtettek ki sokrétű tevékenységet.

Fontos feladat a kulturális örökség részét képező állomány gondozása, restaurálása és megőrzése. A nagy tudományos könyvtárak jelenleg e művek digitalizálására fordítják a legnagyobb figyelmet. A nemzeti könyvtár digitalizáló centrumot hozott létre, és koncepciót dolgozott ki a legértékesebb kéziratgyűjtemények, irattárak és a Balkánon előállított régi nyomtatványok digitalizálására.

A bolgár könyvtárosok tudatosan törekszenek arra, hogy a politikai döntéshozók figyelmét a könyvtárügyre irányítsák. Ebből a célból szervezik meg 2006 óta a *„Könyvtárak hetét"*, mely koncentrált lobbizást tesz lehetővé *„a könyvtár – beruházás a jövőbe"* mottóval. Ebből az alkalomból a könyvtárügy képviselői parlamenti képviselők, önkormányzati vezetők és miniszterek előtt fejtették ki a könyvtárak megoldatlan problémáit (az állami stratégia hiánya a könyvtárügy fejlesztését illetően, a törvényi alapvetés hiánya, elmaradottság a technika és a szabványosítás terén).

(Katsányi Sándor)

07/159

REGNEALA, Mircea: Aufbruch nach Zensur und Prestigeverlust. Schwieriger Start rumänischer Bibliotheken in die Europäische Union = BuB. 59.Jg. 2007. 2.no. 118-120.p.

A román könyvtárak az európai uniós csatlakozás után

Cenzúra; Könyvtárügy

A román kultúra a 19. században szakadt el véglegesen a bizánci és keleti befolyástól és fordult a nyugati kultúrkör felé. Az előkelő családok gyerekei európai országokban tanultak, s hazatérésük után egy modern társadalom megvalósításáért tevékenykedtek. Ez a folyamat 1848-ban kezdődött és száz éven át tartott. Csúcspontja a két világháború közötti időre esik. A kommunista hatalomátvétel után a román értelmiség nagy része börtönbe került vagy hallgatni kényszerült, ami az ország kultúráját száz évnyire visszavetette.

A 18. századig a főúri könyvtárak voltak a meghatározók. Ilyen volt Constantin Cantuzino herceg könyvtára Ploiestiben és az 1679-ben C. Brancoveanu herceg által alapított bukaresti könyvtár. Az utódok ennek állományát folyamatosan gyarapították, végül tízezer kötetével ez a könyvtár lett az alapja 1838-ban a nemzeti könyvtárnak. 1864-ben jelent meg a „Nyilvános Könyvtárak Szabályzata", az első fontos jogszabály, amely a nyilvános könyvtárakat: a községi, az iskolai, és a nemzeti könyvtárat egységes rendszerbe szervezte.

A legjelentősebb román könyvtár az 1867-ben alapított Román Akadémiai Könyvtár volt. Értékes kéziratokkal és történeti könyvgyűjteménnyel rendelkezett, 1955-ig a nemzeti könyvtár szerepét töltötte be. A kommunista rezsim azonban nem kívánt egy „polgári" könyvtárra építeni, ezért 1955-ben megalapította a Központi Állami Könyvtárat új, „politikailag tiszta" állománnyal. Gyűjteményét elkobzott magánkönyvtárakból alapozta meg.

A könyvtárosok képzése 1925-ben indult meg, a párisi Ecole de Chartres mintájára, Levéltári és Paleográfiai Főiskola névvel. 1932-ben a könyvtárosképzést egyetemi szintre emelték, a bukaresti és a kolozsvári egyetem filológiai fakultásának keretében.

A kommunista hatalomátvétel után számos könyvtárat bezártak, a könyvtárügy állami ellenőrzés alá került. A minisztertanács 1951-es rendelkezése előírta egy teljes körű könyvtárhálózat kiépítését. Ez az intézkedés alapjaiban változtatta meg a könyvtárügyet – pozitív és negatív irányban egyaránt. A régi könyvtárosok nagy részét elbocsátották, az állományt megrostálták, a nemesi rendről, a fasizmusról szóló vagy Erdélynek és Bukovinának a román királysághoz

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

való tartozását vitató könyveket kivonták. A tiltott könyvek listája mindig hosszabb lett, ez drámai következményekkel járt: egész generációkat zárt el a román kultúra megismerésétől. Ugyanakkor közkönyvtárak hosszú sorát szervezték, a rendelet szerint évente háromszázat. Minden település könyvtárt kapott. Ezeket a könyvtárakat azonban felülről szervezték, és nem feleltek meg a lakosság tényleges igényeinek, ezért nagy részük máig inkább csak dekoratív, és nem funkcionális szerepet tölt be.

Az 1951-es rendelet súlyos következménye volt a bukaresti és a kolozsvári egyetemi szintű könyvtárosképzés megszüntetése. A továbbiakban a gimnáziumi vagy bármilyen egyetemi végzettség elegendő volt a könyvtárossághoz. A szakmát a könyvtárak dolgozói a mindennapos gyakorlat során próbálták elsajátítani. Románia volt az egyetlen európai ország, amelyben nem működött felsőfokú könyvtárosképzés.

A kommunizmus összeomlása után a kulturális minisztérium két célt kívánt elérni: egyrészt a román kulturális örökség megtartását, másrészt a művelődési intézmények, köztük a könyvtárak színvonalának emelését. A könyvtárak tekintetében jelenleg a könyvtárügy újraszervezése, megfelelő törvényi szabályozása áll az előtérben.

(Katsányi Sándor)

Központi szolgáltatások

07/160

BURNHILL, Peter - GAY, Fred - OSBORNE, Nicola: Scholarly communication and national union catalogues: a strategic role for SUNCAT in the UK information environment = New Rev.Inf.Net. 12.vol. 2006. 1/2.no. 1-21.p. Bibliogr.

A tudományos kommunikáció és az országos központi katalógusok. A SUNCAT stratégiai szerepe az Egyesült Királyság információs világában

Időszaki kiadvány; Központi katalógus; Online katalógus

Nagy-Britanniában a SUNCAT (http://www.suncat.ac.uk) az időszaki kiadványok első országos online központi katalógusa. Feladata – hasonlóképpen más országokbeli társaihoz – az időszaki kiadványok azonosítása és lelőhelyük megállapítása, a forrásmegosztás elősegítése. Emellett a hatalmas adatbázis jó minőségű bibliográfiai rekordjait a tagkönyvtárak felhasználhatják saját online katalógusuk céljaira.

A katalógus megtervezésének, építésének és adatokkal való feltöltésének munkálatai 2003-ban kezdődtek. 2004 végéig a nagy mennyiségű adat feltöltése volt a legfontosabb feladat (első szakasz). Ezt követte a szolgáltatás tesztelése és egy egyedi SUNCAT-azonosító létrehozása (második szakasz), majd a sikeres működés.

Napjainkban a SUNCAT keresi a helyét az elektronikus könyvtári környezetben az online olvasói és tájékoztató szolgáltatások között. Felmerült, hogy eredeti funkcióit ki kellene bővíteni olyan szolgáltatásokkal, hogy a kutatók kiválaszthassanak egy-egy szolgáltatást, megtehessék megrendelésüket, és legyen megoldva az egyes cikkek elérése (letöltése, megtekintése vagy beszerzése saját célokra) is. Mindez már egy kombinált szolgáltatási kalauz és dokumentumszolgáltatási vállalkozás képét vetíti előre; kialakításáról most kezdődik a szakmai vita.

A kutatók a következőket igénylik: a cikkek teljes szövegét, a cikkek nyomtatott változatát, az egyes folyóiratszámok vagy évfolyamok beszerzését könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatás keretében és az egyes számok tartalomjegyzékeiben való böngészést.

Ami a cikkek teljes szövegének beszerzését illeti, a használónak tudomásul kell vennie, hogy a nyomtatott cikkért el kell mennie a könyvtárba, vagy könyvtárközi kölcsönzést kell kezdeményeznie. Az online e-folyóiratok használata legtöbbször licencekhez van kötve. A tartalomhoz való hozzáférés megkönnyítése érdekében meg kell találni a „megfelelő példányt". A folyóiratok elektronikus változatainak megtalálásához segítséget ad az OpenURL használata. A kata-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lógusokban (és a SUNCAT-ben) célszerű lenne feltüntetni a nyílt hozzáférésű folyóiratokat, valamint a publikált cikkek intézményi és szakterületi archívumaira rámutató csatolásokat.
Amikor nincs lehetőség a dokumentum közvetlen elérésére, sem az adott könyvtári körben, sem az előfizetési licencek révén, akkor jön szóba a dokumentumszolgáltatás igénybevétele, a megfelelő üzleti modell szerint. Itt is felmerül a „megfelelő példány" felderítésének a problémája (nem kevésbé a fizetendő ár és a szolgáltatási módszer). A kérések kezdeményezésének és hitelesítésének rendszerét a könyvtáraknak és a használóknak közösen kell megtervezniük.
A könyvtárközi kölcsönzés (KKK) története szorosan összefonódott a központi katalógusokkal. A SUNCAT-ról elmondható, hogy tartalmazza a brit kutatók számára szükséges információk szinte teljes körét, különösen a nyomtatott folyóiratokra nézve. Amint a lelőhely-megállapítás biztos forrásaként tartják majd számon, várható a KKK forgalom fellendülése. A dokumentumszolgáltatásban és a KKK-ban Nagy-Britanniában továbbra is kitüntetett szerepe van a British Library dokumentumszolgáltató részlegének.
A tartalomjegyzék-szolgáltatások arra valók, hogy a cikkekig elvezessék a használót. Mivel még a legnagyobb aggregátor-szolgáltatások is csak a SUNCAT-ben regisztrált folyóiratok kis hányadát tartalmazzák, nincs lehetőség arra, hogy minden időszaki kiadványt valamely tartalomjegyzék-szolgáltatással összekapcsoljanak.
A következő időszakban három, egymással szorosan összefüggő teendő merül fel a SUNCAT fejlesztésénél: javítani kell a szolgáltatás minőségét, meg kell oldani, hogy a könyvtárosok saját állományuk adatait javíthassák, és meg kell vizsgálni a felmerült funkcióbővítés (megrendelés és hozzáférés/szolgáltatás) kérdéseit.
A SUNCAT a JISC szolgáltatáscsomagjának része, annak integráns részévé kell válnia. Ennek megvalósításához szoros együttműködésre van szükség a könyvtárak között, valamint az országos és a nemzetközi szolgáltatókkal egyaránt. A célszerű fejlesztésekhez meg kell ismerni a használók munkamódszereit, a webes szolgáltatás iránti igényeket. És nem utolsósorban meg kell tervezni SUNCAT-hez mint a használók számára ingyenes szolgáltatáshoz szükséges infrastruktúra hosszú távú finanszírozásának üzleti modelljét.

(Hegyközi Ilona)

Együttműködés

07/161

CAFFO, Rosella: La Biblioteca digitale: la strategia dell'Unione Europea e il servizio MICHAEL = Boll.AIB. 46.vol. 2006. 4.no. 399-405.p.

Az európai elektronikus könyvtár és a MICHAEL projekt

Digitalizálás; Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus könyvtár; Közgyűjtemény; Megőrzés

A „Google print" terve (öt nagy amerikai könyvtár – a New York Public Library mellett Harvard, Oxford, Stanford és Michigan egyetemi könyvtárai – állománya legnagyobb részének digitalizálása) 2000 decemberében látott napvilágot. 2005. januárban a francia nemzeti könyvtár igazgatója indította el a megbeszéléseket az európai reagálás szükségességéről. 2005 áprilisában pedig J. Chirac hat ország (Francia-, Olasz-, Német-, Lengyel-, Spanyol- és Magyarország) nevében közölte az Európa Tanács és az Európai Bizottság elnökeivel az Európai Digitális Könyvtár létesítésének szükségességére vonatkozó megállapítást.
Azóta ez a téma az európai közösségi politika napirendjének megkerülhetetlen része. Azóta született meg az e-Europe cselekvési tervet felváltó i2010 az európai információs társadalomról, és az Európai Bizottság ehhez kapcsolódó 2005. szeptemberi közleménye, az *i2010:*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

digital libraries. Világossá vált, hogy az európai digitális könyvtár eszméje nem korlátozódik a könyvek világára, sokkal inkább különféle anyagok és tárgyak (könyvek, dokumentumok, műalkotások, ásatási leletek, archeológiai lelőhelyek, fényképek, média stb.) digitális szurrogátumainak kezelését jelenti, és a szétszórt (azaz különböző helyeken és intézményekben őrzött) európai digitális kulturális örökség közös és többnyelvű hozzáférési pontját kínálja. Ennélfogva nem a hagyományos kezelési módok digitális környezetbe való áthelyezéséről van szó, hanem – többek között – azoknak a határoknak a megszüntetéséről, amelyek eddig elválasztották a műtárgyakat, a múzeumi gyűjteményeket a könyvtári-levéltári dokumentációtól, a kulturális és territoriális kontextustól.

Ha mindehhez hozzátesszük a párnai chartán alapuló, és újabban a lundi akciótervet felváltó és továbbfejlesztő, az i2010-hez igazodó dinamikus cselekvési tervvel (*Dynamic Action Plan*) is rendelkező, nemzetközileg ismert MINERVA projektet, előttünk áll az a környezet, melyben a MICHAEL projekt elhelyezkedik. A nemzeti képviselők csoportja (*NRG*) harmonizációs törekvéseinek eredményeként a MICHAEL szolgáltatás egy közös, szabványos modellen alapul, mely a könyvtárak, levéltárak, múzeumok digitális kulturális gyűjteményeinek leírására, és többnyelvű online hozzáférésére szolgál. A MINERVA eredményeit is felhasználva, maximálisan törekszik a nemzetközi szabványok alkalmazására. Annyiban járul hozzá az európai digitális könyvtár létrehozásához, hogy integrálja a kulturális örökség különböző szektorait, és egy közös archívumba helyezi a digitális gyűjtemények leírásait, hogy egy *open source* platformon alapuló többnyelvű európai portálon integrált módon legyenek hozzáférhetők. Ma a portálon keresztül néhány ezer olasz, francia és angol gyűjtemény érhető el, de jelen van további 11 európai ország is.

(Mohor Jenő)

07/162

VERBINA, N.F. - KUZINA, N.U.: Rossijskaâ nacional'naâ biblioteka v evropejskij organizaciâh i proektah (na primere Konsorciuma evropejskih naučnyh bibliotek) = Naučn.Teh.Bibl. 2007. 2.no. 39-43.p.

Az Oroszországi Nemzeti Könyvtár az európai szervezetekben és projektekben

Együttműködés -nemzetközi; Fejlesztési terv; Nemzeti könyvtár

A könyvtárak nemzetközi együttműködésének számos specifikus jellemzője van, amit az önállóan folytatott együttműködés tapasztalatai, a megfelelően képzett szakemberek száma és a pénzügyi korlátok határoznak meg. Az utóbbi években az oroszországi könyvtárak aktivitása nőtt a jelentős nemzetközi szervezetekben.

Az Oroszországi Nemzeti Könyvtár (Rossijskaâ nacional'naâ biblioteka = RNB) több, széles körben ismert nemzetközi és hazai projektben vesz részt. Állandó kapcsolatot tart fent a nagy könyvtárakkal, mint a Kongresszusi Könyvtár, a cseh, a lengyel, a magyar nemzeti könyvtár, a Brémai Egyetem könyvtára stb. Tagja az IFLA-nak, a CENL-nek (Conference of European National Librarians), a CERL-nek (Consortium of European Research Libraries), a LIBER-nek (Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche) és más nemzetközi szervezeteknek.

Az RNB 1993-ban kapcsolódott be az 1830 előtt megjelent régi könyvek adatait tartalmazó adatbázis építésére és karbantartására irányuló globális projektbe, kezdetben társult, majd 1994-től teljes jogú tagként. Az együttműködésben 16 európai országból több mint 70 könyvtár vesz részt. A Hand Press Book (HPB) adatbázis 1997 óta kereshető. Az adatbázisba az RNB először 2001-ben küldött több mint 4000 rekordot az Oroszországban 1701-1800 között nyugat-európai nyelveken, és 1725-1800 között oroszul kiadott könyvekről. Az adatbázisba ekkor kerültek az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

első cirill betűs rekordok.
1997-ben az RNB munkatársai részt vettek Stockholmban a Soros Alapítvány támogatásával a közép- és kelet-európai országok számára a régi könyvek feldolgozásáról szervezett oktató szemináriumon. Ennek nyomán az RNB rendszeresen szervez tanfolyamokat az orosz könyvtárak számára.
Annak érdekében, hogy az egyes tagok könnyebben elérhessék saját adatbázisukat a konzorcium új szervezeti formát vezetett be, az ún. klasztereket. Ilyen formában kedvezményes pénzügyi feltételekkel már több országban működnek könyvtári egyesülések, pl. Németországban, Olaszországban, Portugáliában stb. Az RNB 2003-ban vezette be ezt a formát harminc, értékes állománnyal rendelkező könyvtár összefogásával.

(Viszocsekné Péteri Éva)

07/163

HOCHMANN, Ján: Interoperabilita informačných systémov a Slovenskej Republike = IT lib. 11.roč. 2007. 1.no. 5-9.p. Bibliogr.

Res.angol nyelven

Az információs rendszerek interoperabilitása Szlovákiában

Együttműködés -belföldi; Együttműködés -nemzetközi; Információs társadalom; Kompatibilitás; Nemzetközi tájékoztatási rendszer; Szabvány

A tudomány és technika gyors ütemű fejlődése az információforrások rendkívüli mértékű megszaporodásához vezetett, amivel együtt megjelent az igény az információk hatékony és biztonságos cseréjének biztosítására. A valóban hatékony információcsere előfeltétele, hogy az egyes információs rendszerek képesek legyenek együttműködni egymással. Ezt az együttműködési képességet nevezik interoperabilitásnak. Az információk „kordában tartásának", magas szintű szervezésének, az információs rendszerek átjárhatóságának problémáját az egyes nemzeti kormányzatok, illetve európai uniós szervek is felismerték, és lépéseket tettek, hogy megfelelő intézményi rendszereket teremtsenek az elektronikus kormányzás megvalósításához, az államigazgatással kapcsolatos egyes szolgáltatások, ügyintézések interneten történő bonyolításához.
Az EU 2001 júniusában fogadta el az eEurope+ kezdeményezést, amelynek célja a csatlakozás előtt álló országok informatikai felzárkóztatása, az információs társadalom feltételeinek az érintett országokban való megteremtése volt. Szlovákia – a többi országhoz hasonlóan – komoly eredményeket ért el a technológiai felzárkózás terén, ugyanakkor az elektronikus kormányzati szolgáltatások színvonala egyelőre messze elmarad attól, ami egy információs társadalomban elvárható volna. Ahhoz, hogy a rendszerek átjárhatósága, az interoperabilitás megvalósuljon, szükséges a megfelelő törvényi, intézményi keretek biztosítása, az adatok felhasználásának szabályozása, a kormányzati szervek kommunikációjának egységesítése.
A rendszerek együttműködésének záloga a szabványosítás. Nem szabványos információs rendszerek esetén a kommunikáció az egyes intézmények közötti kétoldalú megállapodásokon alapul, ezért nehézkes: a kapcsolatok bonyolult hálója jellemzi. Standardizált rendszerek esetén az információáramlás jóval hatékonyabb, a nagyobb rendszerekre való rákapcsolódás egyszerűbb és költségkímélőbb. A biztonságos adatkezelés egyik eszköze a digitális (vagy elektronikus) aláírás. Az interoperabilitásra vonatkozó szabványoknak a biztonságosság, azon belül a digitális aláírás kérdését is kezelniük kell.
A kitűzött cél, hogy a papíralapú ügyintézést az elektronikus ügyintézés váltsa fel. Az Európai Interoperabilitási Keretrendszer (European Interoperability Framework) e cél érdekében az interoperabilitás három szintjét különbözteti meg: a *szervezeti interoperabilitás* az intézményi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

és törvényi feltételek kialakítását foglalja magában; a *szemantikai interoperabilitás* az információk helyes értelmezését biztosítja XML-sémák, valamint egyes folyamatok és elemek összekapcsolása révén; a *technikai interoperabilitás* az információs rendszerek és szolgáltatások összekapcsolásának, átjárhatóságának, biztonságossá tételének lehetőségeire vonatkozik.

A cikk szerzői szerint ahhoz, hogy Szlovákiában megvalósulhasson az információs társadalom, a következő irányelveket és javaslatokat érdemes szem előtt tartani:

- az adatszabványok létrehozásához szükséges általános alapelvek kidolgozása;
- az e-kormányzat XML-sémájára vonatkozó irányelvek megfogalmazása;
- a rendszerek közötti átjárhatóság (interoperabilitás) támogatása;
- adatszabvány-katalógus létrehozása;
- az e-kormányzatban használatos metaadatok szabványosítása;
- a terület szakértőivel való konzultáció;
- a partnercégek megfontolt kiválasztása;
- a szervezet technológiai potenciáljának mérlegelése, optimális, a gazdaságossági szempontot szem előtt tartó megoldás kiválasztása.

(Dancs Szabolcs)

07/164

KRBEC, Pavel - POKORNÝ, Jan - LEDÍNSKÝ, Martin: Interoperabilita v prostředí českých knihoven = IT lib. 11.roč. 2007. 1.no. 10-13.p.

Res.angol nyelven

Interoperabilitás a cseh könyvtárakban

Besorolási adatok jegyzéke; Együttműködés -belföldi; Információtechnológia; Nemzeti könyvtár

A cikk röviden bemutatja, milyen irányban fejlődik a könyvtárak együttműködés a Cseh Köztársaságban, különösen technológiai szempontból. Kiemeli a cseh nemzeti könyvtár vezető szerepét, és ismerteti azokat a legfontosabb projekteket, amelyek teljesen megváltoztatták a munkafolyamatokat, és sokkal hatékonyabbá tették a könyvtárak működését. Részletesen beszámol a Nemzeti Authority File létrehozásáról, amely a szerzői adatok régóta hiányzó egységes azonosítóit biztosítja a könyvtári munkához, valamint az Egységes Információs Kapu nevű projektről, amely a könyvtári katalógusok és az elektronikus adatbázisok integrálásával közös felületet kínál a felhasználók számára, egyidejűleg a bibliográfiai rekordok letöltését is lehetővé téve. Bevezet az interoperabilitás fogalmába, ismerteti a Csehországban legtöbbet használt technológiákat, így a MetaLibbel történő párhuzamos keresést, és a könyvtárak által használt más információs rendszereket.

(Autoref.)

Lásd még 147, 156, 175, 178-180, 185, 200, 204, 211, 231, 250

Jogi szabályozás

07/165

MOSSINK, Wilma: Publications électroniques et dépôts d'oeuvres en libre accés. Les étapes juridiques á suivre par les établissements universitaires et de recherche = Documentaliste. 43.vol. 2006. 5-6.no. 284-292.p. Bibliogr. 17 tétel.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Elektronikus publikálás és nyílt hozzáférésű archívumok: a vonatkozó jogi kérdések a felsőoktatási intézményekben

Elektronikus publikáció; Hozzáférhetőség; Megőrzés; Publikálás -tudományos kiadványoké; Szerzői jog

Az egyetemek és más kutatóintézetek számos jogi kérdéssel szembesülnek akkor, amikor nyílt hozzáférést biztosítanak tudósaik publikációihoz. A szerzők ritkán vannak tisztában jogi lehetősé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

geikkel, és nem feltétlenül ismerik a különbséget az engedélyezési licenc és a minden jogot megengedés között (átruházás vagy továbbadás révén). Fontos, hogy pontosan meghatározzák az automatikus átadás és a nyílt hozzáférésű archívumban való elhelyezés jogi feltételeit, azt, hogy ki milyen jogot birtokol, és hogy ezek a jogok hogyan oszlanak meg a szerző, az intézmény és a kiadó között. A tanulmány brit, holland és amerikai kezdeményezéseket és a hozzájuk fűzött észrevételeket ismerteti, valamint a Zwolle csoport, a SURF alapítvány és a SPARC csoport kezdeményezéseit. Sokféle licencet mutat be a publikáláshoz, terjesztéshez (pl. Creative Commons) és az elektronikus archiváláshoz.

(Autoref.)

Lásd még 194, 214, 243-244, 252

Könyvtárosi hivatás

07/166

LOR, Peter Johan: Salve! Ci sono bibliotecari in giro? Le prospettive della professione bibliotecaria nel 21° secolo = Boll.AIB. 46.vol. 2006. 4.no. 317-330.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Res. angol nyelven

Hahó! Járnak itt könyvtárosok? A könyvtárosi hivatás kilátásai a 21. században

Információtechnológia; Könyvtárosi hivatás

Az infokommunikációs technológia gyors és folyamatos fejlődése, a könyvtári állományok eltolódása az analógtól a digitális dokumentumok felé súlyos kérdéseket vet fel a könyvtárosok jövőjét illetően. A rotterdami Erasmus Egyetemen 1969-ben állították üzembe azt a 250 ezer kötetes zárt könyvraktárt, melyből kizárólag elektromechanikus robotok útján lehet hozzáférni a kért kötethez. Az azóta eltelt, és a most következő 37 év más területekről is kiszorítja-e könyvtári személyzetet? Képes-e a könyvtárosság tartani az ütemet a technológiai és a mélyebb társadalmi kihívásokkal? Lesz-e olyan foglalkozású embercsoport, amelyet könyvtárosként azonosíthatunk? A válaszhoz közelebb visz öt példa a jelenből.

Az ausztrál Southern Cross University több helyen ismertetett elektronikus könyvtára gyakorlatilag egy „elektronikus kampusz", ahol az egyetemi cselekmények mindegyike a legújabb technológia minél teljesebb használatával zajlik. A könyvtár az elektronikus szolgáltatások széles körét nyújtja. A könyvtár „minimalizmusát" és „hidegségét" a könyvtárosok magas szintű segítsége oldja, és nagy súlyt helyeznek a felhasználóképzésre.

A holland királyi könyvtár a legmodernebb eszközöket használja a nemzeti könyvtári gyűjtemény átörökítésére a jövő számára. A Metamorfoze konzerválási program mellett a *Het geheugen van Nederland* (Hollandia emlékezete) program a nemzeti örökség digitalizálását és internetes hozzáférhetővé tételét szolgálja, az elektronikus publikációk archiválását célzó „e-Depot" pedig európai és nemzetközi összefüggésben is jelentős kezdeményezés.

Szingapúr nemzeti könyvtári testülete (*National Library Board Singapore*) a „városállam" nemzeti könyvtárán kívül három regionális, húsz „községi" és tizenöt gyermekkönyvtárat tart fenn. Mindegyikük gazdag AV- és elektronikus állománnyal, gyakran látogatott honlappal rendelkezik. A lakosság 42%-a beiratkozott könyvtárhasználó. A testület – honlapjának (www.nlb.gov.sg) tanúsága szerint – a lehetőségek, programok és szolgáltatások széles, innovatív és fantáziadús körét nyújtja a lakosságnak.

A kolumbiai Medellín több mint kétmilliós városa a '90-es évek végéig a nemzetközi kokain-kereskedelmi kartellek székhelyeként volt ismert. A szociális biztonságot szolgáló alapok által fenntartott mintegy 130 könyvtár egyikét a városban és környékén (Antioquia) a *COMFENALCO* alapítvány tartja fenn 1979

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

óta. A könyvtári rendszer ma egy központi és hat fiókkönyvtárat, két gyermekolvasótermet, és a kórházakat, iskolákat, börtönöket, idősek otthonait és üzemeket ellátó szolgáltatásokat foglal magában. A lakosság lélekszámához képest szerény a 300 olvasói férőhely és a 45 ezer kötetes állomány, ám annál aktívabb a szolgáltatások köre: könyvkonténerek körözése munkahelyeken és iskolákban; hetenként kihelyezett kis könyvgyűjtemények nyilvános helyeken, üzletekben; kölcsönzőkioszkok (300 kötettel) a buszmegállókban, olvasási program női elítélteknek; családi olvasási programok stb. Mindez abból a meggyőződésből indíttatva, hogy a közkönyvtár a társadalmi befogadás egyik tényezője kell, hogy legyen.

Kenyában tevék, Zimbabwében szamarak segítik a távoli területek könyvtári ellátását. A szamárfogat napelemes elektronikus szolgáltatásokat „visz házhoz".

A példák azt illusztrálják, hogy a 21. század könyvtárosai a legkülönfélébb feladatokat látják el, különböző intézményekben és különféle körülmények között. Éppen ez a sokféleség lehet a kulcsa a könyvtáros szakma túlélésének, hiszen ez tesz képessé arra, hogy fontos pozíciókat találjunk meg és foglaljunk el a formálódó információ-ökológiában. A könyvtárosság olyan multidimenzionális szakma, amelynek sok elnevezése lehet, a könyvtáros generikus szerepe azonban az információközvetítésben („informediáció") határozható meg. Ennek feladatait a kiválasztás, beszerzés, megóvás, kereshetővé rendezés, forrásfeltárás, hozzáférés fogalmakkal lehet összefoglalni. Ezek a kategóriák nem állnak távol a hagyományos könyvtári funkcióktól, ám ahogy a környezet fejlődik és alakul, jelentős eltolódásokra van szükség a tartalom és a hangsúlyok tekintetében.

A ma könyvtárosának (információközvetítőjének) *képességei* közé kell, hogy tartozzon a PR-szakértelem, a didaktika, igazgatás, kommunikáció, marketing, szervezés, problémamegoldás. *Ismeretei* terjedjenek ki az információ- és ismeretökológia, ismeretszervezés, információs gazdaságpolitika, információs jog, használó-lélektan, társadalomdinamika területeire is, a széles körű és magas szintű általános műveltség és a konkrét szakmai ismeretek mellett. *Jellemző tulajdonsága* legyen a rugalmasság, alkalmazkodás, kreativitás, a kísérletező és vállalkozó kedv, nyitottság a saját intézményen és saját országon túli gondolatokra és tapasztalatokra, kommunikatív képesség, kíváncsiság az emberekre és a világra, szociális és kulturális érzékenység. *Értékrendjében* szerepeljen az információ-hozzáférés és a gondolatok kifejezésének szabadsága (az emberi jogok egyetemes nyilatkozatának 19. szakasza szerint); a meggyőződés, hogy az egyéneknek, a közösségeknek és a szervezeteknek társadalmi, oktatási, kulturális, demokratikus és gazdasági jólétük érdekében szükségük van az információkhoz és az eszmékhez való egyetemes és egyenlő hozzáférésre, és hogy a magas színvonalú könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások segítik a garantált hozzáférést.

(Mohor Jenő)

07/167

HARDY, Georgina - CORRALL, Sheila: Revisiting the subject librarian. A study of English, Law and Chemistry = J.Librariansh.Inf.Sci. 39.vol. 2007. 2.no. 79-91.p. Bibliogr.

Újra a szakreferensekről - három tudományterület vizsgálata alapján (angol nyelv és irodalom, jog és kémia)

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Könyvtári hivatás; Szakreferens-szolgálat

A szakreferensek jövőbeni sorsát leginkább a technológiai fejlődés és a szigorodó anyagi feltételek befolyásolják. A helyzet megismerésére 32 szakreferenst kérdeztek meg brit egyetemi könyvtárakban, akik az angol nyelv, a jog és a kémia területén dolgoznak. Bár számos elnevezéssel találkoztak, amelyek általánosak, hagyo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mányosak, információs vagy kapcsolati hangsúlyúak voltak, a legtöbb régi és új egyetemen még mindig leginkább a „könyvtáros" szó a használatos.
Az e munkakörben dolgozók számos tevékenységbe vannak bevonva, azonban munkájuk középpontjában a kapcsolattartás és az információs írástudás oktatása áll. Egyre többet használják az elektronikus médiát, egyre inkább bevonják őket a tanrend szerinti oktató munkába, és igen kevéssé vesznek részt a feldolgozó (katalogizáló, osztályozó-indexelő) tevékenységben. Szakmai ismereteik és a szükséges technikai jártasság mellett kívánatos (megkívánt, szükséges) tulajdonságaik és képességeik az oktató és a kapcsolattartó-kommunikációs munkához szükségesek: főként a pedagógiai és az interperszonális képességek tűnnek fontosnak, ugyanakkor a szakterülethez tartozó ismeretek szükségessége nyitott kérdés maradt.
A kapcsolatok kezelésében és építésében a kommunikációs képességek döntő tényezőnek számítanak, ám nagyobb szerepe van a proaktivitásnak és a személyes megközelítésnek, mint a kapcsolattartás olyan formális eszközeinek, mint a „kijelölt kapcsolattartó", vagy a mindenféle bizottságban való részvétel. Ugyancsak fontosnak tűnik a célközönség számára megfelelő közvetítő kiválasztásának képessége is. Az összehasonlítások több azonosságot, mint különbséget mutatnak az egyes szakterületek között. A régi és az új egyetemek között a poszt elnevezésében és a formális kommunikációs mechanizmusok használatában mutatkozik némi hangsúlyeltolódás. Noha a vizsgálatból komoly következtetéseket nem lehet levonni, az látszik, hogy a szakreferenseknek a webalapú környezetben is fontos, hasznos szerepük van.

(Mohor Jenő)

07/168

WEECH, Terry L. - KONIECZNY, Alison M.: Alternative careers for graduates of LIS schools. The North American perspective - an analysis of the literature = J.Librariansh.Inf.Sci. 39.vol. 2007. 2.no. 67-78.p. Bibliogr.

Másfajta életpályák a könyvtárosképző intézményekben végzettek számára. Észak-amerikai példák, szakirodalmi szemle alapján

Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Szakirodalmi szemle [forma]

A tanulmány a könyvtáros karrierrel és az ahhoz kapcsolódó alternatív karrierlehetőségekkel foglalkozó irodalmat tekinti át. Az alternatív álláslehetőség megfogalmazása sok mindent takarhat: általában ha egy LIS (könyvtár- és információtudományi) diplomával rendelkező személy olyan munkát végez, amely nem feltétlenül LIS diplomát igényel, az alternatív karriernek számít.
Az írás példákkal is szolgál az alternatív karrierlehetőségekről, például a marketing, kiadói tevékenység, adománygyűjtés vagy a számítástechnika (rendszerelemzők, webmesterek, internetbiztonsági szakértők), e-kereskedelem területén.
A szakirodalom elemzése alapján a végzett könyvtáros hallgatók állásmintái két csoportra oszthatók: 1. könyvtárosok vagy könyvtáros csoportok anekdotikus beszámolói, 2. sajátos LIS közösségek tanulmányozása kérdőívek alapján. Az előbbi csoport kvalitatív kutatás, a második csoport kvantitatív módszer. Az esettanulmányokat, interjúkat és hasonló módszereket használó kvalitatív módszertan kiegészítheti és gazdagíthatja a kvantitatív kutatásból származó eredményeket, és alapot biztosíthat a további kutatáshoz.
Az anekdotikus beszámolókban az író saját vagy mások tapasztalatait mondja el a nem tradicionális LIS állásokról. Vannak olyanok is, melyek az anekdotikus és a vizsgálati módszertant egyszerre alkalmazzák. Ezekből kiderül, hogy a más munkaterületeken legjobban alkalmazható LIS-készségek, tulajdonságok: az információforrások ismerete, az információ- és adatszervező képes-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ségek, jó problémamegoldó képesség, az interperszonális készségek, közszolgálati mentalitás. A felsorolt más szakmák pedig: a kommunikációs tanácsadó, adománygyűjtő jótékonysági intézményeknek és nonprofit szervezeteknek, vállalati adatmenedzser- és internetbiztonsági szakértő, könyvkereskedő, mesemondó, időseknek programszervező. A munkahelyváltás okai között személyes jellegűek (pl. családalapítás) és hivatáshoz kapcsolódóak (előző munkahely elvesztése, magasabb fizetés, más szakmák felfedezésének igénye, lehetőség valami új megtanulására stb.) egyaránt szerepelnek.

A technológiai fejlődésnek és a LIS tananyag változásának köszönhetően pedig a könyvtártudomány területén végzettséget szerzők karrierlehetőségei tovább fognak bővülni.

A *kutatási beszámolók* három kategóriára bonthatók:

1. a kutatási irodalom, szemletanulmányok áttekintése,
2. LIS végzettségűek regionális és országos elhelyezkedéséről történt átfogó kutatások egy központi forrásban (Library Journal) megjelentetve,
3. sajátos csoportokról vagy friss diplomásokról végzett egyéni kutatások. Ez utóbbi részben az USA-ban és Kanadában, részben az ezeken kívüli területeken (Dániában, Ausztráliában, Dél-Afrikában és Szingapúrban) végzett kutatások eredményei kerültek be.

Az irodalom áttekintése alapján megállapítható, hogy a magánszektorban dolgozók nagyobb fizetéssel rendelkeznek, s hogy az alternatív állások iránti érdeklődés megnőtt. Több okot is említhetünk erre: technológiai hajtóerő, a munkával kapcsolatos csalódások, nagyobb fizetés reménye, új ismeretek megszerzésének lehetősége stb. A könyvtárosképző intézményeknek információt kell szerezniük a jelentkezők és hallgatók karrierhez kapcsolódó igényeiről, és végzőseik munkahelyi elhelyezkedéséről. Így lesznek csak képesek arra, hogy a tananyaggal a hallgatók igényeit kielégítsék, és képességeiket a kívánt szintre fejlesszék.

A könyvtárosképző intézményeknek több karriert vizsgáló felmérés kellene végezniük a jelentkezők körében. Ez részét képezhetné a jelentkezési folyamatnak. A válaszadás arányának növelése érdekében szükséges lenne bizonyos technikák alkalmazását bevezetni, mint például a nem válaszolók újból és újbóli megkérdezése, s a válaszadók ajándékokkal történő jutalmazása. Végül, de nem utolsósorban fontos lenne egy bizonyos fokú hűség kialakítása a hallgatókban a szakma iránt még a tanulmányaik során.

(Szénászky Mária)

07/169

FALLIS, Don: Information ethics for twenty-first century library professionals = Libr.Hi Tech. 25.vol. 2007. 1.no. 23-36.p. Bibliogr.

Információs etika a huszonegyedik századbeli könyvtári szakemberek számára

Adatvédelem; Könyvtárosetika; Szakirodalmi szemle [forma]; Szellemi szabadság; Tájékoztatás; Továbbképzés

A cikk hangsúlyozza, mennyire fontos az információs etika a 21. század könyvtárosai számára. Szemle keretében idézi fel különböző szerzők véleményét arról, hogyan vonatkoztatható az információs etika azokra az etikai problémákra, amelyekkel a könyvtárosok napi munkájuk során szembesülnek. Annak érdekében, hogy ezeket hatékonyan kezeljék, alaposan ismerniük kell az információs etikát. A szakmai etikai kódexek nyújthatnak ilyen ismereteket, de ez nem elegendő. Az információs szakemberek képzésének része kell, hogy legyen az információs etikával foglalkozó kurzus. E tanfolyamok során a könyvtári szakemberek megértik az etika elméletét, és elsajátítják, hogyan alkalmazhatják a gyakorlatban, konkrét esetekben. A tanfolyamok során világossá válik a kapcsolat az információs etika és a könyvtárosi hivatás között. A cikk tömör beve-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zetést nyújt az információs etika területére.

(Autoref. alapján)

07/170

HIMMA, Kenneth Einar: Foundational issues in information ethics = Libr.Hi Tech. 25.vol. 2007. 1.no. 79-94.p. Bibliogr.

Az információs etika alapvető kérdései

Könyvtárosetika; Szakirodalom -filozófiai [forma]

Az információs etika az etikai és filozófiai kutatás önálló területeként alakult ki. Számtalan tudományos folyóirat foglalkozik azokkal az etikai kérdésekkel, amelyek az új információtechnológiával kapcsolatban felmerülnek: ilyenek pl. a szellemi tulajdon, az információszabadság, a könyvtárosokat és információs szakembereket érintő biztonsági kérdések. Ezenkívül évente több nemzetközi konferencia témája is az információs etika. Nem túlzás azt állítani, hogy az információs etika az elméleti kutatásoknak legalább olyan fontos területe, mint az orvosi etika. A szerző áttekinti az információs etika irodalmát, kiemelve az alapvető kérdéseket, és értékeli az egyes megállapításokat.

(Autoref. alapján)

Lásd még 212, 222

Oktatás és továbbképzés

07/171

TAMMANO, Anna Maria: La qualitá della formazione universitaria delle scuole di biblioteconomia in Europa = Boll.AIB. 46.vol. 2006. 4.no. 343-356.p. Bibliogr. 32 tétel.

Res. angol nyelven

Az egyetemi könyvtárosképzés minősége Európában

Hatékonyság; Könyvtárosképzés -felsőfokú

A „bolognai folyamat", azaz az egyetemek reformjának a bolognai nyilatkozatot követő folyamata most nagy lehetőséget és kihívást jelent Európa könyvtárosképző intézményei számára. A kormányok lehetősége arra, hogy elősegítsék és támogassák a felsőoktatási intézmények nemzetközivé válását és szükséges változásait. Az európai országok megújított jogszabályokkal reformálják az egyetemeket, a közös képzési architektúra és az átláthatóbb képzési kínálat irányában. Kihívás annyiban, hogy meglehetősen nehéz valódi európai együttműködést elérni az egyetemi oktatás egészének jobbítása érdekében.

A fő cél az lenne, hogy minden egyes hallgató szabadon mozoghasson az egyetemek között, és végzése után az egész európai munkaerőpiacon azonos eséllyel kereshessen munkahelyet. A bolognai folyamatot mind ez idáig politikusok vezényelték; most már ideje, hogy a szakmai rész aktivizálódjon. Az átjárhatósághoz ugyanis kölcsönös bizalom szükséges, ezt pedig a minőségbiztosítás alapozhatja meg. A képzés végeredményét (*learning outcomes*) figyelő minőségbiztosítás leginkább az egyénekre alapoz: mit oktat az adott intézmény személyzete, mit (lesznek) képesek elvégezni a hallgatók. A képzési folyamatra összpontosító minőségbiztosítás elsősorban az ipari szabványok (ISO 9000, TQM, EFQM) alkalmazást jelenti. A minőségakkreditációs rendszerek legtöbbje a programokon (vagy a formális képzésen) alapul. Ebben az esetben a figyelem a funkcionalitásra irányul, mint pl. a szükségletek elemzése, a célok és a tanmenet megtervezése, az oktató és nem oktató személyzet, a rendelkezésre álló források és a költségvetés. A minőség mutatói többek között az egyensúly a résztvevők elvárásai és az oktatási kínálat, a célok, a küldetés és az intézmény társadalmi környezete között.

Oslóban mutatták be az IFLA-konferencián a mintegy 160 könyvtárosképző intézményre kiterjedő felmérés eredményeit, melynek kérdőíveit 33 európai intézmény kapta, és 28 (85%)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

válaszolta meg. Legtöbbjüknek van valamilyen minőség-akkreditációs rendszere, 71%-ban azt a kormány (vagy annak valamilyen szerve) biztosítja, 36%-uk esetében ez párosul az egyetem belső minőség-ellenőrzési rendszerével. Ez meglehetősen eltér az amerikai (és nagyrészt az angol nyelvű területeken működő) gyakorlattól, ahol az akkreditáció főként a szakmai szervezeteken alapul (az európai könyvtárosképzésnek ez mindössze 7%-ában fordul elő). Az európai országok mindössze 11%-ában nincs minőség-akkreditációs rendszer. Az európai könyvtárosképzés minőség-akkreditációs folyamata általában periodikus jellegű (68%), mely egy előzetes önértékelő jelentés bekéréséből (57%) ezt követően (vagy kombináltan) külső szakértők helyszíni látogatásából (54%), majd összefoglaló jelentés készítéséből áll. (Ez utóbbi az esetek 43%-ában nem készül, ha készül, többnyire nyilvános, bár 7% esetében csak az érintettek számára hozzáférhető.) Európában a legnépszerűbb minőségi mutatók a tartalom megtervezettsége és a források megléte, azaz nagy az *input*ra fektetett hangsúly. Az esetek felében komoly minőségi mutatónak számítanak a hallgatókra vonatkozó mennyiségi adatok (beiratkozás, lemorzsolódás stb.) is. A bolognai folyamat elsősorban a végeredményre, a „learning outcomes"-ra koncentrál, a felmérés szerint viszont az intézmények mindössze 54%-a használja ezeket a mutatókat. Ugyancsak fontos mutatónak ítélik a hallgatók bevonását az értékelésbe; az európai könyvtárosképző intézmények 71%-ában a hallgatók részesei a minőségbiztosításnak.

Összegezve: a minőségbiztosítás a könyvtárosképzés jobbításának és megújításának egyik eszköze lehet, ugyanakkor lehetőséget teremt a jobb eredmények elérését segítő nemzetközi együttműködéshez is.

(Mohor Jenő)

07/172

TIHONOVA, Elena Valer'evna: Sistema bibliotečnogo obrazovaniâ v Italii = Bibliotekovedenie. 2006. 6.no. 116-119.p. Bibliogr. 8 tétel.

Könyvtárosképzés Olaszországban

Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Könyvtárügy története

Olaszországban a könyvtáros szakma nem tartozik az elismertek közé, a társadalom nem is értékeli. Ez az egyetlen ország, ahol nincsenek a többi országhoz hasonló kritériumok, a könyvtárosok képzésének nincs tudományos programja.

Történetileg visszapillantva a könyvtárosképzés fejlődését 1859-től, a központosított közoktatásra vonatkozó, ún. Casati-törvény elfogadásától lehet követni. Bár ez minden oktatási intézményre és minden szakterületre kiterjedt, mégsem volt hatással a könyvtárosok képzésére. A könyvtáros iskolák alapítására 1907-ben elfogadott Gentile-rendeletet sem hajtották végre. Ezért a 19. század végén, a 20. század elején a könyvtárosok inkább munkatársaiktól tanulták meg a szakmát. A helyzetet az magyarázza, hogy egy 1862. évi törvény szerint az állami alkalmazottak nem taníthattak az egyetemeken. Ezt a törvényt 1908-ban módosították, hatályba azonban csak 1923-ban lépett. Fontos esemény volt 1924-ben az első egyetemi könyvtáros iskola megnyitása, amelyet azután számos egyetem követett (Pádua, Bologna, Firenze, Pisa). Ettől az időtől kezdve a könyvtárosképzéssel több szakmai körben is foglalkoztak, a témáról azonban csak 1970-ben jelentek meg az első tudományos publikációk. A vitákban fontos szerepet játszott az Olasz Könyvtárosok Egyesülete (AIB), felhívva a figyelmet a könyvtárak szociális intézményi feladatain túl a könyvtártudományra és a könyvtáros szakmára. A 20. század végén, a 21. század elején lényeges változások mentek végbe: a könyvtáros hivatást az oktatási programok,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a foglalkoztatás jövője és helyzete figyelembevételével kezdték vizsgálni.

A könyvtárosképzés felépítése:

- felsőfokú képzést megelőző oktatás,
- tanfolyamok a könyvtárügyről,
- egyetemek könyvtári tanszékei,
- egyetemen kívüli tanfolyamok,
- posztgraduális képzés,
- rövid, intenzív tanfolyamok, továbbképző tanfolyamok.

Felsőfokú képzést megelőző oktatás több egyetemen is folyik. Az itt kapott bizonyítvány a könyvtáros munkáját segítő munkakör betöltésére jogosít. A könyvtárügyről különböző intézmények és állami szervek szerveznek tanfolyamokat, pl. a kulturális minisztérium, egyetemek, regionális helyhatóságok, magáncégek.

Néhány évvel ezelőtt az egyetemeken a könyvtárosképzés a művészeti karokon folyt, csak az utóbbi években jelentek meg saját iskolával rendelkező, speciális karok. Korábban úgy tartották, hogy a könyvtári tanulmányok során csak a gyakorlati kérdésekkel kell foglalkozni. Egyre többen vallják azonban, hogy egyenlő mértékben kell fejleszteni a szakma tudományos és gyakorlati oldalát.

1975-től indult az egyetemeken kívüli könyvtárosképzés. Sok tanfolyamot a helyhatóságok és a kulturális intézmények szerveztek, mert nem volt elegendő szakképzett munkaerő. Az utóbbi időben megjelentek olyan tanfolyamok is, amelyeket kereskedelmi alapokon szerveznek.

Posztgraduális képzés egyedül a római La Sapienza Egyetem levéltárosi és könyvtárosi iskolájában folyik. A képzés három szakiránya: írástörténész-levéltáros, könyvtáros és kézirattáros. A Vatikáni Könyvtár mellett működik a könyvtártudományok, paleográfia, diplomácia és levéltári tudományok iskolája. Az itt folyó egyéves posztgraduális képzésben évente több mint száz hallgató vesz részt. Ez az iskola tekinthető az elméleti és gyakorlati oktatás, az egyetem és a könyvtár közötti együttműködés példaképének. Ugyancsak ide tartozik a Firenzében 1988 óta folyó posztgraduális képzés, ahol három év után a hallgatók két diplomát kapnak, könyvtárosit és levéltárosi-paleográfusit.

Az intenzív rövid és a továbbképző tanfolyamok az állami szektort érintik, ahol a leendő alkalmazottaknak köztisztviselői vizsgát kell tenniük. A vizsga írásbeli és szóbeli részből áll, és csak az utóbbi harminc évben a szóbeli vizsgán vannak kifejezetten könyvtári ismereteket érintő kérdések.

A könyvtárosképzési programok a kutatás egyik fontos területe. 1989-ben az AIB a szakképzés tanulmányozására külön bizottságot hozott létre. A szakma fejlesztésének egyik módja tudományos kutatások folytatása, viták a szakfolyóiratokban. Az olasz szakemberek véleménye szerint azonban erre a célra nincs megfelelő szakfolyóirat.

Az AIB-vel szemben elvárás, hogy fordítson több időt és vegyen részt aktívan a szakképzés fejlesztésében. Így tudja csak megvédeni a szakma érdekeit és meggyőzni a kormányt arról, hogy a könyvtáros is ugyanolyan fontos a társadalom számára, mint a többi szakma képviselői.

(Viszocsekné Péteri Éva)

07/173

DONCHENKO, Natalia - KERZUM, Irina: Between slump and hope. Library and informations science education in Russia = Int.Inf.Libr.Rev. 38.vol. 2006. 4.no. 181-184.p.

Válság és remény között. A könyvtár- és információtudományi képzés Oroszországban

Könyvtárosképzés -felsőfokú; Tanterv, óraterv

Az Oroszországi Föderációban folyamatosan átalakul a felsőfokú könyvtárosképzés: ezt a gyors változások indokolják. Mielőtt azonban a nemzetközi információs társadalomba integrálódna az ország, néhány súlyos gonddal is meg kell még küzdenie: így a rendkívül alacsony életszínvonallal (89. hely a világlistán) és a kulturális szféra alacsony állami támogatottságával (0,7%). Problémát jelent az olvasás iránti érdeklődés és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az olvasáskultúra színvonalának csökkenése is. Mindezek ellenére a könyvtárak még mindig a legdemokratikusabb kulturális intézmények, és komoly igény van rájuk. (Elsősorban a magas könyvárak és az új, gazdasági ismereteket nyújtó képzőintézmények hiányzó könyvtárai miatt magas a beiratkozott olvasók száma.) Oroszországban a 130 ezer könyvtárat évente egymillió látogató keresi fel, de jelentős eltérések mutatkoznak a különböző régiók ellátottsága között (olykor tízszeres ez a különbség az egy-egy olvasóra eső támogatást tekintve); az olvasók közel 70%-a diák.

Jelenleg huszonhat felsőoktatási intézményben folyik könyvtárosképzés. 2002-ben a könyvtártudományi tanszékek könyvtár- és információtudományi tanszékekké alakultak, ezzel párhuzamosan kidolgozták a képesítés új állami követelményrendszerét is, ami az addigi könyvtáros-bibliográfus végzettséget váltotta fel. Olyan szakemberek képzése a cél, akik egyaránt jártasak a hagyományos és az elektronikus szakirodalomban. Az új szakképesítési rendszerrel összhangban a kapott diploma négyféle: könyvtáros-bibliográfus, az automatizált információs források szakértője, az információs szakirodalom elemzője, információs menedzser.

A könyvtáros-informatikus szakosok tantervében az alábbiak szerepelnek: általános tárgyak, az országos vagy regionális tanterv tárgyai, a diákok által választható tanterven kívüli tárgyak és fakultatív tárgyak. Csak az első csoport kurzusai kötelezőek valamennyi intézményben. A könyvtár- és információtudományi tanterv az alábbi tárgyakból épül fel:

1) általános humán és társadalomtudományi tárgyak: idegen nyelv, kulturális tudományok, politikatudomány, pedagógia, szociológia, filozófia, közgazdaságtan, orosz nyelv és beszédkultúra, testnevelés,
2) szaktárgyak: könyvtári állomány, vezetés, könyvtári szolgáltatások, könyvtári katalógusok, könyvtári dokumentumok és technikák, könyvtári bibliográfiák, külföldi bibliográfiák, regionális bibliográfiák, matematika és alkalmazott informatika.

(Új az orosz nyelv és beszédkultúra, valamint a matematika és alkalmazott informatika.)

Az 1918-ban alapított szentpétervári egyetem 1967 óta képez könyvtári szakembereket (itt tanul a legtöbb diák is), mégpedig három – nappali, esti és levelező – tagozaton. (2005-ben 100 nappalis, 40 estis, 85 levelező hallgatója volt.) Az esti tagozatosok heti négy alkalommal járnak egyetemre (összesen 250 hallgató), zömmel a nemzeti és az akadémiai könyvtár, valamint városi közkönyvtárak munkatársai; 1217 diák tanul levelező tagozaton háromféle tanterv alapján – iskolai végzettségüknek megfelelően; ők évi 2-3 alkalommal 40-50 napot töltenek a tanszéken. (A másoddiplomások egyéni tanterv szerint haladnak.)

Jelenleg a szakmai továbbképzés rendszerének a kidolgozása folyik.

(Murányi Lajos)

07/174

DURRANI, Shiraz: Learning by doing. Lifelong learning through innovations projects at DASS = Aslib Proc. 59.vol. 2007. 2.no. 187-200.p. Bibliogr.

Gyakorlati szempontú oktatás és tanulás – innovációs projektek alkalmazása a London Metropolitan University Alkalmazott társadalomtudományi tanszékén

Esettanulmány [forma]; Gyakorlati képzés; Információszervezés; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Oktatási anyag; Oktatási módszer; Továbbképzés

A London Metropolitan University alkalmazott társadalomtudományi tanszékén megváltoztatták az információmenedzsment oktatásának gyakorlatát. A változás lényege abban áll, hogy a reflektív tanulás módszerét mind az oktatási, mind a tanulási folyamatban meghonosítják, különböző projektek, illetve modulok keretében; újabban az információszolgáltatás területét is beleértve.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az egyetemi oktatást a globális feltételek változásai állítják kihívások elé. A tanszéken zajló változások folyamatosak, az elért eredmények mérlegét még nem lehet megvonni. A Quality Leaders Project (QLP) keretében végzett külső értékelés egy újabb lehetőség ennek a megközelítésnek a vizsgálatára, a munkaadók és a hallgatók válaszai további iránymutatást jelentenek a jövőbeni folytatáshoz.

Az információszervezés oktatásában változásokra van szükség. Megoldást jelenthet az egyetemi tanterv és a tanulási gyakorlat megváltoztatása, illetve a közvetlen beavatkozás kísérleti projektek révén. A tapasztalatok alapján olyan új oktatási modell alakulhat ki, amelynek középpontjában az élethosszig tartó tanulás áll. A cikkben ismertetett elképzelések és gyakorlati megoldások sok helyütt felhasználhatók: az oktatástól a tanuláson és a menedzsmenten át az információs szektorig.

(Autoref. alapján)

07/175

BEDNAREK-MICHALSKA, Bożena: E-learning model for Polish libraries: BIBWEB = El.Libr. 25.vol. 2007. 1.no. 80-89.p. Bibliogr.

E-tanulási modell a lengyel könyvtárak számára, a BIBWEB

Együttműködés -nemzetközi; Számítógép-hálózat; Továbbképzés

A cikk áttekintést ad a lengyel könyvtárügyről és bemutatja, hogyan vezették be és bonyolították le a könyvtárosok BIBWEB online tanfolyamát. A lengyel könyvtárak jelentősen megerősíthetik az információs és tudástársadalomban betöltött szerepüket, ha szélesítik kínálatukat az internetelléréssel és az e-tanulással kapcsolatban. 1999-ben Németországban hasonló volt a helyzet, mint most Lengyelországban. Erre reagálva a Bertelsmann Alapítvány „BIBWEB – internetes képzés könyvtárosok számára" (ld. www.bibweb.de) címmel három modulból álló online tanfolyamot indított, amely nagyon sikeresnek bizonyult Németországban. Ezért célszerűnek látszott a meglévő tanfolyami anyagot lefordítani, és a lengyel könyvtári igényekhez igazítani. A Bertelsmann Alapítvány és két projektpartnere, a Varsói Egyetemi Könyvtár és az „Elektroniczna Biblioteka" (EBIB) könyvtári információs szolgálata közösen fejlesztette ki a lengyel nyelvű online tanfolyamot (ld. www.bibweb.pl), és 2003 óta kínálja az interneten a speciális célcsoportnak. A cikk bemutatja a nemzetközi oktatási program előnyeit és az e-tanulással kapcsolatos lengyel tapasztalatokat, amelyek hasznosak lehetnek más országok számára is.

(Autoref. alapján)

Lásd még 168, 179

Szabványok, normatívák

07/176

Les normes de conception, gestion et maintenance de thésaurus. Évolutions récentes et perspectives = Documentaliste. 44.vol. 2007. 1.no. 66-74.p.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Tezauruszok készítésének és karbantartásának szabványai: fejlemények és kilátások

Tézaurusz; Szabvány -könyvtári

A tezurusz-építés amerikai és angol szabványainak utóbbi revíziója után az ADBS (a francia könyvtáros egyesület) munkacsoportja azt mérlegelte, eljött-e az ideje a vonatkozó francia és nemzetközi szabványok felülvizsgálatának is. A munkacsoport tanulmányozta, hogy az új szabványok mennyire foglalkoztak az információkereső nyelvek problémáival, hogyan vonatkoztathatók a taxonómiák és ontológiák a tezauruszokra, és mennyire innovatívak. A cikk az új szabványok

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

részletes vizsgálatának eredményeit közli a korábbi változatukkal, illetve a vonatkozó francia és a nemzetközi szabványokkal való összehasonlításban.

(Autoref.)

Lásd még 163

Egyesületek, konferenciák

07/177

SCHLEIHAGEN, Barbara: Aktionen und Resolutionen für Informationsfreiheit weltweit. Seit zehn Jahren setzt sich der IFLA/FAIFE-Ausschluss für ungehinderten Wissenzugang und Meinungsfreiheit ein = BuB. 59.Jg. 2007. 3.no. 188-194.p. Bibliogr. lábjegyzetben.

Res. angol és francia nyelven

Tíz éves az IFLA-nak az információk szabad hozzáférésével és a szabad vélemény-nyilvánítással foglalkozó bizottsága (FAIFE)

Egyesület -könyvtári -nemzetközi; Hozzáférhetőség; Szellemi szabadság; Tájékoztatás szabadsága

Az IFLA FAIFE (Free Access to Information and Freedom of Expression) nevű bizottsága tíz évvel ezelőtt jött létre az IFLA akkori közgyűlésének döntésére. A német könyvtárosok küszöbön álló lipcsei kongresszusa, mely az Információ és etika címet viseli, alkalmat nyújt arra, hogy közelebbről áttekintsük a bizottság tevékenységét. A FAIFE nemzetközi törekvéseit az ENSZ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 19. cikkelye határozza meg: „Minden személynek joga van a vélemény és a kifejezés szabadságához, amely magában foglalja azt a jogot, hogy véleménye miatt ne szenvedjen zaklatást, és hogy határokra való tekintet nélkül kutathasson, átvihessen és terjeszthessen híreket és eszméket bármilyen kifejezési módon." A bizottság ennek érdekében stratégiákat dolgoz ki, szemináriumokat és szakértők számára konferenciákat szervez, sajtóközleményeket ad ki az információszabadsággal való visszaélésekről a könyvtárakban, valamint nemzeti és nemzetközi szintű projekteket irányít. A FAIFE minden olyan esetben reagál, tanácsot és segítséget nyújt, amikor könyvtárak vagy könyvtárosok érintettek az információhoz való szabad hozzáféréssel, illetve a vélemény és a kifejezés szabadságával kapcsolatos jogtalanságban.

(Autoref.)

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

07/178

WADE, Martyn: New customers through new partnerships - experience in Scotland and elsewhere = IFLA J. 33.vol. 2007. 1.no. 16-22.p.

Res. francia, német, orosz és spanyol nyelven

Új használók új partneri együttműködések révén: skóciai és egyéb tapasztalatok

Együttműködés -belföldi; Használó; Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra; Középtávú terv; Nemzeti könyvtár

Habár a skót, walesi és észak-ír devolúció, a korlátozott politikai autonómia 1999-es létre-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

jötte után is a British Library maradt Nagy-Britannia nemzeti könyvtára, az önálló parlamentek mellett azóta talán még fontosabb szerepe van a tagországok életében saját nemzeti könyvtáruknak.

A Skót Nemzeti Könyvtárat 1689-ben alapították. Eredetileg az ügyvédi kar könyvtáraként hozták létre, de – mint azt az 1710-es kötelespéldány-rendelet is mutatja – hamarosan nemzeti könyvtári funkcióval működött, 1925-től már nevében is kifejezve ezt. Nyolcvan évig a nagy tudományos könyvtárak hagyományos életét élte, de 2002-ben a környezet erőteljes kihívásaira válaszul új stratégiai tervet dolgoztak ki (www.nls.uk/professional/policy/strategy.html). A küldetésnyilatkozatban és jövőképben leírt célokat találóan érzékelteti a *„Törjük át a falakat"* cím.

A könyvtár mindeddig a kutatókat tekintette elsődleges közönségének, az új szemlélet jegyében azonban valamennyi potenciális használóra figyel, kutatási igényeit szem előtt tarja. Ennek érdekében a minél szélesebb körű partnerség kialakítására törekszik a használókkal és a társintézményekkel.

Az új stratégia jegyében olyan programot indítottak, melynek célja, hogy Skócia összes közkönyvtára a nemzeti könyvtár lehető legtöbb szolgáltatását közvetítse. A kísérleti program során Moray és Aberdeen városok önkormányzatával kötöttek együttműködési megállapodást. A következő feladatokra koncentrálnak: a Nemzeti Digitális Könyvtár elérhetővé tétele a könyvtárak látogatói számára a közkönyvtárak munkatársainak közreműködésével, a nemzeti könyvtár által rendelkezésre bocsátott számítógépek segítségével; a digitális tartalmak és helyi állományok összekapcsolásának kikísérletezése; olyan portál létrehozása, melyen keresztül valamennyi érintett könyvtár digitális tartalmai használhatók; online regisztráció bevezetése a nemzeti könyvtár távoli használatához; a nemzeti könyvtár szakértői számára hozzáférési jogosultság biztosítása, mely lehetővé teszi, hogy a helyi szolgáltatások fejlesztését támogathassák. Dundee város önkormányzatával pedig pillanatnyilag azon dolgoznak, hogy a helyi közkönyvtár használói könyvtári jegyükkel a nemzeti könyvtár szolgáltatásait is igénybe vehessék.

A nemzeti könyvtár szerepet vállalt a szociális integráció területén is, olyan szervezetek partnereként, melyek az otthonról elmenekülő bántalmazott nőket és gyermekeiket támogatják a normális életbe történő visszailleszkedésben. Egy másik példa egy helytörténeti csoporttal történő együttműködés Easterhouse-ban, Glasgow egyik leglepusztultabb negyedében. A csoport közösségi hálózatként működve kutatja Easterhouse történetét, eredményeik szintén bekerülnek a nemzeti könyvtár állományába. Ezek a programok tehát olyan embereket érnek el, akik sosem gondolták volna, hogy a nemzeti könyvtár valaha is tehet értük valamit.

Az állam által finanszírozott *Learning and Teaching Scotland (LTS)* nevű testület célja online tartalmak létrehozása iskolai célokra. A nemzeti könyvtár a tanulás támogatásához gyűjteményét és munkatársainak gazdag tudását bocsátja rendelkezésre – így célozza meg érdekes és személyre szabott információkkal a diákok 300 ezres seregét.

A British Library más szervezetekkel és a használókkal való partnerségének kiváló példája a Lindisfarne Gospel nyilvánosság elé bocsátása, melyet a NEMLAC (North East Museums Libraries and Archives Council – Könyvtárak és Levéltárak Észak-keleti Tanácsa) társaként hajtottak végre. A 8. században keletkezett híres kódex mind tartalmában, mind formájában a világ egyik legnevezetesebb vallásos műve. Teljes egészében digitalizálták, és Lindisfarne kulturális örökségi központjában közzétették. A látogatók számítógépen „lapozgathatják", részleteit kinagyítva is tanulmányozhatják. A digitális változatból egy igen jó minőségű papírmásolatot is készítettek, melyet a két intézmény közös szervezőmunkájának eredményeképpen 2004-től egy éven keresztül mutattak be országszerte.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Új-Zéland nemzeti könyvtára elsősorban az őslakos maorik kulturális örökségének megőrzése érdekében működik együtt a maorik legkülönbözőbb közösségi csoportjaival, az ausztrál nemzeti könyvtár pedig a skóthoz hasonlóan elsősorban a közkönyvtárakkal épít partneri viszonyt az állományához való jobb hozzáférés érdekében. Együtt tesztelték a Google mintájú keresőt, melynek segítségével több mint 1,5 millió digitális képhez és 35 millió nyomtatott műhöz való hozzáférés válik lehetővé az InformationAustralia portálon keresztül.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 147, 162, 196

Felsőoktatási könyvtárak

07/179

BAUER, Bruno: Universitätsbibliotheken in Österreich 2004-2006 = Bibliotheksdienst. 41.Jg. 2007. 3.no. 269-286.p. Bibliogr. lábjegyzetben.

Az osztrák egyetemi könyvtárak 2004-2006-ban

Egyetemi könyvtár; Együttműködés -nemzetközi; Fejlesztési terv; Könyvtárosképzés -felsőfokú

A 2004-ben életbelépő osztrák Egyetemi Törvény alapjaiban változtatta meg az egyetemi könyvtárak helyzetét. Míg korábban az egyetemi könyvtárak mint szakkönyvtárak közvetlenül az illetékes minisztérium alá tartoztak, és a normáknak megfelelő ellátásban részesültek, most az egyetem intézményévé váltak. Másrészt, míg az 1993-as törvény minden egyetem számára kötelezővé tette a könyvtár fenntartását, az új rendelkezés ilyen kötelezettséget nem ír elő, lehetővé vált a könyvtár egyesítése az intézmény valamely más részlegével. A könyvtárosok aggodalmát azonban az eltelt három év eseményei nem igazolták: a szervezeti összevonások nem gyengítették, hanem erősítették a könyvtárak helyzetét. Például több helyen a könyvtár alá rendelték az egyetem irattárát, Grazban pedig a Műszaki Egyetem Könyvtárának részlege lett az egyetemi kiadó.

Az elmúlt három évben (2004-2006-ig) tovább erősödött az osztrák egyetemi könyvtárak kooperációs tevékenysége. Változatlanul működik az Egyetemi Könyvtárigazgatói Tanács mint együttműködési és javaslattevő grémium, az egyetemi könyvtárak aktívan részt vesznek az Osztrák Könyvtárszövetség és Szolgáltató Társaság tevékenységében. Az utóbbi területen kiemelkedik az Egyetemi Könyvtárakat különösen érintő Disszertációs Adatbázis kezdeményezés, valamint a katalógusok rendezésére létrehívott eDOC program, melyben hét egyetemi könyvtár vesz részt. A könyvtárak egységes fellépésük, konzorciummá szerveződésük révén az elektromos publikációk vásárlásánál számottevő előnyhöz juthatnak, ezért a Grazi Egyetemi Könyvtár szervezésében, tizenhárom alapító egyetemi könyvtár tagságával 2005-ben megalakult Osztrák E-média Kooperáció néven a konzorciummenedzsment.

Élénken részt vesznek az egyetemi könyvtárak a nemzetközi kooperációban is. Tizenöt osztrák egyetemi könyvtár tagja lett az Elektronikusfolyóirat-könyvtárnak. (Elektronische Zeitschriften Bibliothek, EZB), három egyetemi könyvtár használója a Regensburgban szervezett Adatbázis Információs Rendszernek (Datenbank–Infosystem – DBIS). Több bécsi egyetem könyvtára részt vesz a SUBITO-ban, mely a legnagyobb európai dokumentumszolgáltató vállalkozás. A könyvtárak teljesítménymérésére szolgáló modern eszközt, a Könyvtárindexet (Bibliotheksindex – BIX) szintén több egyetemi könyvtár igénybe vett. Tíz egyetemi könyvtár tagja egy nemzetközi konzorciumnak is (German, Austrian und Swiss Consortia Organisation – GASCO).

2000 óta megszűnt az osztrák egyetemek állami működtetésének monopóliuma, privát egyetemek is szerveződhetnek. Jelenleg Ausztriában a huszonkét állami egyetem mellett tíz akkre-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ditált privát egyetem működik, ebből öt Bécsben. Míg az állam által fenntartott egyetemeken a korábbi normáknak köszönhetően jól kiépített könyvtárak működnek, addig a privát egyetemek könyvtárainak színvonala rendkívül egyenetlen. A skála az egyetemi titkárság által kezelt könyvgyűjteménytől az egyszemélyes könyvtáron át a több könyvtárost foglalkoztató intézményig terjed. Elmaradottságuk következménye, hogy a privát egyetemek könyvtárai nem vesznek részt a hazai és a külföldi kooperációkban. Nem tagjai az EZB-nek, a DBIS-nek vagy a BIX-nek.

Az osztrák egyetemi könyvtárakban több síkon folyik a digitalizálás. Több könyvtárban folyik a régi állomány újrakatalogizálása (részben vagy egészben a Firma Medea cég közreműködésével). Innsbruckból indult a Digitalisation on Demand (DoD) project, melyet ma tizenhárom külföldi könyvtár is igénybe vesz, köztük Magyarország is. Figyelemre méltó még a Bécsi Műszaki Egyetem projektje a különlenyomatoknak a katalógusba való integrálására, a bécsi Orvostudományi Egyetemen a könyvtárhasználati oktatás beépítése a tantervbe és több más helyi kezdeményezés.

(Katsányi Sándor)

07/180

PROSKURÂKOVA, O.V.: Biblioteka - izdatel'stvo - vuz: grani vzaimodejstviâ = Naučn.Teh.Bibl. 2007. 1.no. 67-70.p.

Könyvtár – kiadó – felsőoktatás: az együttműködés határai

Együttműködés -belföldi; Főiskolai könyvtár; Könyvkiadás; Oktatás információellátása; Városi könyvtár

A moszkvai statisztikák szerint 2005 januárjában Moszkvában 105 állami és 117 nem állami felsőfokú oktatási intézmény működött. Az utolsó évtizedben a hallgatók száma mintegy kétszeresére nőtt. Minden oktatási folyamatnak szüksége van az információs támogatásra. Az egyetemek, főiskolák könyvtári állományai nem elegendőek használóik ellátására. Ennek számos objektív és szubjektív oka van, mint pl. hogy

- a peresztrojka és a piagazdaságra történt átállás idejét sok főiskola éppen csak túlélte, könyvtáraikat csak a minimális szinten tudták finanszírozni;
- az utóbbi években nyílt nem állami főiskoláknak még nem volt idejük elegendő irodalom beszerzésére;
- jelentős a munkaerőhiány, beleértve a gyarapítási és katalogizáló szakembereket.

Az oktatási intézetekben tapasztalható könyvhiány miatt a hallgatók kénytelenek a könyvesboltokban megvenni a szükséges irodalmat. Az információs piacon számos olyan könyvkiadó létezik, amely a hallgatóknak, az oktatóknak és a szakembereknek kínál szakirodalmat, áraik azonban megfizethetetlenné teszik őket.

Ilyen körülmények között az élet diktálja az együttműködést a főiskolák, a könyvkiadók és a könyvtárak között. Erre példa a moszkvai N. A. Nekrasov Központi Városi Közkönyvtár (Central'naâ gorodskaâ publičnaâ biblioteka im. N. A. Nekrasova) együttműködése egy sor moszkvai, a hallgatóknak és az oktatóknak szóló irodalomra szakosodott kiadóval. Ide sorolható az OMEGA-L cégcsoporttal folytatott együttműködés is. A közös tevékenység különböző formái a hallgatókkal és az oktatókkal szervezett találkozók a könyvtárban, az újdonságok áttekintése, találkozás a kiadó főszerkesztőjével stb. A könyvtár szakmai tevékenysége az új könyvek bibliográfiai leírásait jelenti, hagyományos (cédula) és elektronikus formában. A leírásokat a főiskolai könyvtárak hasznosíthatják, jelentős munkaidőt megtakarítva ezzel.

A főiskolai és közkönyvtárak együttműködésének fontos feltétele az egységes szoftver használata. A Nekrasov könyvtár 2004 óta az Opac-Global rendszert használja. Ez a rendszer 9 moszkvai könyvtárban működik, 2007-ben a tervek szerint 51 könyvtár fogja alkalmazni.

(Viszocsekné Péteri Éva)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

07/181

SIMÓN DE BLAS, C. - ARIAS COELLO, A. - SIMÓN MARTÍN, J.: Aplicación de la técnica DEA en la medición de la eficiencia de las bibliotecas de la Universidad Complutense de Madrid = Rev.Esp.Doc.Cient. 30.vol. 2007. 1.no. 9-23.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Hatékonyságmérés a DEA technika alkalmazásával a madridi Complutense egyetem könyvtáraiban

Egyetemi könyvtár; Hatékonyság

A DEA (*Data Envelopment Analysis*) technika arra szolgál, hogy azonos célú szervezetek (szervezeti egységek) hatékonyságát lehessen összemérni. Egyszerűsítve: különböző változókkal számszerűsítik a „bemenet" és a „kimenet" jellemzőit, a hatékonyság mértékét pedig a kimenet és a bemenet hányadosa adja (pontosabban: hatékonyság egyenlő a kimenet változói súlyozott összege osztva a bemenet változóinak súlyozott összegével).

A madridi Complutense egyetem 26 könyvtárának összehasonlításához bemeneti adatnak a személyzet, az ösztöndíjasok, az állományt alkotó kötetek, a kurrens folyóiratok és a könyvtári négyzetméterek számát választották ki; a kimenet változóinak a kölcsönzések, a kért és a szolgáltatott cikkek mennyiségét tekintették. Tanulságok: egyetemi könyvtárak hatékonyságának vizsgálata esetén a DEA alkalmazásakor figyelembe kell venni, hogy az összehasonlítandó könyvtáraknak minél homogénebbeknek kell lenniük. A kiválasztott változóknak a könyvtár forrásait és nyújtott szolgáltatásit kell reprezentálniuk. Ha a változók különböznek, az eredmény hamis lehet; minél kevesebb a változó, a módszer annál megbízhatóbban működik. A konkrét esetben úgy tűnt, hogy a hatékonyság fokát elsősorban az adott könyvtár rossz ellátása, azon belül is az állományt, az alapterületet és a kurrens folyóiratokat jellemző változók mértéke befolyásolja negatív irányban.

Egyes könyvtárak nagy állományát az egyetem történelmi múltja, az egyes részlegek eltérő gyarapítási politikája és a választott oktatási módszer igényei egyaránt okozzák. Tanácsos lenne ezen könyvtárak esetében a nagy állomány használatának elemzése, az olvasók által kevéssé igényelt állományrészekkel kapcsolatban döntések meghozatala, és hatékonyabb kezelési módszerek bevezetése.

(Mohor Jenő)

07/182

ELMBORG, James: Libraries in the contact zone. On the creation of educational space = Ref.User Serv.Q. 46.vol. 2006. 1.no. 56-64.p. Bibliogr.

A felsőoktatási könyvtárak és az „érintkezési zóna". A befogadó oktatási tér létrehozásáról

Egyetemi könyvtár; Könyvtárépület -egyetemi, főiskolai

A szerző Mary Louise Pratt nyomán az érintkezési zónát olyan társadalmi térként értelmezi, amelyben különböző kultúrák találkoznak, sokszor egymással ütközve, egyenlőtlen erőviszonyok mellett is. Jellemzően ilyen például a felsőoktatás, melyet ebből a szempontból több, a cikkben hivatkozott forrás elemez. Miután az érintkezési zónák elméletét M. Bahtyin és L. Vigotszkij műveire vezeti vissza, a szerző megkísérli azt a tudományos könyvtárakra alkalmazni. A könyvtár csendjét és formalitását a félelem és hatalom ideológiai dimenzióiba helyezi. Ezt a légkört szerinte az ellenkező értelmű rituáléval, a fesztivállal, rendezvényekkel kellene oldani, illetve tudatosan törekedni a könnyedebb, kevésbé merev magatartásra, hogy a hallgatók megközelíthető helynek lássák a könyvtárat. A könyvtárak az új információs technika hozta változások közepette új identitásukat keresik, de keveset fog-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lalkoznak a könyvtári munka emberi oldalával, a megváltozott hatalmi és kulturális viszonyokkal. Az információs jártasság elválaszthatatlan a nyelvi készségektől és a kulturális identitástól. Az ezek iránt közömbös információs rendszerek és a hallgatók közti érintkezési zónában a tájékoztató szolgálat és így a könyvtár a tanteremnél is fontosabb helyszínévé válhat a tanulásnak.

(Autoref. alapján)

Lásd még 152, 167, 193, 210, 220, 223, 230, 233, 236, 245-246

Közművelődési könyvtárak

07/183

THORHAUGE, Jens: Bereit für die nächste Ära des Erfolgs. Öffentliche Bibliotheken Dänemarks und der nordischen Länder in der Wissensgesellschaft = BuB. 59.Jg. 2007. 3.no. 196-201.p.

Dánia és az északi országok közkönyvtárai a tudástársadalomban

Elektronikus könyvtár; Információs társadalom; Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások

A skandináv könyvtárak paradigmaváltása az 1980-as években kezdődött el. Első lépésként megjelentek az adatbázis-szolgáltatások és az online katalógusok, majd a kilencvenes években az internet jelentette az áttörést a hibrid könyvtár felé. Elterjedtek a könyvtárak feleslegessé válásáról, stagnálásáról és kihalásáról szóló jövendölések, de ezek ellenére Skandináviában változatlanul magas maradt a könyvtárak látogatottsága, a kölcsönzések száma, s mint világszerte, itt is új, vonzó könyvtárak épültek.

A könyvtárosok új utakat kerestek. Egyesek a Google alternatívájaként a könyvtári keresőrendszerek előtérbe helyezését javasolták, mások a Google-lal való együttműködés mellett érveltek, hogy az ott történő keresés a könyvtári katalógusok használatát is magában foglalja. A könyvtárosok egyetértenek a hibrid könyvtár és elektronikus könyvtári szolgáltatások kifejlesztésének szükségességével. A cél, hogy a könyvtár elektronikus formában őrzött szövegeihez vagy zenei anyagaihoz éjjel nappal hozzáférhessen a használó, s tervezik a videoanyagok hasonló hozzáférhetővé tételét is.

A hibrid könyvtárnak egyaránt ki kell tudni elégíteni azokat a használókat, akik az elektronikus szolgáltatásokat elutasítják, és azokat, akik csak ezt hajlandók igénybe venni. Hosszabb távon a virtuális szolgáltatások igénybe vevői előnyösebb helyzetbe kerülnek, erre vallanak a gyerekek, a fiatalok, a tanulók könyvtárhasználati szokásainak elemzései, de még hosszú éveken át számolni kell a könyvtár fizikai állományának meghatározó szerepével is.

A skandináv országokban a könyvtárak ilyen irányú fejlődését az államok kötelezettségvállalása is segíti. Ez egyértelműen kifejezésre jut a fejlesztési stratégiákat összefoglaló ún. fehér könyvekben Norvégiában, Finnországban (2003), Dániában (2006).

A skandináv könyvtárak alapkövetelménynek tartják, hogy az internettechnológiára épülő szolgáltatásaikat az online keresés és rendelés lehetőségét állandóan fejlesszék. A dán könyvtárosoknak nagy segítséget nyújt ebben a nemzeti adatbázis (központi katalógus), a DanBib. A cél, hogy a használó a számára szükséges információhoz a lehető legközvetlenebbül jusson hozzá, az információhoz, a tudáshoz, a kulturális értékekhez való hozzájutás beépüljön a polgárok mindennapi életébe, az iskolás gyerekektől a kutató tudósokig.

A legtöbb skandináv országban a könyvtárak zeneműveket is kölcsönöznek. A könyvtárak és a szerzői jogvédők megállapodása alapján a néhány napra történő kölcsönzés ingyenes. Hasonló módon akarják a könyvtárak a videokölcsönzés ügyét is rendezni.

A könyvtárak tájékoztató szolgálatukat is sze-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

retnék e-mail úton lehetővé tenni. Elemző vizsgálatokkal akarják elérni, hogy ez a szolgáltatás elsősorban speciális célcsoportok sajátos igényeire épüljön.

A hagyományos „fizikai" könyvtárat ellentétes hatások érik. Skandináviában az elmúlt tizenöt évben mintegy 1500 fiókkönyvtárat zártak be, Dániában 2007-ben további 84 bezárását tervezik. Másrészt azonban növekszik azoknak a száma, akik a kisebb könyvtárakat nem kölcsönzés céljából keresik fel, hanem az interneten akarnak szörfözni, újságot olvasni, kisebb feladatokat elvégezni, másokkal találkozni, rendezvényeken, tanfolyamokon részt venni, kiállítást nézni. Újra kell gondolni, hogy a csökkenő kölcsönzési feladat mellett a klasszikus könyvtári tér milyen alternatívát tud fölkínálni. Kiemelkedő példa erre a skandináv könyvtárak feladatvállalása a bevándorlók nyelvi, kulturális integrációja érdekében. A könyvtárak e téren nyelvoktatást szerveznek, a hatóságokkal való kommunikációt oktatják, az iskolás gyerekeket házi feladataik megoldásában segítik, az olvasási készséget közös újságcikkolvasással fejlesztik. Mindezek a szolgáltatások nem a klasszikus könyvtári kínálatra épülnek, hanem a könyvtárlátogatók szükségleteinek elemzésére. Hasonló elemzések készültek a gyerekek, az idősek, és még kisebb csoportok igényeiről is, ezekre az elemzésekre épül a könyvtárak új marketingpolitikája, kiegészítvén a nemzeti könyvtári kampányokat.

(Katsányi Sándor)

07/184

HARNESK, Jakob: The role of libraries in regional strongholds = Scand.Public Libr.Q. 2006. 4.no. 18-21.p.

Közigazgatási reform és a közkönyvtárak Svédországban

Állami irányítás; Fenntartó szerv; Közművelődési könyvtár

Hogyan lehet a jövőben fenntartani a szociális jóléti rendszert? Mi az állam, a helyi és regionális önkormányzatok feladata, vagy az állampolgáré? Ezekkel a nagyon lényeges kérdésekkel foglalkozik a Közszféra Felelőssége Bizottság Svédországban. Az eredmény, melyet 2007-ben bocsátanak közre nagy valószínűséggel az állami felelősségeket a regionális, helyi közigazgatásokra fogja ruházni. Ez nagyban meg fogja változtatni többek között a könyvtárak és más kulturális intézmények helyzetét, és nagy változásokat hoz a közszférában is. A bizottság döntésének oka, hogy a svéd szociális modell nagy nyomásnak van kitéve, mivel instabilitás következett be a növekvő igények és a csökkenő források között.

A svéd társadalom elöregszik: az idősek és a betegellátásban részesülők száma növekszik, míg az egészséges dolgozóké csökken. Egyre nő a társadalmi osztályok közötti különbség, és a szegregáció sem csökken. Az adók mértéke már elérte a maximumot, nem lehet több terhet a lakosságra tenni. Az elmúlt években megerősödött a civil társadalom hangja, és hangsúlyozzák, hogy a közszolgáltatásnak az állampolgárok legjobb érdekeit kell szolgálnia. De ha hiányoznak a források, vajon az állampolgárok fognak az állam helyébe lépni, és az államtól elvárt szolgáltatásokat teljesíteni? Erre már most is van példa: az idősek ellátásában és segítésében az állampolgárok óriási szerepet vállalnak.

Az egyik igen fontos probléma még, hogy a svéd közigazgatási egységek túl kicsik, és a lakosság és az adófizetők száma egyre csökken. Ma Svédország 290 közigazgatási egységre oszlik, az előrejelzések szerint a reformtervezet 9 nagy régiót hozna létre. A kis önkormányzatok egyesülésével azonban nem biztos, hogy megoldódnak a gondok, mivel több, nem jól működő önkormányzat összevonásával nem valószínű, hogy egy hatékony nagyobb egység jön létre. Vélemények szerint az önkéntes munka bátorítása, és a közigazgatási határokon átívelő együttműködések jelenthetnek megoldást.

Hogy mit jelenthet ez a könyvtárak és a kulturális

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szféra számára, azt ma még nem tudni. A Bizottság legfőképpen az egészségügyi szolgáltatások rendszerével foglalkozik, az oktatás, kultúra és könyvtárak nem szerepelnek napirenden, és sajnos a politikai térkép perifériájára szorultak. Sok kisebb önkormányzatnak nincsenek anyagi forrásai minőségi könyvtári szolgáltatásokra, ezért nincsen lehetőség minden állampolgárnak azonos szolgáltatásokat nyújtani. A svéd könyvtári törvény továbbfejlesztésére lenne szükség. A sokak által csak „csontváz törvénynek" nevezett törvény meghatározza ugyan, hogy minden önkormányzatnak könyvtárat kell fenntartania, de nem határozza meg a fiókkönyvtárak és a képzett személyzet számát és a nyitvatartási időt. Ezt minden önkormányzat maga dönti el. A törvény azt is kiköti, hogy a könyvkölcsönzésnek ingyenesnek kell lennie.

A Megyei Könyvtárosok Szövetsége nagy érdeklődéssel figyeli a Bizottság munkáját, mivel a nagyobb régiók létrehozása a megyei könyvtárakat fogja érinteni leginkább. Az a kérdés foglalkoztatja őket elsősorban, hogy milyen típusú könyvtári szolgáltatásokat kell majd nyújtani a nemzeti, regionális és helyi szinten. Az állami szerepkör átvállalása miatt, vajon kik dönthetnek a könyvtárak jövőjéről. Vajon a Kulturális Ügyek Nemzeti Tanácsa, a Nemzeti Könyvtár, az Oktatási, Kutatási és Kulturális minisztérium, vagy a regionális döntéshozatal szereplői? A Kulturális Ügyek Nemzeti Tanácsa változáson ment keresztül, amelynek során az irodalommal és könyvtárügyekkel foglalkozó osztályt összevonták a más művészeti ágakat képviselő részlegekkel. A közkönyvtári szektor attól fél, hogy ennek az összevonásnak a könyvtárak lesznek a vesztesei. Véleményük szerint szükség lenne egy egész nemzetet átfogó könyvtári hatóságra, mely aktív könyvtári politikát folytat.

A megyei könyvtáraknak nyitottnak kell lenniük új területek felé, és hatásosabban kell reagálniuk az önkormányzatok fejlesztési szükségleteire.

(Bognárné Lovász Katalin)

07/185

ÄYRÄS, Anneli: Municipal restructuring. Finnish style = Scand.Public Libr.Q. 2006. 4.no. 12-13.p.

Önkormányzati reform Finnországban

Együttműködés -belföldi; Fenntartó szerv; Közművelődési könyvtár

2006 nyarára a finn kormányzat három évvel korábbi elgondolása kezdett testet ölteni a törvényi háttér egyre markánsabb változásával. A skandináv könyvtárügy vezetői azt remélik, hogy a folyamat végén korszerűbb, minőségibb szolgáltatásokat kínálnak majd az önkormányzatok kezében lévő könyvtárak/információs központok. A finn önkormányzati rendszer (mely jelenleg 431 önálló egységet számlál) alapvető szolgáltatásai közé az egészségügyi, a szociális, az oktatási és a könyvtári feladatok tartoznak – nagyjából hasonlóan a magyarországi gyakorlathoz. Ezek fenntartása helyi és kormányzati pénzekből történik. A többéves munka eredményeként úgy modernizálnák magát az önkormányzatokat, valamint a szolgáltatások rendszerét, hogy az átalakulás nem sértené a demokratikus alapelveket. Figyelembe kell venniük tehát a tervezetek kidolgozóinak az információ elérhetőségét, a jogegyenlőség elvét, az érintettek részvételi és beleszólási jogát - nem utolsósorban pedig a nyelvi jogokat, hiszen az országban a finn mellett elismert svéd és számi nyelvű közösség él.

Az intézményi felépítés megújításának útja az önkormányzatok összefogása – ez nem a számuk csökkentését jelenti, sokkal inkább egyes feladatkörök együttes kezelését. Ez mutatkozik a járható útnak a szolgáltatások esetében is, ahol a lakosságszám függvényében teremthetnének alapot a kooperációra. A kormányzatnak ilyenformán nincsen más dolga, mint hogy követi a helyi kezdeményezéseket, s azok függvényében járul hozzá a közös projektek finanszírozásához. Ütemezésük szerint 2007 során születnének meg a megvalósítási tervek, amelyeket az illetékes

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hatóságoknak kell eljuttatni, benne az együttes tevékenységek hálózatának részleteivel. Két év múlva következik majd az értékelés szakasza, amikor levonják az eltelt periódus tanulságait, és napvilágot látnak az új keretek.

A finnországi könyvtárosok már évtizedek óta megszokhatták, hogy közös regionális könyvtári rendszerben dolgoznak, hisz mintegy kétharmaduk régóta tagja ilyen társulásnak. Ez a legtöbb esetben közös igazgatást, közös könyvtárbusz üzemeltetését, vagy egységes könyvtári rendszer használatát jelenti. Az átalakítás nyomán – a nagyobb adminisztrációs egységek létrejöttével egy időben – megszűnnének az eddig önállóan dolgozó könyvtárak, és általánossá válna a gyakran ma is alkalmazott, ún. *megosztott önkormányzati könyvtár* modellje. Ennek lényege, hogy megmarad az összes mai szolgáltatóhely, ám a statisztikákban egyedül az őket összefogó egység szerepelne.

A koncepció elkészült, a következő egy-másfél év minden bizonnyal az elfogadtatás és a legoptimálisabb működési forma megtalálásának jegyében telik majd a finn önkormányzati könyvtárakban.

(Vasbányai Ferenc)

07/186

SORENSEN, Borge: Students, Google and libraries. On library service to students in Danish public libraries = Scand.Public Libr.Q. 2005. 3.no. 10-13.p.

A dán közkönyvtárak szolgáltatásai diákok számára

Egyetemi hallgató; Felmérés; Igény; Közművelődési könyvtár; Oktatás információellátása

A dán közkönyvtárak mindig is az egyik legfontosabb feladatuknak tartották a tanulás támogatását. A legújabb vizsgálat, melyet 2005 tavaszán 1700 diák bevonásával végeztek, megerősítette ezt a tényt: a megkérdezettek nagyjából 60%-a tanulási célzattal kereste fel a közkönyvtárakat.

A vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy a diákok nagy számban használják a szakkönyvtárak és felsőoktatási könyvtárak digitális szolgáltatásait. A könyvtárakat már sokkal nyitottabb helynek tartják, mint régen, és elégedettek a könyvtárak által nyújtott szolgáltatásokkal és a könyvtárosok segítőkészségével. A válaszadók majdnem 60%-a a közkönyvtárakat mint kiegészítő könyvtárakat jelölte meg, főként a bölcsészetet tanulók és a nők nagy százaléka szerzi itt be a tanulmányaikhoz szükséges dokumentumokat.

A vizsgálat azonban hozott meglepetéseket is a közkönyvtárak számára: mostanáig biztosra vették, hogy előnyben vannak a szakkönyvtárakkal szemben a használókkal való foglalkozásban és a kérdéseik megválaszolásának segítésében. Az eredmények tudatában azonban meg kell változtatni ezt az önképet. A válaszadók többsége elégedettebb a szakkönyvtárak, mint a közkönyvtárak szolgáltatásaival (a szakkönyvtárak állománya és felszereltsége jobb, mint a hasonló nagyságú közkönyvtáré). A megkérdezett diákok többsége szeretné, ha a referensz szolgáltatásokra előre bejelentkezhetnének, és tovább tartanának a szokásos 3-5 percnél. A közkönyvtárak nagy részében az online elérhető adatbázisok, és szolgáltatások száma jóval kisebb a szakkönyvtárakban elérhetőeknél (a fizetős adatbázisokhoz sokkal több pénzért tudnak hozzájutni). A szakkönyvtárak a felmérés tanúsága szerint sokkal nyitottabbak és rugalmasabbak, mint a közkönyvtárak, mind a nyitva tartás, az olvasó segítése és a modern technika befogadásának szempontjait vizsgálva.

A legfontosabb kérdés az, hogy vajon a közkönyvtárak felkészültek-e arra, hogy az oktatást segítő könyvtárakká váljanak. Vajon a helyi önkormányzatok által finanszírozott és szabályozott közkönyvtárak elvállalják-e az állam által finanszírozott és szabályozott oktatás és felsőoktatási és szakkönyvtárak szolgáltatásainak kiegészítését? A tervezett törvényhatósági reformok majd minden fajta oktatási formát,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az általános iskolától kezdve a felsőoktatásig az állam fennhatósága alá helyezik. A helyi önkormányzat nem biztos, hogy vállalja a közkönyvtárak tanulást segítő könyvtárává válásának és a technológia fejlesztésének anyagi terheit. A diákok azonban „a lábukkal szavaznak" akkor, amikor a közkönyvtárakat választják, a nem teljesen megfelelő szolgáltatásaik ellenére is. Az önkormányzatoknak és a közkönyvtáraknak ezt figyelembe kell venniük, amikor az állományt és a könyvtár szolgáltatásait tervezik, különösképpen figyelve a digitális szolgáltatások bővítésére. Azokban a városokban, ahol több felsőoktatási intézmény is van, nem mondhatnak le a diákoknak nyújtott szolgáltatásokról. Ezeken a helyeken a közkönyvtáraknak fejleszteniük kell a digitális szolgáltatásaikat, megegyezést keresve a szolgáltatókkal a megfelelő ár kialakítására. A könyvtárosok pedagógiai kompetenciáinak fejlesztése is fontos feladat. A diákokat irányítani kell a digitális forrásokban való kutatásban, nem pedig helyettük elvégezni a kereséseket.

A kérdőív nagy tanulsága az, hogy a digitális szolgáltatások marketingje nem igazán hatékony, mivel a diákok csak véletlenszerűen szereztek tudomást róluk. Fel kell hívni a használók figyelmét arra, hogy a digitális szolgáltatások milyen fontos információs források lehetnek. Ehhez azonban a hagyományos szolgáltatások marketingjétől eltérő, új módszerekre és az oktatási intézményekkel való szoros kapcsolat fenntartására van szükség.

Korábbi vizsgálatok kimutatták, hogy a diákok az információ keresésére egyetlen keresőmotort, a Google-t használják, ezért sokan úgy vélik, hogy a Google a könyvtár ellenfele. Ez a felmérés azonban nem támasztja alá ezeket a félelmeket. A Google-t is használó diákok a legszorgalmasabb könyvtárlátogatók, és a népszerű keresőmotor használata inkább motiválja őket a könyvtár hagyományos és digitális szolgáltatásainak igénybevételére. A diákok közül csak kevesen támaszkodnak kizárólag a Google-ból vett információkra, többen inkább kiegészítik a könyvtárakon keresztül elérhető, megbízhatóbb keresésekből származó dokumentumokkal.

A jövő mindenképpen a közkönyvtárak és a felsőoktatási és szakkönyvtárak együttműködésében rejlik, mely azt eredményezheti, hogy a felhasználó bármely könyvtárba ellátogatva hozzájuthat mindkét könyvtár szolgáltatásaihoz.

(Bognárné Lovász Katalin)

07/187

FORSYTH, Ellen: Public libraries and the Millennium Development Goals = IFLA J. 31.vol. 2005. 4.no. 315-323.p. Bibliogr. 33 tétel.

Res. francia, német, orosz és spanyol nyelven

A közkönyvtárak és az ENSZ Millenniumi Fejlesztési Céljai Ausztráliában

Fejlesztési terv; Közművelődési könyvtár; Nemzetközi szervezet

A közkönyvtárak nagymértékben hozzájárulhatnak az ENSZ nyolc Millenniumi Fejlesztési Céljának megvalósításához. A cikk a könyvtáraknak a helyi közösségekben betöltött szerepét elemezve a tényleges és lehetséges hasznukat mutatja be. Néhány példát is felsorol, többek között a szegénynegyedekben működő mozgókönyvtárakat és olvasósátrakat, amelyekkel a könyvtárak máris segítik a Millenniumi Fejlesztési Célok elérését.

(Autoref.)

07/188

FRIEDLOVÁ, Zdeňka: Knihovna pro kraj - knihovna pro mesto = Čtenář 59.roč. 2007. 2.no. 34-38.p.

A megye könyvtára - a város könyvtára

Feladatkör; Kettős funkciójú könyvtár; Megyei könyvtár; Társadalmi követelmények; Városi könyvtár

A könyvtárakat az elmúlt 15 évben nem csak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

információtechnológiai változások érintették, a könyvtári és információs szolgáltatásokon kívül sok egyéb kulturális tevékenységet kínálnak, közösségi központi szerepük a művelődési, szórakoztatási lehetőségek bővülését jelenti. A jövő a hibrid könyvtáraké, ahol a klasszikus szolgáltatásokat a digitális lehetőségek egészítik ki.

Csehországban 2002 után radikális változás történt a területi funkciót ellátó megyei könyvtárakban. A korábban városi funkciót ellátó könyvtárak számára ez kettős-- városi és megyei könyvtári – funkció párhuzamos ellátását jelenti. 2001. január elsején jött létre közigazgatásilag Zlín megye, amely 4 kistérséget/körzetet foglal magában, Zlín várossal a központjában. A központban működő könyvtár megőrizte korábbi körzeti funkcióját is a városi és megyei feladatok mellett. A területi funkció teljesítéséhez a törvény 2003-tól biztosítja a kötelespéldányokból való részesedést. Zlín megyében kb. 400 nyilvános könyvtár működik. A másik három kistérségi központ könyvtára városi feladatokat lát el, és részt vesz a regionális feladatok teljesítésében. Ezek a könyvtárak szakmailag rendkívül jól ellátottak, a Morva régió és Csehország első könyvtárai közé tartoznak. Az ő rendkívül aktív és inspiráló együttműködésüknek köszönhető, hogy a zlíni könyvtárnak sikerült megfelelni a regionális funkcióknak.

Zlínben egyetemi, orvosi, iskolai, múzeumi, levéltári, egyházi és szakkönyvtárak is működnek. Mindegyik saját használói körrel rendelkezik, nem versengenek egymással a használókért, igyekeznek együttműködni (könyvtárosképzés, közös akciók, kiadói tevékenység).

Az alapító okiratot létrehozó szervek a könyvtárat a törvényes feladatokon kívül egyéb feladatok ellátásával is megbízták. Ilyen a megyei kiadói tevékenység, a megyei kulturális-társadalmi folyóirat megjelentetése. Az első három évben jelentős összeg állt az állomány bővítésének rendelkezésére, ez a gyűjtemény gyarapodásában látványosan megjelent. Sikerült átmenetileg az új feladatok ellátásában közreműködő dolgozók létszámát bővíteni. Nem sikerült megfelelő nagyságú területet biztosítani a könyvtár működéséhez (raktári terek bérlése).

A város és a megye együttműködési megállapodást kötött a könyvtár finanszírozására, amely a három körzeti könyvtár és a 12 kisebb fiók működését is magában foglalja. A város ingyen biztosítja a könyvtári tereket a központi és a fiókkönyvtárak számára, így két fenntartó rendelkezik a könyvtár fölött. Ez a költségvetés kettős egyeztetését jelenti. 2002-ben a városi és megyei funkciót egyidejűleg összesen 8 könyvtár látta el, 2006 végére már csak hat könyvtár.

2005-ben sikerült részletesen kidolgozni Zlín megye kulturális fejlesztési koncepcióját, fejlesztési stratégiáját a 2006-2015 közötti évekre. A tevékenység négy dimenzióban: városi, körzeti, megyei és országos szinten folyik. Öt irányítási elvet fogalmaztak meg, és hat olyan területet jelöltek meg, ahol a továbbiakban javításra van szükség.

Fontos, hogy a több feladattal járó terhelés ne menjen a minőség rovására. Ahhoz, hogy egy könyvtár a kulturális, információs szolgáltatások piacán megőrizze a pozícióját, meg kell őriznie a saját arculatát.

(Prókai Margit)

07/189

GALÁŠOVÁ, Jana: Kam kráčejí české knihovny? = Čtenář. 59.roč. 2007. 1.no. 2-4.p.

Merre tartanak a cseh könyvtárak?

Állomány; Ifjúság nevelés olvasásra; Közművelődési könyvtár

A cseh könyvtárak hosszú utat tettek meg azóta, hogy T. G. Masaryk minden településen könyvtár létrehozását javasolta a cseh műveltség és nemzeti öntudat felemelése céljából. Az eredeti gondolat a kilencvenes évektől kezdve újra előtérbe került, és a könyvtárak létezésének fontossága megerősödött.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Mára minden nyilvános könyvtárban lezajlott a technológiai változás, sok könyvtár került új vagy felújított terekbe. A könyvtárosok évtizedes munkájának eredményeként 2001-ben elkészült könyvtári törvény újra definiálta a könyvtári szolgáltatásokat.

Vajon a használók is olyan elégedettek a könyvtárak munkájával, mint a könyvtárosok?

A könyvtár alfája és omegája a könyvtári állomány. A nyilvános könyvtár, mint intézmény, elsősorban azt garantálja, hogy az információ, amelyet szolgáltat, hiteles. Az információrobbanás következtében kialakult helyzet a könyvtárak számára bonyolult, szigorú válogatást és kritikus értékelést kíván meg a gyűjtésben. A gyarapítók az egyes szakterületek szakembereivel együttműködve értékelik és válogatják az új, nyomtatott vagy elektronikus címeket, folyóiratokat, információforrásokat. Állományelemzést készítenek a gyűjtemény pillanatnyi állapotáról és minőségéről. Az átlagos használó igényeit, kölcsönzési szokásait vizsgálva, nem árt, ha ránézünk a könyvespolcokra, és föltesszük a kérdést, hogy mi magunk vajon tudnánk-e ebből a gyűjteményből választani? Új és aktuális címek alig vannak, kicsi a példányszám, ezért a polcok olyan könyvekkel vannak teli, amiket senki sem vett kézbe jó pár éve. Nosztalgiából vagy más ismeretlen okból őrizzük a már nem megfelelő minőségű könyveket is. A friss állomány a nyilvános könyvtárban szükségszerű! Ez vonzza a könyvtárba az olvasót, aki valami érdekesre, újra vágyik. A nyilvános könyvtáraknak nincs őrzési kötelezettségük, éppen ellenkezőleg, a legszélesebb közönség számára a legfrissebb információk biztosítása a céljuk. Főként a szakirodalmi állomány aktualizálása elengedhetetlen. Nem szabad spórolni a gyermekirodalom vásárlásakor sem. A gyermekkönyvcímek elsőbbséget élveznek, a felnőtt irodalmat más módon is pótolhatjuk. Hinnünk kell abban, hogy ez a befektetés idővel megtérül. Újszerű, vonzó könyvtári arculatot teremthetünk a korszerű, friss gyűjteménnyel és ízléses környezettel.

A regionális funkcióhoz rendelt köröztetési állomány megvalósításával a 2001-es törvény biztosítja a nyilvános könyvtárak számára az aktuális, keresett irodalomhoz való hozzájutást. A gyűjtemény alakítása szabad választás kérdése, új módszereket kellene alkalmazni a gyermekkönyvtári állomány vonzóbbá tételének érdekében.

A nyilvános könyvtárakat a potenciális használók viszonylag kis százaléka veszi igénybe. Ennek egyik oka a fenti gyűjteményalakítási gyakorlatban, másik oka abban rejlik, hogy az emberek általában kevesebbet olvasnak.

A gyermekek olvasóvá nevelése nem csak a könyvtárak, az egész társadalom érdeke. Mindenki tudja, milyen fontos az olvasás a személyiség fejlődésében, mennyire gazdagítja a lelket és az önkifejezést. Lengyelországban országos médiakampányt indítottak, „Egész Lengyelország a gyermekeknek olvas" címmel, hangsúlyozva az olvasásélmény, a gyerekeknek való hangos fölolvasás fontosságát. A lengyel példának a hatásai érezhetőek a nyilvános könyvtárak használóinak a számában is. Csehországban a lengyelhez hasonló kampányt indítottak, „Egész Csehország a gyermekeknek olvas" címmel. Azt szeretnék elérni, hogy a gyerekek megszeressék a könyveket, az olvasás egész életre szóló függőséggé váljon számukra.

A cseh könyvtárak a kölcsönző és információs tevékenységük mellett egyre inkább kulturális közösségi központokká válnak a felnőttek és gyerekek körében egyaránt, fejlődésük remélhetőleg ebben az irányban folytatódik tovább.

(Prókai Margit)

Lásd még 180, 191-192, 217, 225, 247-248

Tudományos és szakkönyvtárak

Lásd 213, 235

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

07/190

MULVAD, Jannik: The interactive children's library. Strategies and prototypes for the future = Scand.Public Libr.Q. 2006. 3.no. 14-17.p.

Interaktív gyermekkönyvtár

Ember-gép kapcsolat; Gyermekolvasó; Információtechnológia; Játék; Kísérlet

Próbáltunk már valaha gyerekfejjel közelíteni a könyvtári szolgáltatásokhoz? Azt gondolnánk nehéz, ha nem lehetetlen dologra vállalkozik az, aki a nyughatatlan, csapongó gyermeki figyelmet próbálná meg lekötni az adatbázisok, keresőfelületek változatosnak nem mondható világával.

A dán könyvtárosok szerencsére nem adták fel ilyen könnyen a dolgot, és sikerült másokat is (könyvtárakat, cégeket, egyetemeket) rávenni arra, hogy a legmodernebb technológiát segítségül hívva, forradalmian új módszereket dolgozzanak ki. Az Aarhusi Városi Könyvtárban 2006 tavaszán végzett kísérletükben arra keresték a választ, vajon az egészen fiatalok hogyan használnák az interaktív eszközöket a könyvtári szolgáltatások világában. Igyekeztek olyan tárgyakat alkotni, amelyek révén a valódi és a virtuális valóság közelebb kerül egymáshoz, ugyanakkor az érzékekre hatás, illetve a mozg(at)ás révén alkalmasak a tanulásra és a tapasztalatgyűjtésre.

Elképzelésük mögött az a felismerés munkált, hogy a kilencvenes évek második felében az információ megszerzése túlságosan is számítógépközpontúvá vált, ami nem feltétlenül vonzó a sokféle stimulálásra nyitott gyermek számára. (Howard Gardner elméletét követve a szerző a többféle úton történő ismeretszerzés adottságát a sokrétű/többszörös intelligenciák – *multiple intelligences* – kifejezéssel jellemzi.) Igaz, a könyvtári közegben szerepjátékok, esetleg számítógépes játékok formájában mód nyílik erre. Ahogyan arra is, hogy speciális installációkkal rásegítsünk a többszörös intelligenciák foglalkoztatására.

A kísérlet helyszínén kiállított 32 tárgy között akadt játék-prototípus, művészeti installáció és reklámtárgy egyaránt, érzékeltetve, hogy milyen is lehetne a gyermekek számára optimalizált könyvtári környezet. Legnépszerűbbnek közülük a *Story surfer*, a *Bibphone* és az *I-Land* bizonyultak. A Story surfer két interaktív felületből – egy asztalból és a padló egy részéből – tevődik össze, és célja, hogy élményszerűbbé tegye a dokumentumkeresést. A keresett könyvek címlapja láthatóvá válik a felületen, továbbá lehetőség nyílik a tartalom behatóbb vizsgálatára. Szimultán kutakodás is lehetséges, ezáltal kooperálhatnak, közösen finomíthatnak a keresésen a résztvevők. Ami meglepő volt, hogy az idősebbek is boldogan vettek részt a játékban; illetve, hogy a gyerekek nem ritkán 20 percet is eltöltöttek ennél az eszköznél.

A Bibphone tervezésénél abból indultak ki a feltalálók, hogy hasznos dolog lehet, ha egy könyvről különböző értékeléseket hallunk, mielőtt belekezdenénk az olvasásába. Kétféle változatát lehetett kipróbálni a kiállításon: vagy az olvasó mondhatta el (nem feltétlenül hízelgő) véleményét egy adott műről, vagy hallgathatott róla ismertetést, kritikát. Senki nem élt vissza a kontrollálatlan bírálat lehetőségével – ami újfent a használók bátrabb bevonása melletti érvnek bizonyult. I-Land néven egy, a helytörténeti oktatásban hasznos eszközt próbálhattak ki az érdeklődők. A legfejlettebb technika (RFID, Bluetooth) alkalmazása révén képek, filmbejátszások, mozgatott figurák kínálnak gyakorlatilag végtelen számú variációs alkalmat a kicsiknek, hogy felelevenítsék lakóhelyük múltját.

Egyértelmű sikerként könyvelték el a szervezők a bemutatót, ami több előfeltevésüket igazolta. Egyrészt, hogy az új partnerek bevonása a közös munkába mindig friss látásmódot, megújult

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szemléletet eredményez. Másrészt, hogy az egymásra figyelés elemének mindvégig jelen kell lennie egy projektben. Végül pedig, hogy érdemes olyan változtatásokkal élni, amelyek a fiatal korosztályokban – egyre aktívabbá tételelükkel – pozitív élményeket képesek kelteni a könyvtárhasználat során.

(Vasbányai Ferenc)

Iskolai könyvtárak

07/191

BUCHHAVE, Bente: New perspectives for the merging of public and school library = Scand.Public Libr.Q. 2006. 1.no. 20-23.p.

Az iskolai és közkönyvtárak egyesülésének új távlatai Dániában

Irányelvek -könyvtári; Iskolai könyvtár; Kettős funkciójú könyvtár; Közművelődési könyvtár

Az elmúlt harminc évben Dániában a könyvtárosok számos tapasztalatot szerezhettek a kettős funkciójú, iskolai és közkönyvtári feladatokat ellátó könyvtárak terén, melyeket az 1990-es évektől „kombi könyvtáraknak" neveznek. A két külön könyvtártípus ideális esetben külön épületben van elhelyezve, ezért a „kombi könyvtárak" létrehozását mindkét könyvtártípus könyvtárosai csak kényszermegoldásnak tartják. Az elmúlt években azonban a „kombi könyvtárak" egy új típusa alakult ki.

A négy dán könyvtáros szövetség, köztük a Dán Könyvtárosok Egyesülete és a Dán Iskolai Könyvtárosok Egyesülete, egységes és új koncepciót dolgozott ki a közkönyvtárak és az iskolai könyvtárak együttműködésére, összeolvadására. Az új kombi könyvtár válasz azokra a társadalmi változásokra, melyekkel a könyvtáraknak szembe kell(ett) nézniük. A helyi közkönyvtárak kötelessége, hogy a demokrácia, a tanulás és kultúra központi helyei legyenek. Az új könyvtártípus lényege a hozzáadott érték, a kiterjesztett szolgáltatások és a jól képzett szakemberek. 2005-re a négy könyvtáros szövetség meghonosította az új elnevezést is: integrált könyvtár. Az integrált könyvtár nem csak a közkönyvtár és az iskolai könyvtár egyesülése, sokkal több annál. Számos más kulturális vagy sporttevékenységgel vagy intézménnyel együtt jelenik meg, akár bevásárlóközpontban, sportcentrumban vagy vonatállomáson. Az új közigazgatási rendszer kialakítása, aminek során kevesebb és nagyobb közigazgatási egységeket hoztak létre, nagyban befolyásolta a közkönyvtárak és iskolai könyvtárak feladatainak meghatározását.

2005 őszén adtak át egy új könyvtárat a Jutland megyei Kjellerupban. Az épület üvegfala teljes belátást enged a benn zajló eseményekre, szinte hívogatva befelé az arra járót. Az épületet két üvegfolyosóval kötötték össze a helyi iskolával. Az épület nem csak könyvtár, hanem a kulturális élmények és fejlődés, a tudás elsajátításának, az együttlétnek és gondolatok megosztásának helye is. Megtalálható benne több közösségi hely: előadóterem, színház, mozi és koncertterem. Az intézmény a mindenki számára vonzó Mozaik nevet kapta.

A könyvtáros egyesületek útmutatót dolgoztak ki az integrált könyvtárakról a politikusok számára, amely tartalmazza a mai könyvtárak előtt álló kihívásokat. Ebben a kommunikáció „push" és „pull" stratégiáit is elemzik. A „push" stratégiában a könyvtárak olyan információkat terjesztenek, amelyek a számukra fontosak. A „pull" stratégiában viszont nagyon fontos az állampolgári csoportok elvárásainak, életstílusának, könyvtárhasználati szokásainak és kommunikációs csatornáinak megismerése. Ez a technika azt kívánja, hogy megváltoztassuk a hagyományos gondolkodási módunkat a kommunikációs stratégiákkal kapcsolatban.

Az útmutatóban azt is meghatározzák, hogy mit jelent a megnövekedett érték az integrált könyvtár esetében, és mik azok az előfeltételek, melyekkel elérhető. Véleményük szerint az integ-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rált könyvtár a helyi tudás-, tanulás- és kulturális központ lehet azáltal, hogy:

- kihasználja a helyi erőforrásokat ésszerű, decentralizált szerkezetet biztosítva annak érdekében, hogy magasabb fokú könyvtári szolgáltatásokat nyújtsanak a szórakozási és tanulási célokhoz egyaránt,
- kezdeményezője lehet új tevékenységeknek, bátoríthatja az együttműködést a helyi egyesületekkel, intézményekkel és üzleti vállalkozásokkal,
- mozgásban tartja a demokratikus tevékenységeket – tanuló csoportok, politikusakkal való találkozások és viták megszervezésével.

A hozzáadott érték létrehozásának előfeltételei, hogy az integrált könyvtár:

- hozzájáruljon a helyi önkormányzat terveinek és hosszú távú stratégiájának kialakításához;
- legyen a politikusok köztudatában, hogy támogassák a könyvtárat, pontosan értsék az együttműködések lényegét, és felismerjék az előnyeit; az ellenzők véleményének ismerete is nagyon fontos;
- része legyen a fejlesztési stratégiának (ne csak a gazdaság alakulása határozza meg) – a fejlesztésekhez esetleg befektetők keresésére is szükség lehet;
- pontosan körülhatárolt menedzsment-szerkezettel működik.

A könyvtáros szövetségek megpróbáltak olyan fejlesztési irányt megalkotni, amely szakít a kis településeken, kényszerből létrejött kettős funkciójú könyvtárak képével. A fejlesztés politikai odafigyelést, stratégiai kommunikációt, összefogást igényel annak érdekében, hogy az integrált könyvtár modellje a mai világban is érvényes legyen. Ez a modell elkötelezettséget kíván a társadalomtól – helyi és országos szinten egyaránt.

(Bognárné Lovász Katalin)

07/192

AHLROTH, Susanne: The Bittis Project brought libraries to the center of the school = Scand.Public Libr.Q. 2006. 1.no. 4-7.p.

A Bittis projektben az iskolai könyvtárak kerültek a középpontba Finnországban

Együttműködés -belföldi; Ifjúság nevelése olvasásra; Iskolai könyvtár; Közművelődési könyvtár; Rendezvény

Ha megkérdezzük a finn embereket, hogy mi jut eszük be az iskolai könyvtár szóról, legtöbbjükben poros könyvek és bezárt, dohos szobák képe rémlik fel. Nem gondolnak az élettel teli, kellemes környezetre, ahol diákok és tanárok keresik nagy buzgalommal az információt és a tudást, vagy olyan egész iskolaidő alatt nyitva tartó helyre, ahol a könyvtáros segít az információkeresésben, és ösztönzi a diákokat az olvasásra. Pedig vannak ilyen helyek, de sajnos túl kevés.
Ezek az elképzelések a felnőtt lakosság régi élményein alapulnak, de sajnos igazak ma is a finnsvéd iskolákra, amint ez egy legújabb kutatás alapján kiderült. Ezekben a speciális helyzetű iskolákban a könyvtárak rossz anyagi helyzetben vannak: elhasználódott, elavult könyvekkel, szakképzett könyvtáros és modern technika nélkül. A svéd többségű területekről származó diákoknak kevesebb anyanyelvi dokumentum áll rendelkezésére az iskolai könyvtárakban.
A Bittis projekt keretében a helyi közkönyvtárak és az iskolai könyvtárak fognak össze a gyerekek jobb ellátása érdekében. A közös katalógus és kölcsönző rendszerek bevezetésével, szakmai segítséggel, a modern technika megismertetésével segíthetik az iskolai könyvtárakat a közkönyvtárak. Sajnos az együttműködés egyik problémája, hogy kevés a svédül is beszélő könyvtáros, és a svéd nyelvű gyermekkönyvállomány is igen szegényes. Az is gondként jelentkezett, hogy számos esetben a közkönyvtár messze van, így a szoros együttműködés nehezebben megoldható,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ilyen esetekben szükség volt az állomány és a szolgáltatások átszervezésére is.
A projekt keretében „könyves" beszélgetéseket szerveztek az iskolákban. A diákokat meg szeretnék tanítani arra, hogyan lehet beszélgetni a könyvekről, és bátorítják őket, hogy maguk is szervezzenek hasonló eseményeket. Továbbképzést, konferenciákat, szakmai napokat szerveznek a tanárok és az iskolai könyvtárosok számára. Elkészítettek egy útmutatót az iskolai könyvtárosok számára a könyvtár kezeléséről, az információkeresés és a szellemi munka technikájának oktatásáról. (Ez elérhető svéd nyelven is.) A projektben részt vevő iskolai könyvtárakat ráveszik, hogy a közkönyvtárakban használatos osztályozási rendet és rendezési elvet alkalmazzák a könyvek elhelyezésére a polcokon. Ezekben az iskolai könyvtárakban a legtöbb esetben olyan tanárok végezték a munkát, akiknek nem volt könyvtárosi végzettségük. Az ő képzésük is a projekt fontos feladata volt.

A projekt egy éve alatt 24 iskola könyvtára újulhatott meg a helyi önkormányzat és a könyvtár segítségével. De mi lesz a projekt végeztével? Lesz vajon maradandó haszna az elvégzett munkának? Az önkormányzatoknak nincsen törvényi kötelezettségük modern iskolai könyvtárak fenntartására, ezért a helyi vezetés lelkesedésén és elkötelezettségén múlik, hogy a szűk költségvetés ellenére is tartanak-e fenn iskolai könyvtárakat a közkönyvtárak mellett.
A Bittis projekt nemzeti és helyi szinten is felhívta a figyelmet az iskolai könyvtárakra. A részt vevő iskolai könyvtárak modellül szolgálhatnak a többi iskola számára, és ez a könyvtári szektorra is hatással lehet, mivel új modelleket mutatott az együttműködésre. A projekt tapasztalatai sokban segíthetik az iskolai könyvtárak fejlesztési stratégiájának a kidolgozását, és hozzájárulhatnak a modern és minőségi iskolai könyvtárak kialakításához Finnországban.

(Bognárné Lovász Katalin)

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Állomány, állományalakítás

07/193

WARNER, David: Where does the money go? Rutgers University Library tracks reserve collection purchases = J.Access Serv. 3.vol. 2005. 3.no. 17-26.p. Bibliogr.

Mire megy el a pénz? A kötelezőirodalom-gyűjtemény beszerzéseinek elemzése a Rutgers Egyetem Könyvtárában

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Hatékonyság; Költségelemzés; Költségvetés; Tankönyvgyűjtemény

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az egyetemi könyvtárak arról híresek, hogy állományuk jórészt kihasználatlan: sok könyvet csak egy-két alkalommal vesznek kézbe, a művek zöme pedig mindig a polcon marad.
A könyvtári használatot elemzők közül a ma már klasszikus *Pittsburgh Study* néven ismertté vált (Kent, 1978) tanulmány foglalkozott először a használat kérdésével, és ebben fogalmazták meg a 80/20-as szabályt, vagyis hogy a kölcsönzések 80%-a az állomány 20%-ára esik. (Ez a szabály a folyóiratokra is érvényes.)
A tanulmány írója a *Rutgers University Libraries* (RUL) egyik részlegének, a kötelező irodalom

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gyűjteményének (reserve collection) beszerzéseit elemzi a használat adatainak fényében, hogy megtudja, milyen költségráfordítással milyen eredményt érnek el az egy főre eső kölcsönzésben. (A kötelező irodalom beszerzése, amit a szemeszterek előtt az oktatók kérésére végez a csoport, elsőbbséget élvez a könyvtárban.)
Egy Microsoft Access adatbázis segítségével követték nyomon a beszerzéseket, és a kölcsönzési adatokkal, valamint a könyvek szakterületi besorolásával – az LC 19 főcsoportja szerint – kombinálva dokumentálni tudták, mit és mennyire használnak a hallgatók, és milyen anyagi ráfordítás szükséges mindehhez. A kapott adatokat négy ábra szemlélteti:

1.: a beszerzett könyvek számát illetően vezet a természettudományok (62), második a nyelvtudomány (52), harmadik pedig a társadalomtudományok szak;
2.: a kölcsönzések számát nézve is első a természettudományok (630), második a társadalomtudományok (375);
3.: a ráfordítások nagyságát ábrázolja szakonként. A természettudományok, a nyelv- és irodalomtudomány és a társadalomtudományok beszerzésére fordították a legtöbbet;
4.: az egy kölcsönzésre jutó átlagköltségeket mutatja (4,17 és 36 dollár között).

További vizsgálódást igényelne – főleg az elektronikus dokumentumok megjelenésével – annak feltárása, hogy

- a kötelező irodalom használatában vannak-e különbségek a formátum szerint,
- jobban használják-e a tankönyveket, mint az elektronikus dokumentumokat,
- túl sokat költ-e az egyetem a kötelező irodalomra vagy sem,
- megengedheti-e magának az egyetemi könyvtár, hogy az oktatók igényeit kielégítse?

A jelenlegi elemzést célszerű 2-3 év múlva megismételni, hogy a kötelező irodalom gyarapításának esetleges negatív hatásait csökkenteni lehessen, és a rendelkezésre álló anyagi kereteket megfelelően használják fel.

(Murányi Lajos)

07/194

SILBERER, Zsolt - BASS, David: Battle for eBook mindshare: it's all about the rights = IFLA J. 33.vol. 2007. 1.no. 23-31.p. Bibliogr.

Res. francia, német, orosz és spanyol nyelven

Az e-könyvek beszerzésének nehézségei - sok múlik a jogi kérdéseken

Állománygyarapítás; Elektronikus könyv; Szerzői jog

Az egyik információforrás (idpf.org) szerint 2005-ben mintegy 11,8 millió dollár bevételen osztozott 18 kereskedelmi és tankönyvkiadó, 5242 e-köny cím ellenértékeként. Más becslés szerint csak a felsőoktatásban mintegy félmillió e-könyv forrás használatos, ami az elsődleges kiadók, az „aggregátorok" és az adatbázis-forgalmazók számára évi 20 milliós bevételt jelent.
Ennek ellenére az egyetemi könyvtárak helyzete nem könnyű, hiszen az e-könyvek megrendelése során is több megoldás (az előállító saját rendszer, könyvforgalmazókkal integrált lehetőség, nyomtatott és e-változat együttes elérhetősége, kiadói ügynök, adatbázis-forgalmazó) között lehet, illetve kell választani. Hasonlóképpen több megoldás van a beszerzés tekintetében, ahol a legfontosabb döntés az előfizetés és az örökös hozzáférésre vonatkozó szerződés között van, majd az egy, illetve több párhuzamos használat között kell/lehet választani. Néhány további – a használat szempontjából fontos – megfontolnivaló:

- a letöltendő méret (a kért, esetleg több száz megabájt terjedelmű könyv letöltése hosszú várakozási időt jelenthet);
- a biztonság (másolás, nyomtatás lehetősége copyright-engedély nélkül);
- személyre szabás (könyvjelző, kiemelés stb.);

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- egyedi vagy párhuzamos használhatóság; kereshetőség (a címé és a címen belül);
- hozzáférhetőség (látás-, hallássérültek számára, illetve szabványokhoz való alkalmazkodás).

Az e-könyv formában hozzáférhető tartalom folyamatosan növekszik, ám ez még mindig fiatal iparágnak számít, akár az e-folyóiratokkal összehasonlítva is. Mint bármilyen más elektronikus tartalom esetében, a könyvtárnak figyelembe kell vennie, hogy milyen gyakorisággal kerül sor a tartalom aktualizálására, milyen nyomtatott tartalom hiányozhat, illetve milyen egyedi tartalom található meg az e-könyvben, hogyan tudják az olvasók a tartalmat felhasználni, és milyen szellemi tulajdonjogok kötődnek az adatott tartalomhoz.

Tekintettel arra, hogy több jelentős szöveg, hang és mozgókép-kezelő kliens-technológia létezik (a Windows Media Playertől az Opera Browseren át a Palm e-Book Readerig), az e-könyv szabványosítása nem várható. A szabványos olvasó létrehozása a szoftvergyártók számára nem járna különösebb előnnyel.

Az mp3, mp4 és a Palm készülékek népszerűsége ellenére sem valószínű, hogy a Rocket eBook valamilyen leszármazottjának megjelenésével számolhatnánk. A készülék nem játszik fontos szerepet, annál is kevésbé, hogy a következő években a vezeték nélküli technológia teljes mértékben elterjed, a felsőoktatási kampuszok és a munkahelyek hamarosan vezeték nélkül is be lesznek hálózva. A kérdés sokkal inkább az, hogy ma nem minden technológia tudja a tartalmat megvédeni az illetéktelen használattól. A szellemi tulajdonjogok digitális kezelése (*Digital Rights Management*) még számos megoldandó kérdést hordoz az e-könyvekkel kapcsolatban.

Szemben azzal az e-folyóiratoknál megfigyelhető folyamattal, hogy egyre több a szöveges adatbázisoktól elkülönülő és csak a kiadónál elérhető kiadvány, az e-könyveket leginkább egyedileg összeállított gyűjteményekké kellene szervezni, ami az olvasóközönségtől (felsőoktatási vagy szakmai) és a költségvetéstől függ. Az igazi persze az e-könyvek teljes szövegű tartalomkészletekbe integrálása lenne, tárgyuktól és típusuktól függetlenül, amelyek bárhonnan könnyen kereshetők.

Az e-könyv olvasó szoftverek legtöbbje ma nem keresésre orientált. Az olvasónak nincsenek meg azok a lehetőségei, amelyek egy nyomtatott könyv végigpörgetése, több könyv használata, vagy egy adatbázis használata során rendelkezésre állnak. Az e-könyv még mindig nagyon kötődik a nyomtatott modellhez, éppen úgy, ahogy az egyfelhasználós e-könyv sem más, mint a könyv kikölcsönzése-visszahozása. Miért ne lehetne az internet használhatóságának fokát elérni, 7 nap 24 órájában, szimultán módon hozzáférni az információkhoz, és lehetővé tenni egyszerre több felhasználó számára, hogy felfedezzék az információkat, és láthatóvá tegyék a tartalmakat bárhol, bármikor?

Egy e-könyvet az tesz sikeressé, ha értékes tartalma van, könnyen kereshető, könnyen olvasható és nézhető, kapcsolódik más adatokhoz (folyóirat-adatbázisokhoz, HTML-adatbázisokhoz, OPAC-okhoz) egyetlen felhasználói felületen keresztül. És ami a legfontosabb: sok olvasó által egyidejűleg használható.

(Mohor Jenő)

07/195

MEL'NIKOVA, L.P.: Est' li budušee u bibliotečnyh kollektorov? = Naučn.Teh.Bibl. 2007. 1.no. 61-67.p.

Van-e jövőjük a könyvtárellátóknak?

Könyvkiadás és könyvkereskedelem; Könyvtárellátó; Könyvvásárlás

Moszkvában az első könyvesboltok a 16-17. században nyíltak, és nagykereskedelmi raktáruk is volt. 1917-ben a könyvkereskedelem az állami politika részévé vált. Míg a Szovjetunió szétesésekor 17 ezer könyvesbolt, 43 ezer könyvpavilon, 171 ezer könyvtárellátó működött, (együt-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tesen 364 ezer ember foglalkoztattak), 2006-ban 350 nagykereskedelmi vállalat volt, 6 ezer könyvesbolt, 20 ezer utcai árusítási pont. A legfontosabb láncszem a könyvesboltok, ezek általános kínálatúak vagy szakosítottak lehetnek.

Oroszországban a könyvtárak számát 130 ezerre becsülik. Legkiterjedtebb a Kulturális Minisztérium közkönyvtári hálózata, ide 9 szövetségi könyvtár, 282 központi könyvtár és mintegy 49 ezer városi közkönyvtár tartozik. A felső- és a középfokú szakoktatásban kb. 3 ezer, az általános középfokú oktatásban 67 ezer iskolai könyvtár működik. Az Orosz Tudományos Akadémia kutatóintézeteiben 375 könyvtár található, az ipari, közlekedési, hírközlési területen mintegy 3500, az orvostudomány és az egészségügy területén pedig 1500.

A könyvtárak gyarapítási forrásai a könyvesboltok és a közvetítő cégek, az előfizetési ügynökségek, valamint a kötelespéldányok, a hazai és nemzetközi kiadványcsere. Különleges helyet foglalnak el a könyvtárellátók, történetük 1920-ig nyúlik vissza. Egységes hálózatuk az 1930-as években alakult ki. 1991-ben a tudományos és közkönyvtárak beszerzéseinek 20-80%-át közvetítették, az ország könyvtárainak 91%-át szolgálták ki. A könyvtárellátók között is voltak általánosak, amelyek főhatósági tartozástól függetlenül minden könyvtártípust kiszolgáltak, és szakosítottak. Feladatuk volt a könyvtárak ellátása a megrendelt új irodalommal, az állományok kiegészítése a korábbi évek kiadványaival, módszertani-bibliográfiai tanácsadás, a továbbított könyvek feldolgozása, könyvtártechnikai berendezések szállítása. A könyvtárak és a könyvtárellátók szerződéses viszonyban voltak egymással: a könyvtár megadta a gyarapítási keretét, és kötelezettséget vállalt a pénz átutalására, a könyvtárellátó pedig rendszeresen küldte az új kiadványokat, segített az elsődleges válogatásban. A könyvtárellátókat működtető könyvkereskedések kötelesek voltak a könyveket elsősorban a könyvtáraknak eljuttatni. Ez a rendszer 1991-ig működött, amikor megszűnt a könyvtárellátók különleges státusza, és tisztán kereskedelmi szervezetekké váltak.

Az 1990-es évek elején a könyvtárak nem kapták meg a gyarapítási kereteket, és nem tudtak fizetni a könyvtárellátóknak. Az évtizedekig működő hálózat összeomlott, miközben a könyvtárak gyarapítására új kereskedelmi formációk alakultak. Közülük a legfiatalabb az INFRA-M cégcsoport könyvtári ügynöksége, amely az INFRA-M kiadóvállalat és a MASTER-KNIGA könyvkereskedésre épül. Az INFRA-M cégcsoport tíz kiadóból és két könyvkereskedésből áll, évente 50 ezer címet forgalmaz. Az INFRA-M elektronikus kiadványokat is előállít, elsősorban szótárakat és kézikönyveket. Részt vesz a Megabiblioteka Rossii projektben, ennek keretében negyedévenként elküldi a könyvtáraknak a 150 legjobb kiadó újdonságait tartalmazó katalógust. A projekt keretében a könyvtárak kiadói áron vehetik meg a könyveket. A korszerű könyvkereskedelmet szolgáló projektek egyike a MASTER-KNIGA, amelynek keretében a korábban a kiadók által végzett feladatokat vették át, a terjesztést, tárolást, szállítást, számlavezetést stb. Az ügynökség a könyvtárakkal bizalmi elv alapján működik együtt. Bebizonyosodik, hogy a könyvtárak és a korszerű eszközöket használó könyvtárellátók együttműködésének van jövője.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 189

Állományvédelem

07/196

DÜRING JORGENSEN, Jesper: The anatomy of a crime discovery after 25 years. A notable case of book theft and its detection = LIBER Q. 17.vol. 2007. 1.no.

Negyedszázados bűntényre derült fény a Dán Királyi Könyvtárban

Internetcím: http://liber.library.uu.nl/

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvlopás; Nemzeti könyvtár

Huszonnégy éve várt telefonhívást kapott 2003 szeptemberében a cikk szerzője, aki a dán nemzeti könyvtár munkatársa: a vonal másik végén a Christie's neves londoni aukciósház alkalmazottja arról tájékoztatta, hogy egy 1517-ben megjelent, a világon mindössze 2 példányban fellelhető spanyol mű egyikét tartja a kezében.

Nem csoda, hogy a szerzőnek azonnal a hetvenes évek rejtélyes könyvlopás-sorozata jutott az eszébe. Abban az időben számos ritka kiadványnak veszett nyoma, és a tolvajt – akinek kilétét negyedszázad alatt sem sikerült felfedni – csak a megszigorított biztonsági intézkedések térítették el a további károkozástól. Néhány percen belül beindult a gépezet: a könyvtárak, valamint a rendőri szervek hivatalos kapcsolatfelvételét követően bebizonyosodott, hogy a mű valóban a Dán Királyi Könyvtár tulajdona, akárcsak az a 15 kötet, amelyeket ugyanaz a magánszemély ajánlott fel eladásra.

Mire megoldást találtak a jogi problémákra (a műkincslopás büntethetőségének hatálya 10 éven belül elévül a dán törvények szerint, ezért magánváddal éltek az elkövetők ellen), a bajor feladó dán kapcsolatára is fény derült: a Keleti Gyűjtemény egykori vezetője, a 33 évig az intézményben dolgozó, időközben elhunyt könyvtáros rokonsága (özvegye, Németországban élő fia és menye, valamint egy ír személy) került képbe. Mint kiderült, a „családi vállalkozás" az évek folyamán már közel 40 ritkaságot értékesített Londonban – az értük zsebre tett összeg pedig meghaladta a 415 ezer fontot (!). A német és dán rendőrség együttműködésének köszönhetően lezajlott akciók meglepő eredményt hoztak: a több helyszínen végrehajtott házkutatások során 1665 (!), feltűnően jó állapotú kötet került elő, persze az azonosításukra szolgáló jelzetek nélkül.

A bravúros nyomozás lezárultával hónapokig tartott a meglelt kötetek adatbázisba vétele, a tulajdonosok felkutatása. Ami az ügy tanulságait illeti, ismét bebizonyosodott, hogy a meglopott intézmény többszörösen hátrányos helyzetbe kerül: a piacra került kötetek nagyon nehezen, vagy egyáltalán nem szerezhetők vissza. (Ez történt egy 1976-ban Párizsban árverésre bocsátott atlaszgyűjteménnyel: a dán fél hiába tudta bizonyosan, hogy az Koppenhágából származik, azonosító jelölések hiányában jogilag lehetetlenség volt bizonyítani az igazukat.) A könyvtár a nyomozás sikere érdekében nem fordulhat a nyilvánossághoz (a médiát és a politikát egyébként is saját értékrendje vezérli). Érthetetlen módon erélytelen és eszköztelen továbbá a kulturális értékek illegális kereskedelmét akadályozni hivatott nemzetközi jogszabályi környezet, beleértve ebbe az aukciósházak ellenőrzését, pedig a lopott tárgyak nagy része előbb-utóbb itt bukkan fel. Angliában például hivatalosan csak bírósági végzéssel kötelezhető egy ilyen üzleti vállalkozás arra, hogy felfedje az eladó személyét. Amennyiben az ügyfél gyanút fog, és bejelenti, hogy visszalép, ezt büntetlenül megteheti.

Szakmai hozadéka is lett az esetnek. A könyvtári katalógusok általánosságban csupán annyit árulnak el egy dokumentumról, hogy az megtalálható-e a gyűjteményben, vagy sem, és ha igen, akkor hol. Ugyanakkor minimális figyelmet fordítanak a külső leírásra, ami viszont kulcsfontosságú tényező egy nyomozásban, és azt nehéz is szóban visszaadni (a rendőrséget kevéssé érdeklik a bibliográfiai adatok, a kötés színe, mintázata, aranyozása annál inkább). A Dán Királyi Könyvtárban ezért digitális galéria készült az értékes kötetek jellegzetes kötéséről, bélyegzőiről, jelzeteiről (*Royal Identification Marks*), amely ezentúl döntő lehet a vitás esetekben.

Ha sokat is kellett várnia a szerzőnek a Királyi Könyvtár kincseinek visszatérésére, azzal vigasztalódhat, hogy ma jóval kisebb az esélye hasonló bűntényeknek, mint negyedszázaddal ezelőtt.

(Vasbányai Ferenc)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

07/197

AMARASIRI, Upali: Rising from the wreckage: development of tsunami-affected libraries in Sri Lanka = IFLA J. 31.vol. 2005. 4.no. 307-313.p.

Res. francia, német, orosz és spanyol nyelven

Feltámadás a rombolás után; a cunami által sújtott könyvtárak fejlesztése Sri Lankán

Elemi károk; Fejlesztési terv

A cikk bemutatja azt a pusztítást, amit a Sri Lanka és más ázsiai országok partjait ért cunami okozott a térség köz-, iskolai és egyéb könyvtáraiban és levéltáraiban. Vázolja a most folyó, a helyi közösségeket is bevonó újjáépítési erőfeszítéseket, amelynek során a könyvtári és levéltári szektor részére országos katasztrófa-elhárítási bizottságot létesítettek, és a nemzetközi közvélemény reagálását. Jelenleg a legnagyobb kihívást a Sri Lanka tengerparti részén lévő falvak társadalmi struktúrájának újjáépítése jelenti. A szerző hangsúlyozza, hogy a könyvtárak ügyét napirenden kell tartani a rekonstrukció során, és egy gyors reagálású nemzetközi csapatot kellene létrehozni, amely a helybeli és a hasonló katasztrófát átélt országok könyvtárosait, levéltárosait, régészeit és más szakembereit fogná össze a „leggyengébb pontok" azonosítására, a károk felmérésére és a helyreállítási munkák elkezdésére.

(Autoref.)

07/198

CIROCCHI, Gloria: Deacidificazione: un'opzione di conservazione? Introduzione al problema della carta acida = Boll.AIB. 46.vol. 2006. 4.no. 367-376.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Res. angol nyelven

Savtalanítás, a konzerválás egy lehetősége. Bevezetés a savas papír problémájába

Savtalanítás

A könyvtári állományvédelem egyik legnagyobb problémája a modern papírok savtartalma okozta rohamos romlás. A 19. századi és a 20. század első feléből való gyűjtemények szinte teljes egésze erősen veszélyeztetett. A probléma az ipari papírgyártás kezdetével egyidős, és a mai környezetszennyezés csak súlyosbítja. Noha már a 19. század végén felismerték, de csak az 1950-es évektől kezdték komolyan vizsgálni.
Olaszországban a könyvtári és levéltári állományok mintegy 70%-a erősen savas, sőt, 25%-ra becsülik a visszafordíthatatlanul károsodott, törékeny, savmentesítéssel már nem kezelhető anyagok mennyiségét. Vannak intézmények, ahol nem a károsodott eredeti példányok kezelését, hanem a helyettesítést, a mikrofilmes, vagy digitális másolatkészítést választották. Nyilvánvaló, hogy ez a megoldás nem alkalmazható az összes károsodott anyagra. A kötés megbontása nélküli tömeges savmentesítés („*mass deacidification*") kínál lehetőséget az eredetik életének meghosszabbítására. Előzetes szárítás után a könyvet alkáli reagenssel impregnálják, ami közömbösíti a papírban lévő savakat. Napjainkban már kereskedelmi jelleggel is kínálnak tömeges savmentesítő eljárásokat, az azok alkalmazásából levont tanulságok szolgálhatnak alapul a savmentesítési program kidolgozásához.
Az eddigi tapasztalatok között negatívumok is vannak, esetenként károsodások, a minőség-ellenőrzés nem kellően szabványosított, bonyolult a berendezés és magasak a költségek. Mindez vitákra ad okot a pénzügyi vezetők és az állományvédelemért felelősök között. Nem csoda, hogy Olaszországban nem alakult ki közös álláspont és országosan elfogadott programja (az egyébként szükséges) beavatkozásnak. Szükség lenne a nemzeti programmal rendelkező országok tapasztalatainak átvételére, illetve behatárolt mennyiségű kísérleti megközelítésekre a különböző módszerek értékelése céljából.

(Mohor Jenő)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

07/199

JIAZHEN, Liu - DAOLING, Yang: Status of the preservation of digital resources in China: results of a survey = Program. 41.vol. 2007. 1.no. 35-46.p. Bibliogr. 8 tétel.

Az elektronikus források megőrzése Kínában: egy felmérés eredményei

Elektronikus dokumentum; Felmérés; Megőrzés

Az elektronikus dokumentumok rohamos terjedésének hatására Kínában is egyre több könyvtár, levéltár és információs központ gyűjti és őrzi azokat, illetve biztosít hozzájuk online hozzáférést. Kínában a kormány 2000-től finanszírozza e tevékenységet a Kínai Természettudományi Alapítványon (Natural Science Foundation of China; NSFC) keresztül. Ekkor *„A hosszú távú digitális hozzáférés biztosításának menedzsment-stratégiái"* című projekt eredményeként szempontokat fogalmaztak meg a digitális források válogatásához és értékeléséhez, szabályzatokat a válogatott digitális források hosszú távú megőrzéséhez, és javaslatokat tettek a digitális információszolgáltatás adminisztrációjához. 2004 és 2007 között zajlik a *„Stratégiai tanulmány a Kínai Kultúra Digitális Tárházáról"* című projekt, melynek célja stratégiai dokumentumok és irányelvek létrehozása. Ennek keretében a szerzők összesen 57 kínai könyvtárat, levéltárat és információs központot kérdőíves felmérésbe vontak be. Kérdéseik az ottani digitális források típusára, megőrzésük helyzetére és vészhelyzetben az adatmentésre való felkészültségre vonatkoztak. Az intézményeknek többféle formátumú, tekintélyes digitális gyűjteménnyel és kellő tapasztalattal kellett rendelkezniük. Hasonló adatgyűjtést Kínában eddig nem végeztek.

A felmérés eredményeiből a szerzők a következőket vonták le: Kínában a digitális források hosszú távú megőrzésének legfőbb problémája, hogy e szükségletet nem érzékelik kellőképpen, így a megfelelő képzés és a funkció ellátása hiányzik; a kormányzat pedig nem szentel kellő figyelmet az ügynek, és nem ad ki egységes irányelveket. Ezért javasolják, hogy a témában nemzetközi konferenciákat rendezzenek Kínában, és hogy a Nemzeti Fejlesztési és Reformbizottság munkacsoportot alakítson, hogy országos szinten megtervezze a kínai digitális források megőrzését, megosztását és szolgáltatását.

(Autoref. alapján)

Lásd még 147, 228, 244, 249

Feldolgozó munka

07/200

BLOCK, Barbara – LABNER, Josef – RUSCH, Beate: Katalogisierung kooperativ gemacht = Bibliotheksdienst. 41.Jg. 2007. 2.no. 150-158.p.

Közös katalogizálás Németországban

Formátum -gépi; Gépi információkeresés; Gépi könyvtári hálózat; Közös katalogizálás; Szabvány; Számítógép-hálózat

2005-ben fontos projektet indított a német hálózati rendszerek munkaközössége (Arbeitsgemeinschaft der Verbundsysteme) *Kooperative Neukatalogisierung* (közös katalogizálás) néven. Olyan intézkedéseket vettek tervbe, amelyek a hálózatok közötti adatátvételt javítják mind a formai, mind a tartalmi feltárás tekintetében, és csökkenteni tudják a saját (és a többszörös) feldolgozást, és így lehetővé válnak olyan többletszolgáltatások, mint a tartalmi feltárás, recenzió- és tartalomjegyzék-csatolások stb. Távolabbi célként a projekt a szabályzatok és formátumok közti eltérések egységesítését is megfogalmazta. Az ambiciózus munkába a munkaközösség tagjai – a német regionális hálózatok (BVB, GBV, hbz, HeBIS, KOBV SWB, ZDB) mellett az osztrák könyvtári hálózat, az ÖVB, és a német nemzeti könyvtár, a DNB – kapcsolódtak be. (Természetesen a hálózatok átveszik a DNB rekordjait, de most azt elemezte a nemzeti

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtár, ők milyen mértékben tudnák a hálózatok rekordjait átvenni.)
Az adatátvétel a különböző rendszerekben eltérően működik: míg az ALEPH-et használók (BVB, hbz, KOBV, OBV) számára a hálózaton belül rutinszerűen folyik a keresés és az adatátvétel a Z39.50 zsilipen át, addig a PICA rendszer tagjai (GBV, HeBIS, SWB) integrált megoldást alkalmaznak, vagyis a PICA központi rendszerében tárolják a saját és az idegen rekordokat. A projektben részt vevők ezért úgy döntöttek, hogy a rekordokat egyrészt kölcsönösen (ftp-vel vagy OAI-val) rendelkezésre bocsátják, másrészt az online átvétel érdekében optimalizálják a Z39.50 interfészt.
Most a projekt keretei között kerül sor először német nyelvű hálózatok közötti közös Z39.50 profil kialakítására: ebben megtalálható a keresési pontok egységes definíciója és az indexek. (A profil a nemzetközi Bath profilhoz igazodik, és figyelembe veszi mind a katalogizálók és a keresést végzők, mind a portál-üzemeltetők igényeit.) A profil a keresés során az alábbi belépési pontokat tartalmazza: szerző (személyek és testületek), cím, tárgyszó, ISBN, megjelenési év. Minimális szabványként egy ún. alapkészletet is meghatároztak (Kernset), amely felsorolja, a különböző indexeknél melyik mezőt kell figyelembe venni. Ez a közös alapkészlet megkívánja a projekt résztvevőitől az adatbázisok eltérő mértékű újraindexelést (kivételt képez a szerzői index). A megvalósítás kezdete 2007. február 1.
Az új rekordok mielőbbi elérhetőségét biztosítandó megállapodtak abban, hogy 2007 májusától az új címfelvételeket (a rendeléseket is, jól elkülönítve) hetente rutinszerűen ftp-vel megküldik egymásnak (a DNB kivételével). A rekordok csereformátumában is megállapodtak. A rekord eredeti származását a MAB 026-os mezőben (üres indikátorral) tüntetik fel. A külső adatbázisokból (francia, amerikai stb.) származó rekordok azonosítói a 025-ös mezőbe kerülnek (a megfelelő indikátorral ellátva).
A későbbiekben, amikor áttérnek a MARC21-re, voltaképpen újra kell kezdeni mindent, de ez esélyt ad arra, hogy a még meglévő kisebb eltéréseket is kiküszöböljék.

(Murányi Lajos)

07/201

KNUTSEN, Unni: Controllo bibliografico nei paesi nordici = Boll.AIB. 46.vol. 2006. 4.no. 331-342.p.

Res. angol nyelven

Bibliográfiai ellenőrzés az északi országokban

Bibliográfiai számbavétel; Konverzió; Közös katalogizálás

Az „északi országok" kifejezés a szűken vett Skandinávia (Dánia, Norvégia, Svédország) mellett Izlandot, Finnországot és néhány autonóm területet (a Dániához tartozó Grönland és Faroe-szigetek, a finn Åland és a norvég Svalbard) foglal magában. Összesen 25 milliós lakosságuknak közös kulturális (és a finneket kivéve) nyelvi gyökerei vannak, a kereskedelmi és migrációs kapcsolatok a mai napig hatnak arra, hogy ezek az országok és népek jobban megértik egymást, hasonló társadalmi, gazdasági és politikai rendszerük fejlődött. Ugyanakkor az őslakos, a később betelepült csoportok és a mai migráció az északi lakosság fokozódó diverzifikálódását okozza.
Valamennyi országban komoly erőfeszítések folynak a bibliográfiai ellenőrzés érdekében. A szabványok és a szabványos eszközök kimunkálása ugyan országonként különböző szervezeti keretekben folyik, de mindenütt garantálja, hogy a különböző könyvtári területek szakértői részvételével és befolyásával alakuljon ez a tevékenység. Több országban működik komoly osztott katalogizálási rendszer (az izlandi Gegnir, a svéd LIBRIS, a dán DanBib), melyek hatékonyabbá teszik a katalogizálást, és támogatják a szabványosítási és együttműködési erőfeszítéseket.
A legtöbb nagy (egyetemi, városi) könyvtár

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

cédulakatalógusát már konvertálták géppel olvasható formára, ám az olyan nagy vállalkozások ellenére, mint pl. a finn nemzeti bibliográfia konvertálása, még sok teendő van e téren. Szinte minden könyvtár katalógusa megjelenik az interneten, regionális központi katalógusok alakulnak az egyes katalógusok összekapcsolásával, sőt, a közös katalógusok összekapcsolásával foglalkozik a SVUC (*Scandinavian Virtual Union Catalogue*) projekt, mely nyomán a skandináv virtuális egységes katalógus jön létre. Az északi országok, noha sok szempontból hasonló úton járnak, számos szempontból különböznek is, ezek egységesítése nem könnyű (esetenként nem is ajánlatos).

(Mohor Jenő)

07/202

MARZAL GARCÍA-QUISMONDO, Miguel Ángel - CALZADA PRADO, Javier - CUEVAS CERVERÓ, Aurora: Desarrollo de un esquema de metadatos para la descripción de recursos educativos: el perfil de aplicación MIMETA = Rev.Esp.Doc.Cient. 29.vol. 2006. 4.no. 551-571.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Metaadat-séma fejlesztés a pedagógiai források leírásához: a MIMETA modell

Dokumentumazonosítás; Elektronikus dokumentum; Gépi dokumentumleírás

Spanyolországban két kutatási projekt is folyik azzal a céllal, hogy az oktatási környezetben (az oktatás-képzés minden fokán, a pedagógia elméletében és gyakorlatában) alkalmazható dokumentumrendező és visszakereső eszközöket fejlesszen ki. Ezekhez szükséges egy, a pedagógiai, oktatási anyagok leírására szolgáló metaadatséma fejlesztése is. Ennek érdekében elemezték a működő, illetve fejlesztés alatt álló következő pedagógiai elektronikus/digitális könyvtárakat: ARIADNE (*Alliance of Remote Instructional Authoring and Distribution Networks of Europe*), EdNA Online (*Education Network Australia*), EduSource (Kanada), az amerikai GEM (*The Gateway to Educational Materials*) és MERLOT (*Multimedia Educational Resource for Learning and Online Teaching*), valamint a *The Learning Federation* (Ausztrália, Új Zéland), továbbá a Dublin Core, és az IEEE (Villamos és Elektronikus Mérnökök Intézete) által kidolgozott LOM (*Learning Object Metadata*) szabványokat.
Mindezek alapján, és tekintettel a Dublin Core és a LOM közötti hasonlóságokra döntöttek úgy, hogy kidolgoznak egy MIMETA elnevezésű leírási sémát. Az általános leírást szolgáló 15 elem mindegyike a LOM-ból származik: azonosító, szerző, szerző típusa, intézmény, cím, létrehozás éve, nyelv, a tartalom szöveges leírása, formátum, lokalizáció, jogok, tartalmi feltárás kontrollált nyelv és kulcsszavak alapján, relációk (jelenleg csak rész-egész viszonylatban). A további hat, az oktatási jellemzőket leíró elem némelyike sem a Dublin Core-ban, sem a LOM-ban nem szerepel: a használó típusa, a környezet (nagyjából az oktatási szint), a nehézség, a szükséges előismeretek, az interaktivitás típusa, az oktatási (didaktikai) módszer. A MIMETA kidolgozása során a Dublin Core egyszerűségét és a LOM pedagógiai környezethez alkalmazkodó célszerűségét kívánták ötvözni, és a munkálatokat nagyban befolyásolta az ISO/IEC 19788 tervezetének ismerete is.

(Mohor Jenő)

07/203

VERNITSKI, Anat: Developing an intertextuality-oriented fiction classification = J.Librariansh.Inf.Sci. 39.vol. 2007. 1.no. 41-52.p. Bibliogr.

Intertextualitásra épülő szépirodalmi osztályozási rendszer kifejlesztése

Igény; Könyvtártudományi kutatás; Kutató – mint olvasó; Osztályozási rendszer -szépirodalmi

A szerző javaslatot tesz egy intertextualitáson

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

alapuló osztályozási rendszerre a szépirodalom területén, amit a szépirodalommal foglalkozó tudományos kutatók figyelmébe ajánl. Ennek kidolgozását a vonatkozó szakirodalom tanulmányozásával alapozta meg. Ezt követte a létező osztályozási rendszerek szépirodalomra alkalmazott kategóriáinak módosítása és kiegészítése, azok ugyanis szerinte csak részben felelnek meg az új osztályozási rendszer céljainak. A cikk vázolja az osztályozási rendszer szerkezetét, felsorolja, értelmezi és a használatot elősegítő példákkal látja el osztályait és alosztályait. Hivatkozik több, a humán tudományok kutatóinak információs igényeire vonatkozó felmérésre, bár a javasolt osztályozási rendszer felhasználó-szempontú elemzését nem foglalja magában. A cikkben tárgyalt osztályozási rendszer modelljéhez alapul szolgáló intertextuális megközelítés központi jelentőségű a humán tudományok területén folytatott kutatásban. A szerző felismerte, hogy miközben a létező rendszerek egy része a laikus olvasók szemszögéből osztályozza a szépirodalmat, mások pedig a humán tudományok szépirodalmon kívüli részét ölelik fel, a szépirodalomnak mint a tudományos kutatás tárgyának nincs osztályozási rendszere. Az itt ismertetett első, az intertextualitás alapelvén nyugvó osztályozási rendszer válasz korábbi cikkek azon megállapításaira, hogy az irodalomtudomány feltárásában szükség volna erre a megközelítésre.

(Autoref. alapján)

07/204

KOTALSKÁ, Barbara - GŁOWACKA, Teresa: 25 lat istnienia RAMEAU. Bilans i perspektywy = Przg.Bibl. 74.rocz. 2006. 3.no. 302-318.p. Bibliogr.

Res.angol nyelven

A RAMEAU 25 éve. Egyenleg és perspektívák

Együttműködés -nemzetközi; Tárgyi feltárás; Tárgyszójegyzék

A cikk a RAMEAU nevű tárgyszórendszer eredetét, fejlesztésének és bővítésének módszereit, valamint a RAMEAU országos hálózatát és a nemzeti központ külföldi kapcsolatait mutatja be. A szerzők a RAMEAU-val kompatibilis más tárgyszójegyzékeket is ismertetnek, és kiemelik jelentőségüket a MACS (Multilingual Access to Subjects = többnyelvű tárgyi keresés) projekt végrehajtásával kapcsolatban. A tanulmány részletesen tárgyalja a RAMEAU projekt fejlődését M. Mingam cikke (Bulletin des Bibliothèques de France, 2005. 5.sz. 38-47.p., ismertetését lásd 06/044) alapján. A RAMEAU nemzeti központ legfontosabb feladata most a tárgyszójegyzék szókincskészletének folyamatos revíziója, amely a terminológia javítását és frissítését, valamint a nyelvi kifejezések szemantikai kapcsolatainak korrekcióját szolgálja. Különös figyelmet fordítanak a keresőkifejezések gazdagítására és teljessé tételére. Minden tervezett változás végső soron a RAMEAU tárgyszórendszer tökéletesítését és egyszerűsítését eredményezi.

(Autoref.)

07/205

GARRETT, Jeffrey: Subject headings in full-text environments: the ECCO experiment = Coll.Res.Libr. 68.vol. 2007. 1.no. 69-81.p. Bibliogr. jegyzetekben.

Tárgyszavak teljes szöveges környezetben. Az ECCO (Eighteenth Century Collections Online) kísérlet

Kísérlet; Kulcsszó; Online katalógus; Régi és ritka könyvek; Tárgyszó

A bibliográfiai rekordok rendszerint két különböző típusú leírást ötvöznek: az egyik a mű fizikai és szöveges jellemzőit írja le, a másik pedig megpróbálja tömören visszaadni a mű intellektuális tartalmát. Ez a cikk ezzel a másik típusú bibliográfiai leírással foglalkozik: a tárgyszavakkal és azzal, hogy ezek hogyan segítik a forrásfelderítést. A szerző beszámol a Northwestern

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

University Library kísérletéről, amelynek során a 18. századi gyűjtemény online változatának (Eighteenth Century Collections Online, ECCO) rekordjait tárgyszavakkal bővítették. Ennek előnyeit egy reprezentatív kutatási témán keresztül értékeli: a Kelet-Indiai Társaságra (1600-1873) vonatkozó korabeli anyagok keresésével. A tanulmány egy korábbi kutatás (ld. a 05/342. számú referátumot) eredményeit két irányban is kiegészíti: egyrészt rámutat a tárgyszavak fontos szerepére a történeti anyagok visszakeresésében, másrészt vizsgálja, milyen hozzáadott értéket jelentenek a tárgyszavak akkor is, ha egy mű teljes szövege online elérhető.

(Autoref.)

Lásd még 176, 208, 249

Katalógusok

Lásd 160

Információkeresés

07/206

ROCHKIND, Jonathan: (Meta)search like Google = Libr.J. 132.vol. 2007. 3.no. 28-30.p.

A metakeresés és a Google Scholar

Online információkeresés

A használók többsége egyre inkább igényli, hogy egyetlen felületen egyszerre több adatbázist tudjon lekérdezni. Ma már nagyon sok könyvtári rendszer rendelkezik ilyen metakereső funkcióval, azaz képes arra, hogy több forrást azonnal, párhuzamosan, távolról lekérdezzen, és a találatokat közös halmazként szolgáltassa. (Ezt az eljárást a szakirodalomban többféleképpen is nevezik: cross-search, metasearch, federated search, broadcast search.)

A metakeresés problémáit a könyvtárosok már 1999-ben, egy digitális könyvtári konferencián felvetették. Kevésbé hatékonynak találták (lassúság, korlátozott találati lista, gyakori időtúllépés) az egyedi keresésekhez képest, a következők miatt: a keresőnyelvek eltérései, a duplumszűrés megoldatlansága, a relevancia szerinti rendezés problémái. Ez vezetett el a Nyílt Archívumok Kezdeményezés metaadatok begyűjtésével kapcsolatos protokolljának (OAI-PMH) a létrehozásához. Az eljárás eredményeként úgynevezett helyi indexelés történik, amely a metaadatok mellett a teljes szövegekre is kiterjedhet, akár a részt vevő könyvtárak által előfizetett adatbázisok anyagát is beleértve.

A tudományos tartalmat feltáró Google Scholar keresőmotor is ezt a megközelítést alkalmazza: saját helyi indexében végzi a keresést, ahol már korábban összegyűjtötte, elemezte és tárolta, tehát későbbi felhasználásra előkészítette a metaadatokat és szövegeket. A relevancia szerinti rendezés és a duplumszűrés itt a helyi indexelési eljárás következtében jobb színvonalú, mint a könyvtári metakeresésnél. A Google és a Google Scholar esetében lépten-nyomon felmerül a teljesség kérdése: nincsenek megbízható információk arról, mit indexelnek ezek a szolgáltatások, és mit nem (ez utóbbi szintén nagyon fontos).

A könyvtárakban végzett helyi indexeléshez a speciális technikai ismeretek mellett megfelelő szoftverre is szükség van, már vannak ilyen termékek (Endeca, Primo, a MetaLib MetaIndex komponense, a Digitool megfelelő funkciója). Szükség van a tartalomszolgáltatók partneri együttműködésére is, erre is vannak már példák. A metaadatok beszerzése mellett olyan licenceket kell kötni, amelyek a teljes szövegek helyileg indexelt metakeresését megengedik. A tartalomszolgáltatókkal kötött megállapodás a könyvtárak számára a feltárás teljességének garanciája. Tematikus és tudományterületenkénti klaszterek is kialakíthatók, illetve a találati halmazok áttekinthetőbben prezentálhatók.

A helyi indexelés nem oldja meg a metakeresés

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

minden problémáját, nem válthatja ki teljességgel az egyes feltáró eszközök egyedi használatát. A Google Scholar katalizálhat viszont bizonyos célszerű megoldásokat, az Ontario Council of University Libraries Scholars Portal projektje jó példa erre. A projekt keretében további költségek nélkül vagy jelentéktelen pluszköltségért beszerezték a metaadatokat kiadóktól és szolgáltatóktól, és a helyi indexelés révén „egyesítették", közösen kereshetővé tették azokat. A projekt keretében az elektronikus szövegekhez örökös hozzáférési jogot vásárolnak, ami jóval költségesebb. Ugyanakkor könyvtárak számára nyitva áll az a megoldás is, hogy csak a licencek érvényességi időtartama alatt végezzék el az indexelést az előfizetett források teljes szövegei esetében.
Megállapítást nyert, hogy a Google csupán egy kiegészítő keresőeszközt jelent. Az OAI-PMH felhasználható nemcsak a licencelt tartalom metakeresésére, hanem a tartalom átvitelére a szolgáltatók és az indexelők között. A könyvtárakban végzett metakeresés jövőjét valószínűleg a helyi indexelés jelenti.

(Hegyközi Ilona)

07/207

MÉNARD, Élaine: La recherche d'information multilingue = Doc.Bibl. 52.vol. 2006. 4.no. 255-261.p. Bibliogr.

Res. angol és spanyol nyelven

Többnyelvű információ keresése

Gépi információkeresés; Idegen nyelvű irodalom

A web által felerősített információrobbanás számos problémát vet fel az információ visszakeresésével kapcsolatban: hatalmas, dinamikusan fejlődő dokumentumgyűjtemények, a kutatási adatok bősége, multimédia adatok, a használók és rendszerek közötti interfészek és különösen: a többnyelvű információ. A cikk a többnyelvű információk keresésével foglalkozik, amikor is a keresést végző személy a dokumentum nyelvétől eltérő nyelven végezheti a keresést. Kitér a többnyelvű gyűjteményekben lévő digitális képek keresési problémáinak elemzésére is.

(Autoref.)

07/208

BUCKLAND, Michael - CHEN, Aitao - GEY, Fredric C. [et al.]: Search across different media: numeric data sets and text files = Inf.Technol.Libr. 25.vol. 2006. 4.no. 181-189.p. Bibliogr.

Közös keresés különböző formátumú dokumentumokban (numerikus és szöveges fájlok)

Adatbázis; Gépi dokumentumleírás; Információkereső nyelv; Online információkeresés

A digitális technika elérhető közelségbe hozta azt a célt, hogy különböző formátumú (szöveges, hangzó, képi, illetve számadatokból álló) dokumentumokban közös keresést lehessen végrehajtani. A cikk szöveges fájlokban és numerikus társadalmi-gazdasági adatbázisokban történő, téma szerinti kereséseket ír le. Közös keresésnél a találatként kapott szöveget releváns numerikus adatok keresésére használják fel és fordítva – direkt közös keresés lehetetlen a különböző formátumú dokumentumokban. Ezek metaadatai megadják a keresésükhöz szükséges eszközt, de általában szükség van a különböző szótárak közötti fordításra és egy javasolt kereső-kifejezést előállító rendszerre. Hasznos szolgálatot tehetnek az előfordulási statisztikán alapuló, valamint a természetes nyelvű kifejezéseket feldolgozó eljárások. A társadalmi-gazdasági numerikus adatbázisok kereséséhez általában szükséges a hely és idő megadása is.

(Autoref.)

07/209

VEGAS, Jesús - CRESTANI, Fabio - DE LA FUENTE, Pablo: Context representation for web search results = J.Inf.Sci. 33.vol 2007. 1.no. 77-94.p. Bibliogr. 18 tétel.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A kontextus reprezentálása webes keresési eredményekben

Online információkeresés; Relevancia; Számítógéphálózat

A kontextus jelentőségét egy-egy dokumentum relevanciájának megítélésében már régen felismerték. Webes keresésnél a kontextus például azáltal segíti ezt, hogy megmutatja az adott weblap kapcsolatait a megfelelő webhely más lapjaival. Ezt az információt azonban igen nehéz kifejezni, és használóbarát módon láthatóvá tenni. A cikk egy olyan szoftver tervezéséről, kifejlesztéséről és tesztjéről számol be, mely éppen ebből a célból grafikusan ábrázolja annak a webhelynek a szerkezetét, amelyhez a találatként kapott lap tartozik. Az előzetes tesztek arra utalnak, hogy az alkalmazott vizualizációs technika valóban alkalmas arra, hogy segítségével a használó kiterjedt webhelyeken böngésszen, és hatékonyan jusson hasznos információhoz a hagyományos böngészőkhöz szükségesnél nem több szellemi munka árán.

(Autoref.)

Lásd még 205, 211-212, 233, 251

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

07/210

HEATON, Shelley - MASTER, Nancy: No phone zone. Controlling cell phone use in academic libraries = Public Serv.Q. 2.vol. 2006. 4.no. 69-80.p.

A mobiltelefon használata tilos! Ellenőrzési módszerek felsőoktatási könyvtárak számára

Egyetemi könyvtár; Könyvtárhasználati szabályzat; Rendbontás

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A külföldi folyóiratok számos esetben publikáltak írást a könyvtárlátogatók mobiltelefonhasználati szokásairól, az ebből fakadó zajról és kényelmetlenségekről, valamint a probléma megoldási lehetőségeiről (lásd a 04/051. és a 05/247. tételszámú referátumot a MANCI adatbázisban). Most egy 2006-os felmérésből tájékozódhatunk a dolgok állásáról.

A nevadai egyetemi könyvtár (Las Vegas) új épületbe költözött, ahol az első emeleti információs térben állandóan tíz-tizenkét telefon csörög egyszerre, az olvasók a tájékoztató pult előtt tárgyalnak a különböző partikon szerzett élményeikről, macerás tanárokról és pénzügyi nehézségeikről. De nem csak az információs térben van zaj. Ez a tarthatatlan helyzet és a (nem telefonáló) olvasók panaszai arra késztették a könyvtár munkatársait, hogy információkat gyűjtsenek más egyetemi könyvtárak tapasztalatairól, remélve, hogy megtalálják a maguk számára igazán jó megoldást. Tizennyolc kérdésből álló kérdőívüket száz egyetemi könyvtár olvasószolgálatához küldték el, 27 helyről kaptak választ, többnyire az ország nyugati és közép-nyugati államaiból. A megkérdezett könyvtárak 74%-a számára problémát jelent a telefonok okozta zaj, amely véleményük szerint az elmúlt öt évben átlag 50%-kal emelkedett. Arra a kérdésre, hogy van-e valamilyen korlátozó szabályzatuk, 13 könyvtár válaszolt igennel, 1 éppen ezek kidolgozásán fáradozik, 5 a könyvtárhasználati útmutatójában fogalmazza meg az épületen belüli viselkedési normákat, 5 könyvtár informális szabályokra utalt, 3 pedig egyáltalán nem rendelkezik ilyesmivel.

A szabályok a következők: 13 könyvtárban ki kell kapcsolni a csengőhangot, 3 helyen a telefont is, 14 könyvtárban csak bizonyos területeken lehet használni a mobilt. Az előírások betartatásáról a legtöbb helyen a nyilvános terek személyzete ill. a biztonságiak gondoskodnak. A csendes mobilhasználat kívánalmára 12 könyvtárban tájékoztató táblákkal hívják fel a figyelmet, 10-ben ezt a könyvtárosok személyesen teszik meg, 8 helyen a weben közlik a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szabályokat, 7 könyvtárban pedig szórólapon tájékoztatják a használókat. Az egyik válaszoló könyvtár érdekes megoldása, hogy a hangoskodó kezébe egy élénksárga figyelmeztető cédulát nyomnak, melyen ez áll: "Kedves Mobilhasználó, az ön privát beszélgetését olyanok is hallják, akiknek nem kedvére való, hogy ilyesmivel zavarják őket. Könyvtárunk szabályzata szerint nem lehet telefont használni az épületben, ezért tisztelettel kérjük, odakint folytassa beszélgetését. Köszönjük."

Mivel a kiküldött kérdőívekre viszonylag kevés válasz érkezett, a kérdőív készítők nagyon sok egyetem weblapját is meglátogatták további tájékozódás céljából. Csak 151 egyetemi könyvtár honlapján szerepelt telefonálási szabályzat. 77%-uk a csengőhang kikapcsolását, vagy a telefon rezgőre történő állítását kérte. 91 könyvtár rendelkezik telefonálásra kijelölt övezettel (60%).

Érdekes, hogy abban a néhány könyvtárban, ahol kategorikusan tiltják a telefon használatát, igen kétes a siker. Egy könyvtáros szerint a rajtacsípett hallgatók 50%-a elnézést kér, és abbahagyja a telefonálást, 20%-uk elnézést kér, és odébb sétálva folytatja, 20% épp csak rápillant a könyvtárosra és tovább beszél, 10% pedig visszaszól a könyvtárosnak, méghozzá néha meglehetősen obszcén módon.

A felmérés készítői azt a következtetést vonták le vizsgálatukból, hogy a telefonoknak a könyvtárból való teljes kitiltása kivihetetlen. Célszerűbb tudomásul venni, hogy a mobil a mindennapi élet részévé vált, és az a generáció, amely mobiltelefonnal a fülén nőtt fel, ma már az élet nélkülözhetetlen tartozékának érzi a szerkezetet. A rigorózus tiltás helyett egyértelmű és betartható szabályokat kell alkotni, és a tereket úgy alakítani, hogy lehetővé váljon a kulturált, másokat nem zavaró telefonálás.

A nevadai egyetemi könyvtárban ma arra kérik a látogatókat, hogy kapcsolják ki a hangos csengőhangot, emlékeztetik őket, hogy halkan beszéljenek, de a két „csendes" szint kivételével mindenhol engedélyezik a telefon használatát. Ezt a hallgatók tiszteletben is tartják, így azoknak is esélyt adnak, akik a könyvtár csendjét szeretnék élvezni. Működik a hallgatók önszabályozása is, mikor elmélyülten vagy csoportosan tanulnak, maguk figyelmeztetik hangosabb társaikat. Mióta ezeket az intézkedéseket bevezették, sokkal kevesebb panasz érkezik a zaj miatt.

(Fazokas Eszter)

07/211

POMERANTZ, Jeffrey: Collaboration as the norm in reference work = Ref.User Serv.Q. 46.vol. 2006. 1.no. 45-55.p. Bibliogr. jegyzetekben.

Az együttműködés nem kérdés a referenszmunkában

Együttműködés -belföldi; Online információkeresés; Referensz; Számítógép-hálózat

A tájékoztatás klasszikus modellje nem változott a tájékoztató szolgálat atyja, *Samuel Swett Green* (1837-1918) óta: könyvtáros és olvasó kell hozzá. Előfordulnak azonban olyan helyzetek is, amikor nem két, hanem több résztvevő közötti zajlik az interakció. A tanulmány ezt a helyzetet vizsgálja, hiszen az új technológia megjelenésével egyre inkább az utóbbiak tekinthetők tipikusnak.

Körbejárva a könyvtári tájékoztatás alaphelyzeteit és sajátosságait, a könyvtárosok közötti – könyvtáron belül és könyvtárak közötti – együttműködés elemzésére tér ki a szerző, majd az együttműködés fórumait ismerteti. Az első közös szakmai fórumnak a *Reference Quarterly* 1965-ben indult hosszú életű rovata, az *Exchange* tekinthető: a könyvtárosok nehéz tájékoztató kérdéseket küldhettek be, melyekre hamarosan választ is kaptak. (A folyóirat már online is hozzáférhető, de csak a RUSA tagjai számára.) A rovat még javában élt (1999-ig), amikor 1992-ben megjelent elektronikus társa, a *Stumpers* nevű könyvtáros levelezőlista.

[2006 végén megszűnt a *Stumpers-L*, a *Project*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Wombat lépett a helyébe. = M.L.]
A fenti levelezőlistával szinte egy időben jöttek létre a tájékoztatás újabb formái, az ún. *AskA* típusú tájékoztató szolgálatok, amelyek a valamivel korábbi digitális referensz tevékenységből nőttek ki. (Közben olyan szolgáltatók is megjelentek, amelyek nem kötődtek egy-egy könyvtárhoz.) Az *AskA* szolgálatok a kilencvenes évek közepén konzorciumba kezdtek tömörülni; volt köztük országos hatókörű és helyi egyaránt. Az ismertebbek: a *Metropolitan Cooperative Library System*, amelyben közkönyvtárak, felsőoktatási és vállalati könyvtárak szövetkeztek egymással Los Angeles körzetében, a *Virtual Reference Desk*, valamint a *QuestionPoint*.
Az ún. szinkron digitális tájékoztatást végző szolgálatok (*Virtual Reference Toolkit*, *24/7 Reference*, *VRLplus*), melyek az IM alkalmazásokkal végzik tevékenységüket, a kilencvenes évek végén szintén konzorciumokat hoztak létre, de alakultak egy-egy államon vagy régión belül is könyvtári együttműködések (*NCknows*, *QandA-NJ*, *KnowItNow24x7*, *Ask a WNY Librarian*).
A konzorciumok nagy száma a források és a közös tudáskincs jobb kihasználást célozza, és a hálózati munka velejárója. A speciális kérdések jobb megoldása érdekében kísérletet tettek más intézmények, pl. múzeumok bevonására is, de a szakértők úgy vélik, ehhez formanyomtatványokra és megfelelő infrastruktúrára is szükség van, mint ahogy a szabványosításra is. Ezt a célt szolgálta az ún. kérdésprofil (Question Interchange Profile = QuIP) létrehozása, amely jelenleg már a szabványosítás stádiumában van *Question/Answer Transaction Protocol* (QATP) néven.
A szerző bő teret szentel a legújabb, de legkevésbé szabványos szolgáltatásnak, a *blogok*nak is. Úgy tetszik, azt a szerepet veszik át, melyet korábban az Exchange és a Stumpers töltött be. Jelenleg csupán egy foglalkozik könyvtári tájékoztatással, az *Ask MetaFilter* (ask.metafilter.com), csak az a baj, hogy nem biztosítja a válaszok teljességének, pontosságának az ellenőrzését, ami a minőségi tájékoztatás alapkövetelménye. (Itt is megfelelő szabványok kellenek, hogy biztosítsák a korrekt válaszadást, illetve a jogosultságokat.)
A tanulmány összefoglalója kitér a tájékoztató szolgálat egyéb fontos kérdéseire is, így az etikai szempontokra (személyes adatok védelme, a kérdések és válaszok archiválása stb.); következtetései közül ki kell emelni, hogy a tájékoztató szolgálat bátran kísérletezzen az új megoldásokkal és technikákkal, hiszen a kudarcokból is sok tapasztalat nyerhető.

(Murányi Lajos)

07/212

RONAN, Jana - REAKES, Patrick - OCHOA, Marilyn: Application of reference guidelines in chat reference interactions. A study of online reference skills = Coll.Undergrad.Libr. 13.vol. 2006. 4.no. 3-30.p.

A referenszről szóló irányelvek alkalmazása a csevegő referenszben. Az online referenssszel kapcsolatos készségek vizsgálata

Felmérés; Irányelvek -könyvtári; Könyvtárosi hivatás; Online információkeresés; Referensz

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Évek óta léteznek különböző formában virtuális referensz kézikönyvek. Ehhez képest kevés tanulmány foglalkozik azzal, hogy mennyire tartják be ezek ajánlásait. A legismertebb kézikönyv a témában a Reference and User Services Association (RUSA) által kiadott *Referensz és információs szolgáltatást ellátók viselkedési útmutatója* (Guidelines for Behavioral Performance of Reference and Information Service Providers).
A tanulmány a virtuális referensz szolgáltatást vizsgálva értékeli, hogy a folyamatban részt vevők tevékenységei mennyire felelnek meg a RUSA által kiadott kézikönyv utasításainak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Felmérések bizonyítják, hogy az azonnali üzenetváltást, mint kommunikációs eszközt az emberek több mint 40%-a használja. A könyvtáraknak ezt figyelembe kell venniük, s be kell építeniük szolgáltatásaik közé az online referenszet, és megfelelő színvonalon kell működtetniük azt. Éppen ezért vált szükségessé e tevékenység vizsgálata, melynek célja, hogy elérjék, a szolgáltatást végzők tudatosabban használják munkájuk során az előírásokat.

Számos virtuális referensz útmutató létezik a szakmában. A szolgáltatást végzők és terjesztők is készítettek ilyenek utasításokat és szabványokat. A chat szolgáltatók számára az IFLA weblapján megtalálhat a munkájukat segítő útmutatók listája.

Az említett RUSA-*Guidelines*-t 2004-ben revideálták, figyelembe véve az új használói igényeket, s azt, hogy a hagyományos és virtuális referensz sok közös vonás mellett sok eltérő tulajdonsággal is rendelkezik. A kézikönyv is e szerint tagolódik: az általánosan használható, a szemtől-szemben történő, azaz személyes kommunikáció esetén, illetve az online referensz esetén alkalmazható eljárásokat ismerteti.

A tanulmány véletlenszerű mintaválasztáson alapult, s végül 25 tudományos és 25 közkönyvtárt vizsgáltak. A tudományos könyvtárak köre kis szakkönyvtáraktól nagy egyetemi, a közkönyvtáraké pedig kilencezres lakosú kisvárostól a nagyvárosi könyvtárakig terjedt. A könyvtárak különböző szoftvereket alkalmaztak. Az adatgyűjtést két kutató végezte 2005 novemberétől 2006 áprilisáig, összesen 50 esetet vizsgáltak. A viszonylag könnyen megválaszolható kérdések témái a foglalkozás, betegség és természeti katasztrófák voltak. Először a kutatók egyedül értékelték a keresési folyamatot, hogy elkerüljék egymás befolyásolását. Nem alkalmaztak mérőskálát az értékeléskor, csak annyit, hogy igen, nyilvánvaló az utasítások követése, illetve nem, azaz nem követték azt. Végül közösen is megbeszélték az eredményeket, s így alakult ki a végső döntés.

Az adatok feldolgozásához a *Guidelines* következő 10 irányelvét használták fel:

2.6 Tartsunk fenn „szöveges kapcsolatot" a használóval szóbeli vagy írt üzenetekkel az érdeklődésünk kifejezésére!

3.1 Alkalmazzunk szívélyes, bátorító kommunikációt!

3.2 Használjunk a tranzakció természetének megfelelő hangnemet, írásos nyelvet!

3.3 Engedjük az ügyfelet, hogy saját szavaival kifejthesse információigényét, mielőtt válaszolunk!

3.4 Határozzuk meg az érdeklődő kutatási célját!

3.5 Fogalmazzuk meg újra a kérdést a megértés megerősítésére!

3.6 Kerüljük a zavaró terminológiát, a túlzott szakzsargont!

3.7 Alkalmazzunk kiegészítendő kérdéseket, hogy bátorítsuk az ügyfeleket a kérdés kifejtésére, további információk megadására!

3.8 Használjunk eldöntendő kérdéseket a keresés finomítása céljából!

3.9 Maradjunk objektívek, ne ítélkezzünk a kérdésről!

3.10 Használjunk referensz interjút vagy webes formákat a lehető legtöbb információ összegyűjtésére a használó privát szférájának zavarása nélkül!

A válaszokat három táblázatban összesítették: egyik a tudományos, másik a közkönyvtárak eredményeit tartalmazta, a harmadik pedig a két könyvtártípus együttes átlagát. Ez utóbbiból kiderült, hogy a 3.9-es irányelv teljesítése 100%-os volt, a leggyengébb értéket (21%) a 3.5-ös irányelv teljesítésénél mérték, a 3.3-as, 3.4-es, 3.7-es teljesítése átlagosan 30-40% körül mozgott, a többieké pedig 70-80%-os volt. (A 3.10-es értékelésétől eltekintettek).

A szerzők remélik, hogy vizsgálatuk ráirányítja a figyelmet azokra a tényezőkre, amelyek megkönnyítik illetve akadályozzák az online referensz tranzakciók pozitív kimenetelét, és további kutatási témákra tesznek javaslatot.

(Szénászky Mária)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

07/213

SEREDA, O.A.: Meždunarodnaâ deâtel'nost' GPNTB Rossii v oblasti MBA i dostavki dokumentov: novye tehnologii obsluživaniâ pol'zovatelej = Naučn.Teh.Bibl. 2007. 2.no. 27-33.p.

A GPNTB nemzetközi tevékenysége a könyvtárközi kölcsönzés és a dokumentumszolgáltatás terén: új szolgáltatási technológiák

Dokumentumszolgáltatás; Könyvtárközi kölcsönzés; Országos szakkönyvtár -műszaki

A könyvtárak költségvetésének csökkenésével és a könyvek, különösen az időszaki kiadványok árának emelkedésével folyamatosan nő a könyvtárközi kölcsönzés nemzetközi részlegének a szerepe. A GPNTB-ben is kétféle tevékenység folyik: a külföldi felhasználók kiszolgálása a GPNTB állományából, valamint a könyvtárközi együttműködésben részt vevő orosz partnerek ellátása külföldről beszerzett információkkal.

A külföldi kérések száma évek óta viszonylag állandó, 2005-ben mintegy 30 partnertől könyvek és cikkmásolatok küldésére 204 kérés érkezett. A teljesítési ráta nem magas, mindössze a kérések felét tudják teljesíteni. Ennek számos oka van, többek között pl. olyan kérés érkezik, amely tematikailag nem tartozik a GPNTB gyűjtőkörébe (mezőgazdaság, orvostudomány stb.), vagy sokszor nem pontos vagy nem teljes a kért dokumentum bibliográfiai leírása. A teljesített kérések esetén az átfutási idő 3-7 nap. A kért dokumentumokat hagyományos vagy elektronikus postával juttatják el a megrendelőknek.

Az orosz felhasználók ellátása együttműködés keretekben folyik a Kongresszusi Könyvtárral, a linkönpingi Svéd Könyvtárral, a fizetéshez az IFLA-vouchert használják. További jelentős partner a TIB (Hannover) és a SUBITO konszern. A TIB-bel az együttműködés több mint 10 éve folyik. Az első hat évben az orosz tudósok és szakemberek térítésmentesen kapták a TIB állományából a dokumentumokat. *„Az orosz tudósok és szakemberek ingyenes kérései"* projekt keretében 800 kérést tudtak teljesíteni. 2001-2002-ben a szolgáltatást az orosz Tudományos, Ipari és Technológiai Minisztérium támogatta. A TIB-bel folytatott együttműködés egyik formája a szolgáltatások cseréje: a GPNTB részt vesz a TIB állományának orosz nyelvű irodalommal történő gyarapításában, míg a TIB eredeti dokumentumok és másolatok küldését vállalta. A szolgáltatás a könyvtár TIBORDER rendszerén keresztül rendelhető, így az elektronikus másolatok elkészítéséhez mindössze 1-3 nap szükséges.

A GPNTB 2003-ban kapcsolódott be a SUBITO projektbe, amelyben a TIB az egyik fő résztvevő. Mielőtt emellett döntöttek, tanulmányozták az OCLC és a BLDSC szolgáltatási feltételeit is. A SUBITO-nál alig van elutasított kérés, az árak nem német nyelvű országok számára 8,5 Euro/cikk. A GPNTB-n keresztül rendelő könyvtárak – függetlenül a cikk terjedelmétől – egy-egy cikkért 9,5 eurót fizetnek. A szolgáltatás indulásától (2006-ig) több mint kétezer kérés teljesült.

A nemzetközi kapcsolatokhoz tartozik a FÁK-tagországokkal folytatott együttműködés: Litvánia, Ukrajna, Kazahsztán, Örményország, Észtország, Kirgízia és Grúzia könyvtáraival és szervezeteivel folyamatos a munka, Moldáviával még esetiek a kapcsolatok.

Az új technológiák közé sorolható a felhasználók folyamatos tájékoztatása megrendelésük menetéről, a hibás vagy nem teljes bibliográfiai leírást tartalmazó kérések feldolgozása internetes eszközök segítségével.

(Viszocsekné Péteri Éva)

07/214

TITLEY, Graham: Electronic signatures for copyright in the UK: a solution to the „holy grail" of document delivery = Interlend.Doc. Supply. 35.vol. 2007. 1.no. 15-20.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az elektronikus aláírás szerzői jogi alkalmazása az Egyesült Királyságban: megoldás a dokumentumszolgáltatás megoldhatatlannak vélt problémájára

Dokumentumszolgáltatás; Esettanulmány; Könyvtárközi kölcsönzés; Szerzői jog

Az Egyesült Királyságban az 1988-as szerzői és szabadalmi jogi törvény hatályba lépése óta a másolatküldés útján teljesített dokumentumszolgáltatást igencsak megterhelte a kötelezően csatolt, hat évig őrzendő írásos szerzői jogi nyilatkozat. A digitális aláírásnak 2002 óta létezik jogi szabályozása, azt azonban – különösen a személyi azonosító számot (PIN) – a szakma kezdettől fogva élesen támadta. A cikk a Plymouthi Egyetem példáján bemutatja, hogy a digitális aláírás használatának nincsenek akadályai, az az elküldött másolat átfutási idejét jelentősen csökkenti, és minden használónak azonos szolgáltatást tesz lehetővé, tartózkodási helyüktől függetlenül.

(Autoref. alapján)

Dokumentációs eljárások és termékeik

07/215

SUHORUKOV, K.M.: Nacional'naâ bibliografiâ v traktovke IFLA i RKP = Bibliografiâ. 2007. 1.no. 11-17.p.

A nemzeti bibliográfia az IFLA és az Oroszországi Könyvkamara értelmezésében

Nemzeti bibliográfia

Az UNESCO 1950. évi párizsi konferenciáján a nemzeti bibliográfiát az országban kiadott, különböző típusú dokumentumok bibliográfiai számbavételének a rendszereként határozták meg. A számbavétel tárgya a könyvek és az audiovizuális anyagok voltak. A következő jelentős rendezvény, ahol fontos dokumentumok születtek, az IFLA és az UNESCO 1977. évi párizsi kongresszusa, ezt követően pedig az 1998. évi koppenhágai konferencia volt. Itt rögzítették az egyetemes bibliográfiai számbavételhez szükséges nemzeti feltételeket: a nemzeti bibliográfiai ügynökség, a kötelespéldányra vonatkozó jogszabály és a nemzeti bibliográfia előállításának szükségességét.

A nemzetközi szervezetekben elfogadott dokumentumok alapján az Oroszországi Könyvkamara (Rossijskaâ Knižnaâ Palata = RKP) a következő meghatározásokat fogadta el:

- Nemzeti bibliográfia – bármely ország/nemzet dokumentumairól szóló, egyetemes bibliográfiai információ előállítását, terjesztését és hasznosítását lehetővé tévő információs infrastruktúra;
- Kurrens nemzeti bibliográfia - bármely ország/nemzet újonnan megjelenő dokumentumairól szóló, egyetemes bibliográfiai információ előállítását, terjesztését és hasznosítását lehetővé tévő információs infrastruktúra;
- Retrospektív nemzeti bibliográfia - bármely ország/nemzet egy meghatározott időszak alatt kiadott dokumentumairól szóló, egyetemes bibliográfiai információ előállítását, terjesztését és hasznosítását lehetővé tévő információs infrastruktúra;
- Országos (gosudarstvennaâ) bibliográfia – a nemzeti bibliográfia egy fajtája, egy ország (állam) területén kiadott dokumentumokról szóló, egyetemes bibliográfiai információ előállítását, terjesztését és hasznosítását lehetővé tévő információs infrastruktúra, az országos bibliográfiai nyilvántartás alapján.

A nemzeti bibliográfia a bibliográfiák egyik fajtája, amelynek rendeltetése valamely ország/nemzet dokumentumainak számbavétele. A nemzeti bibliográfia elvei:

- országos-területi (territoriális) – egy ország területén kiadott dokumentumok,
- nyelvi – egy nemzet (nép) nyelvén megjelent

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dokumentumok, függetlenül azok kiadási helyétől,
- szerzői – egy nemzet (nép) képviselői és/vagy szülöttei által alkotott dokumentumok,
- földrajzi (területen kívüli – exterritorika)/etnológiai – az országról, a nemzetről (népről) szóló, az ország határain kívül publikált dokumentumok.

Az országos bibliográfia ily módon az országos-területi elven épülő bibliográfiai számbavétel. A Szovjetunió fennállása idején ezt tartották az országos (nemzeti) bibliográfia egyetlen elfogadható alapelvének. Az országos bibliográfia a nemzeti bibliográfia szinonimája volt, a szabályozások csak a Szovjetunió országos bibliográfiai rendszerére vonatkoztak. A nemzeti bibliográfiának azonban ki kell terjednie mind az Oroszországban született és határain túl élő szerzők műveire, mind az Oroszországról szóló dokumentumokra (russzika).

Az Oroszországi Föderációban – mint soknemzetiségű szövetségi államban – a nemzeti bibliográfia többszintes felépítésű. Minden nemzetiségi köztársaságnak, területnek, minden népnek (beleértve azokat is, amelyeknek nincs nemzeti állami apparátusuk) megvan a saját nemzeti kultúrája, és meglehet, a nemzeti bibliográfiája. Az Oroszországi Föderáció nemzeti bibliográfiája történetileg úgy épült, mint a nemzeti bibliográfiai források rendszere. Önálló jelentősége van: a dokumentumok össznemzeti bibliográfiai számbavétele.

A nemzeti bibliográfia mindig a térítésmentes és/vagy térítéses állami kötelespéldány-rendszerre támaszkodik. A kötelespéldányokat a kiadók a nemzeti bibliográfiai központba juttatják el. Ezt a feladatot Oroszországban 1917 májusa óta az RKP látja el. A már sok évtizede megjelenő országos bibliográfiák (évkönyvek), a központi katalogizálás által előállított cédulák az országban nyomtatásban megjelenő valamennyi dokumentumtípust felölelik. Ugyanakkor a piacgazdaságra történt átállás után a központi és a helyi intézmények között újra fel kell osztani a bibliográfiai funkciókat. Számos irányzat és projekt létezik, amelyek keretében hasznos együttműködés alakítható ki. Ide sorolható a szövetségi és regionális kötelespéldány-gyűjteményekről szóló információcsere, a nagy nyomtatott katalógusok retrospektív konvertálása és CD-n való közzététele, az ellenőrzött és szabványosított besorolási (authority) adatok kidolgozása stb. Ígéretes az RKP bázisán épülő, orosz Books-in-Print, hatékonyabb lesz, ha a regionális bibliográfiai központok – saját hasonló, kisterjedelmű kiadványaik helyett – bekapcsolódnak az RKP rendszerébe.

(Viszocsekné Péteri Éva)

07/216

MONTESI, Michela - OWEN, John Mackenzie: Revision of author abstracts: how it is carried out by LISA editors = Aslib Proc. 59.vol. 2007. 1.no. 26-45.p. Bibliogr.

A szerzői referátumok átnézése - hogyan végzik ezt a LISA szerkesztői

Referáló lap -könyvtári; Referátum; Szerkesztés -tudományos kiadványoké

A referáló lapok (adatbázisok) szerkesztői rendszerint átolvassák, és valamilyen mértékben módosítják, megszerkesztik a szerzők által a szakcikkekhez készített tartalmi összefoglalókat, mielőtt a referátumokat az adatbázisokban a bibliográfiai adatok mellett feltüntetnék. A referátumok megszerkesztése növeli az adatbázis tartalmi értékét. Az utóbbi évtizedben egyre kevesebb figyelem (és forrás) jut erre a munkafolyamatra. Többnyire nem áll rendelkezésre a szerkesztők munkájához írott segédlet, emiatt a változtatások nem feltétlenül következetesek és egységesek. Egyes vélemények szerint azért nincs szükség irányelvekre, mert könnyen elérhetővé vált a cikkek teljes szövege.

Egy kutatás keretében 187 bibliográfiai adatbázis gyakorlatát vizsgálták meg, a legismertebb kiadók és forgalmazók (CSA, Ovid, EBSCO,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ProQuest stb.) szakirodalmat feldolgozó termékei esetében. Megállapították, hogy 126 adatbázis támaszkodik erőteljesen a szerzői referátumokra.

A szerzői referátumokban tett változtatások mindig a pontosságot és a világos fogalmazást szolgálják, illetve az a céljuk, hogy az információkeresést segítsék. A módosítások jellege és mértéke némiképp eltért a humán tudományi, társadalomtudományi és a természettudományi adatbázisok gyakorlatában. A változtatásokat a kutatók aszerint osztályozták, hogy azok mondatszintűek voltak, vagy meghaladták azt a szintet. Kis mértékű módosításnak tekintették a nyelvtani és helyesírási korrekciókat és a referátum terjedelmének lerövidítését. A formai változtatásokon kívül a szöveg kiegészítése, illetve az abból való kihúzás egyaránt előfordul. (A felesleges szöveg törlése jellemzőbb, mint a szöveg kiegészítése.) Az esetleges kiegészítések a következőkre vonatkozhatnak: módszerek, következtetések, eredmények, a cikket kiegészítő hivatkozások, táblázatok vagy glosszáriumok, utalás az adatbázisban szereplő más tételekre, a kutatás sajátosságainak ismertetése stb.

Részletes vizsgálatnak vetették alá a Library and Information Science Abstracts (LISA) adatbázist, amely egyébként a szerzői referátumok alatt fel is tünteti a módosítás tényét („Author abstract – amended"). Száz szerzői referátumot vetettek össze a módosított változattal. Arra voltak kíváncsiak, hogy a referátum szövegének mely részei törölhetők (bármelyik), illetve hová illeszthető be pótlólagos szöveg (bárhová), és mi módon. A törlésre nézve nehéz általános elveket megfogalmazni. Vannak azért tipikus esetek, például a magyarázatokat, meghatározásokat mellőzni lehet a szerzői referátumokból, hasonlóképpen az „azaz..." kezdetű zárójeles betoldásokat. A következtetések pótlólagos feltüntetése legtöbbször a leíró, érvelő vagy elméleti jellegű írások (szemlék, esettanulmányok) esetében mutatkozik szükségesnek. (A cikk függeléke rövid módszertani útmutatást ad a mondatok szintjén és azon túl végzendő törlési, kiegészítési és átfogalmazási teendők elvégzéséhez.)

A módosítások akkor relevánsak, ha a következő követelmények teljesülnek: a referátum legyen érthetőbb és gördülékenyebb (rövidítések feloldása, központozás, a földrajzi vonatkozások feltüntetése, példák); váljék alkalmassá gépi keresésre (képletek és speciális karakterek mellőzése, szinonimák, melléknevek helyett főnevek alkalmazása); legyen a stílusa objektív (harmadik személy, az értékelő jelzők mellőzése) és tömör. Az egyszerűsítés, kihúzás és betoldás ugyanakkor felboríthatja a rövid szöveg egyensúlyát. A szerkesztők változtatásaira főként a multi- és interdiszciplináris kutatással foglalkozó cikkek esetében van nagy szükség.

A referátumok – mint másodlagos dokumentumok – funkciója korábban az volt, hogy pótolják az eredeti dokumentumok elolvasását. Szerepük továbbra is egyfajta szűrés és közvetítés, hogy a használó el tudja dönteni, szüksége van-e a teljes szövegre. Ehhez nagy segítség, hogy a referátumok szövegét tartalmazó mező kereshető az adatbázisokban.

(Hegyközi Ilona)

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

07/217

KERN, Patricia: Bibliotheken und Integration von Migranten in Dänemark = Bibliotheksdienst. 41.Jg. 2007. 2.no. 121-135.p. Bibliogr. lábjegyzetben.

A könyvtárak szerepe a bevándorlók integrációjában Dániában

Közérdekű tájékoztatás; Nemzetiségi könyvtár; Nemzetiségi olvasó; Portál

Dániában a lakosság 8,3%-a bevándorló. A legnagyobb tömeg Törökországból (55 ezer), a hajdani Jugoszláviából (38 ezer) és Irakból (26 ezer) érkezett. A szociális és így a könyvtári ellátás

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szempontjából az EU országokból érkezetteket nem tekintik bevándorlóknak.

A bevándoroltakkal való könyvtári foglalkozásnak három időbeli szakasza különböztethető meg: 1. A megalapozás fázisa (1970-1982), a „vendégmunkás-gyűjtemények" létrejötte. 2. A konszolidáció fázisa (1983-1999), mikor az 1983-as könyvtári törvény kifejezett célcsoportként nevezte meg a bevándorlókat, és létrehozták a Bevándorlók Könyvtárát. 3. 1990-től a helyi közösségek lettek felelősök a bevándoroltak integrációjáért, a közkönyvtárak így az integrációs tevékenység fontos színtereivé váltak. A könyvtárak munkáját az 1998-ban létrehozott a *Bevándorlók Irodalmának Központi Könyvtára* (mostani nevén: BiblioteksCenter for Integration, SBCI) segíti.

Az SBCI a Bevándorlók Könyvtárának utódja, az *Arhusi Állami és Egyetemi Könyvtár* működteti. Gyűjtőköre korábban ötven nyelvre terjedt ki, később ezt harmincra csökkentették. Állománya 134 ezer dokumentum, többségében arab, szerb, török és perzsa nyelvű művek. A könyveken kívül mozgóképeket (VHS és DVD) és hangzó anyagot (CD) is gyűjtenek. Helyi kölcsönzést nem folytatnak, állományukat a közkönyvtárak, iskolák, menekült központok és nyelvoktató központok vehetik díjtalanul igénybe. A könyvtárak konkrét műveket nem kérhetnek, csak komplett gyűjteményt egy-egy nyelvterületről. Lehetőség van rendszeres, félévenként cserélendő letét igénylésére is. Ez esetben a dokumentumokat katalogizálva és megfelelő nyelvű propagandaanyaggal együtt kapják meg. A polgároknak azonban módjuk van meghatározott című dokumentumot is kérni ingyenesen, könyvtárközi kölcsönzés keretében. Folyóiratot nem kölcsönöznek, de az igényelt folyóiratokból és újságokból mutatványszámot küldenek. Könyvtárközi kölcsönző szolgáltatásukat kiterjesztették a többi skandináv ország hasonló feladatot ellátó könyvtáraira is. (Stockholm, Oslo, Helsinki). Segítséget nyújtanak a könyvtáraknak a könyvek vásárlásához is: átveszik a kiválasztás, a beszerzés és a katalogizálás feladatát, dokumentumegységenként 40 dán koronáért.

Az SBCI tároló könyvtárként is működik: átveszi a közkönyvtárak felesleggé vált anyagát, a duplumokat esetenként a menekültügyi központoknak ajándékozza. A könyvtár kétnyelvű (pl. német-arab) „nyelvcsomagokat" állít össze, melyek könyveket és játékokat tartalmaznak, egy-egy meghatározott témáról, hogy a szülők gyermekeik anyanyelvi és dán beszédkészségét játékosan fejleszthessék.

A etnikumok integrációját Dániában kutatások és projektek is segítik. 1999-2000 között *„Az integráció szabad tere"* címmel a következő kérdésekre kerestek választ: Hogyan és milyen céllal használják a bevándorlók a könyvtárakat? Menynyire elégedettek a könyvtári szolgáltatásokkal, milyen kívánságaik és javaslataik vannak? A kutatás bebizonyította, hogy a könyvtárak ideális partnerek az integrációs tevékenységben.

A kutatás eredményeire épült a 2002-2005 közötti fejlesztési projekt, melynek három célja volt: 1. Kimunkálni a bevándorlók körében végzett könyvtári munka modelljét. 2. A számítógépes együttműködés új formáit kifejleszteni. 3. Felkelteni és elmélyíteni az érdeklődést az integrációs munka iránt. A projekt eredményeként a következő összegező tanulmányok készültek: *„A könyvtár mint a dán társadalom kapuja – elkezdtük"* címmel a 0-10 éves gyerekek beszédfejlesztésével foglalkozva, *„A nyugtalan könyvtár"* címmel a problémás fiatalok és a konfliktuskezelés kérdéséről, *„Az integráció központjában az asszonyok és a lányok"* címmel a bevándorló nők problémáiról.

Az SBCI tizenhárom nyelvű internetportált (www.finfo.dk) fejlesztett ki azzal a céllal, hogy a bevándoroltakat hozzájutassa a számukra szükséges ismeretekhez, a jogszabályok, a kötelességek és a lehetőségek terén. A portál három részből áll: 1. Általános linkindex információkkal az egyes országok irodalmáról, művészetéről, zenéjéről, újságairól, linkgyűjteményeiről stb. Az index célja, hogy a használó a saját hazájá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ról és/vagy saját anyanyelvén minden releváns és aktuális információhoz hozzájusson. 2. Egy Dániát bemutató index linkekkel különböző kategóriákban: Újdonságok Dániában, Szociális szolgáltatások, Képzés, Munka, Kultúra és médiák, Társadalom, Szervezetek. A cél, hogy a használó hozzájusson a dán kultúra és politika legfontosabb információihoz. 3. Regionális index, ahol a használó a közvetlen lakóhelyéről információkat talál ugyanolyan rendben, mint a nemzeti indexnél.

Az internetportál a bevándorlók körében rendkívül népszerűvé vált. 2005-ben havonta több mint 16 ezren vették igénybe, 2006-ban pedig a havi igénybevevők száma meghaladta a 23 ezret.

(Katsányi Sándor)

07/218

LICHÁ, Monika - LÖFLEROVÁ, Marcela - TURKOVÁ, Dagmar: Knihovní služby pro zrakove postižené v České Republice = Knižnica. 7.roč. 2006. 11-12.no. 8-10.p.

Könyvtári szolgáltatások a látáskárosultak számára Csehországban

Braille írás; Hangoskönyv; Igény; Vak könyvtárhasználó

1915-ben alakult meg Csehországban a vakok nyomdai egyesülete, a látássérültek mai könyvtári és nyomdai szervezetének őse. Az alapító és névadó munkatársak nem sejthették, milyen változásokat hoz a 21. század a vakok számára. Bebizonyosodott, hogy a Braille-írást sem a számítógép, sem a hangos könyv nem helyettesítheti. A '60-as években megjelent magnókazetta előtt a látássérültek legfeljebb a rádióközvetítésre hagyatkoztak. A mai könyvtári állományban mintegy negyvenezer szépirodalmi cím található, átlagosan 8 másolatban, több mint 5000 olvasó élhet az ingyenes könyvtári szolgáltatásokkal. Az olvasók többségének életkora 60 év fölötti. Több mint ötven városi könyvtárral kötött a vakok könyvtára megállapodást hangos könyvek szolgáltatásának biztosítására.

A Braille-írással készült dokumentumcímek száma a kétezret, a zenei anyag a háromezret is meghaladja. Természetes szolgáltatás a megrendelésre, térítés ellenében készített hangfelvétel, például tananyagok hangrögzítése látássérült egyetemi hallgatók, vagy más használók számára. A könyvtár és nyomda ötféle folyóiratot jelentet meg Braille-írással, amelyet szerkesztőség hiányában a könyvtár munkatársai díjazás nélkül, önként készítenek. Többféle formátumban megjelentetik a *Könyvtári információk* című újságot, amelyet Braille-, digitális, hangos változat mellett az interneten is szolgáltatnak.

Más szerkesztőségek megrendelésére is készítenek folyóiratokat hangzó és Braille-változatban. Összesen 13 folyóiratot jelentetnek meg hangzó, 18 folyóiratot pedig Braille-formátummal.

A hangos könyvek előállítása nem olcsó mulatság: egy 15 órás hanganyag 10 kazettán 10 500 koronába kerül. Az állami költségvetés a könyvtár tevékenységét támogatja ugyan, de a szponzorok közreműködése további előnyöket jelent a használók számára. A könyvpiacon átlagosan évente 15 ezer új könyv jelenik meg, a könyvtár költségvetése mindössze 100 új címre elegendő. A címek válogatásában a használók igényeit veszik figyelembe.

A jövő hangos könyvei és hangos könyvtára számára fontos lenne az eredetileg magnókazettán meglévő anyagok más hordozóra való átmentése. A kazetták gyártása leállt, ezért egy éve két könyvtári stúdióban megkezdődött a hanganyagok digitalizálása, de a végső információhordozó még bizonytalan.

A használók többsége idős ember, aki ragaszkodik a kazettás változathoz, CD-lejátszót nem fognak vásárolni. A CD mellett az MP3-as megoldás, USB-eszközre vagy memóriakártyára való átjátszás is lehetséges. A kártyák postai küldése is kivitelezhető. A személyes kölcsönzés kicsit időigényesebb, hiszen a kiválasztott címet rá kell másolni a megfelelő adathordozóra, ami növelheti a sorban állási, várakozási időt. Ideá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lis lehetne egy kávézó-könyvtári környezet kialakítása, ahol a címek kiválasztása és másolása közben kávézni lehet.
Minden látássérült használó tudja, szándéknyilatkozatot ír alá arról, hogy a hangrögzítést nem másolhatja, terjesztheti. A sokszorosítás azonban szoftverekkel megoldható, mindennel visszasza lehet élni. Kérdéses ezért a jövőre nézve a hangos könyvek és a hangos könyvtárak sorsa, remélhető, hogy szükség lesz mindkettőre, mert a használók továbbra is igényt fognak tartani a szolgáltatások könyvtári keretekben történő biztosítására.

(Prókai Margit)

Tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

07/219

CHASE, Darren: Transformative sharing with instant messaging, wikis, interactive maps, and Flickr = Comp.Libr. 27.vol. 2007. 1.no. 7-8, 52-54, 56.p.

Új webes megoldások az információ megosztására

Számítógép-hálózat

A cikk szerzője informatikus könyvtáros Stony Brookban, az egyetem egészségtudományi könyvtárában. A Library 2.0 eszközeivel: modern webes felülettel, online közösségépítő és azonnali üzenetküldő (IM – instant message) szolgáltatások bevezetésével korszerűsítette a tájékoztató szolgálatot és a belső intranetet, ezáltal a használókkal, illetve minden érdekelttel történő kommunikációt. Mindeközben kollégáival együttműködve újabb barátokat szerzett a könyvtárnak és látható eredményeket ért el a brandépítés és a PR terén is.
Sokan a kollégák közül persze idegenkedtek az új eszközöktől. Félelmet, bizonytalanságot, kételyeket éreztek velük szemben. A tájékoztató könyvtárosok viszont lelkesek voltak, mivel az utóbbi időben azt tapasztalták, hogy a könyvtár személyes látogatottsága csökkent, ám az online forgalom megnőtt. 2006 januárjában ezért egyetértettek a referensz szolgálat online kibővítésének ötletével. Az informatikus könyvtáros kutatni kezdte, hogy milyen technológia a leghasználhatóbb, a legkönnyebben bevezethető és megtanulható. A választás a sokfelhasználós azonnali üzenetküldést támogató Trillian platformra esett. Használata ingyenes, és a professzionális változat is olcsó, üzenetváltáson kívül linkek és fájlok megosztására is alkalmas, népszerű, összefér az aktuális böngészővel, támogatja a három legnépszerűbb IM klienst: a Yahoo! Messengert, az AOL Instant Messengert, és az MSN Messengert. A három tájékoztató könyvtáros képzése 2 órát vett igénybe. Március 31-én reggel kilenckor üzemkészen állt az IM szolgáltatás, és tizenhét perccel később megérkezett az első referensz kérdés. Azóta pedig egyre közkedveltebb.
Az addigi intranetet, mely a hálózaton megosztott, faszerkezetben felépülő mappák rendszeréből állt, a Hive dinamikus tartalomkezelő rendszerre épülő wiki váltotta fel. Nagy előnye, hogy a szövegfájlokon kívül képeket, prezentációkat, PDF dokumentumokat, audio és video fájlokat is tartalmazhat, és ezek visszakeresését is egyszerűvé teszi. A wiki automatikusan rögzíti és indexeli a regisztrált felhasználóktól származó összes tartalmi változtatást.
Miután emellett döntöttek, már csak a rendszer-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

követelmények, az adatkezelés és a biztonság részletkérdéseit kellett átgondolni, és a megfelelő wikit kiválasztani. A Twiki platform mellett döntöttek: húsz órát áldoztak a wiki felépítésére és a főmenük kialakítására. A cél az volt, hogy az új intranet átlátható, mindenki által kezelhető és együttműködésre alkalmas munkaeszköz legyen. Négy hónap és néhány emlékezetfrissítő képzés után mindenki felfedezte már az együttműködésre alapozott, kreatív web erősségeit, a benne rejlő lehetőségeket.

A következő látványos újítás a Google Mapsnek köszönhető interaktív dinamikus webtérkép volt. A roppant egyszerű eljárással kialakított webtérkép segítségével a használók megtervezhetik útvonalukat, és bárhonnan könnyedén eljutnak az egészségtudományi könyvtárba, vagy a Stony Brook Egyetem bármely egyéb épületéhez.

A hallgatók körében is nagy közkedveltségnek örvend a Flickr. Az ingyenes közösségi képmegosztóban a használók serege gyűjti, indexeli, rendezi és teszi elérhetővé mások számára saját digitális fotóit. Egy könyvtár számára kiváló promóciós eszköz: népszerűsítheti logóját, IM szolgálatát, honlapját, megmutathatja a könyvtár épületét, a könyvtárosokat. A Flickr használata azt sugallja, hogy a könyvtár egy kényelmes, technikailag fejlett hely, mely kiváló forrásokkal rendelkezik a dinamikus munkához. Képet ad – a szó szoros értelmében – a könyvtár és a könyvtárosok munkájáról, konferenciákról, különleges eseményekről, oktató tevékenységéről. Jól mutatja azt is, hogy mennyire kész az együttműködésre a Flickr közösséget látogató könyvtárhasználókkal, könyvtárakkal, könyvtárosokkal és más érdeklődőkkel. Ezenkívül a lelkes közösség hasznos visszajelzéseket és jó ötleteket is ad. A hallgatók pedig élvezik és büszkeséggel tölti el őket, hogy a maguk készítette fotókat a könyvtár profiljához kapcsolódva is közkincscsé tehetik.

A webes eszközök, mint az IM, a wiki, az interaktív térkép és a Flickr mindenképpen összhangban áll a könyvtár hagyományos küldetésével: az emberek és információk összekapcsolásának feladatával. Ezt lehet hatékonyabbá tenni a webalapú közösségépítéssel, az együttműködéssel és az információ-megosztással.

(Fazokas Eszter)

07/220

COOMBS, Karen A.: Building a library Web site on the pillars of Web 2.0 = Comp.Libr. 27.vol. 2007. 1.no. 16-19.p.

Egy egyetemi könyvtári honlap átalakítása a Web 2.0 szempontjai szerint

Használói szokások; Honlap; Számítógép-hálózat

A University of Houston könyvtári hálózatának honlapját korábban központilag szerkesztették, ami egyrészt időigényes egyeztetést igényelt, másrészt az elavult információk nem kerültek le időben. A rugalmatlan szerkezet miatt a könyvtárosok és az egyetemi hallgatók nem kapcsolódhattak be a szerkesztésébe.

A kritikai észrevételek és az informális igénykutatás nyomán a szerkesztők arra a gondolatra jutottak, hogy a honlap szerkesztését és működtetését a Web 2.0-ból kölcsönvett módszerekkel kellene megoldani. Ez egyrészt technológiai, másrészt szemléletbeli váltást jelent. A Web 2.0 technológiája lehetővé teszi az információk online létrehozását és közös használatát, a beszélgetést, az interakciót, a dinamikusságot, rugalmasságot és az alkalmazkodást.

A Web 2.0 szellemében szerkesztett honlap mint szolgáltatás a következő alappilléreken nyugszik:

1. Radikális decentralizáció – A tartalom egyes részeinek legyen gazdája, aki azokat gondozza és azokért felelősséget visel. Ehhez megfelelő tartalomkezelő rendszert bocsátottak rendelkezésre, és a munkatársakat kiképezték a használatára. Bárki bármilyen változtatást végrehajthat, de az oldal gazdájának jóváhagyása szükséges a változtatás életbelépéséhez.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2. Lazán kapcsolódó kisebb részek – A tartalomkezelő rendszer nyílt forrású szoftvert használ, moduláris szerkezetű, alkalmas a legkülönbözőbb típusú tartalmak közreadására. A tartalmak a honlap bármelyik részén „újrahasznosíthatók", bármilyen kombinációban újraközölhetők.
3. Állandó „béta" állapot – A honlap nincs lezárva, állandóan fejlődik a használói vélemények alapján. A tartalomkezelő rendszerről weblogok és wikik segítségével lehet véleményt nyilvánítani. Az új szolgáltatások bevezetése igen gyorsan megtörténhet.
4. Tetszés szerint variálható tartalom – A könyvtári tartalmak beépíthetők az egyetem más weblapjaiba (tanszékek, oktatási anyagok). Kísérleteznek a könyvtári katalógusból és más adatbázisokból származó információk integrálásával.
5. A használó aktív hozzájárulása – A könyvtárhasználati képzéshez wikit indítottak, amelynek keretében a hallgatók a könyvtárosokkal együtt szerkesztik a tartalmat. Nagy az érdeklődés az iránt is, hogy a katalógusban leírt művekhez ismertetést lehessen fűzni. Hasonló célok mozgatják a könyvtár részvételét az egyetem digitális archívumának (FAR) és oktatási eszközök letéti helyének (LOR) programjában.
6. Vonzó szolgáltatások a használók számára – Interaktív és együttműködési lehetőségek (wikik, üzenetek, csevegés), a honlap testreszabása.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 152, 165, 175, 183, 199-200, 206, 209, 217, 229, 234-235, 237-238

Társadalomtudományi tájékoztatás

Lásd 153

Közgazdasági tájékoztatás

Lásd 237

Könyvtártudományi, informatikai tájékoztatás

07/221

BLESSINGER, Kelly - FRASIER, Michele: Analysis of a decade in library literature: 1994-2004 = Coll.Res.Libr. 68.vol. 2007. 2.no. 155-169.p. Bibliogr. jegyzetekben.

Egy évtized könyvtári szakirodalmának elemzése (1994-2004)

Felmérés; Folyóirat -könyvtári; Hivatkozás

A tanulmány célja, hogy egy évtized (1994-2004) szakirodalmát áttekintve elemezze, milyen trendek jellemezték a könyvtár- és információtudományi folyóiratok publikációit és hivatkozásait. A vizsgálat felderítette, melyek voltak a kiemelt kutatási területek és a leggyakrabban publikált témák az évek folyamán, és bemutatta az időszak legtöbbet hivatkozott szerzőit és cikkeit. Mindez lehetővé teszi a szakterület művelői számára a publikálási trendek követését, a kutatók számára pedig annak meghatározását, mely folyóiratok hozhatnak számukra felfedezést és elismertséget, és segítheti a könyvtárakat annak eldöntésében, mely témák élvezzenek prioritást az állománygyarapításban.

(Autoref.)

Oktatás információellátása

Lásd 186

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Vezetés, irányítás

Általános kérdések

07/222

O'CONNOR, Steve: The heretical library manager for the future = Inf.Outlook. 11.vol. 2007. 3.no. 10-16.p. Bibliogr. 7 tétel.

A jövő eretnek könyvtárvezetője

Könyvtárosi hivatás; Prognózis; Vezetés

Ausztrália egyik legnagyobb könyvtárának élére (Új Dél Wales Állami Könyvtárának igazgatói posztjára) egy az iparból (IBM, Kodak) jött menedzsert neveztek ki, könyvtári „előélet" és szakismeretek nélkül. Ebből kiindulva elmélkedik a könyvtárvezetés és a menedzsment viszonyáról, egyrészt az ahhoz szükséges képességek, másrészt a generációs különbségek felől közelítve.
H. Gardner többszörös intelligencia-elmélete szerint nyelvi (a gondolatok kifejezésének és többnyelvű környezetben munkálkodásnak a képessége), logikai-matematikai (általában természettudományi, és praktikusan költségvetési egyensúlytartási és pénzszerzési ismeretek), térbeli (elképzelés a körülvevő világ rendezettségéről, három dimenzióban gondolkodás, a „falak nélküli könyvtár talán más térérzést igényel), zenei (ritmus és egyensúly), testi-kinesztéziai (a test vagy a testrészek tudatos használata pl. előadáskor), interperszonális (az emberekkel való együttműködés és „bánás" képessége kulcsfontosságú vezetői tulajdonság, főként a folyamatosan változó világban), intraperszonális (önismeret, egészséges önbizalom) intelligenciáról beszélhetünk. D. Goleman Érzelmi intelligencia c. műve szerint elsősorban az inter- és intraperszonális (hagyományos oktatás révén meg nem szerezhető) tulajdonságok szükségesek a vezetéshez. A. Mant könyve (Intelligens vezetés) szerint viszont valamennyire szükség van, és legfontosabbnak a „rendszerben gondolkodás" képességét tartja.
A vezetés valódi lényege a változás-változtatás és a rendszerek váltása. Ebben az értelemben vezetni annyi, mint másképp látni a világot, és befolyásolni tudni a többieket arra, hogy a vezetővel együtt dolgozva a változásokat a normális munkamenetbe befogadják. Ehhez fel kell ismerni azt a jövőbeni könyvtármodellt, amely meg tud felelni a közösség információigényeinek. Alapvetően szükséges azoknak a *„business model"*-eknek megértése, melyek ma a könyvtár működési környezetét alkotják.
A könyvtárakban ma három generáció dolgozik együtt. Ez egyrészt a változásokkal kapcsolatos különböző attitűdök összehangolását kívánja meg; másrészt akik a könyvtárak jövőjét tervezték, maguknak tervezték, és az új generációk nem tudják majd ugyanúgy működtetni. Harmadrészt: a legtöbb nagykönyvtár vezetője (és többnyire helyetteseik is) a következő kb. öt éven belül nyugalomba vonul, és komoly tudásalap sétál ki velük az ajtón. Utódaiknak át kell vizsgálniuk értékrendjüket, képesnek kell lenniük meghallgatni másokat, nyitott gondolkodásúaknak kell lenniük, eretnek gondolatokat is el kell fogadniuk, gondolniuk kell az elgondolhatatlanra. Nekik sikerül majd a jövő izgalmas könyvtárát megteremteni.

(Mohor Jenő)

Tervezés

Lásd 155, 157, 225

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

07/223

SCHOOFS, Bob: Abolish the periodicals department. How one libray restructured and redistributed the work = Coll.Res.Libr.News. 68.vol. 2007. 1.no. 17-19.p. Bibliogr. 2 tétel.

A folyóiratrészleg felszámolása egy egyetemi könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Munkaszervezés

Első hallásra meglepő lépésről számol be a *College and Research Libraries News* című amerikai szakfolyóirat. A Grand Valley State University-n (Michigan, USA) 2005-ben úgy döntöttek, hogy megszüntetik a könyvtár folyóiratrészlegét. Az átszervezésre azután került sor, hogy az intézmény vezetői számot vetettek a technológiai fejlődés, illetve az egyetemek között egyre élesebbé váló verseny kényszerítő jelenségeivel, és úgy találták: a hatvanas évek óta működő, jelenleg mintegy 20 ezer diák oktatását ellátó intézmény struktúrája átalakításra szorul.

A változások már 2005 elején elkezdődtek, amikor is a munkatársakból egy új munkacsoport állt fel (*Provisional Organization for Communication*), amely javaslatot tett 6 könyvtári terület külön történő kezelésére. Ezek a következők voltak: általános szolgáltatások és könyvtári tájékoztatás, elektronikus források, gyűjteményépítés, forrásokhoz való hozzáférés, ágazati és speciális szolgáltatások. Minden kollégát besoroltak a csoportok valamelyikébe, és a területeket képviselő személyekből megalakult a nyáron hivatalba lépő új vezető tanácsadó testülete (*Dean's Advisory Committee*), amely a részletekbe menő intézményi reform kidolgozását vállalta. A korábbi igazgató is helyet kapott a testületben, amely ettől kezdve *Transitional Advisory Council* néven működött.

A grémiumnak egyebek mellett arról kellett döntenie, hogy mi legyen a sorsa a könyvtár folyóiratrészlegének. Mivel egyre több periodikum kizárólag elektronikus formátumban férhető hozzá (2006-ban mintegy 1200 érkezett papíron, és számuk azóta is folyamatosan apad), jelentős mértékben csökkent a lapokra fordított adminisztráció ideje. Az online elérhető folyóiratok kezelése és karbantartása ezért az *elektronikus források adminisztrátorá*hoz került. Vezetésével egy új csapat (*Electronic Resources Management Team*) kezdte meg munkáját, feladatkörébe vonva a korábban szintén a folyóiratrészleg dolgozói által kezelt adatbázisokat. Valamennyi könyvtári háttérmunkát a jövőben a Gyarapítási/Katalogizálási Csoport (*Acquisitions/Cataloguing Team*) végzi – értelemszerűen az elektronikus források kivételével. Hasonlóképpen átalakult a sorozati művekkel foglalkozó kollégák munkaköre. Az egyes szakterületek felelőseit az átszervezés során rokon tudományágak szerint csoportokba vonták össze, így – bár ezután is egyetlen diszciplínával foglalkoznak – figyelmük ki kell, hogy terjedjen valamennyi formátumtípusra, köztük a periodikumokra is. Ezzel tulajdonképpen átvették a tanszékek folyóirat-kezelési munkáját. A sorozatok részeként megjelenő művek beszerzése ettől kezdve a hasonlóképpen új poszt birtokosa, az állománygyarapító könyvtáros dolga lesz. A folyóiratszámok (bekötött) példányainak kezeléséről és megőrzéséről ugyancsak új elnevezés alatt dolgozók (*Stacks/Inventory Management Team*) gondoskodnak.

Való igaz, a fenti feladat-átcsoportosításokkal kiváltották a folyóiratrészleg munkafolyamatait. Ugyanakkor a cikk szerzője – maga is a könyvtárosok egyike – írása végén arra figyelmeztet, hogy igazán hatékonyan csak akkor működik majd a rendszer, amennyiben a felmerülő nehézségekre időben, hatékonyan lesz képes reagálni. Vagyis nem feledkezik el a régi bölcsességről: az egyetlen állandó maga a változás.

(Vasbányai Ferenc)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

07/224

HOLT, Glen E.: What makes a library great? = Public Libr.Q. 24.vol. 2005. 2.no. 83-89.p.

Mitől „nagy" egy könyvtár?

Hatékonyság; Szolgáltatások

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Ma az igazán nagyszerű könyvtár jól ötvözi a hagyományos értékeket és az információhoz való hozzáférés új megoldásait. Hibás megközelítés egy könyvtár jellemzésekor csak az épületre vagy a gyűjtemény nagyságára, kiterjedtségére szűkíteni a vizsgálódást. A szerző hét mértékadó kritérium alapján definiálja a „nagyszerű könyvtár" fogalmát.

1. *A nagyszerű könyvtár mérhetően a legkiválóbb szolgáltatásokat nyújtja.*

A könyvtárosok próbálnak visszajelzéseket kapni használóiktól a szolgáltatásokkal kapcsolatosan. A mérés eszközei lehetnek: a költséghatékonysági vizsgálatok, a használói csoportok megkérdezése, kérdőíves, telefonos felmérés, titkos vásárlások, virtuális felmérések a használó és nem használók között is.

2. *A nagyszerű könyvtár nagyszerű támogatásban részesül.*

Azok a könyvtárak, amelyek nagy anyagi támogatásban részesülnek, más tekintetben azért lehetnek szegényesek, de nagy anyagi támogatás nélkül nem lehet elérni a nagyszerű könyvtár szintjét. Mindenkinek, aki kapcsolatban áll a könyvtárral, a személyzettől a hivatalnokokig, szót kell emelnie a kellő alapok megszerzéséért. Más kulturális intézményekhez hasonlóan a könyvtáraknak is új forrásteremtő technikákat kellene kidolgozniuk.

3. *A nagyszerű könyvtárak oktatják és továbbképzésben részesítik személyzetüket.*

A magánszektorban évente átlagosan 5%-ot költenek a továbbképzésekre, a könyvtárakban kevesebb, mint 1%-ot! Tudomásul kell venni, hogy a szakirányú diploma nem elegendő, folyamatos továbbképzésekre van szükség.

4. *A nagyszerű könyvtárak integrálják a virtuális, távoli elérésű, a helyi és a könyvtáron kívüli szolgáltatások marketingjét.*

A könyvtári webhelyeknek fel kellene hívniuk a figyelmet a különleges eseményekre, a rendszeres programokra. Postán küldött felhívásokban népszerűsíthetik a virtuális elérhetőségeket. Bátoríthatnák a használókat a könyvtár virtuális lehetőségeinek kihasználására. Különös figyelmet kell fordítanunk a nem-könyvtárhasználókra, mivel őket fokozottabb marketingtevékenységgel lehet csak megnyerni.

5. *A nagyszerű könyvtárak egyaránt szolgálják a gyenge és erős, a szegény és gazdag használóikat.*

Nem csak a szegényeknek van szükségük a könyvtárra. Gazdag, nem dolgozó asszonyok örömüket lelik a szórakoztatva tanító programokban. Magasan kvalifikált nők és férfiak kapcsolódhatnak be a könyvklubok munkájába. S nem szabad elfeledkezni a nyugdíjasokról sem, akik igénylik a fejlett szolgáltatásokat, az új információkereső technikák megtanulását, a személyes foglakozást. A könyvtáraknak figyelembe kell venniük környezetük demográfiai jellemzőit, s azt, hogy a különböző használók különböző igényeket támasztanak a könyvtárral szemben.

6. *A nagyszerű könyvtárak lehetőséget adnak használóiknak a tanuláshoz és a szórakozáshoz is.*

Akik a könyvtárba jönnek, pontos, időszerű információt igényelnek. A könyvtárak feladata, hogy megszerettessék az olvasást. Az olvasói klubok, ahol a csoportos megbeszélés segíti a megértést, a szórakozás népszerű formái ebben az elidegenedett 21. századi világban.

7. *A nagyszerű könyvtárak virtuális eszközök felhasználásával időszerű információk és szolgáltatások széles skáláját biztosítják felhasználóik számára.*

A honlapoknak reklámozniuk kell a könyvtárakat

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

és egyben lehetőleg egy kattintással eljuttatniuk a felhasználókat a katalógusokhoz, programokhoz, gyerekeknek szóló oldalakhoz, a könyvtárban dolgozók beosztásához, elérhetőségéhez. Fel kell, hogy hívják a figyelmet a könyvtárak sajátosságaira, speciális gyűjteményeikre, szolgáltatásaikra. Tartalmazniuk kell az adományozók, alapítványok nevét. Törődniük kell a megjelentetett információk folyamatos frissítésével is.
A felsorolt kritériumok bizonyára folytathatók. A könyvtárak jelentős jelzések a civilszféra látóhatárán, épp úgy, mint ahogy az irodalom, művészet, zene közösségépítő erejét is felismerte a közösség. Mi, könyvtárosok munkaidőnket arra fordítsuk, hogy olyan nagyszerű könyvtárakat építsünk, amelyekre a nagyszerű városoknak szükségük van.

(Szénászky Mária)

Lásd még 181, 239

Pénzügyi és gazdasági kérdések

07/225

LARSEN, Jonna Holmgaard: Strategic use of government means - and how to highlight results = Scand.Public Libr.Q. 2006. 2.no. 16-19.p.

Az állami pénzeszközök stratégiai célú felhasználása és az eredmények

Állami irányítás; Középtávú terv; Közművelődési könyvtár; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

Dániában a könyvtári törvény meghatározza azokat az irányelveket, melyek szerint minden városi önkormányzatnak működtetni kell egy közművelődési könyvtárat és előírja azt is, hogy az állam anyagi támogatást nyújt az iskolai és közkönyvtárak fejlesztésére. A szubvenciók bekerülnek az állami költségvetésbe és azokat az Országos Könyvtári Hivatal (Biblioteksstyrelsen, www.bs.dk) kezeli. A pénzeszközöket a könyvtáraktól és városi önkormányzatoktól érkező igények kielégítésére két, egymásnak némileg ellentmondó elv alapján folyósítják: annak támogatása, hogy az ország minden polgára egyenlő mértékben részesülhessen a könyvtári szolgáltatásokból, illetve az élenjárók szubvencionálása, tapasztalataik terjesztése.
Az első elv alapján például a múlt század kilencvenes éveiben minden könyvtárban internetes kapcsolat jött létre, és a legutóbbi könyvtári törvény alapján minden intézményt elláttak zenei és multimédiás anyagokkal. Az elmúlt években viszont inkább kísérleti projektek megvalósítására adták a pénzeszközöket egy tanácsadó testület döntése alapján. 2003-2006-ban többek között az alábbi programok kaptak támogatást: gyermek- és iskolai könyvtárak támogatása (5,7 M DKK), a könyvtárak, mint az informatikai írásbeliség oktatásának helyszínei (8,4 M DKK), az önkormányzatok közötti együttműködés és a mostanában az új önkormányzatokban végbemenő egyesülési folyamat támogatása (13,9 M DKK). Összességében elmondható, hogy a szubvenciók odaítélése során előnyt élvezett a tapasztalatcsere elősegítése, annak elkerülése, hogy ugyanazon a földrajzi területen párhuzamos fejlesztések történjenek.
Az állami pénzeszközök elosztásán túl a Hivatal fontos kötelezettsége a projektek megvalósításához kapcsolódó tapasztalatok és eredmények terjesztése. Ezt segítik elő a megvalósításról szóló jelentések. A nagyobb projektek esetében célszerű, hogy az eredményeket egy ilyen feladatokra szakosodott külső cég értékelje. Azt tervezik, hogy a jelentéseket a projektet megvalósító könyvtárak honlapján teszik közzé, és csak az összefoglalók jelennének meg a Hivatal honlapján.
A konferenciák is rendkívül alkalmas eszközök a könyvtári fejlesztések eredményeinek népszerűsítésére, a tapasztalatok kicserélésére, a hálózati munka kialakítására, az együttes értékelésre. Két konferencia is foglalkozott például a kis könyvtárak egyesülésének ügyével. A nagyobb

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

közigazgatási egységek 2006. január 1-i megalakulásával ugyanis aktuálissá vált a nagyobb ellátó területtel rendelkező könyvtárak kialakítása. Ugyancsak a projektek eredményeinek terjesztését szolgálják a különböző kiadóknál megjelent publikációk és a Hivatal *Råd og vink* (Tanácsok és útmutatások) c. sorozatában megjelent kiadványok is. A tapasztalatok szerint ezek nagyobb hatásúak, mint az egyszerű jelentések.

Az országos könyvtári stratégia elemeit *„Az információtól a tudásig"* című dokumentum foglalja össze. Ez az anyag is hangsúlyozza az együttműködés fontosságát, beleértve a közkönyvtárak és a szakkönyvtárak közös akcióit is. A jövőben egyre inkább a könyvtárak közösségének szintjén kell gondolkodni a projektekről az egyéni intézményi szemlélet helyett. Igen lényeges a stratégiáról és a tapasztalatokról folyó eszmecsere, melyet a Hivatal a saját honlapján igyekszik biztosítani.

Egy másik fontos terület lesz a könyvtári marketing fejlesztése. Ez nemcsak azt jelenti, hogy az innovatív fejlesztésekről a szektoron kívüli intézmények is tudomást szereznek, hanem azt is, hogy az olvasók (és a politikusok) könyvtárakról vallott erősen tradicionális nézetei megváltozzanak. A könyvtárlátogatók ugyanis a tapasztalatok szerint meglehetősen keveset tudnak az internetes szolgáltatásokról. Amikor például 2005 őszén jelentős hirdetési kampányt indítottak a library.dk közös katalógus (http://bibliotek.dk/?lingo=eng) népszerűsítésére, az akció utáni héten több mint 100 ezer látogatója volt a honlapnak. *(Dévai Péter)*

07/226

LINN, Mott: Budget systems used in allocating resources to libraries = Bottom Line. 20.vol. 2007. 1.no. 20-29.p. Bibliogr.

A könyvtári költségvetés felosztására használt rendszerek áttekintése

Gazdálkodás -könyvtárban; Kölségvetés

A cikk célja, hogy információval szolgáljon a könyvtárak finanszírozásában alkalmazott különböző költségvetés-tervezési rendszerekről.

Korrigált bázisalapú tervezés

Ez a leggyakrabban alkalmazott rendszer. Mindig az előző évi költségvetés biztosítja az alapot a következő pénzügyi évre. Azok az egységek tehát, melyek kedvező helyzetbe kerültek a rendszer kialakításakor, továbbra is profitálni fognak a módszer alkalmazásából. A költségvetés kialakításakor ez a rendszer biztosítja a legkevesebb konfliktust. Előnye, hogy egyszerű kialakítani, s a pénzt szétosztani. Hátránya azonban, hogy stratégiai változásokat nem lehet a költségvetésben véghez vinni, változtatások időszakában nem alkalmazható hatékonyan.

Formula szerint kiszámított költségvetés

Jellegzetesen kormányzati szerveknél az egyes alegységeknek juttatott pénz szétosztására alkalmazott módszer. Úgy tűnhet, hogy politikai befolyást kevéssé érezhetünk a támogatások szétosztásakor, pedig a formula meghatározásakor hatalmon lévő vezetők úgy befolyásolhatják annak kialakítását, hogy az a saját egységük javára szolgáljon. A módszer előnye, hogy a vezető könnyedén megjósolhatja a folyósított pénz mennyiségét. A rendszer merevsége azonban nem teszi lehetővé az innovációt, valamint új programok elindítását.

Matematikai döntési modellen alapuló költségvetés

Ezt a módszert az 1970-es években fejlesztették ki. Komplikált számítógépes modelleket alkalmaznak a különböző szükségletek finanszírozásának meghatározására. A modellt azonban gyorsan elvetették, többek között a befektetett idő nagysága miatt.

Nulla bázisú költségtervezés (ZBB)

A szervezet minden évben újra meghatározza költségvetését. Minden egységnek előre rangsorolnia kell költségvetésének elemeit, mielőtt a támogatás megítélését végző központi adminisztrációhoz juttatja. Így a döntéshozók látják, hogy az egységeknél milyen fontos és kevésbé

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

fontos tevékenységet kell támogatni. A nulla bázisú költségvetés a korrigált bázisalapú tervezés ellentéte. Leginkább megszorítások időszakában alkalmazzák. Előnye, hogy rámutat a szükségtelen kiadásokra.

Programköltségvetés

Ez az átfogó neve több, kevésben különböző rendszernek, melyekre mind igaz, hogy pontosan meghatározzák, hogyan és miért arra használják fel a támogatást. Alapelve, hogy minden kiadást egy-egy programhoz csatol.

A tervezési-programozási-költségvetési rendszer (PPBS) a programköltségvetés leggyakrabban alkalmazott formája. Összeköti a tervezési folyamatot a költségvetés készítésével, ezáltal a jövőbe és nem a múltba tekintő büdzsé kialakítását teszi lehetővé. A rendszer segítségével könnyen megállapíthatunk egyes tényeket a könyvtárról, azonban az elemzéskor nem veszi figyelembe a szolgáltatások minőségét.

Teljesítmény-alapú költségvetési tervezés (PBB)

A stratégiai tervezés folyamatát összekapcsolja a költségvetési tervezés folyamatával. A rendszer összeköti az inputokat (támogatás), a tevékenységeket és az eredményeket (teljesítmény vagy hatások), ezáltal könnyebb az egyes szolgáltatások költségeit nyomon követni, valamint azok hatékonyságát meghatározni. A módszer kialakítása azonban igen időigényes.

Bevételek felelősségi központok közötti felosztása (RCB)

Minden egység a saját kiadásait és bevételeit kezeli. A központi adminisztráció tudományos hatáskörrel és pénzügyi felelősséggel is felruházza az egyes alegységeket. Ez ösztönzőleg hat a veszteséges programok megszüntetésére. Minden felelősségi központ a saját kiadásaiért és bevételeiért felelős. Bármilyen többletet vagy hiányt a jövő évi költségvetésbe tolhatnak, mely arra ösztönzi a vezetőket, hogy hatékonyan irányítsák a költségeket és növeljék a bevételeket.

Átalány szerinti költségvetési tervezés

Ez a módszer az RCB egy alternatívája, mivel ez is egy részben decentralizált költségvetési tervezési forma. A rendszerben a költségvetés kiadási oldala decentralizált, míg a központi adminisztráció szorosabban irányítja a bevételi oldalt. Az alegységek vezetői tehát rendelkeznek annyi rugalmassággal, hogy oda irányítsák a forrásokat, ahol a legjobban szükség van rájuk.

Kezdeményezés-alapú költségvetési tervezés

Ez tulajdonképpen az új kezdeményezések finanszírozására szolgáló nagyobb pénzösszeg felhalmozásának jól szervezett módja. Arra készteti az alegységeket, hogy alapköltségvetésük egy bizonyos százalékát visszaadják. A központi költségvetés pedig arra használja az összegyűjtött összeget, hogy az intézmény tervezési folyamatában elsődleges fontosságúnak ítélt kezdeményezéseket finanszírozza.

A felsorolt a költségvetés-tervezési módszerek vegyesek is lehetnek.

(Szénászky Mária)

07/227

SEVERINO, Fabio: Il fundraising per le biblioteche = Boll.AIB. 46.vol. 2006. 4.no. 357-366.p.

Res. angol nyelven

A szükséges anyagiak megszerzése a könyvtárak számára

Felmérés; Pályázat -könyvtáraknak; Támogatás -pénzügyi -társadalmi

A közpénzekből való finanszírozás immár nem elég ahhoz, hogy megőrizzük, megvédjük és fejlesszük a kulturális örökséget és aktivitást. A könyvtáraknak elengedhetetlenül a piac felé kell fordulniuk, hogy a szolgáltatásaik fejlesztése, küldetésük teljesítése érdekében szükséges anyagi alapokat megszerezzék.

Ha kampányba kezdünk a szükséges anyagiak megszerzése érdekében, a kiszemelt leendő jótevők mennyiségi és minőségi érdekeit kell hangsúlyoznunk, mintsem a támogatást igénylő

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szükségleteit. A jó okra és az identitásra alapozó stratégia az egyik, de nem az egyetlen járható út. Az identitás elem nagy vonzerőt jelenthet, főleg a használó közönség számára, ám ez az elv kevésbé fontosnak látszik a többnyire személytelen gazdasági egységekkel szemben.

Ha támogatás-szerző modellt kívánunk felállítani, eleve meg kell különböztetnünk a támogatás két formáját, az adományt (donációt) és a szponzorálást. Az adomány mint támogatás gyakorlatilag elválik az adományozó érdekétől. A szponzorálás ezzel szemben adok-kapok viszony a két partner között, amelyben a szponzor promóciós viszonzás elérése céljából támogatja a másik fél tevékenységét. A kulturális szponzorálás a következő előnyökkel jár egy cég számára: erős és felismerhető pozicionálás, mely megkülönbözteti versenytársaitól; meglévő és potenciális klienseivel való minőségibb és erősebb kapcsolat; erősebb kötődés a helyi közösséghez.

Egy olasz közvélemény-kutatás szerint a vásárlók 52%-a azonos minőség és ár esetén a kultúrát támogató cég termékét részesítené előnyben. A megkérdezettek 55%-a úgy véli, hogy a cégeknek támogatniuk kellene a kultúrát, folyamatosan és nem alkalmakként; 80% szerint a kultúrát támogató cégek értékes hozzájárulást nyújtanak a művészi és kulturális örökség védelméhez; 70% szerint a cégeknek nem csak tenniük kell, de tudatosítani is, hogy ezt teszik; végül 83% szerint az államnak érzékelhető anyagi előnyhöz kellene juttatni mindenkit, aki a kultúrát támogatja.

(Mohor Jenő)

07/228

SOLANO Y PALACIOS, Bárbara Munoz de: Aspectos económicos del proceso de preservación digital = Rev.Esp.Doc.Cient. 29.vol. 2006. 4.no. 572-587.p. Bibliogr. 20 tétel.

Res. angol nyelven

A digitális megőrzés gazdasági kérdései

Elektronikus dokumentum; Gazdaságosság -könyvtárban; Megőrzés

A digitális objektumok, akár akként keletkeztek, akár konvertáltak, ha az emberi lét kifejezői, vagy tudást hordoznak, védelmet és megőrzést érdemelnek a jelen és a jövő generációi érdekében – az UNESCO szerint.

A továbbiakra tekintve érdemes különbséget tenni az elektronikus és a digitális dokumentumok között (noha sok szerző azonos értelemben használja azokat): egy videoszalag pl. elektronikus analóg információkat tartalmaz, de nem digitálisakat, mint egy DVD. Azt is előre kell bocsátani, hogy mindmáig egyetlen digitális adathordozó esetében sincs garantált ismeretünk tartósságuk, „élethosszuk" tekintetében. A mágneses adathordozók esetében az élettartam meglepően rövidnek bizonyult, a kompakt lemezek stabilabbak, azonban ezek tartósságát sem lehet megjósolni, ami nagymértékben függ minőségüktől is.

Noha még korainak tűnik érdemi összehasonlítást tenni a digitális és a hagyományos megőrzés költségei között, az bizton állítható, hogy a digitális megőrzés költségei más jellegűek, más struktúrában jelentkeznek, és nagyobb arányú a folyamatos költség. Az elektronikus formátumú információk életciklusának költségei nagyjából a következőkből állnak:

a) egyszeri (de legalább is költségvetési évenként egyszeri) költségek:
   - gyűjteményfejlesztés
   - feldolgozás
   - katalogizálás
   - egyszeri, de kurrens elemelek is tartalmazó költségek: licencszerződések kialkudása és megkötése, előfizetések
b) folyamatos költségek:
   - a használattól független belső folyamatok, az állományvédelem stb. költségei
   - a használat költségei (pl. a személyzeti és az olvasói termináligények stb.)

A digitális objektumok megőrzésének költségelemei:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a) A megőrzést szolgáló „digitális archívum" funkcionális elemei:
   - megfelelő fizikai tér a szerver számára,
   - megfelelő hardver és tárkapacitás,
   - biztonsági másolatok készítésének eszközei,
   - nagysebességű kommunikációs hálózat;
   - a dokumentumok begyűjtéséhez, kezeléséhez, kereshetőségéhez és megjelenítéséhez megfelelő szoftver.
b) Személyi költségek: a rendszer megtervezésének, megvalósításának, fenntartásának, működtetésének személyzeti igényei.
c) A megőrzési (mentési) akciók költségei: a megőrzendő dokumentumok kiválogatása; az elektronikus dokumentumokat kezelő és a megőrző rendszer közötti interfész kialakítása; a megőrzési stratégia kiválasztása stb.
d) A kiválasztott stratégiából következő (stratégiafüggő) költségek.

A megőrzési stratégiák lehetnek rövid távú megoldások: a technológiai környezet megőrzése (informatikai múzeum, információ-archeológia); a hordozó megújítása, felfrissítése. Hosszabb távú megoldás a migráció és az emuláció. Az alternatív stratégiák közé sorolják a papírra nyomtatást, illetve a hibrid megoldásokat.

Néhány megfontolnivaló: az összköltség a megőrző tevékenység megtervezésének költségével kezdődik. Lehet, hogy első látásra egyszerűbbnek tűnik mindent megőrizni, ám a nagy mennyiség kezelése, az abban való keresés stb. hosszabb távon több költséggel jár, mint amennyibe a gondos tervezés és a megőrzendő dokumentumok kiválogatása kerül. Minél kevesebb és minél egyszerűbb szabványos formátumot használunk, annál olcsóbb az egész folyamat, azonban figyelembe kell venni, hogy pl. bármilyen egyszerű is ASCII formátumú dokumentumok létrehozása, azok szövegre korlátozódnak, ha tehát bármilyen ábrát, képet is tartalmaz a dokumentum, legalább PDF/A formátumot kell használni. A folyamatos költségek között számolni kell a rendszeres biztonsági másolatkészítéssel, és a technológia fejlődését kényszerűen követő hordozóváltásokkal is.

(Mohor Jenő)

07/229

HARRIS, Lesley Ellen: How to develop an e-commerce strategy for your library = Inf.Outlook. 11.vol. 2007. 1.no. 36-37.p.

Hogyan alakítsunk ki e-kereskedelmi stratégiát könyvtárunk számára?

Gazdálkodás -könyvtárban; Költségvetés

Ha a szakkönyvtárnak van mit online módon árusítania, bevételre tehet szert. Az elektronikus (e-) kereskedelem tulajdonképpen valamilyen webhelyen zajló pénzügyi tranzakciót jelent, mégis három formát különböztethetünk meg. A közvetlen kereskedelem (*direct commerce*) online módon zajló tranzakció, pl. banki átutalás, vagy megrendelés és vásárlás. Az indirekt kereskedelem az e-kereskedés promocionális formája az interneten, adott esetben arra szolgál, hogy a „fogyasztót" tagsági díj fizetésére, vagy önkéntes hozzájárulásra ösztönözze. A digitális kereskedelem a megrendelés-vásárlás-kézbesítés online végbemenetelére vonatkozik.

Tekintettel arra, hogy már amúgy is sok mindent intéznek online módon, és az online fizetés is egyre elfogadottabb gyakorlattá válik, a könyvtár honlapjának látogatói számára sem lehet idegen az online kereskedelem. A könyvtár szempontjából pedig kevesebb fizikai teret igényel, 7/24-es hozzáférést, és világméretű vevőkört jelent. Az e-kereskedelem bevezetése bevételt hoz, de további céljai is lehetnek, hiszen növeli a hatékonyságot, emeli a szolgáltatások színvonalát, elősegíti a hozzáférést, támogathat tanfolyamokat, összehozhat érdekcsoportokat. Ugyanakkor számos technikai kérdést is meg kell oldani: megfelelő internetszolgáltatót választani, doménnevet regisztrálni, megtervezni és működtetni az oldalt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Mindez pénzbe kerül. Gondot okozhat a szerzői jogok, és a vásárlók adatainak védelme. A pénzbeszedés számos módja közül is ki kell választani a megfelelőt. Ki kell dolgozni az e-kereskedelem stratégiáját, aminek az intézmény jelenlegi céljain, és további lehetőségein kell alapulnia. Meg kell határozni az elérni kívánt új célokat, az eladható „termékeket" és az olvasók igényeit. Nincs stratégiamodell, „légy kreatív, hogy illeszkedni tudj céljaidhoz és igényeidhez".

(Mohor Jenő)

07/230

WALTERS, William H.: Institutional journal costs in an open access environment = J.Am.Soc.Inf.Sci.Technol. 58.vol. 2007. 1.no. 108-120.p. Bibliogr.

Intézményi folyóiratköltségek nyílt hozzáférésű folyóiratok esetében

Elektronikus folyóirat; Felsőoktatási könyvtár; Folyóirat-előfizetés; Gazdaságosság -könyvtárban; Hozzáférhetőség; Költségelemzés

A cikk azzal foglalkozik, hogy milyen lehetséges hatásai volnának a nyílt hozzáférésű ármodell bevezetésének a folyóiratköltségekre négy szakterületen, kilenc amerikai egyetemen és főiskolán. Ehhez három ármodellt értékel: a hagyományos előfizetéses, a Public Library of Science aktuális díjain alapuló ún. PLoS-nyílt hozzáférésű, valamint az azonos árakon alapuló nyílt hozzáférésű modellt (ahol tehát az egyes szakterületek között egyenlően oszlanak meg a kiadás költségei). Mivel az egyes intézmények publikálási teljesítménye között sokkal nagyobb különbségek vannak, mint könyvtári állományaik mérete között, az előfizetéses modellről a nyílt hozzáférésű modellek bármelyikére való áttérés azt eredményezné, hogy a legtöbb felsőoktatási intézmény jelentős pénzt takarítana meg, ugyanakkor néhány intézményre – éppen a legaktívabb kutatást folytató egyetemekre – aránytalanul nagy rész jutna az összes folyóiratköltségből.

(Autoref.)

Lásd még 193, 245

Gépesítési kérdések

Lásd 164

Marketing, közönségkapcsolatok

07/231

LEITNER, Gerald: „Österreich liest. Treffpunkt Bibliothek" - eine Erfolgsstory. Büchereiverband schafft effektvolle Lobbyarbeit mit furioser Kampagne = BuB. 59.Jg. 2007. 3.no. 317-223.p.

Res. angol és francia nyelven

„Ausztria olvas. Találkozzunk a könyvtárban!" – a kampány sikertörténetnek bizonyult

Együttműködés -belföldi; Könyvtárpropaganda; Olvasásra nevelés

2003 őszén az E. Jelinek Nobel-díját ünneplő és az ország kulturális színvonalával dicsekvő osztrák közvéleményt megrendítette a PISA-vizsgálat eredményeinek közzététele. A vizsgált 29 ország közül Ausztria tanulói teljesítményükkel a 19. helyre kerületek. Egyértelművé vált, hogy ez a súlyos lemaradás (a tanulók 20%-a egyáltalán nem tud értelmesen olvasni) nemcsak kulturális hátrányt jelent, hanem a gazdaságot is vissza fogja vetni, politikai következménye pedig az írásos információból kimaradó szélsőséges csoportok kialakulása lesz. Ausztriában tehát nemcsak kulturális, hanem gazdasági és politikai időzített bomba ketyeg – írták a lapok.

Élénk vita indult a politikai felelősségről, mely joggal mutatott rá, hogy nem lehet egyedül az iskolát hibáztatni. A vita során azonban a könyv-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tárak, így az iskolai könyvtárak is csak marginális szerepet kaptak, nem fogalmazták meg azt a tényt, hogy a PISA-vizsgálat eredményei szorosan összefüggenek az egyes országok könyvtárügyének színvonalával. Az Osztrák Könyvtáros Egyesület a minisztériummal közösen úgy ítélte meg, hogy fel kell lépnie az ilyen irányú közvélekedés ellen. Szakértői vizsgálat után nemzetközi konferenciát szerveztek Bécsben *„Olvasás – Társadalom – Könyvtárak"* címmel. Itt nyilvánvalóvá vált, hogy azok az országok érték el a PISA-vizsgálatban a legjobb eredményeket, melyek egyrészt jól kiépített könyvtárakkal rendelkeznek, másrészt országos szintű közös könyvtári kampányokat rendeznek a közvélemény, a média és a politikusok megnyerése céljából. A könyvtárak egyesülete és a minisztérium ezért nagyszabású kampányt tervezett.

2006 elején tájékoztatták Heinz Fischer államelnököt a tervekről. Fischer maga is szenvedélyes olvasó és több könyv szerzője – lelkesen fogadta az akciót, és spontán átvette a patronálást. Ez a szerencsés körülmény különösen nagy súlyt és tekintélyt adott az akciónak. Következő lépésként az egyes tartományok döntéshozóit nyerték meg. Első ízben történt meg, hogy valamennyi tartomány egységesen támogatott anyagilag is egy könyvtári kezdeményezését. Ezek után fordult a könyvtárak egyesülete a könyvtárosokhoz. Részben folyamatos írásbeli tájékoztatással, részben személyesen, rendezvények útján mozgósították a könyvtárosokat. A siker e téren is teljes volt. Az akcióban közkönyvtárak, egyetemi könyvtárak, iskolai könyvtárak éppúgy részt vettek, mint a nemzeti könyvtár. Ez volt az első olyan akció az osztrák könyvtárak történetében, melyben minden típusú könyvtár egyaránt részt vett.

Az akció jelmondata: *„Ausztria olvas. Találkozzunk a könyvtárban!"* volt, ezt szórólapon 2500 könyvtár kapta meg. A könyvtárak egy hét alatt ezer rendezvényt tartottak, ezeken 480 ezer látogató vett részt. Salman Rushdie egy 600 fős teremben tartott előadást az *„Ausztria olvas"* pólóban. Előadásán számos kiemelkedő személyiség, köztük az új osztrák kancellár is részt vett. Rushdie-t sikerült egy könyvtárban tartott sajtókonferenciára is megnyerni. Az „Ausztria olvas" pólóval politikusokat, püspököket, sportolókat és művészeket is kitüntettek. Érdekes színfolt volt az osztrák írók futball-válogatottjának a játéka a magyar és osztrák szerzőkkel, valamint a Bécs-Salzburg közötti intercityn az „Ausztria olvas. Találkozzunk a könyvtárban!" szöveg felolvasása minden állomásnál, és a vonatkísérő könyvtár-népszerűsítése az utasok között.

A sajtó rendkívüli élénkséggel reagált az eseményekre. A napi és hetilapok, a rádióadók terjedelmes tudósításokat közöltek a könyvtárak teljesítményeiről, valamint – részben csodálkozva és felháborodva – kritikus gazdasági és jogszabályi helyzetükről.

A kampány azokat is el akarta érni, akik nem veszik kézbe az újságok kulturális rovatait. Ezért hirdetés-sorozatot indított: közismert és népszerű személyeket, énekesnőt, futballistát, olimpiai győztest és más topsztárt szólaltattak meg. A legolvasottabb napilapokban megjelenő 30 interjú figyelmet keltett.

Egy kampány sikerét nem lehet egzaktan mérni, de bizonyára nem véletlen, hogy három hónappal az akció után, 2007 januárjában a kormányprogramba bekerültek a közkönyvtárak is. Első ízben történt meg az Ausztria történetében, s ez akkor is figyelemre méltó, ha a kampány maximális célját: az egész könyvtárügyet szabályozó könyvtári törvényt (még) nem sikerült elérni.

(Katsányi Sándor)

07/232

BRUNKA, Mariusz: O bookcrossingu. Trochę z rezerwą i trochę z entuzjazmem = Poradnik Bibl. 2007. 3.no. 9-12.p.

A „bookcrossing"-ról. Némi tartózkodással, némi lelkesedéssel

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A bookcrossing ötlete – kiolvasott könyveket nyilvános helyen letenni annak érdekében, hogy mások megtalálják, elolvassák, majd szintén továbbadják – nem teljesen új. Számos könyvtárban volt és van olyan polc, amelyre ki van írva: „Az itt található könyveket ingyen hazaviheti!" Így a bookcrossing mai megvalósulása egy régi gyakorlat modernizált és angolszász szellemben fogant változata.

A mozgalom célja a könyvek, az olvasás népszerűsítése, a kulturális javaknak a birtokláson túlmutató megosztása. Júniusban lengyel fiatalok – akikről azt gondolnánk, hogy csak SMS-eket olvasnak, és internetes linkeket kattintgatnak – meglepő lelkesedéssel vettek részt a könyvek „szabadon engedésében" az iskolák, iskolai könyvtárak hathatós segítségével.

Felmerülnek azonban kétségek. A könyvtárak mindig is intézmények, szervezetek voltak, s azok maradnak a jövőben is, amelyekben kevés alkalom kínálkozik a spontán akciókra és a szervezeti lazaságra. Vajon a bookcrossing spontaneitásra építő mozgalma összeegyeztethető-e a közkönyvtárak szervezettségével? Vajon a könyvek „kiszabadítását" nem fogják-e az intézményes könyvtárak egy sajátos alternatívájának tekinteni, esetleg nem gondolják-e, hogy éppen a könyvtári könyvek „szabadon engedésére" van szükség? Esetleg fogságban vannak a könyvek, amelyek csak akkor kelnek életre, ha az olvasó kézbe veszi őket? Másrészt: a fiatalok a könyvtárban találják meg a könyveket, nem az udvaron vagy az ifjúsági klubban.

Talán végleg ez a pesszimista hangnem uralkodna, ha nem lenne a szerzőnek személyes élménye, hogy a június 8-i akciós napon egy bookcrossing polcról sikerült leemelnie Kraszewski Ulána c. regényének egy 1953-ból származó kiadását, amelyet (a szocreál bevezetőnek köszönhetően) némi derűvel és élvezettel olvasott. Ez a személyes élmény, ha nem is törölte el maradéktalanul a kétségeit, arra a reményre adott okot, hogy esetleg valaki olyan könyvvel találkozik a bookcrossing révén, amelyet először olvas, és talán ettől kedvet kap ahhoz, hogy következő olvasmányát ne bízza a véletlenre, hanem felkeresse a könyvtárat. Így talán a bookcrossing és a könyvtár nem teljesen egymásnak ellentmondó fogalmak.

A bookcrossing ugyanakkor jogi kérdéseket is felvet, hiszen a könyvekhez bizonyos jogok fűződnek. Mi történik a „szabadon engedett" könyvvel? Ajándékozásról, kölcsönzésről nem lehet szó, hiszen az „adás" egyoldalú, elválik az elfogadástól. Inkább az ingó vagyonról történő lemondást jelenti. Olyan lemondást, amelyben a „vevő" ismeretlen, s amelyben benne foglaltatik az, hogy a könyv a jövőben továbbadandó, de ez nem kötelezettség, csak morális elvárás. Nem rokonítható a bookcrossingos könyv a talált tárgyakkal sem, hiszen nem véletlenül, hanem szándékosan „veszítik el", éppen abból a célból, hogy valaki megtalálja. Valójában a könyvnek nincs tulajdonosa, és a mozgalom elvárásai szerint, nem is lesz, senki sem fogja megtartani magának. Szép, de nem túlzottan reális helyzet, hiszen jogi értelemben semmi sem akadályozza meg a tárgy saját tulajdonba vételét.

Milyen szerepe lehet a könyvtáraknak a bookcrossingban? Lehetnek kezdeményezők, szervezők, adhatnak helyet neki, sőt, állományuk egy részét is feláldozhatják. Az azonban nem valószínű, hogy könyveket is vásárolhatnának erre a célra, mert a könyvtári törvény értelmében ez nem illeszthető kulturális feladataik közé. Rendelkezésre bocsáthatják azonban helyiségeiket, de csak az adott egység vezetőjének engedélyével. A vezetőnek meg kell győződnie arról, hogy a bookcrossingban részt vevő könyvek legális forrásból származnak, és figyelnie kell a lebonyolítás minőségére is. A bookcrossing – a könyvtár falai között – visszahat a könyvtárról alkotott képre: érdemes kicsit visszafogni a spontaneitást, annak érdekében, hogy a megfelelő előkészítés közelebb vigyen a kívánt eredmény – az olvasás és a könyvtár népszerűsítése – elérésé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hez. Az olvasással kapcsolatos mai problémák megoldásában a bookcrossing csak egy kezdeti lépés, s ezzel a mozgalom szervezőinek is tisztában kell lenniük.

(Orbán Éva)

Felhasználók és használat

Általános kérdések

Lásd 210

Használat- és igényvizsgálat

07/233

PRABHA, Chandra - CONNAWAY, Lynn Silipigni - OLSZEWSKI, Lawrence [et al.]: What is enough? Satisficing information needs = J.Doc. 63.vol. 2007. 1.no. 74-89.p. Bibliogr.

Mikor lehet befejezni az információkeresést? Mikor tekinti a használó információigényét kielégítettnek?

Egyetemi könyvtár; Használói szokások; Igénykutatás dokumentációs szolgáltatásokra; Online információkeresés; Relevancia

A tanulmány azt vizsgálja, hogyan ismerik fel a használók, mikor kell abbahagyni az információkeresést, holott az információs tér annyira telített, hogy nem lehetünk bizonyosak abban, hogy a releváns információt találtuk meg. Oktatók, alsóbb éves és végzős hallgatók fókuszcsoportos interjúban vettek részt, amelynek célja annak felderítése volt, mikor tekintik kielégítettnek információigényüket. Az egyetemi könyvtárak használói minőségi és mennyiségi jellemzőkkel egyaránt leírták, miért döntöttek józan ésszel úgy, hogy igényüknek megfelelő, elegendő információ áll rendelkezésükre. A résztvevők speciális információigényei és az egyetemen betöltött szerepük egyaránt hatással van a keresési folyamat össze fázisára, az első forrás kiválasztásától kezdve a folyamatos keresési stratégián keresztül annak eldöntéséig, mennyi információ elegendő számukra. A felmérési eredmények jelentősen kibővítették a korábbi kutatások témakörét, amelyek az információkereséssel és a keresési magatartással kapcsolatban statikusabb nézetekre összpontosítottak, elméleti módszereket alkalmaztak a használók tapasztalatainak jobb megértésére.

(Autoref.)

07/234

CURRAN, Kevin - MURRAY, Michelle - NORRBY, David Stephen [et al.]: Involving the user through Library 2.0 = New Rev.Inf.Net. 12.vol. 2006. 1/2.no. 47-59.p.

A használó bevonása a Könyvtár 2.0 révén

Használó; Igény; Prognózis; Számítógép-hálózat

A hagyományos, ma ismert könyvtári gyakorlatot tekinthetjük a Könyvtár 1.0-nak, amely „egyirányú" szolgáltatás, elvezeti a használót az általa igényelt információhoz. A Könyvtár 2.0 (a továbbiakban K2) ezzel szemben elviszi az információt a használóhoz azáltal, hogy a szolgáltatásokat az interneten nyújtja. A K2 fő célja a szolgáltatások jobbítása, ennek lényeges elemei a használók bevonása, a visszacsatolás, az egyszerű használat, az értékelés és frissítés. A könyvtár a használók igényeihez igazodva teszi elérhetővé az információkat az interneten, hogy a használó tetszése szerinti helyen és időpont-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ban elérhesse azokat. Az 1.0-s „technológia" eközben megmarad, nem cserélik le, de bővül a funkciókészlete.

A K2 a Web 2.0-s eszközök és megoldások megjelenésének és használatának egyenes következményeként jött létre. A Web 2.0 jellemzői a webhelyek példáján: a használók hozzák létre a tartalmat; a fejlesztésben partnerekként működnek közre; a tartalom és az interfész egyénre szabható; az alkalmazás futtatásának kulcsai a böngésző és a webszerver; rendelkezésre állnak az újfajta, népszerű internetes lehetőségek (blogok, taggelés, wikik) és a legfrissebb webes technológiai megoldások. A Web 2.0 keretében az alkalmazások online futnak, nincs installálási teendő, a frissítés folyamatos, a hozzáférés pedig bármelyik, böngészővel rendelkező számítógépről lehetséges.

A hatékony és gazdaságos K2 a következő egyenlettel írható le:

böngésző + Web 2.0-s alkalmazások + hálózati kapcsolódás = az OPAC funkcióinak kiteljesedése..

Ennek révén lehetővé válik a használók számára az online megtekintés, a kölcsönzés, a távoli kérések továbbítása, vételi vagy eladási tranzakciók igény szerinti lebonyolítása.

A közkönyvtárak a K2 alkalmazásában elöl járnak. A K2 újabb módszer arra, hogy a könyvtárak vonzó közösségi helyek maradjanak. Ehhez fel kell venniük a versenyt az internetes szolgáltatókkal (pl. a Google-lal). Felmerült az is, hogy az K2-t tegyék elérhetővé az Amazon és a Yahoo szolgáltatásból, de a szolgáltatók reakciója még nem ismert.

(Hegyközi Ilona)

07/235

MANZARI, Laura - TRINIDAD-CHRISTENSEN, Jeremiah: User-centred design of a Web site for library and information science students: heuristic evaluation and usability testing = Inf.Technol.Libr. 25.vol. 2006. 3.no. 163-169.p. Bibliogr. jegyzetekben.

Használóközpontú honlaptervezés a könyvtárszakos hallgatók számára: heurisztikus értékeléssel és a használhatóság tesztelésével

Használói szokások; Hatékonyság; Honlap; Könyvtártudományi szakkönyvtár; Tanszéki könyvtár; Tervezés

A Long Island University (LIU) Palmer School of Library and Information Science könyvtártudományi szakkönyvtára megújította honlapját, amely a mester- és a doktori képzésben részt vevő hallgatóknak szánt, távolról is elérhető információkat tartalmazza.

A honlap az egyetemi központi könyvtár honlapjától elkülönülten működik, és hierarchikus felépítésű. Az átalakítás során a használók szempontjait igyekeztek maximálisan figyelembe venni, ezért az értékelésnél a Jakob Nielsen által meghatározott, a használhatóságra vonatkozó heurisztikus szempontokat alkalmazták. (Ezek a következők: a rendszer státusa jól látható; természetes és logikus elrendezés; téves választás esetére „vészkijárat"; következetesség és szabványosság; a hibák megelőzése; jól látható használati instrukciók; rugalmas és hatékony használat; esztétikus és minimalista dizájn; konstruktív hibaüzenetek; gondosan elkészített súgó).

Négy önként jelentkező hallgatót vontak be a munkába, akik közreműködésükért tíz dolláros könyvvásárlási utalványt kaptak. A használhatósági teszt során az értékelőknek egyénileg nyolc, a valós szituációkat szimuláló feladatot kellett végrehajtaniuk, miközben tevékenységüket a felmérést végzők regisztrálták, illetve kérdésekkel végigkísérték. A feladatok változatosak voltak, és a honlap különböző oldalainak (Nyomtatott folyóiratok, a teljes szövegek elérésére szolgáló JAKE rendszer; Egyéb weboldalak, Teljes szövegű adatbázisok, Folyóiratok tematikus elrendezésben, Nyitólap, Elektronikus folyóiratok, Adatbázisok) kipróbálására irányultak.

Az értékelők szerint a honlap nyelvezete és megjelenése megfelelő volt a célközönség számára;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a honlapot jól megtervezettnek minősítették; a központi könyvtár honlapjára vezető linket az észrevételek alapján később külön menübe (A campuson lévő egyéb könyvtárak) helyezték; a menü szövegét helyenként az egyértelműség érdekében kiegészítették, és elhelyezését a különböző lapokon egységesítették.

Problémákat elsősorban akkor észleltek, amikor a használók elhagyták a szakkönyvtár honlapját, és onnan átléptek a központi könyvtár honlapjára, illetve amikor vissza akartak térni a szakkönyvtári honlapra – ezért a Nyitólapot tették a menü első pontjává. A tervezők igyekeztek egyensúlyt teremteni az újonnan belépő és a gyakorlott hallgatók igényei között. Kiderült az is, hogy a honlap ismertetésére több időt célszerű szentelni a hallgatók bevezető könyvtár- és információhasználati képzése során.

A honlap menüszerkezete és a menüpontok sorrendje a használhatósági teszt után a következő lett: I. Könyvtártudományi szakkönyvtár, Nyitva tartás, Adatbázisok, Folyóiratok, Katalógus, Egyéb weboldalak, II. Kapcsolódó egyetemi linkek: Palmer School, Központi könyvtár, LIU Campus.

(Hegyközi Ilona)

07/236

BOON, Stuart - JOHNSTON, Bill - WEBBER, Sheila: A phenomenographic study of English faculty's conceptions of information literacy = J.Doc. 63.vol. 2007. 2.no. 204-228.p. Bibliogr.

A brit oktatók információs jártasságról alkotott fogalmának fenomenografikus vizsgálata

Egyetemi oktató; Felmérés; Használói szokások; Terminológia

Az AHRB (Arts and Humanities Research Board) által támogatott hároméves vizsgálat során fenomenografikus kutatási módszert alkalmazva 80 brit egyetemi oktatóval készítettek interjút annak felderítésére, mennyire változatos tapasztalatokkal rendelkeznek az információs jártasság minőségileg különböző fogalmainak meghatározásában. A fogalmakat ezután a korábbi kutatásokkal és a jelenlegi könyvtári meghatározásokkal és normatívákkal vetették egybe. A kutatás elsődleges célja pillanatfelvétel készítése a részt vevő 20 angol szakos oktatóról. Kiderült, hogy az információs jártassággal kapcsolatos fogalmak szakterületenként különbözőek, és további kutatások szükségesek a fogalmi különbségek feltárására. Az angol szakos oktatókkal dolgozó könyvtárosoknak a hatékony munkakapcsolat érdekében tudniuk kell a köztük és az oktatók közötti fogalmi különbségekről. A tanulmány arra is rámutat, mennyire fontos az információs jártasság az angol tanszék oktatási és kutatási gyakorlatában, s ez azt jelenti, hogy az információs jártasságot be kell építeni a tantervbe és az oktatásba. A cikk hiánypótló szerepet tölt be a témáról szóló irodalomban azzal, hogy az oktatókban kialakult fogalomra koncentrál, kiegyensúlyozva ezzel a könyvtárosok által „gyártott" művek tömkelegét.

(Autoref. alapján)

07/237

DE SAULLES, Martin: Information literacy amongst UK SMEs: an information policy gap = Aslib Proc. 59.vol. 2007. 1.no. 68-79.p. Bibliogr.

Az információs jártasság a brit kis- és középvállalkozásoknál: az információpolitika fehér foltja

Felmérés; Használói szokások; Tájékoztatás -közgazdasági; Számítógép-hálózat

A tanulmány célja, hogy feltárja az információs jártasság szintjét az Egyesült Királyságban és az USA-ban működő kis- és középvállalkozások (KKV) körében, és felhívja a figyelmet, hogy a brit információpolitika nem fordít kellő figyelmet e vállalkozások segítésére az interneten elérhető növekvő mennyiségű információban való eligazodásban. A vizsgálat során elsődleges és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

másodlagos adatokat egyaránt felhasználtak. Az előbbiekhez tartozik az a felmérés, amelynek során azt tárták fel, a brit KKV-k hogyan használják kutatási eszközként az internetet. A kapott eredményeket egybevetették az USA-ban végzett hasonló vizsgálatokkal. Számos brit információpolitikai dokumentumot elemeztek annak kiderítésére, hogy a kormányzati politika hogyan foglakozik az információs jártassággal a KKV-k körében.

Az eredmények szerint brit KKV-k mintegy 3,7 billió fontot veszítettek 2005-ben azzal, hogy az internetet nem használták hatékonyan. A kormányzati politika forrásokat biztosított a KKV-k részére a széles sávú kapcsolat bevezetésére és az e-kereskedelembe való bekapcsolódásra, ugyanakkor nem foglalkozott kellő mértékben az információs jártasság kérdésével.

(Autoref. alapján)

07/238

DINKELMAN, Andrea - STACY-BATES, Kristine: Accessing e-books through academic library web sites = Coll.Res.Libr. 68.vol. 2007. 1.no. 45-58.p. Bibliogr. jegyzetekben.

Az e-könyvek elérése a felsőoktatási könyvtárak honlapjain keresztül

Elektronikus könyv; Felsőoktatási könyvtár; Honlap; Online katalógus

A tanulmány szerzői – az Iowai Állami Egyetem Parks Könyvtárának munkatársai – azt vizsgálták, hogyan tudnak az olvasók hozzáférni az elektronikus könyvekhez. Azoknak a felsőoktatási könyvtáraknak a honlapjait elemezték, amelyek az amerikai *Tudományos Könyvtárak Szövetségé*nek (Association of Research Libraries =ARL) a tagjai. A kérdés azért is fontos, hiszen egyre több az elektronikus dokumentum a gyűjteményekben, és természetesen az a cél, hogy könnyen megtalálhatók legyenek mind az oktatók, mind a diákok számára.

A szokásos alapos szakirodalmi körkép után a szerzők a felmérés módszertani alapjait és megoldásait (a kérdőív felépítését, a tesztelést, a vizsgálat sajátosságait) ismertetik, majd a 111 egyetemi könyvtártól kapott választ elemzik. Azokat a megoldásokat veszik sorba, ahogy az elektronikus könyvek a könyvtár honlapján megtalálhatók, és igyekeznek rámutatni a különböző megoldások előnyeire. Gyakran akadályokra is bukkantak, de legalább ennyiszer tapasztaltak kiváló megoldásokat. Megállapításuk szerint a könyvtárak megkönnyíthetik az elektronikus könyvek elérését, ha

- az elektronikuskönyv-gyűjteményekhez megfelelő útmutatást is adnának,
- kerülnék a könyvtári szakzsargont,
- a „könyv" szót beiktatnák a honlapon az adott oldalra mutató csatolásokba;
- a katalógusban egy lépéssel elérhetővé tennék azokat, vagy
- megmagyaráznák, milyen dokumentumtípusokat lehet a katalóguson kívül keresőeszközökkel elérni, illetve
- a könyvtárismertetőben és könyvtárbemutatók alatt kitérnének az adott lehetőségekre stb.

Az eredmények részletes ismertetése után – ezt nyolc táblázattal és két grafikonnal teszik még áttekinthetőbbé – a további vizsgálatok témáit is számba veszik; ezek lehetnének

- az olvasók keresési technikái,
- a könyvtár gyarapítási gyakorlata,
- a népszerűsítés hagyományos formái,
- az elektronikus dokumentumoknak a távoktatásban való felhasználása,
- online könyvgyűjtemények ingyenes elérése,
- a könyvtártípusok egyedi sajátosságai.

Összegzésképpen a szerzők azt javasolják, hogy a könyvtárak az egyszerűbb használat érdekében az online katalógus (OPAC) helyett inkább honlapjukon tegyék elérhetővé olvasóik számára elektronikus gyűjteményüket – legyen az könyv, folyóirat vagy éppen adatbázis.

(Murányi Lajos)

Lásd még 178, 186, 220

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Használók képzése

07/239

SHARMA, Shikha: From chaos to clarity: using the research portfolio to teach and assess information literacy skills = J.Acad.Librariansh. 33.vol. 2007. 1.no. 127-135.p. Bibliogr. jegyzetekben.

A káosztól az áttekinthetőségig. Egy kutatási portfólió felhasználása az információs jártasság oktatásában és értékelésében

Használók képzése -felsőoktatásban; Hatékonyság

Az információs jártasságnak integráns része a könyvtár és a számítástechnika használatának ismerete, mindez azonban csak eszköz a fontosabb célok: a tájékozott döntés meghozásához szükséges releváns információk azonosítása, elérése, értékelése és interpretációja érdekében. Mindezek elsajátítását kell tanítani és gyakoroltatni az információs jártasság oktatása során.

A Connecticut Egyetemen az elsőévesek tanmenetbe épített kurzusának célja, hogy a hallgató képes legyen megérteni, hogy az információt hogyan hozzák létre, hogyan terjesztik és hogyan szervezik; értse az infokommunikációs folyamatokat és megfelelő eszközök használatával „meg tudja csapolni" ezt a folyamatot; képes legyen értékelni, szintetizálni és belefoglalni szóbeli, írásos vagy média-prezentációjába. Tudja meghatározni a kutatás tárgyát és az információszükségletet; kidolgozni a kutatás témáját egy kérdés, vagy a korábbi tudásanyagon alapuló hipotézis elemzésével; legyen képes megfelelő kutatási stratégiát kialakítani, ehhez megfelelő eszközöket választani, behatárolni, megkeresni a releváns információforrásokat, és értékelni azokat; pontosan feljegyezni és dokumentálni a megszerzett információkat; hatékonyan közölni, terjeszteni az információt. Fentiek elérését a kurzus a következő jártasságokra helyezett hangsúllyal segíti: az információs folyamatok és ciklusok megértése; kutatási téma kimunkálása fogalomfeltérképezés alapján; a megfelelő nyomtatott és online keresőeszközök kiválasztása és használata (a könyvtári katalógustól a multidiszciplináris és témaspecifikus adatbázisokon át a webes forrásokig); a hivatkozás valamennyi elemének ismerete bármely forrástípus esetén; a nyomtatott és webalapú információk minőségének kritikai értékelése.

A kurzus (illetve a hallgatói teljesítmény) értékelésére a portfólió módszert választották. Minden hallgató portfóliójának tartalmaznia kell egy húszoldalas dolgozat elkészítésének teljes dokumentációját (magát a dolgozatot nem kell elkészíteni) a következők szerint:

1. A kutatás tárgyának világos megfogalmazását;
2. A fogalom feltérképezését (A fogalom-feltérképezés – *concept mapping* – megértéséhez egy példa: a mobiltelefonnak négy aspektusa van: üzleti, műszaki, egészségügyi-biztonsági és társadalmi. A harmadikat tovább bontva, összetevői a sugárzás és közlekedési baleset. A sugárzást meghatározására, kockázataira és a peres esetekre lehet bontani, a közlekedési baleseteknél a közvélemény és a kutatások lehetnek érdekesek. Ezek után következhet mindegyik esetben a kérdések feltevése, pl. okozhat-e rákot a rádiófrekvenciás sugárzás, veszélyeztetettebbek-e a gyermekek; hogyan ítél a közvélemény a vezetés közbeni mobiltelefonálásról, befolyásolja-e a járművezető teljesítményét a telefonhasználat, biztonságosabb-e a kihangosítás ill. a head-set stb.)
3. A kérdéseket, hiszen a kutatási folyamat talán legfontosabb lépése a megfelelő kérdések feltevése, a hallgatók pedig – a tapasztalatok szerint – legkevésbé ezzel vannak tisztában: általában ötletszerűen keresgélnek, és meg vannak elégedve bármivel, amit találnak.
4. A kutatási naplót, amely tartalmaz minden végrehajtott keresést, és munkadokumentumként szolgál, ahol fel van jegyezve minden részlet: a használt adatbázis nevétől a keresés eredményéig.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

5. A kutatási stratégiát (az előző pont elméletibb részét, annak bizonyságául, hogy értik a Boole-operátorok, a csonkolás stb. használatát).
6. Az online források kiválasztását (ez ugyanis feltételezi a keresési szükségletek megfogalmazását, azok azonosítását téma, ill. a témával foglalkozó szakterület szerint).
7. A felhasznált és legjobbnak ítélt források annotált bibliográfiáját.
8. Megjegyzéseket a félévről, lehetőséget adva a hallgatónak hogy leírja, mit profitált a kurzusból, mit tartott hasznosnak, mit tenne másképp stb.

(Mohor Jenő)

07/240

Guidelines for the introduction of electronic information resources to users = Ref.User Serv.Q. 46.vol. 2006. 2.no. 102-104.p.

Irányelvek az újonnan beszerzett elektronikus információs források bemutatásához a használók számára

Elektronikus dokumentum; Használók képzése

Az American Library Association két szervezete (Machine-Assisted Reference Section; MARS, és Reference and User Services Association; RUSA) által kidolgozott irányelveket 1997-ben hagyták jóvá. A cikk a 2006-ban jóváhagyott átdolgozott kiadás szövegét közli. Az irányelvek célja segítséget nyújtani azoknak a könyvtárosoknak, akik új elektronikus forrásokat tesznek elérhetővé a használók vagy potenciális használók számára. Webes, hálózati és helyben használható, közvetlenül vagy közvetve hozzáférhető elektronikus forrásokra egyaránt vonatkoznak, de a közvetített szolgáltatásokkal szemben elsősorban a könyvtár által saját használóinak szánt forrásokra, akár a könyvtár hozta létre, akár pénzért vagy ingyenesen letöltötte azokat. A dokumentum mindenekelőtt a tájékoztató szolgálatok munkatársainak szól, akik az új elektronikus források bevezetését szervezik és végzik, de gyakorlati hasznát vehetik minden olyan munkakörben, amely összefügg az elektronikus források stratégiájával, szabályzataival, a velük kapcsolatos ügymenettel és a használóképzéssel. Minden könyvtártípusra vonatkozik, de adott könyvtárra nem feltétlenül érvényes minden pontja: ajánlásait az adott könyvtári környezetre kell alkalmazni. Az elektronikus forrásoknak már a kiválogatott összességével foglalkozik; a válogatás szempontjaira és a beszerzés módjaira nem terjed ki.

Az új elektronikus forrásokkal kapcsolatos munkát azok természetes sorrendjében 6 részben szabályozza: 1.) tervezés és projektszervezés, 2.) tesztek, kompatibilitás és távoli hozzáférés, 3.) a könyvtári személyzet képzése, 4.) használóképzés, 5.) a nyilvánosság tájékoztatása, 6.) a működő és használt forrás értékelése.

(Autoref.)

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

07/241

KOWALSKA, Małgorzata: Dygitalizacja zasobów bibliotek polskich w świetle wyników badań ankietowych = Przg.Bibl. 74.rocz. 2006. 3.no. 336-349.p. Bibliogr.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Res.angol nyelven

A lengyel könyvtári állományok digitalizálása egy felmérés tükrében

Digitalizálás

Lengyelországban csupán az utóbbi esztendőkben teremtődtek meg az anyagi és technikai feltételek a könyvtári állományok digitalizálására. A Nemzeti Könyvtár (*Biblioteka Narodowa*) 2003-as felmérése 55 könyvtárra terjedt ki: ezeknek felében végeztek digitalizálást, kb. tízezer digitalizált könyvtári egységgel lehetett számolni.

Az újabb felmérés 2005-ben 100 különféle típusú könyvtár részvételével készült. Két év alatt 13-mal nőtt a digitalizálást folytató könyvtárak száma, melyek többsége Varsóban található. A legkorábban (1998-ban) Toruńban, az ottani vajdasági közkönyvtárban kezdtek el digitalizálással foglalkozni. A legtöbb könyvtárban az utóbbi 2-3 esztendőben kezdték el a digitalizálást.

A digitalizáló könyvtárak 36 százaléka az informatikai osztályra bízza a digitalizálást, s mindössze 18 százalékukban van külön osztály vagy munkahelyiség elkülönítve a célra. A legtöbb könyvtárban a dokumentumok megőrzésével és hozzáférhetővé tételével foglalkozó osztályokkal együttműködésben választották ki a digitalizálandó anyagokat, míg csupán nyolc könyvtárban hívtak életre külön bizottságot e célból. Ugyancsak nyolc könyvtárban érezték szükségét programterv készítésének. A legrészletesebb munkatervet a Varsói Egyetemi Könyvtárban dolgozták ki, ahol az egyes munkaszakaszok határidejét is meghatározták. A digitalizálásra szánt anyagok kiválasztásánál a legtöbben a régi nyomtatványok, kéziratok ilyen formában történő megőrzését tartják céljuknak, s elsősorban az állomány megóvása a vezérelv. Kevés könyvtárban folyik tartalmi szempontok alapján a digitalizálás.

17 könyvtárban digitalizálnak eredeti kiadványokat és mikrofilmeket egyaránt, 18 helyen csak eredeti dokumentumokat. Néhány helyen manuálisan viszik gépre a szövegeket, 12 könyvtárban dolgoznak fototechnikával, s mindössze három helyen használnak optikai karakterfelismerő szoftvert.

Négy tudományos- és három közkönyvtár döntött úgy, hogy a digitalizálást a poznańi *Digital Center* profi szakembereire bízza. A cég a sokéves tapasztalat mellett megfelelő, speciális eszközökkel is rendelkezik, ilyenek pl. a dokumentumokra káros hősugárzást és UV-sugárzást kiszűrő lapolvasók.

Technikai berendezések szempontjából a tudományos könyvtárak számítanak a leginkább felszerelteknek. A leggyakrabban használt adatformátum a TIFF, de egyéb szabványok is népszerűek (pl. PDF, JPEG, GIFF). A bibliográfiai leírás a nemzetközi szabványok (MARC, Dublin Core) és a lengyelországi katalogizálási előírások szerint történik.

A leggyakrabban használt adathordozó továbbra is a CD. Egyes jelentősebb, főként tudományos könyvtárak az adatokat a szervereiken is elraktározzák. Míg a közkönyvtárakban az optikai adathordozók használata dominál, addig a tudományos könyvtárak inkább az online hozzáférhetőség biztosítását választják. Egyes könyvtárak a dokumentumleírásaikba helyezett hiperhivatkozások segítségével irányítják el az olvasót a digitalizált dokumentumokhoz. A *dLibra* elnevezésű projektben részt vevő könyvtárak digitális gyűjteményeit a *Google* is indexeli.

A 2005-ös év végére a digitalizált dokumentumok száma elérte a 44 ezret. A legnagyobb aktivitást a digitalizálás terén a tudományos könyvtárak mutatták, őket követik a központi, majd a nyilvános könyvtárak. A megvalósításhoz szükséges pénzalapokat elsősorban az állami költségvetés, illetve egyes – nem állami – alapítványok, cégek szolgáltatták. A költségek nagy részét az egyes könyvtárak a megfelelő technikai eszközök beszerzésére és a korszerű munkahelyiségek berendezésére fordították. A digitalizálás évente átlagosan 10-30 ezer złotyba került az egyes in-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tézményeknek, a személyi költségek átlagosan évente 70 ezer złotyt tettek ki.
A felmérés eredményei arra engednek következtetni, hogy az elkövetkező esztendőkben egyre több könyvtár dönt majd úgy Lengyelországban, hogy gyűjteménye egy részét digitalizálja. A digitalizálás elterjedését jótékonyan befolyásolja a technikai berendezések egyre alacsonyabb ára, valamint az egyre korszerűbb technológiák megjelenése. A lengyel könyvtáraknak össze kell fogniuk digitális könyvtári hálózatok kialakítása érdekében, hogy egyfelől elkerüljék a fölösleges munkát (digitális duplumok létrehozását), másfelől konkurálni tudjanak más országok hasonló kezdeményezéseivel.

(Dancs Szabolcs)

07/242

BALAS, Janet L.: By digitizing, are we trading future accessibility for current availability? = Comp.Libr. 27.vol. 2007. 3.no. 30-32.p.

Digitalizáláskor feláldozzuk-e a jövőbeni hozzáférhetőséget a pillanatnyi elérés érdekében?

Digitalizálás; Hozzáférhetőség; Információtechnológia; Prognózis

Első látásra úgy tűnik, a könyvtári anyagok digitalizálása a jobb hozzáférés és a megőrzés érdekében minden könyvtáros törekvése is, amit csak támogatni lehet. Ám az olyan széles körben népszerűsített tervek, mint pl. a Google törekvése a világ néhány legnagyobb könyvtári állományának digitalizálására, nem csak kétkedő, de élesen ellenálló magatartást is kivált egyesekből.
A Google honlapján, pontosabban a Google Book Search című oldalon sok információhoz juthatunk, és olvashatjuk a támogató nyilatkozatokat, de van néhány olyan link is, amely pl. az amerikai kiadók egyesülete, vagy a szerzői testület a projekt elleni perével kapcsolatos sajtóközleményéhez vezet. Ám nem csak a szerzői jogokkal kapcsolatban vannak fenntartások. Az *Open Content Alliance* (OCA – a nyílt tartalom szövetsége) például úgy értelmezi a helyzetet, hogy a Google „nem akarja, hogy a könyvek bárki más keresőgépén megjelenjenek, mint az övén". Az OCA projekt digitális példányainak hostja az *Internet Archive* lesz, de más keresőgépeket is bátorítanak, hogy indexeljék az anyagokat. A másik különbség, hogy az OCA a szerzői joggal védett anyagokat csak kifejezett engedély alapján fogja digitalizálni.
Más megközelítésben sokan úgy vélik, hogy ha a digitalizálás nagymértékben növeli is a jelenlegi hozzáférési lehetőségeket, mindez az anyag könnyen válik hozzáférhetetlenné a jövőben, amikor a szükséges hardverhez és szoftverhez nem lehet már hozzájutni. „A digitális jégkorszak" című cikk szerint míg a polgárháború katonáinak leveleiből rengeteget megtudhatunk, a mai katonák e-mail levelei eltűnnek a jövőbeni érdeklődő számára. Mások digitális sötét középkorról írnak, vagy arról, hogy a digitális fekete lyuk dokumentumainkat fenyegeti. Félő, hogy ha a jövő generációk nem jutnak hozzá digitális információ kópiáihoz, jelenlegi digitalizálási erőfeszítéseink nagyobb kárt okoznak, mint amekkora a hasznuk. Úgy tűnik, a tökéletes megoldás még várat magára.

(Mohor Jenő)

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

07/243

MEINHARDT, Haike: Nutzungsrechte für geschützten digitalen Content. Erfahrungen mit DRM in Bibliotheken aus USA, Dänemark und Deutschland = BuB. 59.Jg. 2007. 3.no. 213-216.p. Bibliogr. lábjegyzetben.

Res. angol és francia nyelven

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A digitális jogkezeléssel kapcsolatos tapasztalatok az USA, Dánia és Németország könyvtáraiban

Audiovizuális anyag; Elektronikus publikáció; Letöltés; Szerzői jog

A digitális tartalmat – amelynek egyre nő a kínálata, és amely iránt egyre nő a kereslet – jogvédelemmel (DRM=digital rights management, azaz digitális jogkezelés) ellátva bocsátják a használók rendelkezésre. Egyre nő a kínálat és egyre nagyobb a kereslet. A DRM lényege, hogy meghatározott hozzáférési és felhasználói jogok betartásával a védett dokumentumok mindenki számára elérhetővé válnak.

Az Egyesült Államokban 2006-ban 13 közkönyvtár kapta meg a Digital Pioneer Award kitüntetést, úttörő digitális könyvtári tevékenységéért. A könyvtári területen működő egyik jelentős forgalmazó az Overdrive cég, amely DRM-megoldásokat és e-kereskedelmi szolgáltatásokat is kínál; a másik nagy szolgáltató a NetLibrary. Az Overdrive leányvállalata, a Digital Library Reserve (DLR) 3000 könyvtári ügyféllel rendelkezik (ezek többségében közkönyvtárak, iskolai és szakkönyvtárak), akik e-könyveket, hangos könyveket, videókat és zenét szolgáltatnak.

A szolgáltatások elérése és a digitális tartalom letöltése többféleképpen lehetséges. A könyvtárakon kívülről a honlapon vagy az online katalóguson keresztül (ez a jellemzőbb); a könyvtárakon belülről pedig egy letöltő „állomás" révén (akár laptopra vagy valamilyen mobil perifériára, akár prézens használatra). A távoli használathoz az olvasójegy számára és egy PIN kódra van szükség. A kölcsönzési idő lejárta (e-könyveknél 21 nap) után a dokumentum automatikusan eltűnik a használó számítógépéről. A támogatott formátumok: Adobe Reader, Mobipocket Reader, Windows Media, és az Overdrive saját formátuma. A lejárat előtt a dokumentum más perifériára átvihető. A tranzakciók lebonyolítása, nyilvántartása, statisztikája az Overdrive feladata, még a várólisták kezelése is. A DRM a következő használati módokat engedélyezi: másolás, nyomtatás, más eszközre való átvitel, CD-re égetés. A szolgáltatás nagy előnye, hogy a hét minden napján napi 24 órában rendelkezésre áll; nagyon pozitív a fogadtatása.

Dániában 2003-tól folynak kísérletek a zeneművek PC-re való letöltésével, kölcsönzési művelet keretében. A Bibliotekernes Netmusic projektben 130 könyvtár fogott össze, ezek megállapodást kötöttek a Phonofile zenei egyesülettel. A projekt célja a dán zenei élet fellendítése: dán zeneszerzők, dán előadók és dán című művek tölthetők le a Netmusic portáljáról, jelenleg közel 210 ezer tétel. A portálról vásárlást is lehet indítani. A kínálat egyharmada az arhusi Állami és Egyetemi Könyvtár archívumából származik, és sok a kereskedelmi forgalomban már nem kapható tétel. A keresés a helyi könyvtárak és a Netmusic katalógusában egyszerre történik. A zeneműátadási formátuma a WMA, a digitális jogkezelési szoftver a Windows Media Rights Player. A zeneművel együtt egy licencet is küldenek, amely a letöltést meghatározott időtartamra teszi lehetővé. A meghallgatás csak PC-n történhet, átvitel mobil perifériára nem lehetséges. A szolgáltatás nagy használatnak örvend, és a használók között sokan vannak a 35 évesnél fiatalabbak.

Németországban egyes egyetemi könyvtárak kísérleteznek az e-könyvek letöltésével, a müncheni egyetemi könyvtár például a Ciando céggel együttműködve, amely a jogkezelési teendőket is ellátja. A drezdai városi könyvtár zenei részlege a Naxos céggel online szolgáltatási együttműködésbe fogott, a célközönség: iskolák, tudományos intézmények és könyvtárak. A zenei kínálatukat szöveges források, háttér-információk, kották és operalibrettók egészítik ki. Az első tapasztalatok pozitívak. Helybeni szolgáltatásról van szó, a zenei részleg tájékoztató részlegében.

A német könyvtárellátó (EKZ) részvételével 2007 márciusában indult a DiViBib pro-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

jekt. A könyvtári partnerek a kölni, frankfurti, würzburgi, müncheni és bécsi városi könyvtár. A használók számára sokféle digitális médiumot szolgáltatnak a számítógép-hálózaton, először e-könyveket és audiofájlokat, a későbbiekben szoftvert és filmeket is. A DiViBib végzi el a szolgáltatás digitális jogkezelési, adminisztrációs stb. teendőit.

A DRM révén a könyvtárak kínálatába bekerülhetnek olyan dokumentumok, amelyek használata csak korlátozottan van engedélyezve. A tartalomszolgáltatók meggyőzése – hogy nem szenvednek üzleti hátrányt – nehéz feladat; az amerikai forgalmazók nyitottabbak és bátrabbak. A digitális szakadék hagyományos értelmezése (hiányzó kompetenciák vagy elégtelen infrastruktúra) most már információpolitikai és társadalmi kérdésekkel is kiegészül. A védett tartalom volumenének növekedése miatt meg kell gondolni, hogy a nyilvános és a privát domén mellett nem lenne-e célszerű bevezeti a könyvtári domén fogalmát.

(Hegyközi Ilona)

07/244

WOLF, Patrick - STEINEBACH, Martin - DIENER, Konstantin: Complementing DRM with digital watermarking: mark, search, retrieve = Online Inf.Rev. 31.vol. 2007. 1.no. 10-21.p. Bibliogr.

A digitális jogkezelés kiegészítése a digitális vízjelek alkalmazásával. Jelölés, keresés, visszakeresés

Adatvédelem; Elektronikus dokumentum; Megőrzés; Szerzői jog

A digitális vízjel segítségével kiterjeszthető az a tartalomdomén, amelynek védelmét egyébként a kriptográfiai alapon történő digitális jogkezelő (DRM) rendszerek biztosítják.

A digitális vízjel az úgynevezett passzív technológia körébe tartozik. A szerzői jog megsértését nem aktívan akadályozza meg, hanem a vízjelben foglalt információ és a multimédiás adatok között visszavonhatatlan csatolást hoz létre, amelynek révén a beágyazott vízjel még analóg másolatok elkészítését követően is megmarad. A vízjel akkor is használható, amikor a DRM nem működik: ha a tartalmat a DRM által védett doménen kívülre viszik, például amikor analóg output csatornákon játsszák le. A tartalmat olyan információval jelöli meg, amellyel a szerzői jog megsértése esetén megállapítható a tartalom eredete. Ma még megoldatlan az, hogy a vízjellel megjelölt tartalmat a szerzőijog-sértések során szokásosan felhasznált csatornákon belül fel lehessen deríteni. Erre szolgál majd a cikkben ismertetett koncepció, amelynek célja a fájlmegosztó hálózatok böngészhetőségének megoldása a megjelölt tartalom keresése céljából.

A fájlmegosztó hálózatok hatalmas mennyiségű fájlt tartalmaznak, ezért semmiképpen nem lehetséges minden fájlt teljességgel böngészhetővé tenni és elemezni. A vízjellel ellátott fájlok megkereséséhez és letöltéséhez ezért olyan keresőkérdésekre van szükség, amelyek bizonyos szűrést is elvégeznek.

A cikk bemutatja, hogy a vízjelet hogyan lehet olyan technológiaként használni, amely a tartalom aktív védelmét biztosítja, a jelenlegi DRM rendszerek korlátait meghaladva.

(Autoref. alapján)

Lásd még 194, 199, 202, 205, 228, 230, 238, 240, 251

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Könyvtárépítés, -berendezés

07/245

CHAINTREAU, Anne-Marie: Bibliothèques universitaires. Des ambitions et des attentes = Bull.Bibl.Fr. 52.tom. 2007. 1.no. 28-33.p. Bibliogr. lábjegyzetben.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Egyetemi könyvtárak: tervek és elvárások

Egyetemi könyvtár; Könyvtárépület -egyetemi, főiskolai; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A cikk arra tesz kísérletet, hogy végigvezesse az olvasót 1989-től napjainkig a francia egyetemi könyvtárak épületeinek fejlődéstörténetén, mielőtt a 2007-2013 közötti új elképzelés és irányvonal követelményei szerint átalakítanák őket.

Néhányan már 1989-ben megkongatták a vészharangot az egyetemi könyvtárak állapotát illetően. Ez elsősorban a mennyiségi mutatókat érintette: az összes egyetemi könyvtár alapterületéből, a 630 ezer négyzetméterből 0,72 négyzetméternyi jutott egy egyetemistára. Egy könyvtári, olvasótermi férőhelyre pedig 18 hallgató. A helyzet a 90-es évekig szinte mit sem javult. Új könyvtár építése 1975-1990 között nem valósult meg, a pénzügyi keret minden évben csökkent, az egy hallgatóra jutó hely drasztikus méretűre, 0, 48 m^2-re csökkent.

Az Oktatási Minisztérium „Université2000" (U2000) programja 32 milliárd frank támogatást adott az egyetemi épületegyüttesek felújítására. Ebből három milliárdot 350 ezer négyzetméter új tér építésére kellett felhasználni. Mindez az előirányzott hat év helyett egy évtized alatt valósult meg. Az „U2000" programot egy újabb, az „U3M" = „A harmadik évezred egyeteme" követte, amelynek 2000-2006 és 2007-2015-ig tartó szakaszaira 580 millió eurót biztosítottak a további fejlesztésekre. Ebből 170 millió euró Párizst illeti. Az előzetes helyzetfelmérések bizonyítják, hogy a Párizs környéki régió, az Ile de France könyvtárai igen elszomorító állapotban vannak: elavult épületek, elhanyagolt belső részek, szűk hely jellemzi őket. A felmérések szerint a francia kutatók 40%-a és négy egyetemista közül egy biztosan Párizsban vagy annak környékén dolgozik. Az ő könyvtári ellátásuk gyatra: nincs elegendő számú olvasótermi férőhely, kevés az olvasótermekben elhelyezett szabadpolcos könyvállomány (9%). Az U3M program ezeknek a gondoknak a megoldásában segít.

2005-ben két nagy új egyetemi könyvtár (St. Quentin en Yveline 7800 m^2, Paris XII. – Créteil 3042 m^2) nyitotta meg kapuit. 2007 az igazi áttörés éve, amikor egymás után fejeződtek be az átalakítások, felújítások, vagy teljesen új építkezések. Közülük néhány: Paris VII – Denis Diderot, Sainte-Barbe, Bulac, Paris XIII stb.

Összességében mindegyikről elmondható, hogy minden elvárásnak megfelelnek: nemcsak az olvasói igényeket, hanem a technikai, gazdaságossági, környezetkímélő feladatoknak is eleget tesznek. Egységesen kiemelhető az olvasók számára néhány fontos tulajdonságuk: nagyon kényelmesek, világosak, funkcionálisak, zajszűrők. Közöttük van olyan, amelyikben a tanítás és a szemináriumok számára is létesítettek egy külön helyiséget, termet (Mulhouse).

Az építészeti megoldás azonban nem minden. E könyvtárak számítógépesítése, magas szintű informatikai ellátottsága éppoly fontos. Természetes tehát, hogy itt is vannak gondok. Az U3M még ha megannyira jó programot is kínál, a kivitelezésbe hibák csúsznak. Ez leginkább a pénzügyi elszámolások és az építkezés terén történik: a megálmodott hatezer m^2 helyett három-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ezer épül, az előirányzott költséget jóval túllépik, mert elfelejtik kiszámolni az anyagköltségen túl a munkadíjat stb.
A program további erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy a még hetvenes években épült többi könyvtár – amelyek alapterülete több mint háromszázezer m^2-t tesz ki –, valamilyen módon felújításra kerüljön még akkor is, ha ez hosszú távon megnehezíti a könyvtárlátogatók életét és nehézzé teszi a szolgáltatások zökkenőmentes biztosítását. De erre szükség van, mert az egyetemi könyvtárak biztonságossá, funkcionálissá és kényelmessé tétele ma már nemcsak vágyálom, hanem norma és kötelező elvárás.

(Pajor Enikő)

07/246

GLOSIENE, Audrone - PALEKAS, Rolandas - KRIVIENE, Irena: Le Centre de communication des savoirs de Vilnius. Une bibliothèque pour le XXIIe siécle = Bull.Bibl.Fr. 52.tom. 2007. 1.no. 58-62.p.

Res. angol, német és francia nyelven

Tudáskommunikációs központ Vilniusban: a 22. század könyvtára

Egyetemi könyvtár; Feladatkör; Könyvtárépület -egyetemi, főiskolai

Vilniusban már 1570-ben megalapították azt a könyvtárat, amelyből kinőtt a mai egyetemi könyvtár. Több mint 430 év múltán, napjainkban ebből a könyvtárból születik meg az az új központ, amely a „Sunrise Valley" nevet viseli és a közeljövőben az egész litván főváros valamennyi egyetemi, tudományos és dokumentációs könyvtárát egyesíteni kívánja.
A vilniusi egyetemi könyvtár nemcsak Kelet-Közép Európa egyik legrégebbi intézménye, hanem az egyik leggazdagabb állományt is a magáénak tudhatja a maga több mint 5 millió különféle dokumentumával. Réginyomtatvány-gyűjteménye különösen nagyhírű: Aldus Manutius, az Elzevirek és Plantin nyomtatványai, 313 ősnyomtatvány, sok ezer 16-17. századi atlasz, térkép gazdagítja az elhelyezésüket biztosító, küllemében ugyancsak pompázatos könyvtárrészt (http://www.mb.vu.lt/uneso/index.htm).
A legmodernebb tanítási technikákat és szellemet megvalósítani kívánó litván vezetés arra az elhatározásra jutott, hogy az egyetemi tanuláshoz és kutatáshoz olyan dokumentációs, kulturális keretet biztosít, amely az egyetemi képzés és a modern információs kor követelményeihez közelebb áll. Az új tudásközpont nem a régi értékek avítt tárháza, nem is hagyományos könyvtár lesz: a hét napján napi 24 órában működő „Intelligencia Háza" az ismereteknek, a tudásnak, a kutatásnak, a kommunikációnak és az idejárók közösségének igazi központja lesz. A teljesen új épületet úgy tervezték, hogy virtuális dokumentációs központként is működhessen, ha a felhasználói igény ezt kívánja. Azaz „az ismeretbank" információi mindenki előtt ingyenesen nyitva állnak: bárkinek, bármikor, bármit – de minőségi szinten. A virtuális könyvtár tudásközpont része a kutatók igényeihez igazodik: tudás, kutatás, ismeretek, információk begyűjtése és szétsugárzása, szociális és kulturális elvárások kielégítése.
Az élethosszig tartó tanulás (life long learning) szintén nagy hangsúlyt kap a központ munkájában. A gyakorlatban fogják megvalósítani, hogy mindenki, aki az egyetemhez valamilyen szállal kötődik, szabadon, egyenlő mértékben és bármikor hozzáférhessen az őt érdeklő információhoz.
A tudásközpont építészeti megoldása ezekhez az elképzelésekhez alkalmazkodik. Rolandas Palekas építészcsapata álmodta meg az egészet. Csak néhány nagy elvben egyeztek meg: környezetbarát, gazdaságos, kényelmes ugyanakkor barátságos legyen az épületegyüttes, amely Vilnius kevéssé urbanizált külvárosában kap helyet. Az olvasótermekből így a kilátás az egészen

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

közeli fenyőerdőre nyílik. A tervezők ügyeltek arra, hogy természetközeli, ún. „zöld" építészeti megoldásokkal dolgozzanak. A második nagy közös elv az volt, hogy a fejlődés gyors ütemét csak úgy lehet követni, ha tetszés szerint mozgatható, modulos szerkezetű az épület. A harmadik nagy elvárás az eredetiség volt. Vilnius naponta gyarapszik bankokkal, hivatalos üzleti, gazdasági épületekkel, de nagyon kevés a kulturális célokat szolgáló épülete. Ezért valami egyedit kellett alkotni. Olyat, ami harmonikusan illeszkedik a környezetbe, ugyanakkor intellektuális áthallások is jellemzik.

A központ 17 393 négyzetméter területen 450 ülőhelyet biztosít majd a felhasználóknak. Közel 4 millió kötetnek nyújt raktári elhelyezést, és 85 munkaállomást az ott dolgozóknak. Egy nagy központi tér fogja egyesíteni azt a három épületet, amelyek mindegyike egy-egy földszinti folyosóval kapcsolódik a centrumhoz. Az egyes épületek 3-5 szintesek lesznek és a föld alá is benyúlnak. A legmagasabb épület földszintjén konferenciaterem, könyvesbolt, büfé, kiállítási terem és néhány olvasószoba kap helyet. Az olvasótermeket az öt emelet között osztják szét. A négyemeletes épület egésze az olvasókat, míg a legkisebb csak a személyzetet fogja kiszolgálni. Az átköltözés után a régi könyvtár a klasszikus anyag őrzője és a művelődéstörténet historikus tanúja marad.

(Pajor Enikő)

07/247

SÉNÉ, Christophe: Le programme national des médiathèques de proximité, les „Ruches" = Bull.Bibl.Fr. 52.tom. 2007. 1.no. 88.p.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Nemzeti program a kistérségi médiatárak fejlesztésére

Eszköztár; Feladatkör; Könyvtárépület; Községi könyvtár

Franciaországban 2003-tól él az a nemzeti program, amely a városi külterületek és a falusi környezetben élők médiatárainak, az ún. „Ruches"-ök, „kaptár"-ak modernizálását tűzte ki célul.

A mintegy ötszáz négyzetméter körüli kis kulturális helyek megálmodói elsősorban maguk a helyi közösségek. A könyvtárosok, az építészek, a kulturális szakemberek az ő elképzeléseiket is figyelembe veszik, amikor a minőségi építészeti megoldásokat próbálják az ún. hibrid könyvtári szolgáltatásokkal ötvözni. Napjainkra már több mint négyszáz ilyen elképzelés megvalósulásáról adott hírt a sajtó. La Chapelle-des Marais-ben egy régi parókiát alakítottak át, Saint-Seurin-sur Gironde-ban egy egészen új épület egyik teljes oldalfalát nyitották ki a környező zöldövezetre. A program szerint a belső terek magasságát ki kell használni. Ezeket úgy kell alakítani, hogy azok a könyvtár szolgáltatásait bővítsék: kiállítótermek, irodák, turisztikai, szociális és egyéb célra használható helyiségek kapnak itt otthont. A keretprogram szerint a kölcsönző és tájékoztató, konzultációs övezet a rendelkezésre álló felület 46%-át kell, hogy kitöltse. Külön helyet kell biztosítani a könyveknek, nem hagyományos dokumentumoknak, digitalizált és hangzó állományrészeknek. Mindehhez a hibrid könyvtárak széles tevékenységi köre társul: lakásra történő könyvszállítás, filmfesztivál, „irodalmi szalon", műsoros rendezvények. Mindezek jól tükrözik a közönség, a felhasználó igényeit erőteljesen figyelembe vevő „kitágított könyvtári szolgáltatásokkal" bíró könyvtár koncepcióját. A sokfunkciójú könyvtári ellátás anyagi fedezetét nem egy keretből oldják meg. A helyi képviselők gondos odafigyeléssel előkészített anyagai kerülnek több minisztérium és önkormányzat testülete elé, ahol közös pénzügyi megoldásokat javasolnak és az így több helyről befolyó pénz lehetővé teszi az új típusú, állandóan fejlődő könyvtár fenntartását.

(Pajor Enikő)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

07/248

HENNING, Wolfram: Kräfte bündeln, Bildung schaffen. Öffentliche Bibliothek und Volkshochschule unter einem Dach = BuB. 59.Jg. 2007. 1.no. 46-52.p. Bibliogr. lábjegyzetben.

Közkönyvtár és felnőttoktatási központ egy épületben: egy német és egy osztrák példa

Felnőttoktatás; Könyvtárépület; Közérdekű tájékoztatás; Közművelődési könyvtár; Rendezvény

A közkönyvtárak és a felnőttképzési intézmények munkája között sok az átfedés. A szerző két példát ismertet, ahol két ilyen intézmény közös épületben egyesült: a vesztfáliai Unna városában működő Információs és Képzési Központét (Zentrum für Information und Bildung; ZIB) és Ausztriában a 2007 őszén megnyitó linzi Tudástoronyét (Wissensturm). Az egykori sörgyári épületben berendezett ZIB európai mérce szerint is példamutató. Létrehozásának fő célja az volt, hogy egy helyen nyújtson információt, szaktanácsadást, képzést, kommunikációs lehetőségeket és izgalmas rendezvényeket. Otthont ad többek között gyerekkönyvtárnak, fiatal felnőttek számára kialakított központnak, művészeti, tánc- és színházi stúdiónak, tanácsadókkal rendelkezésre álló tanulóközpontnak, kávéháznak, tájékoztató szolgálatnak és különböző képzési programoknak. A Tudástorony épülete már elkészült Linz központjában. A tervek szerint megnyílik benne a „Nyelvek és Interkulturális Találkozók Központja", egy olvasásfejlesztési és irodalmi találkozóhely, egy média- és egy tanácsadási központ. A két ígéretes példa alapgondolata nem új. Sikerük kulcsa az, hogy a könyvtár és a felnőttképzési intézmény ne áldozza fel hagyományos erősségeit egy közös profil jegyében, hanem a kölcsönösen hasznos együttélésre törekedjen.

(Autoref.)

Lásd még 182

Számítógép-szoftver

Lásd 190, 219

Elektronikus könyvtár

07/249

PHILLIPS, Margaret E. - KOERBIN, Paul: PANDORA, Australia's web archive. How much metadata is enough? = J.Internet Cat. 7.vol. 2004. 2.no. 19-33.p. Bibliogr. jegyzetekben.

A PANDORA, Ausztrália webarchívuma. Mennyi metaadatra van szükség?

Elektronikus könyvtár; Gépi dokumentumleírás; Megőrzés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az ausztrál webarchívum, a PANDORA a nemzeti könyvtár és kilenc másik könyvtár együttműködésével épül, az előkészületi-tervezési munkálatok a 90-es évek közepén indultak. Az archívum gyarapítási, kezelési és tárolási teendőit a PANDORA Digital Archiving System (PANDAS) végzi, 3. verziójának üzembe állítását 2006-ra tervezték.

A PANDORA szelektív archívum, gyűjtőkörét és a válogatás módját irányelvek szabályozzák. A gyarapítás elsődleges és előnyben részesített formája a robottal történő begyűjtés. Az egyes forrásokat egyénileg értékelik, minőségüket ellenőrzik. A dokumentumokat állandó azonosítókkal látják el, eltávolításukra az archívumból csak kivételes esetekben kerülhet sor. A PANDAS megfelelő funkciójának fejlesztése napirenden van. A szerzői jogi tárgyalásokat nem az egyes szerzőkkel, hanem a kiadókkal folytatják le.

Az adminisztratív, leíró, állományvédelmi és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szellemi tulajdonra vonatkozó metaadatok egy részét automatikusan generálják, illetve gyűjtik be, de jelentős részét a könyvtáros munkatársaknak kell előállítaniuk. A dokumentum regisztrálását követően minimális leíró adatokat visznek be, és 1-3 tárgyi feltáró kategóriát rendelnek a dokumentumhoz. Az adminisztratív metaadatok kitérhetnek a begyűjtési nehézségekre stb. Az ausztrál nemzeti könyvtár aktív szerepet vállal a metaadatokkal kapcsolatos kutatások és nemzetközi szabványosítási törekvések területén.

A webes források (monográfiák, időszaki és integrálódó kiadványok) katalogizálása, amely meglehetősen időigényesnek bizonyult, a Voyager könyvtári rendszerben történik. Az adatokat feltöltik a nemzeti bibliográfia adatbázisába (ANBD) is. A Digitális archiválási osztály mellett a PANDORA munkálataiba újabban bekapcsolódott a Kormányzati dokumentumok letéti részlege, az Ausztrál időszaki kiadványok részlege és a Kötelespéldány-részleg is. A PANDORA archívum saját elektronikus katalogizálási kézikönyvvel rendelkezik. A rekordokban két elektronikus lelőhelyet rögzítenek (856-os MARC mező): a kiadó honlapjáét és az archivált változatét. A részletes rendszerkövetelményeket nem a katalógusrekordban, hanem külön megjegyzésben adják meg. A webhelyekről szóló rekordoknál az 520-as MARC mezőben adnak tájékoztatást a tartalom jellegéről. A PANDAS rekord tartalmazza a Dublin Core metaadatokat is.

A PANDORA esetében sikerült a munkálatok finanszírozását az ausztrál állam által (a hagyományos gyarapításra és feldolgozásra) biztosított keretből megoldani. A szelektív archiválás munkaigényes feladat, és magasak az egy tételre fordított költségek. Az ausztrál nemzeti könyvtár igényes munkát végez (dinamikus és statikus dokumentumokat egyaránt archiválnak, minden címhez külön katalógustételt állítanak elő, a rekordok teljességét, minőségét ellenőrzik). Ha a növekvő személyzeti és egyéb költségek fedezése a statikus pénzügyi keretek miatt veszélybe kerül, felmerül a gépi dokumentumleírás és az automatizált minőségellenőrzés mint megoldás. A PANDAS 3. verziójától a webes kiadványok és metaadataik batch üzemmódú begyűjtését és a hatékonyság növelését várják.

(Hegyközi Ilona)

07/250

HILTUNEN, Eeva: The ELEF project of Eastern Finland. A pioneer in library cooperation = Scand.Public Libr.Q. 2005. 3.no. 16-19.p.

Az ELEF projekt Kelet-Finnországban: úttörő vállalkozás a könyvtárak közötti együttműködésben

Digitalizálás; Együttműködés -belföldi; Elektronikus könyvtár

A digitalizálás új beszerzési és elosztási formákat tesz lehetővé, melyekben a könyvtári dokumentumokat elektronikusan továbbítják. Finnországban a FinElib minden könyvtártípus számára biztosítja ezeket, a *„Nelli"* (National Electronic Library Interface) portál (http://www.kansalliskirjasto.fi/kirjastoala/nelli.html) pedig összegyűjti az elektronikus anyagokat minden könyvtár számára visszakereshető formában. A nemzeti digitalizálási program keretében minden könyvtár kérésére digitalizálnak különböző dokumentumokat és a Nemzeti Könyvtár által vezetett projekt lehetővé teszi a könyvtárak együttműködését is. A digitalizálási politikát egy olyan jelentésben tették közzé, mely a kulturális örökség információs társadalomban betöltött szerepéről szólt. A feladatok végrehajtásához sokoldalú együttműködésre van szükség többek között a feldolgozásban, közös szabványok kialakításában stb. Az elvégzendő munka mennyiségét és az egyes dokumentumok prioritását egy minden könyvtárnak elküldött kérdőív kérdéseire adott válaszok alapján határozták meg. A tervek szerint a projektben meghatározott feladatokat 2010-ig kell befejezni.

Az ELEF (Electronic Library of Eastern Finland

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

– Kelet-finnországi Elektronikus Könyvtár) projekt tulajdonképpen az említett nemzeti program előzményének tekinthető, 2000 és 2003 között valósították meg az EU segítségével. A programban az érintett tartományi könyvtárakon és a rajtuk keresztül bevont közkönyvtárakon kívül részt vettek az egyetemi és főiskolai könyvtárak is.
A közös munka egyik fontos területe volt a szakmai ismeretek színvonalának növelése. Erre nagy szükség is volt, hiszen – mint az egy felmérésből kiderült – az információs társadalommal, az elektronikus publikálással, a virtuális könyvtárakkal kapcsolatos ismeretek meglehetősen hézagosak voltak a résztvevők körében. A hiányosságokat tanfolyamok szervezésével kellett pótolni, melyek egyik eredménye volt egy működő szakértői hálózat létrehozása. Ezzel párhuzamosan többek között internetes oktatási anyagok készítésével, nyílt oktatási napok szervezésével az olvasók és támogatók könyvtárhasználati ismereteit is növelték. Több könyvtárban számítógépes osztálytermeket hoztak létre, korszerűsítették a számítógépparkot. Négy regionális adatbázist hoztak létre, melyekben Kelet-Finnország egy-egy vidékére vonatkozó könyvek, újságcikkek, térképek, egyéb helytörténeti anyagok kaptak helyet. Az egyik Koivikko nevű, Észak-Karéliáról szóló adatbázis anyagát nagyrészt a joensuu-i városi könyvtár biztosította. A jelenleg mintegy 20 ezer tételből álló és évente kb. 1000 tétellel gyarapodó adatbázis a Ladoga tóról és a vidék kultúrájáról tartalmaz értékes publikációkat (http://www.jns.fi/palvelut/kirjasto/"Koivikko"/tieto.htm). A másik három adatbázis Észak-Savo, Kainuu és Dél-Savo vidékéről szóló dokumentumokat tartalmaz. Az utóbbi létrehozásában a mikkeli városi könyvtár és a tartományi könyvtár adta az adatbázis anyagának oroszlánrészét (http://www.esavo.info).
A Nelli biztosítja, hogy az olvasók és könyvtárak részéről érkező információs kérdések eljussanak a megfelelő regionális adatbázisba, és lehetővé teszi, hogy az egyes régiók anyagai közös felületen legyenek visszakereshetők.

A projekt befejeződése után kérdőíves felmérés keretében vizsgálták, hogy a részt vevő könyvtárak mennyire tartják sikeresnek a megvalósítást, milyen nehézségekkel kellett szembenézniük, és hogyan folytatódjon az együttműködés. A megkérdezett intézmények egyértelmű sikernek tartották a könyvtárak és más résztvevők közötti szakértői hálózat megalakulását, és igen pozitívan ítélték meg a különböző szektorokhoz tartozó könyvtárak közötti dialógust is. Az ELEF-ről szóló végső jelentés megállapítja, hogy a könyvtári hálózat és együttműködés fejlesztésének fő célja az volt, hogy a szolgáltatások és erőforrások szétosztásával növeljék a kisebb intézmények versenyképességét. A létrehozott adatbázisok segítségével megszűnnek az adminisztratív határok a különböző szintű könyvtárak között, és az olvasói igényeknek megfelelő információs szolgáltatások kialakítása válik lényegessé. A könyvtárlátogatók manapság egyre gyakrabban a könyvtáron kívül találják meg a számukra szükséges dokumentumokat, ezért nagy szükség van a nem könyvtári intézményekkel való együttműködésre is.

(Dévai Péter)

07/251

BROWN, Beverly - FOUND, Cynthia - McCONNEL, Merle: Federal Science eLibrary Pilot. Seamless, equitable desktop access for Canadian government researchers = El.Libr. 25.vol. 2007. 1.no. 8-17.p.

Szövetségi tudományos e-könyvtári kísérleti projekt. Zökkenőmentes, egyenlő hozzáférés e-folyóiratokhoz a kanadai kormányzat kutatói számára

Elektronikus folyóirat; Elektronikus könyvtár; Hivatali könyvtár; Tájékoztatás -orvostudományi; Tájékoztatás -természettudományi és műszaki

A tanulmány bemutatja a szövetségi tudományos e-könyvtár kísérleti projektjét, amelynek célja annak felmérése, hogyan hat a kanadai kormányzat kutatóira, ha zökkenőmentesen, egyen-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lően férnek hozzá természettudományi, műszaki és orvostudományi elektronikus magfolyóiratok nagyobb köréhez. Ezt a projektet az országos természettudományi és műszaki könyvtárak stratégiai szövetsége támogatja annak érdekében, hogy 22 ezer kanadai tudós, politikai elemző és döntéshozó számára jobb információelérést biztosítson. A projektet úgy tervezték, hogy képes legyen a kísérleti helyeken az e-folyóiratokhoz való jobb hozzáférés előnyeinek értékelésére, és a központi digitális archívumhoz való kapcsolódás hálózati kapacitásának tesztelésére.
A kísérlet folyamán három kormányzati hely 500 használója számára, akik korábban korlátozottan fértek hozzá elektronikus forrásokhoz, 12 héten keresztül teljes szövegű elérést nyújtottak egy több mint 3000 e-folyóiratot tartalmazó digitális archívumhoz. Kérdőívek, távkonferenciák, használati statisztikák és e-mail útján gyűjtötték össze a kutatók reagálását és tapasztalatait.
A kísérletben részt vevők szerint jelentősen csökkent az információ megtalálására és ellenőrzésére fordított idő. Az így megtakarított időt más tevékenység végzésre használták fel, például kutatásra, laboratóriumi munkálatokra, kéziratkészítésre, lektorálási munkára és szakirodalomolvasásra. Úgy vélték, a saját számítógépükről történő jobb hozzáférés pozitívan befolyásolta munkavégzési képességüket.

(Autoref.)

Lásd még 161, 183

Kapcsolódó területek

Kiadói tevékenység

07/252

KUREK, Kasia - GEURTS, Peter A.Th.M. - ROOSENDAAL, Hans E.: The split between availability and selection. Business models for scientific information, and the scientific process? = Inf.Serv.Use. 25.vol. 2006. 4.no. 271-282.p. Bibliogr. 13 tétel.

A hozzáférhetőség és a kiválasztás külön kezelése. Üzleti modell a tudományos tájékoztatáshoz, és a tudományos folyamat?

Előszerzeményezés; Gazdaságosság -könyvtárban; Hozzáférhetőség; Modellálás; Tájékoztatás

A tudományos információhoz való nyílt hozzáférésről szóló Berlini Nyilatkozat nyomán megélénkült az üzleti modellekről, elsősorban a nyílt hozzáférés üzleti modelljéről folytatott vita. Az üzleti modell a definíció szerint a tulajdonjogok meghatározott elosztása. Ennél fogva a tudományos információ valamely üzleti modelljénél abból szokás kiindulni, hogy annak a kutatást folytató intézmény, illetve a kiadó mint közvetítő számára nyújtott kereskedelmi hasznon kívül mindenekelőtt a tudományos kutatás számára kell hozzáadott értéket termelnie, mégpedig fenntartható módon. A tudományos információ, a tudomány ételeme tehát nem végtermék, hanem közbülső termék, amely a tudomány részéről alapos ellenőrzésnek van kitéve. Ennek érdekében pedig köztulajdonként széles körben, a használó választásától függően hozzáférhetőnek kell lennie.
Alapvetően kétféle üzleti modell merül fel: a hozzáadott értéket központba állító, és azt a használó választásával mérő előfizetéses modell, valamint a széles körű hozzáférést hangsúlyozó nyílt hozzáférésű (open access) modell. Mindkettőben a tudományos közösség a befektető, de míg az előbbi, fogyasztói típusú modell az információt inkább elkülöníti a tudományos élettől,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az utóbbi azt a beszerzés költségeivel együtt a tudomány belső szükségletének tartja. Előbbiben a széles körű hozzáférésre, utóbbiban a kiválasztást támogató többletszolgáltatásokra van kevesebb ösztönzés. Márpedig az üzleti modell kiválasztása megkerülhetetlen. Noha az információ köztulajdon, a publikálás ténye a szerzőt teszi annak tulajdonosává. E tulajdonjogban, és ennél fogva minden üzleti modellben kulcskérdés a lektorálási tevékenység (szakértői bírálat, peer review). A szerző publikációjának plágium elleni, a kiadó pedig hozzá kapcsolódó szolgáltatásainak jogosulatlan használat elleni védelmében érdekelt. A szerző szerint a nyílt hozzáférésen alapuló modell akkor lehetne domináns, ha az erre szolgáló tárhelyeken garantálni lehetne a szerző szellemi tulajdonjogának védelmét. A megoldás a kétféle védelemért való felelősség megosztása volna: más szereplő felelne a hozzáférésért és a lektorálásért mint alapszolgáltatásért, és más a kiválasztást támogató, térítéses többletszolgáltatásokért.

(Autoref. alapján)

Lásd még 195, 243

Az ismertetett cikkek forrásai

Aslib Proc. – Aslib Proceedings (GB)
Bibliografiâ – Bibliografiâ (RU)
Bibliotekarz – Bibliotekarz (PL)
Bibliotekovedenie – Bibliotekovedenie (RU)
Bibliotheksdienst – Bibliotheksdienst (DE)
Boll.AIB – Bolletino AIB (IT)
Bottom Line – Bottom Line (US)
BuB – BuB Forum für Bibliothek und Information (DE)
Bull.Bibl.Fr. – Bulletin des Bibliothèques de France (FR)
Coll.Res.Libr. – College and Research Libraries (US)
Coll.Res.Libr.News – College and Research Libraries News (US)
Coll.Undergrad.Libr. – College and Undergraduate Libraries (US)
Comp.Libr. – Computers in Libraries (US)
Čtenář – Čtenář (CZ)
Doc.Bibl. – Documenation et Bibliothèques (CA)
Documentaliste – Documentaliste (FR)
El.Libr. – The Electronic Library (I)
IFLA J. – IFLA Journal (I)
Inf.Outlook – Information Outlook (US)
Inf.Serv.Use – Information Services and Use (I)
Inf.Technol.Libr. – Information Technology and Libraries (US)
Int.Inf.Libr.Rev. – International Information and Library Review (I)
Interlend.Doc. Supply – Interlending Document Supply (GB)
IT lib. – IT lib: Informačné technológie a knižnice (SK)
J.Acad.Librariansh. – Journal of Academic Librarianship (US)
J.Access Serv. – Journal of Access Services (US)
J.Am.Soc.Inf.Sci.Technol. – Journal of the American Society for Information Science and Technology (US)
J.Doc. – Journal of Documentation (GB)
J.Inf.Sci. – Journal of Information Science (GB)
J.Internet Cat. – Journal of Internet Cataloging (US)
J.Librariansh.Inf.Sci. – Journal of Librarianship and Infromation Science (GB)
Knižnica – Knižnica (SK)
LIBER Q. – LIBER Quarterly (I)
Libr.Hi Tech – Library Hi Tech (US)
Libr.J. – Library Journal (US)
Naučn.Teh.Bibl. – Naučnye i Tehničeskie Biblioteki (RU)
New Rev.Inf.Net. – New Review of Information Networking (GB)
Online Inf.Rev. – Online Information Review (I)
Poradnik Bibl. – Poradnik Bibliotekarza (PL)
Program – Program (GB)
Przg.Bibl. – Przegląd Biblioteczny (PL)
Public Libr.Q. – Public Library Quarterly (US)
Public Serv.Q. – Public Services Quarterly (US)
Ref.User Serv.Q. – Reference and User Services Quarterly (US)
Rev.Esp.Doc.Cient. – Revista Española Documentación Científica (ES)
Scand.Public Libr.Q. – Scandinavian Public Library Quarterly (Sx)
Z.Bibliothekswes.Bibliogr. – Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Nehézségei vannak elektronikus folyóiratainak kezelésében?

Az elektronikus folyóiratok és könyvek beszerzése és kezelése összetett és időigényes feladat. Az EBSCO széleskörű szolgáltatásaival támogatja Önt ebben a munkában.

Ajánlatot kérünk Önnek a kiadótól, tisztázzuk a megrendelés körülményeit és rendelkezésre bocsátjuk a használathoz szükséges információkat. Tájékoztatjuk Önt a régebbi évfolyamokhoz való hozzáféréssel és archívjogokkal kapcsolatosan, ezenkívül segítünk licenceszerződéseinek megkötésében is.

Professzionális vevőszolgálatunk segít Önnek hozzáférési nehézségek, IP-címváltozások és más problémák leküzdésében. Az EBSCO megoldások elektronikus folyóiratok és könyvek számára minimalizálják az adminisztrációt és áttekinthetőbbé teszik a megrendeléseket.

Hadd dolgozzunk mi Ön helyett : vegye fel a kapcsolatot az EBSCO ügyfélszolgálatával még ma!

Keresse magyar anyanyelvű munkatársunkat:
Telefon: +49 30 34 005 111
Email: salesberlin@ebsco.com

www.ebsco.com

EBSCO
INFORMATION SERVICES

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A KÖVETKEZŐ SZÁM TARTALMÁBÓL

KÖNYVEK KIVONÁSÁVAL ÉS MEGSEMMISÍTÉSÉVEL A POLITIKA SZOLGÁLATÁBAN

A HASZNÁLÓK ELÉGEDETTSÉGÉNEK VIZSGÁLATA AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRBAN

A VERSENYKÉPES KÖNYVTÁROS SZAKMAI ÉS EMBERI KVALITÁSAI

KUTATÁS – PUBLIKÁLÁS – KÖNYVTÁR

AZ EGYSÉGES FELSŐOKTATÁSI TÉR KIALAKÍTÁSÁRÓL

A SZÉKELYUDVARHELYI HAÁZ REZSŐ MÚZEUM TUDOMÁNYOS KÖNYVTÁRA

AZ OROSZ KÖNYVTÁRÜGY NAPJAINKBAN (SZEMLE)

HIRDESSEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben